

**Regional Academy of Management
European Scientific Foundation Institute of Innovation
Regional Center for European Integration
National Institute of Economic Research
Sokhumi State University
Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration
East European Institute
International University in Jalal-Abad
Taraz Innovation and Humanities University**

**Materials of the IV International
Scientific-Practical Conference
"Integration of the Scientific Community
to the Global Challenges of Our Time"**

**February 13-15, 2019
Sapporo (Japan)**

Volume II

Sapporo, 2019

UDC 001.18
LBC 72
M 33

Editorial Board:

Chairman of the Board – Professor S. Midelski (Kazakhstan).

Members of the Board:

D.Sc., Professor S. Baubekov (Kazakhstan), Ph.D., Associated Professor Zh. Duysheev (Kyrgyzstan), Ph.D., Associated Professor B. Gechbaia (Georgia), Ph.D., Professor O. Komarov (Kazakhstan), Associated Professor T. Kolosova (Kazakhstan), Associated Professor I. Makarycheva (Russia), Ph.D., Associated Professor A. Morov (Russia), D.Sc., Professor S. Omurzakov (Kyrgyzstan), D.Sc., Professor L. Qoqiauri (Georgia), D.Sc., Professor E. Romanenko (Ukraine), D.Sc., Professor Ye. Saurykov (Kazakhstan), Ph.D., Professor L. Takalandze (Georgia), D.B.A., Professor T. Trocikowski (Poland), Associated Professor D. Zhelazkova (Bulgaria).

M 33 **Materials of the IV International Scientific-Practical Conference «Integration of the Scientific Community to the Global Challenges of Our Time». In two volumes. Volume II – Sapporo, Japan: Regional Academy of Management, 2019. – 391 p.**

ISBN 978-601-267-055-4

This is a compilation of the materials of the IV International Scientific-Practical Conference "Integration of the Scientific Community to the Global Challenges of Our Time", that was held in Sapporo (Japan) on February 13-15, 2019.

Submissions cover a wide range of issues, primarily the problem of improving management, sustainable economic development and introduction of innovative technologies, improved training and enhancement of the development of "human capital", interaction between the individual and society, psychological and pedagogical foundations of innovative education.

Materials addressed to all those interested in the actual problems of management, economy and ecology, social sciences and humanities.

UDC 001.18
LBC 72

ISBN 978-601-267-055-4

© Regional Academy of Management, 2019

**Аймақтық Менеджмент Академиясы
Региональная Академия Менеджмента
Regional Academy of Management**

Медаль
«ЛИДЕР КАЗАХСТАНА 2013»

**Leader of Kazakhstan *
Қазақстан Көшбасшысы *
Лидер Казахстана ***

* According to the National Business Rating Kazakhstan:
<http://nbr-kz.com/> / Согласно данным Национального
Бизнес-Рейтинга Казахстана: <http://nbr-kz.com/>

Regional Academy of Management is a public Academy of Sciences, a self-governing community of scholars, teachers and practitioners in the management from the Republic of Kazakhstan, the European Union and the CIS countries, Turkey, , India, Ukraine and Georgia. Holds the honorary title "Leader of Kazakhstan" among research organizations.

The Academy operates in accordance with the principles and standards of the Bologna scientific and educational process.

The purpose of the Academy is to promote social and managerial knowledge and technology, as well as the implementation of economic, sociological, socio-psychological and other fundamental and applied research on topical issues of governance.

Academy provides independent certification and assessment of the quality of training of the teaching staff, as well as leaders and practitioners of the highest qualification in the management and social sciences, with the issuance of the relevant qualification documents.

For more information visit: www.regionacadem.org
Inquiries by e-mail: inf.academ@gmail.com

Региональная Академия Менеджмента – академия наук, самоуправляемое сообщество ученых, преподавателей и специалистов-практиков в области менеджмента из Республики Казахстан, стран Европейского Союза и СНГ, Турции, Индии, Украины и Грузии. Обладатель почетного звания «Лидер Казахстана» среди научных организаций.

Академия действует в соответствии с принципами и стандартами Болонского научно-образовательного процесса.

Целью Академии является содействие развитию социально-управленческих знаний и технологий, а также проведение экономических, социологических, социально-психологических и иных фундаментальных и прикладных научных исследований по актуальным проблемам управления.

Академия осуществляет независимую аттестацию и оценку качества подготовки научно-педагогических кадров, а также руководителей и специалистов-практиков высшей квалификации в области менеджмента и других социальных наук с выдачей соответствующих квалификационных документов.

Подробная информация на сайте: www.regionacadem.org
Справки по электронной почте: inf.academ@gmail.com

Compilation of the materials of the international scientific-practical conference "Quality Management: Search and Solutions" (edited by S. Midelski) was awarded the Honorary Diploma and the Gold Medal of the XXVIII Moscow International Book Fair, held at the Exhibition of Economic Achievements (VDNKh, Moscow, Russia) 2-6 September 2015.

XXVIII Moscow International Book Fair - the largest international scale Book Forum in Russia, which became one of the central events of the Year of Literature in the Russian Federation.

Participants of the oldest book fair has become more than 400 Russian and foreign publishing houses from 30 countries, which traditionally provided the best examples of educational, scientific, reference and encyclopedic, fiction, children's literature.

Сборник материалов международной научно-практической конференции «Менеджмент качества: поиск и решения» (под редакцией С.Л. Мидельского) был отмечен Почетным Дипломом и Золотой медалью XXVIII Московской международной книжной выставки-ярмарки, состоявшейся на Выставке Достижений Народного Хозяйства (ВДНХ, г. Москва, РФ) 2-6 сентября 2015 года.

XXVIII Московская международная книжная выставка-ярмарка - крупнейший в России книжный форум международного масштаба, который стал одним из центральных событий Года литературы в Российской Федерации.

Участниками старейшего книжного форума страны стало более 400 российских и зарубежных издательств из 30 стран, которые традиционно представили лучшие образцы учебной, научной, справочно-энциклопедической, художественной, детской литературы.

* * * * *

All collections of scientific papers, published by the Regional Academy of Management, have ISBN, Bibliographic Classification, Universal Decimal Classification (UDC) and all the necessary details.

Все сборники научных трудов, издаваемые Региональной Академией Менеджмента, имеют ISBN, ББК, УДК и все необходимые реквизиты.

Compilation of the materials of the international scientific-practical conference "Quality Management: Search and Solutions" (edited by S. Midelski) was awarded the Honorary Diploma and the Gold Medal of the XXXVI International Paris Book Fair (17-20 March 2016, Paris).

XXXVI International Paris Book Fair was held under the motto "Book in the Spotlight". It was opened by solemn speech of French President Francois Hollande. Among the visitors of the Fair were many French and foreign politicians, scientists and cultural figures, such as France Prime Minister Manuel Valls, the Minister of Culture and Communications Audrey Azoulay, Minister of Higher Education and Scientific Research Najat Vallaud-Belkacem.

Over the 4 days of the Exhibition organized more than 800 meetings devoted to issues of book publishing, distribution and availability of books, copyright issues related to, including educational and scientific publications.

Fair participants were representatives of 45 countries; the number of visitors exceeded 230,000 people.

Сборник материалов международной научно-практической конференции «Менеджмент качества: поиск и решения» (под редакцией С.Л. Мидельского) был отмечен Почетным Дипломом и Золотой медалью XXXVI Международного Парижского книжного Салона (17-20 марта 2016, Париж).

XXXVI Международный Парижский книжный Салон прошел под девизом «Книга в центре внимания». Его открыл торжественной речью президент Французской Республики Франсуа Оланд (François Hollande). Среди посетителей Салона были многие французские и иностранные политики, деятели науки и культуры, такие как премьер-министр Франции Мануэль Вальс (Manuel Valls), министр культуры и связи Одри Азулай (Audrey Azoulay), министр высшего образования и научных исследований Наят Валло-Белкасем (Najat Vallaud-Belkacem).

За 4 дня проведения Салона организовано более 800 встреч, посвящённых вопросам книгоиздания, распространения и доступности книжной продукции, вопросам авторских прав, касающихся, в том числе, учебных и научных изданий.

Участниками Салона стали представители 45 стран, число гостей превысило 230 000 человек.

The collection of materials of the III International Scientific and Practical Conference "Innovation Management and Technology in the Era of Globalization" (Sharjah, UAE, January 12-14, 2016, edited by S. Midelski) was presented at the XXIX International Exhibition of Teaching and Scientific Publications.

The exhibition was held from 30 May to 1 June 2016 in the main building of Russian Academy of Sciences (RAS, Moscow, Russia).

The collection was awarded by the Diploma "The Best Teaching Publications in Its Field" and by the Certificate "Golden Fund of National Science".

Regional Academy of Management sincerely thanks our partners and co-organizers of the conference, members of the editorial board and all the authors of articles, which was published in the collection.

* * * * *

Сборник материалов III международной научно-практической конференции «Инновационный менеджмент и технологии в эпоху глобализации» (Шарджа, ОАЭ, 12-14 января 2016 года, редактор С.Л. Мидельский) был представлен на XXIX международной выставке-презентации учебно-методических и научных изданий.

Выставка проходила с 30 мая по 1 июня 2016 г. в главном здании Российской Академии Наук (РАН, Москва, Россия).

Сборник был награжден Дипломом «Лучшее учебно-методическое издание в отрасли» и Сертификатом «Золотой фонд отечественной науки».

Региональная Академия Менеджмента искренне благодарит наших партнёров и со-организаторов конференции, членов редакционной коллегии и всех авторов статей, опубликованных в сборнике.

The collection of materials of the International scientific-practical conference «Prospects for the Development of Modern Science» (edited by S. Midelski) was awarded the Gold Medal of the XXXVI International Book Exhibition *Liber Barcelona - 2018*.

The exhibition was held from 3 to 5 October 2018 in one of the largest exhibition centers in Europe *Fira Barcelona Grand Via* (Barcelona, Spain). The event was held with the official support of the Government of Spain, the Ministry of Education and Training of Spain, the Ministry of Culture and Sports of Spain, the Department of Culture of Catalonia, the City Council of Barcelona.

Сборник материалов международной научно-практической конференции «Перспективы развития современной науки» (под редакцией С.Л. Мидельского) был награжден Золотой медалью XXXVI Международной книжной выставки *Liber Barcelona - 2018*.

Выставка прошла с 3 по 5 октября 2018 года в одном из крупнейших выставочных центров Европы *Fira Barcelona Grand Via* (г. Барселона, Испания). Мероприятие проведено при официальной поддержке Правительства Испании, Министерства образования и профессиональной подготовки Испании, Министерства культуры и спорта Испании, Департамента культуры Каталонии, Городского совета г. Барселона.

ORGANIZERS OF THE CONFERENCE: ОРГАНИЗАТОРЫ КОНФЕРЕНЦИИ:

Regional Academy of Management

(Pavlodar, Kazakhstan)

www.regionacadem.org

Региональная Академия Менеджмента

(Павлодар, Казахстан)

European Scientific Foundation

Institute of Innovation (Wloclawek, Poland)

**Europejska Fundacja Naukowa
Instytut Innowacji (Wloclawek, Polska)**

Regional Center for European Integration
(Wloclawek, Poland)

<http://rcie.pl>

Regionalne Centrum Integracji Europejskiej
(Wloclawek, Polska)

National Institute of Economic Research
(Batumi, Georgia)

<http://nier.ge>

Национальный институт экономических исследований
(Батуми, Грузия)

Sokhumi State University

(Tbilisi, Georgia)

<http://sou.edu.ge>

Сухумский государственный университет
(Тбилиси, Грузия)

**Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences
in Public Administration (Kyiv, Ukraine)**

<http://vadnd.org.ua>

**Всеукраїнська Асамблея Докторів Наук
з Державного Управління (Київ, Україна)**

East European Institute

(Izhevsk, Russia)

www.mveu.ru

Восточно-Европейский институт
(Ижевск, Россия)

International University in Jalal-Abad

(Jalal-Abad, Kyrgyzstan)

<http://mnu.kg/>

Международный университет в Жалал-Абаде
(Жалал-Абад, Кыргызстан)

Taraz Innovation and Humanities University
(Taraz, Kazakhstan)

www.tigu.kz

Таразский инновационно-гуманитарный университет
(Тараз, Казахстан)

CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

Organizers of the Conference / Организаторы конференции...	8
Contents / Содержание.....	9

SECTION 13.00.00 / СЕКЦИЯ 13.00.00

PEDAGOGICAL SCIENCES / ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ	15
13.1. A. Magauova, Zh. Makhambetova Conceptual Basics of Inclusive Education in the Context of Globalization.....	15
13.2. M.K. Bulakbaeva, A. Sagynbek, D. Smagulova, G. Sharipbay Diagnostics of Creative Abilities of Students.....	21
13.3. M.K. Bulakbaeva, Sh. Dostarbekova, N. Shokan, G. Ayapbergenova Scale - Important Types of Educational Measurements.....	25
13.4. D. Tanayeva The Importance of the 4C Model in Improving the Quality of the Educational Process.....	29
13.5. A.Zh. Shoibekova, G.S. Kairakbaeva, A.A. Ryspanova Main Directions in the Implementation of Trilingualism.....	32
13.6. E. Ivanova, L. Komardina The Formation of Biological Concepts in Terms of Bilingual Education in Biology Lessons.....	36
13.7. Zh.A. Temerbayeva, F.B. Nugmanova, A.E. Aimolda The Study of Sacred and Historical Places as a Means of Cultivating a Valuable Attitude to the Motherland.....	39
13.8. G. Bayulov, G. Zhagalova A Study of Music Education in Kazakhstan.....	44
13.9. K.M. Tuganbekova, A.K. Balaubaeva, Yu.A. Nikolaeva Disorders of the Emotional and Cognitive Sphere in Children with Autism Spectrum Disorder.....	49
13.10. D.Zh. Akbaeva, Zh.B. Bakhtiyarova, V.V. Bobrova The Concept of Stress State and its Essence.....	54
13.11. M. Suleimen, A. Mambetova, M. Sarman, M. Atem Social Anxiety as Problem of Socialization of Youth.....	58
13.12. А.Ш. Досбенбетова Экономический фольклор в казахской народной педагогике.....	63
13.13. У.С. Джусупов, А.У. Исаева Музыкальное воспитание в казахской сельской школе.....	69

13.14. М.А. Кусайнова, Г.С. Жакишева, С.Е. Халмурадова, А.С. Мусабекова, С.Т. Даулетова, Г.Л. Алишева, А.К. Ильясова Бастауыш сынып жасындағы балардың ұлттық құндылықтарды тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері.....	73
13.15. Э.Б. Мирзалиева, Т.Т. Байдаулетова Кредитно-модуль-ная система организации обучения.....	78
13.16. Т.А. Кульгильдинова, Д.Т. Тулекенова Бастауыш мектепте болашақ шетел тілі мұғалімдердің кәсіби-анықтайтын компетенциясын қалыптастыратын моделі.....	83
13.17. С.А. Нихаева Возможности интегрированного курса «Охрана здоровья человека» для развития полиязычного обучения.....	88
13.18. Р.К. Диуанова, К.Ж. Жақау Ағылшын тілі сабақтарында мультимедия технологиясын қолданудың маңыздылығы.....	93
13.19. Р.К. Диуанова, А.Б. Сайфунова Шет тілі сабағында диалог арқылы оқушылардың танымдық қабілетін арттыру.....	97
13.20. Л.М. Муратова Основы развития полиязычного образования в Республике Казахстан.....	100
13.21. Л.С. Сырымбетова, М.Т. Отыншиева Жоғары оқу орнында шетел тілін дифференциалды оқытудың жолдары.....	107
13.22. Г.А. Болтаева Новые информационные технологии в преподавании иностранных языков.....	113
13.23. О.М. Ташмуханова XXI ғасыр – адам ғасыры.....	120
13.24. В.К. Омарова Новые требования к подготовке вузами педагогических кадров.....	125
13.25. Л.А. Шкутина, А.Р. Рымханова К вопросу о совершенствовании педагогической системы подготовки будущих педагогов к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования.....	130
13.26. С.Т. Мухамбетжанова, К.З. Жаксылыкова Цифровизация образования в системе повышения квалификации педагогических работников.....	138
13.27. А.А. Ахметова Ақпарат заманында медиабілім берудің маңыздылығы.....	144
13.28. А.З. Ғабитова, П.Б. Сейітқазы Оқу үдерісінде студенттердің медиақұзіреттілігін қалыптастырудың ерекшеліктері.....	148
13.29. Б.Е. Сабырбай ЖОО-да әлеуметтік-педагогикалық пәндерді оқытуда инновациялық технологияларды қолдану.....	155

13.30. Г.К. Бокижанова, Б.Б. Бекбашева Роль игры в педагогическом процессе дошкольного образования.....	160
13.31. Ғ.М. Кертаева, Р.Н. Жапанова Бастауыш мектепте салауатты өмір салтын қалыптастыру жолдары.....	165
13.32. А.Т. Арзиева Новые условия для развития педагогического мастерства учителей.....	172
13.33. А.И. Есентаева Оқыту ресурстарын таңдау және бейімдеу.....	175
13.34. А.Б. Ахмеджанов, Е. Жұматаева Болашақ юристердің білім мазмұны арқылы халық дәстүріне негіздеу.....	180
13.35. К.Т. Баймуханова Мектепті басқарудың менеджмент негізінде құрылуының мәні.....	186
13.36. Г.К. Маликова Білім беру мазмұнының теориялық негіздері.....	192
13.37. К.Қ. Мукашева Музыка өнерінен білім беру және оның ұлттық кодпен сабақтасу әсерінің ашылуы.....	198
13.38. Б.С. Джумакаева, Г.В. Уракчинцева, Т.З. Бегілов Жоғары оқу орындарында экологиялық білім мен тәрбие беру.....	204
13.39. Ш.Ж. Арзымбетова, С.Ж. Арзымбетова, П.А. Санатбай Студент тұлғасын қалыптастырудағы шығармашылық әлеуеттің маңызы.....	210
13.40. Г.О. Мугауина Болашақ педагогтерді даярлауда кәсіби мәдениетті қалыптастыру.....	215
13.41. А.Ж. Куватов, Е.С. Балтабаев, Т.С. Омаров, С.Е. Жильгельдинов Болашақ педагог-психолог мамандардың дайындығындағы қабілеттер мен әлеуеттің орны.....	219
13.42. Н. Ожаубаева, Г.К. Шолпанқұлова Болашақ педагог-психологтардың этномәдени құзіреттілігін дамытудың теориялық моделі.....	224
13.43. А.А. Лекенова, Г.К. Шолпанқұлова Отбасы мен балалық шақты әлеуметтік қорғаудың қазіргі кездегі жағдайы.....	231
13.44. Ж.Н. Кыстаубаева Использование видов и типов памяти при планировании учебных занятий.....	240
13.45. Н.Б. Косжанова Оқушылардың оқу жетістіктерін критериялды бағалаудың мәні.....	243
13.46. М.Р. Мамытова Жастарды жаңа технологиялық қалыпқа дайындаудың маңыздылығы.....	246

- 13.47. М.Т. Абдықалықова, С.Қ. Қожаева** Студенттердің әлеуметтік белсенділігін арттырудағы волонтерлік қызметтің рөлі..... 250
- 13.48. Ж.Д. Абдуллаева** Қазақстанның жоғары оқу орындарына академиялық ұтқырлықты ендіру мәселелері..... 256
- 13.49. М.Ж. Парменова, Г.Қ. Орынбай** Балаларда сан және санау ұғымдарын қалыптастыру..... 261

SECTION 14.00.00 / СЕКЦИЯ 14.00.00

MEDICAL SCIENCES / МЕДИЦИНСКИЕ НАУКИ 267

- 14.1. A.E. Massalov, M.Zh. Aymagambetov, N.B. Omarov** Comparative Analysis of Various Surgical Interventions for Perforated Duodenal Ulcer..... 267
- 14.2. L.Ye. Migina** Dental Morbidity in School-Age Children in Semey..... 269
- 14.3. A. Tokesheva, D. Kairalinov, M. Kadyrgazina, N. Bakytzhankyzy, G. Turarova, A. Nurgaliyeva, A. Zhexenayeva, A. Kurabay, B. Baydeldinov** Assessment of an Echographic Pattern at Thyroid Nodes..... 272
- 14.4. O.A. Abeuova, G.T. Murzalieva, A.K. Kaldybayeva, K.S. Temireeva, G.N. Tukubaeva. Zh.A. Isina, A. Serikbai, K. Khashtai** The Effect of Toxic Dust on the Vascular System..... 277
- 14.5. A.R. Abzaliyeva, Zh.R. Abzaliyev, I.M. Mussina** Importance and Role of the Manager in the Activity of the City Polyclinic #20..... 280
- 14.6. Д.С. Бокин, М.Т. Аубакиров** Ближайшие и отдаленные результаты аддукторотомии при врожденных вывихах бедра..... 283
- 14.7. А. Кабдешов, А.З. Дюсупов** Результаты сравнительного анализа оперативных методов лечения полного вывиха акромиального конца ключицы..... 286
- 14.8. К.Т. Кусаинова** Радиациялық медицинаның физикамен байланысы..... 290
- 14.9. Н.М. Аильбаева, А.Р. Алимбаева** Краткий обзор литературных данных по причинам рождения крупновесных детей..... 296
- 14.10. К.А. Султанбеков, Б.Б. Тоққулиева, У.М. Манашова, С.Б. Жарасбаева** Влияние работы педиатрического звена на выявляемость патологии репродуктивной системы у детского населения города Шымкент..... 303

14.11. А.К. Рахадилова, Ш.М. Токешева, К.У. Кембаева, М.Б. Бейсенгазина, Г.М. Токешева Білім беру ортасы факторларының жасөспірім жастағы ұл балалардың денсаулығына әсер етуі.....	308
--	-----

SECTION 17.00.00 / СЕКЦИЯ 17.00.00

ARTS / ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ 316

17.1. Д.С. Болысбаев, Б.П. Төребаев, Қ.О. Ханазарова, М.А. Әбуова Тұстану ғылымындағы түс өңі туралы түсінік.....	316
--	-----

SECTION 19.00.00 / СЕКЦИЯ 19.00.00

PSYCHOLOGICAL SCIENCES / ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ 319

19.1. Р.Б. Абдрахманова, Г.И. Казахбаева, А. Молдабай Подготовка детей 6 лет к обучению в школе, как междисциплинарный объект исследования.....	319
19.2. Б.А. Матаев Ғалымның «Мен» концепциясы.....	323
19.3. А.Қ. Жұмықбаева Ғылыми іс-әрекеттің тиімділігін анықтайтын психологиялық факторлар.....	330

SECTION 22.00.00 / СЕКЦИЯ 22.00.00

SOCIAL SCIENCES / СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ 336

22.1. М.К. Абдакимова, С.К. Кенжебаева, С.А. Муликова, А. Бадел Жастардың мемлекеттік жастар саясатын іске асыруға қатысуы.....	336
22.2. Г.И. Исина Стереотип как социально-психологический феномен.....	343

SECTION 23.00.00 / СЕКЦИЯ 23.00.00

POLITICAL SCIENCES / ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ 349

23.1. Т. Панияз Өңірлік саясаттың мәні мен мазмұнының теориялық аспектілері.....	349
---	-----

SECTION 24.00.00 / СЕКЦИЯ 24.00.00

CULTURAL / КУЛЬТУРОЛОГИЯ 355

24.1. О.Е. Комаров, И.О. Комаров Мультипликация как феномен художественной культуры.....	355
---	-----

24.2. А.Б. Мейрманов, А.Т. Рахметов Этномәдениетің ұлттық құндылықтардың консолидацияға ықпалы..... 361

24.3. Д.Р. Сапарова, Л.С. Сапарова, М.Т. Индигараев Поколение Z в контексте его культурного развития..... 368

SECTION 25.00.00 / СЕКЦИЯ 25.00.00

EARTH SCIENCES (GEOLOGY AND GEOGRAPHY) / НАУКИ О ЗЕМЛЕ (ГЕОЛОГИЯ И ГЕОГРАФИЯ) 375

25.1. S. Alimkulov, E. Kozhakhmetova, E. Talipova, K. Kulebayev, N. Medeu The Impact of Human Activity on River Runoff in Transboundary River Ili..... 375

25.2. С.У. Кузбулова, А.Ж. Мустафина Атырау облысының өсімдік, жануарлар дүниесі және олардың шаруашылық маңызы 382

All materials are published in author's edition.

The authors are responsible for the content of articles and for possible spelling and punctuation errors.

Все материалы опубликованы в авторской редакции.

Ответственность за содержание статей и за возможные орфографические и пунктуационные ошибки несут авторы.

SECTION 13.00.00 / СЕКЦИЯ 13.00.00

PEDAGOGICAL SCIENCES / ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

13.1. Conceptual Basics of Inclusive Education in the Context of Globalization

Akmaral Magauova

Professor of the Department of Pedagogy and Educational Management, Doctor of Pedagogical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University. (Almaty, Kazakhstan)

Zhamilya Makhambetova

PhD Student in Specialty of "Social Pedagogy and Self-Cognition".
Department of Pedagogy and Educational Management,
Al-Farabi Kazakh National University, (Almaty, Kazakhstan)

Modern development of education requires a clear understanding of the most important global changes that directly affect the methods, content, management of education-the formation of the global economy, the global community, the development of intellectual technology.

In the context of globalization, the new mission of the education system is to create conditions for achieving greater justice and social stability in society by ensuring equal rights for all citizens, including persons with disabilities, to receive education and access to knowledge.

It should be noted that inclusive education in our country and abroad is developing at different levels: political, scientific, organizational and practical.

L.S. Vygotsky (1896-1934) pointed to the need to create a system of education in which a handicapped child would not be excluded from the society of children with normal development. He pointed out that, for all its merits, our special (correctional) school is distinguished by the main disadvantage that it closes its pupil into a narrow circle of a specific school team, creates a closed world in which everything is adapted to the defect of the child, everything fixes his attention on his lack and does not introduce it into real life. Thus, L.S. Vygotsky was one of the first to substantiate the idea of integrated learning [1].

In different historical periods, the society had questions about the training of people with Special Healthcare Needs (CSHCN).

It is necessary to emphasize the names of scientists such as: K. Koenig, L.R. Pereira, I.G. Pestalozzi, Z. Freud, F. Galton, F. Adler, M. Montessori, E. Segen, B. Nirje, I. Deno and others, who contributed to the study and training people with Special Healthcare Needs (CSHCN).

As for the concepts in inclusive education, today foreign literature describes new concepts-models of education in inclusive education. James

B. Hale highlights the learning model based on the active use of feedback (RTI).

The fundamental idea of RTI was developed by psychologists at least a century ago within the framework of the behavioral tradition. The idea is quite simple. You collect data for a period of time and select the approach to the submission of training material until the student succeeds. You then check back regularly as it progresses to see if your approach works. If it works, the problem is solved. If not, you modify your approach and track further progress. This process continues until academic performance improves.

The novelty of the modern version of RTI is that it requires the use of effective, scientifically sound teaching methods and monitoring of academic performance of all learners. According to Hale, this approach carries a humanistic idea. You help all children in the classroom learn and keep up, choosing approaches and methods to the individual needs of each child, avoiding unnecessary labeling.

Typically, the implementation of RTI involves the organization of 2 to 4 levels of support.

- 1 - Level I: 80% General education
- 2 - Level II: 15% specific pedagogical impact
- 3 - Level III: 3-5% Intensive pedagogical influence

Hale points out that in order to make decisions about how to change the approach to teaching a child to improve his academic performance, the National Association for School Psychologists strongly recommends the use of a known problem-solving process (PS – Problem Solving, "problem solving") [2]. This process consists of four steps: 1) identification of the problem, 2) analysis of the problem, 3) development of the intervention plan and its implementation, 4) evaluation of the student's response to the intervention.

This approach appears in the literature as **PS/Rtl**, where PS is a systematic process designed to change a student's learning outcomes, and Rtl is a systematic process to identify whether a change has occurred and under what conditions.

In 1970-ies in Sweden, the Head of the Danish Mental Health Service N. Benk-Mikkelson and the Director of the Association of mentally retarded people, the concept of "normalization" is introduced [3, p.19]. The fundamental principle of normalization is the provision on the right of handicapped people to receive education, work as well as living conditions close to the norm [4, p. 65].

At the same time, a number of legal instruments relating to handicapped persons are emerging. Thus, in 1971, the United Nations adopted the Declaration on the rights of mentally retarded persons (approved by UN General Assembly Resolution 2856 (XXVI) of 20 December 1971), followed by the Declaration on the Rights of Disabled Persons in 1975 (UN General Assembly Resolution 3447 (XXX) of 9

December 1975). As a result of the UN activities to protect the interests and rights of disabled persons, a program of support for disabled persons was developed and the General Assembly proclaimed 1981 as the International Year of Disabled Persons (IYDP)" [5].

In 1970, the American scientist I. Deno offers a similar concept-the "Cascade" model [6]. Cascade refers to a system of socio-pedagogical measures that allow a handicapped child to interact as effectively as possible in the general flow.

Important legislation and litigation, crucial political developments and the protection of parents, teachers and educators have shaped the integration of services for learners with Special Healthcare Needs.

The enactment of the Education Act for All Handicapped Children Act (EAHCA) of 1975 defined special education as compulsory in the United States. The Education Act for All Handicapped Children Act (EAHCA) was in fact the first defense of disabled American students from discriminatory treatment by municipal educational institutions [7, p. 827].

A breakthrough in the development of joint education for children with disabilities and healthy children was the holding of the World Conference on Education for All in March 1990 in Jomtien (Thailand) [5]. Representatives of 155 countries and 160 governmental and non-governmental organizations participating in the Conference adopted the Program of Action, which established clear lines of action and measures to achieve these goals and endorsed the World Declaration on Education for All. It heralded the end of a rigid, prescription education system and the beginning of an era of system flexibility, called on all countries to make their education systems meet the needs of consumers, adapted to their needs, the cultural and historical conditions of learners [8, p. 162].

The World Conference on Special Needs Education, held in 1994 in Salamanca, Spain has become a bright event, an important event for the world pedagogical community" [9, p. 280]. The conference adopted the "Salamanca Declaration on principles, policies and practices in the field of education of persons with special educational needs", which highlighted the ways of practical implementation of inclusive education. It was emphasized that children with disabilities need to be integrated into a comprehensive school, but this requires a radical restructuring of the education system, which provides for a comfortable learning and education environment for all children, regardless of their mental and physical abilities.

In the late 1990s, new concepts were noticed in Western European pedagogy in the documents of the international health organization. If in the 1980s three interrelated concepts were mentioned-damage, aggravation and violation-then at the end of the XX century a new conceptual series was proposed: damage, activity and participation. The concept of "integration" is put forward on the agenda. By the nature of the involvement are distinguished as: point, partial and complete. There is also a multilevel characteristic of the integration process [7].

In 2000, the world education Forum was held in Dakar, which adopted the Concept of Educational Action (Dakar Framework for Action), which outlined the main goals of the new Millennium development Goals (Millennium development Goals on Education) [10].

The 153 countries meeting in Geneva concluded that the expanded concept of inclusive education, which addresses the diverse needs of all students and is relevant, equitable and effective, "can be seen as a General guiding principle for strengthening education for sustainable development, lifelong learning for all and equal access to learning opportunities at all levels of society" [11].

In the Concept by 2015, stressed the need to provide education for all people: "...every child, boy and girl, and adult person has the right to education, satisfying basic learning needs in the highest and fullest sense of the term, i.e. to education that gives him the opportunity to learn to know, to work, to exist and to live together with others. It is about training aimed at revealing the talents and potential of each person and developing the personality of students, so that people can improve their own lives and transform society".

Japan is considered to be the leader of inclusive education [12, p. 26]. In a short time, the country had moved from discriminating against persons with disabilities to creating the necessary conditions and integrating them into society. Since 1970-ies in Japan began to develop a legal framework conducive to the expansion of education opportunities of persons with disabilities. The basic laws establishing national standards and state policy regarding persons with physical disabilities were adopted in 1990 [13, p. 975].

Involvement of special children in society begins with kindergarten and continues to the highest level of school. From an early age, children are taught to treat people with disabilities humanely and to develop skills in caring for people in need of assistance. This is implemented through joint education of children in pre-school educational institutions, joint games. A notable feature of inclusive education in the Japanese school is the organization of so-called resource rooms. Here, children with disabilities enrolled in regular schools can get expert advice. For some children there are tutors who can provide individual assistance to children.

The aim of inclusive education in Japan is to provide conditions for the full development of children with disabilities, their abilities and personality, in accordance with the Constitution and the basic law "On education". Only in this case, the sick child can continue to count on getting a job and real personal happiness. At the end of training, disabled people have a real opportunity of employment. There are benefits for companies that provide jobs for this category. The National Association for the study of the problems of persons with disabilities (represented by the all-Japan standing Committee) in March 2010 published its "Proposals for the reform of education of children with disabilities". This document sets out the

fundamental views on the options for the creation of entire schools and even residential areas with an inclusive education system [12, p. 28].

It should be noted that the author, professor S.A. Magauova held scientific training at Tsukuba University in Japan. During the internship, for teachers of universities from Kazakhstan was organized a visit of Tsukuba university of technology (special university for visual and hearing-impaired youth). "A visit to the University of Technology for the visually impaired and hearing-impaired youth impressed us with the unique organization of the educational process to ensure inclusive education, computerization and innovation in training" [14, p. 24].

Article 24 of the *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRDP)*, adopted by General Assembly resolution 61/106 of 13 December 2006, states: "States parties recognize the right of persons with disabilities to education. In order to realize this right without discrimination and on the basis of equality of opportunity, States parties shall ensure inclusive education at all levels and lifelong learning."

The Russian Federation ratified the UN Convention on the rights of persons with disabilities on 3 May 2012. In accordance with it, the education system in the country should provide all people with the opportunity to receive a full education, including higher education. The *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRDP)* states that education should promote opportunities for people with physical disabilities to participate effectively in society, develop mental and physical abilities; have access to an educational institution in their place of residence; provide individual support measures [15;16]

In the Republic of Kazakhstan, the rights of children with disabilities for quality education are fixed by legislation. Since the Constitution of the Republic of Kazakhstan and the Law of the Republic of Kazakhstan "On the rights of the child in the Republic of Kazakhstan" guaranteed equal rights of all children regardless of origin, gender, race, nationality, language, attitude to religion, social or property status, place of residence, health status and other circumstances.

The Republic of Kazakhstan is developing a comprehensive system of early provision of psychological, pedagogical, medical and pedagogical correctional support for children with pathologies in development, thereby contributing to the maximum possible psychophysical development, and creating an opportunity for learning in the general education environment. Pre-school, primary, secondary, higher and lifelong learning recognizes and incorporates an inclusive approach [17, p. 6].

Thus, the psychological and pedagogical science has developed the conceptual basis for the organization of inclusive education. The experience of many countries shows the development of legislative and regulatory documents and the introduction of various models of inclusive education, ensuring equal rights for handicapped persons to receive quality education in the context of globalization.

Literature:

1. Inclusive education. Social network of education workers. <http://nsportal.ru>.
2. Hale J. B. Response to Intervention: Guidelines for Parents and Practitioners. URL: www.wrightslaw.com/idea/art/Rtl.hale.pdf
3. Nirje B. The Normalization Principle and Its Human Management Implications // The International Social Role Valorization Journal. 1994. Vol. 1. № 2. P. 19-23.
4. Culham A., Nind M. Deconstructing Normalization: Clearing the Way for Inclusion // Journal of Intellectual and Developmental Disability. 2003. Vol. 28. № 1. P. 65-78.
5. The World Declaration on Education for All. - Jomtien, 1990 // http://www.unesco.kz/education/cdrom/ssdkz/topic4/vsemirnaya_deklaraciya_obr_dlya_vseh.htm.
6. Deno E.N. Special Education as Developmental Capital // Exceptional Children. 1970. № 37. P. 229-237
7. Wong, M. E. (1993). The implications of school choice for children with disabilities. *The Yale Law Journal*, 103 (3), 827–859. doi:10.2307/797085
8. Ratner L., Seagal N. G. (2012) History of formation and development of ideas of inclusive education: international experience // Historical, philosophical, political and legal sciences, cultural studies and art history. Theory and practice. - Tambov: Diploma, No. 12. Part 2. P. 162 - 167.
9. Furyaeva T. V. (2017) Social inclusion: Theory and practice: monograph. - Krasnoyarsk: Krasnoyarsk state pedagogical University. V. P. Astafieva, 280 p.
10. The *Dakar Framework for Action: Education for All: meeting our collective commitments* (including six regional frameworks for action). Conference: *World Education Forum, Dakar, 2000* // <http://www.un.org/ru/events/literacy/dakar.htm>.
11. (UNESCO 2009) (UNESCO International Conference on Education, Forty-eighth session International Conference Centre, Geneva 25-28 November 2008: "Inclusive Education: The Way of The Future".
12. Ganberg O.B. (2017). Practical experience in the development of inclusive education in Japan. Materials of the international scientific-practical conference: Continuing education as a strategy of professional career development: traditions and innovations. Publisher: Leningrad state University. A. S. Pushkin (St. Petersburg), pp. 26-30.
13. Brazhnik E. I. (2005). The peculiarities of the methodology of comparative pedagogical researches. Letters in Emissiya. Offline: electronic scientific journal. – No 1. - P. 975.
14. The system of continuous education in Japan: experience, traditions and innovations. Journal of Abay KazNPU. - № 4 (47), 2016 - P. 24-29.

15. Medvedev D.A. Our new school. National educational initiative // Speech of the President of the Russian Federation at the opening ceremony of the Year of Teachers in Russia, February 2010. Electronic version: http://www.educom.ru/ru/nasha_novay_shkola/school.php.

16. Grebennikova V. M. (2015). Development of inclusive education in the Russian Federation: problems and prospects // Fundamental research. - No. 2-19. S. 4292-4297; URL: <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=37946>. (date accessed: 06.02.2017).

17. Magauova A.S., Zh.T. Makhambetova (2018.) The main trends of inclusive education in the Republic of Kazakhstan. Sayasat-Policy. No. 9. P. 6.

13.2. Diagnostics of Creative Abilities of Students

Meyramgul' K. Bulakbaeva

Scientific Leader, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor.
Kazakh State Woman Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)

Aydana Sagynbek

magistrant of 1st course specialty "6M010300 - Pedagogics and Psychology" (Almaty, Kazakhstan)

Dinara Smagulova

magistrant of 1st course specialty "6M010300 - Pedagogics and Psychology" (Almaty, Kazakhstan)

Gulnyr Sharipbay

magistrant of 1st course specialty "6M012400 - Educational Measurement" (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article reveals the terms "ability", "creative ability", diagnostics and stages of creative salvation. Methods of measurement of creative abilities of pupils are resulted.

Key words: *ability, creative ability, diagnostics.*

A modern school cannot stand aside from the processes of modernization of education that are taking place in our Republic today in the Republic of Kazakhstan. The tasks that the school faces are to uncover the abilities of each student and develop his skills, educating a citizen - a patriot, a person ready to live in a high-tech, competitive, open world.

Among the most important tasks of modernizing general secondary education in the Republic of Kazakhstan should be the development of professional competence of teachers, skills of self-education, the formation of readiness and ability to adapt to changing social, political and economic conditions. This task is proclaimed as a priority and is fixed in a number of normative documents in the field of education, in particular, in the State

Program for the Development of Education in the Republic of Kazakhstan until 2020 [1].

The main goal of modernizing secondary education is the hormonal development of the personality and the creative abilities of students, increasing the intellectual, innovative potential of the school. Innovations in education are part of the process of assimilation of innovative knowledge, skills and values by the individual, thereby determining its socialization in such an area of activity as innovative. Therefore, now the problems associated with the study, accounting and formation of the creative abilities of students in the process of organizing innovation in the educational process are of particular importance.

Today, it is more and more evident that only a society that is based not only on knowledge, but also on the intelligence and creativity of people, can be modern and effective. More than 60 definitions of creativity were described in the 60s. The twentieth century and the number of these definitions is constantly growing. Researchers note that the process of studying what creative ability is, itself, requires remarkable creative action. Creative ability is represented by scientists, in addition to scientific interest, also a necessary factor for the progress of mankind and even its total survival. Understanding this fact makes them intensify their research in this area and promote the idea of a creative way of thinking. Creative thinking is a mental process aimed at discovering a new knowledge or original way of action, to solve a creative problem or problem [2].

The creative abilities of students can manifest themselves in thinking, feeling, communicating and characterize both the person as a whole and the product of the person's activities. Therefore, we understand the term "creativity" as a new vision, a new approach, a new solution, that is, a readiness to abandon the usual stereotypes of perception, thinking and behavior.

In the Message of the Leader of the Nation N. Nazarbayev "Strategy "Kazakhstan-2050": a new political course of the established state" dated December 14, 2012, a clear message was given on readiness for global competition, including competition in the field of educational systems: "... To become a developed competitive state, we must become a highly educated nation. " Today, a person with a high level of creativity is more in demand than people who do not realize their creative potential or have low indicators of creative thinking [3, p. 44]. The reason for this is that the student is creatively in constant development, open to new experiences, which, in turn, gives rise to development. In connection with the foregoing, what is said today seems to be the problem of studying and shaping the creative abilities of students.

Below we list the possibilities and the realization of the students' creative life needs:

- first, the development of creative abilities allows you to cultivate an initiative, thinking, capable of a creative approach in any business person;

- secondly, allows students to interpret events and phenomena on the basis of pedagogical analysis.

- thirdly, it helps to educate the modern consciousness, to develop an independent, personified thinking;

- fourth, the development of creative abilities leads to the formation of an intellectual, harmoniously developed personality.

One of the ways to develop students' creative abilities in the classroom is to include creative tasks in the content of the educational process. The tasks of a creative nature include problem tasks, problem questions, situations and tasks, the main feature of which is that they allow many correct answers. Creative tasks require students to have a great autonomy of thinking. In the traditional training, however, they mainly use convergent type problems: the conditions of such problems assume the existence of only one correct answer, which can be calculated by strict logical reasoning based on the use of learned rules, algorithms, laws [4].

- The orientation of the modern school to the diversified development of the personality implies the need for a harmonious combination of learning activities, within which knowledge and skills are formed, with creative activities related to the development of individual skills of students, their mental activity.

- When selecting or developing a methodology for diagnosing creative abilities, you need to pay attention to the method being reliable, which means covering the various characteristics of creativity. It is important to pay attention to the age of the subjects, as well as to the diagnostic environment (whether you set a time limit or not, how you state the test conditions, etc.).

- Joy Guilford was one of the first to interpret the essence of creative thinking as a synthesis of originality, novelty and flexibility of the proposed ideas. Therefore, the first diagnostic methods for determining the level of development of creative abilities were based on the following criteria:

- how quickly and easily creative abilities will manifest themselves in the performance of a specific task (the number of ideas, answers or solutions to a problem over a certain period of time is important)

- how flexible are the answers (the number of switching from one type of object to another)

- how original the answers are (the frequency of a particular answer in a homogeneous group).

The easiest way to test your creativity was the test of Alice Paul Torrens. It consists of three parts, each of which characterizes verbal, pictorial and sonic creativity. The test is carried out for a specified time, and its results are evaluated in accordance with the following criteria: fluency (speed) - the number of responses over a certain period of time; flexibility (variety of answers); originality (rarity of ideas); development of ideas (detail).

The results of various scientific studies allowed us to identify common indicators on which to rely when assessing the level of development of

creative abilities: attentiveness (ability to see and define a creative problem); versatility (the ability to notice in the task more parties and connections); flexibility (rejection of the standard point of view); originality (rejection of the template); variability (the ability to rearrange ideas and relationships); concreteness (the ability to deeply analyze the task); abstract (ability to synthesize); harmony (generation of ideas on the basis of organizational harmony and ideological integrity); independence (failure to make judgments and evaluations under the influence of the opinions of others); openness of perception (susceptibility to the new, unusual).

The novelty of our research is complemented by other methods of diagnosing creative life skills, such as the G. Davis method (intended for teenagers and young men aged 14-17), creative tasks: "Relate music", "Show how it moves, says", "Three colors", "Voice the role", P. Torrens test for creative thinking (adapted and standardized by N.B. Shumakova, E.I. Shcheblanova, N.P. Scherbo in 1990), etc.

All methods of diagnosis of creative abilities are not an absolute indicator of the formation of creativity. The lack of test methods is that they evaluate creative manifestations in general, and not in application to any particular situation. Another drawback is the ambiguity of interpretation. These two factors reduce the level of diagnostic objectivity.

In conclusion, we want to pay special attention to the development of diagnostic methods of the nature of creativity and the processes of creativity, with which you can find out if you are a creative person and to what extent.

Abilities are a peculiarity of personality traits, allowing them to master various kinds of activity and improve in them.

Creativity implies a positive transformation of the world through the creation of original, unique, new spiritual or material values. Starting to assess the level of development of creative abilities, you need to consider them through the prism of the development of individual elements. This is due to the fact that only creative thinking does not fully reflect all the components of creative activity. It is important to evaluate and perception, and imagination, and fantasy, and originality, and much more.

As a result, we have identified the basic principles for the diagnosis of creative abilities:

1. The tests for measuring intelligence are not suitable for diagnosing creativity, since their goal is the speed and accuracy of finding the only right solution from several proposed ones.

2. Investigating creativity, it is necessary to study its figurative (non-verbal, artistic) and verbal (verbal) sides.

3. Diagnostic methods should measure the indicators of stereotyped and stereotypical thinking (which is reflected in the use of words and images in a certain associative connection). The creativity indicator is in remoteness from stereotypes (established relationships).

4. When diagnosing, you need to measure productivity (the ratio of the number of responses to the number of tasks).

5. Originality is defined as the number of reciprocals in terms of the frequency of occurrence of non-standard responses.

6. Measurement of uniqueness is carried out in terms of the number of ideas not previously encountered with respect to the total number of answers.

Literature:

1. The state program for the development of education in the Republic of Kazakhstan until 2020.

2. <https://4brain.ru/>. Diagnostics of creative abilities: scientific approaches, principles and criteria.

3. Message of the Leader of the Nation N.A. Nazarbayev "Strategy "Kazakhstan-2050".

4. Bulakbaeva M.K. Critical thinking: the content and the use of the application // Education: traditions and innovations. Materials XI MNPk. - Prague: Czech Republic, April 28, 2016. - p. 71-75.

5. Bulakbaeva M.K. Cross-cultural communication: development and perspective // Educational guidelines for ethno-cultural development and preservation of traditional ethnic values. Collection of scientific papers. - FGBOU VPO "Chuvash State Pedagogical University. AND I. Yakovleva, February 16, 2016. - p. 9-12.

13.3. Scale - Important Types of Educational Measurements

Meyramgul' K. Bulakbaeva

Scientific Leader, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor.
Kazakh State Woman Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)

Sholpan Dostarbekova

magistrant of 1st course specialty "6M010300 - Pedagogics and Psychology", 102 group (Almaty, Kazakhstan)

Nursezim Shokan

magistrant of 1st course specialty "6M012400 - Educational Measurement", 103 group (Almaty, Kazakhstan)

Gulbany Ayapbergenova

magistrant of 1st course specialty "6M012400 - Educational Measurement", 102 group (Almaty, Kazakhstan)

Resume

In this article Scale is examined both method of design of the real processes through scales and both method of appropriation both numerical and unnumerical, values to the separate attributes of some system.

Scale allows to break up description of difficult process on the specification of parameters on separate scales. As a result, in application to the economic tasks, for example, it is possible to get an idea about the area of interests of consumer, investigate importance of every scale for him.

Keywords: Scale, design, researcher, trade education, modern informative technologies.

The sovereignty of the Republic of Kazakhstan, the economic, political, social and cultural changes in all spheres of public life have put the question of radical revision of the education system. N. Nazarbayev in Strategy "Kazakhstan-2050": "Higher education institutions should not be limited to education. They need to create and develop applied research and research units. Higher education institutions that provide academic autonomy guarantee not only to curriculum development, but also to develop their research activities actively" [1, 4]. Several strategic steps have been taken to integrate the modern world community. Due to the changes in the political, economic and cultural system, Kazakhstan's democratic development in a market economy has made significant changes to the education model.

In this regard, the ongoing reforms, social and economic development of the society, and the advancement of the political life of the society, enhance the status of the competent person. One of the most important tools of pedagogical measurements is the promotion. Skepticism is one of the key issues in measuring quality of education, regulation of common symptoms.

Scaling is a way of real processes using a digital system. Skills in social sciences (anthropology, sociology, psychology, etc.) is one of the most important tools of mathematical analysis of reading phenomena, the way to organize empirical data obtained through observation, study of documents, survey questions, experiments or testing. It is impossible to identify a number of social and psychological objects by their location and time and apply direct measurements. Therefore, there are questions about the peculiarities of the empirical digital system. Different methods of shake-up can be specific ways of transferring qualitative descriptions to any digital information.

The overall shattering process is based on any rules and consists of two stages:

1) empirical system of the studied objects is established on the basis of psychological information during the accumulation of data and forms of interaction;

2) relationships that simulate the empirical system of objects in accordance with the volumes of information during the analysis of the data, ie, a digital system; Sometimes this period is also defined as the choice and implementation of the methods of promotion.

There are two types of tasks that can be solved using the shuttle-based methods:

1) numerical depiction of the set of objects by their group estimation; in this case, by the scale of the visual rating;

2) relationships of socio-psychological phenomena to the physical characteristics of individuals by means of digital representation of the physical characteristics

Quality is a set of useful qualities that can satisfy certain material and spiritual needs [2]. Strength, tolerance, economy, artistic-aesthetic, etc. is characterized by the Quality is estimated based on the lifecycle phase: the quality of the appliance (design) is estimated at design; the technology meets the capabilities of the equipment, and its functional quality is evaluated. Quality-defining qualities can be absolute, relative or shared, and measured by subjective, objective or expertise (eg, qualitative instruments).

The number determines the size, numeric value, and the quality is traditionally opened with the help of labels.

Analyzing the quality of the researcher, the researcher determines what kind of phenomena are certain. Then there is a link between causes and phenomena among phenomena. Quantitative analysis tasks lead to the measurement and calculation of the structures identified.

The development of the universe began with qualitative cognition. The person had qualitative features without any difficulties, and the knowledge gained was effectively used. However, shortly afterwards, practice sets out to identify the common similarities and to compare different quality criteria for their common properties. So, there was a need for measurements and calculations.

Quantitative and qualitative environmental phenomena are closely interconnected. Therefore, the qualitative and quantitative characteristics of pedagogical phenomena should be read in unity.

Until recently, pedagogical science remained at a qualitative level. The empirical section of the enrichment of control and experiments is well considered; the theoretical part of the material is enriched. Here is a third part of the logical part that describes the developed science - a mathematical part.

Science will succeed only if it uses mathematics. Complementing the qualitative approach, pedagogical theory gains stability.

There are a number of barriers to the digital research of pedagogical phenomena. The weakness is that of old traditions. Teachers raise uncertainty on the digital pedestal. And the biggest obstacle is the nature and nature of pedagogical phenomena. They are inaccessible. The absence of these phenomena in the absence of the measurable dimensions seems to be unimaginable. The classical mathematical apparatus is not intended to analyze the complex phenomenon of pedagogy.

This barrier can be eliminated in two ways: firstly, because of the shortened phenomenon available for analysis of traditional mathematical methods, and secondly, the creation and application of new approaches. The new methods immediately attract the attention of experts.

In the use of numerical methods in pedagogy, it is necessary to distinguish between two main areas: the first - for the processing of control and experimental results; the second - modeling, diagnostics, forecasting and computerization of educational process.

The methods of the first group are known and widely used. The most important is statistical method. The following specific methods are widely used in its area:

Registration - calculation of the quality of the given types of events and calculation of the quantity and quality of the given quality (for example, the number and quality of students' absence, etc.).

Ranking - information gathering in a given chain (decline or growth of fixed figures), taking place in the sequence of mastered objects (eg list of pupils depending on the number of missing students, etc.).

Scaling - transfer points or other quantitative indicators to the study characteristics. There are four main gradation scales: 1) nominal scale (nominal); 2) rank scales (ranks); 3) interval scales; 4) relationship scales [3].

Namespace scales are the weakest pages. Figures and other symbols are used symbolically. The contents are the names of any type of objects. The only mathematical characteristics - indicate whether or not this type belongs to a study object. Examples of nominal scale can be called classification according to different criteria - list of specialties, pupils' characteristics, reasons of failure, etc.

Discipline states that the sequence of chains, the "multitude" and the "minus", the common hierarchy. Examples of their use include "length of length," "fifteen ones," "less leaks," etc. rankings.

Strong figures - interval and relationship scales - have all the positive qualities of "weak" scales. However, the interval scale represents the distance between any numbers, and the points of contact are determined by the zero point (point of departure). Thermometers, voltmeters are among the "strongest" ones.

Finally, the propagation technique recommends practitioners to have a degree of appreciation for any event, phenomenon, or personality. These techniques include the Austrian "Semantic Differential", Kelly's "Constellation Test", Lucer's "Color Test / Test Color Preference", Solovyov-Fedotov's "Crisis Methodology".

In the CICS technique, graphic images are used, and trainees are given the task: "... these images are rated by their father, mother, and teacher alike". The resulting grid sources are processed on the computer. The comparison methodology (sorting technique) shows practitioners differentiation of understanding systems, cognitive diagnostics levels.

One of the following methods is Golovakhi-Kronik's Kausometry. Emphasizing important situations from their lives, establishing causative connections between them gives practitioners material to create dots for their lives. In Life Line computer programs, it is recommended that trainees evaluate events and compile a computerized graphic. All shooting techniques are subjectively tested and require high customer service.

Literature:

1. N.A. Nazarbayev "Kazakhstan-2050" Strategy.
2. Practical psychology of speech. - M.: AST, Harvest. S. Yu. Golovin, 1998, p. 931-932.
3. Buakbaeva M.K. Introduction to modern and classical tests / Tutorial. - Almaty, 2016.

13.4. The Importance of the 4C Model in Improving the Quality of the Educational Process

Dinara Tanayeva

Senior Lecturer of the Joint-Stock Company "National Center of Advanced Training "Orleu". Institute of Professional Development of Teaching Staff in Almaty (Kazakhstan, Almaty)

The world is changing rapidly. In the second part of the State of the Nation Address of President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev published about the increase in quality of life. 'The second component of wellbeing is the growth of quality of life' said Nazarbayev. He wanted to show the way how to create a modern progressive state with a dynamic economy, we should ensure peace and public harmony.

One of the best ways to avoid being poor as an adult is to obtain a good education. People who have higher levels of academic achievement and more years of schooling earn more than those with lower levels of human capital. This is not surprising since economists believe that schooling makes people more productive and to have double skills of current competence. The four important skills trained by the teacher to the students are 4C (Critical thinking and problem-solving, Communication, Collaboration, Creativity and Innovation).

Critical thinking is all about solving problems.

Creativity teaches students to think outside the box.

Collaboration shows students how to work together to achieve a common goal.

Communication lets students learn how to best convey their ideas.

Critical thinking is the practice of solving problems, among other qualities.

In addition to working through problems, solving puzzles, and similar activities, critical thinking also includes an element of skepticism.

This is important in the 21st Century because it's harder than ever to verify accurate information. With critical thinking, students don't just learn a set of facts or figures. Instead, they learn how to discover the facts and figures for themselves.

While creativity is often treated like a you-have-it-or-you-don't quality, students can *learn* how to be creative by solving problems, creating systems, or just trying something they haven't tried before. Creativity allows students to embrace their inner strengths from big-picture planning to meticulous organization.

As a student learns about their creativity, they also learn how to express it in healthy and productive ways.

Practicing collaboration helps students understand how to address a problem, pitch solutions, and decide the best course of action.

It's also helpful for them to learn that other people don't always have the same ideas that they do.

In fact, as students practice collaboration more and more, they'll learn that they have almost *none* of the same ideas that others do.

With communication locked down, students can streamline their ideas and make a positive impression on those around them.

Still, it's important to note that communication isn't enough on its own to help students with 21st Century skills.

To really succeed, students need to use all four of these skills together.

The four C's of 21st Century skills are some of the most popular learning strategies in today's environment. We know that nowadays world is standing on technologies. Who will graduate school, they should be creative person? That's why it is a big question "How is it important to teach 4C skills to our generations?". The Education system of Kazakhstan is changeable. Because each year after long practice or inquiry we have ideas to implement that changes in school system. First of all, primary school students we should explore the world phenomenon and its creation. Then it continues and develops every year. Teachers have to show them phenomena in real life. We have to increase the quality of practice lessons, not theory. If you remember the wisdom word Confucius "I hear, and I forget. I see and I remember. I do and I understand." It's like this. That is why we should change our teaching and learning style. According to the Vice-Minister of Education and Science of Kazakhstan Tahir Balykbayev, the Ministry has developed a new state program of development of education and science in 2016-2019. As part of it, a lot of attention will be paid to training in three languages and its phased implementation at all levels of education. "In 2018-2019 we plan to introduce the teaching of history of Kazakhstan and a number of natural sciences (computer science, chemistry, biology, physics) in English in all schools. This transition requires a huge effort. First, it is necessary to change the content, and secondly, it is necessary to train the teaching staff for it and, of course, the general language training of our students must be at the highest level", - Balykbayev noticed.

In science subject, the four skills are integrated into the science process skills. The science process skills can equip students' thinking skills. The basic science process skills consist of observing (calculating, measuring, classifying, finding a relationship of space/time), hypothesizing,

planning the experiment, controlling variables, interpreting data, drawing conclusions (inference), predicting, applying, and communicating. When viewed from the skills that are included into science process skills, it is clear that the science process skills are important in science learning as the basis for improving the other thinking skills which are much more complex such as 4C that has been explained before. It is also supported by Aydinli (2011) which states that teachers should pay great attention to students' science process skills by providing hands-on activities' task oriented to improve their understanding of a science concept. The science subjects in primary school are less meaningful if it is taught through lecturing method in which the teacher actively gives information to the students. The curriculum has ordered that the learning process must be actively built concepts that learning is done by the students themselves and the process can be reinforced by a scientific approach.

Natural science is a kind of knowledge that has special characteristics to learn the factual of natural phenomena, both events, and causal relationships. Natural science is a subject in primary school that encourages students to have the knowledge, ideas, and concepts that are organized. This knowledge, ideas, and concepts are related to the natural surroundings, obtained from experience through a series of scientific processes such as investigation, preparation, and presentation of ideas. The scope of natural science materials in primary school generally covers two aspects, namely scientific work and concept mastery. The learning process done by students who are actively seeking and finding their own natural science's concepts can certainly not be separated from the science process skills that they have. Students need the science process skills in their activities to find the right science concepts. Science process skills become the driving wheel of discovery and development of facts and concepts as well as the growth and the development of attitudes and values. Students who are active in learning science through the use of process skills, discussions, and experiments, gain more meaningful learning and dispel perceptions of rote learning. The expectations, which are conveyed by various experts, are not in line with the facts occurred in the field. Students do not understand correctly the essence of formulating hypotheses and correlations between variables. Students are still wondering when they should formulate hypotheses and they do not know the reason for doing that. Moreover, they are unable to understand the correlation between the dependent and independent variables. Science process skills are not only about formulating hypotheses and determining variables but also involving other skills such as observing, interpreting data, and communicating that are trained in this study. Science process skills cannot be considered an insignificant thing in science learning. Students need to be familiarized with the science process skills since primary school in order to obtain the correct concepts and to make other high-level thinking skills continues to increase. The higher the students' science process skills, the better the students' conception status (Knowing the Concept).

It also comes with an integrated learning management system that automatically tracks grades and lets students work at their own paces. In other words, it's the best way for students to learn the four C's!

Literature:

1. Stephanie Smith Budhai, Laura McLaughlin Taddei – “Teaching the 4Cs with Technology: How do I use 21st century tools to teach 21st century skills? (ASCD Arias) Kindle Edition”.

2. Albert Rutherford – “Lessons from Critical Thinkers: Methods for Clear Thinking and Analysis in Everyday Situations from the Greatest Thinkers in History”.

3. Albert Rutherford - The Systems Thinker: Essential Thinking Skills for Solving Problems, Managing Chaos, and Creating Lasting Solutions in a Complex World.

13.5. Main Directions in the Implementation of Trilingualism

Alima Zh. Shoibekova

Asfendiyarov Kazakh National Medical University (Kazakhstan, Almaty)

Gulnaz S. Kairakbaeva

Asfendiyarov Kazakh National Medical University (Kazakhstan, Almaty)

Asem A. Ryspanova

Asfendiyarov Kazakh National Medical University (Kazakhstan, Almaty)

Trilingualism is an individual's knowledge of three languages within the limits of his communicative needs. This article is devoted to the issues of language training, namely the process of introduction of trilingualism. The current language policy in the Republic of Kazakhstan is also considered.

Recently, the problem of the introduction of trilingualism is gaining momentum and becoming more relevant than ever. Indeed, knowledge of native and several foreign languages gives any person a significant advantage in any sphere of life. At the state level, it is accepted that every citizen of Kazakhstan has at least three languages. The article analyzes why it is so important to master the original native language. The introduction of trilingualism in educational institutions, deontological training of teachers and what factors will affect the successful language training are also discussed in detail.

Language is the most important information value of the world, as it serves as an element of interethnic relations and intercultural communications. The language performs many functions, and the native language plays a particularly important role. K.D. Ushinsky in due time made pedagogical conclusions. "By studying the native word, we introduce the child into the spirit of the people, the creation of his centuries-old life, into the only living key from which any force and any poetry beats".

The task of the teacher is to develop and correct the language of the pupil, replenish vocabulary, enrich concepts. Language is a means of entering into life and learning life. "The language of every developed nation is composed of the results of his life, feelings, thoughts of countless individuals not only of this people, but also of many others, the language of which he inherited. And all this huge inheritance of spiritual life of countless people, accumulated for many millennia, is transmitted to the child in his native language!

The language is the soul of the people. It's not just a winged expression. With its help, any person from generation to generation passes their worldview, their upbringing of the surrounding activities, value guidelines. With the help of language, we not only communicate, convey our thoughts, but also demonstrate the educational, spiritual and cultural level of the nation.

In Kazakhstan today it is necessary to know three languages: Kazakh, Russian and English. Without knowledge of the state Kazakh language, the historical past of the region, without respect for spiritual values created for millennia, it is impossible to form the personality of a citizen of a multinational state. In 2015, the national plan "100 concrete steps to implement five institutional reforms of the head of state N.A. Nazarbayev". Paragraph 79 States: "the Gradual transition to English in the education system — in high school and in higher education. The main goal is to increase the competitiveness of graduates and increase the export potential of the educational sector".

Each epoch sets its own objectives in different areas of human activity, including education. Today, an educated person also speaks Russian, the language of interethnic communication. Along with native command of other languages gives the chance not only to join culture of different people, but also deeper to learn beauty and uniqueness of the own. "As many languages you know as many times you people," — said the ancient sages. And this is true, because through the knowledge of different languages, a person pushes the limits of his own understanding of the world.

Today there are no doubts about the need to study the mother tongue as a mother tongue. Appointed on February 10, 2016, the new Minister of education E. Sagadiyev believes that it is necessary to introduce trilingual education in Kazakhstan. "If we talk about education reform in Kazakhstan, we need one type of school. Not what's happening right now. In this school all technical specialties are taught in English, history and culture of Kazakhstan — in Kazakh, history and culture of the country's Sovereignty of Independent States — in Russian. Three necessary languages. And our children will pull it easily», he said at TED*Almaty, 2013. It follows from this conclusion that the introduction of trilingualism is important for the education of the new generation.

The language training of teachers is an important aspect in the education and familiarization with the mother tongue. The success of any

educational activity depends entirely on the teacher, so he / she should be aware of his / her responsible role in this mission, should be a deontologically trained specialist. Science deontology studies the problems of professional duty and is engaged in the implementation of moral standards in action. Deontological ready teacher himself in the first place, should know the Kazakh, Russian and English languages. Its language training should be at the highest level.

It is the deontological readiness of all teachers and employees of educational institutions that contributes to the development of deontological behavior, which will lead to favorable results when working with pupils of schools and students of higher educational institutions.

First of all, the teacher must be fluent in the native language, because the child must know the national language. Language policy as part of the state policy should be aimed at ensuring the optimal functioning of the language in all areas of its further development.

So, in order for the teacher's language training to be at a high level, it is necessary: a) *to teach students to think deontological*. A true professional is aware of the importance of his mission and through this awareness; he undertakes to be competent in his work. Some Russian and Kazakh scientists (E.N. Zhumankulova, N.I. Zhutikova, G.A. Karakhanova, K.M. Kertaeva, E.V. Korobova, K.M. Levitan, etc.) for the first time in modern pedagogy in the presentation of the basic rules and principles of professional behavior of the teacher requirements for his personality formulated on the basis of pedagogical deontology.

Formation of deontological consciousness occurs throughout the life of the teacher. First of all, the future teacher should cultivate such a personality quality as confidence in the correctness of his judgments. The belief that the future teacher will acquire as a result of deontological training is the most perfect reflection in the reality of pedagogical consciousness, as well as its attitude to professional duty. In support of this, we can cite the words K.D. Ushinsky: "the teacher must be educated, theoretically prepared in the field of pedagogy and psychology. But it is not enough for him to have profound knowledge. He must be a man of firm, deep and consistent beliefs. Without belief it is impossible to work with creative inspiration. The main road of human upbringing is persuasion, and persuasion can only be acted upon by persuasion. Any method of education, no matter how good it is, which has not passed into the teacher's conviction, remains a dead letter, which has no force in reality". We conclude that deontological thinking, consistent and firm beliefs the teacher will be fully aware of the need of knowledge of the native, official and foreign languages.

b) *to form psychological and pedagogical competence*. Competence - formation of pedagogical activity, pedagogical communication and teacher's personality as a carrier of certain values, ideals and pedagogical consciousness.

In pedagogical science, the concept of "Psychological and pedagogical competence" is defined as the most adequate, proportional set of professional, communicative, personal properties of the teacher, allowing to achieve high-quality results in the process of training and education of students.

c) *Develop and develop tolerance.* Each teacher should determine the main directions of educational work with children on the basis of their social and cultural traditions. It is important to teach the child to understand and appreciate not only their own national culture, but also the originality of other cultures, to educate in the spirit of respect for all peoples.

Tolerance in pedagogy has two aspects. The first is the tolerance of the teacher to emotionally not very nice to his students. It is on the development of the ability to be tolerant, according to children's concepts, "fair", should be aimed at the methodology of teacher training. When it is achieved, the teacher will feel more comfortable in the classroom and thus will receive additional satisfaction from their professional activities.

The second aspect of tolerance in pedagogy is education of tolerant behavior skills in students. Conflicts based on racial intolerance in various cities are well known. At the same time, it should be noted that many of these conflicts occur where the education of students' tolerance during schooling and during their stay in a higher or secondary vocational educational institution has not been given sufficient attention. It follows from this conclusion that every teacher must be tolerant to all participants of the educational process.

In conclusion, it should be noted that we all understand that language is a century-old work of the whole generation. The duty of every person is to preserve the language value. Teacher is a key figure in solving this issue, as it affects the effectiveness and efficiency of the educational process. Accordingly, to realize the effectiveness of the educational process, each teacher must be a deontological trained, competent and tolerant. Every head of an educational institution should always remember this truth.

References:

1. Ushinsky K. D. Collected works. - M., 1974.
2. Kertayeva G. M. Fundamentals of pedagogical deontology - Pavlodar: Kereku, 2009. - P. 180.
3. Ushinsky K. D. Collected works. - M., 1984.
4. Dictionary-reference book on pedagogy / Author: Mizherikov V.A. Under the General Editorship of Petkasilta P. I. – M., 2004.

13.6. The Formation of Biological Concepts in Terms of Bilingual Education in Biology Lessons

Evgeniya Ivanova

Graduate Student. Department of Agriculture and Bioresources,
Innovative University of Eurasia (Pavlodar, Kazakhstan)

Lyubov Komardina

Candidate of Biological Sciences, Professor.
Department of Agriculture and Bioresources,
Innovative University of Eurasia (Pavlodar, Kazakhstan)

Abstract:

The article presents information on the creation of conditions for school students to create biological concepts in conditions of bilingual education, describes the experience of using pedagogical techniques in the CLIL methodology, which involves integrated learning of content and language through the use of foreign language as an additional means.

Key words: *multilingualism, CLIL methodology, functional literacy, content updating, integration, lexical minimum, biological concepts, formative estimation.*

The expansion of international interaction and cooperation in the last decade has stimulated the progressive development of multilingual education, the relevance of which is not controversial. In Kazakh schools, gradual introduction of trilingual education is implemented, conditions and mechanisms for the formation of a multilingual personality are created, and it is possible to study subjects in a foreign language.

The school # 42 named after M. Auezov of the city of Pavlodar for 13 years is the regional experimental platform on organization of educational process in conditions of trilingual education and within three years participates in the regional project "Priority-Multilingual education, teaching in three languages" on the formation of the intra system of continuous education of teachers on the principles of corporate education.

One of the directions of multilingual education is teaching subjects of natural and mathematical cycle in English. At the same time, long-term practice shows the need not only for the formation of students' interest in learning a foreign language, but also their awareness of the studied subject as professionally significant.

One example of the integration of the English language and natural Sciences in our school is a special course "Man and nature" in English for 5-6 pre-polylingual classes, the purpose of which is:

- Preparation of students for the educational process in terms of multilingual teaching biology in grades 7-9;
- Ensuring the implementation of the state educational standard by means of Russian and English languages in the borders of the experiment.

The content of the program of this special course reflects interdisciplinary connections of various educational areas: biology (in 5

classes of natural science), geography, history, etc., which extends the boundaries of awareness of students. The calendar-thematic planning and development of 68 topics of lessons have been prepared and tested for a number of years.

At the next stage of multilingual education in grades 7-9 biology lessons are conducted in English. Planning uses a well-known CLIL methodology (content and language integrated learning) that involves integrated learning of content and language, the use of a foreign language as an additional learning tool, and Teaching of certain content.

According to the CLIL methodology, language becomes a skill acquired in the classroom, while mastering the content of the subject. Many studies in teaching practice show the effectiveness of this technique.

In the course of using CLIL, we take INTO account and adhere to the basic principles of this teaching technique: the language is used for learning and for communication; it is the subject that determines the language necessary for learning. We are guided by the concepts of "Soft CLIL" - wide linguistic goals introduced by the language teacher and "Hard CLIL" - thematic goals and objectives in which the subject is taught in a foreign language [1, c. 23].

Thus, a CLIL lesson is not a language lesson and it is not a subject lesson delivered in a foreign language. A successful CLIL lesson should combine the following elements:

- Content - progress in knowledge, skills and understanding related to specific elements of a specific curriculum;
- Communication - using language to learn;
- Cognition - the development of thinking skills that link concept (abstract and concrete), understanding and language;
- Culture - the interaction of alternative perspectives and common concepts that deepen the awareness of self-sufficiency and uniqueness.

Using CLIL in biology class, the teacher must combine all four types of speech activity: listening, reading, speaking and writing.

The structure of the biology lesson, compiled by the CLIL method, consists of four stages.

The first step in applying this technique is to work with text. Texts accompanied by illustrations are selected for better perception by children of the content. When working with texts in a foreign language, students are offered structural markers to help them explore the material that is being studied. These markers can be linguistic (headers, subtitles) and/or diagrams.

The second stage is the identification and organization of knowledge, when the texts are presented schematically. These structures are known as "conceptual frameworks" or "mind diagrams" that are used to help students to categorize ideas and information contained in the text.

Different types of diagrams are used: tree diagrams for classifying groups, hierarchies, flowcharts and time frames for sequential thinking,

instructions and historical information, tabular diagrams describing people and places, and their Combination.

The third stage is language identification. It is expected that students will be able to reproduce the core of the text in their own words in English. Since students will need to use both simple and more complex language, the teacher should highlight the useful language in the text and classify it according to the function. Learners may need the language of comparison and contrast, location or description of the process. It is also important to pay attention to the use of subject vocabulary by students. With regular repetition of the basic concepts introduced in the classroom by the teacher and students, the best assimilation of the material is provided [2, c. 4].

The fourth stage-voicing tasks for students, providing a variety of tasks, taking into account the objectives of training.

The content of the sample task structures is as follows:

- Name chart / picture / map / graph / diagram;
- Listen to the text and (one of the tasks) fill in the table, title parts of the text, structure the information, mark the steps of the process/ instructions / text sequence, fill in the gaps in the text [3, c. 15].

Tasks intended for reproduce should be object-oriented and have the following content:

- Question cycles-questions and answers, terms and definitions, half of sentences;
- Information gap with a list of questions to support;
- Search for little things- "things you know" and «things you want to know»;
- Games with guessing words, research objects using questionnaires;
- The introduction of sentences with deliberately false information, requiring students to determine the falsity or truthfulness of statements;
- Drawing students ' attention to key words and terms in a presentation or text [4, c. 9].

An important step in biology lessons in English in terms of updating the content is the formation of self-evaluation skills in students. Students should always be actively involved in personal formative assessment to understand their own learning progress, identify weaknesses and strengths, and improve personal strategies.

One way to encourage the development of self-evaluation skills is to help students create their own reflective learning journals. Educational journals (table 1) encourage students to reflect progress and challenges in learning new material while developing thinking skills and autonomy. They can also be useful for the teacher when writing reflective reports on the lessons.

Individual conversations with students, interviews to check their level of understanding of the studied material allow to determine the level of progress of the student and to plan corrective work to improve learning.

You can use the following expressions - encouragement, which are an integral part of the lesson of the new format: "Good", "Great job", "Brilliant", "Perfect"; in case of inaccurate or incorrect answer students can get the following formative assessment from the teacher: "Try again", "Not quite right", "Be attentive" and others.

Our experience shows that in many cases the use of CLIL technique in teaching biology in English increases the motivation of students, allows them to learn the content more quickly and confidently than with consciously separated subjects.

The CLIL technique is closely related to both the subject and the foreign language. Its systematic use provides children with a deeper understanding of culture, develops the ability to "see the big picture" in terms of the relationship between language and society.

At the same time, the skills and knowledge gained in integrated learning lessons are applicable to a wide range of subjects in different languages. The acquired cognitive and academic skills, encouraged by CLIL, help to increase students' motivation to learn, confidence in their abilities.

References:

1. Patrick de Boer. Putting CLIL into practice by Phil Ball, Keith Kelly and John Clegg. Book review. *Science Magazine «CLIL Magazine»*. – Utrecht, 2016. – c. 23-24.
2. Rosie Tanner. The European migrant crisis: a CLIL geography lesson. *Science Magazine «CLIL Magazine»*. – Utrecht, 2016. – c. 4-5.
3. Phil Ball. What is CLIL. *Science Magazine «CLIL Magazine»*. – Utrecht, 2014. – c. 14-18.
4. Janet Streeter. Practical CLIL ideas for everyone. *Science Magazine «CLIL Magazine»*. – Utrecht, 2017. – c. 9-10.

13.7. The Study of Sacred and Historical Places as a Means of Cultivating a Valuable Attitude to the Motherland

Zhanna A. Temerbayeva

Candidate of pedagogical sciences, docent at «Architecture and Design» department. Pavlodar state university named after Sultanmahmut Toraygirov (Pavlodar, Kazakhstan).

Farida B. Nugmanova

Candidate of pedagogical sciences. Pavlodar state university named after Sultanmahmut Toraygirov (Pavlodar, Kazakhstan).

Assel E. Aimolda

Master of Science, PhD student. Pavlodar state pedagogical university (Pavlodar, Kazakhstan).

Patriotic education is the systematic activity of teachers in shaping young citizens of patriotic consciousness, values, loyalty to their homeland, readiness to perform civic duty and the main goal is the formation of a spiritually and physically healthy person who inextricably connects their fate with the future of their native land and country able to stand up for the public interest.

Patriotism is a moral and political principle, a social feeling whose content is love and devotion to the Fatherland, pride in its past and present, the desire to protect the interests of the motherland.

The modern understanding of patriotism is characterized by diversity, diversity and ambiguity. In many ways, it is explained by the complex nature of this phenomenon, the multidimensionality of its content and the variety of forms of manifestation. In addition, the problem of patriotism is considered by different researchers in various historical, socio-economic and political conditions, depending on their personal citizenship, attitude to their Fatherland, the use of various fields of knowledge, etc. Term «Patriotism» used not only in research literature, but also in speeches, discussions, articles, election programs of politicians and political parties, movements, cultural figures, art, etc. The range of interpretation of the term is very large: from the ideal-sublime to abusive, degrading.

Education is a mechanism of interaction between generations, ensuring the entry of the younger generations into the life of society, their becoming active actors in a particular historical process.

Pedagogical research on the problem of patriotic education in the Soviet period is many and varied. They are disclosed as theoretical and methodological aspects (the essence of the concept of «patriotism» and «Soviet patriotism», its characteristics, ways and means of formation and etc., as well as applied (various areas of patriotic education: military-patriotic, education in the labor and military traditions of the Soviet people, the relationship of patriotic, aesthetic, group education of students of different ages and etc.).

The ideological basis of patriotic education at the university is the spiritual and moral values of the nation. The essence of patriotic education in modern conditions can be interpreted as the development of a sense of personality, a patriotic consciousness based on the humanistic spiritual values of its people.

So, not so long ago, instead of bringing up collectivism, the idea of bringing up individualism and egocentrism began to take root, instead of bringing up patriotism, raising cosmopolitanism and disrespectful attitude towards national history, towards its people, was promoted. This leads to the fact that the concepts of «patriotism» and «patriot» acquire a negative connotation.

Patriotism as an exalted feeling, an irreplaceable value and source, the most important motive of socially significant activity, is most fully manifested in the personality, the social group that has reached the highest level of

spiritual, moral and cultural development. True, basically spiritual, patriotism presupposes serving the Fatherland disinterestedly, selflessly and even self-sacrificing.

The implementation of patriotic education is based on a set of principles that reflect the general laws and principles of the educational process and the specifics of the patriotic education of students. These include:

- 1) the conditionality of patriotic education by the development of society and the events taking place in it;
- 2) the conditionality of the content, forms and methods, means and methods of patriotic education by the age and individual characteristics of students;
- 3) dialectical unity and organic connection between the educational material and the content of extra-university activities;
- 4) integration of patriotic education with other areas of educational work;
- 5) reliance on new concepts of organization and implementation of the educational process and on a new understanding of basic pedagogical concepts;
- 6) reliance on the positive in the personality of the student and the creation of a favorable psychological atmosphere in the process of pedagogical interaction;
- 7) coordination of interaction between the university, the family and the public in the system of patriotic education.

Taking into account the peculiarities of patriotic education in modern society, the goal of this process is defined as the education of a staunch patriot who loves his Motherland, loyal to the Fatherland, ready to serve him with his work and protect his interests.

The tasks and content of patriotic education stem from the structure of the concept «Patriotism», but it has far from the same interpretation in the pedagogical literature. Some scholars consider it legitimate to consider patriotism as a collection of feelings, principles, and personality traits.

The study of his native land, its history is necessary for everyone, regardless of age. The content will be different, since the choice of information and methods depends on the age and cognitive characteristics of students. But the goal will have a lot in common: «the goal of local history education is to contribute to the spiritual, axiological and practical orientation of students in their living space, as well as social adaptation».

From the goal, we can distinguish the following tasks:

1. Education of patriotism, love of life, humane attitude to everything around. Explaining to the students why they should be patriots of their homeland is difficult. In modern economic and political conditions is almost impossible. Indeed, in real life, they are surrounded by an unattractive reality:

- 1) films full of scenes of violence, which tells about the unlimited power of criminal structures;

- 2) newspapers dazzling with similar content;
- 3) justice capable of punishing only the weak of this world;
- 4) unemployment, drunkenness, drug addiction;
- 5) homeless and beggars;
- 6) the younger generation that is not needed in the world of monetary relations;
- 7) computer games in which the winner is the one who is crueller and dodgier.

But surely it is noticed that patriotism is the answer of a citizen to the care of the state for him. That is why it is so difficult today to raise a patriot - a man who loves his country and is able to sacrifice the most expensive for her. The first step to the education of such a person can be historical local history.

The possibilities of using local history allow the student to explain the most important norms of human life: why we should:

- 1) protect nature and the environment as a whole;
- 2) preserve and multiply the historical and cultural heritage of past generations;
- 3) protect historical and cultural monuments;
- 4) treat each other humanely, try to understand and accept everyone who lives nearby, regardless of their social status, wealth, education, religion and color, that is, be tolerant.

Human wisdom has a need for experience, and life is short-lived. One should know how the rebellious passions agitated civil society and in what ways the power of the mind curbed their rapid striving in order to establish order, agree upon the benefits of people and bestow upon them all possible happiness on earth.

But the common citizen must read the story. She reconciles him with the imperfection of the existing order of things, as with an ordinary phenomenon in all ages. He comforts in state disasters, testifying that there have been similar before, there have been more terrible, and the state has not collapsed; it nourishes the moral sense and with its righteous judgment disposes the soul to justice, which affirms our good and the consent of society.

What are the exact words, but apart from this we must remember that history is the history of people? The roots of a person in the history and traditions of his family, his people, in the past of his native land. The history of the native land is not faceless, it is close and dear precisely because it tells about people living nearby or about relatives. And since you are connected with these people by the place of residence, it means that you are their historical continuation, it means that you are a part of the history of the region, a part of the history of the country;

2. Formation of the most important spiritual, moral and social values, as well as civic activism and socially significant qualities.

Performing tasks on local history allows students to meet new people, or to learn previously unknown about seemingly familiar people. The details of the lives of these people cause students unwitting admiration, respect for people of the older generation.

In addition, students should have an idea about the events of our time, their specificity, based on the particular past of our region and the individuality of its development, therefore another task of local history is:

1. Teach the student to be aware of the problems of the surrounding microcosm.

To visually reveal to students the role of a person in interaction with the environment, give concrete examples of its changes, show the relationship of a person to his activity and nature, to what results this union can lead, that is, to form the concept of the unity of «nature-man-society» among students;

2. Fostering in students a sense of respect for the affairs and labors of our contemporaries, pride in the successes and achievements of fellow countrymen. Students should know for sure that what is happening now will also become a story once, which means that we live with great people who want to glorify our state to make it better, fairer, stronger. Therefore, it is they who need our support and understanding;

3. The study of the history of the native land contributes to the formation of cognitive interest in the learning process. After all, local material is available to the student, which means that everyone can make their own discovery or learn something new, that is, feel involved in the creation of history. Regional studies bring up the creative initiative of students, their independence in the performance of various tasks;

4. To develop the ability to independently find the necessary information about the object of interest, about the activities of people, enterprises, institutions, about employment prospects.

It is in the process of studying local history that it is possible to teach students to quickly and correctly find the necessary information related to our area in museums, archives, libraries; work with statistics and study it to draw conclusions about the development of our region in a certain period of time.

And another very important task is to collect information about the present time, correctly designed, bright, as complete and interesting as possible, such as will become our story.

Students need to explain that they are responsible for the materials that will be studied by the next generation. Therefore, collecting information, they must approach the modern history to critically express different points of view, show different sides of the problem, that is, be researchers and be responsible for the scientific and correct information.

The above goals and objectives of local history correspond to the tasks of all modern education: to help a person master three circles of values: ethnocultural, national and universal.

Reference list:

1. Erokhin S.V. Culturological Specialist Training: Does He Need Local Lore Competence? // Historical, philosophical, political and legal sciences, cultural studies and art history. Questions of theory and practice. Tambov: Diploma, 2012. № 5 (19). Part 2. S. 56-58.
2. Koroleva L.Yu., Pirozhkov G.P. Ethnography as a Philosophical and Cultural Phenomenon: A Scientific Approach = Regional studies as a philosophical-cultural phenomenon: scientific approach // Questions of modern science and practice. University. 2012. № 3 (41). Pp. 282-289.
3. Likhachev D.S. To love my native land // Fatherland: Local history almanac. - M., 2010. - Vol. 1. - p. 8.
4. Pirozhkov G.P. Historical study of local lore: an original course program / Moscow State University of Culture and Arts (Tambov Branch). Tambov, 2005, 20 p.
5. Pirozhkov G.P. Regional studies: terminological dictionary. Tambov - M. - SPb. - Baku - Vienna: MINISC "Nobelistics", 2006. 80 p.
6. Yu.N. Gladky, A.I. Chistobaev. Regional Studies. Textbook for university students. - M.: Gardariki, 2003. - p. 43-44, 48.

13.8. A Study of Music Education in Kazakhstan

Gani Bayulov

Master of Pedagogical Sciences, Teacher at Kyzylorda State University
named Korkyt Ata (Kyzylorda, Kazakhstan)

Gulnur Zhagalova

Teacher at Kyzylorda State University named Korkyt Ata
(Kyzylorda, Kazakhstan)

Abstract

In the article, we consider the main factors that determine the development and formation of musical education in Kazakhstan at independence. We also note that modern education, oriented to universal human values, today requires a radical revision and improvement of the entire education system in Kazakhstan. In this regard, the music education that promotes the harmonious development of an individual, the formation of his or her musical taste, aesthetic needs, spiritual and moral qualities cannot remain aloof from the large-scale transformations taking place in the country in recent years.

Keywords: *musical education, musical pedagogy, development trends, Kazakhstan*

Today, Kazakhstani education is undergoing significant changes, and, first of all, this is due to changes in the educational structures that are aimed at involving Kazakhstan in the world educational space. In the context of the general restructuring of the learning process associated with the entry of Kazakhstan into the international educational space and conditioned by the adoption of the Bologna Convention, there is a need to revise a number of

basic provisions of the previous system of national general and higher professional education. These processes gain a particular urgency and, at the same time, debatableness, in the field of the development of national musical pedagogy.

The accession of Kazakhstan to the Bologna process has determined the process of reforming higher and post-graduate education with the expansion of access to European education, further improving the quality of education, increasing the mobility of students and academic staff, which facilitates integration into the European higher education zone, the process of its internationalization and the active realization of ECTS [1, p. 36].

The relevance of this research arises from the need to give a scientific meaning to the nature of the formation of the substantive and procedural basis of musical education in school, the identification of scientific and pedagogical prerequisites, factors, the conditions for the formation of musical education in this period. In other words, the need to study the formation and development of music education in Kazakhstan is explained, on the one hand by the necessity of a deep scientific understanding of the path traversed by Kazakh musical pedagogy and on the other hand by the growth of national self-awareness, the increasing interest in national culture and history, the desire to determine the measure of influence that musical education exerts on the humanization of society.

Higher musical and pedagogical education is, in essence, an indicator of the spiritual state of society, a fundamental factor in its humanization. We define musical and pedagogical education as an integrative educational system, as a process and result of a spiritual and practical comprehension of the creative and humanistic functions of music, aimed at optimizing the personality, which fully expresses its values, effective aesthetic attitude to culture and society [2, p. 68]

Materials and Methods

The review of the literature on this topic shows that interest in historical and pedagogical research as a whole increased at the end of the twentieth century. Comprehending the path traveled, humanity realizes that the history of education and pedagogy makes it possible to establish the effectiveness of pedagogical theories, orientations, and systems.

The peculiarity of the history of music education is its inter-scientific character: it is closely connected with history, pedagogy, and musicology. In the domestic literature, the most widely spread opinion is that the history of pedagogy is both a historical and pedagogical science. This suggests, in the opinion of the Russian scientist G.B. Kornetov, the study of the historical and pedagogical process through the prism of the problematic of the pedagogy of music education, which determines its connection with musicology.

The place of music pedagogy in the system of sciences as viewed by most scientists (Fig. 1):

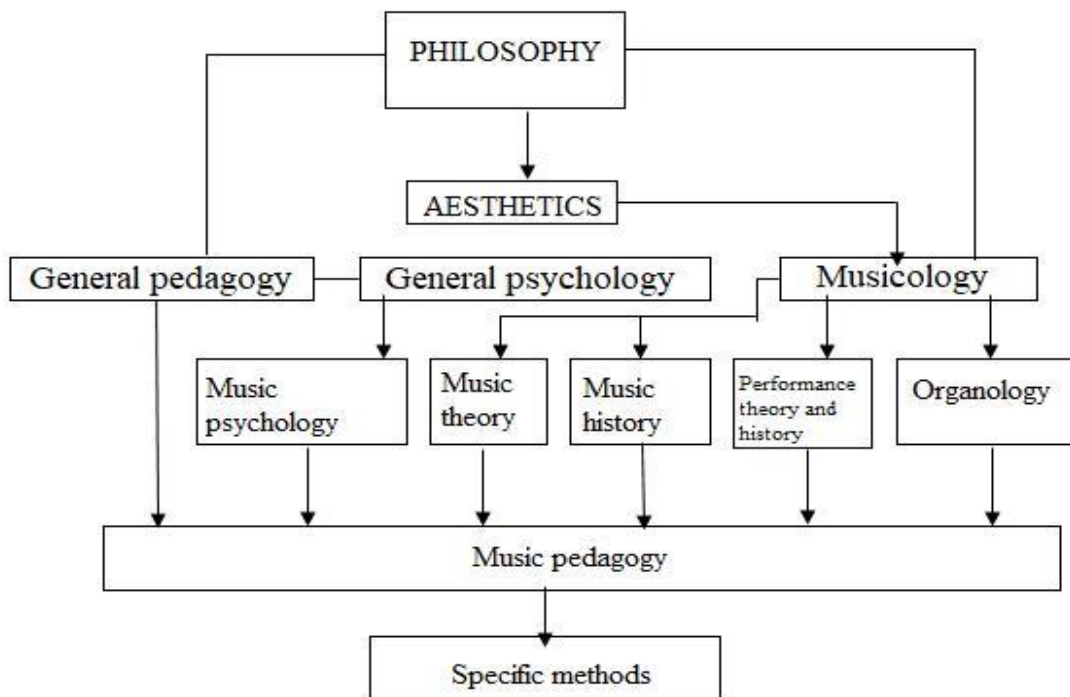

Figure 1. Music pedagogy in the system of sciences

It is well-known that the history of musical pedagogy is a part of the world-historical pedagogical process, as the history of pedagogy considers the world-historical pedagogical process as an integral part of the historical cultural process. The emergence and existence of the historical pedagogical process are associated with the emergence of a system of social inheritance that differs from the system of biological inheritance and builds upon it [3, p. 10].

As pointed out by the Russian pedagogue [3, p. 13], social inheritance is carried out within the framework of processes much broader than education. These are the processes of socialization of an individual. However, the system of social inheritance contains a fundamental contradiction: spontaneous socialization does not ensure the formation in people of all those qualities and properties that they need and that change in the course of historical development of society. This makes it possible to define the historical and pedagogical process as a means of understanding and more or less successfully resolving the contradiction between the ideas of society, its groups, individuals about the properties that a person must possess and the inability to ensure their formation neither genetically nor in the course of spontaneous socialization.

The concept of the universality of historical pedagogical process expresses its unity and integrity, being the initial concept for understanding local historical phenomena. The variability of human conditions determines the diversity of specific historical forms of existence of historical phenomena [3, p. 13].

One of the main tasks of our research is the definition and justification of the theoretical and methodological foundations of the development of musical education in the period of Kazakhstan's independence, so we examine the main political, socio-cultural, psychological and pedagogical factors that influenced the formation and development of musical pedagogy in Kazakhstan in the period from 1991 to the present.

Results and Discussion

It is necessary to note that the formation and development of music education in Kazakhstan has developed in a unified manner with the development of Russian music education. This was due to the objective historical, geopolitical, economic and socio-cultural factors related to the time when the Republic of Kazakhstan was part of the USSR. Indeed, if we look back, we find that until the attainment of independence, musical education in Kazakhstan was formed along the same lines as the Russian education system. Let's designate the main factors that determined the development of music education in Kazakhstan, starting from the 1920s [4, p. 116].

Teaching musicians made a great contribution to the development of music education. During this period B. Gizatov, Ph.D. in Art history, published his "Dombra playing school", developed in cooperation with L. Khamidi, a methodical manual "Singing and music lessons in school", textbooks "Musical primer" for grade 1, "Singing and music lessons" for grades 2-4.

In the 1960s in music education, significant changes occurred. The establishment of the music department of the Kazakh State Women's Institute, which later became an independent faculty, marked the beginning of the professional training of future music teachers for general education schools in Kazakhstan. Kazakhstani composers created many children's songs. A textbook of O. Baydildayev and a methodical manual of B. Gizatov were published.

Akyns, zhyraus, salys, seres and kuys had a great influence on the development of musical education. They visited villages, propagandized the musical culture of the Kazakh people, taught young people and children to play musical instruments and sing. The entire process of mastering of repertoire and musical knowledge occurred "from mouth to mouth." It should be noted that songs, various competitions of singers and musicians that took place at populous fairs, developed an interest of children in the art of music. Kuys were preceded by a story about the author of the work, the circumstance in which the work was composed. Thanks to this detailed story, the music became more intelligible and accessible for listeners [5, p. 89]. At the heart of every creative process is a passion, which, of course, does not rule out the enormous work of the mind [6, p. 58].

When telling about the talent of the Kazakh people, a great Russian scientist A.I. Levshin, called "Herodotus of the Kazakh steppe" by S. Valikhanov (1984), aptly pointed out that Kazakhs present new evidence that a person is born a poet or a musician (Vishnevetskaya, 1985). A. Eichhorn

(1964) wrote in the introduction to his work on the music of the Kazakhs: "Sometimes carelessly childish and merry, like foals on green pastures, sometimes strong and cheerful, powerful and free, like an eagle, rising to the blue sky in the steppe, Kazakh songs performed by everyone, from boys to old men and from girls to women are the people's untouchable treasure, as if an exact cast from the people." "If you want to know how the country is managed and what is its morality, listen to its music" - wrote Confucius 25 centuries ago [7, p.178].

In general, summarizing the above, we believe that the existing experience does not sufficiently solve all the problems of general musical education. Today, many issues related to the goals content, structure, and technology of future music teachers training are awaiting their solution taking into account the tendencies of fundamentalization, humanitarization.

Conclusion

Thus, the transformations taking place in the country in the last few decades have a significant impact on the educational process in all spheres of education, including the pedagogy of music education. It should be specially noted that the main trend of the development of music education in independent Kazakhstan is the need for a more thorough and deeper familiarization of students with the spiritual values of their people, national culture, traditions and customs (Bayulov, 2016). The issue of a bold and radical revision of the education system is closely connected with changes in all spheres of our state (Bayulov, 2017).

The state documents of the Republic of Kazakhstan repeatedly and comprehensively consider the use of the national musical pedagogy's heritage in the education of an individual, in the training of highly qualified specialists and increasing educational attainment in conformity with the requirements of modern society.

References:

1. Zhakypova, F.N., Kobenova, G.I., Smagulova, G.M. Academic Mobility: Organizational Aspects and Mechanism for Implementation: Scientific, Practical and Methodical Manual for Higher Education Institutions. Editorial and Publishing Service of the NTsOKO, Astana. 139. (2011).
2. Terentyeva, N.A., Kabalevsky, D.B., Kritskaya, Y.D. Shkolyar, L.V (Eds.). Proceedings from the international conference "Theory and practice of musical education: the historical aspect, the current state, and prospects for development". Musician – educator – enlightener. Traditions and innovation in musical and aesthetic education. Moscow. (1999).
3. Kornetov, G.B. World historical and pedagogical process: concepts, models, historiography. Moscow. (1996).
4. Zhumabekova, D.Z. Prominent performers and personalities of Kazakhstan. Astana. 90. (2005).
5. Smetova, A. Mukasheva, A. History of the development of musical education and upbringing in Kazakhstan. Astana. 70. (2011).

6. Vinogradovskaya, I. Life and work of K.S. Stanislavsky. Moscow. Vol. 4. (1976).

7. Yankovskaya, L.V. Proceedings from the scientific public international conference "Art as a way of knowing": Living stones of the spiritual temple. Moscow: MTsR. (1999).

13.9. Disorders of the Emotional and Cognitive Sphere in Children with Autism Spectrum Disorder

Kenzhekul M. Tuganbekova

Candidate of pedagogical Sciences, Associated Professor. Karaganda state University named after academician E. A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan)

Altynay K. Balaubaeva

Master's degree student of Karaganda state University named after academician E. A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan)

Yuliya A. Nikolaeva

Master's degree student of Karaganda state University named after academician E. A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan)

Autism is not a new problem today. Autism spectrum disorders are a range of psychological characteristics that describe a wide range of abnormal behaviors and difficulties in social interaction and communication, as well as severely restricted interests and frequently repeated behaviors. In modern clinical classifications, children's autism is included in the group of pervasive disorders manifested in developmental disorders of almost all sides of the psyche. It is impossible to separate the affective and cognitive components: this is one problem. The distortion of the development of cognitive mental functions is a consequence of violations in the affective sphere. These disorders lead to social maladjustment, to deformation of the basic mechanisms of the affective organization of behavior - those mechanisms that allow each normal child to establish an optimal individual distance in relations with the world, to determine their needs and habits, to master the unknown, to overcome obstacles, to build an active and flexible dialogue with the environment, to establish emotional contact with people and arbitrarily organize their behavior. Thus, one of the main difficulties faced by both close children and professionals working with them is a violation of socially adequate behavior.

There are different views on the causes of autism spectrum disorders: biological, social and psychological. There are hypotheses that explain the symptoms of autism as a consequence of disorders of cognitive processes and emotional sphere. As a consequence, disorders of cognitive development of children with autism spectrum disorders is considered as cognitive dysontogenesis. Another hypothesis explains the main symptoms

of autism - dysfunction of sensory integration, and autistic behavior - as a reflection of abnormal perception. Occurring motor problems in children, reminiscent of the phenomenon of motor dyspraxia, which can be considered as one of the causal factors of speech disorders. In children with autism in 100% of cases there is a disorder of sensory modulation and motor disorders, forming sensory integration, in which the brain is not able to understand the information coming through the senses and summarize it into images. As a result, children with autism spectrum disorder have insufficient ability to connect different elements into a single whole, which leads to limited perception and understanding of the world, to difficulties in understanding the thoughts, intentions and feelings of other people. At the cognitive level, this is manifested as follows: on the one hand, an autistic child does not understand what he perceives, and on the other hand, can't appropriately respond and plan his response [1].

Mental dysontogenesis is caused by disorders of the nervous system, the social situation of development, the presence of disease, etc. changes in the development and functioning of the human psyche. This applies to the state of cognitive and emotional-personal spheres of the subject and its associated adaptation in society. Some psychiatrists such as M.O. Gurevich, T.P. Simson, G.E. Sukhareva, S.S. Mnukhin, G.K. Ushakov, V.V. Kovalev, M.S. Vrono, D.N. Isaev, V.M. Bashina, O.P. Yur'eva, G.V. Kozlovskaya, N.I. Simakova, E.V. Makushkin, etc. formulated their ideas about dysontogenesis as a disorder of mental development in children with various types of deviant development.

In the works of psychologists such as V. Lebedinsky. M.M. and N.I. Semago, W.I. Lubovsky etc. also has been substantiated by psychological typology and the basic mechanisms of mental dysontogenesis in General. Asynchronous development is one of these basic concepts. Mental dysontogenesis involves heterosynchronicity or asynchronous the following parties mental development:

- motor development
- cognitive development
- emotional development
- motivation and arbitrary regulation of activities
- personal development.

Features of development of the cognitive sphere of children with autism have long been hidden behind more conspicuous affective problems. It is now generally accepted that these children have specific difficulties in the processing and organization of information, leading to the disruption of the formation of the child's worldview. The revealed special "cognitive style" is a stable specific characteristic that persists in the adult life of a child with autism [2].

In search of the root cause of problems in the cognitive sphere, and possibly the causes of all-pervasive disorders of mental development in autism, the features of the organization of cognitive processes, the problems

of flexibility and arbitrariness of behavior, dysfunction of sensory perception processes are considered. Hypotheses are put forward and discussed that directly connect children's autism with the difficulties of symbolization and building a holistic picture of the surrounding (fragmentary picture of the world). It is assumed that even the smartest autistic child may be impaired innate ability to perceive another person as a partner with their intentions, desires, with its own logic of behavior (understanding and consideration of the other inner world).

Sensorimotor development of such a child is extremely peculiar, although at an early age it is formally quite within normal time and may look like an advanced.

Motor development at the beginning, as a rule, does not cause concern: the child begins to hold his head in time, sits down, gets up, walk, although in some cases the parents note the lack of activity of a calm and comfortable child. Often it may be time to get up, start to cross and walk with support, and go on their own - only through a floor of year. It is typical that failures, falls for a long time stop attempts to walk without support, but to explain the delay in the separation of the child from the support only this is not possible. When independent walking begins, many of the children begin to walk so awkwardly that there is a suspicion of organic damage to the central nervous system.

Later, many children are characterized by a special plastic, reflecting the problems of regulation of motor tone, a combination of lethargy and tension, "stiffness", difficulties of rhythmic organization of movement, their coordination, often a violation of the coordination of hand and foot movements. It is characteristic that such awkwardness in the movements is more pronounced not in the most severe forms of autism. In the absence of targeted action in the field of behavior deeply autistic children can deftly and accurately distribute themselves in space ("never hurt", "as the water in any hole will climb"), well counting the movement, they climb on the furniture, jump, balance, masterly sway on the swing, like to be slowed, threw, circled, and can thus show amazing agility. Awkwardness, coordinamenti movements are more characteristic of children relatively more contact, better speaking and expressing themselves intellectually.

Already at an early age, children can be surprised by freezing in special favorite poses (for example, upside down); obsessed with running in a circle, swinging, spinning, flapping hands, twisting fingers, jumping on straight legs and other stereotypical movements. These actions have no apparent utilitarian or playful meaning but are extremely child-grasping and amplified in situations of joy or anxiety.

All children with autism have impaired development of "useful" motor skills. To teach a child even the simplest household or even a gaming action can be difficult, parents often say, he is not reluctant and poorly imitating, but he can develop mastery in the favorite stereotypical actions. It can be sorting and laying out in a certain order of small objects (mosaics, matches, sticks,

cubes), twisting of objects, manipulation of their parts (for example, wheels, handles).

In everyday life, children show awkwardness, with a significant delay and difficulties master the skills of self-service. The organization of arbitrary purposeful action suffers even in the absence of negativism. The child's hands become catastrophically awkward, sluggish, or clamped, the same applies to the movements of the whole body: it is difficult for the child to start, expand, stop the action, switch and combine and a strong positive motivation can even worsen the situation [3]. In directed learning, even in the absence of negativity, the child may show deficiency at all levels of organization of motor action: it is difficult for him to reproduce and maintain a pose, anomalies in the regulation of tone, coordination of movements, assimilation of the order of actions, their rhythmic, temporal-spatial organization. The experience of correctional work shows that the motor skill is mastered by such a child more easily if the adult begins to act with his hands, not splitting into separate elements, but introducing the child into its integral form, in this case, with repeated repetition, the child perceives and reproduces the scheme of action better. The acquired skill in most cases is held steadily, however, unfortunately, there are difficulties in self-use of the mastered skill, when removing physical support, the child can stop the action and resist the cancellation of assistance. It is also characteristic that even a well-mastered skill is used by him in a stereotypical form in a familiar situation and, rigidly associating with it, is hardly transferred to other conditions [4]. Thus, even existing skills are often not used by the child in real life.

Motor development disorders (praxis disorders) in autism are manifested in the context of the problems of organization of purposeful and arbitrary behavior of the child. In these cases, difficulties in mastering and implementing a motor skill can manifest themselves at all levels of its organization, starting with the initiation of action. The difficulties of organizing arbitrary action and free purposeful use of acquired motor skills are one of the main characteristics of mental development disorders in autism.

The memory of children with autism spectrum disorder is phenomenal. Parents and professionals known for restlessness emergency in these children in what to them is significant: pleasant or scary. Children in detail captures the familiar surroundings and procedures that show when you resist the slightest changes in the environment. They remember their fright for years and form persistent fears of certain places, objects, actions, specific words and phrases. So, the child, at the age of a year frightened birds which have taken off from under its carriage, and at the senior preschool age refuses to walk in the square where it happened. Good memory has always been considered as one of the " Islands of the abilities of a child with autism. Typical are excellent musical memory, the ability to memorize and reproduce complex patterns, examples of the ability to make memory extremely accurate and accurate drawings, ultra-accurately memorize the spelling of words ("absolute literacy"), numbers and patterns of transport routes. And

always brilliant memory of children with autism was considered as mechanical. Already L. Kanner pointed to "the phenomenal ability to reproduce complex unorganized and meaningless patterns exactly as they are perceived." In classical experiments, the study of strategies for memorizing autistic children and N. About Connor also showed the tendency of these children to remember verbal and non-verbal information in the form in which it was received, and not to recode it into another modality, as well as in more abstract codes of information organization. Children with autism are better than others are characterized by a meaningless set of stimuli, the usual - become more successful is the ability to organize and thus to reduce record information, but something that helps in remembering the usual autistic children not used.

On the part of the speech development of a child with autism, disorders are preceded by difficulties in the development of non-verbal communication. At an early age, walking and babbling can be little expressed, and often differ in sound from ordinary children. Additionally, a little more playing with the sounds he and less than normal using them in communication. Already before the year, the children make little use of gestures, facial expressions to appeal to friends, do not stretch hands, do not involve games, don't draw attention to their interested subject. However, the first words and even phrases may appear in time. Serious concerns appear after a year when the problems of speech communication development become obvious. The child does not address himself and almost does not respond to the name, does not organize speech, poorly performs the simplest instructions, which gives rise to doubts in adults in his ability to hear and perceive speech. Doubts about the safety of hearing are usually not confirmed, because children clearly react to sounds outside communication, can love music. Quite often they show in their behavior and accounting for verbal information, for example, set aside, but still respond to a request or do clearly the opposite to it. There is a long delay in the emergence of questions, especially "when" and "why".

Some children with autism, speech may not develop, they remain mutant. Some words do not appear at all, others begin to pronounce words out of communication, but soon after a year lose them. Mutism is not necessarily a complete lack of speech: a child can be silent at all, can vocalize, Twitter, smack, squeak, but can intonate something similar to speech, but "in his own language" and also outside of communication. This murmur can occasionally slip in oiled words, often only some quotes, maybe from favorite cartoons [5]. At times, there is an echolalia, repetition of the heard word or even phrase, and sometimes quite a clear reproduction of complex sound combinations.

Disorders of the emotional and cognitive sphere in children with autism spectrum disorders are currently being studied in full. In this regard, it is necessary to create conditions, as well as to test new methods of correction of this violation. For the process of autism correction, it is necessary to clearly

understand the peculiarities of emotional and cognitive development in children with autism spectrum disorder.

References:

1. Sadovskaya, Y. E., Rodionov V. I., Blokhin B. M., Bitov A. L. Autism and sensory integration dysfunction in children. // *Mental health*, 2010.
2. Lebedinsky V. V. Disorders of mental development in childhood. - M., 2003.
3. Donnellann, A. M., Leary, M. R., and Robledo, J. P. I can't get started: Stress and the role of movement differences in people with autism. // *Stress and coping in autism*, 2006.
4. Wing L., Yeates S. R., Brierley L. M., Gould J. The prevalence of early childhood autism: comparison of administrative and epidemiological studies // *Psychology and medicine*, 1976.
5. Shevchenko Yu., Kirillin, N., Zakharov N. Elective mutism. Eloquent silence. M.: 2007.

13.10. The Concept of Stress State and its Essence

Dariga Zh. Akbaeva

Master of Karaganda state university of the name of academician E.A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan)

Zhanerke B. Bakhtiyarova

Master of Karaganda state university of the name of academician E.A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan)

Valentina V. Bobrova

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor of Karaganda state university of the name of academician E.A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan)

Because of the rapid pace of modern life and the abundance of information that falls on the child, often the child's psyche is overloaded. Today's children are much more exposed to stress than once, at the time of their parents, as has changed the approach to the issue of child education. It is mandatory the participation of the child in various developmental programs, they do not attend competitions, clubs.

Such sources of information, such as television, the Internet, contacts, which are difficult to control for parents, have also become publicly available. In addition, they are of the situation: the release of mothers from maternity leave to work, start kindergarten, schools, and so children of different ages are dominated by different causes of stress, but, as a rule, the nature of their appearance – one. This artificial increase in the amount of new information and change the usual course of life incomprehensible to the child innovation. A particularly important innovation in the life of every child is the moment of

admission of the child to school. Often for an adult, such a childish problem seems to be absolutely insignificant, but at the same time it can be a disaster for a child.

Psychological comfort in childhood is important not only for the healthy emotional development of a person, but also for his physical well-being. Stress has serious long-term effects on the body, especially in the vulnerable period of development, that is, in childhood, as it weakens almost all of its functions. It is important that susceptibility to stress goes back to early childhood, when quite innocent, it would seem, words and actions can have a huge impact on the rest of life. Therefore, in order for a child to be successful in adult life, it is necessary to make efforts to form his stress resistance.

In psychology, biology, medicine, and other areas of scientific knowledge, the term "stress" is most often used in two ways. First, stress refers to a physical, chemical, or emotional factor that causes physiological or psychological stress and can be a source of illness. Secondly, stress is understood as the disease itself, resulting from the action of these factors. Thus, on the one hand, stress is a factor affecting the body, on the other - the result of the impact of this factor. [1, p. 11].

Stress is a natural physiological response and mental state characterized by increased physical and mental activity that accompanies nervous tension from the first days of a person's life. One of the main characteristics of stress is its extreme instability. Under favorable conditions, this state can be transformed into an optimal state, in case of unfavorable – into a state of nervous and emotional tension, which is characterized by a decrease in the efficiency and effectiveness of the functioning of systems and organs, the depletion of energy resources.

The essence of the stress state is the reaction of the body to the impact of the environment on the person, manifested at the physiological, mental level and reflected in the modification of this impact on human life.

According to Selye's theory, the presence of a stressor brings about a psychological and physiological state of disruption, which in turn is followed by a series of physiological responses. Dr. Selye was greatly influenced by Walter B. Cannon, which is quite evident from the inclusion of Cannon's concepts of 'fight-or-flight response' and 'homeostasis' in his model. He named his three-stage model of the body's reaction to stress as 'General adaptation syndrome', as the stressors have a general effect on several parts of the body, and the body adapts to stress with the help of its defense mechanism. The use of the term 'syndrome' is attributed to the dependence of the individual manifestations on each other. The adaptive response to stress is divided into three stages. The general adaptation syndrome stages include:

1. The alarm reaction
2. The stage of resistance
3. The stage of exhaustion [2, p. 20].

T. Cox represents the concept of stress in terms of a model based on stimuli, which are considered to be somewhat disturbing or destructive, and, finally, a model based on interaction. Another approach is based on the statement that stress arises as a result of the existing special relationship between a person and his environment. None of these approaches, according to the author, provides a proper interpretation of the physiological mechanisms of stress [3, p. 12].

According to Selye G. all the factors that stimulate the occurrence of stress in humans can be divided into:

1. external;
2. internal.

In this case, external factors are considered as primary sources of voltage and overvoltage. Internal (personal) factors determine the influence of the first and determine the features of psychological reflection and evaluation of the external situation [4, p. 5].

One of the most significant achievements of domestic psychology is the creation of the concept of a systematic approach. Another methodological concept underlying the study of psychological stress is the activity approach in the study of functional states. This approach is based on the provisions of the theory of activity of A.N. Leontyev [5, p. 10].

Scherobatyh Yu.V. identifies three stages of development of the stress state:

The first stage of ALARM - the stage (stage of anxiety).

The second stage of resistance (stage of resistance).

Third stage of exhaustion

Everly George S. and Rosenfeld R. towards the revealed psychophysiological mechanisms of stress. The authors consider it from the position of activation of one (or more) of the three main psychosomatic "axes" of stress:

- nervous-through direct neural innervation of end organs;
- neuroendocrine-through the battle-flight reaction»;
- endocrine (adrenocortical, somatotropic and thyroid) [6, p. 812-877]

The stress state of the child is a reaction to something new, with which the child due to lack of experience can't cope. The mechanism of child stress triggers the invasion of the child's life of something unfamiliar and unpleasant that can haunt him in the form of children's fears or memories.

The causes of stress reactions are largely dependent on the child's age, as follows:

1. in newborns and children under two years-stress can provoke illness or separation from loved ones;
2. in newborns and children under two years-stress can provoke illness or separation from loved ones, child's adaptation to kindergarten, violations of the usual way of life;

3. in children of primary school age-the causes of stress can be learning failures, complex relationships with classmates and teachers, internal conflict, when the child blames himself for the offense;

4. in children of senior school age-the causes of stress are the hormonal restructuring of the body, puberty, preparation for entry into adulthood, the fear of not meeting the expectations of relatives, failures in personal life, unrequited love [7, p. 32-38].

Determine the presence of stress in a child can be a sharp change in his behavior the child becomes "unrecognizable" and "uncontrollable". A sign of stress can be frequent and sudden changes in the mood of the child, some kind of psychosomatic disorders.

Stress is often observed in children with autism. This may be because many people with autism struggle with social interactions, which can include eye contact, conversation, social cues, and body language. Stress can manifest itself in various ways, including avoiding social situations in general. [8, 58].

Thus, the concept of stress - physiological response and mental state with increased physical and mental activity; essence – reaction to the impact and its subsequent modification; stress has: factors that stimulate the occurrence of stress, three stages of development of stress, the three main psychosomatic "axes" of stress; causes stress in children depend on the age of the child.

References:

1. Блум Ф., Лейзерсон А., Хофстедтер Мозг, разум и поведение. – М., 1988. – 246 с.
2. Селье Г. Стресс без болезней / Г. Селье. – СПб.: ТОО Лейла, 1994. – 243 с.
3. Кокс Т. Стресс. - М.: Медицина, 2011. - 264, 275 с.
4. Селье, Г. Стресс без дистресса / Г. Селье. – Москва: Прогресс, 1982. – 127 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
6. Ясперс К. Общая психопатология. - М.: Практика, 2009. С. 812-877.
7. Феррои Л.М. Причины возникновения тревожности и ее проявления у детей дошкольного и младшего школьного возраста. // Школа здоровья. – 2005. - № 3. – 38 с.
8. Lipsky D. From Anxiety to Meltdown: How Individuals on the Autistic Spectrum Deal with Anxiety, Experience Meltdowns, Manifest Tantrums, and How You Can Intervene Effectively. Philadelphia, PA: Jessica Kingsley Publishers. 2011. P. 240.

13.11. Social Anxiety as Problem of Socialization of Youth

Madina Suleimen

Lecturer of department "Pedagogy", South Kazakhstan State Pedagogical University (Shymkent c., Kazakhstan)

Altynay Mambetova

Senior lecturer of department "Pedagogy", South Kazakhstan State Pedagogical University (Shymkent c., Kazakhstan)

Manshuk Sarman

Lecturer of department "Pedagogy", South Kazakhstan State Pedagogical University (Shymkent c., Kazakhstan)

Marzhan Atem

Lecturer of department "Pedagogy", South Kazakhstan State Pedagogical University (Shymkent c., Kazakhstan)

Health is an invaluable asset for the whole society. This is the first and most important human need, determining its ability to work and ensuring the harmonious development of the individual. It is the most important prerequisite for knowledge of the world around and self-affirmation. In address "Strategy Kazakhstan-2050" by the President of the Republic of Kazakhstan, Leader of the Nation, N. Nazarbayev emphasized that "Health of the nation is basis of our successful future" [1].

Mental health is an integral part and an essential component of health. According to the conclusion of the World Health Organization "Health is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity" [2].

An important consequence of this definition is that mental health is not only the absence of mental disorders and forms of disability, this state of well-being in which a person realizes his abilities, can resist ordinary life stresses, work productively and contribute to his community.

Mental health has essential meaning for our collective and individual ability as an intelligent being to think, express emotions, communicate with each other, earn their living and enjoy life. Given this fact, strengthening, protecting and restoring mental health can be perceived by individuals, communities and commonwealth around the world as actions of vital importance.

Social anxiety is the third largest problem of mental health in the world after alcoholism and depression. According to the SAA and the latest government epidemiological data, about 7% of the population suffers from any form of social anxiety disorder [3].

Social anxiety is a fear of social situations. The basis is the fear of negative evaluation by others. The softer options (subclinical forms) of social fears are shyness, lack of self-confidence, stiffness, shyness in society. The basis is the fear of negative evaluation by others. The states with SP phenomena are mentioned in the psychotric literature since the middle of the

century (H. Duboux, G.O. Casper, P. Janet, P. Hartenberg, E. Kraepelin, V.M. Behterev, F.E. Rybakov, V.F. Shyzh, V.I. Yikovenko, D.V. Yastrebov) and characterized by "a pronounced fear or anxiety of one or more social situations in which a person is subjected to possible control by others" [4].

When a person suffering social anxiety, this has a strong negative impact on all the links of the cycle of mental well-being and any of their interactions. Social anxiety affects well-being: people with social anxiety have less access to education, among them very high unemployment and low-income levels, they often find themselves in social isolation (E.I. Heads, H.L. Panina, L.E. Keselman, M.G., Matskevich, J.N. Krupets, K. Muzdybaeva, L.E. Petrova, J.T. Toshchenko, S. Kharchenko and others).

Humans are social creatures, who face the social situations whole life. Unpleasant emotional states and nonadaptive behaviors associated with social situations have historically been known as significant, life-affecting problems for many people. Given the social nature of human beings, and the functional nature of social relationships, discomfort associated with interact particularly difficult, as socialization cannot be easily avoided, like problems of phobias.

Chairman of the problem group of social anxiety under the WAP J.A. Costa da Silva notes that the difficulties experienced by the people suffering from it (SA) in adapting to social situations, have a strong influence on their personal and professional life.

Social anxiety may be further delineated as specific or generalized. The two differ in the number of social situations in which anxiety occurs:

Specific (nongeneralized) SA. Symptoms of a specific SP are a destructive fear of one or more social situations in which it is possible to act on a general review. For example, fear of eating, drinking, writing, or speaking. People with such fear either avoid these situations, or "suffer them, experiencing great distress".

Generalized SA. This is the fear of most social situations and their avoidance. They have fears such as conversing with others, participating in group activities, and attending parties. The authors note that individuals with generalized SA most often grew up with parents who were socially isolated and devalued sociability, forming the basis for substitution learning for social fears [5].

D.V. Yastrebov singled out three types of SP on the semantic basis-differences in the sensitive ideas of the relationship:

- 1) SP with a complex of own inferiority and isolated sensitive ideas of the relationship;
- 2) SP with ideas of a mental or physical defect unpleasant for others, generalized by sensitive ideas of the relationship;
- 3) SP with sensitive ideas of spreading unpleasant odors [6].

Students as social creature need to be liked, valued, and approved of by others. As a result, they have generated sophisticated social structures and hierarchies that greatly determine an individual's value. Ostracism from

these social groups negatively impacts a variety of health-related variables, and social exclusion is experienced as a punishment. Social situations, ability of the adapt to them and solve communicative, social difficulties are means (conditions) of meeting the significant human needs in society. The contradiction of the high importance of the need and the intense motive, on the one hand, the subjective insuperability of social conditions as means of satisfying the needs, on the other, lead to a tense permanent emotional-cognitive conflict and social isolation. The most frequent provoke fears are situations where individuals have to get acquainted (to be introduced to other people), communicate with their superiors, talk on the phone, take visitors, do something under the supervision (in the presence of someone), feeling that others joke above them, have dinner with guests or family members at home, public speaking.

Social anxiety can include the fear of many young guys to get acquainted with the girl they liked, also, the fear of "losing" a loved one. At the heart of this fear, as a rule, lies deep self-doubt and low self-esteem, as well as negative experience in this area. Fear of public speaking is often considered to be the greatest stress that only people attach. The need to speak in front of the audience in many causes great discomfort. Public speaking is the most prevalent fear and between 15 and 30 percent of the normal population experience significant fears in this performance situation.

The discussion subject of evolutionary psychologists is the fear of unfamiliar people, which originates in primitive attitudes of dividing all people into "own" and "strangers". Members of the group adhere to beliefs and rules that perceive one as "own", and others as potential enemies – "strangers". The most important signs of social anxiety are fear of evaluation (criticism or conviction) by other people in social situations, a pronounced fear of representation situations in front of people where feelings of embarrassment or humiliation may arise, avoidance of such situations.

Analysis of the results of the study of social anxiety of student youth showed the need for the formulation of the most common and simple psychological advice-recommendations for this two-sided "teacher-student" system that can be used by all those interested in this problem and participating in situations of active social interaction with audiences.

The proposed council is aimed at all people. Recommendations are suggested to be used in practice by teachers leading groups to reduce the level of social anxiety of students in class, as well as their own social anxiety when speaking to the audience.

In daily life coping with fear of audience.

1. Do not be afraid to admit fear

It is offered to tell about the emotions and experiences of an audience, having picked up an acceptable correct form. To sound in one form or another his state, having connected it with the purpose of his presence. You can use such methods as, correct breathing before going out. You can say

the audience is afraid and waiting for support. Many psychologists are sure that the feeling of anxiety will go away when you talk about your fears.

2. Play beautifully

Remember that before you sit people who like you go to learn about something new. Perceive the audience as your peer. Be able to share: your thoughts, words, mood, positive, confidence.

3. Catch the contact with the audit

We need to find our listener. And also, you can rely on a look at several people in the group who are most attentively listening. They will help stabilize your emotional state, will provide you with the necessary support.

4. Being able to relax

It is recommended to learn to automatically relax at the level of psychophysiology (muscle, body, breathing) and apply these skills in disturbing situations. Relaxation is the opposite state of emotion of fear and anxiety. This requires training.

5. Listen to music

Music is a more effective way to relax. You need to remember and know how to choose the right composition for a positive attitude. The bottom is a table that you need to listen to before exams or any situations. And also, it is recommended to insert in the interval's lessons on the call, especially during the control week to insert music in high schools. After all, music positively affects the work of the brain and relaxes.

6. Psychodrama as a technique for playing out certain roles in a group. It is suggested to imagine that you are fulfilling someone's role (that "you" is "someone" - a certain successful image that is in experience-a writer, an actor, a politician). This method can be used by teachers in classrooms where there are shy students.

7. To share responsibility with someone, fear is reduced if role responsibility is reduced. Here options for performances and answers in pairs, in the group, other forms of work are welcomed. It is important for the teacher to understand that the quality of the performance depends not only on him, but also on the audience (which can be reported, for example, in the form that you hope for support of the audience and will be happy to answer questions that arise).

8. In order to deal constructively with social fears, it is very important to understand one's own social fear as a solvable psychological problem that prevents living fully. It is not recommended to try to deny the problem, compensate it with the help of psychoactive substances, for example alcohol, as this only aggravates it, but does not solve it.

9. Isolation, awareness and work with irrational rules, hazard schemes, installations (this is one of the most difficult moments, installations are part of the identity of the "I"). Work with dichotomous thinking, neurotic rules: "If I'm imperfect, then I'm terrible", "I cannot refuse a request, because otherwise they will consider me a nonentity", etc. Allow yourself to make mistakes and observe that this does not lead to disaster. As a rule, this work

takes place in conjunction with a psychologist. However, you can also learn how to reflect on rigid settings that do not tolerate shades, and assess the degree of their adequacy, realism.

Also, social educators have to know the factors that can increase a young person's risk of developing depression or social anxiety or prolong these conditions. Changing or reducing the impact of these risk factors may prevent depression and social anxiety from occurring or persisting.

There is some information about social anxiety:

Anxiety is mostly caused by perceived threats in the environment, but some people are more likely than others to react with anxiety when they are threatened. People most at risk are those who:

- have a more sensitive, emotional nature and who tend to see the world as threatening;
- have a history of anxiety in childhood, including arked shyness;
- are female;
- experience a traumatic event;
- are social-cultural minorities or experience social disadvantage.

There are some family factors that increase risk for social anxiety:

- a difficult childhood (e.g. experiencing physical, emotional, or sexual abuse, neglect, or having overly strict parents);
- a family background that involves poverty or a lack of job skills;
- a family history of anxiety problems;
- parental alcohol problems;
- parental separation and divorce.

Anxiety symptoms can also result from:

- some medical conditions such as hyperthyroidism, arrhythmias and vitamin B12 deficiency;
- side effects of certain prescription and non-prescription medications, including those used to treat attention deficit disorders;
- intoxication with alcohol, amphetamines, caffeine, cannabis, cocaine, hallucinogens and inhalants.

This recommendation and information about social anxiety can help to social educators to prevent and find young people who have SA and give them social and pedagogical consultation about how to improve their social skills of integration, for example, conversation or discussing skills with friends or presentation in front of others.

Social anxiety as modern problem of youth that disturb their socialization and adaptation process need to be solved and prevented by social educators.

A List of References:

1. The Address of President of the Republic of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev, to the people of Kazakhstan. January 10, 2018. https://strategy2050.kz/ru/page/message_text20171/.

2. Constitution of WHO: principles <http://www.who.int/about/mission/en/>.
3. Kessler RC, Chiu WT, Demler O, Walters EE. Prevalence, severity, and comorbidity of twelve-month DSM-IV disorders in the National Comorbidity Survey Replication (NCS-R). *Archives of General Psychiatry*, 2005 Jun;62(6):617-27. <http://socialphobia.org/>
4. Janet P., Raymond F. Les obsessions et la psychiatrie. Volum I./Pierre Janet, Fulgence Raymond; Chizine pubn., 2018. – 790 p.
5. Sagalakova O.A., Truyevtsev D.V. UMK «Sotsial'nyye strakhi i sotsiofobii» - Barnaul, 2007. - 35 s. Ledley, D. R., & Heimberg, R. G. (2006). Cognitive vulnerability to social anxiety. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 25, 755–778.
6. Yastrebov D.V. Sotsial'naya fobiya i sensitivnyye idei otnosheniya (klinika i terapiya): Avtoref. dis. ... kand. med. nauk. - M., 2000 // <http://psychiatry.ru/dissert/yastrebov.html>.

13.12. Экономический фольклор в казахской народной педагогике

Анара Шаймахановна Досбенбетова

доктор педагогических наук, профессор Южно-Казахстанского государственного педагогического университета
(г. Шымкент, Казахстан)

В программном документе «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» (Курс в будущее: духовное обновление) звучит призыв: укреплять национальный дух Казахстана – дух традиций, патриотизма, обновления и побед. Ведь только зная свои национальные корни, уходящие в глубь веков, можно воспитать у детей и молодежи уважение к достоянию прошлого, искреннюю любовь к родной земле и вырастить из них истинных патриотов своей Родины, которые сохранят и бережно передадут накопленные знания будущим поколениям [1].

В новых социально-экономических условиях развития общества возникает необходимость более глубокого знакомства учащихся с духовными ценностями своего народа, с его национальной культурой, традициями и обычаями, народными знаниями и опытом в вопросах ведения хозяйства, как важнейших элементов экономической культуры.

Экономическая культура современного человека должна строиться на основе тех духовно-нравственных ценностей, которые выработаны нашей собственной историей, являются для нашего общества традиционными и проверенными временем и практикой.

Нам близка позиция ученых Е.В. Анкундиновой, М.С. Мурадовой, В.А. Товстик, С.З. Шадринной, Т.С. Терюковой и др., которые обращают внимание на необходимость учета национальных культурных

особенностей, традиций при формировании экономической культуры личности. Процесс воспитания экономической культуры становится более динамичным и продуктивным при ведущей роли национальных культурных традиций и направленности на воспитание общей культуры учащихся.

В течение многих столетий складывалась самобытная экономическая культура народа, формировались и обогащались пути, формы, методы и средства экономического воспитания, выстраивалась целостная система воспитания детей.

Эмпирические знания народа о способах хозяйствования можно проследить в древнетюркских памятниках культуры, орхоно-енисейской письменности, в произведениях устного поэтического творчества, в материальных и духовных ценностях.

Экономическое воспитание было тесно связано с трудовым воспитанием, его нравственно-этические нормы и принципы затрагивались в трудах казахстанских ученых К. Болева, Р.К. Дуйсенбиновой, К.Б. Жарыкбаева, С.К. Калиева, А.А. Калыбековой, К.К. Кожахметовой, Ж. Наурызбай, С.Ж. Узакбаевой и др.

Мысли, идеи в народной педагогике всегда рождались в связи с его жизнедеятельностью, родом занятий, семейными, общественными, национальными традициями, развивались, передаваясь из поколения в поколение.

Указывая на большую ценность представленных в этих исследованиях результатов, отметим, что в данных работах не получила должного теоретического осмысления проблема формирования экономической культуры школьников в целостном учебно-воспитательном процессе с учетом этно-региональных особенностей Казахстана и до сих пор не являлась предметом специального педагогического исследования.

При потенциальных возможностях, которые имеет сегодня школа и социальная среда, мы сталкиваемся с тем, что учащиеся не обладают достаточным уровнем экономической культуры, экономические знания носят эпизодический характер, оторванный от реальных условий страны и регионов, без опоры на богатейший опыт народной педагогики по воспитанию нравственно-экономических качеств личности.

Свидетельством тому, что предпринимаемые меры по повышению уровня овладения экономической культурой учащимися являются недостаточными, служат обобщение педагогического опыта и результаты проведенного нами опроса учителей, школьников и их родителей.

Экономическое воспитание школьников в процессе внеклассной работы проводилось по предложенной нами Программе внеклассной работы «В мире экономики» на основе модульной технологии [2, с. 11].

Вся внеурочная деятельность учащихся и педагогов в экспериментальных классах была организована по принципу

воспитательных модулей, в центре которых – ведущая идея, направленная на раскрытие содержания темы, что позволяет задать четкий режим активности подростков, систематически и последовательно решать задачи формирования у них экономической культуры (см. таблицу № 1).

Таблица № 1 – Модульная технология внеклассной работы по формированию экономической культуры школьников (фрагмент)

5-7 класс	8-9 класс	10-11 класс	Время проведения
<i>Модуль 1. Экономический фольклор</i>			
Народные пословицы и поговорки, загадки и т.д. с экономическим содержанием	Устные народные задачи с экономическим содержанием	Народные приметы, фенологические наблюдения	Сентябрь
<i>Модуль 2. Труд как источник благосостояния</i>			
Виды трудовой деятельности казахского народа	Народные промыслы, декоративно-прикладное искусство	Традиции, обряды, связанные с хозяйственно-экономической жизнью народа	Октябрь

Идеи народной педагогики, связанные с экономическим воспитанием, содержатся в устном поэтическом творчестве народа – в пословицах и поговорках, в словах – назиданиях, считалках, загадках, в устных задачах и скороговорках. Безусловно, будет полезным, если мы будем использовать это ценнейшее наследие народной педагогики в экономическом воспитании учащихся.

Реализация данного модуля осуществлялась педагогами в основном через традиционные формы внеклассной работы – беседа, рассказ, анализ текста на выявление экономических явлений. Учителями также были организованы блиц-турниры на знание народных пословиц и поговорок с экономическим содержанием.

В пословицах и поговорках в краткой, лаконичной форме и в то же время с большим художественным вкусом выражена народная мудрость и философия, отражается его отношение и любовь к земле, к труду, особенности национальной психологии. На наш взгляд, наиболее удачными являются переводы казахских пословиц и поговорок на русский язык В.Б. Захарова и А.Т. Смайловой [3, с. 32-35]:

Человека кормит труд.

Дружба в делах помощница.

Покажешь себя в работе – будешь в почете.

В кусочке хлеба ржаного – капля пота трудового.

Если дерево срубил одно, десять посади вместо него.

Чтоб зимою скот кормить, летом нужно сена накопить.

Посредством народных пословиц и поговорок педагоги стремились объяснить учащимся значение слов, которые актуальны и в наше время – «труд», «рынок», «ценность», «дорого», «дешево», «расход», «хитрец», «стяжатель», «аккуратный», «хозяйственный». Эти понятия обогатят их мировоззрение, пополнят экономические знания.

Загадки способствовали умственному развитию детей. Загадки имеют иносказательное содержание, поэтому они служат для проверки сообразительности. Загадки заставляют думать, догадываться, быстро и точно реагировать, выявлять скрытое, завуалированное содержание загаданного. Загадки, как правило, адресуются детям, развивают их память, абстрактное и логическое мышление, творческое воображение. Например, «в стаде 100 овец и коз. Сколько ног и ушей?» Развитию речи способствовали скороговорки.

Экономическое воспитание непрерывно связано с нравственным воспитанием. У казахского народа есть замечательные традиции бескорыстной помощи, сочувствия и милосердия, такие как «Ерулик», «Асар», «Жылу - жардем». «Ерулик» - оказание помощи и проявление заботы во время перекочевков. Те, кто переехали на место раньше других, помогают развьючить поклажу, собрать юрту, угощают. «Асар» - «всем миром» строится жилище или постройки для скота, во время стрижки овец и других сельскохозяйственных работах. «Жылу-жардем» - помощь пострадавшим от войны, болезней, жута (падеж скота) и других бедствий, собирается одежда, скот, питание, строится жилище. «Тасаттык» - в засушливое время года старейшины просили у Создателей дождя, принося в жертву верблюда. Таковы некоторые народные приметы, обычаи и обряды, которые широко использовались в воспитании молодого поколения. Сегодня эти традиции нашли свое продолжение в социально-значимых делах: «Жасыл ел», «Жылу-жардем», «Қамқорлық», «Кәрттар күні», «Мектепке жол» и др.

По мотивам казахских народных сказок [5], можно провести экономический анализ произведения. На примере, полюбившейся детям сказки о Ходже Насреддине, покажем, какие экономические явления и понятия в ней встречаются.

Как Ходжа Насреддин занимал и давал в долг [5, с. 92]

Ходже Насреддину один человек был должен 5 тенге. Вспомнив об этом через два года, он взял свой долг и занял у этого человека еще 5 тенге. Но тот человек, давая ему деньги сказал: «Верни мне деньги завтра, а если не сможешь, твой долг будет расти каждый день на 1 тенге». Сказав, «хорошо», Ходжа Насреддин на следующий же день забыл об этом и в течение нескольких месяцев не платил свой долг. А тот человек радовался, что долг Ходжи Насреддина растет с каждым днем на 1 тенге, и решил, что возьмет долг, когда соберется 100 тенге. Проходит 100 дней, и он приходит к Ходже Насреддину и говорит: «Сегодня 100 день, с того времени как ты взял долг, на мои 5 тенге ты должен добавить 100 тенге». Только

тогда вспомнив о своем долге, он говорит: «Хорошо, но я верну тебе твои деньги и проценты только перед судьей». Услышав это, человек обрадовался и стал хвалить Ходжу Насреддина. Собрал 105 тенге и рассказав обо всем судье, Ходжа Насреддин вручает ему деньги и говорит: «Дайте этому человеку». Выполнив его желание, судья спрашивает: «Есть ли у вас другие жалобы?» Тогда Ходжа Насреддин говорит: «Господин теперь этот человек должен мне. Два года назад он брал у меня в долг 5 тенге, отдал их 100 дней назад. Если добавлять каждый день по 1 тенге, сколько я должен получить, решите это пожалуйста». Тот человек сильно рассердился, услышав об этом и говорит: «Мы же так не договаривались!». Судья ему отвечает: «Нет, нет, вы сами придумали эти «проценты», поэтому вы должны вернуть их. В году 360 дней, два года это – 720 дней, отнимем от 720-ти 100 дней, выходит 620 дней. Отдай Ходже Насреддину 620 тенге. Если не отдашь, я брошу тебя в темницу». Услышав слово «темница», испуганный человек отдал Ходже Насреддину 620 тенге.

Экономические явления, встречающиеся в содержании сказки

Должник – сторона в обязательстве, обязанная совершить в пользу другой стороны – кредитора определенное действие (передать имущество, выполнить работу и др.) или воздержаться от определенного действия.

Кредитор – один из участников кредитных отношений, выступает как субъект, предоставляющий ссуду.

Ссуда – предоставление денег займа за определенную плату, устанавливаемую обычно в процентах к сумме предоставленной ссуды. В современных условиях ссуды предоставляют преимущественно в денежной форме.

Кредит – одна из форм экономических отношений, возникающая при передаче стоимости (в натуральной или денежной форме) одним лицом, предприятием или государством другому во временное пользование на условиях возврата и обычно с уплатой процентов.

Процент – плата, получаемая кредитором от заемщика за пользование денежной ссудой.

Процентная ставка – цена денежной ссуды, определяемая в виде отношения годового дохода, полученного на ссудный капитал, к величине денежной ссуды.

Прибыль – превращенная форма прибавочной стоимости, выступающая как излишек выручки от продажи товаров над затратами капитала; превышение доходов фирмы над расходами.

Срочный вклад – вложение капитала в банк на заранее установленный срок.

Ответственность за нарушение обязательств – обязанность должника возместить кредитору убытки, причиненные неисполнением или ненадлежащим исполнением обязательства.

Арбитражный суд – орган, осуществляющий судебную власть при возникающих в процессе предпринимательской деятельности споров, вытекающих из гражданских правоотношений.

Третейский суд – суд, избираемый спорящими сторонами для разрешения какого-либо конкретного существующего между ними спора.

Уголовная ответственность – один из видов юридической ответственности, правовое последствие совершения преступления, заключающегося в применении к виновному государственного принуждения в виде наказания.

Наш народ олицетворяет щедрость и добродушие, однако не терпимо относится к расточительству. «И за воду будет спрос», – гласит народная мудрость или «Будешь есть, распределяя пищу экономно, – будет у тебя конь, будешь есть привольно – останется у тебя баран». Эта поговорка учит бережно относиться к любой мелочи, использовать продукты и ресурсы уместно, думать о завтрашнем дне.

Если глубже проникнуть в содержание ценнейших образцов устного народного творчества казахов, мы можем понять, что наш народ уделял большое внимание не только общему воспитанию ребенка, но и развитию экономических и математических знаний и понятий, необходимых в повседневной жизни. Наши предки издавна систематически и умело решали задачи, необходимые в их хозяйственной деятельности. Интересная сфера обучения молодежи экономическим знаниям – решение народных устных задач. Казахские народные устные задачи через свою простоту, логичность и выразительность имеют практическое значение, обладают большим воспитательным и дидактическим потенциалом. Содержание устных задач было связано с хозяйственно-экономической деятельностью казахского народа: со скотоводством, земледелием, охотой, ювелирным ремеслом, предпринимательством. Их тематика очень обширная и разная. Они рождались в бытовых традициях, решались арифметически и логически [6].

Важнейшим вопросом экономического воспитания является подготовка учеников к экономическим действиям как необходимое условие для участия в общественной жизни. Различное содержание задач казахского народа иногда не позволяет пользоваться привычными методами и приемами. Ученики в разных ситуациях стараются самостоятельно найти более подходящий и правильный путь решения задач. Поэтому становится ясно, что казахские народные устные задачи для современных школ имеют очень большое значение и с методической стороны.

Таким образом, вопросы экономического воспитания в казахской этнопедагогике представлены в следующих аспектах:

- традиции и обряды, связанные с процессом ведения хозяйства (уход за скотом, возделывание земли, добыча и переработка сырья, производство товаров);
- в прикладном искусстве (изготовление юрты, домашней утвари, одежды, ювелирных изделий, конного снаряжения и т.д.);
- национальные игры (рациональное использование времени, изготовление игрушек из подручных средств);
- устное народное творчество (сказки, загадки, пословицы, поговорки, устные народные задачи нравственно-экономического содержания).

Учитывая, что сегодня все более важной становится проблема приобщения молодого поколения к культурно-историческому наследию своего народа, считаем, что в содержании экономического образования учащихся должны быть отражены народные традиции и обычаи, опирающиеся на многовековой опыт поколений, в том числе и в области хозяйственно-экономической деятельности.

Список литературы:

1. Назарбаев Н. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Казахстанская правда. - 16 июня 2017 г.
2. Досбенбетова А.Ш., Избасханова А.А. Программа внеклассной работы «В мире экономики» по модульной технологии: Методическое пособие. – Шымкент: ОЦНТ, ПКЦППК, 2009. – 57 стр.
3. Казахские народные пословицы и поговорки [Текст] / [Сост.и пер.с каз. В.Б. Захаров, А.Т. Смайлова]. – Алматы: Кочевники, 2005. - 232 с.
4. Фольклор казахского народа / Под ред. А. Швыдко. – Алматы: Жазушы, 2002. - 96 с.
5. Қазақ ертегілері / Құрастырған: А. Сәулебаева. – Шымкент, «Шикула и К» ЖШС, 2006. – 104 бет.
6. Дулатов М. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1991. – 384 б.

13.13. Музыкальное воспитание в казахской сельской школе

Умирбек Сейдалиевич Джусупов

Заслуженный учитель Республики Казахстан.
сельская школа № 6 (поселок Хантагы, Казахстан)

Акмарал Умирбековна Исаева

Доктор биологических наук, профессор.
Южно-Казахстанский государственный
университет им. М. Ауэзова
(г. Шымкент, Казахстан)

Воспитание подрастающего поколения всегда было важнейшей проблемой общества. Ее актуальность в современных условиях возрастает в связи с тем, что само общество находится на переходном этапе развития, когда меняются ценности и нравственные ориентиры. Музыкальное воспитание в школе наиболее эффективно осуществляется при сочетании разных форм обучения [1, с. 38]. Для музыкального фольклора, мифов и легенд это сочетание становится необходимым. С одной стороны, урок - основная форма обучения, где происходит передача подрастающему поколению накопленного человеческого опыта в форме материальной и духовной культуры. С другой стороны, внеклассная работа, которая, будучи необязательной, дополнительной формой обучения, является все же действенной частью работы, направленной на формирование всесторонне развитой личности [2, с. 79]. Живой пример сверстника, овладевшего определенными музыкальными навыками и знаниями, вызывает желание в большей мере участвовать во внеклассных занятиях, проявить себя в различных видах деятельности, способствует развитию более устойчивого интереса к искусству [3, с. 5]. Учитель музыки, работающий в условиях сельской школы, хорошо знает каждого ученика своего класса, следит за динамикой развития его музыкальных способностей.

Но, к сожалению, все большая часть подрастающего поколения выбирает музыкальные произведения, чуждые национальной традиции казахского народа. С другой стороны, музыкальное звуковое отечественное пространство заполняется новыми произведениями, по ритмике и духовному наполнению существенно отличающимися от национальных музыкальных произведений. Если перенести экологический принцип устойчивого развития на музыкальное развитие общества, то, конечно, подрастающее поколение должно знать новые тенденции развития мировой музыки, но при этом нельзя забывать исконные национальные музыкальные корни.

В этой связи, целью работы было представление опыта музыкально-воспитательной работы, проводимой в сельской национальной школе № 6 поселка Хантагы, расположенного на юге Казахстана.

В исследовании использовались такие методы, как проблемная ситуация; метод ретроспективы; музыкальное обобщение; педагогический эксперимент, состоящий из подготовительного, констатирующего, поисково-формирующего и контрольного этапов, включающих педагогическое наблюдение, беседы, первоначальный, текущий и итоговые замеры, фиксацию степени усвоения музыкального материала, соответствия его возрастным особенностям восприятия детей.

Как пример воздействия разных типов музыкальных произведений на детское восприятие можно рассмотреть исследования И.П. Мильто, который вводит понятие «коэффициент

вариаций». Он выявил, что звуковую информацию несет разночастотный и амплитудный акустический поток. Длительный акустический поток стимулирует разобщение, нарушение связей, между правым и левым полушариями головного мозга. Он показывает, что в произведениях классической музыки коэффициент вариаций обычно выше 30%, например, записи М. Каллас содержат 89% коэффициента вариаций. Такой коэффициент вариаций носит творческий характер. Коэффициент вариаций репертуара дискотек не выше 19%, а некоторых поп-групп 0,2-0,3%. Проведенные эксперименты подтвердили, что результатом такого воздействия является повышение артериального давления, ухудшение кровоснабжения головного мозга. Громкость звучания такой музыки только усугубляет негативные последствия [4, с. 30].

Проведенное фито-тестирование национальных и современных мелодий показало, что кюи Курмангазы стимулируют развитие тест-растений на 35-40%, произведения Ыкласа на кобызе – на 18-25%, звучание классических песен в исполнении Димаша Кудайбергенова – на 45-50%. Звучание хард-рока с преобладанием «механических» и электронных звуков ингибировало развитие тест-растений на 25-30%, на фоне звучания песен Мерилин Менсона порядка 45-50% семян тест-растений не взошли.

Проведенные исследования подтверждают выводы Садовой И.А. о том, что «массовая музыкальная культура в современном обществе по особенностям музыкального языка (эстетически примитивным и физиологически вредным), своим целям и задачам (изначально коммерческим), по формам существования в обществе (бесконтрольным) враждебна целям и задачам истинного искусства. Противостоять ей может всемерное развитие системы массового музыкального воспитания, возрождение тех форм его, которые существовали в недавнем прошлом и создание новых, учитывающих реалии современности, а так же объединение усилий всех неравнодушных, духовных, ответственных деятелей культуры и педагогики» (5, с. 155).

В процессе музыкальной деятельности необходимо уделить внимание воспитанию у школьников чувства истинной любви к казахскому фольклору, через знакомство с лиро-эпосами, песнями и былинами. К творчеству - простейшим формам музыкальной импровизации и сочинению – дети приобщаются с первых же шагов их музыкальной деятельности. Очень важно, чтобы они воспринимали музыкальное творчество не как нечто заповедное, присущее лишь немногим избранным, а как проявление собственной человеческой природы, проявлению своего особенного таланта. Одной из главных задач является осознание того, что музыка наполнена личностным смыслом, что с помощью звуков, их сочетаний они могут выражать свои чувства, мысли, переживания и т.д. От каждого ребенка зависит - будет

ли в мире звучать гармоничная и возвышающая музыка или он наполнится пустым звучанием. Для введения народного музыкального творчества, мифов и легенд на уроках музыки учителю необходимо знать основные признаки, свойства, позволяющие приблизиться к пониманию сущности фольклора. Для этого необходимо уделить внимание при подготовке учителей музыки, где необходимо усилить элементы этно-педагогической и этно-художественной составляющей программы обучения.

В казахских селах большое внимание уделяется воспитанию молодого поколения. Для каждой степени взросления у казахов имеются специальные песни и музыка. Так, при убаюкивании младенца поют «Бесик жыры» (Колыбельная), во время свадеб звучит «Жар-Жар», при похоронах - «Жоктау» («Прощание») [6, с. 6]. Для казахских национальных музыкальных произведений характерны длительные музыкальные проигрыши, вариативность голосовых звучаний. Народные песни достаточно сложны для исполнения, т.к. требуют определенной подготовки для поддержания чистоты тона. Знакомые с детства мелодии школьники могут изучить в песенных клубах, организованных в школе для мужчин «Мурагер» (Наследник) и женщин «Когалы-ай» (Тростник), где исполняются народные и обрядовые песни. Прямое и косвенное участие детей в музыкальных мероприятиях школы позволяет им стать не только грамотными в музыкально-исполнительском смысле, но и хорошими слушателями. При школе открыт музыкальный класс профессора, заслуженного деятеля искусств Республики Казахстан Амирбека Сыгая, где практикуются различные формы музыкально-воспитательной работы: хоровые занятия и выступления; индивидуальная работа; театральные постановки, музыкальные конкурсы и т.д. На базе школы были созданы специальные классы по программе «Елим-ай» (Моя страна), где обучение проводится под руководством А. Байжанова. Классы состоят из трех направлений: это игра на домбре, танцы и орнаментоведение. Путь в мир большой музыки в школе пролегает через различные виды внеклассной работы. Наряду с традиционными формами-ансамблями, хорами, в школе широко проводятся музыкальные беседы, концерты, конкурсы. Результатом работы коллектива школы являются публичные выступления песенных клубов и танцевальных коллективов на различных мероприятиях городского и областного уровня, где неоднократно становились призерами и дипломантами конкурсов. Многие выпускники школы продолжили образование в педагогических ВУЗах.

Таким образом, для ценностно-ориентированного музыкального воспитания школьников в сельской школе необходимы такие моменты как совершенствование этно-художественной и этно-педагогической подготовки будущих учителей музыки; активное использование

народного опыта музыкально-эстетического воспитания в дошкольном и младшем школьном возрасте.

Список литературы:

1. Художественное образование в Республике Казахстан: осмысление национальных традиций и сближение культур / Под. ред. Музафаров Р.Р. - М.: 2010, 56 с.
2. Добровольская Л.В. Приобщение младших школьников к музыкальным традициям казахского народа: диссер. канд. пед. наук - Екатеринбург, 2013. - 200 с.
3. Строкова Н.В. Интерпретация национального песенного фольклора в системе музыкально-эстетического воспитания Республики Казахстан. Автореф. канд дисс, М., 1999 – 16 с.
4. Г.П. Овсянкина. Современное музыкальное воспитание: некоторые этические и психологические проблемы. Педагогика Культуры, СПб, № 2, 2005, с. 30
5. Садовская И.А. Музыкальное воспитание и массовая культура: ценности истинные и мнимые. Сб. мат. межд. науч. конф. «Современный человек в поисках души». Алматы, 2006, с. 155-157.
6. Погодин С.М. Групповое пение в казахском фольклоре и его связь с обрядово-ритуальной традицией. А-А. 1990. - 11 с.

13.14. Бастауыш сынып жасындағы балардың ұлттық құндылықтарды тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері

**Маржангүл Амантаевна Кусайнова
Гульбахрам Сериковна Жакишева
Сымбат Ержановна Халмурадова
Асель Сериковна Мусабекова
Сағыныш Төлугалиевна Даулетова
Гульнара Лесовна Алишева
Айгуль Койшигуловна Ильясова**

Қарағанды медицина университеті, жалпы медицина және
стоматология кафедрасы жалпы медицина мектебі
(Қарағанды қ., Қазақстан)

Еліміздің қоғамдық-саяси өміріндегі ең маңызды оқиға Президентіміз Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан халқына Жолдауы болды. Онда Елбасы еліміздің дамуының басым бағыттары мен ұзақ мерзімді «Қазақстан – 2050» стратегиясын іске асыру бағдарламасын айқындады [1]. Кезектегі Жолдаудың ерекшелігі – ел Президенті «Мәңгілік Ел» – ұлттық идеясын тұжырымдап негіздеді. Мұнда

Қазақстанның мемлекеттік сәйкестілігін және халқының бірлігін нығайту үнделген. Ұлттық идея – халықтың, ұлыстың және ұлттың өмір сүру мәнін айқындайтын ұлттық сана-сезімнің жүйелі жиынтығы. Ол қоғам ықпалдастығының, тұлғаның әлеуметтенуінің және әлемдік қауымдастықта мемлекеттің өзіндік теңесуінің зор мүмкіндіктерін қамтитындықтан, мемлекет дамуының әр кезеңінде қажет. Тұжырымдамалық рәсімделген идеялардың, түсініктердің және көзқарастардың жүйесі бола отырып, ұлттық идея мемлекеттің, қоғамның және азаматтардың өмірін ұзақ мерзімге айқындайтын негізгі идеологиялық тұжырымдаманы қамтитын кең, сонымен қатар, ықшам формула болып табылады [1].

Тәуелсіздік алған еліміздің келешек ұрпақты ұлттық, халықтық және этностық-мәдени тұрғыда тәрбиелеуі бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Бұл мәселенің шешімін табу үшін үздіксіз білім беру жүйесі айтарлықтай дәрежеде қайта қаралып, оны жетілдіру жолдары іздестірілуде. Мұндағы алға қойылып отырған негізгі талаптар – Қазақстан білім беру жүйесінің бүкіләлемдік білім беру кеңістігіне толық енуінің алғашқы ұлттық даму стратегиясын жасап, моделін құру.

Қазақстанда тікелей ұлттық тәрбие беру мәселесі бойынша көлемді жүргізілген зерттеулердің ішінде жеке тұлғаның ұлттық тәрбиесінің ғылыми-педагогикалық негіздерін зерттеген К.А. Оразбекованың, болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге дайындаудың теориясы мен практикасын ғылыми жүйеге ендірген Қ. Бөлеевтің, бастауыш сынып оқушыларына ұлттық тәрбие беруді қамтамасыз ететін педагогикалық шарттар жүйесін теориялық тұрғыдан негіздеуге арналған Д.С. Ешмұратованың зерттеулерін атап өтуге болады [3]. Ұлттық тәрбиенің басты құралы халық ауыз әдебиеті және дала даналарының тәлімдік өнегелері - қазақ этнопедагогикасының теориялық алғышарттарының негізі болып табылады. Бала тәрбиесін заттың атын атап, сан үйретуден бастаған қазақтың ұлттық тәліміндегі ерекшеліктер сол ұлттың тұрмыс-тіршілігіне, тарихи және табиғи жағдайларына байланысты. Балаға сан үйретуді, тіл ширатуды, мақал-мәтел үйретуді, тақпақ жаттауды игі әдетке, одан әдепке, әдептен дәстүрге айналдырған. Қазақ халық педагогикасының теориялық негізі - ұлттық әдебиет және тәлімдік өнегелер. Қазақ халқының тілі, діні, болмысы оның этнопедагогикалық негіздері болып табылады.

Халық ауызекі шығармашылығы халық күші мен даналығын, оның адамгершілік мұраттарын, халық педагогикасының терең сипатын жеткізетін педагогикалық құрал болып табылатыны туралы ертедегі белгілі педагогтардың тағылымдық мұралары, салиқалы көзқарастары, білім беру саласындағы іс-тәжірибелері дәлелдеп өткен. Әр адам өзінің өмір жолында халқының құндылығын, бағыт-бағдарын дәріс етіп, атадан балаға мұра ретінде қалдыра береді [2]. Біріншіден, адам - отбасының бір мүшесі, екіншіден, бағыт-бағдары бар ұлт өкілі.

Зерттеуіміз, ұлттық сана-сезімнің дамуына ұлттық мәдени ерекшеліктердің, яғни салт-дәстүрлердің, әдет-ғұрыптардың әсер ететіндігін байқатты. Дегенмен де кіші мектеп балалары әртүрлі мәдени құндылық бағдарына бағытталатындығы көрінеді. Ендеше отбасында ұлттық сана-сезімнің қалыптасуы олардың қарым-қатынасының ерекшелігіне байланысты дамитындығы этностық жаңсақ нанымдардан көрінеді.

Бастауыш сынып оқушыларына ұлттық құндылықтарды қалыптастыру аспектілерінің дамуы мен қазіргі жағдайын теориялық зерттеу барысында біз қазақ халқының мәдениеті арқылы баланың сана-сезімін қалыптастыруға қажет жағдай бала тұлға бола алатын, тіпті тұлға болуға мәжбүр болатындай, ұлттық өзіндік сәйкестікті көрсететін ортаны, басқа адамдармен өзара қатынас құру екендігін растадық.

Кіші мектеп балаларының ұлттық сана-сезімі, олардың оқу-тәрбие барысында қазақ халқының мәдени құндылықтарымен мақсатты түрде тиімді танысуы негізінде қалыптасатындығын алынған нәтижелерді көруге болады.

Бастауыш сынып балалардың этностық-мәдени сәйкестілігін қалыптастыруды зерттеу күрделі және көпсалалы болғандықтан, оның барлық жақтарын қамтып шығу мүмкін емес. Этностық-мәдени сәйкестілікті мектепке жасына дейінгі кезеңнен бастап қалыптастыру мектепке дейінгі ұйымдарда тәрбиеші-педагогтардан ізденісті, жаңа формалар мен әдістерді талап етеді.

Оқу үрдісіндегі ұлттық құндылық бағдар адамаралық қарым-қатынастағы халқымыз үлгі тұтатын қағидаларды ұсынып отыру арқылы да жүзеге асады. Осылайша сабақ үстінде балалардың ұлттық құндылық бағдарын қалыптастырудың түрліше жолдары қарастырылып отырады.

Қазақтың ұлттық дәстүрі бойынша, кісіні сыйлау, құрметтеу, оның кісілігін үйрену әрбір жастың парызы болып саналады. Үлкен кісінің алдынан қия кесіп өтпеу, үлкен адамға орын беру, көңіліне қарау адамгершілік борыш ретінде есептеледі. Адамгершілік барлық адамдарға тән қасиет ретінде өмірдегі кесір-қырсық, жанға жат мінездер мен кереғар іс-әрекеттерге қарсы күресу барысында қалыптасады. Ал қазақ халқының әлеуметтік өмірінде үлкенді сыйлау ұлттық дәстүрге айналған.

Ұрпақ тәрбиесіндегі ежелден қалыптасқан халқымыздың жақсы дәстүрі мен тағлымдарын мәдениет тарихын Орта Азия мен Қазақстанның ұлы ойшылдарының еңбектерінен көруге болады. Олардан жеке тұлғаны қалыптастыруда халықтардың бір-бірімен әдет-ғұрпы, салт-дәстүр тұрғысынан жақындығы ғасырлар қойнауынан орын алатындығын көреміз. Осы тұрғыда, тәрбие туралы ой-пікірлер айтқан Орта ғасыр ғұламалары: Әл-Фараби, Ж. Баласағұн, М. Қашқари, ХІХ ғасырдың ІІ жартысында өмір сүрген классик ақындар мен ағартушы

ғалымдар: Абай, Шоқан, Ыбырай одан бертін келе қазақтың зиялылары: Ж. Аймауытов, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М. Жұмабаев, т.б. бүгінгі күнге дейін жалғасып келеді. Педагогикалық теория мен тәжірибенің бірден-бір күрделі және негізгі мәселесі – жеке адамның белгілі жағдайда дамуы. Сол себепті жеке адам мәселелері жас ерекшелік физиологиясы мен анатомиясы, әлеуметтану, педагогикалық психология, әлеуметтік психология тәрізді әрқилы ғылымдар арқылы зерттеледі [3]. Ал, қандай да болмасын жеке тұлға белгілі бір ұлт өкілі болғандықтан, оның кейбір генетикалық, әлеуметтік негіздерін халық педагогикасы мен ұлттық психология қарастырады.

Қазақстанда ұлттық психология ғылымының негізін салған психолог, ғалымдар: Ә. Алдамұратов, С. Балаубаев, Қ. Жарықбаев Т. Тәжібаев, А. Темірбековтердің психологиялық зерттеулер жүргізу нәтижесінде ғылыми теориялық және әдістемелік еңбектері жарық көрсе, ғалымдар Г.А. Урунтаева, Х.Т. Шерьязданова, т.б. өздерінің ғылыми еңбектерін мектеп жасына дейінгі балалардың психологиялық даму ерекшеліктеріне арнады [3].

Педагогикалық, психологиялық, әдістемелік еңбектерге жасалған талдаулар бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру ғылыми-теориялық тұрғыда негіздеуге және тұлғаны қалыптастырудың педагогикалық-психологиялық ерекшеліктерін анықтауға қол жеткіздік. Біз зерттеу жұмысы барысында бастауыш мектептегі оқу-тәрбие үдерісінде халық педагогикасы мұраларын қолдану жеке тұлғаның сана-сезімі мен ақыл-ойына жүйелі әсер етіп, оның дүние танымының дамуына, психикасының дұрыс қалыптасуына оң ықпал ететініне сеніміміз мол.

Бастауыш сынып оқушыларына халық педагогикасы құралдары арқылы ұлттық тәрбие берудің мазмұнын эксперименттік түрде тексеру оның барлық кезеңдерінде нәтижелі екендігін, бастауыш мектепте пайдаланудың тиімділігін көрсетіп, біздің зерттеуіміздің ғылыми болжамының дұрыстығын дәлелдеп берді. Жалпы білім беретін орта мектептерде бастауыш сынып оқушыларына ұлттық тәрбие берудің жай-күйін талдау зерттеліп отырған мәселенің көкейкестілігін айқындап берді. Ұлттық тәрбиенің теориялық зерттелу деңгейіне жасалынған талдау да қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық құндылықтарымыздан ажырап қалмас үшін мектептің алғашқы сатысы - бастауыш сыныптан бастап қазақ халқының ұлттық дүниетанымын, сана-сезімін, мінез-құлқын оқушылардың бойына сіңіру мәселесінің педагогика ғылымында қажеттілігі артып отырғандығын дәлелдеді.

Бастауыш мектеп оқушысының ұлттық тұлғасын қалыптастыру мен дамыту үшін ең алдымен оның жас және дербес ерекшеліктерінің психологиялық-педагогикалық негіздерін есепке ала отырып, ұлттық тәрбие беруді ұлттық психологияның негізгі ұстанымдарына сәйкес жүзеге асыру қажеттілігі анықталды [4]. Бастауыш сынып оқушыларының балалардың этностық-мәдени сәйкестілігін

қалыптастыруды зерттеу күрделі және көпсалалы болғандықтан, оның барлық жақтарын қамтып шығу мүмкін емес.

Этно-мәдени сәйкестілікті мектепке жасына дейінгі кезеңнен бастап қалыптастыру мектепке дейінгі ұйымдарда бастауын алады. Сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларының педагогтарының этностық-мәдени білімдерін дамыту, этностық-мәдени сәйкестілікті қалыптастыруда мектепке дейінгі ұйым мен мектеп арасындағы өзара сабақтастықты ескеру қажет, себебі баланың келесі жасайтын қадамы – мектеп табалдырығын аттау болып табылады.

Зерттеу нәтижелері мен қорытындыларға сүйене отырып, төмендегідей тұжырымдар жасаймыз: Бастауыш сынып оқушылары мәдени құндылықтарға байланысты педагогтарын жетекшілігімен шығармашылық сабақтар өткізу нәтижесінде ұлттық сана–сезім қалыптаса отырып балалардың өзара әрекет тиімділігімен жүзеге асады.

Танымдық іс-әрекет процесінде ұлттық құндылықтарды қалыптастыру балалардың танымдық іс-әрекетінің нәтижелілігінің өзгеруімен сәйкескеледі. Оқыту процесіндегі ұлттық құндылықтарды қалыптасу динамикасы оқу тобының біріккен танымдық іс-әрекет деңгейіне байланысты анықталады.

Ұлттық құндылықтар тұлғаның субъект ретіндегі әлеуметтік белсенділігін қалыптастырады. Яғни, ұлттық тұлға өз бойында ұлттық тұлғалық қызметтерді меңгере отырып, этностық әлеуметтену процесінен өтеді. Осыған орай, біздің зерттеулеріміздің нәтижесінде ұлттық сана–сезімінің қалыптасу механизімі ұлттық құндылықтар деп белгілеуге болатындығын және дамудың танымдық деңгейіне қарай өзгерістерге ұшырайтындығын көруге болады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Президенті – Ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. // Егемен Қазақстан. - 28 қаңтар, 2012.
2. Әмірова Б.Ә. Этностық жаңсақ нанымдар: теориясы мен практикасы. Қарағанды., 2012 - С. 349.
3. «Қазақстан мектебі», № 3, 2007 жыл, Алматы.
4. Бастауыш класс оқушыларының ой өрісін дамытудың кейбір тиімді әдістері» 1994 жыл, Ақтөбе қаласы.

13.15. Кредитно-модульная система организации обучения

Эльмира Бексултановна Мирзалиева

доктор PhD, профессор Региональной Академии Менеджмента (РАМ),
старший преподаватель кафедры управления и качества
образования. ФАО НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Жамбылской области
(г. Тараз, Казахстан)

Тургын Турсыналиевна Байдаулетова

PhD докторант. Международный казахско-турецкий
университет им. Х.А. Ясави (г. Туркестан, Казахстан)

Для современного состояния развития национального образования характерны модернизация и реформирование, направленные на присоединение к Болонскому процессу с целью вхождения в европейское образовательное и научное пространство.

Болонский процесс - это осуществление структурного реформирования высшего, технического и профессионального образования, изменение образовательных программ, форм и методов обучения, контроля и оценки учебных достижений студента для повышения качества образования, способности выпускников высших, технических и профессиональных учебных заведений трудоустроиться на европейском рынке труда.

Целью Болонского процесса является принятие удобных и понятных градаций дипломов, степеней и квалификаций, введение двухступенчатой структуры образования (бакалавр-магистр), использование единой системы кредитных единиц (ЕСТБ - Европейской кредитно-трансферной и аккумулирующей системы) и приложений к дипломам, разработка, поддержка и развитие европейских стандартов качества образования, устранение имеющихся препятствий для повышения мобильности студентов, преподавателей, ученых [1, 5].

В соответствии с Государственной программой развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 гг., поставлены задачи улучшения взаимосвязи с рынком труда; повышение компетенций выпускников; обновления содержания, методологий и соответствующей среды обучения. Модульные программы, основанные на компетенциях, способствуют решению этих задач.

Модульное обучение — это такая педагогическая технология, при которой обучающиеся, работают с учебной программой, составленной из модулей. Учебные модули и тесты могут быть легко перенесены в компьютерную среду обучения. Учебный модуль — является организационно-методической структурой учебной дисциплины, которая включает в себя дидактические цели, логически завершенную единицу учебного материала, методическое руководство и систему контроля. Цель, которую преследует модульное обучение, заключается

в создании наиболее благоприятных условий для развития личности обучаемого, путем обеспечения гибкого содержания обучения, приспособление дидактической системы к индивидуальным возможностям, запросам и уровню базовой подготовки обучаемого посредством организации учебно-познавательной деятельности по индивидуальной учебной программе. Сущность модульного обучения состоит в относительно самостоятельной работе обучаемого по освоению индивидуальной программы, составленной из отдельных модулей. Каждый модуль представляет собой законченное профессиональное действие, освоение которого идет по этапам. При проектировании модульной программы учитываются следующие общие принципы:

- компоновка содержания учебного процесса вокруг базовых понятий и методов;
- систематичность и логическая последовательность изложения учебного материала;
- целостность и практическая значимость содержания;
- наглядность представления учебного материала [2, 32].

При этом каждый модуль имеет свою дидактическую цель, основное место в которой занимает взаимодействие различных педагогических методов и информационных технологий, обеспечивающих вхождение этого модуля в целостную систему общего предметного обучения. Такой подход позволяет преподавателю проследить уровни обученности на начальном и конечном этапе изучения модуля, выявить существующие затруднения и выбрать способы их коррекции. Модульное обучение предполагает достаточно жесткое структурирование учебной информации, содержания обучения и организацию работы обучающихся с полными, логически завершенными учебными блоками (модулями). В соответствии с разработанной рабочей программой каждый модульный блок определяет основные знания, умения и навыки, которыми должен овладеть обучающийся в соответствии с требованиями государственного образовательного стандарта. При этом для каждого из модулей независимо от выбранной формы обучения (лекция или практика) производится поиск дидактических процедур усвоения этого опыта, выбор форм, методов и средств индивидуальной и коллективной учебной деятельности. Например, для проведения практических занятий обычно используют «кейс-метод», метод «мозгового штурма», «горячий стул», метод проектов, деловые игры. Для проверки усвоения теоретического материала обычно проводится тестирование, либо решение практических ситуаций и казусов. В качестве домашнего задания обучающиеся могут составить свои варианты практических ситуаций и казусов. При разработке модуля учитывается то, что каждый модуль должен дать совершенно определенную самостоятельную порцию знаний, сформировать необходимые умения. После изучения

каждого модуля обучающиеся получают рекомендации преподавателя по их дальнейшей работе. При модульном обучении чаще всего используется рейтинговая система оценки знаний и умений студентов, как один из видов контроля. В течение каждого из семестров по сто бальной шкале определяется результат работы каждого студента как сумма баллов, набранных в процессе обучения. Из технологических карт каждого модульного блока обучающиеся узнают, какой суммой баллов будет оцениваться работа при изучении каждого модуля, а также какой вид контроля выбран преподавателем для проверки знаний. Помимо обязательных баллов, оценивающих знания обучающихся в технологической карте, указываются дополнительные баллы, например за посещение занятий или внеурочную работу (участие в олимпиадах, конференциях и так далее). Далее обучающимся объявляется, какое количество баллов, набранное за аттестуемый период, соответствует какой рейтинговой оценке.

Модульно-рейтинговая система обучения дает преподавателю большие возможности в выборе форм и методов обучения, помогает выявлять и развивать различные профессионально-личностные способности обучающихся (целеустремленность, умение планировать свои действия, трудолюбие и прочее), служит систематизации полученных знаний и повышению их качества. При этом преподаватель в большей степени просто дает консультации обучающимся, координируя их действия, а им предоставляется большая самостоятельность в выборе путей усвоения учебного материала. Модульную технологию можно использовать в любой системе обучения, в том числе и заочной: четкое дозирование учебного материала, информационно-методическое обеспечение с программой логически последовательных действий для обучающегося, возможность осваивать материал в удобное для него время, — это помогает улучшить качество и эффективность образовательного процесса в целом. Ценность модульной системы обучения в том, что она, воспитывая умение самостоятельно учиться, развивает рефлексивные способности. Существенно, что при модульной системе, когда учебная деятельность структурируется на: учебные ситуации, контроль и оценку, актуализируются аналитические, исследовательские умения специалистов.

Достоинства модульного обучения заключаются в следующем:

- повышается качество обучения за счет того, что все обучение направлено на отработку практических навыков;
- компетенция определяет необходимые личностные качества;
- сокращение сроков обучения;
- реально осуществляется индивидуализация обучения при реальной возможности создания индивидуальных программ обучения;
- быстрая адаптация учебно-методического материала к изменяющимся условиям, гибкое реагирование. Внедрение данного

метода вызывает определенные сложности. В качестве сложностей можно отметить:

- длительные сроки разработки учебных программ, материалов при значительных затратах времени и затратах на тиражирование;
- необходимость иметь современно оборудованные, оснащенные учебные места;
- некоторая сложность организации учебного процесса.

Стратегия модернизации образования в РК в основу обновленного содержания общего образования положила «ключевые компетентности»: «Основным результатом деятельности образовательного учреждения должна стать не система знаний, умений и навыков сама по себе, а набор ключевых компетенций в интеллектуальной, общественно-политической, коммуникационной, информационной и прочих сферах».

Таким образом, существенными признаками ключевых компетенций являются:

1. Ключевые компетенции представляют собой различные универсальные ментальные средства, инструменты (способы, методы, приемы) достижения человеком значимых для него целей (результатов).

2. Ключевыми компетенциями в той или иной степени должен овладеть каждый член общества.

3. Ключевые компетенции позволяют человеку достигать результатов в не определенных, проблемных ситуациях. Они позволяют *самостоятельно* и в *сотрудничестве* с другими решать *проблемы*, то есть справляться с ситуациями, для разрешения которых *никогда нет полного комплекта наработанных средств*.

4. Определение и отбор ключевых компетенций осуществляется основными потребителями образовательных результатов на основе социологических исследований и общественного обсуждения и зависит от того, какие способности и качества человека являются ценными в данное время в данном обществе.

5. В современном западном обществе нормативную основу для отбора ключевых компетенций составляют базовые принципы прав человека, демократические ценности и цели, связанные с устойчивым развитием.

Компетенции проявляются и приобретаются человеком в деятельности, имеющей для него ценность [3, 18].

Во время симпозиума Совета Европы по теме «Ключевые компетенции для Европы» был определен следующий примерный перечень ключевых компетенций.

Изучать:

- организовывать взаимосвязь своих знаний и упорядочивать их;	- организовывать свои собственные приемы изучения; - уметь решать проблемы;
---	--

- самостоятельно заниматься своим обучением.	- уметь извлекать пользу из опыта;
--	------------------------------------

Искать:

- запрашивать различные базы данных; - опрашивать окружение; - консультироваться у эксперта;	- получать информацию; уметь работать с документами и классифицировать их.
--	---

Думать:

- организовывать взаимосвязь прошлых и настоящих событий; - критически относиться к тому или иному аспекту развития наших обществ; - уметь противостоять неуверенности и сложности; - занимать позицию в дискуссиях и выковывать свое собственное мнение;	- видеть важность политического и экономического окружения, в котором проходит обучение и работа; - оценивать социальные привычки, связанные со здоровьем, потреблением, а также с окружающей средой; - уметь оценивать произведения искусства и литературы.
--	--

Сотрудничать:

- уметь сотрудничать и работать в группе; - уметь разрабатывать и выполнять контракты.	- принимать решения — улаживать разногласия и конфликты; - уметь договариваться;
---	---

Приниматься за дело:

- включаться в проект; - входить в группу или коллектив и вносить свой вклад; - доказывать солидарность;	- нести ответственность; - уметь организовывать свою работу; - уметь пользоваться вычислительными и моделирующими приборами.
--	--

Адаптироваться:

- уметь использовать новые технологии информации и коммуникации; - показывать стойкость перед трудностями.	- доказывать гибкость перед лицом быстрых изменений; - уметь находить новые решения.
---	---

Литература:

1. Реформирование высшего образования в Казахстане и болонский процесс: информационные материалы для практических действий, Ассоциация «Образование для всех в Казахстане», 2009 г.

2. Фуллан М. Новое понимание реформ в образовании — The new meaning of educational change / М. Фуллан; Пер. с англ. Е.Л. Фруминой. — М.: 2006.

3. Бурцева О.Ю. Модульная технология обучения. М., Биология в школе, № 5, 1999.

4. Бурцева О.Ю. Модульное обучение. Вопросы и ответы. Биология в школе, № 4, 2001.

5. Народное образование Якутии. Общественно-педагогический журнал, № 4, 2009 г.

6. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. М., Народное образование, 1998.

7. Смелова В.Г. Модульное обучение. М., Биология (приложение к газете "1 сентября") №№ 35-38, 1999.

13.16. Бастауыш мектепте болашақ шетел тілі мұғалімдердің кәсіби-анықтайтын компетенциясын қалыптастыратын моделі

Тулесике Алимжановна Кульгильдинова

педагогика ғылымдарының докторы. Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің профессоры (Алматы қ., Қазақстан)

Динара Толеубековна Тулекенова

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің 2 курс докторанты (Алматы қ., Қазақстан)

Педагогикалық тілдік жоғары оқу орындарында шетел тілін ерте жастан оқытатын болашақ мұғалімдерді даярлауда кәсіби-анықтайтын компетенцияларды қалыптастыру мәселесі бойынша және мұғалім моделінің негізгі компетенцияларын анықтау қажеттілігі қазіргі уақытта жүйелі зерттеу әдістерінің жеткіліксіз болуымен сипатталады.

Біздің зерттеу жұмысымыздың мақсаты бакалавр түлектің яғни болашақта бастауыш мектептегі шетел тілі мұғалімінің кәсіби-анықтайтын компетенциясын қалыптастырудың моделін құрастыру болып табылады.

Бастауыш мектепте болашақ шетел тілі мұғалімдердің кәсіби-анықтайтын компетенциясын қалыптастыратын моделін теориялық негізін жүйелеп және ұсыну үшін оны моделдеу арқылы анықтап, талдау қажет.

Кәсіби анықтайтын компетенция кәсіби қызметтің нақты пәннің немесе пән саласының ерекшелігін көрсететін «мамандандырылған компетенциялардан» құралады. Мамандандырылған компетенцияларды нақты белгілі бір кәсіби қызмет саласында жетекші және негізгі компетенцияларды іске асыру ретінде қарастыруға болады.

Негізгі және жетекші компетенциялар әрдайым пәндік (немесе арнайы компетенциялар) контекстінде көрініс табады. Әрине, үш түрлі компетенциялар өзара байланысты және бір мезгілде дамытылады. Олар болашақ кәсіби әрекетте жеке тұлғаның стилін қалыптастырады, маманның тұтас бейнесін жасап шығарады, ең соңында «кәсіби даярлығы» қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Жетекші, негізгі және арнайыландырылған компетенциялар бір бірінен өту арқылы, түрлі қиындық деңгейлердегі кәсіби міндеттерді белгілі бір ресурстарды қолдану арқылы шешу үдерісінде көрініс табады [1].

Кәсіби компетенцияларды қалыптастыру процесі үздіксіз және әр кезеңде мұғалімнің кәсіби компетенцияларды қалыптастыру деңгейін

анықтау барысында, мұғалім жұмысымның тиімділігін бағалауға және бақылауға мүмкіндік береді.

Барлық компетенциялардың көптігінен олардың деңгейі мен түрлері бойынша зерттеген ғалымдар өз зерттеу еңбектерінде келесідей жіктейді: А.В. Хуторской бойынша:

- жетекші (жалпы барлық пәндер бойынша пән алдында жүзеге асырылады);

- жалпы пәндік (білім беру саласындағы пәндер жиынтығының интегративтік мазмұны бойынша жүзеге асырылады);

- пәндік (жеке әр пәнде қалыптасатын компетенциялар) [2].

Е.И Емельянова бойынша:

- жетекші (кез-келген кәсіби қызметке қажетті әмбебап компетенциялар);

- негізгі (мұғалімнің педагогикалық қызметте қалыптасуын анықтайтын психологиялық, педагогикалық, әдістемелік дағдылар мен қабілеттер жүйесі);

- арнайы (тілдік, әлеуметтік-лингвистикалық, мәдени, стратегиялық және дискурстық білімдер мен коммуникативті жағдайларда нақты қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беретін дағдылар жүйесі) [3].

Р.П Мильруд бойынша:

- жетекші: жалпы дидактикалық әдістерді (демонстрация, түсіндіру, жаттықтыру, зерттеу, бағалау) табысты қолдануда: қалыптастыру, зерттеу, тестілеу компетенциялары; ақпараттық технологияларды (компьютер, мультимедиялық құралдар, Интернет) табысты меңгеруде: іздеу, жүйелеу, жобалау компетенциялары; табысты коммуникативтік іс-әрекет (байланыс, ақпарат, қарым-қатынас): интерактивті, эмпатикалық компетенциялар.

- пәндік: шетел тілі пәнің оқыту үшін қажетті коммуникативтік, технологиялық және бақылаушы; тиімді технологияларды қолдану арқылы оқыту әдісін жүзеге асыруда, мұғалімнің өзідігінен оқу-әдістемелік материалдарды құрастыруға мүмкіндік беретін: пайдаланушы, әзірлеуші, шолушы компетенциялары.

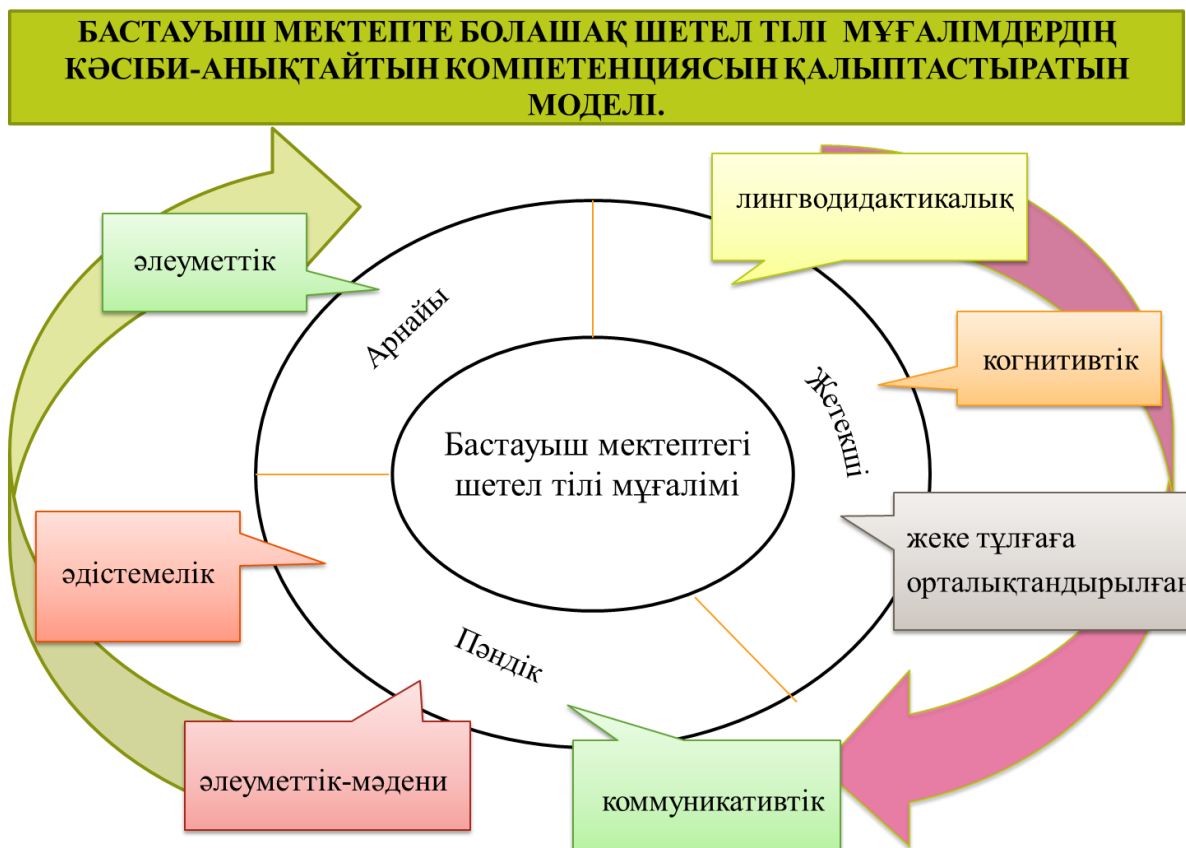
- арнайы: «қиын оқушылармен» жұмыс істеу келесі әлеуметтік компетенцияларды талап етеді: әлеуметтік, диагностикалық, дамытушы; өзіндік дидактикалық материалдарды құру келесі компетенцияларды талап етеді: авторлық, редакциялық, басқарушы; сабақтан тыс жұмыстар келесі компетенцияларды талап етеді: шығармашылық, ұйымдастырушылық, ынталандырушы [4].

Болашақ бастауыш шетел тілі мұғалімінің кәсіби-анықтайтын компетенциясын қалыптастыру, кәсіби-анықтайтын компетенциясының маңызды және құрылымдық компоненттерінің ажырамас бірлігі арқылы жүзеге асырылады.

Біздің зерттеуімізге бағытталған мақсатқа жету үшін жоғарыда аталып кеткен ғалымдардың еңбегіне сүйене отырып, жоғары оқу

орнының болашақ бакалавр түлегі келесі компетенциялар деңгейлерін қалыптастыру керек деп есептейміз, олар – жетекші, пәндік және арнайы компетенциялар.

Модель бойынша (1-сурет. Бастауыш мектепте болашақ шетел тілі мұғалімдердің кәсіби-анықтайтын компетенциясын қалыптастыратын моделі.) бастауыш мектептегі болашақ шетел тілі мұғалімінің кәсіби-анықтайтын компетенциясының негізін жетекші компетенциялар құрайды, және ол пәндік және арнайы компетенциялардың фундаменти болып табылады.

1-сурет. Бастауыш мектепте болашақ шетел тілі мұғалімдердің кәсіби-анықтайтын компетенциясын қалыптастыратын моделі

Жетекші компетенциялар адамның кәсіби және қоғамдық қызметтің кез-келген саласында, оның ішінде жеке өмірінде табысты болуына мүмкіндік береді. Жетекші компетенциялар кәсіби алдындағы және пән алдындағы сипаттама беріп, кез келген қызмет саласына қажет болып саналады.

Жетекші компетенциялар жан-жақты білімге, дағдыға, қызметтің жалпыланған тәжірибесіне негізделген. Жан-жақтылығы Л.Н. Боголюбов бойынша – білімнің фундаменти сияқты негізгі ғылыми категорияларды қамтыған, ауқымды теориялық жинақтаушы [5].

Бастауыш мектептегі шетел тілі мұғалімнің жетекші компетенциясы жалпы білім беру іс-әрекетінің табысты болуын қамтамасыз етеді. Жетекші компетенцияларға мыналар жатады:

- *лингводидактикалық компетенция* - материалдарды іріктеу, оқу процесіне енгізу, түсіндіру, жаттықтыру, зерттеу, бағалау; ақпараттық технологияларды - компьютер, мультимедиялық құралдар, Интернет табысты қолдануда: іздеу, жүйелеу, жобалау қабілеттерін қалыптастыру;

- *когнитивтік (танымдық) компетенция* - қоршаған әлемді сезіне білу, сұрақтар қою, құбылыстың себептерін табу, педагогикалық және лингвистикалық ойлау, оның ішінде әдістемелік, тактикалық және жедел ойлау; шетел тілін оқытудың түпкі мақсаттарын терең түсіну.

- *жеке тұлғаға орталықтандырылған компетенция* - негізгі психологиялық-педагогикалық ұғымдарын білу, оқушылардың жас ерекшеліктерін, сондай-ақ оқу процесін, педагогикалық технологияларды, және ғылыми-зерттеуді білу; педагогикалық қадір-қасиеттерді: ашық болу, балаларға деген сүйіспеншілікті, шығармашылықты, жеке тұлғалық құндылықтарды, соның ішінде - өнегелік, адамгершілік және іскерлікті және т.б. қабілеттерді қалыптастыру; жеке тұлғаға орталықтандырылған компетенцияға рефлексияны жатқызамыз, ол- жеке жетістіктерді реттеуші, өзін-өзі тануы және кәсіптік өсуге түрткі болушы. Баланың жеке тұлғасын, оның ішінде - сөйлеу қабілетін, назарын, ойлауын, есте сақтау және қиялын дамыту; шетел тілін одан әрі меңгеру үшін ынталандыра алуды білу қажет;

Білім беру сапасын анықтайтын факторлардың бірі - мұғалімнің пәндік (негізгі) компетенциялар мазмұны болып табылады. Ол белгілі бір пәнді оқыту үшін қажет. Пәндік компетенция - жеке оқу пәндер немесе білім беру салалары бойынша қажетті білім мен іс-әрекеттерін меңгеруді қамтиды, сондай-ақ жеке және қоғамдық өмірде кәсіби тұрғыдан үздіксіз білім алу қабілетімен байланыстырады.

Пәндік компетенцияға А.В. Хуторской - «белгілі бір оқу пән шеңберінде қалыптастыратын және нақты сипаттамасы бар» деп өз анықтамасын береді [2].

Шетел тілдері мұғалімінің пәндік компетенциясы, құрылымдық білім беру ретінде үш негізгі компоненттің болуын болжайды:

- шетел тілдері аясында лингвистикаға негізделген *коммуникативтік компетенциясы* - фонетикалық, лексикалық, грамматикалық, орфографиялық дағдыларды және бастауыш мектептегі шетел тілі мұғалімі оқушылардың сөйлеу мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, қарапайым коммуникативті дағдыларды - сөйлеу, тыңдау, оқу, жазуды және т.б. дағдыларды қалыптастыру керек; сонымен қатар *дискурстық* - логикалық қатысым құрай білу қабілеті мен *стратегиялық* - коммуникациядағы қиындықтарды болжай білу қабілетін қалыптастыру;

- *элеуметтік-мәдени компетенциясы* - өз елі және оқып жатқан елдің тілі, мінез-құлық нормаларын және мәдениетін білу керек;

- *әдістемелік компетенция*, соның ішінде әдіснамалық білімдер, кәсіби-әдістемелік дағдылар мен қабілеттер (қорытынды және аралық мақсаттарды қалыптастыру дағдылары, сабақты жоспарлау, жүргізу және талдау, лингвистикалық, психологиялық-педагогикалық және жалпы мәдени циклдар пәндерімен пәнаралық байланыстарды орнату және енгізу, шетел тілін оқыту және оқытудың өзіндік тәжірибесі бойынша қажетті кәсіби әдістемелік рефлексия деңгейін қамтамасыз ету, ең жақсы жұмыс түрлерін, курс сипатына қарай оқыту және бақылау құралдарын таңдау, оқу материалдарын бейімдеу және т.б.);

Арнайы компетенция - белгілі бір маманның кәсіби қызметінің функционалдық ерекшелігін сипаттайтын кәсіби компетенция түрі. Ол ерекше жағдайларда оқу процессінде туындаған мәселелерді шешу үшін маңызды. Мильруд Р.П. бойынша арнайы компетенциялар: бағдарламалық – білім беру бағдарламасын меңгеру; профильдік - оқыту мазмұнын меңгеру; пәнаралық – пәндер білімінің бірігуі; әлеуметтік - әлеуметтік ерекшеліктерді ұғыну; диагностикалық – жеке тұлғалықты сезіну; дамытушы - жеке тұлғалық резервтерді іздеу; шығармашылық – икемділік пен талантты анықтау; ұйымдастырушы - топтық динамика; ынталандырушы - қызметке тарту [4].

Бастауыш мектептегі шетел тілі мұғалімнің арнайы компетенциясы оқу процессіндегі жағдаяттарды шешуді қамтамасыз етеді.

- *әлеуметтік компетенциялар* - «қиын оқушылармен» жұмыс істеу; әдеттегі әлеуметтік рөлдерді орындаудағы білім мен тәжірибені игеру; өзінің қоршаған ортасымен - қоғам, ұжым, оқушылардың ата-анасымен қарым-қатынас орната алуы; сабақтан тыс жұмыстар кезінде: шығармашылық, ұйымдастырушылық, ынталандырушы қабілеттерді қалыптастыру.

Осылайша, біз бастауыш мектептегі шетел тілі мұғалімінің кәсіби-анықтайтын компетенциясын қалыптастыратын моделін негіздеп, құрастыру арқылы, компетенциялар түрлерімен деңгейлерін (жетекші-базалық білім мен танымдық дағдыларға ие; пәндік-тәжірибеде қажетті білім мен ұйымдастырушылық және іс-әрекет дағдыларын меңгере және пайдалана білу, шетел тілі пәні бойынша білім бере алу, әлеуметтік-мәдени және кәсіби-педагогикалық іс-әрекетті табысты жүзеге асыру қабілеті; арнайы-шеттілдік білім беруде туындаған мәселелермен жағдаяттарды тиімді шығармашылық және нәтижелі шеше алу қабілеті) талдап, келесі компоненттерін анықтадық: жетекші – лингводидактикалық, когнитивтік, жеке тұлғаға орталықтандырылған; пәндік – коммуникативтік, әлеуметтік-мәдени, әдістемелік; арнайы – әлеуметтік.

Пайдаланган әдебиеттер тізімі:

1. Кунанбаева С.С. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования. Монография. Алматы, 2014. - 208 с.
2. Хуторской А.В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций // Интернет-журнал "Эйдос". - 2005. - 12 декабря. <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm>.
3. Емельянова Е.И. Ключевые компетенции будущих учителей иностранного языка как интегрирующий фактор их профессиональной подготовки // Педагогические науки / 2. Проблемы подготовки специалистов. http://www.rusnauka.com/22_PNR_2009/Pedagogica/50137.doc.htm.
4. Мильруд Р.П. Компетенции учителя основа успешного развития компетенций учащихся. <https://docplayer.ru/38093146-Kompetencii-uchitelya-osnova-uspeshnogo-razvitiya-kompetenciy-uchashchih-sya.html>.
5. Л.Н. Боголюбов, Л.Ф. Иванова, А.Ю. Лазебникова и др. Общая методика преподавания обществознания в школе – М.: Дрофа, 2008. - с. 86-117.

13.17. Возможности интегрированного курса «Охрана здоровья человека» для развития полиязычного обучения

Светлана Андреевна Нихаева

учитель английского языка, Средняя общеобразовательная школа № 42 имени М. Ауэзова (г. Павлодар, Казахстан)

Аннотация

В статье предоставлен опыт работы школы по созданию условий для полиязычного обучения, развитию коммуникативных навыков учащихся при изучении спецкурса по биологии на иностранном языке.

Ключевые слова: полиязычие, лексика, коммуникативные навыки, интеграция, охрана здоровья человека

Abstract

The article presents the experience of the school to create conditions for multilingual training, the development of communication skills of students in the study of a special course of biology in a foreign language.

Key words: multilingual education, integration, integrated course, the situation of success, the structure of the lesson.

Полиязычное образование является сегодня условием реализации Государственной Программы функционирования и развития языков в Республике Казахстан на 2011-2020 годы, концепции языковой политики Республики Казахстан. Необходимость владения и свободного общения каждого гражданина РК на государственном языке подчеркнута в Законе РК «О языках».

«Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, - неоднократно подчёркивал Президент, - население которой пользуется тремя языками. Это: казахский язык - государственный язык, русский язык - как язык межнационального общения и английский язык - язык успешной интеграции в глобальную экономику» [1].

Интеграция Казахстана в мировое сообщество зависит сегодня от осознания и реализации простой истины: мир открыт тому, кто сможет овладеть новыми знаниями через овладение доминирующими языками. Благодаря инициативе Президента наше государство приступило к реализации концепции полиязычия в образовании, именно полиязычие послужит укреплению конкурентоспособности Казахстана [2].

Предложенная в 2007 году Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым поэтапная реализация культурного проекта «Триединство языков» нашла преломление в Программе развития нашей школы.

В нашей школе тринадцатый год реализуется эксперимент «Организация УВП в условиях трехязычного обучения».

Задачей данного эксперимента стало создание необходимой языковой базы, обучение биологии на английском языке с 7 класса. Чтобы подготовить учащихся к обучению в условиях полиязычия, в вариативную часть учебного плана введены элективные курсы: для 5-6 классов - «Человек и природа», 7 класса – «Животный и растительный мир Павлодарского Прииртышья», 8 и 9 классов - «Охрана здоровья человека».

Программы данных курсов в классах с углубленным изучением английского языка предусматривают развитие способностей школьников использовать английский язык как инструмент общения при обучении биологии на иностранном языке.

Одним из спецкурсов, разработанных и апробированных на базе 8-9 классов, является «Охрана здоровья человека». Содержание данного курса позволяет обучить учащихся основам общения, узнать новую информацию о человеке и способах его выживания в природе, о ценности продуктов и о здоровом и рациональном питании.

Основными принципами обучения являются:

- системность (занятия проводятся с учащимися 1 раз в неделю);
- наглядность (объяснение материала сопровождается демонстрацией наглядных пособий, используются мультимедийные средства обучения, Internet);
- гуманизация воспитательного процесса (построение занятий по уровням с учетом знаний, умений и навыков учащихся, их психологических возможностей и способностей).

Технологии, используемые при проведении занятий ориентированы на сотрудничество педагога с воспитанниками, на

создание ситуации успешности, поддержки взаимопомощи в преодолении трудностей - на все то, что способствует самовыражению ребенка.

Одна из главных задач, которую я ставлю перед собой, поддержать интерес к предмету. Чтобы этот интерес не пропал у школьников, мне необходимо искать новые методические приемы, которые развивают познавательный интерес к учению.

Необходимо не только заинтересовать учащихся иностранным языком, но и преподнести им его изучение как профессионально значимый предмет. При решении этой задачи важную роль играет интеграция со специальными дисциплинами (биология, естествознание, география, химия, ЗОЖ и др.). На занятиях интегрированного курса ведется работа с разными источниками информации, в том числе: электронными и цифровыми образовательными ресурсами.

Актуальность данного курса заключается в том, что охрана здоровья человека особенно острое значение приобретает в период рыночных отношений. Под действием рекламы здоровый человек начинает менять свое отношение к алкоголю, курению и другим вредным привычкам. С экрана телевизора на человека обрушивается поток рекламы сладостей, но мало говорится о натуральном питании, которое полезно и более эффективно предупреждает болезни.

Компонентами общей структуры урока (и одновременно основными этапами урока) являются следующие: 1) актуализация прежних знаний и способов действий; 2) формирование новых понятий и способов действий; 3) применение - формирование умений и навыков.

Исходя из этого, целью спецкурса, предметом изучения учащихся становится культура охраны здоровья, во всем многообразии значения этого слова. Язык же выступает как средство познания.

Занятия по интегрированному курсу «Охрана здоровья человека» начинаются с изучения новых слов. При изучении лексики я отошла от практики, когда первое предъявление слова делает учитель. На моих уроках учащиеся сами читают слова по транскрипции, а мне остается только подправить, если есть ошибки. Затем, если есть возможность, даю объяснение слова на английском языке, а учащиеся пытаются догадаться о его значении. Это старый приём, но довольно эффективный. А дети воспринимают его как своего рода игру.

Одним из важных аспектов при изучении лексики являются интернациональные слова. Они помогают увидеть то, что все языки взаимосвязаны, развиваются, влияют друг на друга. Оказалось, что такой подход поднимает интерес учащихся к изучению иностранного языка, их увлекает сравнение языков, поиски родственных слов, анализ того, как изменяется значение слова при переходе из иностранного языка в русский.

Во второй части урока идет работа с текстом. Программа построена таким образом, что учащимся предоставляется возможность выполнять предложенные закрепляющие задания после текста, творческие проекты.

В качестве рабочих текстов интегрированного курса выбираются современные оригинальные тексты согласно разработанному календарно-тематическому планированию, содержащие специальную лексику.

В конце урока для закрепления пройденного материала использую тестовые задания на компьютере или задания к тексту которые контролируют:

- Уровень понимания содержания прочитанного текста
- Усвоение теоретической части модуля
- Навыки устного общения.

Приведенный анализ урока «Охрана здоровья человека» на английском языке свидетельствует о том, что полиязычие способствует всестороннему развитию школьников, а данный спецкурс позволяет подготовить специальную базу, которая помогает учащимся при изучении биологии на английском языке.

Мной разработаны методические пособия по интегрированному курсу «Охрана здоровья человека», включающие в себя 68 тем, тесно связанных с естественными дисциплинами, заданиями различного уровня, а также специальным тезаурусом, который состоит из постоянно используемых в биологии слов, словосочетаний и терминов, входящий в активный словарный запас учащихся полиязычных классов.

Интегрированный курс включает следующие 5 разделов: «Здоровье: физическое и психическое», «Здоровый стиль жизни», «Безопасность жизнедеятельности», «Здоровое питание», «Профилактика вредных привычек». В них детально рассматриваются такие разделы, как: «Организм человека и его строение», «Кровь», «Кровообращение», «Дыхание», «Пищеварение», «Обмен веществ и энергия» [3]. Большое внимание на уроках уделяется профилактике заболеваний, формированию навыка укрепления здоровья, умению разумно относиться к собственному здоровью с учетом внутренних резервов, увеличению потенциала здоровья, возможностей организма, навыкам экстренной медицинской помощи. Ученик приобретает навык правильного планирования собственной деятельности с учетом биологических ритмов, умению снять напряжение, усталость, изучает субъективные и объективные признаки здоровья.

В 8 классе воспитывается позитивное отношение к вакцинации как средству профилактики инфекционных заболеваний, прививаются правила личной безопасности, формируются навыки личной гигиены: ухода за кожей, волосами, ногтями, гигиены полости рта. При изучении темы «Пищеварение» рассматриваются вопросы рационального

питания, долгожительства, голодания. В теме «Анализаторы» рассматривается влияние экрана компьютера и телевизора на зрение. Учащиеся рассказывают о целебной силе слез, массаже глаз. Обучение здоровому образу жизни в курсе ОЗЧ проходит в 8-9 классах, где учащиеся обучаются правилам гигиены, умению рационально организовать режим труда и отдыха и возможностью передать все это на английском языке.

При изучении темы «Значение и охрана морей и океанов» формируются навыки личной безопасности на воде [3]. Ученики знакомятся со средствами и правилами спасения утопающего. На уроке «Температура» ученики получают сведения о первой помощи при переохлаждении, солнечных ожогах, солнечном ударе. В курсе ОЗЧ темам личной безопасности, правилам поведения в экстремальных ситуациях, умению оказать первую помощь отведены большие разделы. На уроках «Охраны здоровья человека» школьники обучаются алгоритму поведения в экстремальных ситуациях.

На этих уроках рассматриваются навыки безопасности питания, гигиена питания, значение витаминов в жизни человека, школьники учатся составлять индивидуальное меню с учетом энергетической ценности используемых продуктов и физиологической потребности организма, умению избегать пищевых факторов риска, опасных для здоровья, оценивать правильность и сроки хранения продуктов.

Ученик на интегрированных уроках «Охрана здоровья человека» обучается не только навыкам сохранения здоровья, правильному использованию собственных ресурсов здоровья, но также умению вести беседу, используя доказательную базу на языке.

Проводится выбор видов чтения в соответствии с поставленной целью (ознакомительное, просмотровое, поисковое и др.). Свободная работа с текстами художественного, публицистического и официально-делового стилей, приводит к пониманию их специфики, адекватное восприятие языка средств массовой информации. На уроках учащиеся отрабатывают владение навыками редактирования текста и создание собственного текста по предложенной теме.

В результате освоения содержания спецкурса учащиеся получают возможность совершенствовать и расширять круг общих учебных умений, навыков и способов деятельности. Формирование здорового образа жизни предполагает овладение учащимися определенными знаниями по вопросу сохранения и укрепления здоровья, а также выработку на их основе адекватных умений.

Интегрированный курс «Охрана здоровья человека» имеет много преимуществ, так как он решает не только общеобразовательные задачи, но позволяет использовать различные технологические методы и формы, что решает не менее важную проблему в условиях школы – это здоровье сберегающий подход в обучении. В школе проходят занятия, включающие в себя подвижные игры на свежем

воздухе, общеразвивающие упражнения, спортивные игры, соревнования.

Многолетний опыт работы по реализации когнитивно-коммуникативного подхода к обучению показывает, что учащиеся, изучающие данный курс в течение 2х лет, могут свободно, без видимых усилий излагать на иностранном языке изученный материал по биологии, интерпретировать его, подбирая необходимые слова и выражения [4]. Нет необходимости перевода на родной язык.

Диагностика уровня владения английского языка учениками проведена по критериям. Результаты выполненных учащимися контрольных заданий на воспроизведение изученного материала показали, что 85% девятиклассников осознанно владеют биологическими понятиями на английском языке, 73% - могут использовать словарный запас, 73% - умеют составлять умозаключение и выводы, 82% - адекватно и осознанно использовать речевые средства в соответствии с задачей коммуникацией, 87% владеют устной и письменной речью, могут свободно общаться в различных формах и на разные темы.

Список литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Н. Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 г. «Стратегия «Казахстан - 2050».
2. Назарбаев Н.А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда // Казахстанская правда. — 2012. — № 218-219. — 10 июля.
3. Jean Martin. Core Biology. Cambridge University Press; 2014.
4. Булатбаева К.Н., Кондратова О.И. Когнитивно-коммуникативная технология двуязычного обучения неязыковым дисциплинам как оптимальный путь развития полиязычия в условиях языковой ситуации Казахстана / Актуальные проблемы непрерывного образования: Мат. Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. юбилею проф. Омаровой В.К. / Бас ред. – ч.г.д., профессор А. Нухулы; жауапты ред. А.С. Ильясова. - Павлодар: ПМПИ, 2016. - 1 том, с. 174-185.

13.18. Ағылшын тілі сабақтарында мультимедия технологиясын қолданудың маңыздылығы

Райкул Кенесбаевна Диуанова

Практикалық ағылшын тілі кафедрасының аға оқытушысы,
филология ғылымдарының кандидаты.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті
(Қызылорда қ., Қазақстан)

Камшат Жетесовна Жақау

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінің
2 курс магистранты (Қызылорда қ., Қазақстан)

Қазіргі таңда бәсекеге қабілетті ұрпақ, сауаты жоғары маман даярлауда білімнің алар рөлі жоғары. Қазақстан Республикасында және дүние жүзінде жүріп жатқан жаһандану, әлеуметтік, экономикалық және саяси өзгерістер шетел тілін білуге деген құлшынысты арттырып, оның қоғамдағы ролін күшейтіп отыр. Әлемдік білім беру кеңістігінде интеграциялық үрдістердің тереңдеп, кең қанат жайған шағында ағылшын тілін меңгеру өзекті мәселелердің бірі. Осы орайда мектеп табалдырығынан бастап, жоғары оқу орнында да білікті маман даярлауда ағылшын тіліне аса мән беріліп отыр. Білім беру жүйесі дәстүрлі оқытумен шектеліп қалмай, алға дамып, жаңа белестерді бағындыруда. Әрине, бұл жағдайда бізге шет елдік тәжірибелердің берері мол. Тілдерді үйрету әдісі үнемі заман талабына сай өзгеріп, дамып жетілдіріп отырады, қоғам өзгерген сайын жаңа мазмұнды оқу жүйесін қалыптастыруды өмірдің өзі талап етеді. Жаңартылған бағдарлама, жаңа технологияларды қолданып сабақтар өткізу-қазіргі заманғы білім жүйесінің негізгі ерекшеліктері болып отыр. Білім берудің негізгі мақсаты білім мазмұнын жаңартумен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдері мен әр түрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыру.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев өз Жолдауында «Біз бүкіл елімізде әлемдік стандарт деңгейінде сапалы білім беру қызметіне қол жеткізуге тиіспіз. Қазіргі таңда ақпараттық-коммуникативтік технологиялар біздің елімізде де жоғары қарқынмен дамып келеді. Оқу үдерісінде жаңа технологиялық әдістермен қатар жаңа ақпараттық технологияларды да қолданудың мүмкіндігі жасалып отыр» деген болатын. Осы мақсатты жүзеге асыруда мультимедиалық технологияны пайдалану әдісі зор рөл атқарады. Компьютер сабақтың тиімділігін, оқушылардың белсендігін жоғарлататын технологиялардың бірі болып табылады. Бүгінгі таңда бастауыш, орта және жоғары мектеп пәндерін компьютер көмегімен оқыту нәтижелілігін жақсарту үдерісін қарастыру ең басты орында. Әрбір технология өзіндік жаңа әдіс-тәсілдермен ерекшеленеді. Әдіс-тәсілдерді мұғалім ізденісі арқылы оқушы қабілетіне, қабылдау деңгейіне қарай іріктеп қолданады. Ағылшын тілі сабағында компьютердің мультимедиалық мүмкіндіктерін қолдану арқылы, интерактивті технология қағидаларын іске асыру барысында оқушылардың, танымдық белсенділіктерін, білім сапасын, ағылшын тіліне деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндіктер туады.

Мультимедиа ағылшын тілінде *multimedia*, латынша *multum* — көп және *media, medium* — жинақ құрал (-дар) дегенді білдіреді, яғни құрамына бірнеше мәтін, сурет, бейне, анимация т.б топталған электронды ақпаратты тасушы. Біздің түсінігімізде мультимедиа мыналарды білдіреді: компьютер технологиясы, ақпаратты ұсыну тек

ғана мәтін емес, сонымен бірге графика, түс, дыбыс, анимация және бейнекөріністер. Яғни мультимедиалық оқулық компьютердің мультимедиалық мүмкіншілігін пайдалану арқылы технологиямен берілетін дыбыс, графика, анимация т.б. болып табылады. Мультимедиа — бұл қазіргі компьютерлік құралдарды пайдаланып, интерактивті бағдарламалық қамтамасыз етуді басқарудың аудиоэффективті және визуалды нәтижелерінің өзарабайланысы, бірігуі. Мультимедиалық технологияны сауатты қолдану үшін мұғалім оның оқушыларға қандай мүмкіндіктер беретінін және белгілі бір құралдарды тиімді қолдана білуі қажет.

Мультимедиалық технологияны дұрыс қолдану барысында дәстүрлі сабақтармен салыстырғанда келесі ерекшеліктер қамтылады:

- мұғалімнің де, оқушының да шығармашылық потенциалы артады;

- оқу уақытын дұрыс пайдалану тиімділігі жоғарылайды;

- коммуникациялық әдістер түрлі өзгерістерге ие болады;

- ақпарат алмасу тез жылдамдамдықпен жүзеге асырылады;

- оқушы тек тыңдаушы емес, белсенді қатысушыға айналады;

- тақырыпты ашуға, оқу материалының мазмұндық-мәндік маңызын жете меңгеруге мүмкіндік туады;

- дидактикалық материалдардың әр түрлі формалары кеңінен қолданылады;

- оқу материалдарын меңгеруде оқушылардың есте сақтау қабілеті арта түседі және жоғарылайды;

- анимация және видеобейнелердің орынды қолданылуына байланысты сыныпта эмоционалдық-психологиялық ахуал қалыптасады.

Сабақта ақпараттық-коммуникациялық құралдардың пайдаланылуы білім алушыға пәнді өркениет мәдениетінің ажырамас құрамдас бөлігі ретінде меңгеруге, оның адам қызметінің басқа жағдайларымен қарым-қатынастар аясында көруге және зерттеуге мүмкіндік беретінін атап өткен жөн.

Мектеп жасындағы балаларға қызықты әрі тез жатталатын құралдармен сабақ өткен тиімдірек. Сабаққа қатысты түрлі сөздер мен сөз тіркестерін ауызша айтып кеткеннен гөрі оны визуалды түрде жеткізіп, аудио, видео жазбалар арқылы тыңдатып, талқылау жүргізген тиімдірек болады. Өзім сабақ барысында оқушыларға үнемі интерактивті тақта арқылы кітаптың электронды нұсқасын көрсетіп, ішіндегі тақырыпқа сай бейнежазбаларды көрсетіп, сергіту сәтіне ән айтқызып, өткен тақырыпты қайталау мақсатында түрлі сөздік ойындарын ойнатамын. Бұл әдістер оқушылардың сөздерді жылдам есте сақтауына, ойын ашық айтып, ағылшын тілін жетілдіруге көмектеседі.

Мультимедия құралдарын қолдану арқылы шет тілін үйретудегі барлық принциптер мен аспектілерді қамтуға болады. Атап айтсақ:

- сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінің қатар (параллельді) оқытылуы;

- ауызша негізінің болуы;
- оқытудағы жеке тұлғаға бағытталған сипаты;
- ана тіліне сүйене оқыту;
- тәжірибелік тиімділігі;
- кешенділігі;
- өзара толықтыру;
- ауызекі тілдік жаттығулардың ситуацияларға негізделінуі.

Компьютерлік оқыту бағдарламалары арқылы шет тілінде сөйлеу дағдыларын кешенді түрде қалыптастыру, яғни сөздерді айту (дыбысталуы), жазу, интонация, лексикалық және грамматикалық дағдыларды қалыптастыру жүзеге асырылады. Электронды оқыту жүйесі рецептивті және интерактивті болып екіге бөлінеді. Интерактивті жүйе дербес компьютерді қолдану, бейнемагнитофон, бейне дискілі құрал, теледидар кешендері негізінде құрылады, білім алушы мен техника құралдары арасында екі жақты қарым-қатынас орнайды, көрнекілік пен кері байланысты қамтамасыз етеді. Қорыта айтқанда, заман ағымына қарай күнделікті сабаққа бейне, аудиоқондырғылары мен теледидарды, компьютерді қолдану айтарлықтай нәтижелер беруде. Кез келген сабақта электрондық оқулықты пайдалану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жүйесін қалыптастыруға, шығармашылықпен еңбек етуіне жағдай жасайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан–2030» Президент Жолдауы.
2. Қазақстан Республикасы ақпараттық теңсіздікті төмендету бағдарламасы бойынша халықты компьютерлік сауаттылыққа оқыту жөніндегі оқу әдістемелік құрал.
3. Методические рекомендации по применению мультимедийных технологий при подготовке и проведении учебных занятий / Сост.: С.Т. Каргин, Л.П. Любонская, Л.Р. Шевлякова. — Караганда
4. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие / Под. ред. Е.С. Полат. — М., 2002. — [С. 271–275].
5. Сысоев П.В., Евстигнеев М.Н. Современные учебные Интернет-ресурсы в обучении иностранному языку // Иностранные языки в школе. — 2008. — № 5.

13.19. Шет тілі сабағында диалог арқылы оқушылардың танымдық қабілетін арттыру

Райкул Кенесбаевна Диуанова

Практикалық ағылшын тілі кафедрасының аға оқытушысы,
Филология ғылымдарының кандидаты.
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті
(Қызылорда, Қазақстан)

Акжаркын Бахтиярқызы Сайфунова

АЯ-17-1М оқу тобының магистранты.
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті
(Қызылорда, Қазақстан)

Қазіргі заманғы ғылыми - техникалық үрдістің қарқыны білім беру жүйесінің алдына үлкен мақсаттар мен жаңа міндеттер жүктеді. Жас ұрпақты жан - жақты жетілген, ақыл - парасатты, ой - өрісі биік, бәсекеге қабілетті азамат етіп тәрбиелеу – қоғамымыздың ең өзекті мәселесінің бірі. Бұл әр мұғалімнің шығармашылық ізденіспен жаңаша көзқараспен жұмыс жасауын қажет етеді. Егеменді еліміздің өсіп келе жатырған ұрпағын ойлы да іскер, өзіне - өзі сенімді, интеллектуалдық деңгейі биік азамат етіп тәрбиелеуде, әрине мектептің алатын орны ерекше. Біздің міндетіміз – жеке тұлғаны дамытып, білімге деген сенімін нығайту, оқуға қызығушылығын оятып, ынтасын арттыру.

Қоғамдағы өзгерістерге сәйкес оқушыларға бүгінгі таңда тиянақты білім беріп, танымдық қабілетін дамыту, танымдық белсенділігін арттыру үшін олардың пәнге қызығушылығын, өздігінен даму дағдыларын қалыптастыру, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеу – мұғалімнің басты міндеті. Оқушылардың оқу - танымдық іс - әрекеті – күрделі процесс.

Оқушылардың танымдық белсенділігін ізденімпаздылығын арттыру үшін оқу үрдісі оларды қанағаттандыратындай ұйымдастырылуы қажет. Танымдық қабілет әркімге тән. Қабілетсіз адам болмайды. Адам бәріне де қабілетті бола біледі, тек өз бойындағы қабілеттің алғы шарты болатын нышандарын оята білген жөн. Ал, таным дегеніміздің өзі тану сөзінен алынған. Яғни, мұндағы танымдық қабілет бұл оқушыны қоғам талаптарына сай жеке тұлға ретінде дамыту, оны дамыта білу әр ұстаздың міндеті. Сондықтан дайын ақпараттық фактілерді, заңдар мен ережелерді беріп қана қоймай, оқушыларға өз бетінше іздененетін, алған білімдерін тұжырымдай алатындай оқу материалдарын беру қажет. Және де мұғалім мен оқушының арасында ұжыдық қарым-қатынас, бір-біріне деген сыйластық болған жағдайда ғана оқыту өз нәтижесін береді. Мұғалім оқыту әдістерін қолдануда шеберлікпен анализ және синтездеуді тиімді қолданса, оқушылар сабақта жаңа тақырыпты немесе өткен сабақ

материалдарын талдай, жинақтай білсе сонда ғана айтарлықтай тиімді нәтиже беретіні сөзсіз.

Танымдық белсенділік дегеніміз – оқушының оқуға, білімге деген ынта - ықыласының, құштарлығының ерекше көрінісі. Мысалы: мұғалімнің баяндап тұрған материалын түсіну үшін, оқушының оны зейін қойып тыңдауы, алған білімін кеңейтіп толықтыру үшін, өздігінен кітап оқуы, бақылау, тәжірибе жасау, жазу, сызу сияқты жұмыстар жасауы керек. Өйткені өтілген материалды саналы қайталауда, жаңадан білім алуда, оның жолдары мен дағдыларына үйренуде белсенділіксіз мүмкін емес. Яғни оқушылардың белсенділігі ауызша, жазбаша жұмыстарда, бақылау эксперименттер жүргізу жұмыстарында, бір сөзбен айтқанда, оқу үрдісінің барлық кезеңінде қажет.

Ал, «таным – ойдың білмеуден білуге қарай дәл емес, білуден неғұрлым толық дәл білуге қарай ұмтылатын ой - өрісінің күрделі үрдісі». Танымдық белсенділік көп түрлі тұлғалық қатынастардың қалыптасуымен тығыз байланысты. Шет тілі сабағындағы танымдық қабілетті дамытуға тоқталып өтсек. Шет тілі сабағында танымдық қабілетті дамытуда диалогтің алар орны ерекше. «Диалог – репликалардың тізбегі немесе айтылымдардың топтамасы болып табылады, бұларды әдетте екі немесе одан да көп тұлғалардың (әңгімелесушілердің) тікелей тілдесуі жағдайында бірі екіншісін тудырады [1]. Оқытуды диалогтік тәсілмен дамытудағы сұрақ-жауаптың маңызы зор. Сабақтағы өтілген тақырыпқа байланысты сұрақ қою бір қарағанда қарапайым болып көрінгенімен, ол маңызды дағдылардың бірі болып табылады. Мәселе сұрақты дұрыс қоя білуде, сұрақ қою арқылы оқушылармен диалогтік қатынасқа түсумен қоса оның білімін тексереміз. Сұрақ дұрыс қойылған жағдайда сабақ берудің тиімді құралына айналады және де оқушылардың оқуына қолдау көрсетіп, оны жақсарту және кеңейте алады. Оқушылардың тақырыпты түсінуіне қол жеткізу үшін қолданатын сұрақтардың екі түрі бар: төменгі дәрежелі, жоғарғы дәрежелі сұрақтар. Сұрақтың дәрежесі оқушылардың түрлі мүмкіндіктеріне қарай ойластырылу керек. Сұрақ қоюда мұғалімнің мақсаты айқын болу тиіс. Оқушының білім алуын қолдау үшін сұрақ қоюдың техникасын білу әр мұғалімнің міндеті. Енді сұрақтың сол техникаларына тоқталатын болсақ: бірінші түрткі болу сұрағы: жауап алу үшін және оқушының жауабын түзетуге көмектесу үшін қажет, ол үшін сұрақта қарапайым етіп қою, өткен материалға оралу, ойға салу, дұрысын қабылдау және толығырақ жауап беруге итермелеу. Сұрақ қоюдың келесі техникасы, сынақтан өткізу сұрағы деп аталады. Мұнда оқушыларға анағұрлым толық жауап беруге, өз ойларын анық білдіруге, өз идеяларын дамытуға көмектесетіндей сұрақ етіп құрылуы керек. Қайта бағыттау сұрағында сұрақты басқа оқушыларға қайталап қою, толықтырулар жүреді. Сұраққа берген жауаптарына сенің жауабың «Дұрыс» емес деп кесіп айтуға болмайды, «тағы кішкене ойлан, кім жалғастырады?, кім толықтырады?» деген жетекші сұрақтармен

көмектесу керек. «Иә», «жоқ» деген қысқа жауаптардан тұратын сұрақтар қойылмауы керек. Оқытуды диалогтік тәсілмен дамытудағы сұрақтардың маңызын қарастыратын болсақ, сұрақ қою арқылы:

- оқушыларды тақырып бойынша және сындарлы сөйлеуге ынталандырады;

- оқушылардың шынайы қызығушылығы мен сезімдерін анықтайды;

- білімге құштарлықты дамытады және зерттеуге ынталандырады;

- оқушыларға білімін қалыптастыруға және вербалдандыруға көмектеседі;

- оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауына ықпал етеді және көмектеседі;

- оқушылардың бір-біріне үйренуіне, басқа оқушылардың идеяларын түсінуге және бағалауына ықпал етеді;

- әңгімелесу және ой елегінен өткізу көмегімен ойын жинақтауға көмек береді, іс – әрекеттерін тереңдетеді және шоғырландырады; - оқытудағы қиындықтар мен түсінісбестіктерді анықтайды. Оқушылар қысқа ғана жауап беретін мұғалімнің сұрағымен салыстырғанда диалогтік сұхбаттасу мұғалімді де, оқушыларды да білім алуға қомақты үлес қосатын өзара іс – қимылдың шын мәніндегі тиімді түрі болып табылады. Әрбір сабақта оқушыларға сұрақтар қою арқылы, тақырып бойынша өз ойларын айтуға мүмкіндік беруге, өзара талқылау арқылы, түрлі ойлардың болатындығын, бір — бірін түсінуіне ықпал ететіндігін көрсетеді. Сұхбаттасу арқылы өз ойларын дәлелдеуге тырысады. Оқушылардың қандай деңгейде екенін түсінуге көмектеседі. Диалогтік тәсіл оқушылардың ашылуына, ойын жеткізуіне, сөздік қорын молайтуына көмектеседі. Мұғалім әрекеттері оқушыға:

- пәнді түсінуін дамытуға;

- ақпаратты есте сақтауға және толықтыруға;

- мәтінді оқудағы, жазудағы және ойлау қабілеттеріндегі қиындықтарды жеңуге мүмкіндік беруге тиісті. Қорыта келгенде оқу үдерісінде оқушылардың танымдық қызығушылықтарын арттыру, дамыту болашақта білімді өз бетінше жинап алу қабілеттерін қалыптастыруда жетекші рөл атқарады, ал шет тілінде диалогты оқыту әдісін пайдалану тілді ауызекі сөйлеуге үйретудің негізгі әдістерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Тілдерді оқытудағы танымдық қызығушылықты қалыптастырудың дидактикалық жолдары/Ізденіс, - Алматы, 2006. № 1 (2). – Б. 233-236.

2. Иманғалиева А. «Дарынды дамыту – ұстаз парызы».

3. Пассов Е.И. «Технология коммуникативного обучения иноязычной культуре».

4. Мектептегі шет тілі. Республикалық әдістемелік – педагогикалық журнал. № 3 (45), 2010.

5. Мектептегі шет тілі. № 3 (27), 2007.

13.20. Основы развития полиязычного образования в Республике Казахстан

Лаура Муратовна Муратова

Докторант Карагандинского государственного университета
им. Е.А. Букетова (г. Караганда, Казахстан)

Развитие полиязычного образования сегодня является одним из главных приоритетов государственной политики. В этих условиях правомерны пересмотр и разработка методологических основ современного языкового и иноязычного образования, соответствующего уровню образовательных потребностей общества, на основе которого станет возможным создание национальной целостной и преемственной системы иноязычного образования, многовариантной по своим содержательно-функциональным и целевым установкам и задачам, структурно объединяющей в рамках единого иноязычно-образовательного пространства все существующие и прогнозно-возможные формы и уровни обучения иностранному языку.

Каждое государство на данный исторический момент времени отличается несколькими базовыми признаками, это: его территория, язык и религия. Считается, что утрата одного из признаков, в конечном счете, ведет к утрате всего государства. Было бы наивно считать, что эти признаки на протяжении истории народов никогда не подвергались серьезным изменениям. Тем не менее, сегодня мы знаем немало древних народов, которым удалось сохранить свой этнический язык, вероисповедание и суверенную территорию в тех или иных пределах. Дальнейшая судьба всех государств связано с двумя основными целями - повышением конкурентоспособности и сохранением культурной идентичности. Эти порой противоречащие друг-другу цели ставятся и перед современным образованием [1].

Казахстану, находящемуся в сердце Евразии, на стыке интересов крупных цивилизаций, всегда была необходима многокультурность и толерантность. Великий Абай видел в языке важный фактор развития общества. В 25-м слове назидания он говорит: «Изучив язык и культуру других народов, человек становится равным среди них, не унижается никчемными просьбами». Абай призывал учить русский язык, чтобы «перенять их достижения», «постичь их науку. Потому что русские, стали такими, какие они есть, узнавая иные языки, приобщаясь к мировой культуре» [2]. Шокан Уалиханов считал, что просвещение должно быть европейским и общечеловеческим.

Эти заповеди актуальны и сейчас, в 21-м веке. Исторические, геополитические, социально-экономические и культурные факторы вывели на первый план важность изучения международных языков.

Современное казахстанское общество стоит перед лицом острейших социально – политических, межэтнических, межкультурных, коммуникативных проблем. В настоящее время проблема формирования толерантного сознания и коммуникативной компетенции как стабильных характеристик личности подрастающего специалиста особенно актуальна. Решение этого вопроса становится сегодня действительным приоритетом педагогической науки и практики, языкового высшего образования.

Приоритетность такого видения нашла отражение и на государственном уровне в содержании Закона Республики Казахстана «Об образовании», Стратегии «Казахстан-2050», «Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 гг.», Культурного проекта «Триединство языков» и других нормативных документов, где одной из задач провозглашается воспитание личности с активной гражданской позицией, приобщение обучающихся к достижениям отечественной и мировой культуры, овладение государственным, русским, иностранными языками. Современная система обучения иностранным языкам характеризуется применением современных методов интегрированного обучения языкам, так как процесс интегрированного обучения профессиональному языку актуален и поддерживается потребностями образовательных, производственных и коммерческих структур [3].

Понимание необходимости преобразований в системе образования и постановка ее как ключевой социально-экономической проблемы, обеспечивающей конкурентоспособность страны в мировом сообществе, тем не менее, находят различные варианты решения в странах-членах СНГ, хотя их объединяют единое историческое прошлое и общая концептуальная платформа образования.

Существующие региональные образовательные сообщества демонстрируют определенные преимущества создания согласованных единых интеграционных моделей образования, объединения возможностей региона в повышении качества интеллектуальных ресурсов, гармонизации стандартов качества, обеспечении трудовой и академической мобильности. Огромный историко-этнический, гуманитарно-культурный богатейший пласт национальных наследий остается еще не полностью реализованным в региональном взаимодействии стран-членов СНГ. Очевидно, что основной движущей силой такого направления в регионализации являются языки народов стран-членов СНГ.

Не случайно в приоритетные направления Сообщества включена поддержка в изучении русского языка и языков государств-членов СНГ. Что касается Казахстана, то триединство языков является одним из

главных приоритетов государственной политики. В Послании Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» отмечено: «Наша задача – сделать образование центральным звеном новой модели экономического роста. Учебные программы необходимо нацелить на развитие способностей критического мышления и навыков самостоятельного поиска информации. Казахский язык сохранит свою доминирующую позицию. Большое внимание будет уделяться его дальнейшему развитию. Вместе с тем сегодня английский язык является языком новых технологий, новых производств, новой экономики. Без овладения английским языком Казахстан не достигнет общенационального прогресса».

Идея триединства языков получила реальный старт и программу её воплощения в жизнь с предложения Лидера нации в его Послании народу Казахстана 2007 г. «Новый Казахстан в новом мире» начать поэтапную реализацию уникального культурного проекта «Триединство языков». Президент отметил, что в целях обеспечения конкурентоспособности страны необходимо развитие трех языков: казахского – как государственного, русского – как языка межнационального общения и английского – как языка успешной интеграции в глобальную экономику. Конкретные направления по реализации поставленных Президентом задач по внедрению и развитию полиязычия нашли отражение в Госпрограмме развития образования на 2011–2020 гг. и деятельности Министерства образования и системы высшей школы по поиску и разработке наиболее оптимальных моделей языкового образования, национально-стандартизирующих и обеспечивающих концептуальную платформу для реализации культурного проекта «Триединство языков» как программного документа языковой политики республики.

Культурный проект «Триединство языков» предполагал следующие роли языков: «казахский язык - государственный язык, русский язык как язык межнационального общения и английский язык - язык успешной интеграции в глобальную экономику» [4].

Согласно проведенному социальному опросу в 2016 году 78% казахстанских родителей хотят, чтобы их дети владели английским языком и 52% населения поддерживают внедрение обучения на трёх языках в школах. Только 28% родителей делают для этого все от них зависящее, как, например, посещение репетиторов, языковых курсов, развивающих языковых школ. У 25% родителей отсутствуют возможности, единственную надежду они связывают со школой [5].

В этих условиях правомерны пересмотр и разработка методологических основ современного языкового и иноязычного образования, соответствующего уровню образовательных потребностей общества, на основе которого станет возможным создание национальной целостной и преемственной системы

иноязычного образования, многовариантной по своим содержательно функциональным и целевым установкам и задачам, структурно объединяющей в рамках единого иноязычно образовательного пространства все существующие и прогнозно-возможные формы и уровни обучения иностранному языку.

Беря за основу те же самые уровни, мы добавляем уровень С3, возможного лишь для родных языков. При таком ранжировании мы предлагаем следующую модель:

- для казахского и русского языка как родного свойствен диапазон от уровня А1 до уровня С2;

- для казахского и русского языков как второго языка число уровней сокращается и максимально достижимым результатом в условиях основной средней школы является уровень В1. Высшим достижимым результатом является уровень С2, характерный для послевузовского образования;

- для иностранного языка с учетом отсутствия благоприятных условий обучение начинается со стартового, нулевого уровня программы. В связи с этим продолжительность каждого уровня подлежит пролонгации. Так, в условиях профессионального образования обучение начинается с уровня В2. Максимально достижимым уровнем в условиях специфического языкового образования являются уровни В2, С1, С2 +, добавляются специфические программы LAP (язык для академических целей) и LSP (язык для специально-профессиональных целей), т.е. программа общеевропейских компетенций, рассчитанная на массового потребителя, значительно совершенствуется.

Проведенная верификация уровней с учетом сложностей обучения иностранному языку при наличии или, напротив, отсутствии необходимых условий дает возможность моделирования универсальной шкалы и для других языков – языков народов стран-членов СНГ.

Межгосударственный стандарт по языковому образованию будет способствовать:

- универсализации языкового образования, базирующегося на принципах когнитивности, концептуальности, коммуникативности, лингвокультуры, социокультуры и рефлексивно-развивающего принципа;

- уровневой ранжированности предметного содержания и конечных показателей владения языками;

- нормативной закреплённости государственно-стандартных требований по уровням владения языками;

- распределению этих уровней – преемственно за каждой стадией школьного, вузовского и послевузовского образования;

- унифицированию квалификационно-качественных требований по владению языками по типовым уровням;

- обеспечению критериально-параметровой шкалой измерения языковой компетенции и единым контрольно-оценочным механизмом владения языками, построенным с учетом международных квалификационных уровней владения языком.

О реализации программы «триединства языков» была выработана и универсализирована для всех языков национального языкового стандарта программа «Система централизованного управления языками триединства», обеспечивающая следующий состав новых принципов и требований ГОСО языков:

- универсализация языкового образования через принципы когнитивности, концептуальности, коммуникативности, лингво- и социокультурологической базированности;

- уровневая ранжированность предметного содержания и конечных показателей владения языками;

- нормативная закреплённость государственно-стандартных требований по уровням владения языками;

- распределение этих уровней преемственно за каждой стадией школьного, вузовского, послевузовского образования;

- унифицирование квалификационно-качественных требований по владению языками по типовым уровням;

- обеспечение критериально-параметровой шкалой измерения языковой компетенции и единым контрольно-оценочным механизмом владения языками, построенным с учетом международных квалификационных уровней владения языком;

- компетентностная базированность языкового и иноязычного образования с качественной оценкой конечных результатов составом сформированных компетенций;

- наличие разработанных учебно-методических и обучающих комплексов для каждого уровня;

- принятие *методологической категории – «лингвокультуры» - в качестве учебной единицы в когнитивно-лингвокультурологическом комплексе (КЛК) и как целерезультативную ее категорию, определяющую «межкультурную компетенцию»;*

- рассмотрение *конечного результата языкового и иноязычного образования в диапазоне от субъекта межкультурной коммуникации до первичной языковой личности, в зависимости от закономерностей становления полиязычной личности в условиях многоязычия.* [6].

В этой связи появляется необходимость выделения задач по развитию полиязычия в условиях, когда два языка в Казахстане являются доминирующим средством коммуникации, языками государственного, межнационального и международного общения. При этом очень важным является корректное обоснование места и статуса языков. Для этого необходимо прежде оговорить условия и закономерности их изучения, влияющие на это определение.

Существуют три статусные группы языков: родной язык, второй язык, иностранный язык.

Каковы же задачи по развитию государственного — казахского языка на этом уровне, призванные обеспечить модернизацию и совершенствование технологии и компетентностный уровень владения всеми или большинством функциональных регистров казахского языка? Эти задачи следующие:

- обеспечить *сквозную представленность казахского языка* на всех уровнях бакалаврских программ по всем специальностям высшей школы;

- стандартизировать и ранжировать уровни языковых компетенций для тех профессий, где казахский язык является *обязательным квалификационным требованием*, проводя одновременно уровневую стандартизацию и по другим специальностям, определяя для них более *скромные уровни* требований к их компетенциям;

- выделить в ГОСО «Казахский язык для вузов» два последовательно включаемых варианта казахского языка — общеакадемический и профессионально-базируемый казахский язык;

- обеспечить по предложенной в ГОСО языков триединства модернизацию системы подготовки и переподготовки кадров по казахскому языку и разработку пакета вариативных *учебных программ* и учебных комплексов для профессионально-отраслевых потребностей по государственному языку, а также подготовку электронных обучающих и самообучающих мультимедийных программ для средней и высшей школы по государственному языку.

Задачами по развитию русского языка как средства межнационального общения являются:

- сохранение общекультурных функций русского языка;

- в ГОСО языкового образования целевой задачей определяется сохранение функций *русского языка как языка науки и культуры*;

- выделить в русском языке также компетентностные стандартные уровни владения, в основном 3, 4, 5 уровни;

- создавать *отечественные рече-коммуникативные учебные комплексы* нового поколения с предметным содержанием, отражающим реалии, историю, культуру Казахстана для казахстанской и зарубежной учебной аудитории.

В развитии английского языка, обеспечивающего интеграцию в глобальную экономику, наряду с выполненными нами задачами, а именно: обновление методологического базиса, модернизация иноязычного образования, разработка концепции иноязычного образования и внедрение через ГОСО языков единой национально-адаптивной шестиурвневой стандартизации иноязычного образования, намечены разработка и внедрение программ системного формирования межкультурной компетенции и моделирования

«субъекта межкультурной коммуникации», разработка международно-стандартной квалиметрии оценки качества и многое другое.

Полагаем, что методологические и научно-образовательные основы полиязычия, представленные в «Концепции языкового образования РК», «ГОСО Триединство языков», разработанные КазУМОиМЯ и внедряемые по иноязычному образованию, охватывают все компоненты полиязычия от концептуальной и методологической платформы универсализации языкового образования, определения методологических принципов, содержательно-технологических основ и уровневого ранжирования предметного содержания до определения универсальной уровневой структуры формирования триединства языков — и представляет собой сплав передового международного и отечественного опыта с учетом современных тенденций развития языкового образования [7].

Следовательно, эффективное развитие и реализация задач по внедрению ГОСО языков триединства, основной из которых является подготовка педагогических и профессионально-отраслевых кадров, владеющих языками триединства, зависят от качественной и ускоренной доработки положений ГОСО языков с их адекватной проекцией на конкретный язык триединства или его отраслевые профессиональные варианты, а также от разработки необходимого состава обучающих материалов и учебных комплексов. Эти задачи и являются постановочными на следующем этапе развития полиязычия.

В заключение отметим, что научно-методические основы полиязычия, разработанные в университете, охватывают все компоненты полиязычия – от концептуальной универсализации языкового образования, определения методологических принципов, содержательно-технологических основ и уровневого ранжирования предметного содержания до определения универсальной уровневой структуры формирования триединства языков и являют собой сплав передового международного и отечественного опыта и учета современных тенденций развития языкового образования.

Список литературы:

1. Изменение парадигмы образования – Кен Робинсон.
<https://www.youtube.com/watch?v=IAJUTxdYtrM>.
2. Абай Кунанбаев «Слова Назидания» (21-30).
<http://www.abay.nabrk.kz/index.php?page=content&id=106>.
3. Стратегический план развития кафедры «Иностранные языки». Караганда, 2018.
4. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 28 февраля 2007 г. http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-28-fevralya-2007-g.

5. Результаты социопроса «Оценка удовлетворенности населения реформами в сфере образования», Астана: АО «ИАЦ», ЦИОМ, 2016.

6. Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории / С.С. Кунанбаева. — Алматы: Дом печати «Эдельвейс», 2005. — 264 с.

7. Кунанбаева С.С. Концепция языкового образования Республики Казахстан / С.С. Кунанбаева, А.Т. Чакликова, К.К. Дуйсекова, А.М. Иванова. — Алматы: КазУМОиМЯ им. Абылай хана, 2010.

13.21. Жоғары оқу орнында шетел тілін дифференциалды оқытудың жолдары

Ляйля Сарқытқызы Сырымбетова

педагогика ғылымының кандидаты, «Шетел тілінен даярлаудың теориясы мен әдістемесі» кафедрасының профессоры.

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті (Қарағанды қ., Қазақстан)

Малика Толғандықызы Отыншиева

«Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығының докторанты.

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті (Қарағанды қ., Қазақстан)

Қазіргі шетел тілі мұғалімі өз сабағын өткізу барысында көптеген «Қалай?» деген сұраққа жауап іздейді:

- Шетел тілін үйренуге, меңгеруге деген тіл үйренушінің құлшынысын қалай туғызуға болады?

- Әрбір тіл үйренушінің дара ерекшеліктерін қалай ескеруге болады?

- Шетел тілін әзер меңгеріп жүрген тіл үйренушінің сенімін қалай арттырып, тіл үйренуге жасқанбауды, талпыныс жасауды қалай жүзеге асыру қажет?

- Әр тіл үйренушінің әрекетін қалай белсендендіруге, қарқындалуға болады?

- Тіл үйренушінің шетел тілін білу деңгейін қалай жоғарылатуға болады?

- Шетел тілін үйретуде тапсырмаларды қалай тиімді пайдалануға болады?

Бұл сұрақтардың жауабы:

Әр сабақ «айтса - ұмытамын, көрсетсе – есте сақтаймын, әрекет жасатса - білемін» деген қытай халқының қағидасы ұстанымға алынып, ұйымдастырылуы тиіс.

Осы қағиданың негізін «түсіндіру – ұғуды тежейді» деген парадокс арқылы резюме жасауға болады. Сабақ барысында «тіл үйренуші-тіл

үйренуші», «мұғалім-тіл үйренуші», яғни «субъект-субъект» аралық қарым-қатынастағы өзара белсенді – интерактивті әрекеттің тиімді ұйымдастырылуы шарт.

Дифференциация дегеніміз – студенттердің қандай да бір ерекшеліктерін негізге ала отырып, топтастырып оқыту. Қазіргі кезде – оқыту дифференциациялауды енгізуге тікелей тәуелді. Бұл жағдай оқу үдерісінде әртүрлі оқу жоспарлары мен бағдарламаларын қолдана отырып жүзеге асырылады.

Дифференциациялаудың маңызды түрі – деңгейлік дифференциация болып отыр. Оның басты ерекшелігі – студенттерге берілетін тапсырмалардың деңгейлерге бөлінуі және олардың меңгерген білімі мен іскерліктеріне қойылатын талаптардың дифференциациялануы. Яғни, материалды меңгерудің төменгі жеткілікті шегін қамтитын міндетті дайындық. Бұл деңгей – барлық студенттердің шамасы жететін деңгей. Осы деңгейдің барысында курсты меңгерудің жоғары деңгейлері қалыптасады [1]. Студенттер бір топта бір бағдарлама бойынша білім ала отырып, қабілеттеріне, қызығушылығына сай деңгейді таңдауға мүмкіндік табады.

Білім берудің дифференциациясы (оқытуға дифференциациялды тәсіл) мыналар болып табылады: 1) әртүрлі топтар үшін өздерінің ерекшеліктерін есепке алу үшін әртүрлі оқу жағдайлар жасау; 2) оқу-әдістемелік, психологиялық, білім беру, ұйымдастырушылық және басқарушылық іс-шаралар кешенін жүзеге асыру. Көп жағдайда шетел тілін оқытуда дифференциация студенттің жеке қасиеттеріне негізделмейді, тек оның біліміндегі жеке мәселелері ғана ескеріледі. Ең маңызды нәрсе студенттердің шетел тілін меңгеру мүмкіндігі бірдей емес: бірі оңай, екіншісі баяу қабылдайды. Оқудың әртүрлі деңгейлеріндегі оқу материалын бір топтың студенттері әртүрлі тәсілдермен меңгере алатынын атап өту керек. Кейбір студенттер жақсы дамыған механикалық жадына байланысты сөздік қорды оңай меңгереді, ал басқалары аудиторлық қабылдауды дамытады, сондықтан осы екі топта міндеттерді табысты шешуге бағытталған. Бұдан басқа, барлық студенттерде ойлау деңгейлері әртүрлі. Студенттерің қызығушылығы мен бейімділігін, олардың білім алу мүмкіндігін зерттеу, сондай-ақ осы мүмкіндіктерді дамыту перспективаларын талдау шетел тілін үйренуге дифференциалды көзқараста бастапқы нүкте болуы тиіс. Тренингтердегі дифференциация тыңдаушыларды жеке даралаумен тығыз байланысты [2]. Өкінішке орай, мұғалім студенттерді қанша жетістікке жеткізуге тырысса да, олар бағдарламаның материалын толығымен қабылдай алмайды. Бұл мәселені оңтайлы шешу үшін әрбір студенттің жеке қасиеттерін ескеріп, шетел тілін оқытудағы жеке дараландыруға ерекше назар аудару қажет.

Дифференциалды оқытудың ерекшелігі – студенттердің сабақ барысында бірнеше жұмыс жасай алатындығында. Студенттерді

деңгейге бөліп оқытуға бола ма?, Оның қандай тиімділігі бар?, Деңгейге бөліп оқытудың өзіндік ерекшелігі қандай? Жеке тұлға тәрбиелеуде қандай көмегі бар? - деген сауалдарға тоқталсақ. Деңгейге бөліп оқыту кезінде студенттердің тәжірибелік-теориялық дайындығын, оқуға деген ынтасын, дара қасиетін, әлеуметтік-психологиялық танымын, сұранымын ескеру талап етіледі. Студенттерді деңгейге бөліп оқыту үшін сабақ жаңаша жоспарланады, оларға деңгейлік тапсырмалар беру арқылы сан түрлі жұмыстар жүргізіледі. Студенттер алған білімін қалай жүзеге асыра алатындығы тексеріледі. Өз бетімен жұмысты орындауға бейімділігі бақылауға алынады. Қорытындысында деңгейлік тапсырмалар арқылы жұмыс жасаудың тиімділігі байқалады.

Дифференциалды оқыту технологиясының негізгі ерекшеліктері:

1. Озат студенттер өздерінің қабілеттері мен икемділігін одан әрі бекіте түседі.

2. Әлсіздер оқуға ниет білдіріп, сенімсіздіктен арылады.

3. Студенттердің оқуға деген ынтасы артады.

4. Студент бір-екі адаммен немесе топпен қарым-қатынасқа түсу арқылы диалогты, монологты, сұраққа-жауап және тағы басқаларды меңгере келіп, жұптық, топтық, ұжымдық қатынастарға үйренеді.

5. Деңгейлік тапсырмалар студенттердің әртүрлі білім дәрежесіне сай ұсынылады.

6. Студенттер деңгейлік тапсырмаларды орындағанда мұғалім тек бақылаушы - кеңесші.

7. Сабақ кезінде студенттер өздігінен еңбектенуге, шығармашылықпен ізденуге, қорытынды жасауға машықтанады.

8. Мұғалім тапсырманы орындау барысында жіберілген қателіктер мен кемшіліктерді уақытында анықтап түзетуге мүмкіндік береді, білімі нашарларға көмек ұсынылады, қабілеттілермен жұмыс ұйымдастырып отыру арқылы шетел тілі пәніне деген оқушының қызығушылығын, белсенділігін арттырады.

9. Тақырыпты толық меңгере алмаған студенттермен өзіндік жұмыстар жүргізіліп отырады [3].

Дифференциациялды оқыту технологиясы бойынша сабақта төмендегі бағыттарда жұмыстар жасалады:

- ұжыммен жұмыс;

- топпен жұмыс;

- жеке студентпен жұмыс;

- дарынды студенттерге көңіл бөлу;

- орта деңгейдегі студенттерді жоғары деңгейге шығару;

- төмен деңгейдегі студенттерді орта деңгейге шығару;

- жоғары деңгейдегі студенттерді мұғалім жетекшілігімен шығармашылыққа, ғылымға баулу.

Шетел тілін оқытуда білім сапасын жетілдірудегі жетістіктер дифференциалды оқыту технологиясында жүйелі, әрі үздіксіз дамытуды көздейтін төмендегідей жұмыстар құрылымымен іске асады:

1. Жаңа тақырыпты өткен тақырыппен байланыстыра отырып, ұғындыру әрекеті.

2. Жалпы білімді игертудегі деңгейлік тапсырмалар түрлері (I, II, III деңгейлер).

3. Тест тапсырмалары.

4. Өзіндік жұмыс.

5. Қатемен жұмыс.

6. Көп деңгейлік бақылау жұмысы.

7. Рейтинг, мониторинг арқылы білім деңгейін сараптау.

Өзге тілді аудиторияда жаңашаландырып, жаңғырта оқытудың деңгейлік әдістемесінің негізін қалаған профессор Қ. Қадашеваның зерттеуінде де жаңалықтар өте көп берілген. Ғалым еңбегінде тіл үйретудің ішкі деңгейлері мен “Фонетикалық тамшылар” әдісі – тиімділігімен тәжірибеде кең таралып кеткен тіл үйретудің оңтайлы жолы болып саналады[4].

Дифференциалды оқыту - педагогикалық технологияда алынған нәтиже, меңгеру деңгейлері түрінде анықталады. Бұл жағдай:

а) тіл үйренушінің оқу материалын жеңілден күрделіге қарай жүйелі меңгеруі;

ә) алынған нәтижені өлшеуге болатындығы;

б) оқу процесінің жарыс түрінде ұйымдастырылуы;

в) бағалаудың жетелеушілік қасиеті;

г) дамыта оқытудың әдіс – тәсілдерін қолдануға ыңғайлы жағдайлардың жасалуы, т.б. себептерге байланысты үйренушінің оқу материалын қажетті минимум деңгейінде меңгеруіне жағдай жасайды. Меңгерудің әр кезекті деңгейіне өтіп отырған сайын ынта, мотивация, белсенділік, білік пен дағды да өсіп отырады. Ендеше дифференциалды оқыту технологиясын оқу процесіне енгізу – білім сапасын қажетті деңгейге көтеруге көмектеседі.

Дифференциация негізіндегі педагогикалық технология мазмұнының ерекшелігі:

- жеке құрылымдарға бағдар беру;

- білім мазмұнының сипаты мен көлемі, оқу жоспарының, материалының баяндау түрлерінің дидактикалық құрылымы [5].

Дифференциалды оқыту технологиясының мақсаты – әр үйренушіні қабілетіне, өзіндік ерекшелігіне, мүмкіндігіне қарай топтастырып оқыту. Оқытуды білім деңгейлеріне, қабілеттеріне, өзіндік ерекшеліктеріне қарай бейімдеу, ыңғайлау және берілген тапсырманы саралау. Бұл технологияның ерекшелігі – тіл үйренушінің тіл үйренуге деген ынтасын, қызығушылығын, деңгейлік тапсырмалар арқылы дарындылығын арттыру. Мысалы кез-келген тақырыпты өткен кезде деңгейлік тапсырмаларды беруге болады:

I деңгей – оқытушылық. Берілген мәтінді оқып, аудару; сөздердің оқылуын талдау; халықаралық термин сөздерге анықтама беру;

II деңгей – алгоритмдік. Шетел тіліндегі сөздерді қазақ тіліне аудару; сөздердің баламаларын табу;

III деңгей – эвристикалық. Сұрақтарға жауап беру;

IV деңгей – шығармашылық. Арнайы тақырып бойынша студенттердің білімдерін шыңдау мақсатында деңгейлік тапсырмалар беріледі. Сабақ барысында дидактикалық ойындар пайдалану, ойын элементтерін енгізу студенттің ойлануына, сөйлеуге, ойын жинақтап айтуына, жеке және топпен жұмыс істеуіне көп көмегін тигізеді [6].

Көбінесе студенттер 1-2 деңгейдің тапсырмаларын толыққа жуық орындайды, ал 3-4 деңгейлік тапсырмаларда озат студенттер алға шығады. Сабақтың соңында барлық студенттер бағаланады, бағалауды мониторинг жүйесі бойынша сызып, үлгерімін шығарып отыруға болады. Өзіндік жұмыстар студенттердің практикалық біліктіліктерін, дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Сонымен қатар бұл жұмыстар негізінен студенттердің білім, біліктілік дағдыларының деңгейін бағалауға негізделген.

Сабақ соңында 2-3 минут қалғанда студент өзіндік жұмысты орындауға қанша ұпай жинағанын есептеп, дәптердің соңындағы жеке бетке түсіреді. Жалпы ұпай санына қандай баға сәйкес келетіні де осы бетке көрсетіледі. Беттегі жалпы ұпай көрсеткішін мониторинг кестесіне түсіру арқылы (модуль) тарау бойынша студенттің қай тақырыпты қандай дәрежеде меңгергеніне студент пен мұғалім талдау (анализ) жасай алады. Соның негізінде студенттің білімін көтеруге ізденуге бағыт-бағдар көрсетіледі [7]. Сабақтың барлық кезеңінде студенттер белсенді жұмыс істеп отыратындықтан, аталмыш технология бойынша құрылған сабақ студенттердің ойлауын, есте сақтау қабілетін, ынтасы мен қызығушылығын арттырады, өз бетінше жұмыс істей білуге, еңбегінің қорытындысын шығарып, бағалай білуге үйретеді. Шетел тілі сабағында студенттердің шығармашылығын қалыптастыру үшін сабақта жаңа технология әдістерін пайдаланған тиімді. Шетел тілі пәнін дифференциалды оқытудың негізгі мақсаты арнайы педагогикалық әдістер мен тәсілдерді жүйелі түрде пайдаланып, студенттердің шығармашылық ойлауын, ғылыми көзқарасы мен белсенділігін қалыптастыру, өз бетімен білім алу дағдыларын дамыту болып табылады.

Шетел тілін оқытып, үйрету көптеген ізденістерді, жаңа технологияны керек етеді. Шетел тілі пәнін оқытуда ең басты мәселе – сабақта әр студентке қолайлы жағдай жасау, оқу барысын жүйелі түрде жүргізу. Дифференциалды оқыту технологиясы деңгейлік тапсырмалар арқылы іске асады. Деңгейлік тапсырмалар студенттің шығармашылық қабілетін дамытып, ізденуге жетелейді [8]. Жетістіктерге жету үшін ең алдымен студенттердің білім дәрежесін, ынтасын, ақыл – ой, еңбек дағдысын, өз жұмысына деген жауапкершілігін белгілеу қажет. Деңгейлік тапсырмаларды қандай дәрежеде орындай алса, баға біліміне қарай қойылады. Бұл әдістің негізгі ұстанымы – қарапайымнан

күрделіге жетіп, игерту. Деңгейлік тапсырмаларды – белгілі бір тақырыпты біткен кезде немесе бақылау жұмысын жүргізгенде және қайталау өткізгенде пайдалану өте ұтымды. Бірінші деңгей тапсырмалары түрленіп, күрделене түседі, мамандық бағдарламасына сай жұмыс істейді. Студент өз бетімен керегінше қызмет етеді. Студенттің ықыласы жоғары, оның сөйлеуі, хабарды түсінуі, қабылдауы, жазба жұмыстарын орындау көрсеткіштері міндетті деңгейден әлдеқайда жоғары болады. Екінші деңгей тапсырмалары түрленіп, күрделене түседі, мамандық бағдарламасына жұмыс істейді. Үшінші деңгейде оқушылар хабарлау, суреттеу, бейнелеу тапсырмаларын орындайды. Жағдаятқа байланысты әр түрлі нұсқада диалог құрады. Мәтін бойынша сұрақ қояды. Талдау, жинақтау, салыстыру жұмыстарын жүргізеді. Танымдық-іздену (эвристикалық) түрдегі жұмыстарды ізденіп, өз бетімен орындайды. Төртінші деңгей дарынды, іздемпаз, қабілеті жоғары, талапты балаларға арналады. Студенттерге мұғалім тек тақырыбын ғана береді, олар өз мақсатын қояды, әдістерін іздейді, нәтижеге жетеді.

Қорыта келгенде, шетел тілін деңгейлеп оқытудың негізгі мақсаты – күнделікті өмірде пікірлесу түрлеріне еркін араласып, сөйлеу, әңгімені қолдау дағдыларын қалыптастыру, тілдің мәртебесін көтеру, тіл тазалығын сақтау, үйренушінің өз бетімен білім алуы, ізденуі болып табылады. Қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру арқылы шетел тілін оқыту студенттердің алдында қойылып отырған басты міндеттердің бірі және сонымен қатар ішінде ақпараттар ағымының таралу сипатына қарай сабақ оқыту технологиясының қажетті түрін қабылдау болып табылады. Деңгейлік тапсырмалар орындау негізінде оқытудың оң нәтижелеріне жетуге болады. Атап айтсақ: оқытудың тиімділігі яғни сабақтың мазмұны мен сапасы артады; студент өз бетімен жұмыс жасауға дағдыланып, шеберлігі шыңдалады; жауапкершілігі артады; шығармашылығы қалыптасады. Жүйелі оқыту принциптері арқылы студент өзін-өзі дамытып, өзін-өзі бағалап, білім деңгейін өсіреді. Сондай-ақ студент өз қызметіне талдау жасайды, қорытынды шығарады, жаңалыққа ұмтылады. Сабақты деңгейлік тапсырмалар арқылы өтудегі білім сапасының көрсеткіштері: деңгейлік тапсырмаларды пайдалану оқу процесін ізгілендіру және демократияландыруды қамтамасыз ете отырып, студенттердің ойлау, сөйлеу қабілетін көтеруге септігін тигізеді. Деңгейлік тапсырмалар студенттердің өз бетімен ізденіп жұмыс істеуіне жетелейді және сабаққа оң мотив туғызуға әсер етеді. Деңгейлік тапсырмаларды орындау студенттердің белсенділігін арттырып, өмірге икемділігін дамытады, олардың сапалы білім алуына жәрдемін тигізеді. Деңгейлік тапсырмалар студенттердің әлеуметтік–танымдық көзқарастарын қалыптастырып, өмірде кездесетін әртүрлі ситуацияларды меңгеруге көмектеседі. Деңгейлік тапсырмаларды қолдану барысында студенттердің байқағыштығы, ойлауы, ізденушілік қабілеті өседі.

Рейтингтік жүйе студенттердің білімін әділ бағалауға игі ықпал етеді. Деңгейлік тапсырмалар құрылымы мен мазмұны баланың қызығушылығын туғызып, студентті терең ой айтуға үйретеді. Деңгейлік тапсырмалар орындату балаға шамадан тыс жүктеме беру емес, керісінше студентті біліміне, мүмкіндігіне, сұранысы мен қабілетіне сәйкес дайындалған сатылы жұмыстар тізбегі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Архипов И.К., Токарева И.Н. О принципе индивидуализации обучения в гуманитарных ВУЗах США. – М., - 1994. - № 2.
2. Покровская С.Е. Дифференциация обучения учащихся в средних общеобразовательных школах // Беларуская навука. - Мн., - 2002.
3. Перевозный А.В. Педагогические основы дифференциации современного образования // Академия последипломного образования. - Мн., - 1998.
4. Копжасарова М. Развитие идей дифференцированного обучения в теории и практике общеобразовательной школы // Поиск. - 2001. - № 1.
5. Бим И.Л. Личностно-ориентированный подход - основная стратегия обновления школы // Иностранные языки в школе. - 2002. - № 2.
6. Монахов В.М., Орлов В.А., Фирсов В.В. Проблема дифференциации обучения в средней школе. - М., 1990.
7. Авдеева Г.Ф. Информационные технологии обучения // Менеджмент в образовании. - 2002. – С. 125-127.
8. Жунисбекова Ж.А. Дифференцированное обучение учащихся // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. - № 11.

13.22. Новые информационные технологии в преподавании иностранных языков

Гульмайра Абеновна Болтаева

магистр, старший преподаватель. Казахский национальный аграрный университет (Алматы, Казахстан)

Создание искусственной иноязычной среды в процессе обучения иностранным языкам – одна из важных проблем современной методики. Основной целью обучения иностранным языкам является обучение практическому овладению иностранным языком. Задача преподавателя английского языка состоит в том, чтобы создать условия для развития коммуникативной культуры, выбрать такие

методы обучения, которые позволили бы каждому обучающемуся проявить свою активность, своё творчество.

В техническом вузе необходимо в короткий срок подготовить специалиста, хорошо владеющего иностранным языком в соответствии с требованиями учебной программы неязыкового вуза при минимальном количестве часов в действующем учебном плане. Обучение устной речи на иностранном языке, особенно по специальности в неязыковом вузе, — это сложный процесс, так как в речи студента должны присутствовать элементы научного стиля. Добиться поставленной цели - научить студента в течение ограниченного учебными рамками периода говорить о проблемах своей специальности, правильно описывать, формулировать, возражать, отрицать, искать причину, понимать речь носителей языка – можно, но при условии, если сочетать традиционные и инновационные методы, но при этом необходимо делать решительный упор на принцип «коммуникативности» в обучении [1, с. 160]. Традиционно обучение иностранному языку в неязыковом вузе было ориентировано на чтение, понимание и перевод специальных текстов. Сейчас необходимо думать о перемещении акцента в обучении на развитие навыков речевого общения на профессиональные темы. Для достижения этой цели используются новые информационные технологии и компьютерные телекоммуникации.

Бурное развитие информационных технологий, превращение компьютера из редко встречающегося предмета, доступного лишь узкому кругу людей, в явление повседневной обыденности, появление Internet открыли новые горизонты на поле образовательной деятельности, но при этом поставили и новые задачи. Это не только обеспечение новыми техническими средствами с доступом в сети Интернет, но и применение новых форм и методов преподавания, нового подхода к процессу обучения. Для использования новых компьютерных технологий требуется новое мышление. Современное общество должно быть информационным. Информационное общество — это «общество, в котором социально-экономическое развитие зависит, прежде всего, от производства, переработки, хранения, распространения информации среди членов общества» [2, с. 250].

Для нынешнего студента, которому предстоит жить в информационном обществе будущего, компьютер должен стать неотъемлемой частью его жизни. Поэтому использование информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) в учебном процессе является актуальной проблемой современного образования. Информационные и коммуникационные технологии (ИКТ) - это «широкий спектр цифровых технологий, используемых для создания, передачи и распространения информации и оказания услуг (компьютерное оборудование, программное обеспечение, телефонные

линии, сотовая связь, электронная почта, сотовые и спутниковые технологии, сети беспроводной и кабельной связи, мультимедийные средства, а также Интернет)» [2, с. 250].

«Мировой опыт свидетельствует о том, что решение проблем образования начинается с профессиональной подготовки педагогов. Без качественного роста педагогического профессионализма мы будем обречены оставаться в прошлом» [3, с. 192].

Сегодня педагогу очень важно быть в центре информационного потока современной жизни. Преподаватель должен уметь квалифицированно выбирать и применять именно те технологии, которые в полной мере соответствуют содержанию и целям изучения конкретной дисциплины. При работе с компьютерными технологиями меняется роль педагога, основная задача которого - поддерживать и направлять развитие личности обучающихся, их творческий поиск. Отношения с обучающимися строятся на принципах сотрудничества и совместного творчества. Преподаватель выступает не в роли распространителя информации (как это традиционно принято), а в роли консультанта, советчика. «Эффективность обучения с использованием современных технологий зависит, прежде всего, от грамотного педагогического подхода к организации обучения, т.е. от мастерства педагогов, участвующих в этом процессе» [4, с. 3].

Современный этап развития техники характеризуется переходом к созданию многофункциональных учебных комплексов и автоматизированных обучающих систем на базе ЭВМ. Такие комплексы и системы обладают универсальными дидактическими возможностями: они позволяют вести обучение с учетом индивидуальных возможностей обучаемых, обеспечивать дистанционное обучение с использованием современных технологий. Особенно динамично развивается система дистанционного образования, чему способствует ряд факторов, и прежде всего - оснащение образовательных учреждений мощной компьютерной техникой и развитие сетей Интернет. На современном этапе дистанционное обучение является очень популярной формой образования в мире.

В КазНАУ изучаются и внедряются все прогрессивные технологии, которые обеспечивают качественное образование. Данное образовательное учреждение оснащено мощной компьютерной техникой и обеспечено доступом в сети Интернет. В вузе прилагаются все усилия по внедрению дистанционной формы обучения. Сегодня в университете активно создаются программы и контент по всем дисциплинам, которые обеспечат эту популярную форму образования. Как правило, в дистанционной форме обучения применяются электронные учебники. Создание электронных учебников способствует решению такой проблемы, как постоянное обновление информационного материала. В них может содержаться большое

количество упражнений и примеров, подробно иллюстрироваться в динамике различные виды информации. Кроме того, при помощи электронных учебников осуществляется контроль знаний - компьютерное тестирование. На кафедре «иностранные языки» идет большая подготовительная работа по созданию собственных электронных учебников.

Мультимедиа означает объединение нескольких способов подачи информации - текст, неподвижные изображения (рисунки и фотографии), движущиеся изображения. Экспертами доказано, что существует прямая связь между методом усвоения материала и способностью восстановить полученные знания некоторое время спустя. Если материал был звуковым, то человек запомнил около 1\4 его объема. Если информация была представлена визуально - около 1\3. При комбинировании воздействия (зрительного и слухового) запоминание повышалось до половины, а если человек вовлекался в активные действия в процессе изучения, то усвояемость материала повышалась до 75%. Мультимедийные технологии включают в себя все указанные компоненты. Кроме того, видеоклипы позволяют изменять масштаб времени и демонстрировать явления в ускоренной, замедленной или выборочной съемке. На кафедре «Иностранные языки» преподаватели английского языка активно применяют мультимедийные средства на своих занятиях. Занятия английского языка регулярно проводятся в компьютерных кабинетах. Постоянно используются презентации по всем темам, подготовленные на MS Power Point. Практика показала, что использование мультимедийных средств существенно повышает у студентов интерес к изучению английского языка, их активность на таких занятиях намного выше, усвоение знаний идет намного продуктивнее, чем на занятиях по традиционной форме. Речь, музыка, звуковые эффекты, видеоинформация вызывают живой интерес у студентов. По мнению студентов, такие занятия более интересны и более значимы для них. Преподаватели кафедры «Иностранные языки» пришли к единодушному выводу, что использование мультимедийных средств активизирует познавательную деятельность студентов и значительно повышает эффективность обучения. Трудоёмкость при подготовке окупается результатом: обучаемым интересна такая форма работы и соответственно, создаётся мощная мотивация к изучению английского языка.

Что касается обучающих фильмов, то на занятиях преподавателей английского языка кафедры «Иностранные языки» КазНАУ чаще всего демонстрируются видеофильмы страноведческого характера: фильмы о системе образования в Англии, о праздниках и традициях стран изучаемого языка, о достопримечательностях Лондона, и т.д. После просмотра видеофильмов проводятся дискуссии. Например, посмотрев фильм о традициях Англии, студенты не только

расширили свой кругозор, узнав о праздниках и обычаях этой страны, но и обсудили их, при этом по заданию преподавателя сравнивали с обычаями и традициями своего собственного народа

Проблема обеспечения наглядными пособиями при подаче учебного материала - одна из самых важных в методике преподавания. Зрение - основной орган восприятия информации, поэтому одним из условий восприятия и запоминания материала в учебном процессе является соблюдение принципа наглядности. В университете преподаватели широко применяют проектор. Проектор повышает уровень наглядности. Имеются существенные отличия между традиционными способами использования наглядных пособий и изображениями, которое даёт проектор. Слайды, выведенные на большой экран, заметно оживляют занятия. Размеры изображения могут изменяться в зависимости от расстояния от проектора до экрана. Преподаватель самостоятельно устанавливает время показа изображения, включая и выключая проектор. Таким образом, изображения появляются только тогда, когда это необходимо. Слайды меняются легко, поэтому количество иллюстраций к подаваемому материалу может быть достаточно большим.

Кроме того, существует огромное количество материала, который используется при подготовке к занятиям английского языка: от таблиц и иллюстраций до видеофильмов. При обучении грамматике иностранного языка используются схемы, таблицы и различные виды тестирования.

Компьютерное тестирование широко используется в нашем вузе. Тестовая система позволяет конструировать и применять автоматизированные испытания, в которых обучающийся полностью или частично получает задание через компьютер, и результат выполнения задания также полностью или частично оценивается компьютером.

Возможности использования Интернет колоссальны. Глобальная сеть Интернет создаёт условия для получения любой необходимой информации, находящейся в любой точке земного шара: страноведческий материал, новости из жизни молодёжи, статьи из газет и журналов, необходимую литературу и т.д.

«Особенно интересны международные проекты для иностранного языка, ибо с их помощью создается естественная языковая среда и формируется потребность в языковом общении» [4, с. 10]. Кроме того, Интернет-технологии вносят огромный вклад в расширение кругозора студентов. Они могут налаживать и поддерживать деловые связи и контакты с молодёжью в англоязычных странах. С помощью Интернета можно создать модель реального общения. «Обучать речевой деятельности можно лишь в живом общении, а для этого нужен партнер» [5, с. 3-4]. Общаясь в истинной языковой среде, обеспеченной Интернет, обучающиеся оказываются в настоящих жизненных

ситуациях, что заставляет их спонтанно и адекватно на них реагировать и стимулирует создание оригинальных высказываний, а не шаблонную манипуляцию языковыми формулами.

Особенно интересно использовать материалы Интернет при работе над проектом при условии наличия у всех студентов домашних персональных компьютеров. Преподаватель может поискать различную, подчас даже противоречивую информацию в сети по проблеме, которая подлежит в данный период времени обсуждению, исследованию. Предлагая подобные материалы студентам в малых группах, преподаватель может поставить задачу отобрать подходящую для обсуждаемой проблемы информацию, согласиться с ней, принять к сведению в работе над проектом, либо напротив, оспорить ее, для чего также необходимы факты, информация. Причем каждой группе, работающей над своей проблемой, можно предложить соответствующий материал, по проблеме обсуждения. При работе над проектом задействуются практически самые разнообразные возможности и ресурсы Интернет. Поиск нужной информации приводит участников проекта в виртуальные библиотеки, базы данных, виртуальные выставки и музеи, на различные информационные и образовательные серверы. Необходимость живого общения с реальными партнерами обращает его участников к возможностям электронной почты, телеконференций, чат технологий. Интернет - превосходное средство для получения информации о последних событиях в мире. Практически все значимые газеты в мире имеют свои web-страницы. Для того, чтобы узнать, где и какие существуют газеты, можно предложить студентам посетить страничку MEDIA LINKS (<<http://www.mediainfo.com/emedial/>>). «Обучая подлинному языку, Интернет существенно содействует формированию умений и навыков разговорной речи, а также в обучении лексике и грамматике, обеспечивая подлинную заинтересованность и, следовательно, эффективность» [6, с. 25].

Студенты могут по заданию преподавателя принимать участие в тестировании, в викторинах, конкурсах, олимпиадах, проводимых по сети Интернет. Помимо совместных телекоммуникационных проектов, обучающиеся могут самостоятельно работать над совершенствованием своих знаний в области иностранного языка. Для этого в сетях существует великое множество разнообразных курсов для разных категорий обучающихся, предназначенных для самообразования или для обучения под руководством преподавателя.

Более того, Интернет развивает навыки, важные не только для иностранного языка. Интернет развивает социальные и психологические качества обучающихся: их уверенность в себе; создает благоприятную для обучения атмосферу, выступая как средство интерактивного подхода. Большим плюсом использования ресурсов Интернета является развитие межкультурной компетенции,

т.е., знакомство с различными культурами. Необходимо «научить обучающихся уважать проявления этой культуры, т.е. быть способным к межкультурному взаимодействию» [7, с. 57-58].

Однако, во многих образовательных учреждениях прямой вход в Интернет непосредственно на занятиях пока еще недоступен. Но непременно наступят времена, когда и эта задача будет реализована полностью.

Современное общество диктует свои правила, оно требует, чтобы образование, если оно хочет оставаться качественным образованием, совершенствовалось так же, как совершенствуется мир вокруг нас. И без принятия мысли о том, что современное образование невозможно без использования информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) педагог не сможет дать те знания, которые будут необходимы студенту в дальнейшем. Применение компьютера и других ИКТ на занятиях позволит оптимизировать управление обучением, повысить эффективность и объективность учебного процесса при значительной экономии времени преподавателя, мотивировать обучаемых на получение знаний.

Список литературы:

1. Андронкина Н.М. Проблемы обучения иноязычному общению в преподавании иностранного языка как специальности // Обучение иностранным языкам в школе и вузе. СПб, 2001, 160 с.
2. Авторы-составители: Д.П. Тевс, В.Н. Подковырова, Е.И. Апольских, М.В. Афонина / Использование современных информационных и коммуникационных технологий в учебном процессе: учебно-методическое пособие - Барнаул: БГПУ, 2006, 250 с.
3. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М., 2005, 192 с.
4. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка // ИЯШ № 2, 2000, с. 3-10.
5. Полат Е.С. Интернет на уроках иностранного языка // ИЯШ № 2, 3. 2001, с. 3-9.
6. Ильин Е.Л., Курдюкова Н.А. «Направленность на отметку» // Издательство КАРО, 2008, с. 25.
7. Новиков С.В. «Принципы разработки Интернет - учебников». - М., ОЛМА Медиа Групп, 2010, с. 57-58.
8. Владимирова Л.П. Новые информационные технологии в обучении иностранным языкам: <http://virtlab.ioso.ru/method.htm#>.
9. Гаврилов Б.В. Плюсы и минусы компьютеризированного обучения иностранным языкам: <http://linguact.hyperlink.ru/articles/gavrilov.html>.

13.23. XXI ғасыр – адам ғасыры

Орал Матжановна Ташмуханова

«Өрлеу» БАҒО АҚ филиалы Атырау облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институтының аға оқытушысы, ҚР Білім беру ісінің үздігі
(Атырау, Қазақстан)

«Ғасырлар мақсаты – қоғамның нарықтық қарым-қатынасқа көшу кезінде Саяси – экономикалық және рухани дағдарыстарды жеңіп шыға алатын, ізгіленген XXI ғасырды құрушы іскер, өмірге икемделген, жан – жақты мәдениетті жеке тұлғаны тәрбиелеп қалыптастыру»

Н.Ә. Назарбаев

Білім беруді жаңарту оқушыларға тек білім берумен ғана шектелмей, сонымен бірге, оны қолдана білуге, яғни функциональдық сауаттылықтарын немесе құзыреттіліктерін қалыптастыруға мүмкіндік туғызады.

Одан басқа, білім беруді жаңарту қазіргі оқыту үдерісін оқушы тұлғасын тәрбиелеуге, оларға ұлтжандылық құндылықтарды, мораль мен адамгершілік нормаларды, ұлтаралық келісім мен төзімділікті, рухани және әлеуметтік, дене дамуын, заңға бағынушылықты дарыту үдерісіне бағдарлануға тиіс. Бұл құндылықтар заманауи тәрбие жұмыстарының өзегіне айналуға тиісті.

Қазақстандық білім беруді жаңғыртудың стратегиялық бағыттары қазірдің өзінде нақтыланып, жүзеге асырылуда. Қазақстанның қазіргі жағдайы жаңа заман талаптарымен және Қазақстан Республикасының соған сәйкес жаңа мазмұнмен сипатталады. Бұл ең алдымен, ғаламдық экономикалық дағдарыс және индустрияда инновациялық дамуды жеделдету, республиканы әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – дағдарыстан кейінгі даму мен көшбасшылыққа жетелейтін дамудың басты бағыты.

Жаңа технологияларды, заманауи құрал-жабдықтарды өмірде жүзеге асыру және дамыту үшін, болашаққа жаңа бір серпіліс беретін жаңа міндеттерді өз алдына қоя алатын және оның шешімін тез арада таба алатын, әлеуметтік және өндірістік салада тың бастамаларды қолдана білетін, ой-қиялы ерекше дамыған мамандар өте қажет.

Бұл жағдайда білім беру қандай болуға тиісті? Әлемдік білім беруді дамытудың басымдылығы көрсеткендей, қазіргі жағдайда білім беру оған қоғам мен мемлекет тарапынан қойылатын талаптарға сәйкес болуы керек, сондықтан, әлеуметтік өзгерістерге бейімделуге қабілетті әлеуметтік-бейімдеуші механизм ретінде көрініс береді.

Ел Президенті Н. Назарбаев көтерген негізгі өзекті мәселелердің бірі білім беру жүйесін жаңашаландыру болатын. Білім беру сапасын

көтеру үшін білім үдерісінің басты тұлғалары ұстаз бен білім алушының сапасын арттыру бүгінгі күннің басты міндеті.

Білім жүйесі үшін жоғары білікті мамандар қатарын қалыптастырудың негізгі факторы ретінде білім менеджерлерін дайындау қазіргі таңда ерекше маңызды мәселе болып отыр. Уақыттың өзі жаңа бәсекеге қабілетті адамды тәрбиелеуді талап етуде. Ғалымдар мен Қазақстан Республикасының білім саласындағы жетекші мамандарының пікірінше бізге қазір «барлығы бірге қадамдайтын» ағымдағы жүйені зерттеу, ойлау, түсіну және өзіндік бағалауға негізделген, сонымен қатар әрбір адамда туа бітті болатын оқуға деген құлшынысқа, когнитивті ғылым принциптеріне негізделген «өзі бағытталады» оқыту жүйесіне өзгерту қажет.

Білім мекемелерінің алдында нәтижеге, яғни өзіндік шығармашылық ізденуге қабілетті, адамгершілік құндылықтары мен мақсаттары бар іскер, парасатты мамандарды дайындауға бағытталған білім беру үлгісіне көшу міндеті тұр. Қазіргі кезде республикамызда білім берудің жаңа жүйесіне көшу бағытында әлемдік білім беру кеңістігіне өтуге бағыт алуда. Осы тұста білім берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар мен жаңа технологиялар өмірге келуде.

Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты әрі жан-жақты маман болу және сапалы білім беру қиын нәрсе.

Жаңа мыңжылдық білім беру үдерісін мүмкіндігінше кеңірек қарауды талап етеді. Әр адамды жаңа тез өзгермелі әлемде іс істеуге, білім ала білуге, бірлесіп өмір сүре білуге үйрету қажет.

Жас ұрпаққа бәсекеге қабілетті әлемдік білім кеңістігінде білім беруді жүзеге асыру үшін қоғамға білімді, іскер, жаңашыл ұстаз, жаңа тұрпатты мұғалім қажет.

Жаңа тұрпатты мұғалім – бұл заманауи педагогикалық құралдардың бүкіл әлеуетін, бүкіл инновациялық технологияның қыры мен сырын меңгерген, өзін-өзі кәсіби жетілдіруге үнемі ұмтылып отыратын рухани дамыған, әлеуметтік жағынан шығармашыл, интеллектуалды тұлға, білікті маман.

Қазіргі заман мұғалімі қоғамдық дамудың деңгейінен көрінетін, оның әлеуметтік парызына жауап беруді көздейтін, жаңалыққа сергек, өз ісіне гуманистік сезіммен қарайтын, педагогикалық күрделі үрдістердің барысын идеялық – адамгершілік тұрғысынан шеше алатын, жаңаша ойлау дағдысын меңгерген, балалардың талапкерлігі мен қабілетін, өздігінен еркін дамуын ұйымдастыра алатын және ата-налармен, топпен педагогикалық ынтымақтастықты орнатуға бейімі бар, әрі шығармашылықпен еңбек ете алатын маман болуға тиіс. Ол шәкірт жүрегіне жол табарлық пәнін қызықтырарлық жол іздейді, өз білімін жетілдіреді, жаңа технологияны пайдаланады. Өйткені шәкірттен терең білімділікті, ұстамдылықты, еңбекқорлықты,

мәдениеттілікті талап ету үшін мұғалімнің өзі сол қасиеттердің үлгісі боларлық дәрежеде болуы тиіс. Сөйтіп, өмір талабынан артта қалмаған, үнемі шығармашылық іздену үстіндегі ұстаз ғана шәкірттердің сеніміне ие болып, сый-құрметіне бөленбек. **«Ескіден қол үзбей, жаңаға қол жеткізгендер ғана ғана мұғалім бола алады», деген екен қытайдың дана ойшылы Конфуций.** Сонымен мұғалім өткен тәжірибесін жаңамен ұштастыра алатын, кәсіби қызығушылығы жоғары, танымы биік, бастаған ісінің нәтижесін көре алатын, ғылыми-зерттеу жұмыстарын талдай білетін, педагогикалық үрдістің заңдылықтарымен етене таныс, оқытудың әдістемелік жаңалықтарынан хабардар, оқыту үрдісін ізденімпаздықпен арттыратын өз ісінің шебері болуы керек.

Ең бастысы ұстаз адами қасиеті мол, басқаға қайырын тигізуден шаршамайтын, шалдықпайтын, өмірінің әр шақтарын қиып, ұрпағының ертеңіне жол ашатын, шуағы мол шапағат иесі, ұлағатты шайыры, адам жанының адал бағбаны болғаны жөн. Ұстаз бойындағы білім мен мінез үйлесімділік тауып, шәкіртке деген ұлы махаббатпен тоғысып жатса, әрбір шәкіртіне жеке тұлға деп қарап, адал жүрегін ұсынса, өз ісін жан-тәнімен сүйіп істесе, нағыз ұстаз сол болмақ.

Жаңа ғасыр мұғалімінің бойында мынадай қасиеттері болуы тиіс: сергектік, байқағыштық, сезімталдық, сенім, әділдік, байсалдылық, ұстамдылық, төзім, сабыр сақтау, ілтипаттылық. Интеграция мен ғаламдастыру қатар жүріп келе жатқан бүгінгі таңда мектептегі жеткіншектерге білім берудің сапасы мен деңгейін жан-жақты көтеру жаңаша ойлайтын, оқыту мен тәрбиенің жаңа технологиясын күнделікті жұмысында қолдана білетін ұстаздардың ғана жұмысы жемісті болмақ.

Бүгінгі білім беру сапасын жақсартудың ең өзекті мәселелерін былайша пайымдауға болады.

Білім сапасын қамтамасыз ету (дәстүрлі оқыту)

Теория:	Практика	Нәтиже
Оқушыны не нәрсеге оқыту?	Оқушыны қалай оқыту?	Оқушының оқу пәндері бойынша білім, білік дағдылары

Білім сапасын қамтамасыз ету (жаңаша көзқарас)

Теория:	Практика	Нәтиже
Оқушы не үшін оқуы тиіс?	Оқушыны оқуға қалай үйрету керек?	Оқушы алған құзіреттер

Білім сапасына көзқарас:

1. Мақсат пен нәтиже сапасы
2. Басқарудың, педагогикалық әрекеттің, оқушының сапасы
3. Педагогикалық үрдістің сапасы

Н.Ә. Назарбаев «Білім беру деген ұғымның өзі өзгеріп, ауқымы кеңейе түсуде. Қазіргі уақыт өзіне – өзі сенген талантты да қажырлы адамдардың, арман мақсаттары бар және оларды жүзеге асыруға ерік – жігері жететін адамдардың уақыты» деген.

Қазіргі заман талабына сай оқытудағы құзыреттілік тәсіл білім мазмұнынан білім, білік дағдыға, шығармашылық іс – әрекет тәсілдері мен эмоционалдық – құндылық қатынастар тәжірибесіне негізделген. Бұл білім беру нәтижесі ретіндегі оқу сапасын қамтамасыз етеді.

Осыған орай жаңа ақпараттық технология мүмкіндіктерін оқуда және өздігінен білім арттыру үрдістерінде үнемі пайдалану бүгінгі заман талабы.

Бала бойындағы мына құзіреттердің қалыптасуына әр пән мұғалімі үлкен үлес қосуға міндетті.

1. Құндылықты – бағдарлы құзыреттілік – оқушының қоршаған ортаны бірдей қабылдайтын қабілеті, жоғары әдептілік, құндылықтар негізінде жасампаз қоғам өмірінде өзінің рөлін таба білу біліктілігі, азаматтылығы мен елжандылығы. Бұл құзыреттілік өмірдегі түрлі жағдайларда шешім қабылдай білу білігін қамтамасыз етеді. Ең бастысы, өзінің отаны, Қазақстан патриоты болу, азаматтық, белсенділігін көрсету, саяси жүйені түсіну, болып жатқан әлеуметтік жағдайларға баға бере білу.

2. Мәдениет танымдылық құзыреттілік – жалпы азаматтық мәдени жетістіктері негізіндегі іс-әрекет тәжірибесін және қоғамдағы дәстүрлері мен жеке, отбысылық және әлеуметтік өмірлік мәдениет негіздерін, этномәдениеттік құбылыстарды игеруге мүмкіндік беретін ұлттық ерекшеліктерін тани білу. Адам мен қоғамның дамуындағы ғылымның рөлін бағалауға мүмкіндік беретін мәдени демалыс қызметін тиімді ұйымдастыру тәсілдерін игеру; рухани келісім мен толеранттылық идеяларына бейім болу.

3. Оқу – танымдық құзыреттілік – оқушының зерттеу әрекеті мен өзіндік оқу-танымдық процесін қамтамасыз ететін кешенді құзырлылық. Бұл құзырет өзінің білімділік қызметін ұйымдастыра білуді, тиімді жоспарлай білуді, сәйкес функционалдық сауаттылық талаптары негізіндегі білімді игеруде әлемнің ғылыми бағытын түсінуге ізденушілік – зерттеушілік әрекет дағдыларын игеруге мүмкіндік беретін өзінің әрекетіне талдау және қорытынды жасау тәсілдерін қарастырады.

4. Коммуникативті құзыреттілік – адамдармен өзара әрекет пен қарым-қатынас тәсілдерін білуді, түрлі әлеуметтік топтарда жұмыс істеу дағдыларын, қоғамдағы түрлі әлеуметтік рөлдерді орындауды, өмірдегі нақты жағдайларда шешім қабылдау үшін байланыстың түрлі объектілеріне қолдана алу білігін, мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілінде, халықаралық қатынаста шетел тілінде қатынас дағдылары болуын қарастырады.

5. Ақпараттық-технологиялық құзыреттілік – бағдарлай білу, өз бетінше іздей білу, талдай, таңдай білу, өзгерте білу, сақтай білу, білім мен ақпаратты ақпараттық технологиялар мен техникалық объектілердің көмегімен жеткізуді жүзеге асыра білу және интерпретациялау білігі.

6. Әлеуметтік-еңбек құзыреттілік отбасылық, еңбек, экономикалық, саяси, қоғамдық қатынастар саласындағы белсенді азаматтық-қоғамдық тәжірибе мен білімге ие болуды білдіреді. Бұл құзырет әлеуметтік қоғамдық жағдайларға нақты талдау жасай білуді, шешім қабылдай білуді, түрлі өмірлік жағдайларда жеке басына және қоғам мүддесіне сәйкес ықпал ете білуді қарастырады.

7. Тұлғалық өзін-өзі дамыту құзыреттілік. Бұл құзырет отбасылық, еңбек, экономикалық және саяси қоғамдық қатынастар саласындағы белсенді азаматтық-қоғамдық қызмет білімі мен тәжірибесінің болуын білдіреді. Құзырет нақты әлеуметтік-қоғамдық жағдайларға талдау жасай білуді, түрлі өмірлік жағдайларда (өзінің мүмкіндігін нақты перспективалық жоспарлаумен салыстыра білу және қызметін өзіндік қадір-қасиет сезімімен ұйымдастыра білу, өзінің өмірі мен ісіне жауапты карау) жеке және қоғам пайдасына сәйкес шешім қабылдауды және ықпал етуді қарастырады.

Жаңа ғасыр мұғалімдері талапқа сай болып, сапалы әрі сан алуан салиқалы тәрбиелік – білімділік қызметтерді ойдағыдай атқара білгенде ғана ұстаздық мақсатына жетеді.

«Мұғалім өн бойына өз ісіне – шәкірттеріне деген сүйіспеншілікті жинақтаса ғана ол – нағыз ұстаз», деген Л.Н. Толстой.

Қорыта келгенде ХХІ ғасыр – Адам ғасыры болмақ. Сондықтан да еліміздің болашағы жарқын болуы үшін ең алдымен ұлтымыздың мәдениетін, әдебиетін, тілін, дінін, тарихын толық білетін, меңгеретін, сыйлайтын азамат қалыптастыруымыз керек. Мемлекет башысы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050 стратегиясы: Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» қазақстан халқына Жолдауында «Еліміздің болашақта қандай болатыны балаларымыздың бойына өзіміз қандай тәрбиені сіңіретінімізге тікелей байланысты» деп тегін айтпаса керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Н.Ә. Назарбаев. Қазақстан – 2050 стратегиясы: Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Қазақстан халқына Жолдауы.
2. Н.Ә. Назарбаев. Инновациялар мен оқу – білімді жетілдіру арқылы білім экономикасына Еуразия ұлттық университетінде студенттерге оқыған лекциясы, 2006.
3. Нурахметов Н.Н., Аульбекова Г.Д., Көпжасарова М.Р. Технология обучения казахстанских авторов. Алматы. Мектеп. 2005.
4. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе Алматы. 2005.

13.24. Новые требования к подготовке вузами педагогических кадров

Вера Константиновна Омарова

кандидат педагогических наук, доцент ВАК, профессор кафедры педагогики Павлодарского государственного педагогического университета (г. Павлодар, Казахстан)

Переход на обновленное содержание школьного образования предъявляет новые требования к подготовке вузами педагогических кадров.

Целью системы подготовки педагогических кадров в настоящий момент является:

- *обеспечение качества подготовки будущих учителей работы в условиях модернизации образования.*

Формирование ключевых компетенций у студентов – основные задачи педвузов.

Профессиональный стандарт «Педагог», разработанный ассоциацией вузов Казахстана, ассоциацией учебных заведений ТиПО, ассоциацией учителей Казахстана и утвержденный приказом Председателя Правления Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен» № 133 от 8 июня 2017 года, служит **основой для разработки образовательных программ и модулей педагогических специальностей**, для разработки оценочного материала, сертификации работников и выпускников организаций образования и выработки критериев их квалификаций по уровням соответствия [1].

Поэтому при разработке модульных образовательных программ, считаю, что мы должны ориентироваться на карточку профессии «Учитель средней школы», 6 уровня квалификаций по ОРК;

В профессиональном стандарте педагога выделены пять трудовых функций:

- 1) обучающая;
- 2) воспитывающая;
- 3) методическая;
- 4) исследовательская;
- 5) социально-коммуникативная.

В обобщенном виде профессиональные компетенции выпускников вуза можно представить в виде некой таблицы, где каждая из трудовых функций, выделенных в Профессиональном стандарте «Педагог», характеризуется соответствующей компетенцией подуровня 6.1 [1, с. 50-52].

Таблица 1 – Система компетенций выпускника педвуза на основе его трудовых функций

Трудовые функции	Компетенции
Обучающая: транслирует учебную информацию, учит самостоятельно добывать знания	Имеет представление о новых достижениях в области психолого-педагогических наук, методики преподавания, традиционных и современных технологиях, дидактических средствах обучения, включая ИКТ. Способен создать условия для саморазвития себя и учащихся
Воспитывающая: приобщает обучающихся к системе социальных ценностей	Проявляет приверженность высшим социальным ценностям, идеям гуманистической педагогики и способен реализовать их педагогическом процессе Способен организовать учебно-воспитательного процесса с учетом национальных приоритетов Казахстана
Методическая: осуществляет методическое обеспечение образовательного процесса	Способен разрабатывать учебные материалы в соответствии с заданными целями занятий в соответствии с ГОСО и учебными программами; использовать современные образовательные технологии, создавая тем самым благоприятную среду для развития обучающихся
Исследовательская: изучает уровень усвоения обучающимися содержания образования, исследует образовательную среду	Способен осуществлять исследовательскую образовательную практику на основе владения технологией планирования и исследования образовательной среды
Социально-коммуникативная: осуществляет взаимодействие с профессиональным сообществом и со всеми заинтересованными сторонами образования	Способен организовать эффективное взаимодействие с участниками педагогического процесса, а также инициировать инновационные идеи и привлекать к учебно-воспитательному процессу представителей других организаций, социальных институтов, общественности

В современной ситуации необходим анализ и согласование целей, содержания, предпринимаемых действий педвузом по подготовке будущих учителей и результатов деятельности школы по внедрению обновленного содержания образования.

Особенности обновления школьного содержания образования в обязательном порядке должны найти отражение в подготовке студентов педагогического вуза (см. таблицу 2).

Таблица 2 – Отражение в вузовском образовании особенностей обновленного школьного образования

Особенности обновления школьного образования	Меры, предпринимаемые вузом
Отличительные особенности обновленных учебных программ	
Способ разработки учебного плана «с конца к началу»: Акцентирование внимания на целях обучения	<p>1. Разработка вузом Карточки педагога подуровня б.1 по курсам с первого по четвертый с описанием знаний и умений по каждой из пяти трудовых функций, определенных Профессиональным стандартом «Педагог».</p> <p>Разработка образовательных программ, всего содержания подготовки студентов с ориентацией на конечный результат, который четко прописан в каждом модуле, дисциплине, теме</p> <p>2. Описание целей обучения по каждому модулю, дисциплине, с ориентацией на разработанную вузом Карточку педагога подуровня б.1 по курсам с первого по четвертый.</p>
Наличие в содержании «сквозных тем»	<p>1. Объединение преподавателей различных специальностей в творческие группы по разработке модулей.</p> <p>2. Отражение в модулях сквозных тем (например, философия – педагогика – психология – новые подходы в образовании – методика преподавания).</p>
Принцип спиральности:	1. Определение целевых установок по каждой теме дисциплины согласно таксономии Блума.
Изменение системы оценивания	
Переход на критериальное оценивание	1. Разработка системы заданий (как формирующих, так и контрольных) на основе четко прописанных в каждой дисциплине целей
Введение СОР и СОЧ	1. Разработка контрольно-измерительных материалов текущего и итогового контроля с описанием критериев и уровней овладения программным материалом
Отличительные особенности организации педагогического процесса	
Необходимое условие преподавания – создание коллаборативной среды, вовлечение всех учащихся	<p>1. Увеличение доли практических занятий: переход от системы 2:1 (2 лекции и 1 практика) к системе 1:2.</p> <p>2. Введение дисциплины «Новые подходы в образовании», раскрывающей инновационные педагогические технологии, рекомендованные Центром педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы».</p> <p>3. Использование активных методов обучения. В том числе совместная работа над исследованием, исследовательское обучение.</p>
Переход на трехязычное образование	1. Преподавании вузовских дисциплин на иностранном языке.
Увеличение доли проектно-	1. Введение дисциплины «Исследовательская деятельность учителя и учащихся».

Особенности обновления школьного образования	Меры, предпринимаемые вузом
исследовательской деятельности учащихся	2. Не позднее 2-ого курса определение темы научного исследования каждого студента. 3. Осуществление защиты дипломных работ студентов на базе организаций образования.
Развитие нового направления робототехника	1. Изучение комплекса дисциплин, включающих информатику, математику и 3D моделирование, технологию производства деталей с помощью оборудования быстрого прототипирования
Требования к личности педагога	
Образование ученика в самом широком смысле этого слова	1. Увеличение доли модуля психолого-педагогических дисциплин. 2. Привлечение к ведению дисциплины «Методика преподавания предмета» учителей школы, осуществляющих преподавание по обновленному содержанию школьного образования. 3. Совершенствование механизма реализации непрерывной педагогической практики студентов и дальнейшего их трудоустройства. Увеличение объема финансирования за педагогическую практику, что позволяет поднять оплату учителям за руководство студентами. 4. Закрепление нормативно-правовым актом обязательного наличия стажа работы в школах у преподавателей вуза, ведущих дисциплину «Методика преподавания предмета». При его отсутствии обязать ведение занятий в школе. 5. Прохождение выпускниками квалификационных тестов, которые станут основанием для их трудоустройства.
Совместная деятельность по обеспечению квалифицированными кадрами региона и республики	1. Проведение совместно со школами ранней профориентации на профессию учителя (педклассы, педгимназии). 2. Разработка совместной программы подготовки выпускников НИШ в педвузе. 3. Разработка и реализация совместно с организациями образования, представителями ведущих компаний, бизнеса, «Ассоциации предпринимателей Казахстана» региональной Программы поддержки талантливых школьников для сохранения интеллектуальной элиты Казахстана (конкурсы, материальная поддержка, подписание договоров, сопровождение (научные проекты, практика, дипломная работа, предоставление рабочего места и др.)

В профессиональной подготовке учителей основное внимание уделяется специальной подготовке – в процентном соотношении почти в 2 раза больше по сравнению с Англией и США. В то же время, на

психолого-педагогические дисциплины тратится в два с половиной раза меньше

Между тем, профессиональной обязанностью педагога является образование ученика в самом широком смысле этого слова. Учитель сегодня большую часть учебного времени выступает как «ретранслятор» социального опыта в определенной предметной области знаний (учитель-предметник), со временем с объективной необходимостью должен уступить место педагогу, обладающему большим объемом знаний в области педагогики и психологии, способный организовать процессы самообучения, саморазвития и самовоспитания. Как утверждал И. В. Бестужев-Лада – российский учёный, историк, социолог и футуролог, специалист в области социального прогнозирования и глобалистики *«Без гуманитарных знаний (мы считаем, что именно психолого-педагогические науки и составляют тот основной блок гуманитарного знания совместно с социально-политическими дисциплинами – комментарий наш) любой деятель науки или культуры, вообще любой человек – просто бесчеловечный монстр. Только я бы ... приобщал бы к ним с первого класса в школе, даже еще в детсаде, до последнего курса в вузе и даже в аспирантуре»* [2, с. 51].

Отсюда следует вывод: обучаясь в высшем педагогическом учебном заведении, студент должен овладеть не только знаниями в области будущего предмета преподавания, но и профессиональными компетенциями, связанными с общением с учениками, коллегами, родителями, ему необходимо стать организатором детского сообщества, научиться быть его лидером.

Функции педагога в условиях модернизации образования существенно отличаются от прежних. Образ педагога будущего – универсального педагога, формирование которого должно стать целью подготовки вузом педагогических кадров, можно представить следующим образом:

- навигатор знаний;
- проектировщик изменений;
- антрополог профессий (*антрополог – человек, занимающийся антропологией, комплексом дисциплин, занимающихся изучением человека и человеческого общества*);
- диагност-корректировщик;
- прогностик-девелопер (*девелопер (от англ. develop — развивать, разрабатывать, создавать, совершенствовать)*);
- полилог (*от греч. polys — многочисленный и logos — здесь разговор) — разновидность речи, в которой несколько участников и все они активны в речевом отношении. Количество говорящих (два или больше двух).*

Список литературы:

1. Профессиональный стандарт «Педагог» // Приложение к приказу Председателя Правления Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен» № 133 от 8 июня 2017 года. – Астана. – 106 с.
2. Будущее непредсказуемо, но предвидимо (Интервью с И.В. Бестужевым-Ладой) // Век глобализации. – 2010. – № 1 (5). – С. 45-52.

13.25. К вопросу о совершенствовании педагогической системы подготовки будущих педагогов к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования

Лариса Арнольдовна Шкутина

доктор педагогических наук, профессор,
Карагандинский государственный университет
им. академика Е.А. Букетова (Караганда, Казахстан)

Айнагуль Рымбековна Рымханова

докторант Карагандинского государственного университета
им. академика Е.А. Букетова (Караганда, Казахстан)

В настоящее время страны Евросоюза и ОЭСР обозначили профессиональные компетенции педагогов для педагогической деятельности, где четко указываются необходимые компетенции педагога в условиях современности. Отметим, что в отличие от содержания традиционной подготовки будущих педагогов, добавлены обязательные знания, умения и навыки работы с информацией, инновационными технологиями, т.е цифровая грамотность, а также социальные умения и навыки, такие как сотрудничество с партнерами, нетворкинг. Согласно этому, вузы будут предоставлять образовательные услуги высокого качества, формирующие профессиональные компетенции в контексте новых тенденций в сфере образования, например, наставника, руководителя, модератора, эксперта, коуча и фасилитатора [1].

Данная задача подтверждается Докладом «Человеческое развитие для всех и каждого» (2017), Программой развития Организации Объединенных Наций (ПРООН), где заостряется внимание на актуализации новых навыков человека в XXI веке. В вышеуказанном документе утверждается: «...к 2020 году изменятся более 1/3 знаний и навыков важных для трудовой деятельности. Овладение навыками должно стать частью процесса образования в течение жизни, нацеленного на четыре критерия: критическое мышление, коллаборативность, креативность и коммуникативность» [2].

Наблюдаемые тенденции глобализации профессиональных навыков современного профессионала, указывают на необходимость в Казахском обществе новой концепции подготовки педагогов. Отметим, что в декабре 2018 года состоялось расширенное заседание Учебно-методического объединения Республиканского учебно-методического совета (УМО РУМС) Министерства образования и науки РК по группе специальностей «Образование», где главным в повестке дня стало определение актуальных задач развития педагогического образования. Были обсуждены вопросы подготовки педагогических кадров в соответствии с обновленным содержанием среднего образования, совершенствования образовательных программ педагогических специальностей для инклюзивного образования, которые являются насущной проблемой сегодняшнего образовательного пространства. Вопрос введения ряда изменений в образовательные программы и учебные планы высших учебных заведений связан с изменениями требований к подготовке педагогических кадров, был отмечен как актуальный и принципиальный.

Таким образом, вузам предстоит пересмотреть и совершенствовать содержание учебных программы подготовки педагогов, в том числе и для системы инклюзивного образования [3].

Отсюда вытекает вывод о необходимости разработки модернизированной педагогической системы подготовки педагогических кадров в условиях высшего педагогического образования с целью ее совершенствования. Данная педагогическая система опирается на психолого-педагогические особенности подготовки будущих педагогов к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования.

В теории педагогики понятие «система», как одна из основных категорий, употребляется как единство всего образовательного процесса и отдельных компонентов того же образовательного процесса, например, система обучения и воспитания, система методов, дидактическая система.

Наиболее точные и распространенные трактовки педагогической системы принадлежат Т.А. Ильиной [4], В.П. Беспалько [5], Ю.К. Бабанскому [6], В.А. Сластенину [7], С.А. Смирновой [8], Н.В. Кузьминой [9], которые представляют педагогическую систему как совокупность взаимосвязанных и взаимодействующих педагогических элементов, как средства, методы и др., которые необходимы для достижения определенного педагогического результата, т.е. целенаправленного педагогического влияния на формирование личности с качествами, отвечающими запросу общества.

Понятие педагогической системы получило более детальное рассмотрение в трудах Б.С. Гершунского, где он к педагогической системе привязывает ключевое слово «подход», т.к. «именно подход к

обоснованию всех компонентов учебно-воспитательных систем воплощает в себе методологические ориентиры реализации соответствующих стратегических доктрин образования» [10].

В настоящее время мы имеем заказ общества и государства на подготовку высококвалифицированных педагогических кадров, подготовленных к меняющимся условиям рынка труда, имеющих необходимые компетенции в области современной системы образования, в том числе в сфере инклюзивного образования.

Современные исследователи подчеркивают контролируемость педагогической системы обществом, в то время как обе являются частями социальной системы. Социальный заказ, сформированный обществом, строит соответствующую себе систему образования.

Мы это подтверждаем, аргументируя современные тенденции, относительно кардинально изменившихся требований к профессионализму современных педагогов. В контексте инклюзивного образования это также дополняется требованиями, связанными с изменениями ценностей общества, соответственно, к профессиональной подготовке педагога – готовность к педагогической деятельности в условиях инклюзии.

Исследовав существующую подготовку в педагогических вузах в настоящее время, мы можем утверждать, что в контексте инклюзивного образования причиной ошибок является несистемный, т.е. локальный подход. Доказательством этому служат противоречивые подходы к содержанию образовательных программ бакалавриата и магистратуры при подготовке педагогических кадров относительно инноваций в сфере образования и социального заказа. Изучение основ инклюзивного или специального образования студентами педагогических специальностей осуществлялось не системно, т.е. данные предметы или их альтернативы не на всех специальностях включались в учебные планы. Отсюда понятно, что до настоящего времени среди практикующих педагогов мало встречается тех, кто получил надлежащую вузовскую подготовку к профессиональной деятельности в современных условиях образования, в том числе к работе с детьми, имеющими особые образовательные потребности.

Актуальность педагогической системы подготовки студентов педагогических специальностей к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования, объясняется рядом факторов и тенденций в современном образовательном пространстве. Это – изменение ценностных ориентации общества, которое склоняется к признанию прав лиц с особыми образовательными потребностями и проявлению толерантности. Это – реформы в сфере образования, которые вызваны мировыми тенденциями, связанными с внедрением интегрированного и инклюзивного образования в мире и обновлением содержания образования. А также, необходимость совершенствования содержания образовательных программ в целом.

Итак, можно предположить, что при реализации педагогической системы возможно достижение положительной динамики качества психолого-педагогической подготовки будущих педагогов и формирование профессиональных компетенции, предусмотренных в Концептуальных подходах к развитию инклюзивного образования в РК:

- проявление толерантного восприятия детей с ООП;
- всегда быть в курсе о современных тенденций развития системы образования учащихся с ООП;
- знать индивидуальные особенности психофизического развития ребенка ООП;
- владеть методами и приемами, знать организационные формы диагностической, учебно-воспитательной и коррекционно-развивающей работы в инклюзивных условиях;
- иметь навыки работы в команде специалистов по реализации психолого-педагогического сопровождения детей с ООП, остального класса, родителей и педагогического коллектива [11].

Одним из основных компонентов педагогической системы является содержание обучения. Как мы полагаем, содержание подготовки педагогов к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования должно включать формирование профессиональных компетенций, направленных на овладение знаниями об особенностях психофизического развития детей с ограниченными возможностями, психологических проблемах виктимных или детей-сирот, особенности поведения детей, имеющих проблемы с законом и т.д., знания, которые формируют у студентов педагогических специальностей целостные представления об организации, планировании и осуществлении образовательного процесса в условиях инклюзии.

Вместе с тем, будущим педагогам необходимо изучить формы и методы обучения и воспитания, овладевать специальной методикой, уметь работать со специальным техническим оборудованием, вести соответствующую документацию, знать основы управления педагогическим процессом в условиях инклюзивного образования. При этом следует обращать особое внимание на развитие профессиональных интересов и личностного роста.

Процесс инклюзии требует полной адаптивности начиная с моральной, материальной, педагогической среды, которые должны удовлетворять образовательные потребности каждого ребенка. Такой процесс полного инклюзивного образования имеет ввиду адаптивность не только по отношению к детям с ограниченными возможностями развития, но и другим группам детей, таким как дети-мигранты, дети беженцев, оралманов, национальных меньшинств, а также дети, имеющие трудности социальной адаптации в обществе (дети-сироты, виктимные дети, с девиантным поведением, из семей с низким социально-экономическим и социально-психологическим статусом),

входящим в категорию детей «с особыми образовательными потребностями».

Принцип инклюзивного образования означает, что разнообразию потребностей учащихся с ООП должна соответствовать образовательная среда, которая является для них весьма важной. Соответственно, в данных условиях педагогический коллектив должен состоять из специалистов, готовых изменяться вместе с ребенком и ради ребенка, причем не только «особого», но и самого обычного.

Как показывают проведенные исследования сегодня острая проблема, связанная с неготовностью учителей школ с профессиональной, психологической и методической точки зрения. Причем, они проявляют малоинформированность, с вытекающей отсюда интолерантностью к категориям лиц с ООП, имеют психологические барьеры и стойкие профессиональные стереотипы.

Анализы изученности исследуемой проблемы, а также полученные результаты исследований свидетельствуют о целесообразности психолого-педагогической подготовки педагогических кадров для системы инклюзивного образования на уровне бакалавриата. Как показывает практика, нынешняя система подготовки педагогических кадров в высших учебных заведениях требует обновления содержания согласно требованиям современного мира, что в свою очередь указывает на недостаточную разработанность педагогической системы подготовки педагогов, готовых к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования [12].

И.А. Оралканова [13] в своей исследовательской работе отмечает, что при подготовке будущих учителей к работе в условиях инклюзивного образования главным является изучение основ инклюзивного образования, которое осуществляется посредством дисциплин, рассматривающих вопросы организации, планирования и реализации инклюзивного обучения с детьми с ООП.

Помимо лекций, существуют семинарские занятия, которые рассчитаны на выполнение практических заданий, формирующие практические умения и навыки. Кроме теоретической подготовки, целесообразно проводить различные экскурсии в специальные учебные заведения. Дать возможность студентам-недефектологам посещать специальные школы, изучать специальные методические материалы, которые используют учителя-дефектологи для повышения эффективности учебно-воспитательного процесса. Ознакомиться с методическим кабинетом данной школы, познать работу как можно большего числа специалистов. Это позволит увидеть учебно-воспитательный и коррекционно-развивающий процесс изнутри, даст возможности получать реальные представления, как во время прохождения практики, так и во время учебного процесса.

Таким образом, умножая свой практический педагогический опыт ещё во время обучения в вузе, студенты могут избежать проблем, возникающих с готовностью работать с детьми с ООП и адаптацией к профессиональной деятельности после выпуска вуза.

Помимо этого, необходимо отметить важность внесения в содержания профессиональной практики педагогических специальностей изменения, предусматривающие посещения (экскурсии) специальных школ и прохождение практики в инклюзивных классах общеобразовательных школ. Такую практику целесообразно планировать после пятого семестра, т.к. согласно Типовому учебному плану предмет «Инклюзивное образование» изучается в пятом семестре. Соответственно, студенты будут иметь необходимый объем знаний по работе с детьми с особыми образовательными потребностями.

В качестве эффективных методов обучения студентов можно назвать проектное обучение и метод решения кейсов.

Среди инновационных методов обучения в вузе проектное обучение является одним из эффективных методов в образовательной деятельности. В качестве дидактического средства можно назвать его многогранность, который включает в себе познавательный, исследовательский, коммуникативный и учебные стороны в теоретической и практической деятельности. Поиск проблемы и его разработка требует активной творческой и аналитической деятельности [14].

Преимущества выполнения проектной работы студентами заключается в том, что существенно изменяются роли участников образовательного процесса: преподаватель не является экспертом, он – демократичный руководитель, консультант, помощник; соответственно студент исполняет роль активного участника процесса проектирования.

Реализуя командные проекты, учащиеся развивают навыки системного мышления, поиска информации, анализа, экспериментирования, принятия решений, самостоятельной работы и работы в группах [15].

Выполнение проекта для студентов педагогических специальностей заключается в сборе материала, информации по теме и определения способа применения своих знаний на практике путем планирования и организации различных мероприятий. Будущие педагоги могут разработать проекты мероприятий, которые можно проводить в реальных условиях, например, изучив проблему малой информированности населения об инклюзивном образовании, организовать просветительскую работу среди родителей, среди учащихся общеобразовательных учреждений и среди остального населения в целом. Это могут быть маломасштабные лекторий, круглые столы, конференции, видео-материалы транслирующиеся

через городские СМИ, билборды, флаеры, листовки, концерты, выставки, конкурсы, представления, носящие просветительский характер по проблеме инклюзивного образования и проблеме особых потребностей и толерантности по отношению к лицам с инвалидностью в целом.

Следующий наиболее предпочитаемый метод – метод решения кейсов, т.е. описание конкретной ситуации или случая. Данный метод получает широкое распространение в образовательной сфере, хотя изначально был введен в торговой и финансовой сфере. Преимуществами кейс-метода является практическая направленность, т.к. он позволяет применять теоретические знания к решению практических задач. А также обеспечивает более эффективное усвоение материала за счет высокой эмоциональной вовлеченности и активного участия обучаемых. Например, есть множество кейсов, составленных на опыте внедрения инклюзивного образования, где существуют реальные трудные педагогические ситуации и ситуации связанные с родителями детей с особыми образовательными потребностями, с отношением к ребенку с ООП остального класса и их родителей, с материально-техническим или кадровым обеспечением инклюзивного образования и т.д. Студенты, будущие педагоги, которым предстоит работать в условиях инклюзивного образования учатся решать данные кейсы с интересом. Они погружаются в ситуацию: у кейса есть главный герой, на место которого ставит себя команда и решает проблему от его лица.

Кейс-метод позволяет совершенствовать «мягкие навыки» (soft skills), которые оказываются крайне необходимы в реальном педагогическом процессе. Совместный разбор жизненных ситуаций – универсальный способ обучения, еще во время спартачества юноши разбирали со своими наставниками ситуации, возникающие на поле боя, а обсуждение «случаев» со своими учениками было излюбленным методом Сократа [16].

Таким образом, обеспечение педагогической системы вышеуказанным инструментарием будет способствовать повышению активности учебной деятельности студентов на осознанном уровне, формированию навыков рефлексии, нахождению ошибок и методов, их коррекции, навыков творческой деятельности, формированию современных компетенций, таких как цифровая грамотность, социальные умения и навыки, проявляющиеся в умении сотрудничать с партнерами в качестве руководителя, модератора, эксперта и коуча какого-нибудь проекта, которые сами же учатся разрабатывать.

Список литературы:

1. http://edu.gov.kz/m/news/detail.php?ELEMENT_ID=2441.

2. Доклад о человеческом развитии 2016 г. Региональный пресс-релиз для Европы и Центральной Азии. <http://www.kz.undp.org/content/kazakhstan>.
3. <https://www.kazpravda.kz/fresh/view/novaya-kontsepsiya-podgotovki-pedagogov/>.
4. Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX в. – М.: Педагогика, 1990.
5. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989.
6. Бабанский Ю.К. Педагогика: учеб. пособие. – М.: Просвещение, 1983.
7. Слостенин В.А. Педагогика: учеб. пособие. – М.: Школа-пресс, 1997.
8. Смирнова С.А. Педагогика: Педагогические теории, системы, технологии: учеб. пособие. – М.: Академия, 1998.
9. Кузьмина Н.В. Понятие «педагогической системы» и критерии ее оценки. Методы системного педагогического исследования. 2-е изд. - М.: Народное образование, 2002.
10. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. М.: Совершенство, 1998.
11. Концептуальные подходы к развитию инклюзивного образования в Республике Казахстан. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2015. – 13 с.
12. Шкутина Л.А., Данек Я., Рымханова А.Р., Кударина А.С. К вопросу о подготовке будущих педагогов для системы инклюзивного образования // Доклады Казахской академии образования. - Астана, 2017. – № 4. <http://egi.kz/ru/nauka/nauchnye-izdaniya/doklady-kazahskoj-akademii-obrazovaniya/>.
13. Оралканова И.А. Формирование готовности учителей начальных классов к работе в условиях инклюзивного образования. / Дисс. на соиск. научной степени доктора философии (PhD). КазНПУ им. Абая. Республика Казахстан, защищена 11.19.2014, Алматы, 2014.
14. Антюхов А.В. Проектное обучение в высшей школе: проблемы и перспективы // Высшее образование в России. - № 10, 2010.
15. Тажигулова Г.О. Педагогическая система подготовки студентов к информационно-профессиональной деятельности // Вестник КарГУ. Серия Педагогика. № 2 (78), 2015.
16. <http://changellenge.com/article/chto-takoe-keysy/>.

13.26. Цифровизация образования в системе повышения квалификации педагогических работников

Сауле Талапеденовна Мухамбетжанова

доктор педагогических наук, доцент, зав. каф. менеджмента и информационных технологий ФАО «НЦПК Өрлеу» РИПКСО РК

(Алматы, Казахстан)

Кенжегул Зарлыхановна Жаксылыкова

старший преподаватель кафедры менеджмента и информационных технологий ФАО «НЦПК Өрлеу» РИПКСО РК

(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В данной статье затрагиваются вопросы использования цифровых технологий в системе повышения квалификации педагогических работников. Даются концептуальные основы повышения квалификации работников образования с использованием цифровых технологий, мировые опыты.

На основании Государственной Программы «Цифровой Казахстан-2020» возникает необходимость формирования цифровой грамотности педагогических работников [1]. Содержание данной Программы обеспечит дополнительный импульс педагогу для преобразований, охватывающее создание так называемого креативного общества с целью перехода к новым базовым навыкам XXI века.

При внедрении цифровизации в системе образования с быстрым темпом развивается новых технологий и автоматизации образовательных процессов. Эти изменения вызваны внедрением за последние годы множества технологических инноваций, применяемых в учебных процессах. Кардинальным образом меняются образовательные технологии, методы и способы обучения, появляются новые требования к образованию и профессиональным навыкам педагога.

В последние годы во всем мире наблюдается бурное распространение и повсеместное использование цифровых технологий (ЦТ) [2]. Проект Национального института образования **Сингапура** «Школа будущего» направлен на выработку эффективных путей использования возможностей ИКТ в школьное образование. Учебный процесс в этой школе кардинально отличается от традиционного, так как полностью опирается на использование ИКТ. Учащиеся не имеют традиционных книг и тетрадей, вместо них – электронные планшеты, имеющие беспроводный доступ к общей системе управления обучением и Интернету. Учитель выступает организатором активной деятельности самих учеников, в его задачи входит задать интересный вопрос, поставить проблему, поиском решений которой и занимаются

на уроке школьники. Задания преследуют цель организовать самостоятельную работу учеников с различными источниками информации, в том числе и сетью Интернет. Развить умения грамотной работы с информацией, в том числе: поиска необходимой информации на родном и иностранном языках, отбора личностно-значимой информации, оценки ее полезности и истинности, ее логической обработки, способности к концентрации внимания на предмете; коммуникативных и языковых умений. Если существует необходимость при изучении темы обратиться к кому-то из компетентных специалистов, можно это сделать по сети в режиме он-лайн, независимо от того, в какой стране тот находится. Работа учителя и ученика в таких условиях перерастает в реальное сотрудничество, что позволяет совместными усилиями преодолевать возникающие трудности, обмениваться мыслями, рассуждать, опираясь на полученные знания, факты.

Таким образом, в Сингапуре идет по пути интеграции информационно-коммуникационных и педагогических технологий, что программы информатизации не ограничиваются решениями поставки техники и развития инфраструктуры.

В **Малайзии** в 1997 году была начата реализация проекта по созданию смарт-школ, как одного из семи стратегических проектов компании Multimedia Super Corridor (<http://www.mscomalaysia.my/>). С 1999 г. начата реализация проекта «Смарт-школы» (1999-2020 гг.), которая предполагает **4 этапа**:

1 этап – 1999-2005 гг. – пилотный проект «88 смарт-школ» как модельных школ с лучшей практикой школьного управления и преподавания с использованием ИКТ, эти школы оборудованы техническими и программными средствами электронного обучения;

2 этап – 2002-2005 гг. – укрепление принципов смарт-школ (пост-пилот);

3 этап – 2005-2010 гг. – создание смарт-школ на базе всех 10000 школ страны;

4 этап - 2010-2020 гг. – стабилизация технологий смарт-школ.

Международный опыт показывает, что эффективное применение ИКТ в учебном процессе обеспечивается при использовании промышленных решений цифровизации образования.

В данной тенденции стратегия развития образования XXI века ориентирована на развитие информационно-коммуникационной компетентности педагогов, принципом которых должно стать «обучение через всю жизнь» на основе мобильного инфокоммуникационного взаимодействия в открытом информационно-образовательном пространстве.

Цифровизация образования повышает доступность и дает возможность самостоятельному развитию профессиональной траектории педагога, уравнивает образовательную диспозицию

педагогов городских и сельских школ, открывает путь на мировую арену. Цель данного процесса является формирование информационно-коммуникационной компетентности педагогов с учетом международных опытов.

Важность понимания наступления эпохи цифрового общества нашли отражение в выступлениях Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева и программных документах государства. В Послании Главы государства к народу Казахстана было отмечено: «Мы должны достичь уровня мирового стандарта в качественном образовании. Наша главная цель – достичь высокого уровня качественного образования, развивать IT-сферу в Казахстане, войти в информационное пространство и обновить структурное содержание образования».

В связи с этим цифровизация стремительно стала глобальным трендом. В мире функционируют 35 миллиардов устройств, что позволяет постоянно генерировать данные и обмениваться ими. Эта цифра в 5 раз больше, чем население мира. Все это демонстрирует глобальную вовлеченность в процессы цифровизации и прежде всего, это касается в системе школьного образования.

Поэтому в Казахстане цифровизация школьного образования является одним из ведущих трендов в процессе его реформирования. Видение школ будущего чаще всего связывается с постепенным переходом всех предметов на облачную систему обучения. Речь идет об онлайн-учебниках и виртуальных лабораториях, открытом образовательном контенте, гибкий и индивидуальный подход к каждому учащемуся. Домашние задания ученики смогут выполнять совместно в онлайн-режиме. Школьные библиотеки трансформируются в информационно-компьютерные центры. Планируется, что весь учебный процесс будет привязан к ID каждого ученика, что позволит выставлять оценки и формировать рейтинги [3].

Цифровые образовательные ресурсы:

- ориентированные на достижение качественно новых образовательных результатов;
- поддерживающие деятельность субъектов образовательного процесса в целом по учебной программе предметной области или по одной, или нескольким конкретным темам, разделам;
- ориентированные на учебные модули исследовательского характера с учетом последних достижений науки;
- специализированные энциклопедии (искусство, история, география, др.);
- образовательные среды, основанные на комплект цифровых географических карт и снимков, полученных с искусственных спутников Земли;
- комплекты материалов, построенные по хронологическому принципу (ленты времени);

- виртуальные лаборатории или их циклы, моделирующие важнейшие изучаемые явления;
- коллекции информационных источников;
- сложные учебные интерактивные модели (например, интерактивная таблица Менделеева, композиционный разбор картины, трехмерная модель памятника архитектуры, атлас звездного неба, и проч.).

Отдельной задачей является разработка и доставка специализированных цифровых образовательных ресурсов контент-провайдеров для обучения детей в режиме он-лайн.

Концепция цифровых образовательных ресурсов приведена на рисунке 1.

Рис 1. Концепция цифровых образовательных ресурсов

Повышению квалификации педагогов по использованию и применению системы цифровых образовательных ресурсов нами рассматривается как важная составляющая реализации идеи цифрового обучения в системе образования, так как успешность и эффективность последней зависит, в первую очередь, от цифровой компетентности педагогов.

Для формирования информационно-коммуникационной компетентности педагогов в условиях внедрения системы цифровых технологий необходимо решить следующие задачи [4]:

- определить **пути интеграции** традиционного и цифрового обучения;

- определить преимущественный **индикатор** внедрения цифрового обучения в систему образования, путем сравнительного анализа зарубежных и отечественных опытов;

- создать **нормативно-правовую базу** по внедрению цифрового обучения в систему повышения квалификации работников образования;

- определить **в модульном направлении содержание** повышения квалификации;

- создать механизм **единого** информационного образования в системе повышения квалификации работников образования;

- создать **модель путем проведения мониторинга** формирования информационно-коммуникационной и технологической компетентности педагогов путем введения цифрового обучения в систему повышения квалификации работников образования.

В процессе реализации указанных задач перед институтами повышения квалификации часто возникает вопрос о том, как учить современных педагогов. Нынешний педагог использует в своей профессиональной деятельности наряду с традиционными методами возможности ИКТ средств и это является показателем сформированности информационно-коммуникационной компетентности личности. А в традиционной системе повышения квалификации педагогов схема организации курсов не полностью удовлетворяет требования процесса информатизации образования, и соответственно не формируется информационно-коммуникационная компетентность личности. Также не сформирована виртуальная среда самостоятельного повышения профессиональной квалификации педагогов.

Основные проблемы, связанные с введением цифрового обучения в систему повышения квалификации — это,

во-первых, психологический настрой педагогов. Для решения данной проблемы была сделана многовекторная модульная учебная программа подготовки педагогов в системе цифрового обучения, в состав которой введен «Психологический» модуль.

во-вторых, проблема создания единой информационной системы повышения квалификации. В связи с этим было создано многовекторное движение повышения квалификации педагогов. Основа введения многовекторного движения в электронное обучение в системе повышения квалификации соотносится с традиционным повышением квалификации и характеризуется переходом на непрерывное повышение квалификации.

в-третьих, проблема заключается в отсутствии преемственности зарубежных экспериментов при внедрении цифровизации обучения. В ходе решения этой проблемы анализировались зарубежный опыт и

учитывалась норма формирования информационно-коммуникационной компетентности педагогов в системе повышения квалификации педагогов на основе стандарта ЮНЕСКО. Разработана матричная связь формирования уровни компетентности педагогов по использованию ИКТ. Это дает возможность формирования профессионального имиджа педагога на основе внедрения цифровых технологий в образовательном процессе.

в-четвертых, это проблема обеспечения цифровыми образовательными ресурсами, контента для цифрового обучения. В связи с этим в системе повышения квалификации разработана технология создания цифровых образовательных ресурсов и видеоконтентов. Утверждены образовательные программы курсов повышения квалификации учителей информатики по робототехнике и STEM-технологий. При прохождении курсов повышения квалификации педагогов по STEM-технологиям должны соответствовать следующим базовым ценностям: *креативное видение, критическое мышление, коммуникативные ценности и умение работать в команде*.

Введение цифрового обучения в систему повышения квалификации дает возможность педагогам получить необходимые знания и навыки, способствующие формированию жизненной позиции подрастающего поколения в процессе обучения: свободный вход в мировую арену образования, обмениваться опытом через сетевое творческое общество и т.д. Отметим также важное преимущество овладения этими знаниями для саморазвития педагогов – это обмен профессиональным опытом в электронном формате.

На первоначальном этапе развития компьютерной грамотности и нормы технической компетентности по ИКТ, рассматриваются навыки работы с цифровыми ресурсами, электронными учебниками, тренировочными программами, Интернет-ресурсами и интерактивными средствами.

Итак, норма формирования ИКТ-компетентности характеризуется следующими навыками:

- качественное использование возможности ИКТ для создания учебных средств и качественного проведения уроков по предметам;
- применение возможности ИКТ в развитии способности критического мышления педагога и формировании знаний;
- применять возможности ИКТ посредством влияния на непрерывное развитие педагога;
- основываясь на непрерывные и инновационные принципы обучения, в школе применять возможности средств ИКТ для создания сетевого общества.

Список литературы:

1. Государственная Программа «Цифровой Казахстан». – Астана, 2017.

2. Ахметова Г.К., Мухамбетжанова С.Т. Методика электронного обучения в организациях образования. – Алматы, 2013, с. 110.

3. Мухамбетжанова С.Т. Методика разработки цифровых образовательных ресурсов. – Алматы, 2014, с. 100.

4. Мухамбетжанова С.Т. Теоретико-методологические основы формирования ИКТ-компетентности педагогов в системе повышения квалификации работников образования. – Монография. - Алматы, 2015, с. 320.

13.27. Ақпарат заманында медиабілім берудің маңыздылығы

Айгуль Аргиновна Ахметова

6D010300 - «Педагогика және психология» мамандығының докторанты. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Астана қ., Қазақстан)

XXI ғасыр – түрлі ақпараттардың бұқаралық ақпарат құралдары арқылы кедергісіз алынып жатқан уақыты. Қоғамдағы ақпараттандыру үрдісінің қарқынды дамуы жастардың ақпараттық тұрғыдан сауатты болуын талап етеді. Бүгінгі ақпараттық қоғам жағдайында ақпаратты өз қажетіне орынды қолдана алатын, ақпараттық сауаттылығы мен ақпаратпен жұмыс істеу құзыреттілігі қалыптасқан мамандарды дайындау қажеттілігі алдыңғы орынға шықты.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев Ақпарат және коммуникациялар министрімен кездесуінде отандық бұқаралық ақпарат құралдары қызметінің сапасын арттыру қажеттігіне назар аударып, «Барлық бұқаралық ақпарат құралдары меншік формасына қарамастан халықтың мүддесі үшін жұмыс істеуі тиіс», – деп баса айтқан.

Қазіргі қоғамды бұқаралық ақпарат құралдарынсыз елестету қиын. XX ғасырдың екінші жартысында адамзат өмірінде ерекше мәнге ие болған масс-медиа бүгінде әлемдегі барлық адамдардың өмірінің маңызды бөлігіне айналды. Зерттеулерге сүйенсек, әлемнің 70 пайызы медиамәтіндерді құру, жаңарту, таратумен байланысты әрекеттерді орындаса, 90 пайызы бұқаралық ақпаратты белсенді тұтынушылардың қатарына жатады.

Білімді ақпараттандыру, әсіресе, оның жоғары оқу орындарында енгізу – қоғамда ақпараттандырудың негізгі шарты. Өйткені, жоғары оқу орындарында ақпараттандырылған қоғам жағдайында жұмыс істеп, бәсекеге қабілетті болашақ маманның дайындығы жүзеге асады.

Қазақстан Республикасы Білім беру туралы Заңындағы мемлекеттік саясаттың принциптеріне сәйкес Қазақстан білім беру жүйесінің басты міндеттері атап көрсетілген болатын [1]. Соның бірі – білім беру жүйесін ақпараттандыру, оқытудың жаңа технологиясын енгізу, бүкіләлемдік коммуникация желісіне шығу. Осы орайда білім

беру жүйесіндегі әрбір білім алушының ақпараттық сауаттылығын қалыптастыруда медиа рөлінің маңызы көкейкесті болып отыр. Жаңа заманның жастары мемлекет құраушы ретінде жан-жақты білімді, өз ісіне шебер, құзыретті, азамат болып қалыптасуы керек.

Бүгінгі күнде «масс-медиа» ұғымы бұқаралық байланыс құралдары түсінігімен сәйкес келеді. «Медиа» түсінігі (латын тілінде «media, «medium» құрал, тасымал) ХХ ғасырда «бұқаралық мәдениет» құбылысын анықтап көрсету үшін ғылымға енгізілді («mass culture», «mass media»). Сондай-ақ, М. Бахтиннен бастау алып, Ю. Лотман, В. Библиер және т.б. ғалымдардың еңбектерінде «мәдениет сұхбаттастығы» теориясын іске асыруға арналған қолданбалы факторлардың бірі ретінде көрініс тапты. Медиабілім саласы алғаш рет ХХ ғасырдың 60-жылдарында жетекші мемлекеттердің (АҚШ, Канада, Ұлыбритания, Австралия, Франция және т.б.) педагогика ғылымына оқушылар мен студенттерге медиалық білім беретін ерекше бағыт ретінде енгізілді. ЮНЕСКО-ның (БҰҰ білім, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі ұйымы) ұсыныстарында: «Медиабілімді қазіргі заманауи ақпараттық байланыс құралдарын пайдалануды үйрететін теория мен практикалық іскерлік деп түсіну қажет. Медиабілім педагогикалық теория мен тәжірибенің ерекше, әрі дербес саласы», – деп айтылады [2, 8 б.].

Медиа адам өмірінде, мәдениетаралық қарым-қатынаста, өсіп келе жатқан ұрпақтың тәрбиесі мен білімінде, басқарумен тағы да басқа әлеуметтік салаларда аса маңызды рөл атқарады. Медиабілім берудің аса маңыздылығы және медиа ақпаратты дұрыс талдай білу, бұқаралық ақпарат құралдарын тиімді пайдалану мәселесін А.В. Федоров, Ю.К. Усов, А.В. Шариков, С.Н. Пензин, И.А. Фатеева, А.А. Новикова, Л. Мастерман, Л.С. Зазнобина т.б. сынды ғалымдар бірізді, жүйелі зерттеген. Отандық ғалымдардың ішінде бұқаралық ақпарат құралдарын жастардың оқу-тәрбие үдерісінде тиімді пайдалану жолдарын зерттеген П.Б. Сейітқазы, С. Абдукадирова, А.А. Тіленбаева, Ә.О. Оразова, Б.М. Жапарова және т.б. атап өтуге болады.

Ғалымдар әлі де болса осы күрделі пәнаралық құбылыстың анықтамасын зерделеуде. Әр елдің ғалымдары медиабілім беру, медиасауаттылық, медиамәдениет сияқты ұғымдарға өз нұсқаларын ұсынады.

«Медиабілім – білімгерлердің көпшілік коммуникация заңдылықтарын оқуын қолдайтын, сондай-ақ қазіргі бұқаралық коммуникация құралдарын меңгеру мақсатында теориялық білім мен практикалық іскерліктерге үйретуді көздейтін педагогикадағы бағыт» [3, 5 б.].

Ресейдің медиапедагогика саласы бойынша өзіндік ғылыми мектебі қалыптасқан А.В. Федоров ғылымда қашанда заманауи шындыққа жанасатын анықтамаларға сүйенуді ұсынады. Ғалымның еңбегінде медиабілім түсінігінің мазмұны: «Медиабілім тұлғаның

бұқаралық байланыс құралдарының көмегімен даму үдерісі. Медиабілім берудің мақсаты: медиамен байланыс жасаудың мәдениетін, шығармашылық және коммуникативтік қабілеттерді, сыни ойлауды қалыптастыру, сондай-ақ, медиамәтінді толыққанды қабылдау, интерпретациялау, талдау және бағалау іскерліктері мен медиатехниканың көмегімен өзін-өзі танытудың әртүрлі формаларын меңгерту», – деп айқындалады [4, 11 б.].

Медиабілім беру саласындағы белгілі ресейлік маман Ю.Н.Усов медиабілім беруді бұқаралық қатынас құралдарының өнімдері арқылы тұлғаның даму үрдісі десе [5, 17 б.], А.В. Шариков медиабілім беру астарынан бұқаралық қарым-қатынас төңірегіндегі білім беруді [6, 4 б.], яғни оның сырлары мен заңдылықтарын түсінуді ұсынады. Ал осы саланың маманы С.Н. Пензин болса, медиабілім беру аудиторияға сауаттылықты оқытумен шектелуі мүмкін емес, оған эстетикалық және этикалық синтез қажет екенін айтады [7, 45 б.]. И.А. Фатеева: «Медиабілім» педагогикалық аспектідегі бұқаралық ақпарат құралдары мен коммуникация, олардың әлеммен, қоғаммен және тұлғамен алуан түрлі байланысын көрсететін ғылыми-білім беру саласы [8, 11 б.], – деген анықтама береді.

Әлемдегі жетекші медиапедагог тұлғаның медиабілімін келесі сатылар негізінде жетілдіруді ұсынады:

- медиамәтінді қабылдау, оның «тілін» оқу, қиялды іске қосу, есте сақтау қабілеті мен ойлаудың түрлерін (әсіресе, сыни, логикалық, шығармашылық, интуициялық), идея мен образдарды саналы тұрғыда түсіну іскерліктерін дамыту және т.б;

- медиа материалдары арқылы тұлғаның креативті практикалық іскерліктерін дамыту;

- медианың тарихы, құрылымы, тілі және теориясы жайында білімдерді меңгеру [9, 129 б.].

Ең беделді медиапедагогтардың және медиатеоретиктердің бірегейі Л. Мастерман (L. Masterman) қазіргі әлемдегі медиабілімнің маңыздылығы мен басымдығын айқындайтын жеті себебін негіздеп берді:

1. Медианы тұтынудың жоғары деңгейі және қазіргі қоғамда бұқаралық ақпарат құралдарының шектен тыс көптігі.

2. Медианың идеологиялық маңыздылығы, өнеркәсіптің саласы ретінде олардың аудиторияның санасына ықпалы.

3. Медиаақпарат санының жылдам өсуі, оны басқару және тарату тетіктерінің күшеюі.

4. Негізгі демократиялық процестерге медианың ену инетенсивтілігі.

5. Барлық салада визуалды коммуникация мен ақпарат маңыздылығының артуы.

6. Болашақ талаптарға сәйкес бағдарланған оқушыларды, студенттерді оқытудың қажеттілігі.

7. Ақпаратты жекешелендіруде ұлттық және халықаралық процестердің ұлғаюы [10, 2 б.].

Салыстырмалы талдаулардағы анықтамалардан көптеген теоретиктер мен медиа-педагогтердің медиабілімге берген анықтамаларының арасында ұқсастық барын және анықтамалардың әрқайсысы бір-бірін толықтыратынын байқаймыз.

Медиабілім мәселесімен айналысып жүрген бірқатар ғалымдардың еңбектерін қарастырып, талдай келе, бұл ұғымды былай сипаттап беруге болады: медиабілім – білім алушыларға бұқаралық коммуникация құралдарының заңдылықтарын меңгертуге бағытталған медиа саласындағы білім. Және медиабілім – бұл ерекше, ғылыми, педагогикалық және психологиялық көзқарасты талап ететін күрделі үрдіс.

Қорыта айтсақ, медиабілімнің басты мақсаты – жаңа ұрпақты қазіргі ақпараттық заманның жағдайында өмір сүруге, әртүрлі ақпараттарды қабылдай білуге, оларды түсінуге, талдауға және оның психикаға әртүрлі әсері бар екендігін сезіне білуге дайындау деп тұжырымдауға болады. Демек, медиабілім бұл жастар мен жасөспірімдерге бұқаралық ақпарат құралдарының мүмкіндіктерін дұрыс пайдалануды үйретуді мақсат ететін педагогиканың ерекше бағыты болып табылады. Сондықтан медиабілім беру мәселесі өзекті болып саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007. – 27 шілде.
2. Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization UNESCO. Education for the Media and the Digital Age. – Vienna, 2001. – P. 52.
3. Сейітқазы П.Б. Студенттердің ақпараттық мәдениетін медиабілім беру арқылы қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздері. Ғылыми-зерттеу жұмысының есебі. – Астана, 2012. – Б. 37.
4. Федоров А.В. Медиаобразование и медиаграмотность. – Таганрог: Изд-во Кучма, 2004. – С. 340.
5. Усов Ю.Н. Медиаобразование в России (на материале экранных искусств) // Материалы Российско-Британского семинара по медиаобразованию (2-8 октября 1995 г.). – М., 1995. – С. 18.
6. Шариков А.В. Медиаобразование: Мировой и отечественный опыт. – М., 1990. – С. 66.
7. Пензин С.Н. Кино и эстетическое воспитание: Методологические проблемы. – Воронеж, 1987. – С. 176.
8. Фатеева И.А. Медиаобразование: теоретические основы и практика реализации. – Челябинск, 2007. – С. 270.
9. Новикова А.А. Медиаобразование в России и Европе в контексте глобализации. – Таганрог, 2004. – С. 168.

10. Masterman L. Teaching the Media. – London: Comedia Publishing Group, 1985. – P. 341.

13.28. Оқу үдерісінде студенттердің медиақүзіреттілігін қалыптастырудың ерекшеліктері

Ақерке Зайырқызы Ғабитова

6M012300 - «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының 2 курс магистранты.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Астана, Қазақстан)

Перизат Байтешқызы Сейітқазы

п.ғ.д., профессор. Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасы, Әлеуметтік ғылымдар факультеті,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Астана, Қазақстан)

Аннотация

Мақалада студенттерге медиабілім берудің мазмұндық сипаттамаларының ерекшеліктеріндегі медиапедагогтардың зерттеулері талқыланады. ЖОО білім алушыларының арасында медиақүзіреттілікті қалыптастыру технологияларын қолдану үлгісі негізделеді.

Түйін сөздер: БАҚ, медиа, медиақүзіреттілік, медиажоба, медиабілім.

Особенности формирования медиа-компетентности в условиях вуза

Акерке Зайыровна Габитова

магистрант 2 курса по специальности 6M012300 - «Социальная педагогика и самопознание». Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева (Астана, Казахстан)

Перизат Байтешовна Сейтказы

д.п.н., профессор. Кафедра социальной педагогики и самопознания, Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева (Астана, Казахстан)

Аннотация

Статья посвящена одной из актуальных проблем формирования медиа-компетентности. Сделана попытка систематизировать различные взгляды ученых, занимающихся исследованием формирования медиа-компетентности обучающихся в условиях вуза. А также рассмотрены модели, технология формирования медиа-компетентности.

Ключевые слова: СМИ, медиа, медиа-компетентность, медиапроект, медиа-образование.

The Formation of Media Competence in the University

Akerke Z. Gabitova

2st year master student in the specialty
6M012300 - "Social Pedagogy and Self-Knowledge".

L.N. Gumilev Eurasian National University
(Astana, Kazakhstan)

Perizat B. Seitkazy

Doctor of Science (Pedagogic), Professor of Social Pedagogy and Self-Learning, Faculty of Social Sciences, L.N. Gumilev Eurasian National University (Astana, Kazakhstan)

Abstract

The article is devoted to one of the actual problems of the formation of media competence. An attempt to systematize the different views of scientists involved in the study of the formation of media competence of students in the University. And also reviewed the model, technology, the formation of media competence.

Key words: *Mass media, media, media-competence, media-project, media-education.*

Бүгінгі таңда ақпараттық қоғамға көшу әлемдік дамудың ең маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Сол себептен де елімізде білім берудің барлық деңгейлерінде өзгерістерге деген мұқтаждықты байқауға болады. Сонымен қатар, қоғамдық ақпараттандырудың контекстінде жүргізілетін психологиялық – педагогикалық зерттеулер жастар арасында ақпараттық коммуникацияларды пайдалануға айрықша назар аударатындығын көрсетеді. Ақпараттық технологиялар мен интернетті білу және қолдану іс жүзінде барлық заманауи мамандардың кәсіби дағдыларының ажырамас бөлігіне айналды.

Медиакеңістіктің қарқында дамуы студенттердің медиақұзіреттілігін дамытудың өзекті мәселелерінің бірі болып отыр. Студенттердің медиакеңістіктегі құндылық жүйелері мен бағдарларын қалыптастыруда өзекті білім беру бағыттарының бірі – педагогикалық – психологиялық сүйемелдеу болып табылады.

Ресей педагогикалық энциклопедиясында медиабілім беруді педагогикадағы ерекше бағыт ретінде анықтайды, сондай-ақ, студенттерге бұқаралық коммуникацияның үлгілерін зерттеуге көмектеседі деген анықтама береді. Ресейлік медиапедагог А.В. Федоров, БАҚ-ын зерттеу арқылы жеке тұлғаны қалыптастыруды ұсынады. Медиа технологиялар көмегімен студенттер шығармашылық қабілеттерін, интерпретация дағдыларын, өзін-өзі оқытудың әртүрлі формалары мен сыни ойлауды қалыптастырады.

ЮНЕСКО құжаттарында «медиабілім» тұжырымдамасын медианың барлық түрлерімен (баспа және графикалық, дыбыстық, экрандық және т.б.) және әртүрлі технологиялармен байланыстырады.

Бұл жағдайда медиабілім адамдарға бұқаралық коммуникацияның қоғамда қалай қолданылатынын түсінуге мүмкіндік береді және медианы басқа адамдармен қарым – қатынаста пайдалану қабілеттерін меңгеруге көмектеседі.

Медиабілім адамдарға...

- медиаресурстарға еркін қол жеткізуге;
- медианы түсінуге және құруға, олардың зерттеу көздері мен контекстін анықтауға (саяси, әлеуметтік, коммерциялық мәдени және т.б.);

- БАҚ құндылықтарын түсіндіруге;
- өз аудиториясын алу мақсатында өздерінің жеке материалдарын жасау және тарату үшін медиаресурстарын жіктеуге көмектеседі.

Медиабілім – әлемнің барлық елдеріндегі азаматтардың негізгі құқықтарының бірі, өзін – өзі дамыту және ақпарат алу құқығына негізделе отырып, демократияны қолдау және көтермелеу құралдарының бірі болып табылады.

ЮНЕСКО – ның ұсынысы бойынша медиабілім беру әлемнің барлық елдерінің ұлттық білім беру жүйелерінің оқу жоспарларына, сондай – ақ, қосымша білім беру жүйесіне енгізуді қолдайды.

Ресейде медиабілім беруді дамытудағы негізгі қадамдардың бірі «медиабілім» мамандығының ашылуы. Бұл мамандық көптеген оқу орындарында жүзеге асырылады, мамандықтың міндеті балалар мен ересектерге арналған түрлі медиабілім беру бағдарламаларын жүзеге асыратын мамандарды даярлайды. Бұдан басқа, студенттердің медиақұзіреттілігін дамыту үшін медиабілім беру элементтері пәндердің оқу бағдарламаларына енгізіледі. Біз студенттердің медиақұзіреттілігін дамытудың сапалы және тиімді деңгейде жүзеге асатын педагогикалық жағдайларды енгізудің мысалдарын қарастырамыз. Қазіргі педагогика білім беру үдерісінің табыстылығын қамтамасыз ететін факторлардың жиынтығы ретінде қарастырылады. Медиабілім беру проблемаларын зерттеу мен білім алушылардың арасында медиақұзіреттілікті қалыптастырудағы қарама – қайшылықтарды атап өту қажет. Бір жағынан, БАҚ – білім беру көзі, ал екінші жағынан БАҚ көбінесе тәрбие процесіне теріс әсер етеді. Жаңа медианы пайдаланудың артықшылықтары мен кемшіліктерін жүйелендіре отырып, ЖОО – ның білім беру ортасында қажетті жағдайларды жасауда педагогикалық – психологиялық бағыттылықты қадағалауға болады. ЖОО студенттерінің медиақұзіреттілігін дамытудың алғашқы шарты – өмірлік және білім беру кеңістігі ретіндегі медиакеңістігі болып табылады. Оқу барысында студенттер негізгі медианы қолданады: оқулықтарды оқып, БАҚ – ын, дербес компьютерді, арнайы бағдарламалық қамтамасыз етуді және т.б. пайдаланады. Бұл талаптар оқытушылардан ұсыныс ретінде және стандарттар мен бағдарламаларда көрсетілген формальді емес сипатта болуы мүмкін.

Медиақұзіреттілікті дамытудың екінші маңызды шарты – БАҚ жобаларын және медиаконтентін енгізу мен құруға студенттердің тікелей қатыстырылуы. Студент ақпаратпен жұмыс істеуді үйренеді, ал оқытушылар өз кезегінде осы ақпаратты интерпретациялау мүмкіндігін қалыптастыруға тырысады, ақпараттық ағымның негізгісіне назар аударып, ақпаратты өзгертуге бағыттайды; балама көзқарастарды қабылдайды және олардың әрқайсысына «қарсы» дәлелдер келтіреді; қажетті ақпаратты әртүрлі зерттеу көздерінен табуға және ерекшеліктерге сәйкес жүйелеуге үйретеді. Осындай жұмыстардың нәтижесінде студенттер медиа жоба түрінде өз ақпаратын құру қабілеттіліктері қалыптасады. Медиа жобаны студенттер оқу үдерісінде алған дағдылары мен білімдерін және медиатеchnологияларды қолдана отырып дайындайды. Ақпаратты құру технологияларын қалай қолданатынын білетін кез – келген адам ақпарат ағынын оңай басқара алады, ақпараттың жасырын мағынасын түсінеді, осылайша олар өз санасын басқаруға мүмкіндік бермейді.

С.В. Тришина медиақұзіреттілікті «ақпараттарды арнайы пәндік білімге түрлендіру және ақпараттық идеяларды басқара алу қабілетін» тұлғаның интегративті сапасы деп сипаттайды.

Медиақұзіреттілікке тән қасиеттер:

Дуалдылығы – объективті (ақпараттық құзіреттілікті сырттай бағалау) және субъективті (өзінің ақпараттық құзіреттілігін іштей бағалай алуы) қарастыру;

Құрылымдылығы – әр адамның ұйымдастырылған білім негізінің өзіндік ерекшелігі;

Селективтілігі – барлық кіріс ақпараттарды қолданыстағы білімге түрлендіру;

Жинақылығы – білім және білім базасы уақыт өте келе кеңірек, тереңірек, көлемді болатындай «жинақталу» тенденциясына ие;

Полифункциональдылығы – алуан түрлі пәндік спецификалық білім базасының бар болуы (білім базасының семантикалық бірлігі көпфункциональды сипатқа ие).

Сондай-ақ, С.В. Тришина медиақұзіреттілікті төмендегідей функцияларға бөліп қарастырады.

- танымдық, білім жүйесін жүйелеуге, адамның өзін-өзі тануына бағытталған;

- коммуникативті, ақпарат тасмалдаушылар, олардың семантикалық компоненті;

- бейімделуі, ақпараттық қоғам өмір жағдайына бейімделуге мүмкіндік береді;

- нормативті, ақпараттық қоғамдағы адамгершілік және құқықтық нормалар мен талаптар;

- бағалауы, ағымдағы әртүрлі ақпараттарды анықтау, талдау, бағалау;

- интерактивті, тәуелсіз және шығармашылық белсенділікке бағытталған өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жүзеге асыруға алып келеді.

Ал медиабілім мәселесін зерттеп жүрген ғалым, Л.С. Зазнобина «медиабілім» студенттердің БАҚ туралы білім алуына, өзін – өзі дамыту үшін ақпарат құралдарын пайдалануға, сыни ойлауды дамытуға, ақпараттық процесті дұрыс ұйымдастыра білуге, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған білім ретінде анықтайды.

Өртүрлі авторлар төмендегідей медиа түрлерін ажыратады:

1) Радио, баспа, бейне, теледидар, компьютерлік желілер және т.б. дәстүрлі түрде ақпарат беру әдісімен ерекшеленеді.

2) Медианы қабылдау арнасы бойынша: визуалды, дыбыстық, аудиовизуалды болып бөлінеді. Бұл түрлер медиа таңбалық кешендердің, кодтардың айырмашылығымен сипатталады. Мерзімді басылымда екілік жүйесі бар: табиғи тіл баспа нысандары мен иконистік белгілер (сызбалар, суреттер, мультфильмдер), сондай – ақ, өртүрлі қаріп таңдаулары, мәтінді орналастыру әдістері және т.б. Радиоға қатысты триада туралы да айту керек: ауызша сөйлеу + табиғи дыбыстар (шулар) + музыка.

3) Медианы пайдалану орны топтық, жеке, жұмыста және үйде болуы мүмкін.

4) Ақпараттық мазмұны бойынша: саяси, идеологиялық, моральдық білім беру, эстетикалық, экономикалық, экологиялық, жарнама.

5) Пайдалану мақсаттары мен функциялары бойынша: ақпарат алу, қарым – қатынас, білім беру.

6) Жеке тұлғаға әсер ету нәтижесі бойынша: өзін – өзі тану, ой – өрісінің дамуы.

7) БАҚ атқаратын функциялары бойынша бөлінеді:

- барлық фактілер мен оқиғалар туралы ақпараттық хабарлама;
- аналитикалық (сын функциясы, бағалау) фактілерді жиі баяндау, олардың талдауымен және бағалауымен, түсініктеме берумен сүймелденеді;

- адамгершілік тәрбие: медиа – адамгершілік пен эстетикалық талғам принциптерін, қоғамдық мінез – құлықтың моральдық – эстетикалық басым үлгілерін, мейірімділік пен зұлымдық туралы түсініктерді бейнелейді.

- әсер ету функциясы (идеологиялық әлеуметтік – басқарушылық, реттеушілік) – медиа адамдардың көзқарасы мен мінез – құлқына әсер етеді, демалуды, бос уақытты жағымды өткізуді қамтамасыз етуге, аудиторияның эстетикалық қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған.

Студенттердің медиақұзіреттілігін қалыптастыру үшін Н. Усовтың медиабілім моделі маңызды болып табылады. Бұл модельдің мақсаты көркем медиамәтіндердің материалында жеке тұлғаны дамыту болып табылады.

Модель аудиторияның белсенді ойлауының әртүрлі түрлерін дамытатын (логикалық, бейнелі, ассоциативті, шығармашылық, аудиовизуалды, эстетикалық, эмоционалды – интеллектуалды білім беруді көздейді:

- медиа ақпаратты қабылдау, түсіндіру, талдау, эстетикалық бағалау білігі;

- экранды, дәстүрлі шығармашылықпен және БАҚ – мен қарым – қатынас жасау кезінде оны пайдалану үшін медиа тілін меңгеру қажеттілігі;

- игерілген ақпарат және көркем – шығармашылық қызметке байланысты вербалды қарым – қатынас қажеттілігі;

- оқу сабақтарында алынған білімді жеткізе білуі.

Оқу үдерісінде студенттердің медиақұзіреттілігін қалыптастыру үшін келесідей медиабілім беру әдістері қолданылады:

1) Алынған білім көздері бойынша:

- ауызша (әңгімелесу, дәріс, түсіндіру, пікірталас);

- көрнекі (медиамәтіндерді көрсету);

- тәжірбиелік.

2) Танымдық қызмет деңгейі бойынша:

- түсіндірме – иллюстрациялық (оқытушының медиа туралы белгілі бір ақпаратты хабарлауы, аудиторияның осы ақпаратты қабылдауы және игеруі);

- репродуктивті (студенттердің әртүрлі жаттығулар мен тапсырмаларды шешу әдістерін меңгеру үшін оқытушы медиа материалдарды әзірлеуі және қолдануы), проблемалық (сыни ойлауды дамыту үшін белгілі бір жағдайларды немесе медиамәтіндерін талдау);

- жартылай іздестіру немес эвристикалық зерттеулер (БАҚ-ғы материалды оқытудың шығармашылық қызметін ұйымдастыру).

А.В. Федоров медиабілім беру процесінде медиақұзіреттілікті және сыни ойлауды дамыту технологиясын төмендегідей қарастырады:

1) диагностикалық (айқындаушы) компонент: студенттерді оқытудың бастапқы кезеңінде медиақұзіреттілік деңгейін анықтау және медиамәтіндерге қатысты сыни ойлауды дамыту;

2) мазмұнды – мақсатты компонент:

- теориялық компонент (медиамәдениеттің тарихы мен теориясын зерттеу блогы, медиабілім беру мотивациясы мен технологиясын дамыту блогы, яғни аудиторияның медиабілім беру әдістері мен формаларын зерттеу) және тәжірбиелік компонент (медиаөнімдер материалындағы кретивті әрекет блогы, яғни медиатехника көмегімен студенттердің өзін – өзі дамытуы):

- медиамәтіндрдің түрлі жанрлары мен түрлерін құру:

- педагогикалық тәжірбие барысында медиа – білім беру саласындағы білім мен дағдыларды шығармашылық түрде қолдану:

- перцептивтік және аналитикалық іс – әрекеттердің блогы: студенттердің әртүрлі жанрлар мен түрлі медиамәтіндерді сыни қабылдау мен талдау қабілетін дамыту.

3) нәтижелі компонент (қорытынды сауалнама, тестілеу және студенттердің шығармашылық жұмыстарының блогы, оқытудың соңғы кезеңінде студенттердің педагогикалық медиақұзіреттілігі мен сыни ойлаудың даму деңгейін талдау).

М.В. Кузьмина медиақұзіреттілікті дамыту мен қалыптастырудың бірқатар компоненттерін анықтады: Біріншісі – медиаматериалдарды пайдалану тәжірбиесі медианың нақты әлеммен тәжірбиесінің көптігі, соғұрлым медиақұзіреттіліктің жоғары деңгейіне өтуге ықпал етеді. Екінші – медиа саласындағы іскерлікті белсенді жүзеге асыру. Үшіншісі – өз білімін жетілдіруге және осы салада өздігінен білім алуға дайын болу.

Осылайша, заманауи адам үшін ақпаратты қабылдау дағдысының қажеттілігі, аудиовизалды бейнелердің мәнін дұрыс түсінудің, сонымен бірге, ақпарат ағындарымен еркін жұмыс істеу және оларға бағдарланудың қажеттілігі туындап отыр. Бұның барлығы медиабілім беру әдістерін қолдану студенттердің медиақұзіреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Коновалова, Н.А. Развитие медиакультуры студентов педагогического вуза [Текст] / Н.А. Коновалова: дис. ... канд. пед. наук. – Вологда, 2004. – С. 97.

2. Протопопова, В.В. Медиакомпетентность современного педагога [Текст] / В.В. Протопопова // Высшее гуманитарное образование XXI века: проблемы и перспективы: В 2-х т. Т.1. Педагогика. Психология. – Самара: ПГСГА, 2009. – С. 285–288.

3. Фатеева, И.А. Медиаобразование: теоретические основы и практика реализации: монография [Текст] / И.А. Фатеева. – Челябинск: Челяб. гос. ун-т, 2007. – 270 с.

4. Федоров, А.В. Медиаобразование в зарубежных странах [Текст] / А.В. Федоров – Таганрог: Изд-во Кучма, 2003. – 238 с.

5. Чельшева, И.В. Медиаатекст и его прочтение [Текст] / И.В. Чельшева // Медиаобразование. – 2006. – N 1. – С. 102-104.

6. Тришина С.В. Информационная компетентность как педагогическая категория // Интернет-журнал "Эйдос". 2005. 10 сент. <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-11.htm>.

13.29. ЖОО-да элеуметтік-педагогикалық пәндерді оқытуда инновациялық технологияларды қолдану

Бекболат Еділбайұлы Сабырбай

элеуметтік ғылымдарының магистрі, оқытушы.

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды

мемлекеттік университеті

(Қарағанды қ., Қазақстан)

Н.Ә. Назарбаев Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру мақаласында былай деген болатын: «Біз тарих, саясаттану, элеуметтану, философия, психология, мәдениеттану және филология ғылымдары бойынша студенттерге толыққанды білім беруге қажетті барлық жағдайды жасауға тиіспіз. Гуманитарлық зиялы қауым өкілдері еліміздің жоғары оқу орындарындағы гуманитарлық кафедраларды қайта қалпына келтіру арқылы мемлекеттің қолдауына ие болады. Бізге инженерлер мен дәрігерлер ғана емес, қазіргі заманды және болашақты терең түсіне алатын білімді адамдар да ауадай қажет» [1, б. 1].

Қазіргі ғылым мен техниканың дамыған кезінде әрбір оқытушы инновациялық технологияларды игеріп, оны оқу-тәрбие процесінде қолдануы тиіс. Жаңаша оқыту сабағының дәстүрлі сабаққа қарағанда біршама артықшылықтары бар екендігіне көз жеткізді.

Инновациялық білім беру оқу-тәрбие процестерінің қайтадан құрылуын көздейді. Б.Ц. Бадмаев бойынша қайта құрылу төрт компонентте қарастырылған:

1. Педагогтың өз тұлғасы. Педагог пәндік білімнің, ақпараттың тасымалдаушысы, нормалар мен дәстүрлерді сақтаушы ғана емес, студенттегі білім көлеміне, оны түсіну не түсінбеу деңгейіне қарамастан, ондағы тұлғаны сыйлайтын, оның қалыптасуының және дамуының көмекшісі. Демократиялық өзара әрекет, ынтымақтастық, көмек, шабыт, студенттің бағытына және талпыныстарына, тұлғалық өсуіне назар аудару бағыты бекітілген. Студенттің өзі де өзгеріске түскен, мұнда білімінің нәтижесі мен алынған бағасы емес, білім алушының мұғаліммен және басқа да студенттермен белсенді әрекеті бағаланады.

2. ЖОО меңгерілетін білімнің құрылымы мен қызметі, оларды меңгеруді ұйымдастыру әдістерінің өзгеруі. Қазіргі кездегі білім қоғамның жаңа ақпараттандырылған деңгейіне сай жүйелі, пәнаралық, жалпыланған сипатта беріледі. Оларды игеру процесінің өзі сан алуан формада – ізденімпаздық, сындарлы ой әрекеті, өнімді шығармашылық процесс ретінде беріледі.

3. Даралап оқу емес, топтық оқу формасына, бірлескен әрекетке, өзара әрекет пен қарым-қатынастың алуан түрлі формаларына, күнделікті ынтымақтастық пен бірлескен шығармашылықтан туындайтын қуанышқа толы «ұжымдық субъект ішінен» даралықты «өсіруге» бағдарлану.

4. Оқу мен тәрбиенің бағалау өлшемін қолдана отырып қадағалау мен бағалаудың басымды, деструктивті рөлінен бас тарту [2, с. 197].

ЖОО-да оқытушы алдында ең бірінші міндет тұрады, бұл – студенттердің оқу әрекетін қалыптастыру немесе оларды әлеуметтік-педагогикалық пәндерді оқуға үйрету. Осы мәселені шешуде әр түрлі зерттеушілер оқу барысында студенттердің танымдық белсенділігін қалыптастыру мәселеге тәжірибелік тұрғыдан келуді қарастырады:

1) Өзіндік жұмысты ұйымдастыру арқылы (Н.Я. Голант, В.К. Майборода, Б.П. Есипов, М.И. Скаткин және т.б.).

2) Танымдық әрекетті ұйымдастыру әдістері арқылы (Б.Н. Богоявленский, Е.Н. Кабанова – Меллер, В.В. Давыдов, Д.Б. Эльконин).

3) Іс-әрекеттің бағдарлы негізін құрайтын жалпы білімді енгізу арқылы (П.Я. Гальперин, Н.Ф. Талызина).

4) Әдістемелік білімді оқытуға кіргізу арқылы (М.Я. Ленер, Б.И. Коротяев).

5) Оқу әрекетін өзіндік қадағалауды шешу арқылы (Л.И. Рувинский).

В.И. Лозовая алғашқылардың бірі болып тұлғаның танымдық белсенділігі мәселесін көтерген болатын. Ол тұлғаның мәнін және осы ұғымның іс-әрекет ұғымына қатынасынашуда түрлі көзқарастар бар екенін атап өтеді [3, с. 128].

А. Абылқасымованың пікірінше, танымдық белсенділік пен танымдық дербестік әлеуметтік белсенділік пен әлеуметтік дербестіктің түрлері болып табылады. Оның пікірінше, белсенділік пен дербестіктің қайнар көзі танымдық қажеттілік болып табылады, оның мындай ерекшеліктері бар:

- танымдық қажеттілік – бұл ең алдымен ақпаратқа деген қажеттілік;

- танымдық қажеттіліктің негізгі ерекшелігі ретінде оның ақпаратқа деген «аштығы»;

- танымдық қажеттілік ең алдымен таным процесінің өзіне бағытталған;

- жағымды эмоциямен тығыз байланысты.

Осыған байланысты А. Абылқасимова танымдық дербестікті үш компонентке бөледі:

- Мотивациялық.

- Мазмұндық-амалдық.

- Еріктік [4, с. 180].

Автор студенттің өзінің белсенділігі деп аталатын факторға ерекше назар аударуды атап өтеді. Себебі адамның өзінің белсенділігі – бұл адамзаттың қандай да бір жетістікке жетуінің негізі болып табылады. Демек, осыған байланысты кәсіби дербестікті тұлғаның жинақталған қасиеті деп қарастыру керек, өйткені ол танымдық, эмоционалдық процестер мен мотивтердің, өз бетінше әрекет ету тәсілдердің, қажеттіліктердің бірігуінен қалыптасады.

Жобалап оқыту технологиясы – белгілі бір мақсатқа жету жолында жоба құрып, жоспар бойынша іс-әрекет жасайды. Мектеп практикасында жобалау әдісін енгізумен айналысқан – С.Т. Щацко болды [5, с. 211]. Оның басшылығымен *1905 жылы* осы әдіс енгізілді. Жоба негізіне: студенттердің танымдық дағдысының дамуы; студенттердің өз бетімен білімді қорыту білігі; ақпарат кеңістігіне бағыттау білігі; сыни тұрғысынан ойлауының дамуы жатады. Жобалау әдісінде белгілі уақыт аралығында жеке, жұптық және топтық тұрғыда өздік іс-әрекет жасауға бағытталған. Бұл әдіс бойынша белгілі бір мәселені әр түрлі әдістер, оқыту құралдары, біріктірілген белгілі, әр түрлі ғылыми техника саласындағы білімі негізінде шешуге негізделген.

Жобалау әдісін орнындауға қойылатын талаптар:

- Белгілі мәселені немесе тапсырманы, есепті шешуде творчестволық, зерттеу бағытының болуы, ол үшін жан-жақты білімі болуы, зерттеу ізденістерін жүргізу керек. Зерттеу нәтижесінің теориялық, практикалық, танымдық маңызының болуы.

- Студенттің өздік іс-әрекетінің болуы.

- Зерттеу әдістерін қолдану.

- Зерттеу міндеттері, зерттеу болжамын ұсыну, зерттеу әдістерін ойластыру, алынған нәтижесін өңдеу, талдау, қорытынды (ой шабуылы, дөңгелек үстел, статистикалық әдіс және т.б.).

Ойын технологиясы. Оқытудың белсенді тәсілдерінің ішінде студенттердің қызығушылығын арттыратын ойынның рөлі зор [6, с. 115]. Ойын, оқу, еңбек адамның негізгі іс-әрекеті. Ойын оқушының оқуға білім алуға деген оң көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі. Ойын әрекетінің негізгі принциптері: оқу мазмұны мен мақсатының сай келуі; технологиясы мен мақсатының сай болуы; пайдалану жүйелілігі және біртіндеп қиындалуы; ойын әрекетінің әртүрлілігі; оқушының тәуелсіздігі, ойын кезіндегі белсенділігі; қарым-қатынастың дамуы.

Дамыта оқыту технологиясы – студентті оқыта отырып, жалпы дамыту. Яғни, студент бойында еркіндік, мақсаткерлік, ар-намыс, мақтаныш сезім, дербестік, адамгершілік, еңбек сүйгіштік, белсенділік т.б. қасиеттер дамиды.

Дамыта оқытуды *1950 жылдың* аяғынан бастап Л.В. Занков және Д.Б. Эльконин зерттей бастады. Дамыта оқытудың негізгі талаптары: жоғары деңгейлі қиындықпен, теориялық білімнің жетекші міндетін ескере отырып, жылдам темппен оқыту [7, с. 140].

Модульді оқыту технологиясы. ЖОО сапалы оқу бағытын айқындайтын жаңа жолдарының бірі – пәндерді модульдік технология арқылы оқыту. Бұл мәселені ғалымдар Дж. Рассель, П. Юцявичене, Р.Бекирова, Г. Лаврентьева және Н. Лаврентьева, М. Жанпеисова, К. Жақсылықова, Е. Туяков және т.б. дәлелдеп келеді [8, б. 93].

Модульді оқытудың негізгі құрамы модуль бағдарламасы. Дұрыс құрылған бағдарлама модульді оқытудың нәтижелі болуының негізгі шарты. Сондықтан да модульді оқытудың негізгі алғашқы кезеңі модуль

бағдарламасын дайындаудан басталады. Оқу модуль үш құрылымды бөліктен тұрады:

1. Кіріспе бөлімі (модульге тақырыпты енгізу).
2. Әңгімелесу бөлімі (студенттердің танымдық қызметін өзара әңгімелесу негізінде ұйымдастыру).
3. Қорытынды бөлім.

Әрбір оқу модулінің сағат саны әр түрлі. Бұл оқу бағдарламасы бойынша тақырыпқа, тақырыптар тобына тарауға бөлінген сағат санына байланысты. 7-12 сағаттан тұратын оқу модулі неғұрлым тиімді.

Жаңа ақпараттық технологиялар. Білім беру жүйесінде жаңа ақпараттық технология дегеніміз – оқу және оқу-әдістемелік материалдар жинағы, оқу қызметіндегі есептеуші техниканың техникалық құралдары, оқытушылар мен студенттер еңбектерін жүзеге асыру үшін оларды қолдану формалары мен әдістері деген анықтама беруге болады. Қазіргі кезде жаңа ақпараттық технология қызметінің құралы ретінде *компьютер* қолданылып жүр. Заман талабына сай барлық ЖОО компьютерлермен жабдықталып, ол студенттердің іс-әрекетінің интеллектуалды құрылысымен сәйкес келеді.

Компьютермен жұмыс істеу студенттің шығармашылық қабілетін дамытып, жалпы мәдениетінің деңгейі мен ықыласын көтереді.

Компьютерді сабақта қолданудың артықшылығы:

- Пәннің бірнеше тақырыптарының қамтылуы.
- Оқу материалының жеткізілу көрнектілігі, түсі, дауысы, қозғалысы.
- Оқу тәжірибесінде көрсетілмейтін тәжірибелерді көруге болады.
- Оқушылардың пәнге қызығушылығы артады.

Қашықтықтан оқыту (ҚО) – интернет жүйесі арқылы білім негіздеріне ұлттық халықаралық білім беру мекемелерінің мәліметтер негіздеріне қол жеткізу. Қашықтықтан оқыту формасын тәжірибеге ендірудің бірнеше артықшылықтары бар, себебі қашықтықтан оқыту негізгі сипаты мыналар болып табылады:

- Икемділік. Студенттер дәріс және семинар сабақтарына жүйелі қатыспайды, олар өздеріне ыңғайлы уақытта, орында және қарқында жұмыс істейді.

- Модульділік. Әрбір жеке курс белгілі бір сала жөнінде тұтас түсінікті қалыптастырады, ол бір – біріне тәуелді емес курстар жиынтығынан – модульдерден – жеке және топтық қажеттілікке жауап беретін оқу бағдарламасын жасауға мүмкіндік береді.

- Экономикалық тиімділік. Әлемдік білім беру жүйесінің орташа бағасы қашықтықтан оқытудың дәстүрлі білім беру жүйесінен екі есе не одан да арзанға түсетінін көрсетіп отыр.

- Оқытушының жаңа рөлі. Оған танымдық процестерді бағыттау, оқытылатын курсты түзету, кеңес беру, оқу бағдарламасын басшылыққа алу және т.б. сол сияқты жаңа қызметтер жүктеледі.

- Білім берудің арнайы бақылауы - қашықтықтан ұйымдастырылған емтихандар, әңгімелесу, практикалық, курстық, дипломдық жұмыстар және т.б.

Едәуір көп тараған электрондық басылымдардың бірі – *электрондық оқулық (ЭО)* болып табылады. Оған мәтіндерден басқа студенттерге оқу материалын қабылдаудың әр түрлі формаларымен меңгеруге мүмкіндік беретін құрылымдық – логикалық сызбалар және көрнекі материалдар кіреді. Оларға сонымен қатар негізгі құқықтық құжаттар, терминдердің сөздігі, ақпаратты іздеу модульдері, тест кіруі мүмкін [3, с. 205]. Электронды оқулықтың артықшылығына мыналарды жатқызуға болады: тәжірибені шұғыл кері байланыспен қамтамасыз ету; ақпарат іздеуге көмек, гипермәтіндік түсіндірулерге бірнеше қайтара жүгінуде уақытты едәуір үнемдеу. Студенттің дара ерекшеліктерінің қарқынына орай белгілі бір тарау бойынша білімді тексеруге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, қазіргі кезде оқытушылар инновациялық технологиялар мен жаңа әдіс-тәсілдерді психологияны оқытуда пайдалана отырып, сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне, сонымен қатар танымдық белсенділіктерін қалыптастыру мен шығармашылық ойлауының дамуына, жалпы тұлғалық қасиеттерін арттыруға, жеке, жұппен және топтық жұмыс жасауға өз септіктерін тигізетіндері анық.

Әдебиеттер тізімі:

1. Нұрсұлтан Назарбаев. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // <https://aikyn.kz/2017/04/13/9894.html> – ғаламтор көзінен алынды.
2. Бадмаев Б.Ц. Методика преподавания психологии. – Москва «Владос», 2001.
3. Карандашев В.Н. Методика преподавания педагогической психологии. – СПб., 2005. – 290 с.
4. Бархаев Б.П. Методическое обеспечение преподавания психологии. – М., 2000.
5. Цукерман Г.А. Психология саморазвития: задача для подростков и их педагогов. – Рига: «Эксперимент», 1995.
6. Игры – обучение, тренинг, досуг / Под ред. В.В. Петрусинского // В четырех книгах. – М.: Новая школа, 1994.
7. Эльконин Д.Б. Психологическое развитие в детских возрастах. – Воронеж, 1995.
8. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы. – Алматы, 2002.

13.30. Роль игры в педагогическом процессе дошкольного образования

Галина Каскарбековна Бокижанова

кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Педагогика и психология». Академия «Болашак» (г. Караганда, Казахстан)

Бейбитгуль Бексеитовна Бекбашева

магистр педагогических наук. Академия «Болашак»
(г. Караганда, Казахстан)

Изучение воспитательных возможностей игры на протяжении долгих лет существования наук о человеке представляло интерес для многих ученых.

Проблема игры как деятельности, имеющей особое значение в жизни ребенка, являлась объектом научных исследований В.Штерна, К.Грооса, Дж.Дьюи, Ст.Холла, З.Фрейда, Д.Б.Эльконина, Ж.Пиаже, Л.С.Выготского, А.Н.Леонтьева, А.П.Усовой, А.А.Рояк, Т.А.Репиной и многих других исследователей

Впервые в общую педагогическую систему воспитания ребенка игра была включена в трудах Ф. Фребеля – немецкого педагога первой половины. 19 века. Он предложил использовать игру в качестве «развивающе-образовательного средства» для маленьких детей.

Бельгийский педагог О.Декроли создал систему дидактических игр, обеспечивающих сенсорное и духовное развитие детей, в которой в качестве педагогического средства использовал лишь особого рода игровую активность.

В концепции Д.Дьюи игры непосредственно отображают окружающую действительность детей.

В книге «Как любить ребенка» Я.Корчак размышляет о детской игре. Он называет игру единственной областью, в которой дети могут взять инициативу в свои руки и быть независимыми. Во всех других областях, добавляет он, мы только делаем им временное одолжение.

Теоретические положения об играх, их воспитательные возможности, выдвинутые в трудах К.Д. Ушинского, получили широкое научное обоснование. По его словам, в процессе игры в психике ребенка, происходят важнейшие изменения: развиваются его воображение, творческие способности, укрепляются память и воля, вырабатывается цельный характер, формируется нравственная и духовная сторона растущей личности. К.Д. Ушинский считал, что из игр душа ребенка извлекает пользу для своего развития. Игра влияет на развитие детских способностей и склонностей и судьбу ребенка в целом.

Важность использования в воспитании и обучении различных видов игр подчеркивал П.Ф.Лесгафт. Он полагал, что воспитание

посредством игр равно по воздействию приучения к самостоятельному труду.

В своей педагогической деятельности широко применял игру и Л.Н. Толстой. Вводя в практику школы устное народное творчество, способствующее ознакомлению и освоению детских народных игр, он был твердо убежден в их воспитательных возможностях. По его мнению, именно игры как средство нравственного воспитания помогут детям разобраться в сложных явлениях жизни, научат понимать людей, их поступки, мысли, уважать, ценить и беречь традиции и обычаи своего народа.

Известный педагог П.Ф. Каптерев посвятил проблеме детских игр самостоятельную работу – «Детские игры и развлечения», в которой показал роль игры в социализации ребенка. Педагог считал, что у ребенка остается масса свободных сил и энергии, которые не расходуются на труд по удовлетворению потребностей. Вследствие этого детская деятельность носит характер игры, т.е. непосредственно приятной деятельности.

Большой вклад в разработку теории игры внесли Е.А.Аркин, Н.К. Крупская, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский.

Новая полоса изысканий в области воспитательных возможностей. игры представлена казахстанскими учеными. Среди казахстанских ученых, изучающих значение игры, и в первую очередь народной, для развития и воспитания детей, необходимо выделить работы А.А.Диваева, Н. Кульжанова, М. Жумабаева, Т.Тажибаева. Первым исследователем, собравшим большое количество казахских народных игр, высоко ценившим их воспитательное и развивающее значение был этнограф А.А. Диваев. Он писал о стимулирующей роли игр, вооружавших детские чувства яркими впечатлениями об окружающей действительности, вдохновлявших их на творческий поиск, побуждавших к самостоятельной деятельности.

Перечисленные исследования внесли серьезный вклад во всестороннее рассмотрение различных аспектов теории и практики роли игры в педагогическом процессе дошкольного образования, однако, данная проблема по-прежнему остается актуальной.

В педагогике игра используется как средство воспитания. В системе воспитательных средств игра занимает явно не равноценное по сравнению с другими воспитательными средствами - общением, трудом, учением - место. Она если и имеет весьма существенное значение, то в определенный непродолжительный период жизни индивида - в возрасте примерно от полутора-двух лет и до поступления в школу. Это, конечно, не означает, что до и после этого времени ребенок не играет. Играть ребенок начинает очень рано, когда ему месяц-полтора, и продолжает потом играть всю свою жизнь.

Однако в первые полтора-два года жизни не игра является основным видом деятельности, а деятельность познавательная и

деятельность учения. Он в это время учится многому: распознавать, передвигаться, общаться и в том числе играть. А после поступления в школу играть ребенку становится некогда, да и интересы постепенно смещаются в сферу организованного обучения и труда. И лишь общение не теряет своего значения ни в один из периодов жизни и развития индивида. Изменяются только его содержание, формы, мера включенности в другие виды деятельности [1, с. 128].

Для игры же важнейшее средство воспитания выступает непродолжительный период детства, всего четыре-пять лет, когда от ее разнообразия, содержания, эмоциональной и интеллектуальной насыщенности действительно зависят результаты развития индивидуальности и социализации личности. В играх ребенок осваивает окружающий предметный мир и отношения взрослых.

Но он не только осваивает готовые способы действий, но и экспериментирует, приспособливает предметы к своим потребностям, использует их в соответствии с развивающимся воображением. Это же характерно и для освоения отношений в мире взрослых: ребенок, воспроизводя в игре отношения взрослых, по-своему переживает их и трансформирует в соответствии со своей фантазией: возникающими представлениями о добре и справедливости. Через себя в игре ребенок начинает понимать другого человека, точно так же, как через другого начинает понимать себя.

Такое активное участие в освоении предметного мира и мира человеческих отношений способствует развитию творческих возможностей детей: два основных психических новообразования дошкольного возраста, формирующихся в игре, - ориентация на позицию другого человека и творческое воображение, - теснейшим образом связаны друг с другом. Можно даже сказать, что это две стороны одного и того же начала в ребенке, а именно - начала творческого.

Игра - явление сложное и многогранное. Можно выделить следующие её функции:

- обучающая функция - развитие общих учебных умений и навыков, таких, как память, внимание, восприятие;

- развлекательная функция - создание благоприятной атмосферы на занятиях, превращение урока, других форм общения взрослого с ребёнком из скучного мероприятия в увлекательное приключение;

- коммуникативная функция - объединение детей и взрослых, установление эмоциональных контактов, формирование навыков общения.

- релаксационная функция - снятие эмоционального напряжения, вызванного нагрузкой на нервную систему ребёнка при интенсивном учении, труде;

- психотехническая функция - формирование навыков подготовки своего психофизического состояния для более эффективной деятельности, перестройка психики для интенсивного усвоения;

- функция самовыражения - стремление ребёнка реализовать в игре творческие способности, более полно раскрыть свой потенциал;

- компенсаторная функция - создание условий для удовлетворения личностных устремлений, которые не выполнимы в реальной жизни [2, с. 28]. Игра - вид деятельности, мотив которой заключается не в результатах, а в самом процессе.

Игры различаются по содержанию, характерным особенностям, по тому, какое место они занимают в жизни детей, в их воспитании и обучении.

Сюжетно-ролевые игры создают сами дети при некотором руководстве воспитателя. Основой их является детская самодеятельность. Иногда такие игры называют творческими сюжетно-ролевыми, подчеркивая, что дети не просто копируют те или иные действия, а творчески их осмысливают и воспроизводят в создаваемых образах, игровых действиях. Разновидностью сюжетно-ролевых игр являются строительные игры.

В практике воспитания используются и игры с правилами, создаваемые для детей взрослыми. К играм с правилами относятся дидактические, подвижные, игры-забавы. В основе их лежит четко определённое программное содержание, дидактические задачи, целенаправленность обучения. Самодеятельность детей при этом не исключается, но она в большей мере сочетается с руководством воспитателя. При овладении опытом игры, развитие способности к самоорганизации дети проводят и эти игры самостоятельно.

Ролевая, или так называемая творческая игра детей дошкольного возраста в развитом виде представляет деятельность, в которой дети берут на себя роли взрослых и в общественной форме в специально создаваемых игровых условиях воспроизводят деятельность взрослых и отношения между ними. Для этих условий характерно использование разнообразных игровых предметов, замещающих действительные предметы деятельности взрослых.

Самодеятельный характер игровой деятельности детей заключается в том, что они воспроизводят те или иные явления, действия, отношения активно и своеобразно. Своеобразие обусловлено особенностями восприятия детей, понимания и осмысления ими тех или иных фактов, явлений, связей, наличием или отсутствием опыта и непосредственностью чувств.

Творческий характер игровой деятельности проявляется в том, что ребёнок как бы перевоплощается в того, кого он изображает, и в том, что, веря в правду игры, создаёт особую игровую жизнь и искренне радуется, и огорчается по ходу игры. Активный интерес к явлениям

жизни, к людям, животным, потребность в общественно значимой деятельности ребёнок удовлетворяет через игровые действия.

В творческой сюжетно-ролевой игре ребёнок активно воссоздаёт, моделирует явления реальной жизни, переживает их и это наполняет его жизнь богатым содержанием, оставляя след на долгие годы.

Строительная игра — это такая деятельность детей, основным содержанием которой является отражение окружающей жизни в разных постройках и связанных с ними действиях.

Строительная игра в некоторой степени сходна с сюжетно-ролевой и рассматривается как её разновидность. У них один источник - окружающая жизнь. Дети в игре строят мосты, стадионы, железные дороги, театры, цирки и многое другое. В строительных играх они не только изображают окружающие предметы, постройки, копируя их, но и привносят свой творческий замысел, индивидуальное решение конструктивных задач. Сходство сюжетно-ролевых и строительных игр заключается в том, что они объединяют детей на основе общих интересов, совместной деятельности и являются коллективными.

Различие между этими играми состоит в том, что сюжетно-ролевой игре прежде всего отражаются разнообразные явления и осваиваются взаимоотношения между людьми, а в строительной основным является ознакомление с соответствующей деятельностью людей, с применяемой техникой и её использованием.

Театрализованные игры в отличие от сюжетно-ролевых предлагают наличие зрителей. В их процессе у детей формируется умение с помощью изобразительных средств точно воспроизводить идею художественного произведения и авторский текст. Эта сложная деятельность требует обязательного участия взрослого, особенно в подготовительный ее период. Чтобы театрализованные игры стали по-настоящему зрелищными, нужно обучить ребят не только способам выразительного исполнения, но и сформировать у них умение готовить место для представлений. Все это для детей среднего дошкольного возраста является нелегкой задачей [3, с. 28].

Еще один вид игр – дидактический. С помощью дидактических игр дети учатся сравнивать и группировать предметы как по внешним признакам, так и по их назначению, решать задачи; у них воспитывается сосредоточенность, внимание, настойчивость, развиваются познавательные способности.

В дидактической игре содержатся все структурные элементы, характерные для игровой деятельности детей: замысел, содержание, игровые действия, правила, результат. Но проявляются они в несколько иной форме и обусловлены особой ролью дидактической игры в воспитании и обучении детей дошкольного возраста.

Наличие дидактической задачи подчёркивает обучающий характер игры, направленность её содержания на развитие познавательной деятельности детей. В отличие от прямой постановки

задачи на занятиях в дидактической игре она возникает и как игровая задача самого ребёнка. Важное значение такой игры состоит в том, что она развивает самостоятельность и активность мышления и речи у детей.

В дидактических играх перед детьми ставятся те или иные задачи, решение которых требует сосредоточенности, внимания, умственного усилия, умения осмыслить правила, последовательность действий, преодолеть трудности. Они содействуют развитию у дошкольников ощущений и восприятия, формированию представлений, усвоению знаний. [4, с. 134]. Эти игры дают возможность обучать детей разнообразным экономным и рациональным способам решения тех или иных умственных и практических задач. В этом их развивающая роль.

Таким образом, опираясь на психолого-педагогические основы по вопросам роли игры в педагогическом процессе дошкольного образования, а также результаты, полученные в ходе обобщения и анализа существующего опыта, определяется ее ведущая роль как эффективного средства формирования личности в период дошкольного возраста

Список использованной литературы:

1. Эльконин Д. Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 1997. – 304 с.
2. Шмаков С.А. Игра и дети. – М.: Знание, 1999. – 256 с.
3. Никитин Б. П. Развивающие игры. – М.: Педагогика, 2000. – 367 с.
4. Сиденко А. "Игровой подход в обучении" // Народное образование. - 2000. - № 8. - С. 134 - 137.

13.31. Бастауыш мектепте салауатты өмір салтын қалыптастыру жолдары

Ғалибану Махметовна Кертаева

п.ғ.д., профессор, ҚПҒА академигі, Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразиялық ұлттық университеті (Астана қ, Қазақстан)

Риза Набиевна Жапанова

докторант, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды
мемлекеттік университеті, (Қарағанды қ, Қазақстан)

Қазақстанда кейінгі он жылдықта болып жатқан өзгерістер бала тәрбиесіне жаңа сапалы талапты қажет етуде. Қазіргі кезеңдегі жеткіншек ұрпақтың денсаулығына қамқорлық жасау - маңызды мәселелердің бірі емес, бірегейі болып отыр. Білім берудің маңызды мақсаттарының бірі – бастауыш сынып оқушыларының бойына салауатты өмір салтын қалыптастыратын, денсаулық мәдениетін тәрбиелейтін, ортаның ішкі және сыртқы теріс әдептерін

бейтараптандыратын, физикалық және өнегелік қалпына келтіруге ықпал ететін ортаны құру. Бастауыш мектепте білім алу кезеңі оқушылардың денсаулығын қалыптастыру мен нығайтуда маңызды орын алады. Соңғы жылдары оқушылардың денсаулығының нашарлауы – денсаулықты нығайту мен қалыптастыруға ерекше ден қою мен нақты шараларды қолдануды талап етеді.

Өскелең ұрпақтың денсаулығын зерттеудің көптеген нәтижелері елеулі алаңдаушылықты тудырады. Экологиялық жағдайдың жағымсыз өзгерістері, әлеуметтік-экономикалық мәселелер - білім беру орнында денсаулықтары нашарлаған балалардың қатарының артуының айқын көрінісі болып отыр. Соның нәтижесі оқу іс-әрекетіне бейімделу, тапсырмаларды орындау мен зейін қоюдың қиындығына алып келеді. Ағзаның осындай қалпы білім берудің алдыңғы қатарлы технологияларының тиімділігін төмендетеді және тұлғалық дамудың жеке бағдарламасын жүзеге асыруды қиындатады. Жылдан жылға дені сау балалардың қатары азайып, аурушаң балалар саны артуда.

Баланың денсаулығына кері әсер ететін факторлар көп: экологиялық жағдайлар, дұрыс тамақтанбау, гиподинамия, тұқым қуалаушылық, зиянды дағдылар, т.б. Бірақ соның ішінде ең басымы психосоматикалық сырқаттарға әкеліп соғатын фактор – жанға жайсыз жағдайда өмір сүру. Дәрігерлер мұны организмге салмақ түсіретін қорқыныш, жек көру, дәйексіздік, әр түрлі кикілжіндер сияқты кері эмоциялық күштер арқылы түсіндіреді. Медицина тұрғысынан қарастырғанда адам ағзасының әлсіреуіне жол ашатын жағдайлар: шаршау, тоңу, ашығу, жан қысылуы (қайғыру, қорқу, ренжу, т.с.с.). Ал, ағза әлсіреген кезде адамның төңірегінде, тіпті ауыз-мұрынының ішінде толып жатқан ауру көздырғыш микробтардың ең әлділері іске кірісе бастап, түрлі кеселге ұшыратады. Бала ағзасын әлсіретпудің жолдарын мектеп ұжымы зерттеп, танып, біліп, игеріп жатса, халықтың денсаулығын сақтау ісі оңға басар еді.

Ол туралы Әл-Фараби ғұлама қалдырған асыл мұрасында денсаулыққа жетудің кейбір жолдарына көңіл аударып, былай жазған: «Адамның мінез-құлқын кемелдендіретін іс-әрекеттер адамның тәнін кемелдендіретін іс-әрекеттерге ұқсайды. Тәннің кемелдігі – денсаулық. Денсаулық бар болса оны сақтау керек. Жоқ болса оған жетуге тырысу керек. Тәнді сауықтыратын іс-әрекеттер тек қалыпты деңгейде болса ғана саулыққа жетуге болады. Мысалы, тамақ қалыпты деңгейде болса онымен саулыққа жетуге болады. Сол сияқты шаршау орта деңгейде болса, ол арқылы қуатқа ие болуға болады. Дәл сол секілді іс-әрекеттер де орта деңгейде болса, солар арқылы жақсы мінез-құлыққа ие боламыз [1].

Бүгінгі күнде жанға жайсыз жағдайда жандары қысылып, тәңертең асығыста шала тамақтанып, түскі асқа дейін қарны ашып, мектепке жылу бергенше сынып бөлмелерінде тоңып-жаурап, ал бергеннен кейін

ыстықтап, желдету нәтижесінде өтпелі желге ұшырап, шаршап-шалдығып жүрген балалар саны аз емес.

Сонымен қатар, мектепте оқыту процесінде жүктеменің өсуі бастауыш сынып оқушыларының денсаулықтарының проблемасын одан әрі тереңдете түседі. Н.В. Барышева, И.И. Брехман, В.В. Колбанов, В.П. Петленко және басқалардың зерттеулеріне сәйкес гиподинамия, оқу жүктемесінің ұлғаюы, дұрыс тамақтанбау, жиһазға, жарықтандыруға қойылатын гигиеналық талаптардың стандартқа сай келмеуі, сонымен қатар балалар, ата-аналар, педагогтар үшін салауатты өмір салты мен денсаулық жайлы ақпарат жеткіліксіздігі, салауатты өмір салтын қалыптастырудағы жұмыстың төмендігі оқушылардың денсаулығына теріс әсер етеді. Денсаулық - адамның ең негізгі құқығының бірі, адамзаттың әл-ауқатының, бақытының ажырамас бөлшегі, еліміздің әлеуметтік және экономикалық дамуының басты шарты екені белгілі. Халықтың денсаулығынан елдің әлеуметтік-экономикалық, демографиялық, экологиялық, санитарлық-гигиеналық жағдайы аңғарылады және оның қарқынды түрде дамуына әсер етеді [2]. Сондықтан денсаулық кез келген қоғамның сапалық көрсеткіші болып табылады. Дамыған елдерде денсаулық проблемаларын шешуші бағыттарының негізі ретінде халықтың салауатты өмір салтын ынталандыру үшін білім беру мен экономикалық механизмдер қолданылады. Қазақстандағы халықтың денсаулығының теріс құбылысы осы проблеманы шешуге байланысты технологиялар мен маңызды бағыттарда түрлі білім саласындағы зерттеулердің дамуына септігін тигізді. Біздің көзқарасымыз бойынша адамның денсаулығын сақтау және проблемаларды шешу үшін денсаулық мәдениетіне қатысты оқушылардың сауаттылығын арттыру қажет.

Соңғы уақытта педагогика ғылымы салауатты өмір салтын модельдеу саласында едәуір тәжірбие жинақтады: салауатты өмір салтын сақтау (Н.М. Амосов, В.И. Жолдак), денсаулықты сақтау және нығайту (И.А. Аршавский, Н.А. Агаджанян, И.И. Брехман және басқалар). Денсаулықты қалыптастыру мен дамытуға ықпал ететін психологиялық-педагогикалық және ұйымдық-педагогикалық шарттар кеңінен танылды (А.Г. Бусыгин, Г.К. Зайцев, Э.М. Козин және т.б.). Алайда, оқушылардың денсаулықты сақтау туралы білімдері төмен, салауатты өмір салтын ұстану қабілеттері мен дағдылары жетіспейді, олар қоршаған орта факторларының адам денсаулығына және болашақ ұрпақтың тектік қорына ықпалын бағалауға қабілетсіз. Психологиялық-педагогикалық дереккөздерде білім беру үдерісінің денсаулыққа бағалы құндылық ретінде белсенді өмір ұстанымына бағыттайтын нәтижелер толық сараланбаған және талдап қорытылмаған.

Бүгінгі таңда заманауи мектепте оқу үрдісіне жоғары талаптар қойылған: педагогтар әр оқушыға тұлға ретінде өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі іске асыруға, қоғамдағы адамгершілік және рухани сұраныстарға орай, сонымен бірге отбасында тәрбиелік орта құруға

көмек көрсетуі керек. Бірақ балалардың денсаулығын сақтау мен алдын алу, салауатты өмір салтын сақтауға ынталандыру екінші қатарда қалып тұр, бұл өз алдына мектеп жұмысының бұл бағыттағы жұмыс сапасына әсер етпей қоймайды. Балалардың жас ерекшеліктеріне сай бағдарланған денсаулық сақтау бағдарламалары ең тиімді болатыны баршамызға белгілі. Балалар денсаулығына әсер ететін түрлі теріс факторлардың алдын алу іс-шаралары енген бағдарламалар ауруға шалдыққан балалар денсаулығын түзетуге бағытталған оңалту бағдарламаларына қарағанда әлдеқайда тиімдірек екендігі белгілі. Сонымен қатар кәсіби медициналық көмек мектептен алшақ, тек клиникалар мен ауруханаларда ғана қол жеткізуге болады.

Психологиялық-педагогикалық ғылыми әдебиет «денсаулық», «салауатты өмір салты» деген түсініктерді тереңірек ұғуға ден қояды.

Адам денсаулығы деген түсінік тек медико-биологиялық ұғым ғана емес, сонымен бірге аталған терминді қолдануға орай психологиялық-педагогикалық, философиялық және әлеуметтік категорияға жатады. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДҰ) деректері бойынша адам денсаулығына физикалық (соматикалық), рухани (жан, ақыл) және әлеуметтік компонент жатады. Зерттеуші Г.Л. Апанасенконың пайымдауынша, олар адам денсаулығының соматикалық, ақыл-ой, әлеуметтік үш компонентіне сай келеді. Н.А. Агаджанян, Н.М. Амосова, И.И. Брехман, В.В. Колбанова зерттеулеріне сүйене отырып, адам денсаулығына әсер ететін соматикалық, физикалық, ақыл-ой, моральдық төрт факторды бөліп алуға болады.

Соматикалық фактор адам дамуының қозғалтқыш механизмі болып табылады және ағза саулығының көрсеткіші болады. Оның негізін базалық сұранысқа негізделген жеке дамудың биологиялық бағдарламасы құрайды.

Физикалық фактор ағза жүйесі мен мүшелердің даму деңгейін көрсетеді және морфологиялық және функционалдық қорларға негізделген.

Психикалық фактор адамның психикалық жағдайын көрсететін ақыл мен санасының жай-күйіне қарай мінез-құлықты көрсетеді.

Ал ақыр соңында адамгершілік факторына келетін болсақ, бұл өмірдегі мотивациялық және сұраныстық-ақпараттық сипаттамаларының жиынтығы болып табылады, қоғамдағы тұлғаның құндылықтары мен мінез-құлықтар негізін анықтайды.

Бүгінгі таңда Бүкіләлемдік денсаулық сақтау Ұйымының Жарғысында «Денсаулық - бұл тек ауру-сырқау мен дене мүшелерінің кемістігінің болмауы ғана емес, сонымен қатар дені сау, рухани және әлеуметтік игілігі» деген денсаулыққа берілген анықтама жиі қолданылады. А.А. Остроумов денсаулықты «Ортаның талаптары мен ағза күшінің тепе-теңдік жағдайы» деп санайды [3]. В.П. Казначеев былай деп жазады: «Біз денсаулық деп адамның белсенді, ұзақ өмірінің жағдайындағы биологиялық және физиологиялық функциясын, еңбек

қабілеті мен әлеуметтік белсенділігін сақтау және дамыту процесін түсінеміз» [4]. А.Г. Щедрина денсаулыққа мынадай анықтама береді: «Денсаулық - белгілі бір әлеуметтік-экономикалық орта жағдайында генетикалық әлеуетті іске асыру процесінде дамып, адамға әртүрлі дәрежеде биологиялық және әлеуметтік функцияларын орындауға мүмкіндік беретін интегралды көп өлшемді динамикалық жағдай» [5].

Ғылыми әдебиеттерде «денсаулық» ұғымына сапа тұрғысынан қандай түсінік бергенін қарастырайық. Академик Н.М. Амосов адам денсаулығы барлық мүшелердің толыққанды жұмыс атқарғанда ғана барынша өнімді нәтиже береді деген жорамал айтады [6]. В.П. Казначеев денсаулық түсінігін ұрпақтың психо-әлеуметтік, биологиялық өміршеңдігі ретінде қарастырды [4]. Көптеген зерттеушілер денсаулық деңгейіне орай бейімделу қабілетін, құрылымын, төзелуге қабілетінің көрсеткіштерін қолданады және тұлғаның жағдайы денсаулығына байланысты екенін атап өткен. Сонымен бірге денсаулық – бұл дамудың шарты, әр жеке адамның объективтік қажеттілігі. Жоғарыда келтірілген ғылыми психологиялық-педагогикалық талдау «денсаулық» ұғымына мынадай анықтама беруге мүмкіндік берді: адам мен қоршаған ортаның өзара толық әрекетін қамтамасыз ететін ағзаның, психикалық және әлеуметтік механизмдердің жүйелі көп деңгейлі даму процесі. Осылайша, денсаулық - адам өмірінің түрлі компоненттерді қамтитын, соның ішінде психологиялық-педагогикалық жүйе құратын адам өмірінің негізі болып табылады. Бұл компонент баланың жас кезінен бастап салауатты өмір салтын қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Зерттеушілер денсаулықты генотип және қоршаған ортаға әсер ететін биологиялық және әлеуметтік қасиеттердің үйлесімді бірлігі екенін атап көрсетеді. Осылайша, адам денсаулығы – бұл тұлғаның психофизикалық бітімі, мінез-құлқы мен тәрбиесіне сай жеке өмір үлгісі болып табылады. Мінез-құлық ата-аналар мен мектептің әсерімен балалық шақта қалыптасатыны баршамызға белгілі. Статистика көрсеткіштеріне сүйенсек, денсаулыққа әсер етуші факторлар: өмір салты (50%), қоршаған орта (20%), тұқымқуалаушылық (20%) және (10%) денсаулық сақтау.

Өмір салты - саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайлардан, жеке құндылықтардан, психикалық сипаттамалардан тұратын және адамның мінезі мен әрекетін анықтайтын дәреже. Өмір салтын оның үш құрамдас бөлігі сипаттайды: өмір сүру деңгейі, өмір сапасы мен өмір салты. Денсаулықты зерделеуде оқушыны ынталандыратын, белсенділік деңгейі, сонымен қатар білім сапасына әсер ететін тұлғалық-бағыттық тәсіл маңызды рөл атқарады. Осы тәсілді оқу үрдісінде қолдағанда оқушының жеке даму ерекшеліктері, тұлғаның барлық күрделі аспектілері ескертілуі қажет. Соның нәтижесінде баланың ақпаратты маңызды, құнды және өзекті түрлендіру арқылы пәнге деген тұлғалық қатынасы дамиды. Мектептік фактор оқушылардың денсаулығына қатты әсер ететін экзогендік фактор болып

табылады. Бұл аспектіде бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктері мен мүмкіндіктеріне орай үйлесімді және жан-жақты дамуына әсер ететін, олардың жұмыс істеу қабілетін сақтауды маңызды міндет санайтын білім беру ұйымы болуы қажет. Баланың әлеуметтік бейімделуі ішкі сипатына әсер етеді және оның құрылымын өзгертеді, осылайша күрделі қарама-қайшылық болады. Бастауыш мектеп оқушысының өсуіне, дамуына мүмкіндік тудырып, жайлы әлеуметтік орта туғызғанда ғана бейімделуге жол ашылады [7].

Осыған байланысты педагог оқушы мен білім беру ортасында дәнекерлеуші іспетті болады, баланың денсаулығына жауапкершілікті өзіне алады. Міне, сондықтан ұстаз үшін бала денсаулығының ақаулығын бірден аңғарып, баға беріп, бастауыш мектеп оқушысының денсаулығын қалыпқа келтіру және салауатты өмір салтын ұстануға қолайлы жағдай жасау маңызды болып табылады. Сонымен бірге оқытушы баланың жас ерекшелігіне сай өз денсаулығына саналы көзқарас қалыптастыруға мүмкіндік беретін, салауатты өмір салты мен гигиеналық негіздер енген, оқушыларға қажет валеологиялық білім береді.

Ал өз кезегінде бастауыш мектеп оқушысы білім беру ортасымен әрекетке түсетін субъект болады. Дене мүшесінің саулығы болмаса үйлесімді тұлғаны қалыптастыру мүмкін емес екендігі баршаға белгілі.

Педагогикалық үрдіс мақсаттарының бірі–дені сау болу қажеттілігіне тәрбиелеу болып табылады. Оқытушы бастауыш мектеп оқушысына өз денсаулығын сақтауға, дамуға, өзінің жұмысқа қабілеттілігін қолдауға, жетістікке қол жеткізуге, үйлесімділік табуға үйретеді. Педагог ата-аналар жиналыстарында, жеке кездескенде оқушының психикалық денсаулығын сақтау үшін отбасындағы қолайлы ахуалды сақтаудың қаншалықты маңызды екенін атап өтуі керек. Өмір салты әр жеке тұлғаның өзінің қалауымен және қажеттіліктерімен таңдап алатын құндылық болмысы екенін атап өту керек. Педагогика тұрғысынан қарағанда «бағдар» ұғымын екі аспектіден қарастыруға болады - үрдіс және нәтиже сапасы. Бағдар – бұл белгілі бағытта білім мен дағдыларды еркін меңгеру нәтижесі тәрізді. Бағдар - ойлаған істен бастап нәтижеге жетуді көздейді, яғни мақсат қою, жетістікке жету жолдарын таңдау, жоспар мен өмірлік мақсаттарды салыстырғанды бағалау, іс-әрекеттерді жоспарлау үрдісі. «Құндылық» пен «қажеттілік» ұғымдары объективті және субъективті тұтастықтың көрінісі ретінде бағалы қатынас ретінде қолданылады.

Педагогикалық аспектіде құндылық бағдары мынада: объективті құндылықтардың кең ауқымы сезімталдық пен жеке әсерленушілік тақырыбы бола отырып, жеке тұлғаны қалыптастыру жолындағы шарттардың бірін қамтамасыз етеді. Құндылық бағдар бастауыш мектеп оқушыларының әлемге, қоршаған орта мен өз өзіне деген қатынас жүйесін қалыптастыруға, оқу үрдісін ұйымдастыру нәтижелерін бағалаудың өлшемшарт сапасы ретінде қолданылады.

Зерттеушілердің пайымдауынша, құндылық бағдарының элементтері – когниттік шағын жүйе, оған білім мен ой-пікір, сезім мен жан толғанысы енген эмотивтік шағын жүйе, көңіл-күйлік шағын жүйеге объектіге қатысты белгілі бір әрекеттер мен дәйекті мінез-құлық жатады. Кез-келген құндылық бағдар деңгейін анықтау үшін барлық компоненттерді бекіту керек, ал бұл мәселе белгілі бір әдістерді таңдау және қолдану жолымен шешіледі. Осылайша, психологиялық-педагогикалық ғылыми әдебиетте құндылық бағдары әр тұлға құрылымының құрамдас бөлігі болып, адамның қоршаған ортаға қатынасының ерекшеліктері мен мінез-құлқын анықтайды, сонымен қатар тұлға құрылымында маңызды да тәуелсіз бірлік ретінде сипатталады. Сонымен қатар құндылық бағыт объективті-субъективті негізге ие болып, құндылығымен сипатталады [8].

Құндылық бағдарына тұлға мойындаған құндылық қана жатпайды, құндылық бағыт – адамның мәдени және адамгершілік діңгегі болатын оның жетілуіне қарай баға беру деңгейі. Тұлғаның құндылық бағдарын түрлі факторлар әсерінен қалыптастыруға болады: отбасы, мектеп, жоғарғы оқу орны және басқалар. Адам өмірі – қоғамның ең жоғарғы құндылығы. Демек, адамның қасиеттері, адами құндылықтары тек жеке тұлғаның ғана емес, сонымен қатар жалпы қоғам құндылығы болмақ. Осылайша, бұл факт жеке адам денсаулығының қоғам игілігі рөлінде саналады. Бастауыш мектеп оқушыларының салауатты өмір салтын ұстану қажеттілігіне келетін болсақ, денсаулық құндылығы туралы хабардарлықты арттыруға және оны нығайтуға, жақсартуға қажеттілігін қалыптастыру қажет. Ынталандыру салауатты өмір салтын ұстануда маңызды рөл атқарады. Ынталандыру – үрдістер жүйесі ретінде осы жүйені құруға мүмкіндік беретін тұжырымдаманы қажет етеді.

Ресей психологы А.Н. Леонтьев ынталандыруды ағза ішіндегі оның объективтік қажеттілігін аңғартатын бірлік деп санайды. Ағзаға қажетті заттар және энергиямен бірқалыпты қамтамасыз етіліп тұрмайды, сол жетіспеушілік себепті ол түрлі қалыпта болады. Осындай қалып мұқтаждық ұғымын береді. Қажеттілік - субъектінің сыртқы мазмұндағы маңызды объективті қажеттілік. Дәлел қызметке бағыт береді және сұраныс құралы болып табылады. Дәлелдің негізгі қызметтері - ойдың туындауы мен қозғау салуында болмақ. Ынталандыру болса, ол әрекеттің қозғау салуына жауап беретін үрдістер жүйесі. Ол оны анықтау және жою механизмдерімен қамтамасыз етілген қажеттілікке ие. Жеке тұлға уәждемесі биологиялық және әлеуметтік элементтерге негізделген ең күрделі жүйе болып табылады. Адам өмірінде уәждеме өрісі жеке тұлғаның жаралу мен қалыптасу кезеңдері арқылы өтеді. Қалыптасу – ішкі әрекет әсерінен және сыртқа факторлар салдарынан қалыптасатын күрделі үрдіс. Адамның ынталандыру жүйесін құрайтын жеке бас ерекшеліктер мінез-құлық сипатына және жеке тұлғаның динамикалық сипаттамаларына, тұлғаның құрылымына үлкен әсер етеді. Осылайша, денсаулық -

шешімді талап ететін маңызды педагогикалық мәселе категориясы болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазақ халқының философиялық мұрасы. 3 том. Әл-Фараби философиясы. / Құрастырған Ә. Нысанбаев, Ғ. Құрманғалиева. – Астана: Аударма, 2005. – 496 б.
2. А.В. Ахаев. Валеология - путь к здоровью [Текст]: [об Усть-Каменогор. част. школе здоровья при Усть-Каменогор. валеолог. центре] / А.В. Ахаев // Рудный Алтай. - 1998.
3. Остроумов А.А. Избранные труды. - М., 2005. – 130 б.
4. Казначеев В.П. Здоровье нации. М.: Просвещение. Образование, 1996. – 234 б.
5. Чумаков Б. Н. Валеология. - М.: РПА, 1997. - 246 б.
6. Амосов, Н.М. Раздумья о здоровье. – М.: Фис, 1987. – 342 б.
7. Зимняя И.А. Ценностно-мотивационные ориентации в современной России - М., 2000. - 88 б.
8. Караковский В.А. Воспитательная система школы: Педагогические идеи и опыт формирования. - М., 1991. – 521 б.

13.32. Новые условия для развития педагогического мастерства учителей

Алия Тохтамысовна Арзиева

Заведующая кафедрой ИТМПЕН(Г)Д. ФАО «НЦПК «Өрлеу»
ИПК ПР по г. Алматы, к.п.н., доцент
(Алматы, Казахстан)

Со дня создания АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» филиал ИПК ПР по г. Алматы осуществляет свою деятельность на качественно новом уровне. Основные изменения в организации и содержании системы повышения квалификации ориентированы на реализацию задач Госпрограммы развития образования по усилению роли учителя и повышению престижа профессии, Послания «Стратегия «Казахстан-2050» - Новый политический курс состоявшегося государства, Плана Нации – «100 конкретных шагов», инициированного Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым. Именно на педагогов возложена функция реализации образовательных программ нового поколения, основанные на передовые инновационные технологии, им определена миссия подготовки подрастающего поколения к жизни в будущем и воспитания человека с критическим мышлением, способного успешно самореализовать себя в жизни. Современные проблемы потребовали от педагога новых профессиональных и личностных качеств, таких, как

информационная и коммуникативная культура, конкурентоспособность, лидерские качества. В связи с этим, нашей первостепенной задачей в этот период явилось: обеспечить преподавателей необходимыми теоретическими знаниями в области нормативно-правовых документов, педагогики и психологии, ознакомить с особенностями преподавания в современных условиях, создать возможности для их личностного роста, формирования их профессиональной компетентности и т.д. Поэтому деятельность института осуществлялась по следующим направлениям:

- Разработка образовательных программ по приоритетным направлениям;
- Внедрение более эффективных методов повышения квалификации педагогических работников, призванные содействовать профессиональному росту и развитию как в плане владения собственным предметом, так и в отношении освоения педагогом новых образовательных технологий;
- Создание базы компьютерной техники и мультимедийного оборудования для занятий в режиме онлайн, дистанционного обучения, работы сетевых педагогических сообществ;
- Разработка научно-методической литературы для педагогических работников;
- Организация методологических и тематических семинаров, вебинаров, научно-практических конференций, форумов, круглых столов и т.д.;
- Обобщение и распространение передового педагогического опыта;
- Развитие взаимосотрудничества с другими филиалами АО «НЦПК «Өрлеу» в рамках конференций, мастер-классов, семинаров, онлайн-мероприятий;
- Укрепление международного сотрудничества с партнерами.

Вместе с тем деятельность института акцентирована на повышении качества дошкольного образования; новые подходы в преподавании и обучении начального образования; особенности полиязычного и инклюзивного образования; возможности методики CLIL; формирование профессиональной компетенции преподавателя ТиПО и т.д.

В связи с необходимостью создания комфортных условий для развития личности ребенка дошкольного и младшего школьного возраста большой интерес вызывает педагогика (система) Монтессори. Данная педагогика ставит целью формирование счастливой, всесторонне развитой, самостоятельной и сильной личности. При нашем институте создан Монтессори-класс дошкольного образования, где педагоги знакомятся с методикой Монтессори, с инновационными технологиями, программами дошкольного обучения и воспитания. Здесь предусмотрено психолого-педагогическое и методическое

сопровождение. С целью оказания методической помощи учителям начальных классов создана «Творческая лаборатория», где педагоги обсуждают возникшие проблемы в преподавании и обучении, совместно находят пути их решения, обмениваются опытом, получают консультации ППС кафедр. Сообщество «Шаг в будущее» сотрудничает с учителями нашего города в рамках обновления содержания начального и среднего образования. Совместно с тренерами, ППС кафедр проводят беседы о содержании Программ, учебных планов, о путях внедрения критериальной системы оценивания, оформление электронного журнала, выставление оценок, рассматривают возможности применения ДСП, ССП, КСП и т.д.

В рамках полиязычного образования организованы и проводятся курсы переподготовки школьных учителей-предметников естественно-математических дисциплин для ведения своего предмета на английском языке, ряд мероприятий: семинары, тренинги, круглые столы, научно-практические конференции на городском, республиканском и международном уровнях. С целью реализации экспериментальной программы CLIL разработаны тематические глоссарии на четырех языках – казахском, английском, русском и уйгурском – по математике, физике, химии, биологии. Развитие инклюзивного образования нашло свое продолжение в проекте «Дети должны учиться вместе». В рамках данного проекта разработаны методические рекомендации по организации инклюзивного образования, организован и проведен конкурс рисунков среди младших школьников и конкурс сочинений среди старших классов. Ежегодно проводится городской конкурс исследовательских работ учащихся начальных классов «Я познаю мир». Целью конкурса является развитие профессиональной компетенции учителя начальных классов по использованию исследовательского и проектного методов обучения, повышение интереса учащихся к научно-исследовательской, познавательной деятельности, выявление талантливых и одаренных юных исследователей. В целом, все проводимые мероприятия способствуют личностному росту учителя, формированию его профессиональной компетенции. С повышением уровня профессиональной компетентности изменяются мотивационные стимулы: учителя стремятся к профессиональному росту и личностной самореализации, включаются в поиск новых путей совершенствования процесса обучения. Сегодня каждый педагог сам определяет наиболее важные аспекты совершенствования своего мастерства. Выбор есть и довольно большой: это прохождение курсов повышения квалификации и самообразование, участие в работе сетевых педагогических сообществ и школьных методических объединений. Дополняет этот список активное участие в работе круглых столов, форумов, тематических семинаров, конференций и т.д. Все формы повышения педагогической квалификации преследуют благую цель –

содействовать учителю в повышении профессиональной компетентности и его личностному росту.

13.33. Оқыту ресурстарын таңдау және бейімдеу

Айжан Идрисовна Есентаева

«Өрлеу» Біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамының филиалы Алматы қаласы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институтының аға оқытушысы, тренер, гуманитарлық ғылымдарының магистрі
(Қазақстан, Алматы)

Жаңартылған мазмұндағы бағдарлама білім алушыларға қажетті функционалдық сауаттылық пен сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дарытатынын жақсы түсінеміз. Сол себепті, жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша белсенді сабақтар ұйымдастыру талап етіледі.

Сабақ педагогикалық туынды, мұғалім жұмысының бір бөлігі екенін ескерер болсақ, әрбір сабақ оқыту, оқу, бағалау, дамыту, тәрбиелеу сияқты біртұтас педагогикалық үдерісті жүзеге асыруға бағытталады. Сабақ сыныпқа кіргенге дейін дайындықты қажет етеді. Осыған орай, мұғалім алдымен дайындық жұмыстарына кірісуі тиіс:

- оқу бағдарламасындағы жоспарланатын сабақтың орнын белгілейді;

- оқу мақсаттарына байланыста сабақтың тақырыбын, мақсаттарын анықтайды;

- тақырыпқа қатысты негізгі ұғымдар мен түсініктерді зерделейді;

- өткен және келесі сабақтарға шолу жасап, осы тақырыппен байланысын ескеру арқылы бүгінгі сабаққа қатысты ойларды толықтырып жинақтайды [1, 131-бет].

Осы ретте сабақ мазмұнына лайықтап оқыту ресурстарын таңдау маңызды. Өйткені, мұғалім оқуда оқушыларға тиімді қолдау көрсету мақсатында оқыту ресурстарын дұрс таңдап, материалдарды түрлендіру жолдарын түсінуі керек.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде қолданылтын анықтамалық ресурстар:

- Сөздіктер;

- Тіл білімі негіздері ұсынылған кітаптар;

- Әдістеме туралы кітаптар, газет-журналдар;

- Оқулықпен бірге ұсынылған мұғалім нұсқаулығы;

- Әдістеме, тіл білімі негіздері туралы ақпарат беретін ғаламтор сайттары;

- Энциклопедиялар.

Сабақ жоспарлау барысында анықтамалық ресурстарды қолданудың себептері:

1. Тілдік бірлік (мағына, форма, құрылым) жөнінде материалды тексеру (кейбір тілдік бірлік жөнінде ақпаратты толық беруі мүмкін, кейбір оқушы тіліне лайықталған болуы мүмкін, т.б.);

2. Лексикалық бірліктердің айтылуы және жазылуын тексеру (қостілді сөздіктерді немесе онлайн-сөздіктерді пайдалану);

3. Тіл білімі және қолданбалы тіл білім жөнінде өз білімдерін кеңейту (функционалық грамматика, коммуникативтік грамматика, т.б., грамматиканы үйретуге арналған практикалық тапсырмалар);

4. Оқушылардың тілді меңгеруде кездесетін қиындықтарына болжам жасау (екінші тіл үйрену барысында ана тілінің әсері көп, осыған байланысты зерттеулермен, ана тілінің ерекшеліктері туралы еңбектермен танысу);

5. Жаңа әдіс-тәсілдер мен жаттығуларды сабаққа қосу (мұғалім нұсқаулығы, әртүрлі сабақ үлгілері, тапсырма түрлерін пайдалану);

6. Мұғалім нұсқаулығы (сабақ жүргізу туралы көп ақпарат береді, алайда белгілі бір сыныптағы жағдайға сай келе бермейді, сол себепті бейімдеп, толықтыру керек);

7. Сабақ немесе оқу материалдары жөнінде әріптестерден көмек сұрау.

8. Әдістеме, тілі білімі, сөздіктердегі мәліметтер ескіруі мүмкін, сол себепті соңғы кезде шыққан материалдарды пайдалану (ғаламтор сайттарын пайдаланған өте қолайлы, іздеу ұзақ уақытты алмайды) [2, 3-бет].

Яғни «Қазақ тілі мен әдебиеті» пәнін оқытуда мұғалім мәтінді таңдау кезінде нені ескеруі қажет?

1. Дағды: оқылым немесе тыңдалым
2. Мәтін оқушылардың жасына сәйкес келе ме?
3. Мәтін тіл тигізетін немесе тыйым салынған емес пе?
4. Сыныпқа сәйкес келе ме?
6. Жасөспірімдерге бейімделген бе?
7. Тіл үйренушілерге арналған ба?
8. Жалпы аудиторияға арналған ба?

Көмекші құралдарға нені жатқызамыз? Әрине, тақта / интерактивті тақта, компьютер, CD, DVD құрылғылары, Лингафон кабинеті бұл аталғандарды қандай мақсатта қолданатындарыңызды жақсы білесіздер.

Мына пайдалы сілтемелерді қолданып көріңіздер:

- Сөздіктер (<http://www.lugat.kz/>, <https://kitap.kz/> әмбебап сөздік);
- Кітапханалар (<http://kazneb.kz/>, <https://nlrk.kz/page.php>);
- Әдеби кітаптар (<http://adebiportal.kz/kz>, <https://kitap.kz/> <http://www.madenimura.kz/>).
- Әдістемелік материалдар (<http://www.smk.edu.kz/>, <https://bilimland.kz/ru>).

Ал мына көрнекі құралдарға тоқталайық, **Реалия (шынайы заттар)**: Сөздерді үйрету үшін, грамматикамен практикалық

тапсырмалар орындау үшін, диалог не монолог құрастыру үшін, ойындар ұйымдастыру үшін шынайы заттарды сыныпқа алып келуге болады. Мысалы, жеміс-жидектер, әртүрлі металл заттар, әшекей-бұйымдар, т.б. Сонымен қатар, меню, брошюра, үнпарақ, сабақ кестесі, жарнама, т.б.

Карточкалар (қима қағаз): Жеке сөздерді үйрету үшін және грамматикалық құрылымдарды түсіндіру үшін қолданылады.

Қолға киетін қуыршақтар: Бастауыш немесе 5,6-сыныптар үшін өте тиімді. Мұғалім жаңа сөздерді түсіндіру барысында диалогте қолға киетін қуыршақтарды пайдаланады. Оқушылар да өз қуыршақтарын дайындай алады және әртүрлі диалог не әңгіме құрастыра алады.

Кестелер: Кестелер және постерлер көп детальдан тұратын үлкен суретті қамти алады немес оқиғаны баяндайтын бірнеше суреттер немесе бір тақырыпқа арналған сөздерден тұрады. Өріптер мен дыбыстар кестесі: мұғалім егер оқушы дыбысты дұрыс айтпаған жағдайда кестені көрсетіп, түзете алады. Сөз таптарын қамтитын диаграмма, кестелер, схемалар да өте тиімді.

Мұғалім тақтаның бірнеше бөлікке бөлінетінін ескеруі керек. Мәселен,

<p>Жаңа сөздер бұрышы (әдетте, тақтаның сол жақ бұрышына жаңа сөздер тізімі жазылады және сабақ бойы тұрады)</p>	<p>Сабақ материалдары (суреттер, грамматикалық құрылымдар, диалог, т.б.) әртүрлі кезеңге байланысты</p>	<p>Анықтамалық материалдар (тірек сөздер, ережелер, үлгі сөйлемдер)</p>
---	---	--

Ал компьютер, аудио/видео құрылғылар сабақ алдында үнемі тексерілуі қажет.

Оқулық материалдарын сыныпқа бейімдеуді айтайық.

- Әдетте, оқулық бірнеше компоненттен тұрады: оқулық, мұғалімге арналған нұсқаулық, оқушының жұмыс дәптері (әр баспа әртүрлі дайындауы мүмкін);

- Оқулықтағы материал өте тиімді ұсынылса да, ол әрдайым сынып деңгейіне сай келе бермеуі мүмкін;

- Сондықтан алдымен сыныптың тілдік деңгейін анықтап алу қажет: диагностикалық тест, сауалнама, сұқбат, т.б.

- Кейде біздің оқулықты таңдау мүмкіндігіміз де болмауы мүмкін, бірақ оқулықта ұсынылған материалды тиімді пайдалана білуіміз керек.

Оқулықты толық не ішінара пайдалану үшін келесі сұрақтарға жауап беруіміз керек:

- Ұсынылып отырған материал оқушылар үшін қызықты ма?

- Оқушыларға мәнмәтін мен мағынаны түсіну үшін материал әдістемелік жағынан дұрыс құрылған ба?

- Материалдың ұсынылу логикасы мұғалім мен оқушыға түсінікті ме? Оны оқулық бетінен көре аламыз ба? Тарауларды тез таба аламыз ба?

- Материалда ұлттық әрі мәдени ерекшеліктер қамтылған ба? Оқушылар үшін таныс ақпараттар бар ма?

- Оқушылардың жасына сай келе ме? Олардың қызығушылығы мен қажеттіліктерін қамти ала ма?

- Тақырыптар оқушы қызығушылын оята ма? Тақырыптар оқушыларды жас және гендерлік ерекшеліктеріне, тәжірибелері мен жеке қызығушылықтарына сай келе ме?

- Бағдарлама мазмұны қажетті деңгейде берілген бе? Жаңа сөздерді, ұғымдарды, тілдік материалды түсіну үшін ақпарат анық әрі түсінікті берілген бе?

- Ұсынылған материалдар оқушыларға тілді үйренуге және қолдануға мүмкіндік бере ме?

Жоғарыда берілген сұрақтардың біріне «жоқ» деп жауап берген болсақ, біз үшін екі таңдау бар:

1-таңдау: оқулықтағы материал орнына осы тақырып пен мақсатқа сай өзге ресурстан алған материалды қолдану. Олар мұғалімге арналған ғаламтор сайттарынан, қосымша әдістемелік құралдан, өзге оқулықтардан болуы мүмкін.

2-таңдау: оқулықтағы материалды бейімдеу. Оқулықтағы материал оқушы деңгейіне лайық болуы үшін қажетті деп тапқан тапсырмаларды дайындау.

Оқулық материалдарын қалай бейімдейміз?

Стратегиялар	Мәселелер	Шешу жолдары
Материалды толықтыру	- Мәтін не тапсырма тым қысқа - Оқушыларға көп практикалық тапсырмалар керек	- Оқулықтағы материалдың ұсынылу ретіне сүйене отырып, тағы да тапсырмалар ұсынамыз не тапсырмаларды толықтырамыз.
Материалды қысқарту	- Тапсырманы тым ұзақ орындау керек - Оқушылар мұндай көп практиканың қажеті жоқ.	- Сабақта материалдарды үлгіргеніңше пайдалан, бірақ барлығын пайдаланудың қажеті жоқ.
Тапсырманың орындалуын өзгерту	- Тапсырма оқушының оқу стиліне (аудиал, визуал) сай келмейді. - Оқулықта тапсырма мазмұны қайталана береді.	- Топтық не жұптық жұмыс формаларын ұйымдастыр. - Оқушыларға сыңарын табу не сыныптағы өзге оқушыдан жауабын табу секілді тапсырма ұсын.
Материал деңгейін өзгерту	- Мәтін не тапсырма тым қиын не тым жеңіл.	- Егер материал тым жеңіл болса, мәтінді оқымас бұрын

Стратегиялар	Мәселелер	Шешу жолдары
		сыни ойлауға бағытталған сұрақтар қой. - Егер материал тым қиын болса, онда оны бірнеше қысқа бөлімдерге бөліп оқыт.
Материалдың ұсынылу ретін ауыстыру	- Оқулықтағы материал үнемі бір ретпен ұсынылады. - Оқушыларға бұл материалды басқаша жолмен үйренген тиімді.	- Материалды ұсынылу ретін өзгерт. Мысалы, қай тапсырманы бірінші орындаған қолайлы деп оқушылардың сұрауға болады.
Оқулықтағы барлық ресурстарды пайдалану	- Кейбір тарауларда практикалық тапсырмалар толық берілмеген. - Оқушыларға кейбір ұғымдарды қайталау керек. - Келесі тарауды бастау үшін кейбір материалды алдын-ала ұсыну керек.	- Оқулықта қосымша ұсынылған материалдарды пайдалан: грамматикалық тапсырмалар, сөздердің тізімі. - Толық кітаппен жұмыс жасау тапсырмасын бер: белгілі бір мәтінді, суретті, сөйлем үлгілерін тауып алу.

Мұғалімде оқулықтың кейбір бөлігін пайдаланбау жөнінде өте жақсы себеп болуы мүмкін. Алайда, оқулық – оқушыларға білім берудің (материалды қайталаудың) ең негізгі көзі. Сондықтан оқулықтағы материалды тым көп қалдыра беру, оқушылар үшін түсінбеушілікті туғызу мүмкін.

Оқулықта сабақ үшін қажетті материалдар қамтылған. Оқулықтан тыс берілген материалдар оқушы қажеттілігі үшін ғана таңдалу керек. Сондықтан нені қосу не алу жөнінде мұқият ойлануымыз керек. Мысалы, оқулықта сурет ұсынылса, мұғалім қосымша нұсқаулық бере алады. Диалог мен мәтіндер берілсе, мұғалім рөлдік ойындармен қосымша әрекет ұсына алады.

Оқулық материалдарының ретін ауыстырған кезде, олардың қаншалықты бір-бірімен байланысты екеніне назар аудару қажет [1, 9-бет].

Тағы ескеретін жайт, оқулықты сынамау, оқулық жөнінде ақпаратты ешқайға жарияламау. Оқулық материалдарын практикалық тапсырмаларды орындау үшін ғана қолдану.

Ресурстарды таңдауда мұғалімдер мәтінді оқушылардың ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне сай өзгерту мен бейімдеу дұрыс па? деген сауалға аса ойлану маңызды. Көпшілік «әрине» деген жауапты береді. Алайда авторы бар көркем шығарманы өзгертуге болмайтынын баса айтып кету керек.

Жалпы түйін: мұғалім оқушылардың қажеттіліктерін ескере, толықтай мәтінді өзгертіп, бейімдей алады.

Қолданған әдебиет:

1. «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» халықаралық ғылыми-көпшілік журналы, № 1 (54), 2018, 215 бет.
2. Қазақ тілінің жаңа оқу бағдарламасы негізінде оқыту ресурстарын таңдау және бейімдеу. Әдістемелік нұсқаулық, Астана 2014, 12 бет.

13.34. Болашақ юристердің білім мазмұны арқылы халық дәстүріне негіздеу

Асад Бисенгазизович Ахмеджанов

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің докторанты (Қазақстан, Павлодар қ.)

Енгилика Жұматаева

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан, Павлодар қ.)

Болашақ юристердің кәсіби қажетсіну уәжін білім мазмұнының халықтық дәстүріне негіздеу тұрғысында арттыру мәселесі көкейкесті екендігі сөзсіз. Соңғы зерттеушілердің нысанында «кәсіби құзрет», «әлеует», «интеллектуалды әлеует», «әлеуметтік хал-ахуал», сияқты ұғымдардың мәнділігі мен оның қолданылуындағы маңыздары жайлы бірталай еңбектер жарық көрді. Бірақ аталған ұғымдар болашақ юристердің кәсіби уәжін білім мазмұнын халықтық дәстүр негізінде қарастыру мәселесі зерттеушілердің өте сирек зерделейтін нысаны деуге дәлелдер бар. Мұнымен бірге болашақ юристердің кәсіби құзыретін арттыруда олардың өзіндік қажетсіну уәжі көмек көрсетуі деген көкейкесті мәселе мүлдем қарастырылмай келеді. Болашақ юрист өзінің меңгеруіне тиіс мамандығына сай ұлттық болмысымызды сақтай отырып, қылмысты істі әділ шешуіне ықылас танытып, оған ерекше қажеттілік тұрғыда пайым жасаса, аталған көкейкесті мәселелердің шешілуіне мүмкіндік туар еді.

Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2017 жыл басындағы жолдауында «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы арқылы Қазақстанның үшінші жаңғыруының басталғандығын айтты. Біз 21 ғасырдың жаһандық картасында ешкімге ұқсамайтын, дербес орны бар ұлт боламыз десек, «Жаһандағы заманауи қазақстандық мәдениет» жобасын іске асыруға тиіспіз.

Әлем бізді қара алтынмен немесе сыртқы саясаттағы ірі бастамаларымызбен ғана емес, мәдени жетістіктерімізбен де тануы керек.

Мәдени өнімдеріміз тек кітап түрінде емес, әртүрлі мультимедиялық тәсілдермен де шыққаны абзал.

Бұған ауқымды мемлекеттік қолдау жасалуы қажет. Сыртқы істер, Мәдениет және спорт, Ақпарат және коммуникациялар министрліктері жүйелі түрде, қоян-қолтық жұмыс істеуі керек. Бұл жұмыста шығармашылық зиялы қауым, оның ішінде, Жазушылар одағы мен Ғылым академиясы, университеттер мен қоғамдық ұйымдар үлкен рөл атқаруға тиіс. Біз заманауи мәдениетіміздің қандай өкілдері әлемдік аренаға жол тартуы керектігін анықтап алуымыз керек... [1]

Жоғарыдағы жүзеге асырылуы керек мемлекеттік тапсырыс тікелей халықтық дәстүрге негізделген қазақтың әділ сотын болашақ юристерге білім меңгерту арқылы олардың рухани жаңғыруларына мүмкіндік берілінеді. Егер болашақ юристер өздерінің біліктілігін ғасырлар бойы сараланып келген халықтық дәстүр негізінде өркендетсе, олардың интеллектуалды әлеуетін келесілер де сабақтастырарына мүмкіндік туады. Болашақ юристердің кәжетсіну уәжін білім мазмұнының халықтық дәстүр негізінде арттырудың жүйесін басқару үдерісінде: «Білім туралы Заң». 2020 жылдағы Қазақстан Республикасындағы білім мен ғылымды инновациялық тұрғыда дамыту».

20 ғасырдағы батыстық жаңғыру үлгісінің бүгінгі заманның болмысына сай келмеуінің сыры неде? «Меніңше, басты кемшілігі – олардың өздеріне ғана тән қалыбы мен тәжірибесін басқа халықтар мен өркениеттердің ерекшеліктерін ескермей, бәріне жаппай еріксіз таңуында. Әжептәуір жаңғырған қоғамның өзінің тамыры тарихының тереңінен бастау алатын рухани коды болады. Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодыңды сақтай білу. Онсыз жаңғыру дегеніңіздің құр жаңғырыққа айналуы оп-оңай. Ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс...» - деген білім алуға қатысты.

Жоғарыдағы жүзеге асырылуы керек мемлекеттік тапсырыс тікелей халықтық дәстүрге негізделген қазақтың әділ сотын болашақ юристерге білім меңгерту арқылы олардың рухани жаңғыруларына мүмкіндік берілінеді. Егер болашақ юристер өздерінің біліктілігін ғасырлар бойы сараланып келген халықтық дәстүр негізінде өркендетсе, олардың интеллектуалды әлеуетін келесілер де сабақтастырарына мүмкіндік туады.

Аталып өткен ғалым-зерттеушілер өз замандарына сай адамның тұлғалық болмысы белгілі бір кәсіппен шұғылдануы үшін білім меңгермей, оның негізі ғылым болмай, адамның дұрыс өмір сүруі мүмкін емес деген тұжырымдар түйіндеген. Қоғамның, ғылымның және техниканың қарқынды дамуы кезеңінде оқу мен оқыту процесі өзгеріске ұшырайды деген Лотар Клинберг. Бұдан білім мазмұнын өздігінен танудың қажеттігін пайымдағанын аңғарамыз. Л. Клинбергтің ойын әрі қарай дамытсақ, онда мынадай тұжырымдар шығады:

- Бүгінгі таңда білім мазмұнының мәселелерді таза білім мазмұнының тұрғыда шешуге болмайтыны байқалды;

- Қазіргі уақытта білім мазмұнының саласы бұрынғыға қарағанда өрісі кеңейіп, мазмұны тереңдегенінің салдарынан ғылымдар арасындағы сабақтастығының негізінде қарастыру керектігін түйіндейді.

- Оқу процесіне талдау жасаудың барысында, аңғарғанымыз, жаңа талаптарды қанағаттандыру үшін жоғары мектепте біржақты, дәстүрлі, үйреншікті оқытудан арылудың қажеттігі қарастырылады.

Л. Клинберг білім мазмұны адамның оқыту процесін тұтас қамтуы керек және онтогенез аспектісі ретінде ол барлық білім беру мен оқыту процесінде маңызды болып табылады деп бағамдаған. Философиялық сөздікте генезис ұғымына мынадай анықтама беріледі: (грекше - *genesis*) - шығу, пайда болды. Бастапқыда «Генезис» термині ежелгі грек мифологиясында, кейіннен философияда (Фалес, Тераклит, Кант, Гегель және т.б.) қарастырылған. Сонымен, жалпы философияда көбінесе ескінің негізінде жаңаның алғышарттарының пайда болуы. Осы сапаның соқыр сезімге ұласып, саңылау сезімдеріне, білім мен ғылымға үлкен кедергі екеніне ерекше мән береді.

Кәсіби бағдарға бағытталған білім меңгеруді өркендетудің салалары мен салааралық тұрғыда зерттеген ғалымдарды атап өткен орынды.

Қай сала болмасын оны меңгеруде кез-келген тұлға коммуникативтік функциональды құзыретті меңгеру лингвистикаға тәуелді дегенді басымдықта деп есептеген. Бұның ғылыми-функциональдық жүйесін арнайлы зерттегендер Л. Дрозд, В.П. Даниленко, Н.А. Гавренюк және т.б.

Болашақ мамандардың тұлғалық болмысының кәсіби-мамандық меңгеруіне көмек беретін зерттеу еңбектерін жазған психологтар: Л. Выготский, С.А. Рубинштейн, А.А. Леонтьев, Ж. Аймауытов, Ж. Намазбаева, С. Жақұпов, А. Аплошова т.б.

Педагогика саласында болашақ мамандардың кәсіби құзыретіне байланысты жоғары білім меңгеру модельдерін жүйелеу жөнінде тұғырлы зерттеу жүргізген ғалымдар: М.Н. Скаткин, Ю.К. Бабанский, В. П. Беспалько.

Болашақ юристердің кәсіби құзыретін арттыру үдерісінде тілге шешен болу мәселесі, ойға пайымға, тұжырым жасап, шешім қабылдауға айрықша көмек беретін лексикалық қор, функциональді сауаттылық деген мәселелерді зерттеген ғалымдар (Анурова И. В., П. Р. Атутов, Б. С. Гершунский, Э. М. Калицкий, С. А. Крупник, П. С. Лернер, А. М. Новиков, А. С. Тангян, Полищук Л.Н. және т.б.).

Кәсіби бағдарға бағытталған білім меңгеруді өркендетудің салалары мен салааралық тұрғыда зерттеген ғалымдарды атап өткен орынды.

Болашақ юристердің кәсіби қажетсіну уәжін білім мазмұнын қалыптастыруда халықтық салт- дәстүрді ретроқағиданың тиімді

қолдануы. Білім мазмұнын салт-дәстүрдің құқыққа қатыстысын саралау, сараптау қағидалармен қарастыру. Бүгінгі құқыққа салт-дәстүрде негізге алу іскерлігін ұмтауы. Қылмысты іске дұрыс шешім шешім құрудағы ақиқатты ізгілікті және әділетті болу қағидасын ұстануы.

Талданып отырған және бұл мәселе төңірегінде зерттеу жұмыстарының құндылығы мен пайдасы туралы айта отырып, болашақ юристердің кәсіби қажетсіну уәжін білім мазмұнының халықтық дәстүр негізінде құрылуына, олардың ұлттық болмысты сақтай отырып, шешім қабылдау үдерістеріне тіл мен ойлау шеберлігін тұтас қарастырып, жоғары оқу орнындағы білім алуды тұлдық - тұжырымдық жүйесін қамтамасыз етуіне аталған еңбектер жеткіліксіз.

Бұған қосар тағы бір кедергі зерттеушілердің зерттеу нысанына айналмаған білім мазмұнының халықтық дәстүр негізінде қарастырылмауының нәтижесінде болашақ юристердің рухани жаңғыруына ізгілікті ұстанымдардың нұсқалы үлгілерінің замануи мүддесіне сай ұсынылмауы.

Кәсіби қажетсіну уәжді халықтық дәстүр негізінде қалыптастырудың амалдарын саралауға бұрынғы жалпы зерттеген еңбектердегі тұжырымдар түзілді. «Түзілім», «таксономия» ұғымын білдіреді. Халықтық сотты жүргізуші билердің істі болған қылмыскерлердің мәселелерін шешу үдерісінде тіл өнерін поэтикалық шеберлігімен, түзілім ретінде құрғанына болашақ юристер мән беруі, оған дұрыс сараптама жасау ды меңгеруі, нормативті-құқықтың базаны іске асыру, білім мазмұнын халықтық дәстүр негізінде құруы, тұлғалы - бағдарлық онтологиялық, ұлттық сипат, кодқа сәйкестендіруі.

21-ші ғасырдың өркениетті елдерінің ұстанымына үндесетін кәсіби маман даярлау мәселесі өте көкейкесті болып отыр. Өткен ғасырдағы рухани құндылықтардың саясаттану тұрғысында сүзгіден өтіп отырғандығынан, шығыс қазақ халқының алғы даналарының философиялық тұжырымдары ғылыми айналымның ірге тасын қалай алмады.

Бұл орайда, Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» (21.11.2018 ж.) атты мақаласында қазақ халқының басынан өткерген тарихи соқтықпалы соқпақсыз жерде күнелтіп, сыртқы жауларға билеп-төстеу еркіндігін бермей, түркі жұртының түп тамырын түп нұсқасында кейінгі ұрпаққа жеткізе алмаса да, өзінің әдет-ғұрып, салт-дәстүр, жол жоралғы, ырым, наным, сенім секілді іс-әрекеттері арқылы там - тұмдап ең құнды тұстрын біздерге жеткізе алды. Сол там-тұмдап бірең-сараң бізге ұлттық кодымызды қалауға жарарлық сілемдердің жан бітуіне, оның өз өрісінде қайта жаңғыруына, қазақ халқының ұлттық санасы мен өзіне ғана тән бейнесінің қайта түлеп оралуына Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлының аталып отырған Ұлы даланың жеті қырының ғылыми негізге қозғаушы күш болуы – қазақ халқы болашағының өркениетке үлес қосуына кепілдік.

Аталып отырған мақаладағы Ұлы даланың жеті қырының бесіншісінде Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев: «Орасан зор кеңістікті игере білген түркілер ұланғайыр далада көшпелі және отырықшы өркениеттің өзіндік өрнегін қалыптастырып, өнер мен ғылымның және әлемдік сауданың орталығына айналған орта ғасырлық қалалардың гүлденуіне жол ашты.

Мәселен, орта ғасырдағы Отырар қаласы әлемдік өркениет ойшылдарының бірі – Әбу Насыр Әл-Фарабиді [2] дүниеге әкелсе, түркі халықтарының рухани көшбасшыларының бірі Қожа Ахмет Ясауи [6] Түркістан қаласында өмір сүріп, ілім таратқан» - деп, данышпандарымыздың бүкіл әлемге қосқан рухани үлесіне басымдық береді.

Міне, біздер болашақ юристердің кәсіби уәжін халықтық дәстүр арқылы қалыптастыру мәселесін айқындау үдерісіне ғылыми негіз ретінде алу қажеттігінің туып отырғанына мән береміз.

Болашақ юристердің міндетті түрде өтілетін білім мазмұнында бұрынғы қазақ еліне тән құқығының жүйелі дамуы мен оның шешімдерінің әділетті тұрғыда жүзеге асырылуы әлі күнге дейін назарға ілікпей келеді. Осындай көкейкесті мәселе білім мазмұнынан, оқулықтардан (жоғары оқу орында), оқу құралдарынан және т.б. құжаттарда ескерілмеуі, заңнаманың рухани ұлттық құндылықтардың келесі ұрпаққа жетпеуіне себеп екені байқалды. Бұл жағдайда, орыстың шығыстанушы-ғалымы А.И. Левшин [7] 19 ғасырдың басында («Описание киргиз-кайсацких орд и степей». СПб, 1832, Ч. III, С. 139-170.) Кіші Орда қырғыздарының шешендері мен ақылман даналарының халқы үшін тыныш, бейбіт өмір сүрулеріне билік құру дәстүрлерінде заңдар мен сот мерейінің басымдық алуы мақсатын көздеу барысында әділ жолды таңдағаны олардың ынтымақтастықта қауымдастықта болуларына қолайлы жағдай туғызғаны жайлы ойын түйіндеп, «Алтын ғасыр» деп атады.

Сот реформасын жүргізудің тағы бір қиындығы қазақтардың тіл білмеуі екеніне де зерттеуші ерекше мән берген.

Хандық құрылыс болғанымен, хан өзінің би-кеңесшілермен мемлекеттік ішкі және сыртқы мәселелерін талқылап, оның оңтайлы шешілуіне айырықша мән бергеніне Шоқан Уәлиханов дәлелдер келтіреді.

Қорыта келгенде, Шоқан Уәлихановтай аймақ-аймақты аралап, 100-ге жуық сүбелі де, салихалы сом тұжырым-ұсыныстарды ғылыми-зерттеу сараптамасынан өткізіп, әлемдік деңгейге атын мәшһүр етуі кемде-кем екенін мойындау өте ауыр болып отыр.

Халқының құқығын әділ жолмен қорғалуын асқақтата ұстанған Шоқан Уәлихановтың сот жүйесіне қосқан үлесін білім мазмұнына тірек ретінде алынса, болашақ юристердің рухани өркендеуі толассыз болатыны сөзсіз.

Өкінішке орай, кеңестік тоталитарлық басқару жүйесінде сот жүргізушілері жергілікті халықтың тұрмыс-шаруашылық, әлеуметтік жағдайларымен санаспай ұжымдасу миллиондаған қазақ жұртының ашаршылықты басынан өткізуіне себеп болды.

Бүгінгі тәуелсіз Қазақстан ауқымында да жаһандандудың пайдалы тұстарымен қатар зиянды тұстары заң жүзінде ескерілмей, «еліктеу» ауруына шалдығып, халықтың өз өрісінен өркен жайған табиғи рухани құндылықтары аяқ асты болып отырғанына көз жұмып қарау кездесіп келеді

Білім мазмұнын халықтық дәстүр негізінде құрудың мәнін арттыруда Тәуке ханның сот құқығының реформасы және «Жеті жарғы» заңдарының атқарар рөлі ерекше. Тәуке ханның хандық мәртебесі 1680 жыл шамасы деп тарихшылар зерттеген. Тәуке хан – ұлт мемлекетін халықаралық деңгейге, иерархиялық дәрежеге көтеруге барынша еңбек сіңірген тұлға.

Қазақстанның Ұлы Дала қоғамының саяси арналары жоғарыдағы ішкі саясаттың негізінде іске асырылып, ол істің басында халық арасынан топ жарған көсем билер, елдің тәуелсіздігі мен бостандығын қорғауда ерлік танытқан батырлар бастамашыл іс-әрекетке кірісе бастайды.

Бүгінгі тарихымызды саралап қараған зерттеушілер өз еңбектерінде Тәуке хан тұсында көтерілген билердің мемлекеттік мәселелерді шешу барысында маңызды істер тындырғандарына тоқталып өткен «Билер кеңесі» ұғым енгізіліп, ол ұйым алқалы жиылыстарда көкейкесті мәселелерді талқылап оның оңтайлы шешілуіне қам жасалғанына мән берген. Сөйтіп, бір қаралған мәселе қайта талқыға түспейтіндей дәрежеге көтерілген. «Билер кеңесі» мемлекеттік құзыретке көтеріліп, оның тұрақты түрде жұмыс істеулеріне мүмкіндік туғызылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. «Қазақстан – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық. 1 деңгей, 5, 17, 29-бет.
2. Аль-Фараби. Комментарии к «Альмагестру» Птоломея. Ч. 1. – Алматы: Наука, 1975. – 527 с.
3. Аль-Фараби. О разуме и науке. – Алматы: Наука, 1973. – 425 с.
4. Аль-Фараби. Социально-этические трактаты. – Алматы: Наука, 1973. – 400 с.
5. Баласағұн Ж. Құтты білік. – Алматы: Жазушы, 1986.
6. Қожа Ахмет Йассауи. Диуани Хикмет. – Алматы, 1993. – 250 б.
7. Левшин А. «Описание киргиз-кайсацких орд и степей». СПб, 1832, Ч. III, С. 169-170.

8. Шоқан Уәлиханов «Сот реформасы туралы жазба». Алма–Ата, 1949.
9. Алекторов А.Е. (Киргизская степная газета. 1890, № 2) (I том, б. 31)
10. Законы хана Тауке. История Казахской ССР (с древнейших времен до наших дней). В пяти томах. Том 2. Алма-Ата.

13.35. Мектепті басқарудың менеджмент негізінде құрылуының мәні

Калимаш Толеутаевна Баймуханова

Сарышығанақ ауылының орта мектептің директоры
(Ақсу қ., Павлодар обл., Қазақстан)

Менеджердің ғылыми негізін іске асыратын басқару стилі екеніне мән беріліп, оның теориядан тәжірибеге ауысуының тұлғалық болмысының когнитивтік, аксиологиялық, гносеологиялық, онтологиялық қырларын ажырата аларлық идея қатарлары мен көрсеткіштерінің жіктелуі – бүгінгі көкейкесті мәселелердің шешілуіне түрткі.

Менеджерлік басқару стилін сапалы, өнімді нәтижеге бағдарлануының бір тізгіні модульдік технология мен бағдарламалық технологияға байланысты екендігі бұл еңбектің басымдығы. Менеджерлік құзыретті игеру мақсатында оқыту моделінің модульдік-рейтинг жүйесінің атқарар қызметі анықталады.

Мектепте менеджерлік шарт ретінде біліктілікті арттыру икемінің пән мазмұнына сай құрылған тапсырмаларының, тұлғалық құзыреттің бақыланымы, мақсаттың нәтижеге жетуіне ақпарат жиналуы, ішкі интеллектуалды әлеуетінің қорлануы алынады. Басқарудың менеджерлік құзыретпен сәйкестігі мен үндестігін іске асырудағы проблемалық технологияның атқарар орны ерекше.

Әрбір кенеттен туындайтын қиындықтардың көкейкестілігін айқындау алгоритмінің жекеленгені бүгінгі заманның тапсырысын орындауға мүмкіндік жасайды.

Менеджердің қарамағындағы тұлғалардың өздігінен жұмысты ұйымдастыра алу шеберлігін ескеру ізденісті зерттеу пайымдамасын ілгерілетуіне септігін тигізері сөзсіз. Бұл орайда бинарлық деңгейдің қиындықты шешудегі мүмкіндігін ескеру менеджерлік білімге тәуелді екендігі ескеріледі.

Менеджерлік білім игеру үдерісінде ұстаз бен білім алушының паритетті интеллектуалдық тұрғыда тең келуінің мәселелері шешіледі.

Ғылыми-зерттеу құрылымы мен мазмұнына, білім бағдарламаларына пайдаланылатын әдіснамасы мен технологиясына бір орталықтан үкім шығару кешегі тоталитаризмге қайта келу дегенді

аңғартады. Оның басты себебі әрбір оқу орны – жеке-дара өзіне тән мәртебесі мен дәрежесі бар дербес мекеме. Мұнымен бірге стандарт білім алушылардың аудиториясындағы іс-әрекетті толық қамти алмайды. Бір сөзбен айтсақ, стандарт оқу орнындағы қызмет атқарып жүрген тұлғалардың өзіне тән рухани әлеуетінің мүмкіндігіне қарай, міндетті оқу пәндерінің бағдарламалары мен міндетті әдебиеттер түзілімін қамту арқылы жүзеге асырылып келеді. Десек те, стандарт барлық мектептердің құрамына діттетіп нұсқаулық жасай алмайтыны ескеріледі. Сөзіме дәлел ретінде мектебімізде Елбасымыздың «Рухани жаңғыру: болашаққа бағдар» бағдарламасы аясында атқарылып жатқан жұмыстар жайлы атап өткім келеді. Гимназия-интернаттың оқушылары «Рухани жаңғыру» бағытына сүйене отырып, киім жасау үлгілерін көздеді. Басталар алдында түрлі шығармашылық идеяларды дамыту мен шабыттандырудың бастауы болып табылатын бұйымдар дайындауды анықтады. 5,7.8.9-сынып оқушылары өздерінің шығармашылық жұмыстарын оқушыларға арналған бірыңғай мектеп киім үлгісі, пальтоны, жұмсақ ойыншықтар мен әшекей-бұйымдарды дайындаудан бастауды дұрыс деп шешті.

Көп еңбектенуді қажетсінетін қиын жұмыс үдерісі нәтижесінде қой жүнінен жасалған «Мұрагер» қолөнер үйірмесінің авторлық бұйымы шығармашылық оқу саласында ерекше орын алды. Сондай-ақ қой жүнінен жасалған басқа да көптеген бұйымдар жасалынып, оқушыларға «Рухани жаңғыру: болашаққа бағдар» бағдарламасын іске асыру мақсатында оқу барысында патриоттық, эстетикалық және бейнелеу өнер талғамын арттыруға зор үлесін қосты. Басқа да көптеген авторлық жұмыстар шығармашылық пен жаңа идеялардың дамуы үшін шабыттың үлкен бастамасы болды. Оқушылар авторлық жұмыстар жасап, барша ұжымның ерекше құрметі мен ықыласына бөленді.

Жалпы білім беретін және жаңа типті мектептерде басқару құзыреті Білім және ғылым министрлігі саясатымен тығыз байланыста болып, мектеп түлектерінің кәсіби бейімі тек мемлекет ұсынған стандарт ауқымындағы біліммен ғылыми әрекетте парасат-бағамсыз қайталай беруден сақтандырып, одан кең ауқымда заманауи өзгерістеріне ілесе алатын кез келген жағдайда тығырықтан интеллектуалды әлеуетімен шығатын маман даярлауға басымдық беріледі.

Кәсіби құзыретті бүгінгі дүниетанымдықпен бағамдасақ, әр саланы менеджменттік басқарумен пара-пар екеніне маңыз береміз. Олай болса, мектеп ұжымын басқару үдерісіндегі менеджменттігі дегенге біздер мынандай анықтама береміз: «Менеджмент – өндіріс-мекеме басшысы: білім мен ғылымаралық заңдар мен қағидалардың жиынтық қосындысының іс-әрекеттегі көрінісі мен ұтымдылығын ескеретін, қадағалайтын тұлға». [2]

Басшы деген ұғымның менеджерліктен ерекшелігі мынандай:

1) қызметіндегі жүйесіздік жіберген қарамағындағы тұлғалардың іс-әрекетін жүйеге түсіріп, мақсаттылық бағдарға бағыттау;

2) бұрынғы қалыптасқан, таптаурын болған басқару жүйесін түбірімен жаңаша ұйымдастыру.

Мектепте бұрынғы салынған сара жол аумағын жаңа бетбұрысты іс-шаралармен ауыстыра алу. Нақтылап айтсақ, біріншіден, 20 ғасырдағы басқару моделін Тәуелсіз Қазақстан Республикасының саясатына сәйкес құру. [1]

2. Мектептің басқа мекемелермен байланыста болуын қамтамасыз ету.

3. Біліктілікті ғылыми негізде меңгерудің жаңа теориялық ауқымын толықтырып отыру.

4. Жаңа білім мазмұнын ретроқағидамен бұрынғы тарихи материалдармен сабақтастыру үдерісіндегі сирек кездесетін архивтік материалдарды мектеп қорына қосу.

Біздер неліктен мектеп директорының құзыретін «басқару» және «менеджер» ұғымдарымен сабақтастырып отырмыз? Оның басты себебі басқару іс-әрекетін жоғарыда 4 фактормен айқындасақ, менеджерліктің де өзіне тән ерекшелігі бар екеніне мән береміз.

Біріншіден, «басқару» ұғымы барлық нысандарға, үдерістерге, жүйелерге қатысты айтылады. Ал «менеджер» әлеуметтік-экономикалық, өндірістік-шаруашылық жүйелерге қатысты қолданылады. Қарап отырсақ, тоталитарлық қоғамда «менеджер» ұғымы қолданылған жоқ, оның басты себебі өндіріс мәселелерінің бәрі дерлік мемлекеттің жоспарларында қамтылып, төмендегілер оны тек орындаушы тұлғалар ретінде қызмет атқарады.

Ал қазіргі Тәуелсіз Қазақстан Республикасында мектеп түлектерінің өндірістік-шаруашылыққа, әлеуметтік-экономика жүйелерінде өз орындарын таба білуіне қам жасауы – бірінші мәселе. Олай болса, бұндай сүбелі мәселені Қазақстан Республикасындағы білімге қатысты проектілерін жүзеге асыру көзделеді. [1]

Ғылыми проектiнiң жұмыс стилi үш деңгейлiкте ұйымдастырылады:

1) макродеңгей – өндіріс және халық шаруашылығын мемлекет сұранымына сәйкес басқару;

2) мезодеңгей – салалық, аймақтық басқару;

3) микродеңгей – жекелеген мекемелерді басқару.

Бұндай нұсқалы деңгейге жіктеу арқылы басқару үдерісі қай мамандықты меңгерсе де, білім алушының біліми-ғылыми деңгейліктеріне сәйкес аталған үш түрлі өрістегі мамандарды мектеп қабырғасынан өмірге саралап араластыруға маңыз беріп отырғанын аңғарамыз. Жоғарысы – мемлекеттік қызметке сай келер түлектер. Ортаңғысы – аймақтық және салалық ауқымдағылар. Төменгісі – жекелеген мекеме ауқымынан аспайтындар.

Мұнымен бірге менеджерліктің тағы бір ерекшелігі - өндірістік-шаруашылық, әлеуметтік-экономикалық жүйені іске асыру үдерісінде шетел ғылымындағы нәтижеге жеткен авторлардың үлестерін өз еліндегі жетістіктерге қарқындылық беру үшін қосатыны. Менеджер бұл ғылыми нарықтық қоғамдағы алпауыт, өркениетті мемлекеттердің қарымды нәтижелеріне жеткізген ғылыми негіздерді отандық ғылыммен ұштастыруға мүмкіндік жасайтын нысан. «Басқару» мен «менеджерлік» іс-әрекет мазмұнын ажыратып, оған айрықша парасаттылықпен, бағамен маңыз беретін үдеріс екенін қол жеткен нәтижелер арқылы бағамдалады. Менеджерлік оның басқару ісіндегі ғылыми негіздегі тәуелсіздіктің жоғарылығы мен таныс емес жағдайларда қиындықпен аз уақыт ішінде шығар шешімді қабылдай алу ұшқырлығымен байланысты. [4]

Аталған ерекшеліктерді жіктеп, жоғарыдағы тағылымдарды сыйымды сараптасақ, менеджерге анықтама былай болып келеді:

- үдерістік іс-әрекет, кәсіби даярлықтағы мамандардың көмегімен жұмыстың мақсатын анықтау және оның жетістікке жетудің тәсілдерін ұйымдастыру мен басқару;

- мектептің қызметін тиімді іске асыруды басқару (жоспарлау, ұйымдастыру, тәртіптеу, бақылау, қажеттілігін ескеру). Жеке мүмкіндіктерге жол беру, қабілеттіліктерді ширату;

- қойылған мақсатты іскерлікпен орындау өнері, шешімдерді алдын-ала жобалау, оны талдау, мектеп көздеген болашақ табыстардың нұсқалы тұрғыда өмірде пайдалы болуына көз жеткізу;

- біліми бейінді аумақты тұрғыда қабылдауда білім алушының өздігінен игеруіне ғылымның тигізер пайдасын күні бұрын сараптау, әрбір пән ұстаздарының құрамы өзінің сабақтарына зердемен қарау, мәселелердің арнайы пәндерге қатысты туындайтынын ашу, оны шешудің озық технологияларын іріктеу. Бұл – ғылымның теориясы, оның заңдылықтары мен қағидаларын, функциясы мен түрлерін мақсаттылыққа құрылған қызметтің әдістерін технология жүйесіне салады да, оны басқарады. Ақпараттық пайымда, менеджмент теориялық және практикалық білімдерді жүйелеудің жиыны болып табылады.

Мектептің мақсаты мен оның жалпы үдеріске әсері де үнемі алаңдататын нысан. Басқарудың тиімділігі мақсат қоя білу іскерлігіне тәуелді. Мақсат – басқару нысанының күтілетін нәтижені қамтамасыз етудің нышаны және оның параметрі. Күтілетін нәтиже ол алдағы жағдай, ол орындалуға тиісті белгілі бір даму траекториясы, яғни бұл басқару іс-әрекетінің нысаны. [3]

Жүйеге ықпал жасау дегеніміз – кешенді іс-шараларды орындау. Мұның өзі қызметте қалыптасқан таптаурын іс-әрекеттің сипатын өмір талабына сай өзгерістерге түсіру дегенді аңғартады. Сөйтіп, нәтижесінде жаңа жағдайларды тудыруға ықылас таныту, бастамашы болу секілді басқалардан бөлек, олардан оқшау шешім қабылдауға

бағдар жасалады. Менеджерлікте басқару ықпалы әртүрлі сыңайда жүзеге асырылады:

Іс-әрекетке әртүрлі ресурстарды ендіру (қаржы мәселесін анықтау, болашақтағы қабылданатын білім алушылар мен ұстаздар құрамы, қосымша жабдықтар, материалдық-техникалық базалар), орындалуға тиісті проектiлердiң ғылыми негiздемелерi, бұйрықтардың орындалым барысы, кәсiби құзыретiн арттырып отыру және т.б.

Басқару жаңадан iске қосылғанда басшының ықпалын анықтау өте күрделi. Мұның өзi – түсiнiксiздiктi айқындау барысында алынған мәлiметтердi реттеу үдерiсiнде хаосқа құрылған алғашқы кезеңнiң жүйесiздiгi тәрiптеле түсуiмен ерекшеленетiн құбылыс. Бұл кезең – бiрiншi.

Менеджер үш түрлi аспектiнi басқарудың ең бiр маңызды тұсы деп есептейдi: 1) басқарушы кiм? 2) басқаруды қалай жүргiзедi? 3) басқару немен жүзеге асырылады?

Аталып отырған бұл үш аспектi – мектеп жұмысын басқарудың сараптамалық деңгейiн көрсететiн индикатор. Индикатор (лат. тiлiнде *indicator* – көрсеткiш) – құрал, жабдық, ақпарат желiсi, нысандық өзгерiтiлiмдiк, оның түрiне қарай үдерiстiк немесе қалпын бақылау параметрi. Аталған сараптамалық iс-әрекет келесi негiзгi мiндеттердi жүзеге асырады:

- алғашқы көздеген нәтижеге жобасымен ақиқатты орындалған iстiң арасындағы айырмашылықтың бар не жоқ екендiгiн салыстыру;
- басқару талаптарының iс-шараларындағы көрiнiс табуы;
- қабылданған шешiмнiң ақиқатқа сәйкестiлiгi;
- бақылау инструменттерi.

Мақсат – императивтi iс-әрекеттiң күрделенуiн қадағалау, болашақтағы жетiстiкке жетудiң үдерiстерi нысан ретiнде көрсетiледi. Шектеушiлiктер нәтиже мен табыстарға жетуге қарама-қайшылық келтiредi. [5]

Дегенмен, шектеушiлiк – басқару iс-әрекетiнде мiндеттi түрде болатын үдерiс. Өйткенi мақсаттың өзi апталық, айлық, тоқсандық, жылдық, үш жылдық секiлдi аралық межелерден тұрады. Олай болса, мектептегi аналитикалық тәсiлдермен межелеп, оның уақытында өнiм беруiн қадағалау басымдықта болып келедi. [3]

Мақсат пен iс-әрекеттегi шектеушiлiк келесi мiндеттердi шешедi:

- бастамашылық қызметтi (күтелетiн табыстар мен iстеген жұмыс нәтижесiн) сараптамадан өткiзуiн;
- басқару инструментiн (басшылық тарапынан талап ету);
- қабылданған шешiмдердiң ақиқатты дәлдiгiн (ақпараттарды бағалау өлшемдiгi, альтернатив таңдау);
- қамтылған салаларды жiктеу мақсатын жүзеге асыруын (жалпы, жеке мақсат); маңыздылығын (басты, аралық, қосымша);
- сандық ауысуларын (бiр және бiрнеше альтернативтi);
- нысандық мақсатын (жалпыға және жекеге қатысты табыстар).

Типтік шаруашылық – табыстылықты қамтамасыз ету мақсаты: мектеп кірісінің жыл сайын ауқымдық деңгейінің өркендеуіне бағдар жасау (оқу корпусының нарыққа қатысты сәйкес келуін үнемі ескеру, оның оқу стандартына үйлесімдікте болуын қадағалау); - айналым межесін үдемелетуге ұмтылу; шығынды мейлінше мүмкіндігіне қарай аз жұмсау, үнемдеу. Бұл көрсетілген мақсаттардан басқа қоғамдық, әлеуметтік мақсаттарды да қамту қажеттігіне көңіл бөлу көзделеді.

Үлкен мақсаттар мен кіші мақсаттарды қарастырудың мәні зор деген ұстаным мектеп жұмысын жүйелеп отыруына мүмкіндік беріп келеді. Мақсаттың мазмұнын анықтап отыру, оның көлем-ауқымын, деңгейін, параметрін, кеңістіктегі мінездемесін, иерархиялық мақсаттарын түзу секілділерге ерекше қадағалау жасау күн тәртібіндегі бірінші мәселе болып табылады.

Мақсат мектеп ішінде біреу ғана емес, ол көптеген микро топтар арасындағы жұмыс ауқымын қамтитын мақсаттар екені белгілі. Сол себепті әрбір мақсаттың жүйесі бағамдалып, оның деңгейліктері бір ғана индикаторға ие болса, байланыс жазықтықты аңғартады, ал интеллектуалды әлеует иерархиясы деңгейінде келсе, онда ол тігінен екенін дәлелдейді. Басқару міндеттерінің маңыздылығын айқындайтын нысан ол – іс-әрекетті жүзеге асыру саясаты. Бұл – барлық нормативті талаптар жиыны, оны жүзеге асырудың тәсілдері.

Нормативті талаптар басқару іс-әрекетінде іскерлік қызметтің қағидаларын жүзеге асырады: негізгі мақсаттар, нысандар, қызмет арналары; - оны ұйымдастырудың талаптары.

Қорытынды

Басқару – мақсатты жетістікке бағыттайтын үдеріс. Бұл орайда, мектеп қазіргі басқару жүйесінде шешім қабылдаудың модельдерін күні бұрын құрып алады. Кез-келген деңгейлікте мектеп басқару күрделі құрылған кешенді жүйені үнемі ілгерілетуді жүзеге асыру екені ескеріледі. Нарықтық сұранымды қанағаттандыратын мектеп түлектерін өндіріске, мекемелерге түлетіп ұшыру талай қиындықты жеңумен қол жеткізер табыс. Ол үшін мектеп бітіруші түлектердің өз орнын табуына әр ұстаздар қолайлы жағдай туғызуға мүмкіндіктер жасайды. Бәсекеге қабілеттілікті ұштап, кез келген қайшылықты шеше алатын бастамашыл, өршіл ұстаным мектеп басқару құзыретін халықтың игілігіне бағыттап келгені жұмыстың нәтижесімен бағаланады.

Тәуелсіз Қазақстан Республикасының алғашқы кезеңінде кәсіподақ ұйымының жұмысы әлсіреп қалса, бүгінгі талап-мүддесін ескерген мектеп оның қызметін нарықтық қоғамға бағдарлап, бәсекеге қабілеттілікті өркендетудің бір жолы ретінде қарастыруды өзінің басты міндеті деп есептейді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Государственная программа развития образования Республики Казахстана на 2011-2020 гг.

2. Симонов В.П. Педагогический менеджмент: 50 ноу-хау в области управления образовательным процессом / Учеб. пособие. – М., 1997. – 288 с.

3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.

4. Педагогический менеджмент и управление развитием образования. Коллективная монография / Т.М. Баймолдаев, В.И. Безруков, Н.А. Соловова – Алматы - Самара, 2007. – 466 с.

5. Корзникова Г.Г. Менеджмент в образовании: практический курс: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений – М.: Издательский центр «Академия», 2008.

13.36. Білім беру мазмұнының теориялық негіздері

Гульсара Кайыржанқызы Маликова

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік
университетінің докторанты
(Павлодар қ., Қазақстан)

Қазіргі кезеңде Республикасызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, Қазақстандық білім беру жүйесі әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Қазақстанның бәсекеге қабілетті, қуатты мемлекет болып қалыптасуын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі және оның дамуының өзегі – білім беру жүйесі. Білім беру жүйесінің алдында тұрған басты міндет – білім сапасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру, бұл өз кезегінде азаматтардың кез келген салада бәсекеге қабілетті болуын талап етеді.

Осыған орай Елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған елдердің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім» екенін айта келіп, ол үшін «Бізге экономикалық және қоғамдық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет», – деп білім беру жүйесін жетілдіру мәселесін алға қойған болатын

Бұл педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр: білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болды. Мемлекеттік білім стандарт деңгейінде оқыту үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияларды ендіруді міндеттейді.

Білімнің мазмұны әрбір оқу орнының өзегі, негізгі реформасына жатады, ал реформалар тек қана жергілікті факторлардың әсерімен ғана емес, халықаралық ықпалмен жүреді. Себебі жаһандану үдерісінде көрпені қымтап, сыртқы байланыссыз өмір сүрем деген мемлекеттің

көш соңында қалатыны айдан анық. «Білім беру мазмұны - оқушылардың меңгеруі, олардың жан-жақты дамуы үшін негіз қамтамасыз ететін, олардың ойлауын, танымдық қызығушылығы мен еңбек іс-әрекетіне дайындығын қамтамасыз ететін білім, іс-әрекет тәсілдері, шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі, әлемге эмоциялы құнды қатынас жүйесі» [1. 27]. Педагогикалық сөздікте «білім беру мазмұны білімдердің, іскерліктердің және дағдылардың, көзқарастар мен сенімдердің жүйеленген жиынтығы, сонымен қатар оқу-тәрбие жұмыстары нәтижесінде жеткен практикалық дайындықпен танымдық күштердің дамуының белгілі бір деңгейі» [2. 36] деп атап көрсетіледі. Аталған анықтама білім беру мазмұнының білімдік-бағыттылық қырынан оның мәнін айқындаушы деп қарастыруға болады. Бұл жағдайда адамзаттың рухани байлығының бейнесі ретінде білімге негізгі көңіл бөлінеді. Әрине, білім маңызды әлеуметтік құндылық. Сондықтан білімге бағытталған білім беру мазмұнының маңызы бар. Ол тұлғаның әлеуметтенуіне, адамның социумға енуіне көмектеседі. Білім беру мазмұнының қалыптастыру ұстанымы ретінде мәдениетті, интеллектуалды, қоғамды дамыту тәрізді элементтердің бәрі талапқа сай құрастырылуы тиіс. Дәстүрлі білім, дағды, іскерлікті қалыптастырумен бірге білім беру мазмұнына жеке тұлғаның өсуіне көңіл аударылуы тиіс. Жалпы білім мазмұны «Нені оқыту керек?» — деген сұраққа жауап береді. Оқушы, студент тағдыры көбіне оның білімінің сапасына байланысты. Білім беру мазмұнының теориялық мәселелерін және оны іріктеу жолдарын В.В.Краевский, И.Я.Лернер, В.С.Леднев, М.Н. Скаткин, т.б. зерттеді. И.Я.Лернер: «Білімнің мазмұны дегеніміз - оқушыға берілетін білім, іскерлік және дағды жүйесі, шығармашылық іс-әрекет, эмоциялық қарым-қатынас тәжірибесі» [3. 58] дейді. Ал ең бастысы, білім мазмұнының негізгі функциясы - жеке тұлғаны жан-жақты үйлесімді дамыту. Білім беру мазмұнын қалыптастыратын принциптердің ғалымдар арасында бірнеше тұжырымдары бар. Мәселен, Гераклиттің ойынша «білімі көптік ақылды емес» [4. 102] Цицерон да осындай пікірде болған. Ал И.Канттың философиясында оқытудың негізгі мақсаты «оқушылардың дұрыс ойлауы немесе формальді түрде білім беруді күшейту» [4. 104] болып табылады. Германияда бұл теорияға жақын болған А.Дистервег «білім беру мазмұны оқушылардың танымдық қабілетінің дамуына, ес ойлау тағы басқалар қабілеттеріне көңіл бөлуі» [5. 85] деп есептейді. Ал орыс ғалымы К.Д. Ушинскийдің «парасаттылық нағыз білімнің арқасында ғана дамиды - сондай-ақ мектеп адамды біліммен қаруландырып, сол байлықты қалай қолдануды үйретеді» [6. 85] дейді.

Қоғам және тұлғаның қызығушылығын айқындайтын білім беру мазмұнының бастапқы анықтаушы оның мақсаты болып табылады. Қазіргі заманда білім берудің мақсаты - қоғамдағы әлеуметтік құндылық іс-әрекетті жүзеге асыруда тұлғаға қажетті қасиеттерді дамыту. Оқытуға мұндай мақсат қою тұлғаның іскерлік, білім дағдысы жағынан жан-жақты

жетілген, толыққанды ақыл ойы, дене бітімі ерік жігері күшті болуын қамтамасыз етеді. Өмірдің мәдени жағын игеруге білім іскерлік дағды өте қажет. Сондықтан да білім ордаларында өнер мен ғылымның негізін оқыту өз мүддесі үшін емес, нағыз әдемілікті танып білуге үйрететін құрал. Тұлғаның күштілігін, келбетін оның еңбек, ой-тұжырымы мен қоғамдық әрекеттері анықтайды.

Осыдан барып білім берудің мазмұнын анықтайтын тұлғаның іс-әрекеті болып табылады. В.С. Леднев еңбектерінде оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру арқылы мазмұнын анықтауға болатынын айтқан. [4. 85] В.В. Краевскийдің — педагогикалық теориясында жалпы білім беру мазмұнын қалыптастыру принципі қарастырылған. Ол принцип білім берудің барлық элементтерімен барлық деңгейлерінде қоғамның ғылым, мәдениет және тұлғаның дамуымен сәйкес келеді. «Ол — тұлғаның өсуі үшін және мәдениетті өмір сүруі үшін дәстүрлі білім, іскерлік, дағды қоғамның әлеуметтік дамуы деңгейін көрсететін білім беру мазмұнына өндіру қажет» [7. 79] дейді.

Ең бастысы, білімнің мазмұны жеке тұлғаны жан-жақты үйлесімді дамыту керек.

Білім құрылымы төрт бөліктен тұрады. Білім жалпы білімнің мазмұнындағы негізгі элемент, болмысты тану, табиғат, қоғам және ой заңдарын ашу нәтижесі, әлеуметтік-тарихи тәжірибе процесінде адамдардың жыйнаған тәжірибесі.

Білім мазмұнының түрлері:

- күнделікті болмыс туралы негізгі ұғымдар, терминдер және ғылыми білімдер;
- көзқарастарды дәлелдеуге керекті күнделікті өмірден және ғылымнан алынған фактілер;
- болмыстың әртүрлі объектілері және құбылыстары арасындағы байланыстарды көрсететін ғылымның негізгі заңдары;
- белгілі бір объектілер, олардың арасындағы байланыс туралы ғылыми білімдер;
- ғылыми іс-әрекет тәсілдері, таным әрекеті және ғылыми білімді алу тарихы туралы білімдер;
- әртүрлі өмір құбылыстарын бағалау нормалары туралы білімдер.

Сонымен ғылыми білім — болмысты іс жүзінде тану нәтижесі, болмысты дұрыс түсіну құралы. Білім, дүние дамуымен бірге өзгеріп және жетілдіріліп, дүниетанымдық және тәрбиелік идеялар бір ұрпақтан екіншіге негізінен ұйымдастырылған, нақты мақсаты бар оқыту арқылы беріледі.

Білім - әлеуметтік тәжірибенің бірінші элементі болса, оның екінші элементі - әлеуметтік тәжірибедегі іс-әрекет тәсілдерін оқушыға үйрету, білімді қолдануға дағдыландыру, дәлірек айтсақ адамзат жасаған іскерлік пен дағдыларды меңгерту.

Сыртқы (практикалық) және ішкі (ақыл-ой) дағдылары мен іскерліктеріне барлық пәндер үйретіп, оқушы жоспар құруға, мөңдіні

бөлуге, салыстыруға, қорытынды жасауға машықтанады. Кейбір оқу пәндерінің өздерінің қалыптастыратын іскерліктері мен дағдылары бар. Мысалы, физикадан немесе математикадан есептер шығару, химиядан тәжірибе өткізу, т.б.

Ақыл-ой іскерліктері мен оқу іскерліктеріне конспектілеу, аннотация жазу, оқулықпен, сөздікпен жұмыстар жатады.

Сонымен білім мазмұнының тәжірибелік бөлігінде нақты іс-әрекет жасауға мүмкіндік беретін, жастардың мәдениетті сақтау қабілетін жетілдіретін көркемөнер, еңбек, қарым-қатынас, іс-әрекеті түрлері бар.

Танымдық (оқу және оқудан тыс) іс-әрекет оқушының ой-өрісін кеңейтіп, дүниені танудық маңызды құралдарының бірі білім алуға, өздігінен білім алуға ынталандырып, ақыл-ойдың дамуына, ғылыми білімдерді жүйелі меңгеруге көмектеседі.

Еңбек іс-әрекеті материалдық заттар жасауға, оларды сақтауға, көбейтуге бағытталған. Түрлері: өзіне-өзі қызмет көрсету, қоғамдық пайдалы және өнімді еңбек.

Көркемөнер іс-әрекеті эстетикалық дүниетінымды дамытып, әдемілікке сұранысты туғызып, әдемі ойлауға үйретіп, нәзік сезімге бөлейді.

Қоғамдық іс-әрекет оқушының әлеуметпен байланыс орнатуына көмектесіп, азаматтың бет-бейнесін қалыптастырады.

Қарым-қатынастық іс-әрекетке бос уақытты ұйымдастыру арқылы үйретіледі.

Іс-әрекетке үйрену үшін оқушы үлгілерге қарап жұмыс істеп, жаттығулар орындайды.

Білімнің үшінші элементі - шығармашылық жұмыс тәжірибесі «дайын» білімдерді хабарлау, жаттығулар орындау, үлгіге қарап жұмыс істеумен шектелмейді. Шығармашылық жұмысқа оқушыны іздендіретін, оқулықтағы мәселелік әдіспен баяндалған шығармашылық есептер, тапсырмалар үйретеді.

Әрине оқулықтың барлық тақырыптары мәселелік әдіспен түсіндірілсін деп ешкім талап етпейді. Бірақ тақырыпқа сай қиын әдісті қолданған жақсы. Оқушыларға ғылымда, өндірісте қандай қиын болғанын, оларды шешу үшін қандай жұмыстар атқарылғанын, нәтижесінде ғылыми жаңалықтар ашылып, олар ғылымда, техникада үлкен өзгерістер әкелгенін баяндау қажет. Сол сияқты ақиқат үшін күрескен, баланың адамгершілігіне игі әсерін тигізетін ғалымдардық өмірі және қызметімен таныстырған дұрыс.

Оқушыларды іздендіретін білім, іскерлік, дағдыларын жаңа жағдаяттарда қолдандыратын тапсырмаларды оқулықтардан, басқа еректерден, оқушылардың өз тәжірибелерінен алуға болады. Оқушыларғылыми әдістер қолданып, шығармашылық жұмыстар арқылы бағдарламадағы білімдерді өз беттерімен, шағын зерттеу жұмыстары арқылы меңгереді. Осы теорияға сөйкес бастауыш сыныптың математика оқулығына шығармашылық есептер, қазақ тілі оқулығына

шығармашылық тапсырмалар енгізілген. Білім беру мазмұнының төртінші элементі - тәжірибе, адам, іс-әрекет, құрал, өзара қатынас.

Бұл бөлікте адамның дүниеге, іс-әрекетке, адамдарға берген бағалары болады. Сезім мәдениеті - адамның әлеуметтік тәжірибесі арқылы қалыптасатын ерекше құбылыс. Адамның білімге, іскерлік дағдыларға іштей сұраныстарын туғызып, түрлі сезімдерге бөлеп, білім беру мазмұнын меңгертуге болады. Білім, іскерлік, дағды, шығармашылық іс-әрекет эмоцияны тәрбиелейді. Бала сезіміне әсерлі мәтіндер, иллюстрациялар, сұрақтар мен тапсырмалар да әсер етеді. Оқушы өзі оқып отырған материалға қатынасын сөзі және ісі арқылы білдіреді.

Егер оқушылар білім алуға оң көзқараспен қараса, онда олардың оқудағы табыстары жақсы болады. Психологтардың дәлелдері бойынша жағымды эмоциялар адамды шабыттандырады. Мәселелік оқытудың элементтерін қолданған оқушы өзі үшін жаңалық ашып қуанышқа бөленеді. Адамның сезіміне өнер де орасан зор әсер етеді.

Білім беру мазмұнының және жеке тұлғаның негізгі мәдениетінің барлық бөліктері бір-бірімен байланысты. Білімсіз іскерлік болмайды, шығармашылық іс-әрекет белгілі бір білім және іскерліктерге сүйеніп атқарылады, мотивсіз, сезім, ерік-жігерсіз оқыту дұрыс жүрмейді. 3. Жалпы, политехникалық еңбек және кәсіптік білім беру. Іске асырылатын білім беру бағдарламаларының сипатына қарай білім беру жалпы білім және кәсіптік білім беру болып бөлінеді. Жалпы білім - ғылым негіздерін оқушылардың меңгеруі және нәтижесі. Жалпы білімнің мазмұнына оқу пәндерінің иггілгі 3 түрі енеді.

Олар:

- ғылыми-жаратылыс;
- гуманитарлық;

• еңбек және дене дайындығы. Ғылыми-жаратылыстану пәндеріне табиғат заңдылықтары турнлы білім беріп, баланың ойлау қабілетін дамытудың негізгі құралы болып табылатын физика, математика, химия, биология енеді.

Ұлт келешегі үшін қызмет еткен, бойындағы барын берген қазақ зиялыларының аталған мәселедегі көзқарастары бұл күнде де өзекті. 20 ғасырдың басында тарихи сахнаға шыққан ағартушылардың, педагогтар мен жазушылар қазақ халқының тарихи-мәдени өмірінде өзіндік із қалдырғаны белгілі. Олар ұлтымызды ағарту ісі мен жоғары педагогикалық ұлттық мектебін қалыптастыруда және оның іргетасын қалауға белсене ат салысқан халқымыздың адал перзенттері А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов, Х. Досмұхамедұлы, С. Сейфуллиннің т.б. Осынау таутұлғалардың педагогикалық мұрасының бүгінгі таңда да ғылыми мәні орасан зор.

Солардың бірегейі - қоғамға, уақытқа деген көзқарас дараланып, өмір сұранысынан туған М. Дулатовтың «Оян, қазақ!» өлеңі. Ол қазақ жастарын оқып, білім алуға шақырды.

*Міржақып, неге отырсың қалам тартпай,
Бәйге алмас болғанменен жүйрік шаппай.
Шамаңды қадари хал көрсетсеңші,
Байғұс-ау, оянсаңшы қарап жатпай [8.79]*

Осындағы «оян» сөзі – автордың биік идеялық мақсаты, басты рухани нысаны. Жеке бастың, әлеуметтік топтың, белгілі топтың мүддесі емес, ақынды толғандырар мәселе – халықтың тағдыры, елдің қайғысы мен мұңы.

*Ұйқыда жатыр қазақ көзін ашпай,
Кеттік қой отқа күйіп, өрттен қашпай.
Әр халық алға кетіп жатса дағы,
Біздің жұрт шегінеді қадам баспай... [8.79]*

Халқының басындағы ауыр қасіретті анық көріп, жүрегіне батқан ел тағдырын дөп басып айта білген шайыр ұлтын бұл дерттен айықтыру жолын, ұйқыдан ояту тәсілін іздейді. Ол сол заманда кең тараған соғыс, қантөгіс емес, иман жолын насихаттап, білімге, оқуға, мәдениетке үндейді. Бұл сол кездегі 24 жасар жас ойшыл Міржақып Дулатұлының таңдаған арнасы еді. Міржақып ақынның идеясымен үндес туынды Ахмет Байтұрсынұлының «Маса» мысалы. Негізінен масаның бар күші – шағу, ал ісі – адамды ұйқыдан ояту екені белгілі. Ызындап ұшқан мынау біздің маса,

*Сап-сары аяқтары ұзын маса.
Өзіне біткен түсі өзгерілмес,
Дегенмен қара, яки қызыл маса... [9]*

Осындай ұлт үшін қызмет көрсетудің үздік үлгісін көрсеткен алтын айдарлы арыстандарымыздың бірегейі, «Қараңғы қазақ көгіне өрмелеп шығып күн болуды» армандаған алаш қайраткері Сұлтанмахмұт Торайғыров.

*Оллаһи! Ант етемін алла атымен,
Орыс тілін білемін һәм хатымен,
История, география пәнді білмей,
Оллаһи, тірі болып жүрмеспін мен.
Келгенше осыларды отыз жасқа,
Иншалла бәрін түгел ұғам басқа.
Отыз жасқа келгенше ұға алмасам,
Жер жұтсын, мәз болмаймын ішер асқа.
Сенемін еңбек қылсам, бақыт жақын,
Келер жаз атақты алам деген «ақын».
Жүректің қазынасы тазартылса,
Пайдасын көрер әлі-ақ ертең халқым [10.]*

Жалпы Алаш зиялылары оқу-ағарту саласында мектеп, оқу-әдістемелік құралдар туралы зерттеу әдістерін жазып, бірін-бірі толықтырып отырған. Олардың бар өмірі ұлтты сүюдің, ел мүддесіне қалтықсыз қызмет қылудың нағыз үлгісі болады.

Алаш зиялыларының көп салалы қызметінің бір қыры-ғылыми-педагогикалық іс-әрекетінің тамыры тереңге тарап, бүгінгі Қазақстанның зияткерлік ұлт қалыптастырудың түпкілікті негізінен бастау алғандығын байқаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік. Жалпы редакциясын басқарған экономика ғылымдарының докторы, профессор Е. Арын - Павлодар: "ЭКО" ҒӨФ, 2006.
2. Педагогикалық түсіндірме сөздік. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008.
3. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. Москва, «Педагогика», 1981.
4. Әлемдік философиялық мұра. – Алматы: «Таймас», 2010.
5. Народное образование. 1998, № 7.
6. Әлемдік педагогикалық ой-сана. 4-том. - Алматы: «Таймас», 2008.
7. Краевский В.В. Содержание образования: вперед к прошлому. 1995.
8. М. Дулатов «Оян, қазақ!». – Астана: Атамұра, 2002.
9. Ахмет Байтұрсынұлы шығармалары. 2-том. – Алматы: Елорда 2005.
10. Сұлтанмахмұт Торайғыров шығармалары. 1-том. – Алматы: Атамұра, 2002.

13.37. Музыка өнерінен білім беру және оның ұлттық кодпен сабақтасу әсерінің ашылуы

Күмісжан Қайырғалы қызы Мукашева

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің докторанты (Павлодар қ., Қазақстан)

21 ғасырда этномәдени білімнің рухани құндылықтарын жаңғырту мәселесіне көп көңіл бөлінуде. Оның басты себебі ұлтымыздың мәдениеті ұлттық сипатымызға сай болмауы [1]. Ұлттық сипат «Ұлттық код» деген ұғыммен түсіндіріледі. Бұл мәселе Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар» рухани жаңғыру атты мақаласында аталған болатын. Ғылыми тұрғыдан қарастыратын болсақ, код ұғымының ауқымы кең. «Ұлттық код» дегеніміз – халықтың ішкі этникалық өзегі: дәстүрі, салты, әдет-ғұрпы, тілі, діні. Ішкі жадында осылардан туындайтын ар-ұят, намыс, ұлттық сана, ұлттық болмыс факторлары бар. [3].

Музыка өнеріндегі ұлттық код сипатының теориясы

Қазақтың музыкалық мәдениеті ғасырлар қойнауынан тамыр тартқан өзіндік айшықты белгілермен, ерекшеліктерімен сипатталатын

төл мәдениет [2]. Белгілі археологтар мен ұлттық мәдениетті зерттеуші ғалымдар, Орта Азия мен Қазақстанда көптеген музыкалық аспаптардың шыққан жері, өрбіген мекені деп пайымдайды. Белгілі зерттеуші А. Сейдімбек «Қазақтың күй өнері» [4] атты еңбегінде былай деп тұжырымдайды: - «Белгілі археолог - ғалымдар С.И. Руденко (1885-1969) және М. П. Грязнов бірге 1947-1949 жылдары қазба жұмыстар жүргізіп, ғасырлар бойы өмір сүрген көшпелі тайпалардың мәдениетіне қатысты ғылым үшін бағалы заттық айғақтар тапқан. Сол айғақтардың ішінде қобыз аспабы ерекше орын алады. Қос ішегі және қос құлағы бар қобыздың биік жасалған тиегі шанақ бетіне керілген сірі көнге орнатылған. Мұның өзі аталмыш қобыздың жасалуы қазіргі қазақ қобызының жасалу тәсіліне ұқсас екенін аңғартады». Белгілі ғалым В. О. Виноградов бұл сияқты айғақтарға сүйене отырып: «Орта Азия ыспалы аспаптардың отаны болған» - деп жазады.

Археологиялық қазбаларда музыкалық аспаптардың тасқа, сазға, металлға, қабырға суреттеріне түскен бейнелері кездесіп, аспаптың қалай қолданылатынын да аңғартады. Төл топырақта, туған ғылыми еңбектерде түркі халықтарының музыкалық мәдениетіне қатысты жазба ескерткіштерінде тарихи, ғылыми және әдеби еңбектерінде: Әл-Фарабидің (870-950) «Музыканың ұлы кітабы» («Китаб әл –мусики әл-кабир»), Әбу Әли Ибн Синаның (980-1037) «Айығу кітабы» («Китаб әш –шифа»), Әл Хорезмидің (787-850) «Ғылымдар кілті» («Мафатик әл-үлүм»), Ж. Баласағұнның (1021-?) «Құтты білік», «Музыка ғылымындағы әуендер жинағы», т.б. көптеген материалдардың молдығына қоса, музыкалық мәдениеттің қоғамдағы орны мен әлеуметтік мәні жөнінде, эстетикалық мүмкіндіктері хақында, сондай-ақ, музыка өнерінің теориясы мен практикасы жайында ғылыми жүйелі танымның орнығып үлгергенін аңғаруға болады.

Әл-Фарабидің «Музыка туралы үлкен трактат» атты шығармасы сол кезеңдегі аспаптардың шығу тегі, эволюциялық дамуы, музыкалық мәдениетінің тұтастай дәстүр–дағдылары, музыка теориясы, оның пайда болу және қалыптасу тарихы, музыканы жүрекке қондыра қабылдаудың психологиясы, оның ішінде музыкалық шығармаларды орындаудың әдіс-тәсілдері жайында толық түсінік беріледі.

Ал «Кодекс Куманикус» кітапта музыкалық мәдениетке қатысты атаулар мен ұғымдар мол ұшырасады. Мәселен: бурғу (бұғы, мүйіз сырнай), бурғуча (бұғышақ, кішкене мүйіз сырнай, қонров (қоңырау), қобуз (қобыз), нақара (нығар, қоңыраулы аспап), суруна (сырнай) сияқты музыкалық аспаптардың атаулары кездеседі.

Қобыздың музыкалық аспап ретінде касиетін жан-жақты суреттейтін қызықты еңбектердің бірі ХІҮ-ХҮ ғасырларда бұрынғы қазақ тілінде жазылған. Бұл еңбек Ахмадидің «Музыкалық аспаптар айтысы» деп аталады. Қазір «Музыкалық аспаптар айтысы» қолжазба күйінде Британ музейінде сақтаулы тұр. [1].

«Қобыз өзінің музыкалық аспаптардың тәңіріне баулайды. Адамның ұйып тыңдайтын аспабы екенін мақтан етеді. Әрине, мұндай ойдың жосығын ең алдымен сол кездегі тыңдаушының қобыз аспабына берген бағасы деп қабылдау қажет» - деп жазады Сейдімбек А.

Революцияға дейінгі кезеңде қазақ халқының музыкалық мәдениеті этнограф-ғалымдарының, XVI-XVII-ғасырларда жасаған орыс саяхатшыларының қызығушылықтарын арттыратын. Олар өз еңбектерінде қылқобыз туралы көп мәліметтер қалдырды. Мысалы, фольклортанушы ғалым И. Левшин де 1820-шы жылдары қазақтар арасында болып, халықтың мәдениетін зерттеп, қазақтың музыкалық аспаптарын, оның ішінде қобыз туралы елеулі мәліметтер қалдырды.

Осы айғақтар, деректер арқылы XIX ғасырдың алғашқы жартысында қазақ халқында қылқобыздың кең қолданыста болғанын аңғарамыз. Шет елдерден келген саяхатшылар да, қазақтың музыкалық мәдениетіне үлкен қызығушылық білдірді. Солардың бірі, Орынбор өлкесінде ұйымдастырылған экспедиция құрамында болған ағылшын суретшісі Джон Кэстль өз еңбегінде, қазақ музыкасына қатысты көп деген деректер қалдырды. Осы деректерде домбыра мен қобыз аспаптары, ауыл арасында кең қолданыста болғанын айтады [5].

Ш. Уәлиханов сөзіне сүйене отырып, бақсылар табиғат бойынша өте дарынды болып келеді екен. Бір жағынан олар магияны меңгерген «сиқыршы», аруақтармен байланысты емші, екінші жағынан - талантты музыкант, әртіс, ақын-импровизатор. Олардың салт -дәстүрі мен музыкасы, ем-дом беретін әдет-ғұрыпы синкретизм көрініс болып табылады. Сонымен қатар, бақсының генетикалық өнері туралы белгілі ғалым-тюрколог Ахмет Байтұрсынов (1873-1938) өз еңбектерінде көп деген мағлұматтар қалдырды. Ғалымдар өз еңбектерінде бақсы-шамандардың емдері қобыз аспабынсыз жүрмейтінін дәлелдейді.

Осы ойды профессор, музыкатану ғылымының докторы С. Күзенбай былай деп жалғастырады: «Ұлттық мәдениетіміздегі көп өнерінің ішінде, сөз өнері ең алдында тұратын құбылыс. Мұны біз бақсылардың поэзияларынан байқаймыз. Осы жерде бақсылар қобызбен ем-дом беру арқылы, немесе жыршылық өнер арқылы образдық сөз өнерін қолданып, ауыруға үлкен магикалық әсер береді».

Нақ осы аспап жыршының айнымас серігіне айналған, оның сүйемелдеуімен эпикалық жырлар, аңыздар айтқан. Батырлардың қаһармандық өмірі мен ерлігін, және өз ата-бабалары қалдырған кең байтақ жеріне үлкен сүйіспеншілікпен жырлаған. Мысалы: Кет-Бұға, Қазтуған жырау, Асан қайғы, Доспамбет, Шалкииз жырау, Бұхар жырау, Умбетей жырау, Жиімбет жырау, Марғасқа жырау сияқты өнерпаздар қылқобызды айырылмас серік еткен.

Осы айтқан сөз Мұхтар Мағауиннің «Қобыз сарыны» атты кітабында дәлелденеді: «Кет-Бұға ауыр ойдан серпіліп, сылбыр қимылмен қобызын оңтайлады да, Қорқыттың күйін басты. Қобыздың қыл ішегінен созылып шыққан әуенінен сескенген қағанның тынышы

қашып еді, көп шыдай алмады.... Қу тақтай азынап қоя берді. Әуелде-ақ бесті айғырдың үйірін жоқтап кісінегені сияқты бір дыбыс естілген еді, Шыңғыстың төбе күйқасы шымырлап кетті. Көзі тумандап, алдында отырған Кет-Бұғаға қарап еді, күйші бар жыны бойына қонғандай қомданып алған екен. Қобызды тартып жатқан ол емес сияқты, қобыздың өзі сөйлеп жатқандай көрінді...

Бұл – лағын жоқтап маңыраған киіктін шері, ботасын жоқтап боздаған аруананың мұңы еді. Бұл – жалғызынан айырылған ананың жоқтау жыры еді» - деп жазады М. Мағауин. Осылайша, Кет-Бұға жырау Шыңғыс ханға баласының қайтқанын қобыздың үнімен жеткізген деген аңыз, ел ішінде сақталып бізге ауызша жеткен.

Қазақ даласына VІІ ғасырда-ақ тарай бастаған ислам дінінің ең алғашқы қарсыласы да қобыз аспабы болыпты деген болжам бар. Себебі, сол кездегі қобыз - Тәңірлік діннің өкілі, бақылардың ажырамас аспабы еді. Бел алған ислам дінінің өкілдері ең алдымен Тәңірдің жердегі елшісі-бақыларды құдалаған. [5]

Көшпелілер ортасында ғасырлар бойы ең абзал тұлға болып саналып келген бақыларға түрлі мистикалық жалалар жабылды. Күні бүгінге дейін айтылатын (қобыздың тілеуі жаман) қобыз сарынын естіп сырқатын жазатын қазақ, қобызшыны ислам дінінің ұғымындағы жын-шайтанымен сыбайластырып, бақылар қобыз тартса: «жынын шақырып отыр!» - дейтін болған. Соның нәтижесінде ХХ ғасырға қобызда тартылған санаулы бақы сарындары ғана жетіп, қалғандары жойыла түсті. Бұл туралы белгілі ғалым-фольклортанушы А.В. Затаевич үлкен өкінішпен жазады.

Қазақ арасында музыкалық аспаптарда қосылып күй тартатын немесе әнді қосылып айтатын дәстүрдің ертеден қалыптасқанына айғақ болатын деректер де ер ексе назар аудартады. Ғалым-дәрігер И. Сиверс 1792-1793 жылдары Сібірге саяхат жасау барысында Қазақстанның шығыс өңірінде болып, өзінің «Сібірден хат» атты қолжазбасында қобыз бен сыбызғы туралы былай деп ой білдіреді: «Сыбызғыны үрлеу барысында ойығын теріп, баса отырып, қоңыр жай үн шығарады, алайда созуы ұзақ. Бұл аспап алыстан волынка сияқты естіледі. Келесі күйші ерекше үлгіде жасалған скрипкамен (қобызбен) сыбызғыға қосылып отыр. Ойнау мәнері бас- скрипкаға келеді. Дыбыс жаңғыртатын ойығына ағаштың екі жағын оймалап шабу арқылы жасаған, мұны қобыз деп, ал әлгі ысқырық аспабын - сыбызғы дейді» - деп жазады ғалым А. Сейдімбек.

Көп деген орыс саяғатшыларының ішінде И. Г. Андреевтың (1743-1801) қолжазбаларында да Орта жүз қазақтарының өмір салты, қоныс-тұрағы сипатталып, бұл ортада қобыз бен сыбызғы аспабының көбірек қолданылатыны, сондай-ақ ән—күйлерінің суырып салмалық (импровизация) сипатының басым екені жан-жақты суреттелген.

Орта Азия халықтарының, соның ішінде қазақ халқының музыкалық мәдениеті жөнінде этнограф А. Эйхгорнның (1844-1910)

еңбектері өзінің ғылыми деректерімен назар аудартады. Оның еңбектерінде қазақтың 30 әнінің ноталық жазбасы мен қазақтың музыкалық аспаптары алғаш рет ғылыми байсалдықпен сипатталған. Қобыз, домбыра, сыбызғы сияқты аспаптардың бітім-қасиеті, құлақ күйі, дыбыс қатары, үнделі және ойнау тәсілдері жан-жақты зерттеліп сараланған және де аспаптың музыкалық мүмкіндігін білдіретін ноталық жазбалар келтірілген. [6]

Қобыз екі шекті 40-қа тарта аттың ұзын қылы керілген ысқышы бар аспап. Қылқобыз аталыу да осыдан болар. Қобыз үнінің төмендеп, қайта жоғарылап дыбыс шығаруын шектеріне саусақтың ұшын ғана тигізіп, сәл ғана басып шертіп, керілген қылды ысқышпен үйкеп ысқылап тарту арқылы ысқышты аспапқа «іліп қойғандай» етіп көлденең ұстап ысқылап сүйкеп-сүйкеп, көсеп-көсеп жібергенде флажолетті обертонды қою-қошқы сазды мұңды болып шығады. Қылқобыз - құрылысы, ойнау тәсілдері күрделі, қоңыр сазды тылсым үні адамның жан дүниесіне табиғи әсер қалдыратын ерекше аспап. Көне дәуірден Қорқыт күйлерінен бастап, соңғы ғасырдағы Ықыластың шығармаларына дейін жалғасып, жеткен қобыз сарыны – қазақ халқының қайталанбас, қастерлі мұрасы [6].

Қобыздың саз аспабы ретінде тағдыры тайғақ, жолы тар, қиын-қыстау болды. Бұл аспап халқымыздың тарихи-этникалық мәдениетінің көне көзі, рухани қазына мүлкі эпостық және аспатық музыкалық өнерімізді күні бүгінге дейін сақтап жеткізуші ұлттық мұра бола тұра, ол өзіне деген кертартпа ескілікті көзқарастан арылмай ақталмай-ақ қойды. Әу бастан-ақ қобыз бақсының бақсылық жасаудың құралы деген пікір қалыптасқан болатын. Сондай түсінбеушіліктің кесірінен қобыз жаңа заман көшіне ілесе алмай ескіліктің қалдығы саналып жоғалып, жойылып кетудің алдында қалды.

Қосымшада «Емдеу дискісі» атты 7 музыкалық композициялары берілген. Соның ішіндегі Күмісжан Муқашеваның «Дала әуені» күйін анықтайық. Бұл сарынның ерекшеліктері - кең көлемді ауқымды, көркемдік жағынан әсерлі, құрылымы күрделі, өлшемдері жиі ауысып отырады. Әуен саз тілінің үнінде табиғат әлеміндегі тылсым күші бар сияқты. Мұнда жыр сарыны үйлесімді түрде табиғат лирикасындағы көңіл-күйге ауысып (табиғаттың сұлу, әсем көріністері, таза ауа, бұлтсыз аспан, мөлдір бұлақ, жайқалған гүл-шөптер, өсімдік, жапырақты ағаштар) оның жолында ерекше сипатқа бөленеді [7].

Мазмұны желісі бір-бірімен тығыз байланысып, саздың сарыны адам ойын сан-саққа жүгіртіп толқытады. Кейде жалқы жарқын үні қос ішекке ұласып, күрделі толғаныстарымен жаныңды тәтті мұңға бөлеп әлдилегендей тербейді.

Негізгі музыкалық тақырып до дорийлық лад (с moll) жүйесінде 6/8 өлшемдік ырғағында таза квинта бұрауында шығарылған. Жаңа бояулар нақышта орындалатын қобызға бейімделіп шыққан сарын.

Күйде табиғат аясында болып жатқан сан алуан әдемі, сиқырлы әр түрлі дыбыстарды сазына келтіріп, орынды ерекшеліктерімен бере алған [9].

Нақты практикалық мәселесінің ұлттық кодының ашылғаны

Ұлттық өнер дегеніміз – сан мыңдаған жылдар, ғасырлар бойы халқымыздың мәдениетін салт – дәстүрін, даналығын, тапқырлығын, батылдығын, сізімталдығын ұрпақтан ұрпаққа жеткізіп отырған. Халық арасындағы құйма құлақ, ауыз екі айтушы көне көз қариялар мен өз өнерінің хас шебер орындаушылары арқылы қазақ күйлері мен күй аңыздары ұрпақтан – ұрпаққа жалғасын тауып осы күнге жеткен оның ішінде күй өнерінің сан ғасырлық тарихи деректері бар рухани асыл қазына [2].

«Қобыз терапиясы» атты авторлық әдістемесін жазып, «Қыл қобыздың шипасы» атты дыбыс табақшасын шығарған. Оған қыл қобызбен өзі орындаған «От» – «Тәңірге табыну», «Ұшықтау», «Бақсының ойыны», «Қорқытың сарыны», «Дала әуені», «Ата мұра – ата тек», «Түнер – түнеруден ағару, рухани жаңғыру» атты емдік шипасы бар жеті күйі түсірілген [8].

Біз ежелгі аңыз әңгімелерді тыңдайтын болсақ, сол аңыздардың ақиқат жерлері бары анық. Қылқобыз сарынымен адамды емдеді ол даусыз екені рас. Музыкалық терапияны ғылым мойындап бүгінде соған ден қойып отыр. Адам санасына, жүйкесіне музыканың әсері зор екенін жоққа шығара алмаймыз. Ата-бабаларымыз музыканың құдіретті күшін ежелден сезген, оны жақсы жағына пайдалана білген. Қобыз үні адамның қанын тазартады, адам бойындағы саналық ұшқыр ойларды біріктіріп, өмірге деген құштарлықты оятады.

Қобыз – ол жай музыкалық аспап қана емес, ол ежелгі ата бабамыз кие тұтқан қасиетті дүниесі Біз ежелгі аңыз әңгімелерді тыңдайтын болсақ, сол аңыздардың ақиқат жерлері бары анық. Қылқобыз сарынымен адамды емдеді ол даусыз екені рас. Музыкалық терапияны ғылым мойындап бүгінде соған ден қойып отыр. Адам санасына, жүйкесіне музыканың әсері зор екенін жоққа шығара алмаймыз. Ата-бабаларымыз музыканың құдіретті күшін ежелден сезген, оны жақсы жағына пайдалана білген. Қобыз үні адамның қанын тазартады, адам бойындағы саналық ұшқыр ойларды біріктіріп, өмірге деген құштарлықты оятады.

Әдебиттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005 – 2010 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан. – 2004. – 16 қазан
2. «Мәдени мұра» ұлттық бағдарламасы – Еуразиялық инновациялық жобасы. – Алматы, 2009. – 24 б.
3. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Ұлы Даланың жеті қыры – Астана, 21.11.2018 ж.

4. Сейдімбек А. Қазақтың күй өнері. – Астана, Күлтегін баспасы, 2002. б. 45.

5. Омарова Г.Н. Кобызовая традиция. Вопросы изучения казахской традиционной музыки: Монография. – Алматы, 2009. – 520 ст.

6. «Қорқыт Ата» энциклопедиялық жинақ / Бас редактор - Ә. Нысанбаев.

7. Мукашева К.К. «Авторская методика «Кобызотерапия». Лечебные авторские композиции Мукашевой Кумысжан». – Астана, 2011. – 83 ст.

8. Мұқашова К.Қ. Тұлғаның бағалы ориентациясымен субъективті саулығы // Мемлекеттік құрылыс негізінің модернизациясы – жаңа Қазақстанның ірге тасы». ҚР академигі Т.С. Садықовтың 70 жылдығына арналған республикалық ғылыми конференцияның материалы) - ПМУ. Павлодар қаласы. - 2008. - 251 – 255 б.

9. Мұқашова К.Қ. Қобыз үнімен емдеу// Қазіргі қоғамдағы халық медицинасы. Рөлі, мағанасы, болашағы. Халықаралық ғылыми-тәжірибиелік конференцияның материалы. - Ташкент. – 2010 жыл. – 68 - 73 б.

10. Мұқашова К.Қ. Ғылыми – журнал «Вестник» ПМУ. Педагогикалық сериясы, ISSN 1811-1831, № 2, 2010. ПАВ-тан тәуелді ауруларды реабилитациялау және емдеуде «Қобыз шипасы» авторлық әдісті қолдану. 99 б.

Электрондық ресурс:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру жөніндегі Қоғамдық кеңестің кеңейтілген отырысында сөйлеген сөзі. – Астана, 2007. – 13 ақпан. // www.akorda.kz.

13.38. Жоғары оқу орындарында экологиялық білім мен тәрбие беру

Баян Сабировна Джумакаева

химия ғылымдарының кандидаты, «жаратылыстану пәндері»
кафедрасының доценті, Батыс Қазақстан инновациялық-
технологиялық университеті (Орал қ., Қазақстан)

Галина Владимировна Уракчинцева

биология ғылымдарының кандидаты, «жаратылыстану пәндері»
кафедрасының доценті, Батыс Қазақстан инновациялық-
технологиялық университеті (Орал қ., Қазақстан)

Талгат Заурович Бегілов

«жаратылыстану пәндері» кафедрасының аға оқытушысы,
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті
(Орал қ., Қазақстан)

Қазіргі таңда қоршаған орта жағдайының нашарлауынан туындаған экологиялық үдерістерді оқып үйренуге деген қызығушылық адам мен табиғаттың өзара қарым-қатынасына деген біздің көзқарастарымызды қайта қарауды қажет етеді. Сонымен қатар көңіл аударатын бір мәселе ғылыми қоғамдастық пен дүние жүзілік қауымдастық идеялық қарама-қайшылықтарына қарамастан адам мен табиғаттың өзара қарым-қатынасын бірауыздан мойындайды. «Адам және табиғат» жүйесіндегі бұл қарым-қатынастар бір-біріне қарама-қарсы екі тенденцияға негізделген. Бір жағынан адам өз қолымен «екінші бір табиғатты» жасап, табиғат күштеріне деген тәуелділігін азайтса, екінші жағынан адамның тіршілігі үшін табиғаттан алынатын заттар мен құбылыстардың саны артуда. Осылайша адам қоғамы табиғат әлемімен тығыз әрі алуан түрлі байланысқа түсуде. Бұл байланыстарды саналы деңгейде қабылдау экологиялық білім мен тәрбиеге жүктеледі. Адамдардың санасын өзгерту ең алдымен білім мен тәрбиеге байланысты [1, с. 167].

Қазақстан Республикасының президенті ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауында 21 ғасырдың он ғаламдық мәселесі атап көрсетілген, оның бесеуі «Адам-Қоғам-Табиғат» экологиялық тепе-теңдігіне қатысты [2].

Ғаламдық демографиялық дисбаланс, ғаламдық азық-түлік қауіпсіздігі, судың жетіспеушілігі, ғаламдық энергетикалық қауіпсіздік, табиғи ресурстардың сарқылуы қоғам мен қоршаған ортаның қарым-қатынас салдары адамның өмір сүру ортасында тіршілік ету қауіпті болатындай деңгейге алып келді. Бұлардың ішінде екі процесс неғұрлым қауіпті: қоршаған ортаның ластануы және ресурстардың сарқылуы.

Қолайлы қоршаған орта жағдайы мен қолжетімді экологиялық ақпаратқа адамның конституциялық құқығының шынайы кепілі адамдардың жоғары азаматтық санасы болуы тиіс. Жеке тұлға мен қоғамның экологиялық мәдениетін қалыптастырудағы экологиялық білім берудің мәселелерін қоғамдық пікірталасқа шығарудың өткір қажеттілігі туындап отыр.

Экологиялық білім мен тәрбие беру – дегеніміз адамда қоршаған ортаны саналы қабылдауды, табиғатты аялау және оның байлықтарын тиімді пайдалану қажеттігін мойындауды, табиғи ресурстардың орнын толтырудың маңыздылығын түсінуді қалыптастыру. Қазіргі таңда экологиялық білім мен тәрбие беру қоғам мен табиғаттың қарым-қатынасын үйлесімді ету үдерістерінің негіздерінің бірі.

Соңғы 2-3 онжылдықта жедел дамып келе жатқан экологиялық білім беру 21 ғасырдың басында белгілі бір жетістіктерге жетті. 20 ғасырдың 70 жылдары Д.Медоуз басшылық жасаған зерттеушілер тобының Рим клубына ұсынған («Өсу шегі») атақты баяндамасынан кейін-ақ экологиялық білім берудің өзектілігі белгілі болды.

1975 жылы Белградта БҰҰ-ның барлық мүше-мемлекеттерінің қатысуымен экологиялық форум өтті. Осы форумда экологиялық білім берудің мақсаты мен мазмұнын бекіткен жарғы қабылданды. Экологиялық білім беру жалпы білім берудің бөлшегі және өмір бойы жалғасатын үздіксіз үдеріс деп жарияланды.

1977 жылы Тбилисиде БҰҰ және ЮНЕСКО-ның қолдауымен экологиялық білім беруге арналған халықаралық конференция ұйымдастырылған. Онда жалпыға ортақ қоршаған орта саласындағы білім беруді дамыту стратегиясы қабылданды, экологиялық білім беруді жетілдіру бағытындағы нақты ұсыныстар жасалды.

1987 жылы Москвада ғаламдық экологиялық форум өтті. Экологиялық білім берудің мәселелері «Тбилиси +10» деген ұранмен талқыланды және онда Тбилиси конференциясының мақсаттарына талдау жасалды, экологиялық білім берудің маңызы мен дүниежүзілік масштабта жүргізілу қажеттілігі атап көрсетілді.

Қазақстан тәуелсіздік алған күннен бастап «Европа үшін қоршаған орта», «РИО-92» сияқты ғаламдық процестердің белсенді қатысушысы болып келеді. Экологиялық қауіпсіздік және мемлекеттің тұрақты дамуы тығыз байланысты болып отырған бүгінгі таңда экологиялық білім берудің маңызы зор және бүгінгі күннің қажеттілігі.

«2030-Стратегиясы» бағыттарына сай 1998 жылы ҚР білім министрлігі және ҚОҚТРМ экологиялық білім беру бағдарламасы қабылданды. Бағдарламада мақсаты, міндеттері, негізгі бағыттары және іске асырылатын жобалар анықталған.

Экологиялық білім беру алдымен адамға табиғатпен саналы қарым-қатынас жасау дағдыларын, табиғатты қорғау және тиімді пайдалануда конструктивті тәсілдер мен әдістерді жетілдіруді үйретуі керек. Экологиялық білім мен тәрбиенің басты мақсаты – тұлға мен қоғамның экологиялық мәдениетінің, санасы мен ойының, адамның тіршілік етуі мен дамуын қамтамасыз ететін оның табиғатқа қарым-қатынасының рухани тәжірибесінің дамуы мен қалыптасуы. Мұның барлығы адамдардың салауатты өмір салтын ұстануына, тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуға, Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздігіне және ең соңында барлық адамзаттың тіршілігін сақтауға әсер етеді.

Шынайы азаматтық экологиялық ұстаным адамның қоршаған ортадағы орынын түсінуге мүмкіндік беретін, планетарлық мәселелерді жергілікті мәселелермен байланыстыратын экологиялық білім алудан басталмауы, ғаламдық дүниетанымның қалыптасуынсыз мүмкін емес. Барлық мамандық иелері мен әртүрлі жастағы адамдар үшін жаратылыстану ғылыми көзқарас өте қажет. Бұл жерде ғылыми-техникалық революция дәуірінде пайда болған мына бір афоризмді еске түсіруге болады. «Жаңалықты ашқан ел емес, оны бірінші жүзеге асырған ел ұтады». Шартты түрде мұны қазіргі жастарға экологиялық білім мен тәрби беруге қатысты да қолдануға болады. Қазіргі

экологиялық доктринаға сәйкес экологиялық білім мен тәрбие беру біздің еліміздің мемлекеттік экологиялық саясатын жүзеге асырудың бір құралы болып табылады. Экологиялық білім мен тәрбие болашақ маман болатын барлық жастарға экологиялық мәселелердің ғаламдық маңызын түсінуге және алған экологиялық білімдерін өмірде қолдана білуге көмек беруі тиіс [3, с. 75].

Экологиялық тәрбие – бұл адамның табиғатқа ізгілікті және аялы қатынасын және қоршаған ортада моральдық-этикалық тәртіп ережелерін қалыптастыруға бағытталған үздіксіз, жүйелі үдеріс.

«Экологиялық білім» анықтамасы адамгершілік нормаларын қалыптастыруға бағытталмауы тиіс білімнің басқа түрлерімен салыстырғанда өзінің ерекше мазмұнына назар аудартады. «Экологиялық білім» анықтамасы «экологиялық тәрбие» анықтамасынан айтарлықтай ерекшеленбейді. Бұл шын мәнінде «білім беру» түсінігіне қайшы келеді. Классикалық мағынасында білім дегеніміз «мемлекет белгілеген білім деңгейі бойынша білім алушылардың жетістігін белгілеумен қоса жүретін адамның, қоғамның, мемлекеттің мүддесі үшін білім беру мен оқытудың мақсатты процесі» деп түсініледі [4, с. 82].

Экологиялық білім беру саласындағы құқықтық қатынастарды реттеудің негізі Қазақстан Республикасының «Қоршаған ортаны қорғау туралы» заңы болып табылады. Заң қоршаған ортаға әсер ететін қызметті жүзеге асыруда мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, заңды тұлғалар мен жеке тұлғалар үшін міндетті қағида ретінде экологиялық мәдениетті қалыптастыру және экологиялық білім мен тәрбие беру жүйесін дамыту мен ұйымдастыруды белгілейді. Осылайша, заң шығарушы экологиялық тәрбие мен білім беруді ғана емес, сонымен қатар қоршаған ортаға әсер етуі мүмкін іс-әрекеттермен байланыстарды да міндеттеді. Қоршаған ортаны қорғау туралы заң қоршаған ортаға әсер етуі мүмкін шешімдер қабылдауға жауапты ұйымдардың басшыларын қоршаған ортаны қорғау және экологиялық қауіпсіздік саласында білімдері болу керек екендігін тікелей көрсетеді.

Экологиялық білім - бұл азаматтың қоршаған ортаны қорғау саласындағы міндеттерін орындауға мүмкіндік беретін, экологияға бағдарланған мінез-құлықты қалыптастыруға және белгілеген білім деңгейі бойынша білім алушылардың жетістігін белгілеумен қоса жүретін құндылық бағдарларын, мінез-құлық нормаларын және арнайы білімдерін қалыптастыруға бағытталған тәрбиелеу және білім беру үдерісі.

Экологиялық білім беру минимумы – білім алушылардың қоршаған ортаны сақтау бағытында өз міндеттерін орындауға қажетті білім мен дағдылардың негізгі жиынтығын алуын және экологиялық бағытталған мінез-құлықты саналы түрде қалыптастыруын қамтамасыз ететін білім

беру бағдарламасының деңгейін ескере отырып жасалатын, білім беру бағдарламаларының мазмұны міндетті минимум.

Білім алушылардың экологиялық білім минимумын алуына кепілдікті қамтамасыз ету мақсатында экология және қоршаған ортаны қорғау саласындағы білім беру стандарттарының тиісті компоненттері әзірленіп, жүргізілуде. Мемлекеттік білім беру стандарттарына және ТООБ-на (типтік оқу бағдарламалары) жоғарыда аталған сұрақтар кіргізілген. Мемлекеттік білім беру стандарттары және олардан туындайтын ТООБ-ы оқу бағдарламалары мен оқу құралдарын жасау үшін негіз болып табылады.

Экологиялық білім беру жүйесін дамыту бірқатар объективті және субъективті себептермен шектеледі:

- халықтың әртүрлі санаттарының негізгі бөлігінің санасында табиғатқа тұтынушылық тұрғысынан қарау қалыптасқан, табиғатты пайдаланудағы тиімді халықтық дәстүрлер бұзылған;

- экономиканың және табиғи ортаның апаттық және дағдарыстық жағдайы;

- тиімді экологиялық заңнаманың болмауы.

Мұндай жағдайларда білім беру мекемелерінің педагогикалық теория мен практикасының өзекті мәселесіне айналған үздіксіз экологиялық білім беру жүйесін дамыту үшін оқу-әдістемелік базаны құру, педагогикалық кадрлардың экологиялық сауаттылығын қамтамасыз ету қажет.

Экологиялық білім мен тәрбие беру саласындағы соңғы жылдардағы жағдайды бағалауда экологиялық білім берудегі прогрессивті өзгерістер байқалады, атап айтқанда:

- экологиялық білім мен тәрбие беру мәселесіне көбірек көңіл аударылуда;

- оқу пәндерін экологизациялаумен қатар, арнайы экологиялық пәндер енгізілуде;

- экология, қоршаған ортаны қорғау және табиғатты тиімді пайдалану саласындағы мамандардың біліктілігін арттыру үдерісінің әдіснамалық базасының мазмұны сапалы өзгеруде.

Экологиялық білім беру мен тәрбиелеудің негізгі принциптері:

- әмбебаптық және үздіксіздік;

- бейресми және бейресми білім беру және тәрбиелеу мәдениеттерінің интеграциясы (тік және көлденең);

- экологиялық сана, ойлау мен мәдениетті әлеуметтік-белсенді тұлғаның дамуына бағдарлау, ізгілендіру.

Экологиялық жауапкершілік мыналардан тұрады:

- өзінің өмірлік сүру барысында қандай да бір әсерін тигізетін, адамның өмір сүру жағдайын анықтайтын табиғи жағдайға деген жауапкершілігінен,

- өз денсаулығына және басқа адамдардың денсаулығына жеке және қоғамдық құндылық ретінде жауапкершілігінен.

Қоршаған ортаға жауапкершілікті көзқарасты қалыптастыру және дамыту адамдардың отбасылық, қоғамдық, өндірістік және тұлғааралық қатынастарымен байланысты.

Экологиялық білім беру жүйесін жетілдіру мақсатында жоғары оқу орындарында қандай факультеттер, қандай мамандықтар даярлайтынына қарамастан, «Экология және тұрақты даму» пәні оқытылады, алайда, жеке пәндер бойынша оқу бағдарламалары мен жоспарларын экологиялық және қоршаған ортаны қорғау мазмұнымен толықтыру, студенттердің мамандану саласы бойынша экология және табиғатты қорғау бағытындағы арнайы курстарды жасау қажет. Бірқатар оқу орындарында педагогикалық жоғары оқу орындарына арналған экология және табиғатты қорғау бойынша бағдарламалар жасалып оқу құралдары дайындалған. Сондықтан оларды аздаған түзетулермен басқа да университеттерде оқу құралдары ретінде қолдануға болады, өйткені олар студенттерді қоғам мен табиғаттың өзара әрекеттестігі, негізгі экологиялық заңдар мен факторлар, қоршаған ортаны қорғаудың әдістері мен формалары және табиғи ресурстарды тиімді пайдалану туралы қажетті білімдердің минимумын алуға бағыттайды. Сондықтан экологиялық білім берудегі қазіргі заманғы талаптар университеттің барлық кафедраларының әлеуетін біріктіруді талап етеді. Себебі олар өздерінің арнайы пәндерін оқыту барысында экология және қоршаған ортаны қорғаудың жекелеген мәселелерін қарастыруы мүмкін.

Мемлекет және жоғары оқу орындары тиісті білім беру қызметтерінің сапасы мен қолжетімділігін, соның ішінде білім беру стандарттарын, экологиялық білім беру бағдарламаларын материалдық, ұйымдастырушылық және ақпараттық қолдау арқылы қамтамасыз етуге міндетті.

Әдебиеттер:

1. Г.С. Оспанова, Г.Т. Бозшатаева. Экология – Алматы: «Экономика», 2002. – С.167.
2. Н.Ө. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауы. (14.12.2012): <http://inform.kz/kaz/article/2518877>.
3. Ә. Бейсенова, А. Самақова, Т. Есполов, Ж. Шілдебаев Экология және табиғатты тиімді пайдалану. - Алматы: «Ғылым», 2004. - б. 75.
4. А. Нұрғызарынов, Ж. Шілдебаев «Экология және тұрақты даму». – Астана: «Фолиант», 2014. – Б. 82.

13.39. Студент тұлғасын қалыптастырудағы шығармашылық әлеуеттің маңызы

Шолпан Жақсылыққызы Арзымбетова

«Педагогика» кафедрасының доценті, к.п.н. Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті (Шымкент қ., Қазақстан)

Салтанат Жақсылыққызы Арзымбетова

«Өрлеу» БАҰО АҚФ Алматы қаласы бойынша педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру институтының аға оқытушысы (Алматы қ., Қазақстан)

Перизат Айбекқызы Санатбай

«Педагогика» кафедрасының мұғалімі, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті (Шымкент қ., Қазақстан)

Қазақстан Республикасындағы қоғамдық өзгерістердің ауқымдылығы, күрделілігі және дамудың жаңа жолына түскен кезеңде студенттердің шығармашылық әлеуетін қалыптастырудың маңызы арта түсуде. Себебі осы талап тұрғысынан алғанда оқу–тәрбие үрдісін ұйымдастырудың сан түрлі әдіс-тәсілдерін іздестіру жаңа технологияларды тиімді пайдаланудың маңызы ерекше.

Студент тұлғасының шығармашылық әлеуеті – шығармашылық өзін-өзі жетілдіру мен өзін-өзі қалыптастыруда субъективті қажеттілігін қамтамасыз ететін адамның біртұтас табиғи және әлеуметтік күші. Шығармашылық әлеует, шығармашылық әрекетте дами отырып, тұлғаның өзін-өзі өнімді өзгерту мен жаңаның субъективтік және объективті құру қабілеті ретінде көрінеді. Осы кездегі тұлғаның өзінің мүмкіндіктерінің өсуін саналы түрде түсінуі шығармашылық әлеуетті қалыптастырудың жаңа қозғаушы күші ретінде қабылдайды.

“Шығармашылық” сөзінің төркіні (этимологиясы) «шығару», «іздену», «ойлап табу» дегенге келіп сыйады. Демек, бұрын тәжірибеде болмаған жаңа нәрсе ойлап табу, жетістікке қол жеткізу деген сөз.

Үлкен энциклопедиялық сөздікте шығармашылық деген «қайталанбайтын тарихи- қоғамдық мәні бар, жоғары сападағы жаңалық ашатын іс-әрекет» деп тұжырымдалады.

Көрнекті психолог Л.С. Выготский шығармашылық деп жаңалық ойлап табатын іс-әрекетті атаған. Ал шығармашылық мәселесін терең зерттеген Я.А. Пономорев оны даму ұғымымен қатар қояды [2]. Өйткені әрбір жаңалық, әсіресе интеллектуалдық тұрғыдағы жаңа психологиялық сапаға көтереді. Бұдан біз «шығармашылық» ұғымының негізгі белгісі «жаңалық» болғанымен, онда тұлғаның, адамзаттың, қоғамның дамуына әсер ететін ерекше күштің бар екенін байқаймыз. Сонымен, шығармашылық – адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі.

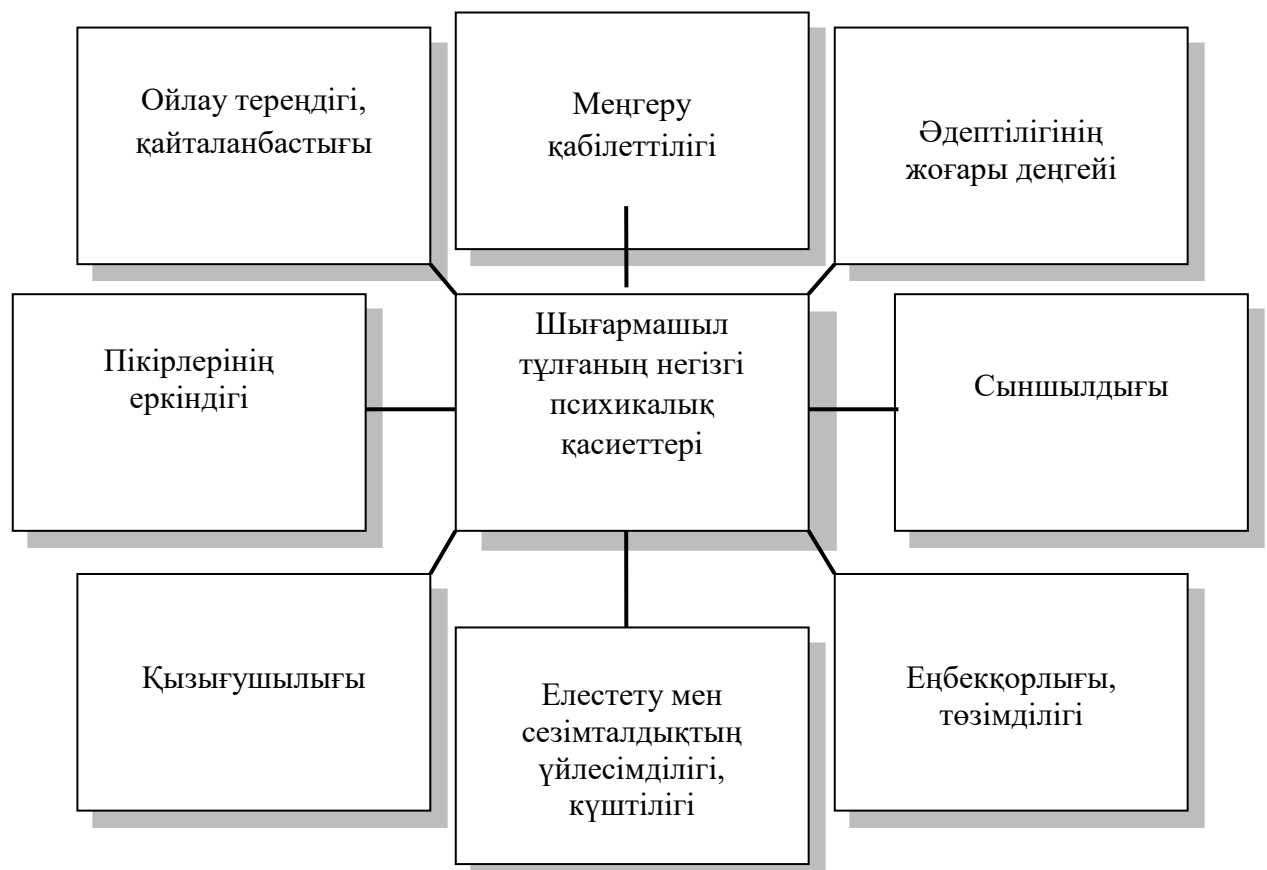
Кейін зерттеле келе шығармашылыққа берілген анықтама да өзгере бастады. Соңғы кезде шығармашылық сөзімен «әлеует» сөзі мәндес, астарлас болып табылғандай.

Әлеует — қолда бар және белгілі бір мақсаттарға қол жеткізу, қандайда бір тапсырмаларды орындау үшін жұмылдырылуы мүмкін құралдар, көздер, қорлар.

Үлкен кеңес энциклопедиясында (1955 ж.) «әлеует» күш деген мағынаны береді, кең сөздік қорда бар құралдар, көздер ретінде; сонымен қатар мақсатқа жету және қандай да бір міндетгерді шешуде іске асырылатын құрал ретінде; қандай да бір саладағы (экономикалық әлеует, ендірістік әлеует, әскери әлеует) жеке тұлғаның, қоғамның, мемлекеттің мүмкіндіктері ретінде қарастырылады [1].

Кіші кеңес энциклопедиясында (1959 ж.) әлеуетке қолданыста болатын мүмкіндіктер, күш, құралдар ретінде анықтама беріледі.

Студенттің шығармашылық әлеуетін қалыптастыратын тұжырымдамалық негізі «әр адамның өзі» деген философиялық ойды білдіретіндіктен, өзін-өзі тану, өзіне-өзі сенімділік, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі өзектендіру, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі қалыптастыру, шығармашылық әлеуеті қалыптастыру қызметін атқаратындығын атап өтуге болады.

Сурет 1 – Шығармашыл тұлғаның негізгі мінез-құлық қасиеттері

Өмірдің мағынасы-адамның санасындағы субъективті ең маңызды құндылықты және мінез-құлқының басты реттеушісіне айналған құндылық. Адам дамуының шыңы- өз денсаулығының белгісі бойынша адам ағзасының, қарым-қатынастардың адамгершілік нормаларға сәйкестілік белгісі бойынша тұлғаның еңбектегі, сондай-ақ қоршаған орта мен өзін-өзі танудағы сәттіліктер белгісі бойынша тұлғаның еңбектегі, сондай-ақ қоршаған орта мен өзін-өзі танудағы сәттеліктер белгісі бойынша іс-әрекет субъектісі ретіндегі қабілеттерінің жететін ең жоғарғы көрсеткіші. Өзгелермен қарым-қатынас барысында қайталанбас тұлға ретінде қалыптасу, басқалармен дұрыс қарым-қатынас жасай білу-баға жетпес байлық. Осы байлыққа ие болған адам қоғамда өз орынын тауып, үйлесімді өмір сүре алады.

Шығармашыл тұлғаның психикалық қасиеттерінің ең негізгілерінің бірі – *ойлау тереңдігі, қайталанбастығы*. Ғылымдар жүйесін оқып-үйрену студенттердің ойлау, ес, т.б. жоғары психикалық үрдістердің дамуының мейлінше биік дәрежеге көтеріліп, шығармашылық іс-әрекетке айналуын талап етеді.

Меңгеру қабілеттілігі де шығармашылық жеке тұлғаның басты қасиеттерінің бірі. Студенттер соңғы нәтижеге бағытталған білімнің, дағды-біліктің жиынтығын меңгеріп қана қоймай, өзін мүмкіндігінше көрсете білу және қоғам өміріне пайдалы түрде қатысу үшін (құзыреттілік) ақпаратты өз бетінше табу, талдау, құрылымдау және тиімді пайдалану дағдысын меңгеруі тиіс. Ал, қабілеттілік адамның қолы оңай жете беретін қасиет емес.

Білім алушылардың білімді меңгеруіндегі басты мәселе ойлау арқылы іс қылудың тәсілдерін үнемі үйрету, ойлау әрекеттері түрлерін (талдау, жинақтау, пайымдау, т.б.) меңгерту болып есептеледі. Осыған сәйкес, жеке тұлғалық қасиеттердің бір сиптамасы олардың әдептілігінің жоғары деңгейде болуында. Өйткені, жеке тұлға – өзінің ұстанымы, өмірге деген көзқарасы, саналы еңбек нәтижесінде қалыптасқан дүниетанымы бар адам. Мұндай адам өз ортасынан оқ бойы озық тұрады. Оның өзіндік ойлауы, сезімдері, ерік-жігері жинақтылық пен ішкі құмарлығы жоғары болады.

Адамның құқықтық санасы мен мәдениеті неғұрлым жоғары болса, соғұрлым қоғам дами түседі. Осының барлығы адам мен қоғамның байланысына дәлел. Қоғам дамуы адамның ырқымен анықталады. Олай болса, адам қоғам үшін емес, қоғам адам үшін қызмет етеді. Адам – қоғам дамуындағы шешуші фактор. Ол өзінің тыныс тіршілігі, өмірге араласуы арқылы қоғамды елеулі шешуші өзгерістерге ұшыратады, адам қоғам өмірінде жасампаздық қызмет атқарады. Жоғары оқу орындарында студенттер өз ісіне, достарына сыни көзқараспен қарап, сыншылдығы басым болуы қажет.

Адам қабілетінің үнемі артып отыруы, оның ішкі-сыртқы қайшылықтарды иегере білуіне байланысты.

Шығармашылық-адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі керек. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өшуіне жол бермеу адамның рухани күшін нығайтып, өзін-өзі тануынна көмектеседі. Өйткені адам туынды ғана емес, тудырушы, жаратушы да. Адамның өз болмысын тануына көмектесіп, тереңде жатқан талап-тілегін, қабілеттерін дамыту, толыққанды өмір сүру үшін жаңа рухани күш беру-білімнің ең маңызды мақсаты. Шығармашылық тек адамға ғана тән құбылыс, яғни, жаңа рухани және материалдық құндылықтарды жасау жолындағы адам әрекетінің нәтижесі, жемісі [4].

Шығармашылық іс-әрекеттің негізгі белгілері адамның жемісті тіршілігін қамтамасыз ете отырып, оның қабілеттіліктеріне негізделеді. Тұлғаның белгілі бір әрекетке қабілеттілігі қаншалықты жоғары болса, соншалықты оның бойында сол іс-әрекетке қызығушылығы көп артады.

Демек, шығармашылық – үздіксіз және адамзат баласын прогрессивті түрде ілгері қарай жетелейтін үрдіс.

Оқыту мен тәрбиелеу үрдісінде студенттердің шығармашылық әлеуетін дамытудың қажеттілігі қоғам талабынан туындайды. Қоғам қашан да қабілетті адамдарға мұқтаж болып келген. Қоғам барған сайын күрделене түсуде. Түр сипаты мүлдем бөлек жаңа дәуір туып келеді. Сол дәуірге сай өзгеше қабілет қасиетке ие жаңа тұлға пайда болады. Өмірдегі сан алуан қиындықтарды шеше білу тек шығармашыл адамның қолынан келеді. Шығармашылық әлеует тұлға бойында батылдық, еркіндік, ұшқырлық, сезімталдық, сенімді қалыптастыру мен қатар, ерекше ой қызметі, қайшылықты түсіну, заңдылықтарды анықтау, шығармашылыққа деген құштарлық болу керек.

Тұлға бойындағы шығармашылық әлеует - қабілеттерін дамытып, олардың өшуіне жол бермеу оның рухани күшін нығайтып, өмірден өз орнын табуға көмектеседі.

Яғни шығармашылық әлеует, шығармашылық сияқты жаңаны қабылдап, түсіну, танумен байланысты, жаңа қорытынды немесе біртума шешім табу мен оны алу әдістерін алға қояды.

Шығармашылық психологиялық тұрғыдан алғанда, нәтижесінде жаңа материалдық рухани құнды дүние тудыратын әрекет. Ал педагогикалық тұрғыдан алсақ, шығармашылық дегеніміз – адамның белсенділігі мен өз бетінше жұмыс істеуінің жоғары формасы және ол әлеуметтік қажеттілігі мен өзіндің ерекшелігімен бағаланады.

Американдық психолог Фроммның анықтамасы бойынша шығармашылық дегеніміз – бұл, тани білу, жаңа бір нәрсені анықтауға ұмтылу және өз тәжірибесін терең түйсіне білу қабілеті.

Тұлғаның өзіне деген сенімін арттырып және іс - әрекетін демеп, қабілетін дамытып, шығармашылық жұмысының бастамасын дамытуға жағдай туғызатын ол- мұғалім.

Студент шығармашылығы – оқу – тәрбие үрдісінде оқытушының жетекшілігімен тиімді шешіледі, оқу - тәрбие теориясы мен тәжірибесі баиды.

Шығармашылық әлеует – маңызды жаңашылдықты сипаттаса, шығармашылық – шығармашылық әлеуетті біріктіретін әлеуметтік – мәдени жаңашылдықты біріктіреді. Яғни, шығармашылық әлеует шығармашыл тұлғаның дамуындағы ең жоғары баспалдағы, ал шығармашылық индивидуализацияланып, аса жоғары шығармашылық деңгейге көтеріледі.

XXI ғасыр қоғам өмірінің әр түрлі саласында үнемі өзгеріп отырған маңызды ғаламдық үдерістерімен сипатталады. Ол білім беру саласына да әсер етіп, студенттердің шығармашылық әлеуетін қалыптастырудың жаңа жолдарын іздестіруді талап етеді. Осыған орай, бүгінгі ақпараттық қоғам жағдайының өркениетті, прогресшіл бағытына сай, терең білімді, өзгермелі жағдайға тез бейімделгіш, өзін-өзі саналы игеретін, бәсекелестік жағдайда өресі биік, азаматтық-тұлғалық бет-бейнесі қалыптасқан, рухани жан дүниесі бай, шығармашыл тұлға қалыптастыру қоғамның басты мақсаттарының біріне айналды. Бұл мақсат-міндеттердің жүзеге асуы адам бойындағы асыл қасиеттердің көзін ашып, оқыту мен тәрбиені сабақтастықта, шығармашылық мақсат қоя отырып, арнайы оқыту үрдісінде жүргізгенде мүмкін болмақ.

Студенттердің шығармашылық әлеуетін қалыптастырудағы басты мақсат – қазіргі білім берудің жаңа парадигмасы жағдайындағы студенттердің жеке тұлғалық сапалық қасиеттерін дамыту, шығармашылық ойлауын дамыта отырып, заман талабына сай құзырлылығын қалыптастыру және рухани жан дүниесінің дамуына жағдай жасау. Сондықтан Егемен еліміздің келешегі болашақ мамандар өзіне жүктелген әлеуметтік міндетті атқару үшін ондағы игерілетін білім мазмұны, білім берудің түрлі жолдарын бүгінгі талапқа сай жаңартуға ұмтылуы заңдылық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Большая советская энциклопедия - М., 1955.
2. Пономарев Я.А. Психология творчества - М., 1976.
3. Беркімбаева Ш.К., Құсайынов А.Қ. және т.б. Жоғары мектеп педагогикасы - А., 2010 ж.
4. Бұлақбаева М.К. Жоғары білім беру жүйесіндегі педагогикалық шығармашылық әлеует – А., 2010 ж.
5. Нысанбаев Ә. Адам және ашық қоғам - А., 1998 ж.

13.40. Болашақ педагогтерді даярлауда кәсіби мәдениетті қалыптастыру

Гулбарам Олжағалиевна Мугауина

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті,
1 курс докторанты (Қазақстан, Астана қ.)

Бүгінгі таңда еліміздің егеменді ел болғалы ғылым, мәдениет салаларында жасалып жатқан шаралардың барлығы жастарға жалпы адамзаттық және жеке ұлттық игіліктер негізінде тәрбие мен білім беру ісін неғұрлым жоғары деңгейге көтеруіне ықпал етуде. Сондықтан қоғамдық өмірді демократияландыру және ізгілендіру жағдайында ұлттық ерекшелігімізді айқындайтын рухани, кәсіби мәдениетімізді жетілдіру көкейкесті мәселеге айналып отыр.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Нұрлы Жол - болашаққа бастар жол» атты Қазақстан халқына Жолдауында Қазақстанның білім саласына ерекше назар аударады. «Нұрлы жол» атты даму бағыты аясында жастардың болашаққа деген сенімін айқындап, қажырлы еңбек ете отырып, келешекті кемел ету жолында жастардың үлесі зор екендігін баса айтты. Болашақта тәуелсіз еліміздің тұғыры биік, қарыштап дамуы үшін сапалы білімі, саналы тәрбиесі бар отансүйгіш жастар ғана бар белесті бағындырары хақ. Болашақ ұрпақ үшін заманауи әдістер мен технологияларды енгізу, білімге қолжетімділікті кеңейту, білім сапасын арттыру Қазақстанның одан әрі қарыштап дамуына үлкен үлес қосады [1].

Жаңа білім беру педагогтарының біліктілігін арттыру олардың болашақ мамандығын меңгеруімен ғана емес, сондай-ақ олардың кәсіби мәдениеті деңгейімен де анықталады. Бұл мәселенің айрықша маңыздылығы қазіргі кезде кәсіби мәдениет болашақ мамандардың бәсекеге қабілеттілігінің кепілі болып табылады.

Кәсіби мәдениеттің бөлінуі арнайы іс-әрекет түрлерінің дамуына байланысты болды. Мамандық әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде күрделі құрылымға ие: оның пәні, құралы, кәсіби әрекетінің нәтижесі бар, олар: мақсат, құндылықтар, нормалар, әдістер, әдістемелер, үлгілер. Тарихи даму үдерісінде мамандық та өзгереді. Кейбіреуі жаңа әлеуметтік мәдени формаға ие болады, екіншілері - аса көп өзгермейді, үшіншілері - жойылып кетеді, төртіншісі - бірнеше өзгерістен өтеді. Кәсіби мәдениеттің жоғары деңгейі кәсіби міндеттерді шешу қабілеттерінің дамуымен сипатталады, яғни кәсіби ойлаудың дамуы.

Шетелдік ғылыми әдебиеттерде мамандардың кәсіби мәдениетін қалыптастырудың түрлі аспектілерін қамтылған (В.А. Ильин, И.Ф. Исаев, В.Ф. Ковалевский, Н.И. Лифинцева, И.М. Модель, Е.Г. Силяева, Е. Б. Спасская, Л.А. Фишман және т.б.). Кәсіптік мәдениет тұтас тұжырымдама ретінде қарастырылуы керек, себебі бұл кәсіби қызметтің нәтижесі. Кәсіптік қызметтің нәтижесі бола отырып, кәсіби мәдениет

педагогикалық мәдениетті зерттеу үшін негіз болып табылады. Күрделі, көп қырлы тұжырымдама ретінде кәсіби мәдениет педагогикалық мәдениетті қамтиды.

Қазақстан ғалымдары мәдениет және рухани-адамгершілік мәселелерінің педагогикалық аспектілерін Г.К. Ахметова, Қ.Ж. Каракулов, С.М.Елеусізов, С.И.Қалиева, А.А. Молдажанова, С.М. Кеңесбаев, Н.В. Мирза, Б.К.Момынбаев, Б.Ы.Мұқанова, Р.К. Толеубекова, В.К. Шабельник және т.б. қарастырған.

Адамдардың жан-жақты жетілулері адамның шығармашылық белсенділіктері мен мүмкіндіктерін дамыту мәдениеттіліктерін көрсете білудің нәтижесі. Мәдениеттілік, ой-өрістің кеңдігі адамның сөз саптауынан жақсы байқалады. Алдымен «мәдениет» деген түсінікке тоқталатын болсақ, мәдениет - деген ұғымға беті-қолын жуғаннан бастап, адамзат ақыл-ойының қазіргі жеткен ең соңғы биігіне дейінгі барлық ұғым енеді. Мәдениет туралы түсінікке әр ғалым әртүрлі анықтама береді. «Мәдениет, оқу-ағарту, ғылым, өнер т.б. рухани өмір табыстарының жиынтығы», - дейді тілші-ғалым М. Балақаев [2, 19 б.].

Жалпы мәдениеттің өзі екіге бөлінеді: материалдық және рухани. Соның ішінде рухани мәдениетке жатады:

- ойлай білу мәдениеті - өмірге талдау жасап қиындықтардан арылу жолын таба білу, ақылға салу, жасампаздыққа жеткізу;
- педагогикалық мәдениет - ұзақ жылдар бойына жинақталған ең озық іс-әрекет, білім, үйрену нәтижесі;
- тіл мәдениеті - коммуникативтік қарым-қатынас кезінде тілдік тәсілдерді дұрыс ұйымдастырып, белгілі бір тәртіппен жүйелі қолдану;
- сөйлеу мәдениеті - тілдік тәсілдердің ширау, жетілу дәрежесі.

Сонымен бірге, болашақ мамандарды даярлау барысында кәсіби мәдениетті (сөз мәдениеті, қарым-қатынас мәдениеті, мінез-құлық мәдениеті т.б.) зерттеуге бағытталған негізгі теорияларды жан-жақты қарастырып, оның мазмұнын, әдістемелік мүмкіндіктерін ашып, анықтау қажеттігін көрсетеді.

Кәсіби мәдениет педагогтік қызметтегі жетістіктерінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болады. Қазіргі заманғы білім беру стратегиясы болашақ мұғалімге, кәсіптік қызмет саласына, яғни кәсіби мәдениеттің мазмұнын зерттеуге, ал мамандықтың мәдениеті болашақ педагогті дайындаудағы объективтік және маңызды білімге ие кәсіби қызмет нысанына бағытталған. Кәсіптік мәдениеттің маңыздылығы - педагогтің кәсіби қызметте сапалы нәтижелерге қол жеткізуі, олардың іс-қимыл стратегиясын көруі және практикада сәтті жүзеге асыруы.

Қазіргі кезде кәсіби мәдениетті меңгеру мұғалімнің кәсіптік іс-әрекетінің табыстылығы мен нәтижелілігінің шарты ретінде жоғары білімді педагогтардың біліктілігін арттыру жүйесінде кәсіптік оқыту процесінің басты бағыты болуы керек. Жоғарғы оқу орындарында оқу үдерісі кәсіби мәдениетті дамыту құралы ретінде ұсынылғаны кездейсоқ емес. Мәдениетпен қарым-қатынас жасай отырып, студент оны тек қана

игеріп қана қоймай, сонымен қатар жаратушы және шығарушы ретінде әрекет етеді, сондықтан мұғалім мамандығын меңгерген, мәдени жағдайында өмір сүретін және болашақ кәсіби қызметпен айналысатын студент.

Әлеуметтік ортаның құрылымының бір саласы – мәдени орта. Мәдени орта заттық, материалдық, әлеуметтік ұйымдар, мен ұжымдардан, рухани қызмет орындарынан құралады. Оларға техника мен құрал-жабдықтардың даму деңгейін, тұрмыстық мәдениет дәрежесін адамдардың білімділігі мен кәсіптік шеберлігін, рухани мәдениетін сақтау және насихаттау ұйымдары (мұрағаттар, мұражайлар, кітапханалар, кітапханалар, клубтар және т.б.) жатады.

Мәдени орта - әлеуметтік субъектінің (жеке тұлға, топ, сынып, қоғам) тұлғалық және заттық элементтердің тұрақты қосындысымен өзара әрекеттесуі және сол әрекеттер арқылы қажетті рухани құндылықтарды құрудың, оны меңгерудің рухани қажеттілікке, қызығушылыққа, мәдени саладағы құндылықтарға ықпал жасауын қамтитын ұғым екенін білдіреді [3, 17 б.].

Бүгінде жоғары кәсіптік білім беру мекемелері болашақ мамандарды мәдениетте іске асыруға тырысады, нәтижесінде қоғам үшін қажетті тұлға қалыптасады. Сондықтан болашақ мұғалімнің кәсіби мәдениетін қалыптастыру ерекше маңызға ие, бірақ бұл үшін тұтас педагогикалық орта қажет. Осындай қондырғыны жүзеге асыру үшін болашақ мұғалімнің дидактикалық және әдістемелік дайындығының өзара байланысын жеңілдететін белгілі бір жағдайлар жасау қажет.

Сонымен қатар, кәсіби дайындау - белгілі бір іс-әрекет аймағында болашақ мамандар қалыптастыруды қамтамасыз ететін, жалпы педагогикалық және арнайы білім мен біліктерді игеруге меңгеруге бағытталған үдеріс.

Ғалым А.А. Молдажанованың пікірінше, «кәсіби мәдениет - педагог іс-әрекеті нысанының теориясы болатын жүйелі құрылған дидактикалық және әдістемелік дайындаудың біртұтас нәтижесі» [4].

Бүгінгі таңда олардың мазмұнын жаңғырту - жоғары білім беру мен біліктілікті арттыру жүйесінде негізгі мәселе. Теория мен практиканың сабақтастығын сақтау, оқыту әдістерінің жалпы теориясын дамыту үшін жағдай жасау және студенттерді кәсіби даярлаудағы сабақтастық қағидасын жүзеге асыру қажет.

Осылайша, жалпы педагогиканың, дидактиканың және болашақ мұғалімнің пән деңгейінде, пәндік және түсініктер қатары кәсіптік даярлаудағы әдістері соңғы нәтижеге өзара байланысы - қазіргі заманғы педагогтың кәсіби мәдениетін қалыптастыруға бағытталған.

Болашақ маманның кәсіби мәдениетін қалыптастыру мен сақтау адамзат болмысының негізгі шарты және өмірлік әрекетінің мәдени формасы, табиғи, әлеуметтік қоғамды тану құралы, адамның өзін-өзі тануы.

Кәсіби мәдениет қалыптасуының мынадай өлшемдерін анықтауға болады:

- Тұлғаның қоғамдық ортамен байланысы;
- Кәсіби мәдениеттілігі деңгейіндегі теориялық білімді меңгеруі;
- Өлеуметтік ортадағы мінез-құлқы;
- Кәсіби мәдениетін орнатуға бағытталған іс-әрекеттері;
- Кәсіби мәдениет қалыптастыру барысындағы жауапкершілігі;
- Кәсіби мәдениетін қалыптастырудағы икемділігі, іскерлігі,

дағдылары.

Кәсіби мәдениетті қалыптастыруды - білім мен біліктілік, дағды және адамның ішкі құндылықтарына негізделген мәдени сауаттылығы ретінде қарастыруға болады. Сонымен бірге, білім мен мәдениеттің компоненті, оның бөлінбейтін бөлшегі іспетті адамзаттық дүниетанымы мен сана - сезімін жетілдірудің ерекше жолы. Ұлттық құндылықтарға негізделген кәсіби мәдениет жоғары мамандардың саналы көзқарасын, ізгілікті қарым-қатынас орнатуына, рухани-адамгершілік құндылықтарының қалыптасуына, жүйелі іс-әрекет жасауына мүмкіндік береді. Адамның іскерлігі оның арнайы іс-әрекет орындау үдерісіндегі мәдениет деңгейімен байланысты. Жалпы мәдениеттің жоғары деңгейі әртүрлі еңбектің саласы мен нәтижелілігінің қажетті шарты және әрбір тұлғаның дамуы мен жетілуінің факторы.

Қорыта айтқанда, жоғары білім беру жүйесінде тәрбиенің қыр-сырын әртүрлі жұмыс формалары мен әдіс-тәсілдері арқылы меңгертуде кәсіби мәдениеттің маңызы зор. Біздің өміріміз сан-салалы қарым-қатынасқа толы. Сол себепті этиканы, этикетті, сөйлеу мәдениетін, әдепті, адамгершілік қағидаларын адамзат баласы кішкене күнінен бастап санасына сіңіруі керек. Болашақ мамандарға адамгершілік қағидаларын білу - басты парыз!

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 11 қараша.
2. Балақаев М. Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту. - А.: Мектеп, 1989. - 96 б.
3. Төлеубекова Р.К. Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеуде жаңа өлеуметтік мәдени саланың мәні. - Астана, 2001 - 80 б.
4. Молдажанова А.А. Влияние единства дидактической и методической подготовки на формирование профессиональной культуры будущего учителя: дис. ... д-ра пед. наук. Каз. нац. пед. унив. им. Абая, Алматы, 2007.
5. Зарецкая И.И. Профессиональная культура педагога: Учебное пособие. - 2-е изд., перераб., доп. – М.: АПКППРО, 2005. - 116 б.

13.41. Болашақ педагог-психолог мамандардың дайындығындағы қабілеттер мен әлеуеттің орны

Асқар Жолдасбекович Куватов

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің докторанты (Павлодар қ., Қазақстан)

Ержан Съездович Балтабаев

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, «Дене шынықтыру және спорт» кафедрасының аға оқытушысы (Павлодар қ., Қазақстан)

Тулеген Серикбаевич Омаров

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, «Дене шынықтыру және спорт» кафедрасының аға оқытушысы (Павлодар қ., Қазақстан)

Солтанбек Елеусизович Жильгельдинов

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, «Дене шынықтыру және спорт» кафедрасының аға оқытушысы (Павлодар қ., Қазақстан)

Жаңа әлеуметтік кез, жаңа әлеуметтік орта, жаңа әлеуметтік шыңдықтар, қоғамның жаңа идеологиясы мамандарды дайындауда жоғары білімнің алдында жаңа талаптарын қояды. Қазіргі заманда, Қазақстан Республикасында білім беру дамытуының мақсаты мен талаптарын анықтайтын бірнеше мемлекеттік құжаттары бар. Бұлардың қатарына «Білім туралы», «Жоғары және жоғарыдан кейін кәсіби білім туралы», «Жастар және балалардың қоғамдық бірлестіктерді мемлекеттік қолдауы туралы» заңдарын кіргізуге болады. Бұл құжаттарда мамандардың жаңа ұрпақтарын тәрбиелеудегі талапы қойылған және бұл Қазақстанның қазіргі және болашақ сұраныстарынан туындайды. Білім нарықтық игілік болып табылмайды. Қазақстандық білім берудің негізінде сабақтастық, жүйелілік, берікшілік, қолжетімділік және т.б. ұстанымдары жатыр. Оқыту мен тәрбие оның негізгі құрастырушы элементтері болып табылады. Білімнің тиімділігі мен сапасы оқыту мен тәрбиелеу үдерістерінің және өз кезегінде олардың тиімділігі мен сапасынан өзара іс-қимылдардан байланысты. Жоғары оқу орындарында оқыту мен тәрбиелеу үдерісі екі бағытта жүріп келеді:

- оқыту үдерісі кезінде аудиториялық сабақтар арқылы;
- студент пен оқытушының оқу сабақтарынан бос уақыты кезінде аудиториядан тыс жұмысы арқылы.

Бұл бағыттардың мақсаты бір – заманауи жоғары білікті маманды тәрбиелеу. Бұл үшін заманауи маман қандай болу керек екені туралы түсінік болу керек. Оның жеке және кәсіби сапалары қалай сәйкеседі, оларды қалай қалыптастыру, кім оларды қалыптастыру керек, яғни студентті тәрбиелеудің жаңа заманауи жүйесі, жаңа концепциясы керек. Жоғары оқу орынының ұжымы іргелі құндылығына сүйене отырып,

тәрбиелік ортаны қалыптастырады және болашақ мамандар үшін мәдени, оқу, ғылыми, кәсіби, жастар орталығы болып қалады.

Бұнда орталық бағыты деидеологизация емес, жаңа идеология – жастарды қандай құндылықтарға бағыттауы, өз елінің қандай жетістіктеріне қарап оларды тәрбиелеуі болып табылады. Студенттермен педагогикалық теорияны меңгеру сапасының басты көрсеткіші – тәжірибеде оларды қолдана білуі бағаланатын, теориялық білімдердің әрекеттілігі болып табылады. Білімді тәжірибеде қолдану – күрделі талдаулы-синтетикалық үдерісі, және бұл уақытта педагогикалық білімдерді және біліктіліктерді жеткілікті меңгеруге, оларды түрлі педагогикалық жағдайларда қолдануға болады.

Қабілеттер – бұл адамның психологиялық ерекшеліктері және бұлардан білімдерді, біліктіліктерді, дағдыларды меңгерудің сәттілігі байланысты, бірақ өздері осы білімдер, дағдылар мен біліктіліктер санына жинақталмайды. Кірісінше жағдайда емтихандағы баға, тақта алдындағы жауап, сәтсіз немесе сәтті орындалған бақылау жұмысы адамның қабілеттері туралы соңғы қорытындысын жасауға рұқсат етер еді.

Қабілеттер мен білімдер, қабілеттер мен біліктіліктер, қабілеттер мен дағдылар бір-біріне тепе-тең емес. Қабілеттер – бұл мүмкіндік, ал бір немесе басқа шаруадағы қажетті шеберлік деңгейі – бұл болмыс шындық. Психология, қабілеттер мен әрекеттің аса маңызды компоненттері: білімдер, дағдылар мен біліктіліктердің тепе-теңдігін мойындамау, олардың бірліктігін көрсетеді. Қабілеттер тек қана осы қабілеттерсіз жүзеге аспайтын болмыс шындықта ғана көзге түседі.

Қабілеттер білімдер, біліктіліктер мен дағдыларда емес, оларды меңгеру динамикасында көзге түседі, яғни түрлі тең жағдайларда бұл іскерлікке аса маңызды білімдер мен біліктіліктердің меңгеру үдерісі жылдам, терең, жеңіл және берік болып жүзеге асады.

Қарастырылған нышандар мен қабілеттердің қатынасы көрсеткендей, қабілеттердің дамуы табиғаттық алғышарттарынан байланысты, және олар түрлі адамдарда бірдей емес, бірақ қабілеттер анағұрлым табиғаттың сыйы емес, соғұрлым адам тарихының өнімі. Әр адамға алда эстафета қабылдауы болады: ол құралдармен, тілмен қолдану білу, көркем шығармашылық шығарларымен ләззат алу керек және т.б. Тарихи жетістіктер әлемін меңгеруімен, адамдар өз қабілеттерін қалыптастырады. Қабілеттерді көрсетуі қоғамның сұраныстарын қамту барысында адамдармен тарихи өндірілетін, сәйкес білімдер мен біліктіліктерін қалыптастырудың нақты адамдарынан тікелей байланысты.

Адам, бір іске қабілетті ма, жоқ па екенің білгені туралы байланысты шешуші факторы деп санауға негізі бар, оқыту әдістемесі болып саналады. Ереже ретінде, туғаннан қабілетті туралы сөз көтеріледі, егер оқыту әдістемесі өзінің дәрменсіздігін және әлсіздігін

анықтайды. Әрине, әдістеме жетілдіріледі, сондықтан «туғаннан» қабілетті шеңбері амалсыздан көбірек тарылады.

Ақыл-ой әрекетін толықтай қалыптастыруы алты кезеңді дәйекті өтуді талап етеді, ішінен екі кезең алдын ала және төрт кезеңі – негізі болып саналады:

- мотивациялық;
- болжамды;
- материалдық немесе материалданған;
- сыртқы сөйлеулі;
- дыбыссыз ауызша сөз;
- ақыл-ой немесе ішкісөзді әрекеті.

Н.Д. Левитов негізгі педагогикалық қабілеттері сапасында келесілерді бөліп көрсетеді: балаларға білімдерді қысқа және қызықты түрінде беру қабілеті; оқушыларды түсіну қабілеті; дербес және шығармашылықты ойлау қабілеті; тапқырлық немесе жылдам және дәл кеңістікті бағдарлау; ұстаздың өз жұмысын қамтамасыз ету үшін және де жақсы оқушылар ұжымын құрастыру үшін қажетті ұйымдастырушылық қабілеттері [1. с. 85].

Педагогикалық қабілеттер ең жалпылама түрінде В.А. Крутецкиймен ұсынылған болатын, және өздеріне сәйкес жалпы анықтамаларын берген:

- дидактикалық қабілеттері – оқушыларға оқу материалын қолжетімді қылатын, мәселені анық және түсінікті қылатын, пәнге деген қызығушылығын тудыратын қабілеттері;
- академиялық қабілеттері – ғылымға (математикаға, физикаға, биологияға, әдебиетке және т.б.) сәйкес саласына қабілеттері;
- перцепті қабілеттері – оқушының, тәрбиеленушінің ішкі әлеміне өте білу, психологиялық байқағыштық қабілеттері;
- сөз айту қабілеттері – сөз сөйлеу арқылы өз ойлары мен сезімдерін анық және нақты түсіндіре білу қабілеттері;
- ұйымдастырушылық қабілеттері – оқушылар ұжымын ұйымдастыру, оны біріктіру, өз меншікті жұмысын дұрыс ұйымдастыру қабілеттері;
- авторитарлық қабілеттері – оқуларға тікелей эмоционалды-ерікті әсер ету қабілеттері;
- коммуникативті қабілеттері – балалармен қатынасуды білу қабілеттері;
- мұғалім жұмысына аса маңызды назарды бірнеше істер арасында біруақытта реттеуге қабілеті [2. с. 117].

«Әлеует» (потенциал, Potencia лат. сөзі - күш) өзінде біруақытта байланыс пен қатынастың үш деңгейін біріктіреді:

1) өткенді көрсететіні: әлеует маманның тұрақтану үдерісі кезінде жиналған және тиімді әрекеті мен дамуының мүмкіндігін шарттайтын шынайы күштердің тұрақты жиынтығын ұсынады. «Әлеует» түсінігіне жақын «ресурс» сөзі. Әлеует дегеніне ресурстардың, мүмкіндіктердің,

қабілеттердің бар болуы – барлық фактілердің соммасы, және бұдан бір немесе басқа талаптарын сәтті шешуі байланысты [4. с. 78];

2) қазіргіні қайта көрсететіні: бар мүмкіндіктердің көкейкестілікті үдерісіне және олардың жүзеге аспаған және жүзеге асқан мүмкіндіктерін іскерлі және тәжірибелік қолдануға назар аударылады. «Әлеует» түсінігі өзінің функциясы бойынша өзіне жақын «резерв» түсінігімен сәйкес келеді.

Әлеует құрылысын бұл қалыптан қарастырса, резерв түсінігінде қолданбаған, жүйе функционалдығын өзін-өзі танытуға қабілетін сенімді қамтамасыз ететін, іске қосылмаған «беріктік қоры» мүмкіндігінің мазмұнды түрлігін ескертуі жөн.

Кәсіби-педагогикалық іскерліктің сипаттамасы күрделенуімен, әлеуметтік байланыстар мен қатынастардың диапазоны кеңейуімен, адамның интеллектуалды, психологиялық және рухани ресурстарының алдын ала дамуы мен «жинақталуына» сұраныстары жоғарлайды.

Кесте 1.1. – «Әлеует» дефинициясы бойынша ой алаңы

Дефиниция	Дәрежелер		Автор
	Мүмкіндіктер	Қабілеттер	
Әлеует	Дереккөздері, мүмкіндіктері, құралдары. Сәйкес бір талапты шешуге, анықталған мақсатқа жету үшін қолданылуы мүмкіндіктер қорлары		Совет энциклопедиялық сөздігі, 1988
Әлеует	Сәйкес бір саладағы мүмкіндіктері, құралдары бар жиынтығы		Шетел сөздерінің сөздігі, 1993
Әлеует	Сәйкес бір қатынастағы дәрежесі. Құралдар мен мүмкіндіктерінің жиынтығы		Ожегов С.И., 1990
Әлеует	Өнім саласы ісіндегі негізі, еңбек өнімділігін жоғарлату үшін маңызды, жеке тұлғаның ішкі күштері		Ананьев Б.Г., 1968
Әлеует	Еңбек арқылы жеке тұлғалық күштері мен дарындылықтың барлығын жүзеге асыру қабілеттілігі		Нестеров В.Г. Иванько Л.И., 1987
Жеке тұлғалық әлеуеті	Жұмыскердің арнайы «қолданылмаған» перспективті мүмкіндіктері		Нестеров В.Г. Иванько Л.И., 1987
Әлеует	Жасырын түрде бар және белгілі жағдайларда көрсетілуі мүмкін		Ожегов С.И., 1990
Ресурстар	Құралдар, құндылықтар, қорлар, мүмкіндіктер, құралдардың, табыстардың дереккөздері		Совет энциклопедиялық сөздігі, 1998
Болмыс шындық	Кейбір мүмкіндіктерді жүзеге асырылу нәтижесі ретінде объективті бар заты		Совет энциклопедиялық сөздігі, 1988

Қоғамда өтіп жатқан динамизм үдерістердің стандартсыздығы, іскерлік пен қатынастардың жаңа сипаттамасының бекітілуі, көп деңгейлі білім берудің дамуы, жоғары оқу орындары мен мамандардың ел ішіндегі және халықаралық аккредитациясы заманауи қазақстандық

болмыс шындықтың ерекшелігі болып табылады. «Жаңа уақыт» қоғамның әр мүшесіне арнайы сұраныстарын ұсынады: өзін-өзі тану деңгейін жоғарлату, нарық экономикасы шартында өмір сүру мен еңбек етуге дайындығы, тек қана өзінің күшіне, ынталылығына, өзінің мүмкіндіктерін жүзеге асыру белсенділігіне сену. Бұның барлығы – кәсібилікке, жас маман тұлғасына, жоғары оқу орының түлегіне сұраныстарын түбірімен өзгертіп тұр. Бұған байланысты кәсіби білім беру жүйесінің алдында жаңа сапалы, белсенді шығармашылық іске, және жаңа жиі ауысатын, шарттарға жылдам бейімделетін, дайын кадрларды дайындау талапы қойылады. Білім беру саласы менқоғамда өтіп жатқан өзгертулері оқытушы-педагогтың кәсіби қабілеттерінің жиыны бойынша ойлауды сұраныс етеді. Ұстаздың оқу үдерісіндегі рөлін жаңадан қарастыру және түсіну: заманауи педагогикалық жоғары оқу орындарына емес, шығармашылық дербестік, заманауи педагогикалық шындықтардың зерттеуіне, білім беру үдерісімен рефлексивті басқаруды жүзеге асыруға, білім берулік дамытушы жағдайларын модельдеуге қабілетті, заманауи хабарламалы және коммуникативті технологияларын меңгерген шығармашылықты дербестік педагогы керек.

Жаңа білім берушілік парадигма контекстінде педагогтың жаңа міндеттемелері қарастырылған: тек білімді ғана тарататын педагог, кәсіби-педагогикалық құзыреттіліктің сұраныстарына сәйкес емес.

Педагогикалық қызмет жеке тұлғалық сапаларын, бастамаларын, шығармашылығын, кәсіби іске жоғары мотивациясы дамуының жоғары деңгейін талап етеді. Осыған байланысты болашақ мамандарды дайындауда студенттерді шығармашылыққа, инновацияға, өзара дамытуға және өзара жетілдіруге ынталандыратын жағдайларды құру маңызды бағыты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Левитов Н.Д. О психических состояниях человека. — М.: Просвещение, 1964.
2. Крутецкий В.А. Психология. — М.: Просвещение, 1986.
3. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания – М. Наука, 1977. – 380 б.
4. Сохань Л.В., Тихонович В.А., Донченко Е.А. Культура жизни личности. – К. : Научная мысль, 1984. – 189 б.
5. Ожегов С.И. «Словарь русского языка». — М.: Из-во «Советская энциклопедия», 1988. — 900 б.
6. Нестеров В.Г., Иванько Л.И. Личностный потенциал работника: проблемы формирования и развития. – М. : 1987.
7. Басова Н.В. Психология и педагогика. – М., 1984. – 126 б.

13.42. Болашақ педагог-психологтардың этномәдени құзіреттілігін дамытудың теориялық моделі

Назгүл Ожаубаева

6M010300 - «Педагогика және психология»
мамандығының 1 курс магистранты.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Астана, Қазақстан)

Гүлнар Кеңесбекқызы Шолпанқұлова

п.ғ.к., профессор м.а., Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі
тану кафедрасы, Әлеуметтік ғылымдар факультеті,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Астана, Қазақстан)

Аннотация

Бұл мақалада болашақ педагог-психологтардың этномәдени құзіреттілігін дамытудың теориялық моделіне сипаттама беріледі. Біз құрастырған үлгі қазіргі заманғы көпмәдени ортадағы кәсіби іс-әрекеттің өзіндік ерекшелігі мен өзгешелігін терең түсінуге негізделген. Болашақ педагог-психологтардың этномәдени құзіреттілігін дамытудың теориялық моделі динамикалық педагогикалық жүйені құрайды

***Түйін сөздер:** құзыреттілік, этномәдени құзыреттілік, білім, білік, дағды, мәдениет, үлгі, моделдеу.*

Теоретическая модель развития этнокультурной компетентности будущих педагогов-психологов

Назгуль Ожаубаева

магистрант 1 курса по специальности 6M010300 - «Педагогика и психология». Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева (Астана, Казахстан)

Гульнар Кенесбековна Шолпанкулова

к.п.н., и.о. профессора, Кафедра социальной педагогики и самопознания, Факультет социальных наук.
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
(Астана, Казахстан)

Аннотация

В данной статье дается характеристика теоретической модели развития этнокультурной компетентности будущих педагогов-психологов. Модель основана на глубоком понимании специфики и особенностей профессиональной деятельности в поликультурном современном социуме. Теоретическая модель развития этнокультурной компетентности будущих педагогов-психологов представляет динамическую педагогическую систему.

***Ключевые слова:** компетентность, этнокультурная компетентность, знание, умение, навык, культура, модель, моделирование.*

Theoretical Model of the Development of Ethnocultural Competence of Future Teachers-Psychologists

Nazgul Ozhaubaeva

1st year master student in the specialty "6M010300 - Pedagogy and Psychology". L.N. Gumilev Eurasian National University
(Astana, Kazakhstan)

Gulnar K. Sholpankulova

Candidate of Science (pedagogic), Associate Professor. Department of Social Pedagogy and self-learning, Faculty of Social Sciences.
L.N. Gumilev Eurasian National University
(Astana, Kazakhstan)

Abstract

In this article describes the theoretical model of the development of ethno-cultural competence of future teachers of psychology. The model is based on a deep understanding of the specifics and characteristics of professional activity in a modern multicultural society. The theoretical model for the development of the ethnocultural competence of future psychology teachers is a dynamic pedagogical system.

Key words: competence, ethnocultural competence, knowledge, skill, skill, culture, model, medelirovanie.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың: «Заманауи Қазақстанның бірегейлігі этникалық көп түрлілігімен сипатталады. Бұл басқа ұлттың құнды мәдениетімен және жетістіктерімен алмасу мүмкіндігін туғызатын үлкен байлық, біздің қоғамның жалпы жетістігі. Мәдениет пен тілдің көптүрлілігі – баға жетпес сый, соның нәтижесінде біздің мемлекеттің әрбір халқының дамуы, рухани шығармашылық өзара байытуы іске асырылады» - деп тұжырымы этникалық-мәдени білім стратегиясының өзара байланысты этикалық сәйкестендіру мен мемлекеттік интеграцияны жүзеге асыруына бағытталады [1].

Осыған орай қарастырылып отырылған мәселенің теориялық - әдіснамалық алғышарттарын талдау болашақ педагог-психологтардың этномәдени құзыреттілігін интегралды динамикалық жүйелі сипаттама ретінде қалыптастыру және үздіксіз білім беру үрдісінде оныары қарай дамытудың қажеттілігін көрсетеді.

Болашақ мамандарды кәсіби даярлау мәселелері Ш.А. Абдраман, Қ.М. Арынғазин, Б.Ә. Әбдікәрімов, К.Б. Дүйсенбаев, С.Т. Каргин, К.М. Кертәева, С.З. Қоқанбаев, О.Сыздықов, Ә.Ә. Усманов, Н.Д.Хмель, т.б. еңбектерінде қарастырылады. Этникалық тәрбие мен оның әдіснамалық мәселелері, этномәдени білім беру отандық (З.Абетова, Ш.И.Джанзакова, Қ.Жарықбаев, Е.Жұматаева, С.Қалиев, К.Ж.Қожахметова, Н.А.Мыңжанов, Ж.Ж.Наурызбай, С.А.Ұзақбаева, Г.Т.Хайруллин, Р.К.Төлеубекова) және шетелдік (Е.А.Балашова, Г.Н.Волков, Дж. Деверо, Г.Д.Дмитриев, Г.В.Иванченко, Дж.Лорсен,

Р.Льюис, Т.Моррисон, Э.Р. Хакимов, М. Уолцер, т.б.) ғалымдардың зерттеу объектісі болып табылады.

Бұл кешенді зерттеулер сол салалардың нәтижелерін саралау арқылы, маманның кәсіби құзыреттілігі, оның маңызы, мазмұны, құрылымы, қалыптасуы мен дамуының, мүмкіндіктерінің тұтас сипатын педагогикалық, психологиялық тұрғыдан ашуды талап етеді. Сондықтан құзыреттілік өзінің кәсіптік іс-әрекеттерінде болашақ маманның кәсіби-шығармашылық әлеуетін іске асыруын сипаттайды.

Сонымен этномәдени құзыреттілікті қалыптастырудың басымдылығы жоғары оқу орнында этникалық-мәдени білім кеңістігін құрудың қажеттілігін көрсетеді. Этникалық-мәдени білім – бұл ана тілі мен төл мәдениетті әлемдік мәдениеттің құндылықтарын қоса игеру арқылы тұлғаның этникалық-мәдени сәйкестігін сақтауға бағытталған білім мақсатын іске асыру үшін этникалық-мәдени білім беру кеңістігі қалыптасқан. Атап айтқанда бүгінде жоо-да этнопедагогика, этнопсихология, ұлттық тәрбие, «Мәңгілік Ел», этнология және диаспорология ғылыми пәндері енгізілген. Соның ішінде, жоғары оқу орнындағы «Этнопедагогика» пәнінің бағдарламасы әлеуметтік-гуманитарлық пәндер цикліндегі «Білім» мамандықтарына арналған. «Этнопедагогика» пәнінің мақсаты тұлғаның дәстүрлі ұлттық мәдениетті, тұтас әлемдік мәдениеттің бірлігі ретінде этнос мәдениетін меңгеруіне мүмкіндік береді.

Құзыреттілік тұлғаның қарым-қатынас жасау және өзара әрекеттестік барысында қалыптасады. Ол құзырлыққа жататын қасиеттерді, атап айтқанда, әлеуметтік жағдайларға бейімделе білу, өзге адамдардың тұлғалық жеке ерекшеліктерін және эмоционалды күйін анықтай білу, қарым-қатынас жасау барысында дұрыс тақырыптарды таңдай білу және оларды әңгіме барысында орынды қолдана алу қабілеттерін сипаттауға мүмкіндік береді.

Т.В.Поштарева «этномәдени құзыреттілік – бұл этникааралық өзара түсіністік пен өзара әрекеттестіктің тиімділігіне мүмкіндік беретін мінез-құлық үлгісі, біліктілігі мен дағдысы арқылы іске асырылатын этникалық мәдениет туралы объективті түсініктері мен білім жиынтығының болуын сипаттайтын тұлғаның сапасы», - деп анықтайды [2].

«Құзыреттілік» және «біліктілік» сияқты ұғымдарды синонимдік санаттар деп санау дұрыс тұжырым емес, өйткені олар әртүрлі семантикалық мағынаға ие. Мысалы, И.Г.Агаповтың зерттеуі бойынша «құзыреттілік» ұғымы «жеке тұлғаның оқыту мен танымдық процеске тәуелсіз қатысуы, сондай-ақ оның жұмысы сәтті болуына бағытталған, тренинг арқылы алынған білім мен тәжірибеге негізделген жеке адамның жұмысқа деген жалпы қабілеті мен дайындығы» [3], ал С.В.Белова осыған ұқсас «құзыреттілік» терминін «мұғалімнің бүгінгі тарихи кезеңнің «тәртібін» ескере отырып, өз қызметін жүзеге асыруға деген практикалық дайындығы ...» [4] деп анықтайды.

Демек қазіргі ақпараттық қоғамда білім беру жүйесіндегі құзыретті адамды: өзін-өзі жүзеге асыра алатын тұлға, өзінің өмірін ұйымдастыруға жауапты; өздігінен оқуға когнитивті дағдыларды меңгерген тұлға; рефлексия мен шығармашылық негізінде жаңа міндеттерді шешуге қабілетті тұлға; оқу және өмірлік жағдайда өз бетімен меңгерген білімін қолдану тәжірибесі бар тұлға; ақпараттық мәдениетті игерген тұлға деп есептеуге тура келеді.

Жалпы алғанда, заманауи ғылымдағы құзыреттілікті анықтау үшін бірнеше себептер бар (мысалы, модельдер):

1) Әлеуметтік-бағдарлық модель - қоғамдық өмір салаларында құзыреттілікті айқындайды: танымдық, азаматтық, еңбек, тұрмыстық, бос уақыт.

2) Мәдениет үлгісі - мәдениетте тіркелген әлеуметтік тәжірибенің компоненттеріне негізделген құзыреттерді айқындайды: жалпы мәдени (оның ішінде танымдық және ақпараттық), әлеуметтік-еңбек, коммуникация және жеке өзін-өзі анықтаудың құзыреті.

3) Жеке дара модель - жеке қарым-қатынастар саласындағы өз құзыретіне (өзіндік құндылық-семантикалық құзыреттілік), басқа адамдарға (әлеуметтік өзара іс-қимылдың құзыреттілігі), қызметке (білім құзыреті, ақпарат құзыреті) қарайды.

4) Жеке-қызметтік модель - әлеуметтік және жеке тәжірибе құрылымындағы құзыреттілікті, сондай-ақ білім беру және когнитивті, әлеуметтік-еңбек және жалпы мәдени құзыреттерді меңгеруге мүмкіндік беретін негізгі қызмет түрлерін сипаттайды.

5) Өмір беретін, нақты өмірлік проблемаларды шешуде тұтас тәжірибеге негізделген проблемалық-бағытталған модель (В.А. Болотов, В.В.Серигов, И.Д. Фрумин, К.Смит және басқалар), белгісіздік жағдайында әрекет қабілеті (О.Лебедев). Бұл модельде құзыреттілік мәселелерді шешуге арналған өмірлік жағдайларға бөлінеді: құбылыстарды тану және түсіндіру, техника мен технологияларды меңгеру, әлеуметтік рөлдерді орындаудағы практикалық (кәсіби) салалар және т.б. ұсынылған модельдерді талдау негізінде әртүрлі салалардағы және қызмет түрлеріндегі мәселелерді шешу білім беру құзыреттіліктерін таңдаудың басқа аспектілерін құрылымдық түрде бірігуіне қызмет етеді.

Педагогтардың кәсіби құзыреттілігінің теориялық-құрылымдық моделін ғалымдар әртүрлі қарастырады:

- мотивациялық, мақсатты, мазмұндық операциялық компоненттер (В.А. Адольф);

- кәсіби-мазмұндық, кәсіби іс-әрекеттік, кәсіби-тұлғалық компоненттер Н.В. Карнаух, (Н.Н. Лобанова);

- жеке тұлғалық, технологиялық, бақылау-нәтижелі компоненттер (Т.П. Лапыко);

- кәсіби-әлеуметтік, педагогика-психологиялық компоненттер (В.Д. Больнов, Н.В. Черёмушкина)

- концептуалды негіз, кәсіби құзыреттілігінің даму процесіне дайындық, кәсіби құзыреттілігінің даму эффектісінің бағасы компоненттері (И.В. Просвирина);

- арнайы білім, коммуникативтік білім мен дағды, тұлғалық бағытталған білім және білік дағдылары, кәсіби маңызды қасиеттері (Г.И.Захарова);

- мотивациялық, когнитивті, оперпциялық, жеке тұлғалық, рефлексивті компоненттер (И.В. Гришина);

- мұғалімнің қабілеттілігі, жалпы мәдениеттілік (ой-өрісі), педагогикалық бағыттылық, кәсіби білім, кәсіби шеберлік (Н.П. Гришина);

- әлемді біртұтас қабылдау, құндылық бағдарлы бағыт, жеке тұлғалық қасиет, жалпы мәдениет, кәсіби білім, әлеуметтік-педагогикалық (З.Я. Ягудина).

Осы жоғарыда аталған кәсіби құзыреттіліктердің құрылымдық компоненттерінің ішінде З.Я. Ягудинаның топтастырған моделін негізге алуға болады. Өйткені мұнда мұғалімге тән қасиет пен құндылықтың барлығы жинақталған. Біз көпмәдениетті қоғамда өмір сүріп жатқандықтан, білім беру жүйесі әлемдік мәдениетті үйрену арқылы дамиды.

Болашақ педагог-психологтардың этномәдени құзыреттілігін дамыту кәсіби даярлаудың аса маңызды бөлігі. Сондықтан оны жоғары оқу орындарындағы оқу-тәрбие үрдісінде мақсатты түрде жүзеге асыру жаңа сипаттағымаман тұлғасын дайындауға бағыттайды. Осыдан ғылыми зерттеу жұмыстарының логикасы болашақ педагог-психологтардың этномәдени құзыреттілігін дамыту моделін жасауды талап етеді.

Бүгінде «модель», моделдеу ұғымы бірнеше мәндік мағынаға ие. Алғашқы моделдеу құрылыстық өнерде дамыды. Кез келген өлшем негізінде жасалған әртүрлі заттар басқалары үшін үлгі болып, модель деп аталады. Ол құбылыстарды зерттеу үшін пайдаланылады. «Модель» (латын сөзі *modul, modulus* шыққан) мөлшер, бейне, тәсілді білдіреді. «Модель», моделдеу ұғымы бірнеше мәндік мағынаға ие. Педагогикалық зерттеудің әдістерін талдауға арналған бірнеше ғылыми зерттеу жұмыстарда моделдеу ғылыми-танымдық әдіс ретінде қарастырылған.

В.А. Штофф модельді танымдық бақылау мен эксперименттен теорияға көшуде теориялық жалпылаудың әртүрлі формаларына қарай қозғалыс барысындағы «саты ретінде» қарастырады [5].

В.В. Краевский модельді «зерттеу пәнінің белгілі бір жақтарын, байланысы мен функцияларын құрастыратын элементтер жүйесі», - деп анықтайды [6].

Г.И. Саранцева модельге «материалдың бір бөлігін ойша немесе практикалық түрде қысқартып, көрнекі түрде беру, нақты немесе

болжанған ерекшеліктер мен құрылымдар көрініс табатын зерттелетін нысанның нақты бейнесі» деген анықтама береді [7].

Демек, модель дегеніміз нақты объект пен жүйенің немесе түсінік пен идеяның шын мәніндегі қалыбынан ерекше түрде берілген көрініс. Зерттеу барысында болашақ педагог-психологтардың этномәдени құзыреттілігін дамытудың теориялық моделінің құрылымы танымдық, конструктивтік, коммуникативтік, ұйымдастырушылық функцияларды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін мазмұндық, тұлғалық, іс-әрекеттік компоненттерін анықтау қажеттілігі туындады.

Сондықтан ғалым педагог Н.Д. Хмельдің модель жөніндегі тұжырымна сүйене отырып, болашақ педагог-психологтардың этномәдени құзыреттілігін дамытудың құрылымдық компоненттері, өлшемдері мен көрсеткіштері ұсынылады (1-кесте).

Кесте 1 - Болашақ педагог-психологтардың этномәдени құзыреттілігін дамытудың теориялық моделі

№	Компоненттері	Өлшемдері	Көрсеткіштері
1	Мазмұндық	Этномәдени кәсіби сауаттылығы	Бұл болашақ педагог-психологтардың базалық ғылыми пәндерден, соның ішінде этнопедагогика, этнопсихология, ұлтаралық қарым-қатынас педагогикасы, ұлттық мәдениет жөніндегі білімінің болуы; ұлттық тәрбие көздері, ұлттық психология ерекшеліктері, ұлтаралық өзара әрекеттестік, қазіргі көпмәдени ортадағы этнопедагогикалық және этнопсихологиялық және көпмәдени сипаттағы білімі, тілдік білімі, әлеуметтік-мәдени және этномәдени сәйкестігі.
2	Тұлғалық	Кәсіби іс-әрекеттегі этномәдени бағыттылығы	Болашақ педагог-психологтардың тұлғалық қабілеттері, этнобағыттағы білім беру үрдісінің субъектісі ретінде оның ұстанымы мен бағыттылығын анықтайтын кәсіби-тұлғалық сапалары (этнопатриотизм, этнотолеранттылық, т.б.), өзінің тұлғалық әлеуетін жүзеге асыруы, эмоциялық тұрақтылық деңгейі, толеранттылық,
3	Іс-әрекеттік	Кәсіби саладағы этномәдени қабілеттері	Болашақ педагог-психологтардың практикалық дайындығының болуы, көпұлтты ортадағы білім алушылармен тиімді жұмыс барысындағы кәсіби біліктілігі мен дағдысының болуы. Кәсіби іс-әрекетте өзін-өзі дамытуы және жаңа білімді дербес меңгеру қабілеті

Сонымен 1-кестеде көрсетілгендей, болашақ педагог-психологтардың этномәдени құзыреттілігін дамытудың теориялық моделі динамикалық педагогикалық жүйені құрайды, оның құрылымдық-мазмұндық үлгісінде осы компоненттерімен бірге болашақ мамандарды

кәсіби дайындаудың мақсаты, кезеңдері, құралдары және нәтижесі көрсетіледі.

Қорыта келгенде, құзыреттілік өзгермелі жағдайда меңгерген білім, білік, дағдыны тәжірибеде қолдана алу қабілеті болып табылатын оқу нәтижесінде алынатын сапа, ал этномәдени құзыреттілік болашақ педагог-психологтар үшін бір мезгілде түйінді, базалық кәсіби сапа деп саналады. Біз ұсынған теориялық үлгінің құрылымы мазмұндық, тұлғалық және іс-әрекеттік компоненттерден тұрады. Бұл компоненттер болашақ педагог-психологтардың кәсіби іс-әрекетінің сапасы мен тиімділігін айқындайтын өлшемдер және көрсеткіштер болып табылады. Осыдан этномәдени құзыреттілік келісім мен өзара сенім атмосферасын қолдауды, бірлескен іс-әрекетте жоғары нәтижеге жетудің мінез-құлық үлгісін табуға көмектеседі. Құзыреттілік тұлғаның қарым-қатынас жасау және өзара әрекеттестік барысында қалыптасады. Ол құзырлыққа жататын қасиеттерді, атап айтқанда, әлеуметтік жағдайларға бейімделе білу, өзге адамдардың тұлғалық жеке ерекшеліктерін және эмоционалды күйін анықтай білу, қарым - қатынас жасау барысында дұрыс тақырыптарды таңдай білу және оларды әңгіме барысында орынды қолдана алу қабілеттерін сипаттауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан Республикасындағы этникалық-мәдени білім тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің Өкімі, 1996 жылғы 15 шілде № 3058. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/N960003058>.

2. Поштарева Т.В. Формирование этнокультурной компетентности учащихся в полиэтнической образовательной среде // Педагогика. - 2005. - № 3. – С. 35-42.

3. Агапов И.Г. Теоретические основы технологического обеспечения развития общих компетенций обучающихся в школе: Автореф. дисс ... д. п. н. – М., 2001. – 46 с.

4. Белова С.В. Диалог – основа профессии педагога. – М.: АCADEMIA, 2002. – 146 с.

5. Штофф В.А. Роль модели в познании. – Л. Издательство. Ленинград. 1963. –128 с.

6. Краевский В.В. Проблемы построения целостной теории содержания образования и процесса обучения. Сб. научных трудов. Челябинск: ЧГПИ, 1988. – 138 с.

7. Саранцева Г.И. Цель, объект, предмет педагогического исследования // Педагогика, 2002, № 7, С. 16.

13.43. Отбасы мен балалық шақты әлеуметтік қорғаудың қазіргі кездегі жағдайы

Алмагүл Азамханқызы Лекенова

6M012300 - «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану»
мамандығының 2 курс магистранты,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Астана, Қазақстан)

Гүлнар Кеңесбекқызы Шолпанқұлова

п.ғ.к., профессор м.а.,
Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасы,
Әлеуметтік ғылымдар факультеті,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Астана, Қазақстан)

Аннотация

Бұл мақала қоғамда өзекті болып табылатын қазіргі заманғы отбасы мен балалық шақты әлеуметтік қорғау мәселесіне арналған. Мақалада теориялық талдау мен осы саладағы зерттеу материалдарын қортындылау нәтижелері келтіріледі. «Отбасын және балалық шақты әлеуметтік қорғау» ұғымының мәні мен мазмұны, оны айқындау жолдары қарастырылып, Қазақстан Республикасындағы балалармен және отбасымен жүргізілетін әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың нормативтік-құқықтық базасы талданады.

***Түйін сөздер:** әлеуметтік қорғау, әлеуметтік қорғау субъектілері, әлеуметтік қорғау жүйесі, бала құқығын қорғау, отбасы, балалық шақ.*

Социальная защита семьи и детства в современных условиях

Алмагуль Азамхановна Лекенова

магистрант 2 курса по специальности 6M012300 - «Социальная педагогика и самопознание». Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
(Астана, Казахстан)

Гульнар Кенесбековна Шолпанкулова

к.п.н., и.о. профессор. Кафедра социальной педагогики и самопознания, Факультет социальных наук,
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
(Астана, Казахстан)

Аннотация

Статья посвящена одной из актуальных проблем в современном обществе – социальной защите семьи и детства в современных условиях и отражает результаты теоретического анализа, обобщения материалов исследований в данной области. В статье рассматриваются сущность и содержание понятия «социальная защита семьи и детства», подходы к его

определению, анализируется нормативно-правовая база социально-педагогической работы с детьми и семьей в Республике Казахстан.

Ключевые слова: социальная защита, субъекты социальной защиты, система социальной защиты, защита прав ребенка, семья, детство.

Social Protection of Family and Childhood in Modern Conditions

Almagul A. Lekenova

2st year master student in the specialty
6M012300 - "Social pedagogy and self-knowledge".

L.N. Gumilev Eurasian National University
(Astana, Kazakhstan)

Gulnar K. Sholpankulova

Candidate of Science (pedagogic), Associate Professor Department
of Social Pedagogy and self-learning, Faculty of Social Sciences,
L.N. Gumilev Eurasian National University
(Astana, Kazakhstan)

Abstract

This article is devoted to one of the urgent problems in modern society - the social protection of family and childhood in modern conditions. It reflects the results of theoretical analysis, synthesis of research materials in this area. The article discusses the nature and content of the concept of "social protection of the family and childhood", approaches to its definition, analyzes the regulatory framework of social and pedagogical work with children and family in the Republic of Kazakhstan.

Key words: social protection, subjects of social protection, system of social protection, protection of the rights of the child, family, childhood.

Қоғамның қазіргі даму жағдайында отбасының әлеуметтік қорғалуы өзекті, әрі бірінші қатардағы мәселе болып отыр. Отбасы балаға әлеуметтік тәжірибені, соның ішінде ең алдымен адамдар арасындағы эмоционалдық қарым-қатынасқа байланысты әлеуметтік тәжірибені беру көзі, әрі негізгі буыны болып табылады. Қазақстандық қоғамның трансформациясы, оның дамуының демократизациялану тенденциясы балаларды әлеуметтік қорғау жүйесінің жан-жақтылығы және қадағалауда оны басшылыққа ұстаудың маңыздылығын көрсетіп отыр. Елдің болашағы болып табылатын балаларға қоғамда әлеуметтік қолдау көрсетудің қажеттілігі олардың трансформацияланып отырған қоғам жағдайында дұрыс дамуына ықпал ететін жағдайларды зерттеу қажет екендігін айқындады.

Қазіргі кезеңде қоғам алдында тұрған күрделі әлеуметтік-экономикалық мәселелердің сәтті шешім табуы жас ұрпақты тәрбиелеумен, отбасы жағдайымен байланысты. Отбасы амандығы (әл-ауқаты) – баланың (қалыпты) дұрыс тәрбиесінің кепілі.

БҰҰ «Бала құқықтары туралы» Конвенциясында баланы социумда өздігінше өмір сүруге дайындаудың, оның еркін дамуын қамтамасыз

етудің, тұлғалық маңызды және қоғамда құпталатын сапаларға кепіл берудің маңыздылығы атап көрсетілген. Сонымен бірге, балаларды реабилитациялау, қолдау, әлеуметтендіру, өздігінше өмір сүруге дайындау мәселесі мемлекет, қоғам, отбасы тарапынан ерекше назарды талап ететіні айтылған [1, 4].

Балалар жағдайын жақсарту, олардың білім алуларына, тәрбиесіне және дамуына қажет қолайлы өмір жағдайын қалыптастыру мемлекеттің әлеуметтік саясатының және қоғам прогрессінің өзекті шарты болып табылады. Сондықтан, ол әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың маңызды саласы және маңызды объектілерінің бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Ана мен баланы қорғау әлеуметтік саясаттың басымдықтарының бірі ретінде белгіленген». «Әйел адам -отбасының, демек, мемлекеттің тірегі деп танылған. Ана мен баланы қорғау жаңа кезеңдегі әлеуметтік саясаттың маңызды құрамдас бөлігі болып жарияланған» [2]. Отбасы қоғамның негізгі әлеуметтік институты ретінде адамзаттық құндылықтарды, мәдениет пен ұрпақтар сабақтастығын сақтаушысы, тұрақтылық және даму факторы болып қала бермек. Сондай-ақ берік қоғам құрудағы әйелдердің рөліне ерекше көңіл бөлінген. Ел өміріндегі әйелдер рөлін көтеру мақсатында сәйкес шаралар қолданылуда. Сондықтан, ана мен баланы әлеуметтік қолдау тұрғындардың тұрмыс сапасы мен деңгейін жақсарту жолдарының бірі болып табылады.

Елімізде «Қазақстан Республикасында отбасылық қатынастарды, моральдық-этикалық және рухани-адамгершілік құндылықтарды нығайтудың 2015-2020 жылдарға арналған жалпыұлттық іс-шаралар жоспары» қабылданды [3]. Отбасы институтын, ана мен баланы қорғау, жастарды қолдау бойынша іс-шаралар қарастырылған. Отбасы мен балалық шақты әлеуметтік қорғау қоғамда болып жатқан динамикалық үдерістерге байланысты ерекше өзектілікке ие болды. Отбасы мен балалық шақты әлеуметтік қорғау өмірлік іс-әрекеттің әр түрлі салаларында байқала бастады: отбасылық қатныстар саласында, білім беру саласында, баланың тіршілік ететін ортасында. Біріншіден, белгілі бір өмір сіру деңгейі (негізгі қажеттіліктері, физикалық және психикалық денсаулығы) қорғалуы керек, екіншіден қауіпсіздігі (физикалық, экономикалық және әлеуметтік), үшіншіден, өзін-өзі жүзеге асыруға және өзінің қабілеттері мен мүмкіндіктерін дамытуға құқытары қамтамасыз етілуі керек. Қазіргі таңда отбасы мен балалық шақты әлеуметтік қорғау мәселесін зерттеудің бірнеше негізгі жолдары бар.

И.Ф. Дементьева, Л.Я. Олиференко, Т.И. Шульга «отбасы мен балалық шақты қорғау ұғымына – қиын өмірлік жағдайға түскен балалар мен отбасыларға, олардың негізгі құқықтары бұзылғандығының нәтижесінде туындаған мәселені айқындауға және шешуге, кәсіби

дайындалған адамдармен көрсетілетін көмек» деген анықтама береді [4, 41].

Т.Н. Поддубная мен А.О. Поддубныйдың көзқарастарынша «отбасы мен балалық шақты қорғау – бұл қоғаммен және оның ресми құрылымдарымен жүзеге асырылатын кепілдік берілген өмір сүру жағдайын, отбасында баланың үйлесімді дамуын қамтамасыз ету бойынша ұйымдастырушылық, құқықтық, қаржылық-экономикалық, медициналық, әлеуметтік, психологиялық, педагогикалық іс-шаралар» [5, 12].

Т.А.Бойцов, Н.Ю. Конасов, В.С.Кошкинаның зерттеулерінде «отбасы мен балалық шақты әлеуметтік қорғау - балалардың ерекше категорияларының (қиын өмірлік жағдайға түскен) құқықтарын жүзеге асыруға қажет жағдайларды қалыптастыруға бағытталынған және ведомствоаралық өзара әрекеттерге негізделі отырып ұйымдастырылған іс-әрекет жүйесі» деп түсіндіріледі. Авторлар әлеуметтік қорғау баланың толыққанды дамуына, білім алуына, бос уақытын дұрыс ұйымдасуына, денсаулықты сақтау, мәдени және шығармашылық өмірге қатысуға, ересектердің қолдауы мен көмегіне деген құқықтарын жүзеге асыру міндетін атқарады деп санайды [6].

Осы мәселе В.Г.Бочарова, Г.А.Воронина, О.С.Газман, Р.А.Литвак, Т.В.Лодкина, И.В.Матвиенко, Л.Я.Олиференко, т.б. ғалымдар еңбектерінде әлеуметтік-педагогикалық тұрғыдан ашылған. Соның ішінде, О.С.Газманның еңбектерінде балалық шақты қорғау мәселесі көрініс тапқан. Ол отбасыны әлеуметтік-педагогикалық қолдауды қамтамасыз етудің принциптерін айқындаған: баланың көмек пен қолдауға келісім беруі; тұлғаның жеке күшіне және әлеуетті мүмкіндіктеріне жүгіну; ынтымақтастық, әрекеттестік; құпиялылық (анонимділік); ізгіниеттілік; адамның денсаулығының, құқығының, абыройының қауіпсіздігі, қорғалуы; «Зиян келтірме» принципін жүзеге асыру [7].

Т.В.Лодкинаның зерттеулерінде отбасын әлеуметтік-педагогикалық қорғаудың келесідей бағыттары айқындалады: білім беру мазмұны баланың жеке тұлғасын әлеуметтендіру әдісі ретінде; отбасын және отбасылық әлеуметтік педагогты тартуға негізделген тәрбиелік жұмыстың жүйесі; әлеуметтік-педагогикалық қызмет. Осылайша автор отбасын әлеуметтік-педагогикалық қорғау үдерісінің негізгі құрамдас бөліктеріне – балалардың педагогикалық қараусыздықтарын диагностикалау және түзету, отбасылық өмір қалыбын және ата-аналарының психологиялық-педагогикалық мәдениетін зерделеу және дифференцирленген тұрғыда қарастыру, кеңес беру жатады деп санайды [8].

Қазіргі таңда, отбасын әлеуметтік қолдау алдындағы әлеуметтік қамсыздандыру жүйесіне қарағанда тұрғындардың әр түрлі топтарына қатысты дифференцирленген және әр түрлі министрліктер мен ведомстволар, қоғамдық ұйымдар мен мекемелер бойынша

құрылымданған көпқырлы қызмет түрін білдіреді. Нарықтық экономикаға көшумен шарттасқан жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайлар тұрғындарды, соның ішінде ана мен баланы әлеуметтік қорғау әдісі мен формаларының, мазмұнының түрленуін тудырды. Ана мен баланы қорғау, отбасына әлеуметтік көмек көрсету әлеуметтік мемлекеттің маңызды өлшемі болып табылады.

Қазақстан Республикасындағы балалармен жүргізілетін әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың нормативтік-құқықтық базасы Қазақстан Республикасы Конституциясының қағидаларына, ратификацияланған халықаралық құжаттарға және балалардың құқықтарын қорғау саласындағы ҚР заңдарына негізделеді.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 1 бабына сәйкес «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары». Отбасы әлеуметтік институт ретінде мемлекеттің қорғауында. ҚР Конституциясының 27 бабына сәйкес «Неке мен отбасы, ана мен әке және бала мемлекеттің қорғауында болады. Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу - ата-ананың етене құқығы әрі міндеті» деп белгіленген [9, 2].

Елімізде адам құқықтарына қатысты 60-қа жуық халықаралық құжаттар ратификацияланған, оның кейбірі балалардың құқықтарын қорғауға қатысты, олардың кейбіреулері мыналар: БҰҰ-ның бала құқықтары туралы конвенциясы; Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенция; Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт; Ананы қорғау туралы ХЕҰ конвенциясы; Мүгедектердің құқықтары туралы конвенция; Білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы конвенция; Балаларға алименттерді және отбасын күтіп-бағудың басқа да нысандарын өндіріп алудың халықаралық тәртібі туралы конвенция және Алименттік міндеттемелерге қолданылатын құқық туралы хаттама және т.б. [10, 8].

2012 жылы Қазақстан Республикасымен Ананы қорғау туралы ХЕҰ конвенциясы ратификацияланды. Қазіргі кезде мемлекетіміз ХЕҰ-ңананы қорғау бойынша барлық стандарттарын жүзеге асыруда. Атап айтқанда, жүктілік және туу бойынша демалыстың ұзақтығы және ақшалай төлемдерді белгілеу бойынша стандарттар орындалып жатыр. Бала тууды ынталандыру, жастарға және көп балалы отбасыларға қолдау көрсету, тұрғын үй мәселесін шешу, жоғары білікті және қолжетімді медициналық қызмет көрсету бойынша шаралар қамтамасыз етіліп жатыр [11].

2016 жылы Қазақстан Республикасының Үкіметімен «Білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы конвенциясы», «Балаларға алименттерді және отбасын күтіп-бағудың басқа да нысандарын өндіріп алудың халықаралық тәртібі туралы конвенция және Алименттік міндеттемелерге қолданылатын құқық туралы

хаттама» ратификацияланды. Бала құқықтары туралы конвенциясының 26-27 баптары «әлеуметтік сақтандыруды қоса алғанда, әрбір баланың әлеуметтік қамтамасыз ету игіліктерін пайдалану құқығын таниды» ал, «мемлекет балаларына қажет жағдай жасай алмайтын ата-аналарға көмектесуі тиіс» дегенді мәлімдейді [1, 4]. Ұлттық заңнама оны растайды. Тәуелсіздік алғалы 27 жыл ішінде халықаралық стандарттарға сәйкес институционалдық және заңнамалық деңгейлерде құрылған балар құқығын қорғаудың ұлттық моделі қалыптасқан. Отбасын әлеуметтік қорғау мәселесінде сәйкес нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру үлкен маңызға ие.

Осы бағытта әзірленген және қабылданған заңдар:

- «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» ҚР Заңы (08.08.2002 ж.);

- «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» ҚР Заңы (11.07.2002 ж.);

- «Отбасы үлгісіндегі балалар ауылы және жасөспірімдер үйлері туралы» ҚР Заңы (13.12.2000 ж.);

- «Қазақстан Республикасындағы арнаулы мемлекеттік жәрдемақы туралы» ҚР Заңы (05.04.1999 ж.);

- «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» ҚР Кодексі (26.12.2011 ж.);

- «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» ҚР Заң (09.07.2004 ж.);

- «Балалы отбасыларға берілетін мемлекеттік жәрдемақылар туралы» ҚР Заңы (28.06.2005 ж.);

- «Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы» ҚР Заңы (29.12.2008 ж.);

- «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» ҚР Заңы (04.12.2009 ж.);

- «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР Заңы (09.02.2015 ж.);

- «Ең төмен әлеуметтік стандарттар және олардың кепілдіктері туралы» ҚР Заңы (19.05.2015 ж.) және т.б.

Қазақстандағы ана мен баланы әлеуметтік қорғау саласындағы нормативтік-құқықтық және заңнамалық базасына жасалған талдау отбасылық саясатты жүзеге асырудың келесідей негізгі бағыттарын айқындауға мүмкіндік берді: отбасына әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық көмек көрсету, ана мен бала денсаулығын қорғау, отбасының өмір сүруінің материалдық жағдайларын жақсарту және оның материалдық әл-ауқатын көтеру, тұрмысы төмен отбасыларды әлеуметтік қолдау және қорғау, әйелдердің кәсіби және әлеуметтік мәртебесін көтеру, кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы, қиын өмірлік жағдайға түскен балаларды әлеуметтік қорғау, жетім балаларды және ата-ананың қамқорлығынсыз қалған балаларды әлеуметтік қорғау, тұрмыстық

зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдерді әлеуметтік қорғау, мүгедек балаларды және оларға күтім жасайтын тұлғаларды әлеуметтік қорғау. Балалы отбасыларды әлеуметтік қолдаудың ұлттық моделінің басымдықтарына: туылымды ынталандыру; көпбалалы ана беделін көтеру; кемтар балалары бар отбасыларды қолдау; тұрмысы төмен отбасыларды қолдау жатады. Аталған басымдықтардың әрқайсысы балаларды жан-жақты қолдауға бағытталған жәрдемақы жүйесіне негізделген. Атап айтқанда, бала тууды – бала туу бойынша бір жолғы жәрдемақымен және бала күтімі бойынша жәрдемақымен ынталандыру; көп балалы аналардың беделін арттыруды – наградалармен марапаттау және көп балалы ата-аналарға жәрдемақылар беру; мүгедек балаларды қолдауды – оларды күтіп-бағуға арналған жәрдемақылар беру, аз қамтылған отбасыларға 18 жасқа дейінгі балаларды мемлекеттік көмекпен және негізгі үлесі көп балалы отбасылар болып табылатын аз қамтылғандарды атаулы көмекпен қамтамасыз ету арқылы қолдау [10, 25]. Ана мен балаға төленетін жәрдемақы жүйесіне: бала туу бойынша бір жолғы жәрдемақыны; жүктілігі және босануы бойынша әлеуметтік жәрдемақы; бала бір жасқа толық толғанға дейін оның күтіміне байланысты тағайындалатын және төленетін ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақы; көпбалалы аналарға төленетін жәрдемақы; осал топқа жататын балалар мен олардың отбасыларына төленетін әр түрлі төлемақылар жатады.

Қазақстан Республикасында бала құқығын қорғау жүйесі орталық және аймақтық деңгейлерде құрылған. 2006 жылдан бастап Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің балалардың құқықтарын қорғау комитеті қызмет етуде. Облыстардың білім беру басқармаларында бала құқықтарын қорғау бойынша арнайы бөлімдер жұмыс істейді. 2007 жылдан бастап ҚР Үкіметі жанындағы кәмелетке толмағандар ісі және олардың құқықтарын қорғау жөнінде ведомствоаралық комиссия жұмыс істейді. Кәмелетке толмағандар ісі және олардың құқықтарын қорғау жөнінде 213 аймақтық комиссия қызмет етуде. 2008 жылдан бастап Жетім балалар мен ата-аналарының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған ұйымдар басшыларының Республикалық кеңес қызмет етеді. 2011 жылдан бастап ҚР БҒМ Балалардың құқықтарын қорғау комитеті жанындағы Үкіметтік емес ұйымдардың консультативтік-кеңестік кеңес жұмыс істейді [12, 8].

2013 жылы Елбасы Н.А. Назарбаевтің жарлығымен Қазақстан Республикасындағы кәсіптік және өзге де мерекелер тізіміне қыркүйек айының екінші жексенбісі күні тойланатын Отбасы күні енгізілді [13].

2016 жылдың 10 ақпанында Қазақстан Республикасы президентінің жарлығымен Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институты құрылды. Бұл факт Қазақстанның қатысушы-мемлекет ретінде Біріккен Ұлттар Ұйымының Бала құқықтары туралы конвенциясын тәжірибеде жүзеге асыруға ұмтылысын көрсетеді. Сонымен қатар БҰҰ Бала

құқықтары жөніндегі комитетінің адамның құқықтарын қолдау және қорғаумен айналысатын ұлттық мекемелердің статусына қатысты Париждік принциптерге сәйкес тәуелсіз құқық қорғаушы мекемелерді құру туралы ұсынымдарына сәйкес келеді [14].

Отбасының қалыпты өмір сүруін қамтамасыз етуде мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік саясаты маңызды орына алады. Оған қоғамдық еңбек саласындағы тұрғындардың жұмысбастылығы, отбасының әл-ауқаты және табысы тәуелді. Отбасын әлеуметтік қорғау отбасына, анаға, әкеге, балаға қатысты мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын жүзеге асырудың тәжірибе жүзіндегі іс-әрекеті. Мемлекеттік саясаттың аталған бағыты отбасы, демография саласында жүзеге асып жатқан көптеген шараларда көрініс табуда. Қазіргі уақытта балалы отбасыларға мемлекеттік көмек көрсетудің негізгі формалары қалыптасты, оларға: отбасына балаларға және бала туу, күту және тәрбиелеу бойынша ақшалай төлемдер (жәрдемақы); көпбалалы отбасыларды әлеуметтік қолдау; тұрмысы төмен отбасыларды әлеуметтік қолдау; кемтар балалары бар отбасыларына әлеуметтік қызмет көрсету кіреді. «Балалы отбасыларға берілетін мемлекеттік жәрдемақылар туралы» ҚР Заңына сәйкес келесідей жәрдемақы түрлері қарастырылған: бала тууына байланысты тағайындалатын және төленетін біржолғы мемлекеттік жәрдемақы (жұмыс істейтін және жұмыс істемейтін әйелдерге арналған); бала бір жасқа толық толғанға дейін оның күтіміне байланысты тағайындалатын және төленетін ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақы (жұмыс істемейтін әйелдерге қатысты); көп балалы анаға берілетін жәрдемақысы; мүгедек баланы тәрбиелеушіге берілетін жәрдемақы; бала кезінен бірінші топтағы мүгедектің күтіміне байланысты жәрдемақы.

Тәрбие беру, емдеу мекемелеріндегі және басқа да мекемелердегі ата-аналарының қамқорынсыз қалған балалардың құқықтары мен мүдделерін қорғау, олардың жұмысқа орналасуына жәрдем көрсету жергілікті атқарушы органдармен жүзеге асады. Кәмелет жасқа дейінгі ата-аналарының қамқорлығынсыз қалған жетім балаларға тұрғын үйі болмаған жағдайда оны Қазақстан Республикасының тұрғын үй заңнамасына сәйкес алуға құқықтары бар. Кәмелетке толмаған балалардың құқығы заңнамалық деңгейде ҚР «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодексінде бекітілген. Мемлекет отбасын әлеуметтік қорғау саясатын әлеуметтік бағдарламалар және тұрғындарға әлеуметтік қызмет көрсету жүйесі арқылы жүзеге асырады. Тұрғындарға әлеуметтік қызмет көрсету жүйесі «Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы» ҚР Заңына және «Ең төмен әлеуметтік стандарттар және олардың кепілдіктері туралы» ҚР Заңына сәйкес қызмет етеді. Қазақстан Республикасында бала құқығын қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын ұйымдар - сәби үйлері, интернат ұйымдары, балалар үйлері, жалпы үлгідегі жалпы білім беру мектеп-интернаттары, ақыл-ойы кеміс балаларға арналған

интернат-үйлері, отбасылық үлгідегі балалар ауылдары, Жасөспірімдер үйлері және заңдармен көзделген тәртіппен баланың құқықтарын қорғау саласындағы қызметті жүзеге асыратын өзге де тәрбиелеу және емдеу ұйымдары [15].

Қорыта келгенде, Қазақстан Республикасында ана мен баланы әлеуметтік қорғау жүйесі қалыптастырылып, ана мен баланың заңды құқықтары мен мүдделерінің қорғалуын қамтамасыз ететін, ҚР Конституциясымен кепілдікпендірілген баланың негізгі құқықтары мен мүдделерін жүзеге асырумен байланысқан қатынастарды реттейтін нормативтік-құқықтық база құрылды. Қоғам дамуының қазіргі жағдайында мемлекеттік саясат балалар мүдделеріне негізделген. Оның басты мақсаты балалардың құқықтарын және заңды мүдделерін қамтамасыз ету, балалардың негізгі құқықтарына және заңды мүдделеріне кепілдікті нығайту және құқықтары бұзылған жағдайда оны қалпына келтіру. Балалар мүдделеріне негізделген және отбасына қатысты мемлекеттік саясат Қазақстан Республикасының әлеуметтік саясатының басым бағыты болып табылады. Тәуелсіздік алғалы елімізде қиын өмірлік жағдайдағы отбасылар мен балаларға мемлекеттік қолдау көрсету жүйесі қалыптастырылған. Әр бір бала және отбасы мемлекет қорғауында және азаматтардың баланың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзып, оған зиян келтіргендері үшін жауапкершіліктері заңнамамен қарастырылған. Отбасы мен балалық шақты әлеуметтік қорғау мәселесін қарастыру балалық шақтың бейбіт болуына, әлеуметтік-педагогикалық бағыттағы мекемеде болсын, отбасында болсын әр баланы қорғалған кеңістікпен қамтамасыз етуге бағытталынған. Отбасы мен балалық шақты әлеуметтік қорғаудың мәні баланың қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыру мақсатында ұйымдастырушылық, құқықтық, қаржылық-экономикалық, әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық құралдар, формалар мен әдістер арқылы балаға қолдау және көмек көрсету.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Бала құқықтары туралы» БҰҰ Конвенциясы (20.11.1989ж.)// http://adilet.zan.kz/kaz/docs/B940001400_
2. Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>
3. Қазақстан Республикасында отбасылық қатынастарды, моральдық-этикалық және рухани-адамгершілік құндылықтарды нығайтудың 2015 - 2020 жылдарға арналған жалпыұлттық іс-шаралар жоспары // <https://online.zakon.kz>
4. Олиференко Л.Я., Шульга Т.И., Дементьева И.Ф. Социально - педагогическая поддержка детей группы риска. - М.: Академия, 2002.

5. Поддубная Т.Н., Поддубный А.О. Социальная защита семьи и детства в Российской Федерации: справочник социального педагога и социального работника. – Ростов н/Д: Феникс, 2015.

6. Конасова Н.Ю., Бойцова А.Т., Кошкина В.С. Права детей на дополнительное образование и социально педагогическую поддержку/ Под ред. О.Е. Лебедева. – СПб., 2005.

7. Газман О.С. Педагогическая поддержка детей в образовании как инновационная неувязка // Новейшие ценности образования: десять концепций и эссе. - М., 1995.

8. Социальная педагогика. Защита семьи и детства: учеб. пособие / Т.В. Лодкина. – 4е изд., стер. – М., 2009.

9. Қазақстан Республикасының Конституциясы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>.

10. 2017 жылғы Қазақстан Республикасындағы балалардың жағдайы туралы баяндама. - Астана, 2017. // <http://www.bala-kkk.kz>.

11. Жаназарова З.Ж. Социальная защита семьи в современном Казахстане // Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии. - № 3 (58), 2016.

12. 2016 жылғы Қазақстан Республикасындағы балалардың жағдайы туралы баяндама. - Астана, 2016. // <http://www.bala-kkk.kz>.

13. Социальная поддержка материнства и детства – необходимая мера для заботы о семье // <https://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/sotsialnaya-podderzhka-materinstva-i-detstva--neobhodimaya-mera-dlya-zaboti-o-se>.

14. Қазақстан Республикасында бала құқықтары жөніндегі Уәкіл институтын құру туралы // <http://www.bala-kkk.kz/kk/news/18520>.

15. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» ҚР Заңы: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P010000223>.

13.44. Использование видов и типов памяти при планировании учебных занятий

Жанар Нагаметовна Кыстаубаева

Старший преподаватель Филиала Акционерного общества
«Национальный центр повышения квалификации «Орлеу» - Институт
повышения квалификации педагогических кадров» по г. Алматы
(г. Алматы, Казахстан)

Всем известная фраза, часто встречающаяся в статьях, документах, материалах, касающихся сфер образования – «сформировать всесторонне развитую творческую личность», предполагает развитие познавательных особенностей личности и познавательных процессов: развитие внимания, различных видов памяти (слуховой, зрительной, моторной, тактильной, словесно-

логической, образной, вкусовой и т.д.), мышления, восприятия посредством специально созданных учебных и познавательных ситуаций, удовлетворение потребностей личности в безопасности, самоактуализации, самоутверждении, в общении, в познании и творчестве; развитии коммуникативных навыков.

Нам еще в школе наши педагоги говорили, что от природы в каждом из нас изначально заложена способность к творчеству, к созиданию. И с детства окружающие ребенка взрослые (родители, педагоги) могут помочь ему проявить скрытые в нем таланты, развить их и применить в жизни. Учеными доказано, что мозг человека выполняет две функции: левое полушарие отвечает за аналитические способности, за речь и интеллект, правое – за способность к интуиции, творчество. Ими обнаружено, что у многих современных людей, как это ни странно, эти два отдела развиты неодинаково, почему-то правое полушарие значительно отстает от левого. Как считают психологи, одна из причин угасания одного из полушарий: недостаточная психологическая поддержка таких детей и взрослых, заниженная их оценка и самооценка, неумение и нежелание определить и развить их природный дар. В наше время дети пытаются сами развить в себе недостающие качества через развивающие игры на компьютере, узнать то, что им интересно, заглянув в Интернет. И при этом лучше запоминают информацию, чем на уроках. «Типы памяти определяются индивидуальными особенностями личности, а вот виды выделяют по характеру целей деятельности, а также продолжительности фиксации и сохранения материала» [1, с. 1]. Опираясь на данную информацию, обучающему необходимо планировать свою работу, например: с учетом знания о видах памяти выбирать такие активные формы и методы работы, чтобы учитывалось время резервирования информации обучающимися. Помнить, что слушатели и ученики воспринимают информацию по-разному: у кого-то в основном сработает самый простой вид памяти – мгновенный, обеспечивающий хранение информации только в ходе ее восприятия, у кого-то кратковременная память, которая дает возможность сохранить данные примерно на 30–40 секунд с момента их обретения. «Этот вид памяти характеризуется максимальным числом символов, образов и объектов, которые индивид способен воссоздать на протяжении одной минуты с момента получения. Когда она заполняется на 10 единиц, происходит замещение, то есть новые данные заменяют старые с бесследным удалением последних» [1, с. 1], у кого-то оперативная память, призванная сохранять данные на определенный период времени («Чаще всего через несколько минут или дней после получения информации, данные из оперативной памяти начинают стираться» [1, с. 1]), у кого-то долгосрочная память («Здесь информация хранится длительно, но, чтобы человеку ее воспроизвести, необходимо приложить усилие и запустить мыслительный процесс. Именно этой

памятью люди пользуются чаще всего» [1, с. 1]). Поэтому в данном случае преподаватель дифференцирует и задания, и информацию. В основном во время проведения занятий у участников срабатывает произвольная память, т.е. они запоминают произвольно все, что происходит, не преследуя при этом никаких целей, но в каждом уроке ставится цель, поэтому имеет место и произвольная память. Она требует, чтобы запоминание и воспроизведение материала происходило через специальные мнемические упражнения. Так как нам необходимо учиться управлять своей памятью. В этом случае необходимо учитывать и типы памяти, которые связаны с особенностями психики человека. И в отдельности они не могут быть, какая-то из них может быть наиболее развита, что связано с деятельностью человека. Например: при обучении русскому языку как неродному использование зрительной памяти помогает обогащать активный словарный запас. По утверждению психологов норма запоминания 6 объектов. Они могут быть в виде картинок, фигурок или символов. Например: при проведении игры «Фотограф» демонстрируются 6 картинок по теме урока, называются предметы на них и затем, уже не видя этих картин, дети по памяти называют слова. Составляют с ними словосочетания, предложения, используя цветовую гамму картинок.

При использовании слуховой памяти проводится игра «Цепочка». Опять-таки норма запоминания 6 объектов. На слух дети повторяют за учителем 6 слов по цепочке.

В дошкольных учреждениях, развивая тактильную память, воспитатели складывают в мешочки небольшие предметы разной формы, фактуры. Дети на ощупь должны угадать, что это за предмет. Также с закрытыми глазами определяют на вкус (вкусовая память), что это за продукт: соленое, рассыпчатое – соль; сладкое, твердое, квадратное – сахар-рафинад; горькое, порошкообразное – перец и т.д. Угадывают по запаху (обонятельная память) кофе, запах дерева, запах цветов и т.д. Для развития эмоциональной памяти используются картинки-смайлики с изображениями основных эмоций: радости, страха, испуга, удивления. По картинкам дети угадывают, какая эмоция изображена на смайлике. Опять-таки идет обогащение словарного запаса абстрактными понятиями. Также обучающиеся должны аргументировать, почему они выбрали данную эмоцию, т.е. обучение умению анализировать, сопоставлять, сравнивать. «Метод физического реагирования» Ашера уместен при развитии двигательной памяти. Можно использовать разминку «Австралийский дождь», или как предлагают авторы сайта «Как Бог». К букве, цифре, фигуре придумываются движения. Увидев объект, дети воспроизводят движения. При развитии образной памяти к взятым в соответствии с темой занятия словам придумывается образ-рисунок. Учитель показывает рисунок, дети называют слово. Похожие действия

производятся при развитии словесно-логической памяти, но в данном случае слова-символы должны идти в определенном логическом порядке.

В наше насыщенное информацией время в данном направлении создано очень много интересной теоретической и практической литературы. И у каждого преподавателя, учителя, помимо этого, имеется свой практический опыт и творческий потенциал, общение и обмен с коллегами дают тот ценный материал, который составляет исследовательскую деятельность всех, кто связан с образованием.

Список литературы:

1. Виды памяти человека. Как Бог.ru. Саморазвитие. Самосовершенствование. Личностный рост. Развитие мозга и тела. Источник: <http://kak-bog.ru/vidy-pamyati-cheloveka>.
2. Студопедия. <https://studopedia.org/14-74885.html>.
3. Википедия. Обоняние. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Обоняние>.

13.45. Оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалаудың мәні

Нуршат Бостановна Косжанова

№ 180 Жалпы білім беретін мектептің бастауыш сынып мұғалімі
(Қазақстан, Алматы қ.)

Бүгінгі білім беру жүйесінің ерекшелігі - білім алушының қандай да бір іс-әрекетке құзіреттілігін дамыту және еңбегін бағалау болып табылады. Елімізде болып жатқан әлеуметтік-экономикалық түрлендірулер адамзаттың барлық салаларына елеулі өзгерулер енгізді. Әсіресе, бұл білім саласына айтарлықтай ықпал етті. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында білім мәселесіне нақты тоқталып, алдымызға міндеттер қойды. Дамыған мемлекеттердің қатарынан көрінуіміз үшін біз сауаттылығы жоғары мамандар дайындауымыз керектігін айтты. Еліміздің білім беру жүйесіндегі даму іс-әрекеті - білім мазмұны мен сапасын арттыру, білім беруде жаңаша педагогикалық көзқарас қалыптастыру секілді кешенді шараларға байланысты нақты сөз қозғады. Ұлы қазақ педагогы Ы. Алтынсариннің айтқанындай мұғалім мектеп жүрегі болса, оның оқушыларды тәрбиелеу, дамытуға бағытталған сыныптағы күнделікті жұмысы оқыту үдерісі мен оқушылардың оқу нәтижелеріне оң ықпал етеді. Сондықтан да оқушылардың ойлау қабілеті, қалыптасатын білімдері жан-жақтан жинаған (мұғалімнен, достарынан, интернеттен, кітаптан, т.б.) ақпараттарына негізделеді. Дәстүрлі оқыту кезінде оқушының алған білімдері механикалық түрде есте сақталынып, кейбір жерде ұтымды пайдаланылады. Бірақ, мәні терең меңгерілмегендіктен

оқушылар оны өмірде тиімді пайдаланбайды. Сол себептен, оқушылардың қалай оқу керектігіне, түсіну қабілетін дамытып, оны керек кезде пайдалана білетін, ойын нақты жеткізе алатын, көзқарасы дамыған, жігерлі тұлғаның қалыптасуын қамтамасыз ету - білім беру ұйымдарының негізгі мақсаты. Ұлы педагог Ы. Алтынсарин «Оқытушы бағалағанда олардың іске қатысы жоқ сөздеріне қарап емес, олардың егістерінің бетіне шыққан жемістеріне, яғни оқушыларына қарай бағалау керек» деп, айтқандай, оқушы жетістігін нақты бағалау мәселесі-білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі. Оқушылардың білім нәтижелерін бағалау оқыту үдерісінің маңызды бөлігі болып табылады, оқыту үдерісін басқарудың түйінді кілті бағалауда деп те айтуға болады. Көптеген жылдар бойы оқушы жетістігі басқа оқушымен салыстырмалы түрде бағаланып келді. «Бағалау» термині «жақын отыру» латын тіліндегі мағынада-бағалаудың негізгі сипаты бір адам басқа адамның не айтып, не істегенін немесе өзін-өзі бақылау жағдайында өзінің дербес ойлауын, түсінігін немесе тәртібін мұқият бақылауы болып табылады.

Өз кезегінде, білім беру сапасын жоғарылату оқушылар жетістіктерін бағалаудың нақты критерийлерін жасауды талап етеді. Бағалаудағы ерекше амал критерий арқылы бағалау болып табылады. Бағалау - білім беру үрдісіндегі қажет басты құрама бөліктердің бірі. Бұл үрдісте оқытушы оқушының ағымдағы және қорытынды үлгерімі туралы ақпаратты жинақтайды және талдайды. Бағалаудың мақсаты, міндеттері, пәні, нысаны, принциптері, әдістері, түрлері және құралдары білім беру үрдісінің барлық қатысушыларына (мектептің әкімшілігі, мұғалімдер, ата-аналар және оқушылар) түсінікті болуы керек. Бағалау жүйесі - бұл оқыту мәселелерін болжаудың және жетістіктерін өлшеудің негізгі құралы. Бұл құрал білім берудің сапасын, оның әлемдік стандарттарға сәйкестігін анықтауға, білім беру саласындағы заманауи міндеттерге сәйкес болмаған жағдайда оны білім беру стратегиясы мен тактикасы бойынша түбегейлі шешімдерді қабылдауға, білім берудің мазмұнын, білім берудің күтілетін нәтижелерін бағалаудың түрлерін де жетілдіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар бағалау - алынған нәтижелерді және жоспарланған мақсаттарды салыстыру үрдісі. Критериалды бағалау - бұл білім берудің мақсаты мен мазмұнына негізделген оқушының оқу-танымдық құзырлығын қалыптастыруда алдын-ала белгіленген жетістіктермен салыстыру үрдісі, яғни белгілі бір критерийлер арқылы бағалау болып табылады.

Критериалды бағалауды енгізудің мақсаты:

1. Мектепте оқыту сапасын жоғарылату.
2. Мектеп бітірушілердің білімін халықаралық стандартқа сәйкестендіру.

Критерий арқылы бағалаудың оқыту үшін маңызы неде?

Оқушы өзін-өзі талдау мен рефлексия жасау тәжірибесін үйренуі, оқу үдерісі ғана емес, бағалау үдерісінің де белсенді қатысушысы болуы керек. Бұл жағдайда өзін-өзі бағалауға баса назар аударылады.

Білім сапасын бағалау жүйесінде жаңарту мәселесі:

1. Бес балдық жүйенің қазіргі заманға сай білім жүйесін қанағаттандыра алмауы.

2. Оқушы танымындағы өзгерістер мен білім саласындағы қалыптасқан қайшылықтар.

3. Әлеуметтік сұраныстардың өзгеруі

Ұстанымдар негіздері:

1. Бағамен оқушының жұмысы бағаланады.

2. Дескрипторлар оқушыға алдын-ала белгілі болуы шарт.

3. Оқушы өз білім деңгейін анықтай алуы қажет.

4. Нақты білімділік мақсатты бағалауы қажет.

Критериалды бағалаудың басты ерекшелігі:

1. Алдын-ала ұсынылған бағалау шкаласы;

2. Анық, айқындылығы;

3. Бағаның әділдігі;

4. Өзін-өзі бағалауға мүмкіндіктің берілуі.

Сабақта критерий арқылы бағалауды қолдану:

- сабақтың мақсаты критерий құрудың негізі болып табылады.

- сабақтың/бөлімнің басында оқу мақсатын түсіндіру.

- алдын-ала критерийлердің үлгісін дайындау, оқу мақсаттарына сай келуін қарау.

- критерийлерді оқушылар тіліне аудару, оларға түсінікті болу үшін өздеріне құрғызу (немесе) бірге құру.

- критерийлерді тақтаға немесе оқушының дәптерлеріне жаздырту.

- белгіленген критерийлерді оқушылардың барлығы бірдей түсінгеніне көз жеткізу.

- оқушыларға өз жұмысын құрылымдауға көмек беру үшін жоспарлауға/жазуға арналған ережелер.

Критериалды бағалаудың функциялары:

Ынталандыру, белсенділік, түзету, дамытушы.

Принциптері: нақтылық, әділдік, жүйелік

Критериалды жүйе арқылы бағаның қойылуы:

Оқытуда зерттеушілік іс - әрекеттердің кеңінен қолданылуы қазіргі талаптарға сай келетін жаңаша бағалау жүйесін қажет етеді.

Критериалдық бағалау жүйесі арқылы:

1. Оқушының тұлғалық бағытын белсенділікке бағыттау.

2. Тұлғаны нәтижеге жеткізу.

3. Өсу динамикасын кез-келген кезеңде анықтау.

4. Қалыптастырушылық және негізгі бағалау арқылы білімін анықтауға болады.

Қалыптастырушы бағалау - Күнделікті алған білімінің меңгеру деңгейін анықтайды; негізгі бақылау жұмысына дейін білімін жүйелейді; кездескен қиыншылықтарын қалыпқа келтіруге оқушыға мүмкіндік береді. Негізгі бағалау белгілі бір тақырыпты қорытындылау мақсатында орындалады; негізгі бағалаудағы оқушының алған бағасы тоқсандық баға болып табылады; бір тарауға байланысты қалыптастырған білім деңгейін анықтайды және мазмұны оқылған материалды қамтуы керек. Негізгі бағалауда барлық критерийлер барынша қолданылуы керек. Критерий оқушының жас ерекшелігіне, бағдарламаға сай алынады. Тоқсан соңында әр критерий бойынша негізгі бақылаудан алынған орташа балл есептелінеді.

Осы заманғы әрбір жас маман тек дайын білім жүйесін қабылдап, оны қайталап қолдануға ғана емес, сонымен қатар күрделі стандартты емес мәселелерді шешу үшін қажет болатын шығармашылық қызметті де орындауға әзір болуы керек.

Қазақстанда жоғары білім беру стандарттарын енгізумен қатар, ғылыми негізделген, оқушы білімін бағалайтын және бақылайтын диагностикалық әділ жүйені ұйымдастыру да – өзекті мәселенің бірі. Басқа сөзбен айтқанда білім беру жүйесінде оқушы мен оқытушы әрекеті барысында оқушы білімін әділ бағалау үшін қолайлы жағдай туғызу керек. Білімді бақылау және бағалаудың әдіснамасын құрып, жалпы қағидаларын анықтау мәселесі – қазіргі таңда оқытушылар арасында қызу талас туғызып отырған мәселенің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Урмашев Б.А. «Критериалды бағалау технологиясы» - Алматы, 2016.

2. <https://baribar.kz/student/1215/kriterialdi-baghalau-tekhnologiyasynynh/>.

3. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Әдістемелік құрал. «Бастауыш мектепке оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесін енгізудің әдіснамалық және оқу-әдіснамалық және оқу-әдістемелік негіздері», - Астана, 2015.

13.46. Жастарды жаңа технологиялық қалыпқа дайындаудың маңыздылығы

Маржан Рысбайқызы Мамытова

№ 180 Жалпы білім беретін мектептің бастауыш сынып мұғалімі
(Қазақстан, Алматы қ.)

Тәуелсіз елдің негізгі тірегі – білімді ұрпақ. Адамзат баласының бүгінге дейін қол жеткізген ұлы игіліктерінің барлығы – білім, оқу мен тоқу арқылы жасалған. Расында, қазіргі таңда білімдінің алға түсіп,

бәйгеден озып келетін заманы енді туды. Жастарға білім мен тәрбие беру мәселесінен өткір мәселе жоқ екені белгілі. Қазақтың кемел талантты ұлы ұстазы Ахмет Байтұрсынов: «Елді түзетуді бала оқыту ісін түзетуден бастау керек», - деген.

Сондықтан Елбасы әдеттегідей өзінің «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауында білім саласына ерекше назар аударды. «Орта білім беру саласында жаңартылған мазмұнға көшу басталды, ол 2021 жылы аяқталатын болады. Бұл – мүлде жаңа бағдарламалар, оқулықтар, стандарттар және кадрлар. Педагогтарды оқыту және олардың біліктілігін арттыру жолдарын қайта қарау керек болады. Еліміздің университеттеріндегі педагогикалық кафедралар мен факультеттерді дамыту қажет. Білім берудің барлық деңгейінде математика және жаратылыстану ғылымдарын оқыту сапасын күшейту керек. Бұл – жастарды жаңа технологиялық қалыпқа дайындаудың маңызды шарты», - деп атап көрсетіп өтті. Оның ішінде қоғамның әртүрлі сатылары бар. Ғалымдар, студенттер, оқушылар болсын, яки зейнеткерлер мен жұмыскерлер болсын қоғамның әр мүшесі болашақта өзінің даму жолдарын осы Жолдаудан айқын көре алатынына сенімдіміз. Әрине, алдымыздағы басты мақсат – дамыған 30 елдің қатарына қосылу.

Бүгінде әлем Төртінші өнеркәсіптік революция дәуіріне аяқ басып, технологиялық, экономикалық және әлеуметтік салалардағы қарқынды өзгерістер кезеңіне қадам басып келе жатқанына тоқталып, жаңа технологиялық қалып біздің қалай жұмыс істейтінімізді, азаматтық құқықтарымызды қалай іске асыратынымызды, балаларымызды қалай тәрбиелейтінімізді түбегейлі өзгертіп жатқанын атап көрсетті.

Негізінде білім беру мазмұнын жаңарту қандай қажеттіліктен туындады? Бүгінгі бала – ертеңгі маман иесі. ХХІ ғасыр жағдайында бәсекелестікке қабілетті табысты болу үшін ол еңбек нарығында өз орнын таба алатын дәрежеге жетуі тиіс. Сонымен қатар мектеп оқушысы оқу мен жазу дағдыларымен шектеліп, халық, көпшілік алдында дұрыс сөйлеу, өз ойын ашық айту, тыңдау дағдыларынан шет қалып жатады. Сондықтан коммуникативтік дағдыларды толықтай бастауыш сыныптан бастап оқушыға игерту мен көшбасшылық қасиеттерді бойына сіңірту, топпен, командамен жұмыс жасауға, ақпараттық-технологияны меңгерген оқушы тұлғасын қалыптастыру керек. Яғни, экономикалық, адамдардың өз-өзін басқаруы, қарым-қатынас көлемі мен жылдамдығы, еңбек нарығының құрылымы, басқа мемлекеттермен байланыстығымыз, оқыту мен үйретудің анағұрлым нәтижелі тәсілдерінің болуы себепші.

Елбасы өз Жолдауында атап көрсеткеніндей, елімізде білім берудің жаңа сапасына барынша назар аударыла береді, алдағы уақытта жастарды бәсекеге қабілетті, өз Отанын сүйетін азамат етіп тәрбиелеу үшін оларға білім беретін мұғалімдердің де біліктілігін соған

сәйкес арттыруымыз қажет. Демек, қазіргі ұстаздар алдындағы міндет: ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес оқушының білімі терең, іскер және ойлауға қабілетті, әлемдік стандарттар негізінде жұмыс істей алатын құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Мұндай талапқа сай қызмет істеу үшін ұстаз үздіксіз ізденісте кәсіби білікті болуы тиіс. Қазіргі таңда еліміздің түкпір-түкпірінде Қазақстан Республикасы орта білім беру мазмұнын жаңарту шеңберінде бірқатар пәндер бойынша педагогикалық кадрлардың біліктілігін арттыру курстары жүргізілуде. Үздіксіз ізденіс пен тәжірибелік жұмыстардың арқасында біздің ұстаздар білімдерін жетілдіре отыра, оқушылардың қабілетті тұстарын және оқу нәтижелерін жетілдіруде. Қазіргі таңдағы балалардың өзі жаңа технологияны қабылдауға бейім. Әлемдік интернет желісі дамыған заманда оқушыларға дұрыс жолды сілтеп, пайдалы іс-әрекет жасауға тәрбиелейтін ұстаз бен бірлесе жұмыс істейтін ата-ана болып отыр. Орта білім мазмұнын жаңартудың көптеген компоненттері, соның ішінде мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы осы мақсатқа бағытталған.

Мұғалімдердің біліктілігін арттыру курсынан алған әсерлері өте көп. Ондағы жүргізілген тиімді әдіс-тәсілдер – педагогтардың оқытудың әмбебап үлгісін және тиімді әдістер жүйесін қолданып, оқушыларға тәуелсіз болуға, оқуға жауапкершілікпен және шығармашылықпен қарауына көмектесетін сыни тұрғыдан ойлауға негізделген.

Елбасы жаңартылған білім беру мазмұнының ерекшеліктеріне былайша тоқталады: «Жаңартылған мазмұн дегеніміз – халықаралық стандарттарға сай келетін және Назарбаев зияткерлік мектептерінде бейімделуден өткен заманауи оқу бағдарламалары. Бұлар біздің балаларымызға қажетті функционалдық сауаттылық пен сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дарытады... Өзінің тарихын, тілін, мәдениетін білетін, сондай-ақ заманына лайық, шет тілдерін меңгерген, озық әрі жаһандық көзқарасы бар қазақстандық біздің қоғамымыздың идеалына айналуға тиіс». Осыдан біз кешегі кеңестік жүйедегі сан жылдық білім мазмұнымен шектелудің уақыты өткендігін, халықаралық стандарттарға сай келетін заманауи оқу бағдарламалары негізінде жасалған жаңа жүйеге көшу – ғылым мен технологияның қарыштап дамыған ғасырында жаһандық әлемде өмір сүріп жатқан бүгінгі барша қазақстандықтардың алдында тұрған асыл міндеттердің бірегейі деп түсінеміз.

Жаңартылған оқу бағдарламаларының негізгі ерекшеліктері: пәннің маңыздылығы, пән бойынша оқу бағдарламасының мақсаты, үштілділік саясатты іске асыру, оқыту үдерісіне ұйымдастыруға қойылатын талаптар, пәнді оқытуда қолданылатын педагогикалық әдіс-тәсілдер, түрлі мәдениет пен көзқарастарға құрмет, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану құзыреттілігі, оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту, оқу нәтижелерін бағалау жолдары, оқудың мазмұны, ұйымдастырылуы мен бірізділігі болып табылады.

Бағдарламаның міндеттері:

1. Пән бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасының құрылымымен, ондағы материалдардың күрделілігінің өсу ретімен, мазмұнымен және мақсаттарымен таныстыру;

2. Пән бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасына сәйкес келетін педагогикалық тәсілдерді түсінуін және қолдана білуін қамтамасыз ету;

3. Пән бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасындағы оқу мақсаттарына қол жеткізу мақсатында критериялды бағалау жүйесін түсініп, қолдана білуін қамтамасыз ету;

4. Мұғалімдердің бойында орта білім мазмұнын жаңарту жағдайында пән бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасын іске асыру үшін қажетті дағдыларды қалыптастыру.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы оқушының сөйлеу әрекетінің төрт түрін: тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылымды жетілдіруге бағытталған. Бұл сөйлеу әрекетінің түрлері бойынша түйінді дағдылар оқу жоспарында «спиральді» тәсілмен берілген. Қарапайымнан күрделіге қарай, бірте-бірте білім, білік пен дағдылары кеңейтіліп қалыптасады. Оқу мақсаттары оқушылардың зерттеу дағдыларын, қарапайым бақылауға тәжірибе арқылы білімі қалыптасуына, алған білімін қайта өмірде қолдана білуіне бағытталған.

Бағалау жүйесі де түбегейлі өзгеріске ұшырап, критериялды бағалау жүйесіне өтеді. Критериялды бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі алдын ала белгіленген критерийлердің нақты баллдары бойынша өлшенеді. Оқушылардың пән бойынша үлгерімі екі тәсілмен бағаланады: қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау. Критериялды бағалау, кері байланыс тәсілі ХХІ ғасырдағы қарқынды дамып келе жатқан зияткерлік және техникалық ортада табысты болу үшін қажетті дағдыларды меңгертуге бағытталған. Олар оқушыларды сын тұрғысынан ойлау, бірлесіп жұмыс істеу, ақпаратты өңдеу, проблемаларды шешу сияқты анағұрлым жоғары деңгейдегі көптеген дағдыларды өз бетінше меңгеруге және зерделеуге дайындайды және ынталандырады.

Сондай-ақ, оқушылар барлық пәндерді оқу кезінде АКТ қолдану дағдыларын дамытады. Ақпаратты іздеу және өңдеу барысында ұжымда идеялармен алмасады, өз жұмыстарын бағалайды және жетілдіреді, түрлі жабдықтар пен қосымшалардың кең ауқымын пайдаланады. АКТ оқушы білімінің, оларды тиімді қолдану бойынша дағдыларының дамуына жәрдемдеседі.

Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді, қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АКТ-ны қолдану, коммуникативтік қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-

тәсілдерді (бірлескен оқу, модельдеу, бағалау жүйесі, бағалаудың тиімді стратегиялары) қолдана білу.

Қорыта келе, жаңартылған білім беру бағдарламасы – озық технологиялардың барлық қыр-сырларын білуге жетелейді. Егер біз жаңа білімді маман дайындай алсақ, білімді маманымыз қабілетті болатын болса, ертеңгі күні жаңа заманның жаңа технологиялық талаптарына сай боламыз. Бүгінгі күні адам капиталы дегеніміз – адамның бойындағы білімі, қазіргі табысты ел болуға қарышты қадам жасаған кезеңде өзге озық елдермен иық тірестіре тұрып, әлемдік деңгейдегі озық білім мен тәжірибелерді меңгеріп, бәсекеге қабілетті болу, өзіңнің жетістігіңді ел игілігіне мен қоғамның пайдасы мен ілгерілеуіне жарату, «Мәңгілік ел» болуға тұлғалық қасиет, қабілеттеріңді дамыта отырып, өлшеусіз үлесіңді қосу. Осыған байланысты білім экономикалық категорияға айналып отырған жаһандық дәуірінде ақшалы, қаражаты мол адам емес, білімді адамның мәртебесі, қадір-қасиеті жоғары болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Президенті Н. Назарбаевтың 2018 жылы 10 қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауы.

2. ҚР Президентінің 2014 жылы 17 қаңтардағы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауы.

3. Ж. Жонтаева «Оқу бағдарламаларының мазмұнын жаңарту» \\
Білімді ел \\
16, тамыз, 2016 ж., № 15.52.

4. Қазақстан Республикасында орта білім мазмұнын жаңарту шеңберінде орыс тілінде мектептердегі «Қазақ тілі» пәні бойынша педагогика кадрларының біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы \\
екінші басылым, 2016 ж.

13.47. Студенттердің әлеуметтік белсенділігін арттырудағы волонтерлік қызметтің рөлі

Мадина Төреханқызы Абдықалықова

6M012300 - «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану»
мамандығының 2 курс магистранты.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Астана, Қазақстан)

Сәнім Қожаевна Қожаева

п.ф.к., доцент Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасы,
Әлеуметтік ғылымдар факультеті,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
(Астана, Қазақстан)

Аннотация

Бұл мақала қоғамда өзекті болып табылатын жоғарғы оқу орны студенттерінің әлеуметтік белсенділігін волонтерлік қызмет арқылы арттыру мәселесіне арналған. Теориялық және әдіснамалық талдау негізінде, әлеуметтік белсенділік әр-түрлі позициялардан қарастырылатыны туралы айтылған. Әлеуметтік белсенділіктің құрылымдық компоненттері талданып, ең маңыздылары анықталады.

Түйін сөздер: әлеуметтік белсенділік, волонтерлік қызмет, тәрбие үдерісі, студент.

Роль волонтерской деятельности в повышении социальной активности студентов

Мадина Торехановна Абдыкалыкова

магистрант 2 курса по специальности 6M012300 - «Социальная педагогика и самопознание».

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
(Астана, Казахстан)

Санім Кожаевна Кожаева

к.п.н., доцент. Кафедра социальной педагогики и самопознания,
Факультет социальных наук,

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
(Астана, Казахстан)

Аннотация

Статья посвящена проблеме повышения социальной активности студентов высших учебных заведений через волонтерскую деятельность, которая является актуальной в обществе. На основе теоретического и методологического анализа выявлено, что социальная активность рассматривается с разных позиций, также анализируются структурные компоненты социальной активности и определяются наиболее важные.

Ключевые слова: социальная активность, волонтерская деятельность, студент, воспитательный процесс.

The Role of Volunteer Activities to Increase the Social Activity of Students

Madina T. Abdykalykova

2st year master student in the specialty
6M012300 - "Social pedagogy and self-knowledge".

L.N. Gumilev Eurasian National University
(Astana, Kazakhstan)

Sanim K. Kozhaeva

Candidate of Science (pedagogic), Associate Professor.
Department of Social Pedagogy and self-learning,

Faculty of Social Sciences.
L.N. Gumilev Eurasian National University
(Astana, Kazakhstan)

Abstract

This article is devoted to the problem of increasing social activity of students of universities through volunteer activity, which is relevant in society. On the basis of theoretical and methodological analysis revealed that social activity is considered from different positions, also analyzed the structural components of social activity and determine the most important.

Key words: *social activity, volunteer activity, student, educational process.*

Қазіргі заман педагогика ғылымында, жоғарғы оқу орнындағы тәрбие үдерісін ұйымдастыру мәселелерімен, студенттердің өзін-өзі дамыту, өзін-өзі тәрбиелеу және олардың материалдық, рухани-моральдық құндылықтарын толықтай игеру сұрақтарын орыс ғалымдары А.Я.Данилюк, И.А. Зимняя, Н.И.Кочетов, Ю.М.Орлов, Г.И.Рогалева, В.И.Слободчиков, Л.И.Шумская өз еңбектерінде қарастырған.

Тәрбие үдерісі – бұл ЖОО-да студент жастарының адамгершілік, азаматтық және кәсіптік қалыптасуына әсер ете отырып, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени, рухани құндылықтар, қоғамда қабылданған қағидалар мен мінез-құлық нормалары негізінде оның өзін-өзі тану және өзін-өзі анықтауына жағдай жасайды.

Жоғарғы оқу орнының тәрбие беру үрдісінің ерекшелігі оның ұйымдық басқаруын студенттік өзін-өзі басқару органдары, студенттік қоғамдық ұйымдар және т.б. арқылы жүзеге асырылады, осылайша мұғалімнің әсері жанама сипатта болады. Сонымен қатар, тәрбие үдерісінің басты субъектісі студенттер болып табылады, олардың әрекеттерінің негізінде, өзін-өзі ұйымдастыру қағидасы орын алады.

Жоғарғы оқу орнының тәрбие беру процесін ұйымдастыру мәселесі бойынша педагогикалық әдебиетті және тәжірибені талдау оның негізгі міндеттерін айқындауға мүмкіндік береді: студенттердің таңдаған мамандығының беделі туралы ойларын тәрбиелеуге бағытталған жоғарғы оқу орнының жалпы елімізде студенттіліктің озық дәстүрлерін сақтап және дамыту; оқу еңбегіне, еңбек ете білу және еңбек мұқтаждығына саналы қатынасты қалыптастыру; студенттердің азаматтық дамуына және патриоттық санасына, олардың өзіндік бастамаларына, өзіндік дамуына, өзін-өзі жүзеге асыруына, тұлғааралық және ұлтаралық мәдениетіне жағдай жасау; ұжымда жұмыс жасай білу; салауатты өмір салты қажеттілігі; студенттік өзін-өзі басқаруды дамыту, оның жауапкершілігін және тәрбиелеу үдерісіне нақты үлес деңгейін арттыру.

Тәрбие үдерісінде байқаулар, фестивальдар, мерекелер, жарыстар, спорттық секциялар, дөңгелек үстелдер, жастар бірлестіктері, ғылыми қоғамдар, студенттік өзін-өзі басқару органдары,

жоғарғы оқу орны бұқаралық ақпарат құралдары және т.б. сияқты осындай нысандардың шеңберінде, қазіргі заманғы тәрбиелік технологиялардың кең ауқымы қолданылады.

Жоғарғы оқу орнының тәрбие үдерісіне волонтерлікті еңгізу, студенттің әлеуметтік белсенділігін дамытуға, іс-әрекетін жандандыруға тиімді әсер етеді.

Заманауи ғылыми әдебиетте «әлеуметтік белсенділік» түсінігін анықтауда, оның күрделілігі мен көп өлшемділігімен түсіндірілетін, кейбір түсініксіздіктер бар. Әлеуметтік белсенділік – ұжымның, қоғамның мүшесі болып табылатын, адамның қабілеттерін, мүмкіндіктерін және күшін таныту дәрежесі ретінде қарастырылады (А.С. Капто). Е.В. Бондаревская, А.В. Зосимовский тұлғаның санасына, оның қоғам пайдасына жұмыс жасау қабілеттілігіне, дайын болуына және ұмтылысуына екіпін жасайды. Н.М.Борытканың айтуынша, тұлғаның әлеуметтік белсенділігі шығармашылықта, ерікті актілерде, байланыста, адамның белсенді өмірлік ұстанымында, табандылығында, өз көзқарасын сақтау кезектілігінде көрінеді.

Сонымен қатар өз назарымызға алған тұжырымдамаға сәйкес, интегралділікті байқай аламыз, ол өзіне көптеген тар және нақты көрсеткіштерді біріктіреді. Тұлғаның әлеуметтік белсенділігін танытудың сыртқы белгілеріне: бір-бірімен тығыз байланыста және бір-бірін толықтырып тұрған бастамашылдықты, белсенділікті, дербестікті, шығармашылықты жатқызады.

Әлеуметтік белсенділік екі өзара байланысты аспектіні құрайды – әлеуметтік және жеке, адамның белсенді өмірлік ұстанымының негізін құрай отырып субъекттің тыныс-тіршілігі, әлеуметтік маңызы бар мәнге ие болатын жоғарғы кезеңді сипаттайды.

Әлеуметтік белсенділік – іс-әрекетте жүзеге асырылады, өмір тіршілігінің негізгі заңдылықтарының бірі ретінде өзара қатынастың көріну нысаны болып табылады, адам өзінің күш-жігерін тексеріп, өзін жүзеге асыра алатын және өзін-өзі дамыта алатын кеңістіктің міндетті түрде болуы жағдайында ғана жүзеге асырылады.

Теориялық және әдіснамалық талдау негізінде, әлеуметтілік белсенділік әр-түрлі позициялардан қарастырылатыны туралы қорытынды жасалды: тұлғаның тұрақты қасиеті, сапасы немесе қасиеті ретінде (В.Г.Мордкович, Н.В.Пилипчевская, Е.М.Харланова, және т.б.); адам дамуының қозғаушы күші (А.В.Зосимовский, А.С.Капто және т.б.); қызмет ретінде (Г.А.Караваев, В.З.Коган, А.Н.Ломов, Т.Н.Мальковская және т.б.).

Біз соңғы көзқарасты ұстанамыз, демек әлеуметтік белсенділік, бұл – қоршаған ортаның әсерімен, студенттер мен оқытушылардың ұйымдастырылған педагогикалық өзара әрекеттесуі әсерімен, өзін-өзі дамыту әсерімен қалыптасатын әлеуметтік маңызы бар мотивтер негізіндегі және тұлғаның адамгершілік қасиеттері негізіндегі қоғамдық-

шығармашылық жұмыста көрінетін, субъекттің саналы және мақсатты бағытталған қызметі.

Әлеуметтік белсенділіктің құрылымдық компоненттерін талдап, ең маңыздыларын анықтауға мүмкіндік берді:

- мотивациялық (мотив және мүдделер);
- әрекеттік (коммуникативтік дағдылар);
- проблемалық жағдайлардан шығу жолын табу қасиеті;
- құндылық (қоғамдық маңызы бар әрекет сипаты; әлеуметтік құндылық бағдар.

Педагогикада, әлеуметтік белсенділіктің дамуы, тұлғаны тәрбиелеудегі және қазіргі заманғы маманды дайындаудағы басты міндеттерінің бірі болып табылады. Осы мәселеге қазіргі заманғы көп зерттеушілердің назары аударылған.

Әлеуметтік белсенділік – жеке және қоғамдық маңызы бар бағытымен, әуесқойлығымен, бастамашылдығымен, шығармашылығымен ерекшеленеді, және де таным, сөйлесу, қоғамдық-азаматтық, еңбектік, көркем-эстетикалық, экологиялық, құқықтық және т.б. түрлері сияқты әлеуметтік болмыс түрлерінде кездеседі.

Әлеуметтік белсенділіктің субъектісі – адам, әлеуметтік топ, ұйым және басқа қауымдастықтар болып табылады. Сол немесе басқа әлеуметтік қоғамдастықтардың мүмкіндіктері мен мүдделерін іске асыруға бағытталған әлеуметтік белсенділік әртүрлі формаларда жүзеге асырылуы мүмкін (жеке, топтық, ұжымдық, ұйымдастырушылық).

Көптеген мұғалім-зерттеушілер (С.В.Алещенок, Е.С.Азарова, Е.В. Акимова, Л.В.Вандышева және т.б.) студент жастарының әлеуметтік белсенділігінің даму үрдісінің тиімділігін, жалпылап айтқанда тәрбиелеу үдерісінің және де атап айтқанда волонтерлік қызметтің ұйымдастыруымен байланыстырады.

Қазіргі заманғы әдебиетте, волонтерлік қызмет адамдар мен қоғамға адал ниетпен қызмет етуге негізделген, өз еркімен өтеусіз негізінде жүзеге асырылатын және әлеуметтік маңызды мақсаттарға жетуге және қоғамдық мәселерді шешуге бағытталған қызмет ретінде қарастырылады.

Е.И.Холостованың анықтамасына сәйкес, волонтер – бұл бейресми әрекет жасайтын, мемлекеттік, жеке ұйымдардың әр түрлі салаларында (медицина, білім беру, әлеуметтік қамтамасыздандыру) тегін жұмыс істейтін адамдар, немесе ерікті ұйымдардың мүшелері.

Волонтерлік қызметке берілген анықтамаларды жинақтай отырып, біз мынадай анықтама бердік. Волонтерлік қызмет бұл ерікті және өтеусіз негізде жүзеге асырылатын, қоғам және волонтердің өзінің мүдделерін қанағаттандыруға бағытталған студенттердің қоғамдық жұмысы.

Волонтерлік идеяны тудыру, құру тәжірибесі қазақстандық және халықаралық волонтерлік ұйымдардың қызметі туралы зерттеу барысында жасалған әдебиетті шолу, бұл қызметтің өзінің тарихи және

философиялық тамыры бар, қазір Қазақстанда волонтерлік қызметтің таралуына және тиімді дамуына арналған тиімді ережелері бар екендігін көрсетеді. Бүгінгі күні волонтерлік қызмет әлемдік сипатқа ие болып, ұлттық шекараларды асып өткен, қуатты қоғамдық қозғалыс болып табылады.

Волонтерлік қызмет үлкен тәрбиелік әлеуетке және әлеуметтік белсенділікті дамыту үдерісінде, үлкен педагогикалық мүмкіндіктерге ие:

- тұлғаның әлеуметтік және кәсіби маңызы бар қасиеттерінің қалыптасуына ықпал етеді (азаматтылық, дербестік, бастамашылдық, тәртіптілік, мінез-құлық мәдениеті, толеранттылық және т.б.);

- болашақ кәсіби қызметіне дайындайды, тәуелсіз тәжірибе алуға мүмкіндік береді (ұйымшыл топта жұмыс жасау қабілеті, өзіне жауапкершілік ала білу, серіктестермен келісімге келе білу, билікке өкілдік ету, басқа адамдардың мұқтаждықтарын және мүдделерін ескеру және т.б.);

- қоғамның азаматтық байланыс жүйесіне табиғи жолмен кіру мүмкіндігін береді (қажетті әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын дамытуға көмектеседі);

- жалпы адамдық және мәдени құндылықтардың дамуына үлес қосады (жанашырлық, мейірімділік, әділдік, еңбексүйгіштік және т.б. пайда болуына).

Біздің елімізде, волонтерлік қызметтің дамуына оң әсер еткен Алматы қаласында өткен қысқы 28-ші Универсиада және бас қаламыз Астанада өткен халықаралық ЭКСПО көрмесі (2017 ж.) болып табылады. Осындай ауқымды іс-шараларды өткізу, Қазақстандағы қазіргі заманғы волонтерлік белсенді даму кезеңін басынан өткізіп жатқандығын, және де жаһандық деңгейге көтеріліп жатқандығын көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. 2001 жылдың қаңтар айында, Амстердам қаласында өткен конференцияда Еріктілер күшінің Халықаралық қауымдастығымен (IAVE), Жалпыға бірдей Ерікті қоғам декларациясы.

2. Волонтерское движение // ADOLESMED. ru – портал для специалистов, работающих в сфере подросткового здоровья и медицины. <http://www.adolesmed.ru/volunteers.html>.

3. Ивахненко Г.А. Современное студенчество: социологический портрет / Г.А. Ивахненко, Ю.В. Голиусова // Высшее образование в России. – 2003. – № 5. – С. 110-114.

4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции: новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – с. 34.

5. Конвисарева Л.П. Волонтерское движение как фактор развития социальной активности молодежи: автореф. ... канд. пед. наук /

Конвисарева Л.П.; Костром. гос. ун-т им. Н.А. Некрасова. – Кострома, 2006. – 24 с.

6. Леонтьева, А.В. Методическое пособие для волонтеров / А.В. Леонтьева. – Жигулевск: Городской благотворительный Фонд «Дорога к дому», 2003. – 45 с.

7. Ростунов, А.Т. Формирование профессиональной готовности / А.Т. Ростунов. – М.: Педагогика, 1994. – 157 с.

13.48. Қазақстанның жоғары оқу орындарына академиялық ұтқырлықты ендіру мәселелері

Жазира Дайрабаевна Абдуллаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Қазақстан, Астана қ.)

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы Академиялық ұтқырлық бағдарламасын енгізіп, жоғары оқу орнында оқитын білімгерлер мен оқытушыларға Қазақстанның әр түрлі қалалары мен алыс - жақын шет елдерге барып білім алып, тәжірибе алмасуына үлкен мүмкіндік беріп отыр. Бағдарламаның мақсаты озық технологиялармен жабдықталған, заманауи білім жүйесіне көшкен мемлекеттермен тығыз қарым - қатынас орнатып, шет елдерден алып келген тәжірибемен бөлісіп, еліміздегі мектептер мен жоғары оқу орындарындағы білімді заман талабына сай жүйеге көшіруді көздеп отыр.

Қазақстан Республикасының Еуропалық білім беру кеңістігіне ену үрдісі жоғары білім беру жүйесін модернизациялаудың бағыттарын анықтауда.

Соңғы жылдары республикада бұл бағытта бірқатар қадамдар жасалды:

- «Білім туралы» Заң қабылданды (2007);
- Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының шаралары жүзеге асырыла бастады;
- «Европа өңіріне жоғары білімге қатысты біліктіліктерді мойындау туралы» (1997) Лиссабон конвенциясына қол қойылды;
- Болондық декларацияға қол қойылды;
- «Назарбаев университеті» Заңы бойынша дүние жүзілік деңгейдегі жоғары оқу орны жұмысын бастады;
- «Ғылым туралы» Заң қабылданды.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2011 жылғы 19 қаңтардағы кеңейтілген алқа мәжілісінде талқыланып, мақұлданған «Қазақстан Республикасы жоғары оқу орындарында білім алушылардың академиялық ұтқырлығы «тұжырымдамасы бірқатар мәселенің шешілу бағыттарын айқындап берді.

Бүгінде Қазақстан университеттерінде шетелдік жоғары оқу орындарымен бірлесе отырып, қос дипломды білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру мүмкіндігін кеңейту, шетелдік жоғары оқу орындарының білікті мамандарын шақырту арқылы академиялық ұтқырлықты жүзеге асыру шараларын түрлендіру бағытында бірқатар жұмыстарды атқарып келеді.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында қойылған міндеттердің ішінде «12 жылдық оқыту моделіне көшуді білім беру мазмұнын жаңғыртумен қоса жүзеге асыру», «жоғары білімнің еуропалық аймағына кірігуді қамтамасыз ету», «ғылым мен оқу процесінің бірігуін жүзеге асыру» баршылық (1).

Жоғары білімнің мазмұны мен құрылымын Болон процесінің параметрлеріне сәйкес келтіру үшін еліміздің жоғары оқу орындарында оқытудың жинақтаушы кредиттік жүйесіне негізделген кадрларды даярлаудың біртұтас үш сатылы (бакалавриат-магистратура-докторантура) моделі енгізілді.

Бұл жүзеге асырылып жатқан шаралар біздің еліміз батыстың (көбінесе американдық) білім беру жүйесінің схемасын қабылдап жатқандығын көрсетті. Болон декларациясы принциптерінің бірі ретінде академиялық ұтқырлықты дамыту мақсатында студенттер оқудың барлық кезеңінде кемінде бір академиялық мерзімде шетелде оқытылады, оның ішінде Президенттің «Болашақ» бағдарламасының гранты есебінен [1]. Мемлекет бұл мақсатты орындау үшін 200 млн. теңге бөлді. Ал «Болашақ» президенттік бағдарламасы бойынша магистрлер мен докторанттар дүниежүзінің 200 үздік университетінде оқи алады.

Еуразия экономикалық қауымдастығының Интеграциялық комитеті жанындағы Білім жөніндегі кеңесінің 20-шы отырысы және академиялық ұтқырлық проблемалар бойынша халықаралық семинар Қазақ елінің елордасында өтті.

Онда, соңғы жылдары әлемдік тәжірибе көрсеткендей, жоғары білімде жетекші бағыттардың бірі-академиялық ұтқырлықты дамыту қажет, деді Қазақстанның білім министрі Б. Жұмағұлов [2]. Қазақстанның Болон процесіне енуі, соған сай тиісті заңнама қабылдануы, ЕурАзЭҚ шеңберінде байланыс орнатылуы елде академиялық ұтқырлықты дамытуға жол ашты.

Академиялық ұтқырлық - бұл білім алушылардың немесе оқытушы-зерттеушілердің білім алуға немесе зерттеу жүргізуге байланысты өз жоғары оқу орындарында кредиттік жүйеге негізделген білім беру бағдарламасының міндетті қайта санақтан өту тәртібіне және ережеге сәйкес семестр немесе оқу жылына белгілі академиялық кезеңге өтуі.

Академиялық ұтқырлық жеке даму мен еңбекке орналасу мүмкіндігі үшін маңызды және ол жан-жақтылыққа, сыйластыққа

тәрбиелейді, өзге мәдениеттерді игеруге мүмкіндік береді және жоғары оқу орнының бәсекелестік қабілетін көтеруге ынталандырады.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында Болон процесінің шеңберінде міндетті, ұсынымдық параметрлерін орындау белгіленген.

Атап айтқанда:

- жоғары оқу орындары автономияға ие болады, яғни білім, ғылым, қаржы, халықаралық және басқа қызметті жүзеге асыруда дербес болады;

- академиялық еркіндік - білім беру бағдарламаларының құрылымы мен мазмұнында таңдау бойынша компонент көбейеді: бакалавриатта 70%-ға дейін, магистратурада 80%-ға дейін, докторантурада 90%-95%-ға дейін;

- еңбек нарығының сұраныстарына арналған еліміздің жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларының икемді әрекет ету тетігі енгізіледі-модульдік білім беру бағдарламалары әзірленеді.

Әлемдік ғылыми-білім беру кеңістігіне кіру үшін ғылым мен оқу процесінің бірігуін қамтамасыз ету қажет. Бұл өз кезегінде жоғары оқу орындарының жіктеуішіне тиісті өзгерістер енгізеді. Халықаралық стандарттар бойынша тәуелсіз ұлттық институционалдық және мамандандырылған аккредитациядан өткен жоғары оқу орындары алты саты бойынша іріктеледі: ұлттық зерттеу университеттері, ұлттық жоғары оқу орындары, зерттеу университеттері, университеттер, академиялар мен институттар.

Үстіміздегі жылы қабылданған «Ғылым туралы» заңында зерттеу университеті деген ұғым бар [3]. Оның негізгі міндеті академиялық ұтқырлық жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің барлық деңгейінде ғылыми қызмет пен білім беру процесінің интеграциясы болып табылады.

«Назарбаев Университеті», «Назарбаев зияткерлік мектептері» және «Назарбаев Қоры» мәртебесі туралы» Заңы бойынша дүние жүзілік деңгейдегі жоғары оқу орны жұмысын бастады [4]. Онда оқыту, ғылым мен инновация біріктіріледі. Назарбаев Университетінің тәжірибесі біртіндеп елдің жұмыс істеп тұрған жоғары оқу орындарына енгізіледі.

Міне, осындай қадамдар кадрларды дайындау құрылымын ЮНЕСКО ұсынған білім берудің халықаралық стандарттарына сәйкес бөлуге жақындата түсті. Бүгінгі күні озық тәжірибелермен алмасу, студенттер алмасу, халықаралық стандартқа сәйкес оқу бағдарламаларын жаңарту және көптеген білім саласындағы басқа да мақсаттар бойынша университетте 80-қа жуық келісім-шарттар мен меморандумдар жасалып, іске асырылуда. Осы бағытта соңғы жылдардың өзінде В.П. Горячкин атындағы Мәскеу мемлекеттік агроинженерлік университетімен, Мәскеу мемлекеттік педагогикалық университетімен, Новосібір мемлекеттік университетімен, Санкт-

Петербург мемлекеттік технологиялық институтымен, Ухта мемлекеттік техникалық университетімен, Омск мемлекеттік аграрлық университетімен, Түркияның Ататүрік, Сельджук, Эрзинджан университеттерімен, Корея Республикасының Кангвон ұлттық университетімен екіжақты келісім-шарттар жасалды.

Бұл халықаралық жобаға Австрия, Нидерланды, Венгрия және Орталық Азияның Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан республикаларының 10 университеті қатысады. Адами капиталдың сапасын арттыру мақсатындағы бұл жұмыстар алдағы уақытта да жалғасын табатын болады. Аз ғана уақыттың ішінде Қазақстанның жоғары мектебі әлемнің жетекші білім беру орталықтарының озық тәжірибелерін жинақтап, оны өз қызметтерінде іс жүзінде пайдалануды жолға қойды. Бұл мемлекетіміздің білім саласындағы алдыңғы қатарлы дамыған елдермен иық тірестіре, бәсекелес ретінде ілгері жылжуға қауқарлы екенін көрсетеді.

Академиялық ұтқырлық білім берудегі халықаралық интеграцияның, негізінен Болон үрдісінің басты құралына айналып отыр. Сондай-ақ, Ұлттық білім беру жүйесінің бәсекеге қабілетін барынша арттыруда. Жоғары білім берудің Еуропалық кеңістігін құраушы дамыған алдыңғы қатарлы елдердің басты ұстанымы - Болон декларациясының қағидаларын басшылыққа алу болып табылады. Бұл қағидаларға азаматтардың өмір бойы білім алуына оңтайлы жағдай тудыру, жоғары білім берудің әлеуметтік бағыттылығын жүзеге асыру, жоғары білім беруде бәсекеге қабілеттілікті арттыру, бакалавриат – магистратура-докторантура сатыларынан тұратын өзара сабақтас академиялық білім беру жүйесін қалыптастыру, оқыту үдерісін кредиттік технологияның негізінде ұйымдастыру, оқу бағдарламаларының мазмұнын жетілдіре отырып, білім алушылардың академиялық ұтқырлығын қалыптастыруға қол жеткізу, т.б жатады. Бұл қағидалардың барлығы бір - бірімен өзара тығыз байланысты жүзеге асырылуы тиіс. Білім алушылардың академиялық ұтқырлығына қол жеткізу үшін – Еуропалық жоғары оқу орындары қауымдастығының негізгі талаптары болып табылатын жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларының өзара үйлесімділігін қамтамасыз ету қажет. Академиялық ұтқырлық бұл еліміздің кез-келген жоғарғы оқу орнында оқып жатқан білім алушының оқу орнын, оқу бағдарламасының, профессор – оқытушыны еркін таңдауына мүмкіндік беру, оқу кезеңінің аралығында білім алушының белгілі бір оқу бағдарламасын еліміздегі немесе шет елдегі жоғарғы оқу орнында игеруге жағдай жасау. Болон үдерісінің бір негізгі құралы ретінде студенттердің академиялық ұтқырлығын дамыту білім берудегі жаңа мүмкіндіктерді ашумен қатар, еңбек нарығын және технологиялық кеңістікті қалыптастыруға жол ашады.

Қазіргі уақытта педагогикалық жоғары оқу орнын бітіруші түлек болашақта өзінің білімділік және кәсіби іс – әрекетін жобалауды жетік білумен қатар, ұлттық және әлемдік тенденцияны білу қажет. Болон

үдерісі бойынша жүзеге асыру студенттердің тұлғалық білімділігін, кәсіби іс – әрекетін жобалауға және болашақ педагогтардың өз білімін дамытуға септігін тигізеді. Педагогикалық жоғары оқу орнында білім алушының кәсіби әрекетінде төмендегідей факторлар негізгі орын алады:

1. таңдалған мамандық ұтқырлығы, оқу траекториясының өзгеруіне дайын болуы және үздіксіз қозғалыс қажеттігі;

2. студенттің саналы белсенділігі және оның дербестігі, ұтқырлықтың қамтамасыз етілуі;

3. болашақ педагогтың кәсіби білімінің жеке - тұлғалық жиынтығы.

Студенттердің академиялық ұтқырлығының дамуына келесідей критерийлер енеді:

- мотивациялық (студенттің өзіндік ұтқырлығының дамуына түрткілік деңгейінің артуы, өзінің білімділік траекториясын жобалауы);

- ұйымдастырушылық (өзіндік білімділік траекториясын жобалауға деген қабілеттілік);

- қызметтілік (студенттің қозғалысы; шынайы немесе виртуальды, көлденең не тігінен бағыттылық; өзін-өзі жүзеге асыруға немесе өзін-өзі өзектендіруге қабілеттілік);

- рефлексивті (өзінің іс- әрекетінде рефлексияны жүзеге асыру).

Үздіксіз білім беру жағдайында студенттердің академиялық ұтқырлығын дамытудағы негізгі мақсат - студенттердің теориялық және практикалық тәжірибе жинақтауына, өз білімдерін оқу немесе кәсіби іс-әрекеттерде еркін қолдана алуына, сондай-ақ кәсіби және тұлғалық дамуын қалыптастыру болып табылады. Сондай-ақ студенттердің академиялық ұтқырлығының дамуы нақты талаптардың бірігуімен түсіндіріледі: жоғары білім беру ұйымдарында академиялық ұтқырлықтың ақпараттық, кадрлік және қаржылық қамтамасыз етілуі, халықаралық ынтымақтастықта болуы; қызметкерлерді педагогикалық, әдістемелік және ұйымдастыру-басқарушылық дайындықтың халықаралық ынтымақтастықта болуы; студенттерде академиялық ұтқырлықты дамыту және оны жүзеге асыруда ЖОО оқытушыларының біліктілік, іскерлік, дағдылары мен білімділік және қызмет тәжірибесінің жеткілікті болуы; студенттердің академиялық ұтқырлығын дамытуда мотивациялық, педагогикалық, әдістемелік және ұйымдастырушылық дайындығының болуы маңыздылық танытады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан, 14 желтоқсан 2010.

2. Адами капиталды қалыптастыратын факторбілім // Егемен Қазақстан. 7 қазан 2011.

3. «Ғылым туралы» заң // Егемен Қазақстан. 25 ақпан 2011.

4. «Назарбаев Университеті», «Назарбаев зияткерлік мектептері» және «Назарбаев Қоры» мәртебесі туралы» Заң // Егемен Қазақстан. 26 қаңтар 2011.

13.49. Балаларда сан және санау ұғымдарын қалыптастыру

Манат Жаксылыковна Парменова

Педагогика ғылымдарының магистрі, Қорқыт Ата атындағы мемлекеттік университетінің «Педагогика және оқыту әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы (Қызылорда қ., Қазақстан)

Гаухар Қойлыбайқызы Орынбай

Қорқыт Ата атындағы мемлекеттік университетінің Педагогикалық факультетінің ПМНО-17-1 оқу тобының студенті
(Қызылорда қ., Қазақстан)

Балабақшада ортанғы топта балаларды заттарды 5-ке дейін санауды үйретеді. Сәйкес ұғымдарды бекіту мен амалдар әдістері болашақта санау әрекетінің дамуының негізі болып табылады. Екі жиынды салыстыру, тең және тең еместен тұратын, (1-ге артық немесе кем) 5-ке дейінгі заттар, алғашқы бестік саны қалай құралатынын еске салады. Баланың санасына санау мен екі топтың заттарын салыстырғанда «тең», «тең емес», «артық», «кем» қатынастарын анықтау үшін бір-бірлеп санап бірге- бірді сәйкестендіріп қабылдау мағынасын жеткізу үшін, теңдеулер жиынтығына тапсырмалар беру қажет. («Қуыршақтарға жететіндей етіп және артық қалмайтындай етіп кеселер алып кел» т.б.). Санау дағдысын бекітуге көп көңіл бөледі, балаларға заттарды солдан оңға қарай заттарды рет-ретімен көрсетіп санауды үйретеді, сан есімді зат есіммен келістіріп, санаудың қорытындысын айту қажет. Егер балалардың біреуі санап жатқан кезде соңғы қорытынды мәнді түсінбей қалса, онда оған саналған затты қолымен айналдырып шығу ұсынылады. Айналдыра жалпылап қимылдау балаға соңғы сан есімді заттардың жиынтығының барлығының арақатынасын түсінуге мүмкіндік береді. Бірақ алты жастағы балалармен жұмыс жасаған кезде ереже бойынша олай етудің қажеті жоқ. Енді балаларға заттарды қашықтықтан ішінен өздері санап шығуды ұсыну қажет.

Ересектер тобында сандарды есте сақтауын дамытуды бастайды. Ол үшін заттарды санау жаттығуларын біртіндеп қиындата бастайды. Мысалы, балаларға бірдей уақытта екі санды атайды, содан бірден екі заттың түрін санауды ұсынады, олардың түсі әртүрлі немесе өлшемдері әртүрлі болатын бірдей заттар болуы керек. Заттардың аттарын орналасу орындарымен байланыстырады. Балалар сандарды есіне сақтауды үйренеді, заттарды бір-бірлеп алып, алған әрбір затты сан есіммен нақты сәйкестендіріп, тапсырманы орындағаны жөнінде есеп

беруге үйренеді. Тәрбиеші түсіндіреді: «Санды есте сақтау үшін, тапсырманы мұқият тыңдау, алдымен оны сыбырлап, сонан соң өзінше қайталау керек екенің».

Балаларға сандарды дауыстап санау тәсілдерін және заттарды сипалап көруге болатының еске түсіреді. Олар үлгі және көрсетілген сан бойынша белгілі бір қимылдар жасайды.

Жұмыспен қатар, санау мен заттарды санау дағдысын бекіткен кезде, балаларды заттардың өлшемдерін салыстыруда геометриялық фигураларды ажыратуға жаттықтырады. Кейбір кеңістіктік ұғымдарын пысақтайды: өзіне қарағанда заттың орналасуын: алдында, артында, оң жағында сол жағында; параққа салынған заттың орнын: жоғары, төмен, сол, оң, орта жағында.

Өткенді қайталау үшін біріктірілген жаттығуларды орындайды, бір уақытта 2-3 бағдарламадағы есептермен жұмыс жасайды. Мысалы, балаларды бір уақытта дауыстап санауға және екі жиынтық заттарды салыстыруға, теңестіруге жаттықтырады. 4-5 сабақта орта топта өткен бағдарламаларды қайталау жеткіліксіз болады. Бұл сабақтарда көбінесе «Сан және санау» бөлімінің материалдарын пысықтайды, пішін туралы түсініктерін, шамалар т.б.; оқыту барысында 10-ға дейін санауды пысықтауды жалғастырады [1].

Екінші бестіктегі сандарды алу үшін және 10-ға дейін санауды оқыту үшін орта топта бірінші бестікті алу үшін қолданған ұқсас әдісті пайдаланады.

Сандардың құралуы екі жиынтық заттарды салыстыру негізінде көрсетеді. Балалар алдыңғы саннан келесі санда алу, келесі саннан соңғы санды алу принциптерін түсіну қажет ($n \pm 1$). Осыған байланысты бір сабақта 2 жаңа санды алу орынды, мысалы 6 мен 7. Орта топтағы сияқты әр келесі санның құрылуын көрсету алдыңғы санды қалай алудың жолын қайталауға сүйенеді. Сонымен, әрқашан кем дегенде 3 тізбектелген сан салыстырылады. Балалар кейкезде 7 мен 8 сандарын шатастырады. Сондықтан 7 және 8 элементтерден тұратын жиындарды салыстыру жаттығуларын көптеп орындаған жөн. Тек әр түрлі заттардың жиынтығын салыстыру ғана емес (мысалы, шыршалар, саңырауқұлақтар т.б.), сонымен қатар бір түрден тұратын заттардың топтарын бөліктерге бөліп, сосын оларды бір-бірімен салыстыру пайдалы болады (үлкен және кіші алмаларды). Ақырында, заттардың жиынтығы өзінің бөлігімен салыстырылынады. («Не көп: сұр қоян ба немесе сұр мен ақ біргеме?»). Мұндай жаттығулар балаларды заттардың жиынымен әрекет ету тәжірибесін байытады [2].

Алты жастағы балалар заттардың жиынының санын бағалауда әлі заттардың айқын кеңістіктік қасиеттерін бағыттай алмайды. Бірақ енді заттардың саны олардың өлшемдеріне, пішініне, орналасуына, олар орын алатын ауданына байланысты емес екенің көрсететін арнайы сабақтар өткізудің қажеті жоқ. Балаларды бір уақытта заттардың

санының олардың кеңістіктік қасиеттеріне байланысты емес екенін көруді және жаңа санды алуды үйрету мүмкін болады.

Әр түрлі өлшемдегі немесе әртүрлі ауданды алатын заттардың жиынтығын салыстыра алу есептеудің мағынасын түсіну және «тең», «артық», «кіші» қатыстарын анықтауда салыстыратын қатысы бар екі жиынның элементін бір-бірлеп қабылдау (бірге-бір) үшін алдын ала жағдай жасайды. Мысалы, қандай алмалар көп – кішкентай немесе үлкен, қандай гүлдер көп – түймедақ па әлде бақ-бақ па, егер біріншіге қарағанда соңғысы үлкен арақашықтықпен орналасса, егер соңғылары үлкен арақашықтықпен орналасса, онда заттарды санап олардың санын салыстыру қажет немесе 2 топтың заттарын бірге-бір етіп салыстыру қажет. Салыстырудың әртүрлі жолдары қолданылады: қамту, қолдану, баламаларын пайдалану. Балалар көреді: топтың біреуінде заттың артық екенің, яғни олар артық, ал екіншісінде – бір зат жетіспейді, сондықтан ол кем. Көрнекілікке сүйене отырып олар заттарды салыстырады (яғни $8 > 7$, ал $7 < 8$).

Кем топқа бір затты қоса отырып олардың сандарын теңестіреді немесе артық топтан бір затты алып тастайды, балалар әр салыстырылған сандардың қалай алынғандығын меңгереді. «Артық», «кем» қатыстарының арасындағы өзара байланысты қарау, оларға болашақта сандардың арасын сипаттаушы өзара кері қарым-қатынасты түсінеді ($7 > 6$, ал $6 < 7$) [3].

Балалар әр санның қалай алынғаның, яғни заттардың қай санына қанша қосты немесе заттардың қандай саннан нешені азайтты (алып тастады) әңгімелеп айтуы қажет. Мысалы, 8 алмаларға 1 қосты, сонда 9 алмалар болды. 9 алмадан 1 алма алды, сонда 8 алма қалды. Егер балалар нақты жауап беруге қиналса, жаңа сұрақтар қою қажет. «Қанша болды? Қанша қосты (алды)? Қанша болды?».

Дидактикалық материалдарды өзгерту, тапсырмаларды түрлендіру балаларға әр санның алу әдістерін жақсы түсінуге көмектеседі. Жаңа санды алғанда, олар бастапқыда педагогтың көрсетуімен (7 алмаға 1 алма қос), содан соң өздері жиынтығын құрастырады. Саналы іс-әрекет пен жауапты алғаннан кейін, педагог сұрақтарды түрлендіреді. Ол сұрайды: мысалы, (8 таяқша болу үшін неше таяқша қосу керек? Егер 7 таяқшаға 1 таяқша қосса олар нешеу болады?)»

Білімді нығайту үшін үлестірме материалдар беріп балаларды топпен өздігінен жұмысты кезектестіріп жасату қажет. Бала карточкадағы 2 бос жолаққа заттарды салып 2 жиынтықты салыстырады. Жаңа сан алу әдістерін көрсету (қатар тұрған 3 натурал санды салыстыру) 8-12 минуттан кем емес уақытты алады, балаларды шаршатпай бірмәнді тапсырмаларды орындау үшін, мұндай ұқсас жұмыстар көбінесе келесі сабақта үлестірілетін материалдармен жүргізіледі.

10 көлемінде санау дағдысын пысықтау үшін әртүрлі жаттығуларды қолданады, мысалы «Соншаны көрсет». Балалар педагог қанша айтса сонша заттың суреті салынған карточканы табады. («саптыаяқта қанша ойыншықтар салынса, сонша ойыншықтарды табындар», «Бізде қандай 6 (7, 8, 9, 10) ойыншықтар бар екенің кім бірінші табады?»). Соңғы 2 тапсырманы орындау үшін педагог ертерек ойыншықтар тобын дайындап қояды [4].

10 көлемінде заттарды санау. Заттарды санау жаттығулары күрделенуді жалғастырады. 2 топтығы әртүрлі заттарды бірден қатар санау тапсырмасы беріледі. («6 доптарды және 7 кубиктерді сана) немесе бірдей заттары бар 2 топ беріледі, бірақ түстері өзгеше немесе пішіні немесе өлшемдері әртүрлі болатын (7 үлкен, 8 кішкене кубиктерді) санау. 2 топқа бөлінген заттарды ғана санайтын тапсырма ғана емес, сонымен қатар оларды белегелі бір жерге орналастыру да беріледі, мысалы, қағаздың парағының көрсетілген бөлігіне: жоғарғы, төменгі, оң, сол, ортасына орналастыру. Кейінірек тәрбиешінің тапсырмасымен балалар заттарды қағаз бойының жоғарғы немесе төменгі, оң немесе жол жағына, жоғары жақтағы оң, төменгі жақтағы сол бұрыштарға орналастырады. Осындай тапсырмаларды бермес бұрын тәрбиеші балаларды қағаз парақтың сәйкес бөліктерін табуға арнайы жаттықтырады. Балаларды тапсырманы назар салып тыңдауға, есіне сақтап қалуға, нақты орындап және оны қалай жасағандығы жайлы айтып беруге үйретеді. Басында оларға толық және нақты жауап беру қиынға соғады. Педагог жетекші сұрақтар беріп оларға көмектеседі. Мысалы, «Қанша шаршы және сен оны қайда қойдың? Қанша үшбұрыш және сен оны қайда қойдың? Ал енді не жасағаныңның бәрін айтып бер!» Тапсырманы орындағаны жайлы бөліктенген жауабы толық әңгіме болып шығады. Егер бала тапсырманы орындауға қиналса, онда тәрбиеші оған көмектесе отырып, жауапты бастайды «6 шаршы мен оны қойдым ...», ал бала аяқтайды. Балалардың сөйлеуінде заттардың санының арасындағы байланыстар, олардың сапалық белгілері және кеңістіктік орналасуы міндетті түрде баяндалуы тиіс. Сол бір сол бірдей заттардың арасындағы сандық қатыстың өзгеруі, сонымен қатар орнының өзгеруі заттардың жиындарының сапалық және кеңістіктік қасиеттерден санды дерексіздендіруді қамтамасыз етеді. Балаларды тапсырманы қашан орындап болғанша қайталауды үйрете бастайды, сөз жоспарлау функциясының дамуын қамтамасыз етеді. Әртүрлі талдағыштың қатысуымен санау. Санау қызметін дамыту санауда үшін әртүрлі талдағыштардың белсенді қатысуымен жаттығулардың маңызды мәні бар: дыбыстарды санау, қозғалып, заттарды сипап санау [6].

1-2 сабақтан кейін кезекті санды түсіндіргеннен кейін балаларға, берілген санға дейін дауыстап, қозғалып және т.б. байланысты санауға тапсырма ұсынылады. Санау көлемі әрдайым біртіндеп 10-ға дейін өседі.

Сипалап санау. Ересектер тобында заттарды сипап санауда бірқатар күрделендіреді. Мысалы, орта топтағы сияқты, балалар карточкіге тігілген түймелерді санайды, бірақ оларды арттарына ұстап тұрады. Карточкіге 6-10 түймелерді 2 қатарға тігіп қояды. Кішкентай өлшемді түймелерді тігеді. Балаларға көздерін жұмып, сипалап санауға, қолдан – тастарды қолға беріп санауға тапсырма береді. Осындай формалы балалардың барлығын да жұмыс жасауын қамтамасыз ететін жаттығуларды жасаған тиімді. Балалардың барлығы бір уақытта «Кеттік, кеттік, кеттік...» ойынында сипап санауды жаттығады.

Дыбыстарды санау. Ересектер тобында дыбыстарды санау заттарды санау мен есептеуге байланыстырады. Тапсырма сипатын біртіндеп күрделендіреді. Мысалы, басында балаларға дыбыстарды санауды, содан кейін сонша ойыншықтарды санауды, кейінірек біруақытта дыбыстарды санап және ойыншықтарды алып қойып отыру ұсынылады, ал санап болғаннан кейін қанша дыбыс естігендерін және қанша ойыншық қойғандарын айтулары қажет. Дыбысты санауды жиі қозғалыспен орындаумен байланыстырады. («Қанша дыбыс естісен, сонша рет секір»). Алты жасар балаға көзін жұмып тұрып дауыстап санауды ұсынуға болады. Орта топтағыдай дыбыстарды әртүрлі аспаптарда шығарады, мысалы барабанда, столды таяқшамен соғып т.б.

Мынадай жаттығу жасау пайдалы: педагог әртүрлі аспаптан 3 (4, 5) дыбыс шығарады да сұрайды: «Қандай аспапта және қанша дыбыс шықты, табындар». Бала санап береді «Сіз 1 рет таяқты таяққа ұрдыңыз, 1 рет – барабаннан, 1 рет - металлофоннан». «Барлығы қанша дыбысты естідің?», - деп сұрайды педагог. «Мен барлығы 3 дыбыс естідім», - деп жауап береді бала.

Балалар педагогтың немесе басқа баланың жасаған қозғалысын есептейді. Үлгі бойынша да және аталған сан бойынша да қозғалыстың санын есептейді. («Карточкідегі саптыаяқтардың суреті қанша болса, сонша рет отырындар», «Мұнша рет еікейіндер»). Балалар жұмысқа белсенді қатысу үшін, тапсырмаға ойынды қосады: «Мен Асқарға қанша рет доп лақтыруын бұйырдым, табындар». (Асқар допты лақтырады, ал қалған балалар оның қозғалысын санайды).

Педагог жаттығуларды бірден көп балалар қамтылатындай етіп ұйымдастырады. Мысалы, балалар 2 қатарға сапқа тұрады. Бірінші саптағы балалар әлі көрсетілген қозғалыстың санын орындағанша, қарсы тұрған екінші саптағы балалар оларды тексереді. Ересек тобында тапсырмаларға аса қиын қозғалыстарды қосады: допты лақтыру, секіргіш жіппен рет секіру. Балалар үшін ең қиын тапсырма аталмыш бағытта белгілі бір қадам жасап аттау. Мысалы, балаға: «5 қадам алға жүріп, оңға бұрылып, тағы 3 қадам жаса...» деп айтылады. Балалар қозғалып баражатып, бір уақытта қадамдарын санауға және кеңістікті бағдарлауға жаттығады. Түрлі талдағыштармен қабылданатын жиындар арасында сандық қатыс құру, санау қызметін жалпылауға

жағдай жасайды. Балалардың сөздерінде көзбен қабылдайтын немесе сипап көретін қозғалыстардың санының, дыбыстардың, заттардың арасында байланыс айтылуы маңызды. («5 рет секірді, себебі карточкіде 5 дөңгелектің суреті», «Мен допты 6 рет лақтырдым, себебі 6 дыбыс естідім» т.б.) [7].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. Астана, Ақорда, 2007 ж.
2. Тазабекова А.С. // Абай атындағы ҚазҰПУ. 2013 г.
3. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға бірдей білім беру стандарты – 1 жас және 6 жас аралығындағы мектепке дейінгі балаларға оқыту және тәрбиелеу бағдарламасының базалық міндетінде ГОСОПРК.
4. Михайлова З.А., Непомнящая Р. Методы формирования элементарных ма-тематических представлений // Дошкольное воспитание. 1988 г. N 2 - с. 26-30.
5. Люблинская А.А. Детская психология. - М.: Просвещение, 2000 г., с. 10-20.
6. Леушина А.М. Формирование элементарных математических представлений у детей дошкольного возраста. - М.: Просвещение, 2000 г. - 368 с.
7. А.Б. Акпаева, Л.А. Лебедева. Қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру. Алматы кітап баспасы, 2012 ж.
8. Қосанов Б.М. Математикадан дидактикалық ойындар және қызықты жаттығулар – Алматы, 2000 ж., 50-65 б.

SECTION 14.00.00 / СЕКЦИЯ 14.00.00

MEDICAL SCIENCES / МЕДИЦИНСКИЕ НАУКИ

14.1. Comparative Analysis of Various Surgical Interventions for Perforated Duodenal Ulcer

Aldiyar E. Massalov

Master degree. Semey State Medical University (Semey, Kazakhstan)

Meiyrbek Zh. Aymagambetov

Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Hospital Surgery, Semey State Medical University (Semey, Kazakhstan)

Nazarbek B. Omarov

Candidate of Medical Sciences, Assistant of the Department of Hospital Surgery, Semey State Medical University (Semey, Kazakhstan)

Introduction:

Peptic ulcer and duodenal ulcer is one of the most common chronic gastrointestinal diseases and takes first place in the structure of overall morbidity and mortality in many developed countries [1]. Nowadays the vast majority of perforations (75-85%) account for duodenal localization of ulcer [2, 3]. Among patients with complicated duodenal ulcers, postbulbar localization are quite common (from 15.2% to 53.4%) [4]. Patients with complicated post-bulbar ulcers are classified as difficult cases, during choosing of surgical treatment tactics [5]. The high frequency of penetrating ulcers, which is complicated by profuse bleeding, the development of stenosis during the healing process, and the perforation of the ulcer greatly complicate the condition of the patients [6]. Moreover, during such kind of localization of ulcers, in most cases develops pain syndrome, which is poorly controlled by drugs [7]. Most of the patients - persons of working age, the ratio between men and women equal to 10:1 [8]. A routine operation in most clinics is suturing of ulcer. The results of this non-radical surgery leave much to be desired. During the first year, recurrence of the ulcer is observed in 50-70% of patients, by 10 years due to the development of stenosis, repeated perforation, massive bleeding or a combination of complications, 60% of patients or more percentage of patients undergo a repeated operation. [9, 10].

Thus, the complexity of treating patients with a perforated ulcer in combination with stenosis or the presence of a second ulcer on the posterior wall of the duodenum is a serious problem in the surgery of duodenal ulcers.

Materials and methods of investigations

The study is based on a study of the results of surgical treatment of 87 patients with perforated duodenal ulcer, who were treated at the clinics of hospital surgery in Semey and at the Semey Emergency Hospital. 51 of these patients (58.6%) were people of working age. There were 68 men

(78.1%) and 19 women (21.8%). The age of patients ranged from 15 to 89 (41.8%) SD - 17.2%. Patients admitted to the hospital during the period from 1 hour to 3 days from the beginning of perforation of the duodenal ulcer. Various concomitant diseases were observed in 41 (47.1%) patients. 20 (23%) patients suffered from peptic ulcer from 5 to 10 years, 62 (71.2%) - up to 5 years. In 4 (4.6%) patients, ulcer perforation was combined with bleeding from the second ulcer, which is located on the posterior wall of duodenum. All patients underwent an X-ray examination of the abdominal cavity and chest, which helps in detection of free gas in the abdominal cavity in 55 (63.2%) cases, which was a reliable indication of a perforation of hollow organ and an indication for emergency surgery.

In the case of absence of free gas in the abdominal cavity and a doubtful clinical picture of the disease, the next step in the diagnostic program was fibrogastroduodenoscopy followed by repeated X-rays, which revealed the localization of the ulcer, signs of perforation and related complications. Along with this, all patients underwent an ultrasound examination of the abdominal cavity, ECG and clinical and laboratory studies.

All patients divided into two groups. The first group consisted of 63 (72.4%) patients who had been undergo suturing of the perforated duodenal ulcer. The second group consisted of 24 (27.6%) patients who underwent excision of a perforated duodenal ulcer with duodenoplastics.

Results of the investigations

During the analysis of the postoperative period, 14 (16.1%) complications were revealed at patients of group 1, from them: postoperative wound suppuration - in 3 (21.4%) patients, post-bulbar stenosis - in 6 (42.8%) postoperative acute pancreatitis - in 2 (14.3%), failure of the sutures of the sutured perforated ulcer - in 2 (14.3%), subhepatic abscess - in 1 (7.1%) patient. 5 (5.7%) patients died. The cause of the death of the patients was the presence of widespread peritonitis of elderly patients in the terminal stage with severe comorbidities. In the second group, complications occurred in 5 (20.8%) patients: a purulent-inflammatory process from the postoperative wound in 3 (60%) patients was resolved by rehabilitation and drainage. Other 2 (40%) patients, one developed acute edematous postoperative pancreatitis and the other had lower lobe pneumonia, both of these complications were stopped by conservative therapy. During comparative analysis of the postoperative period of these groups of patients revealed that patients in the second group had fewer postoperative complications. They had no deaths. First of all, it is connected with the removal of the ulcerative substrate together with the infiltrative shaft, as well as the elimination of the deformation of the duodenum leading to a violation of the evacuation from the stomach. Along with this, the audit of the posterior wall of the duodenum allows you to identify an ulcer on the opposite wall and prevent the possibility of bleeding from it and eliminate the penetration into the ligamentous apparatus and pancreas.

Conclusion

In conclusion, the operations of suturing have taken a strong place in the surgery of perforated duodenal ulcer. However, in the case of penetration and the presence of an ulcer on the opposite posterior wall of the duodenum, as well as an infiltrative shaft, performing only the suturing of the ulcer can be accompanied by complications such as insolvency of the seams, abscess formation and development in the long-term stenosis.

Duodenoplastics allows to remove the ulcerative substrate together with the infiltrative shaft and also to eliminate the deformity of the duodenum, which allows to avoid stenosis in the future.

List of literature:

1. Efendiyev V.M. et al., 2009; Shapkin Yu.G., 2010 et al.
2. Velichenko V.M., Martov Yu.B. Surgical treatment of duodenal ulcer // *Surgery*. - 1984. - No. 9 - P. 81 - 85.
3. Maistrenko N.A., Kurygin Al.A., Belyakov A.V. Vagotomy in chronic duodenal ulcer complicated by bleeding. *Herald of Surgery*. 2003. - № 4. - P. 108 - 112.
4. Kubyshkin V.A., Kozlov I.A., 2003; Chernov V.N. et al., 2010; Sarosi et al., 2005.
5. V.K.Gostishchev, et al., 2009
6. K.M. Kurbonov, B.O. Nazarov, 2005; F.S. Kurbanov et al., 2007; Holme et al., 2006.
7. Chernousov A.F., Shestakov A.J., 2001.
8. Borisov A.E., Zemlyanoy V.P., Kubachev K.G. Zarkua N.E., Borisov A.A. Surgical treatment of chronic gastroduodenal ulcers // *Herald of Surgery*. - 2002. - № 1. - P. 79 – 81.
9. Asadov S.A. Surgical treatment of "difficult" and complicated duodenal ulcers // *Surgery*. 2002. - № 11. - C. 64 - 68.
10. Gostishchev V.K., Evseev M.A. Relapse of acute gastroduodenal ulcerative bleeding // *Surgery*. - 2003. - № 7. - P. 43 - 49.

14.2. Dental Morbidity in School-Age Children in Semey

Lyudmila Yevgenyevna Migina

Master of the 2nd year of study in the specialty "Medical Preventive Care" of Semey Medical University (Semey, Kazakhstan)

Introduction: Dental caries is a pathological process of hard tooth tissues that develops after eruption, resulting from the complex interaction of adverse external and internal, as well as general and local factors. At the initial stage of its development, caries is characterized by focal demineralization of the inorganic part of enamel, destruction of its organic matrix, and ends with the destruction of the hard tissues of the tooth with the

formation of a defect cavity in the enamel, in dentin. According to WHO statistics, 60-90% of school-age children worldwide have caries. According to the WHO expert committee, the main factor contributing to the emergence and development of caries is the complex interaction of oral factors, the susceptibility of the macro-organism and the influence of the external environment. In the formation of dental plaque and the development of caries, great importance is attached to the factors of the oral cavity and, above all, the unsatisfactory hygienic condition of the oral cavity [3; 4].

In Kazakhstan, the prevalence of caries among children and adolescents varies from 59% to 99%. [1]. Thus, according to the report of the dental service for 2012, the prevalence and intensity of caries in the Republic of Kazakhstan among children and adolescents is 73.12% and 74.11% for urban and rural residents, respectively [3]. Currently, the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan has introduced the state program "Salamatty Kazakhstan". Starting from 2011, the "Concept of development of the dental service" has been developed and gradually implemented in dentistry as a sub-branch program. Its goal is to raise the level of dental health among children, adolescents, and the rural population. This document focuses on solving such social and medical issues as expansion of guaranteed amount of free medical care, implementation of prevention programs, cooperation with the World Health Organization, close contacts with centers of healthy lifestyle, the Republican Center for Health Development and international associations [2].

At the moment, the high prevalence of dental pathology among schoolchildren remains. Continuous monitoring of the epidemiology of the main pathological conditions of the oral cavity allows us to determine the characteristics of the development and course of diseases, to plan adequate dental care that meets the real needs of the population. Pathological conditions of the oral cavity occupy one of the leading positions in the general system of morbidity of the population.

Materials and methods: The study was conducted in four schools in Semey ("General secondary school (hereinafter referred to as GSS) № 17", "GSS № 41", "GSS № 28" and "GSS № 31"). Sanitation of the oral cavity of schoolchildren is carried out at an annual dental examination, the multiplicity is determined by the degree of activity of the carious process.

At the time of the study, 18,935 11-15-years-old children studied in all schools in Semey. By the sample calculation method, 398 children were investigated. "GSS № 17" - 110 (27.6%) children, "GSS № 41" - 95 (23.8%), "GSS № 28" – 115 (28.9%) and "GSS № 31" – 78 (20 %). Parents of 392 (98.5%) schoolchildren gave informed voluntary consent to questioning their children. Schoolchildren aged 11-15 years took part in the survey (10-year-old and 16-year-old schoolchildren were excluded from the survey), of whom 212 (52.3%) were boys and 186 (48.7%) were girls. The condition of the general somatic health of children was assessed by copying the child's

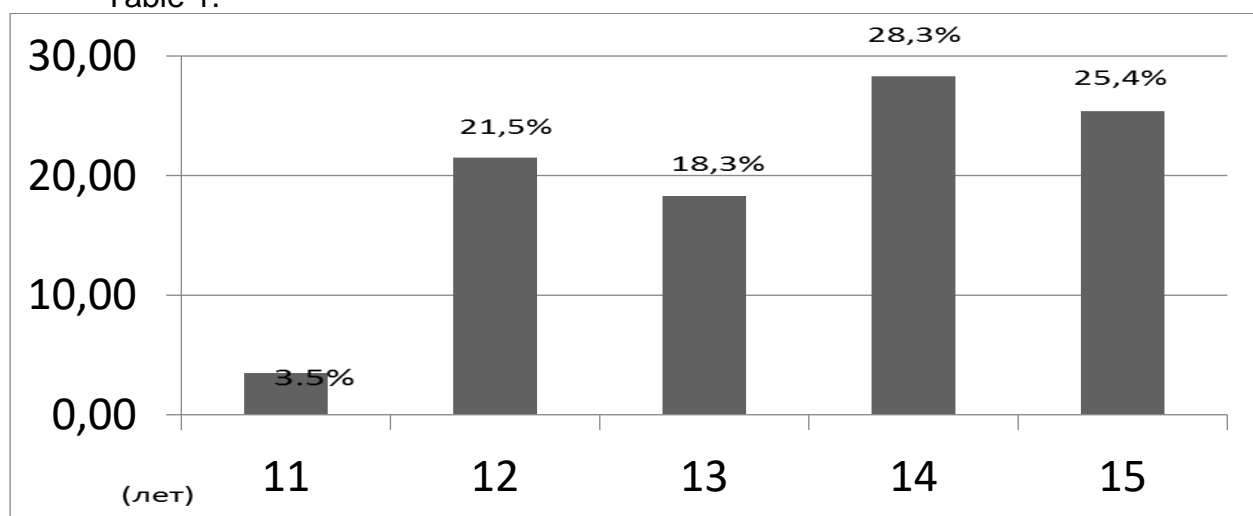
medical record (registration form 026/y-3 "Child's health passport") in the school medical office.

Keywords: schoolchildren, school dentistry, the prevalence and intensity of caries, prevention.

Results and its discussion. In connection with the above, the research goal was set: to determine the actual prevalence and intensity of dental morbidity among 11-15-year-old schoolchildren in Semey.

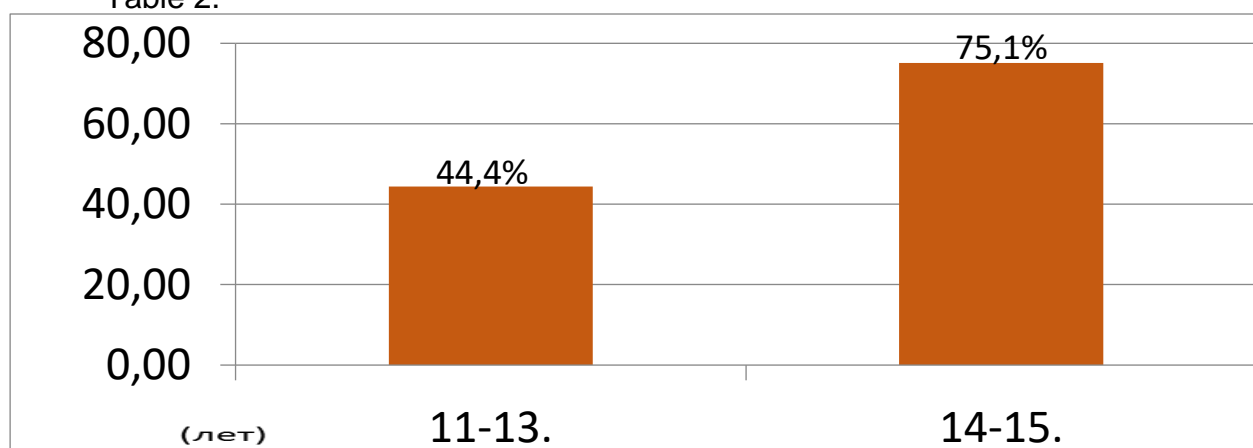
Based on the statistical analysis of the data obtained, the prevalence and intensity of the identified dental morbidity were determined. We found that the number of schoolchildren with a healthy oral cavity was the smallest at the age of 11 – 3.5%, then increased at the age of 14 to 28.3% and again decreased to 25.4% among 15-year-olds (Table 1).

Table 1.

Among dental diseases among schoolchildren, dental caries was the most common. Periodontal diseases in children of school age were less common than dental caries, but they had the same age tendency. At the age of 11-13 years, the prevalence of periodontal disease was 44.4%, then it increased at the age of 14-15 years to 75.1% (table 2).

Table 2.

On average, 11-15-year-old schoolchildren had a prevalence of periodontal diseases of 59.7%. Among the diseases, periodontal chronic catarrhal gingivitis (78.3% of cases), acute catarrhal gingivitis (15.4%), erosive and ulcerative gingivitis (0.4%), chronic hypertrophic gingivitis (5.5%) were observed.

Conclusions: Thus, certain regularities of the dental health of schoolchildren were revealed. However, dental caries remained the main disease during this period. The prevalence of periodontal disease has increased with age. The largest number of children with a healthy oral cavity were observed at the age of 11, then decreased by the age of 15, which indicates the need for more active preventive measures for schoolchildren. To do this, it is necessary to prepare training manuals, teach health class and direct dental hygienists to organized children's groups for this work.

References:

1. Korobkina T.V., Kamiyeva Z.R., Kurmangaliyeva G.A. The prevalence of dental caries in children of Almalinsky district of Almaty // KazNMU Bulletin. – 2013 – № 4. – P. 149.
2. Poul Erik Petersen. World Health Organization – Geneva: Switzerland.
3. Kabulbekov A.A., Sabitova K.E. Prevention of dental diseases in preschool children // KazNMU Bulletin. – 2010 – № 2. – P. 58.
4. Global goals for oral health 2020. International Dental Journal (2003) 53, 285-288 Martin Hobdell (Leader of FDI Joint Working Group, Houston, USA).

14.3. Assessment of an Echographic Pattern at Thyroid Nodes

Aigul Tokesheva

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor.
State Medical University of Semey (Semey, Kazakhstan)

Darkhan Kairalinov

intern. State Medical University of Semey (Semey, Kazakhstan)

Madina Kadyrgazina

student. State Medical University of Semey (Semey, Kazakhstan)

Nargiz Bakytzhankyzy

student. State Medical University of Semey (Semey, Kazakhstan)

Guldana Turarova

student. State Medical University of Semey (Semey, Kazakhstan)

Ayaulym Nurgaliyeva

student. State Medical University of Semey (Semey, Kazakhstan)

Alma Zhexenayeva

student. State Medical University of Semey (Semey, Kazakhstan)

Aruzhan Kurabay

student. State Medical University of Semey (Semey, Kazakhstan)

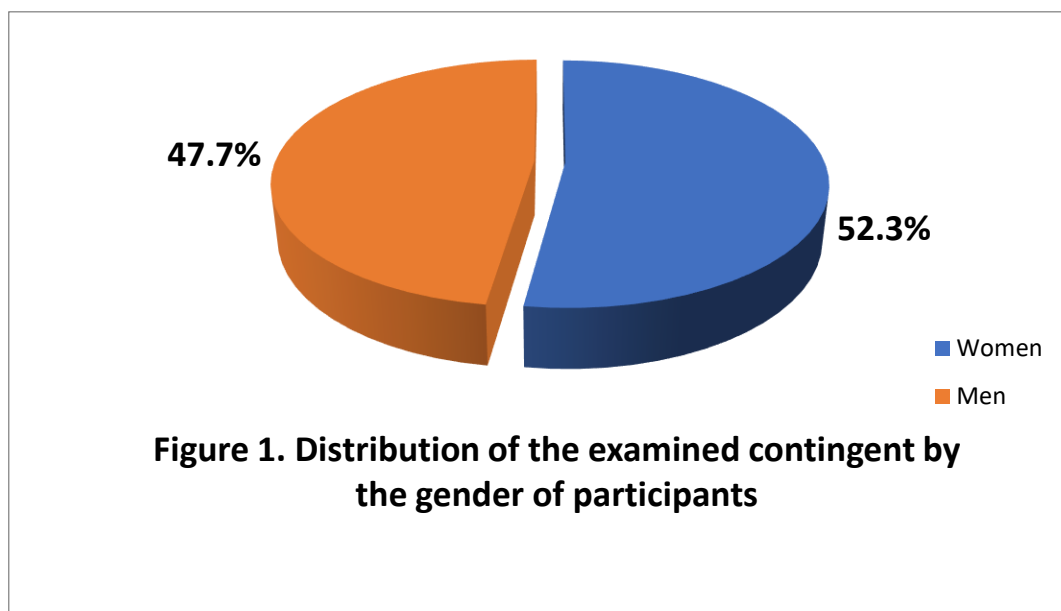
Bakhtiyar Baydeldinov

student. State Medical University of Semey (Semey, Kazakhstan)

Thyroid gland's diseases are one of the modern endocrinology problems. Various forms of thyropathy are widespread with a frequency not less than 20%, and in regions, endemic on a goiter, reach 50% and more. Many researchers noted increase in number of patients with thyroid nodal pathology owing to influence of various anthropogenic factors, improvements of diagnostics as a result of use of modern diagnostic technologies [1, 2, 3, 4]. At ultrasonic scanning thyroid nodes are found in 19-68% of accidentally selected individuals and is more often at women and at elderly people [5, 6].

The research objective consisted in studying of prevalence of nodal pathology of the thyroid gland (TG) and assessment the echographic indicators according to ultrasonography.

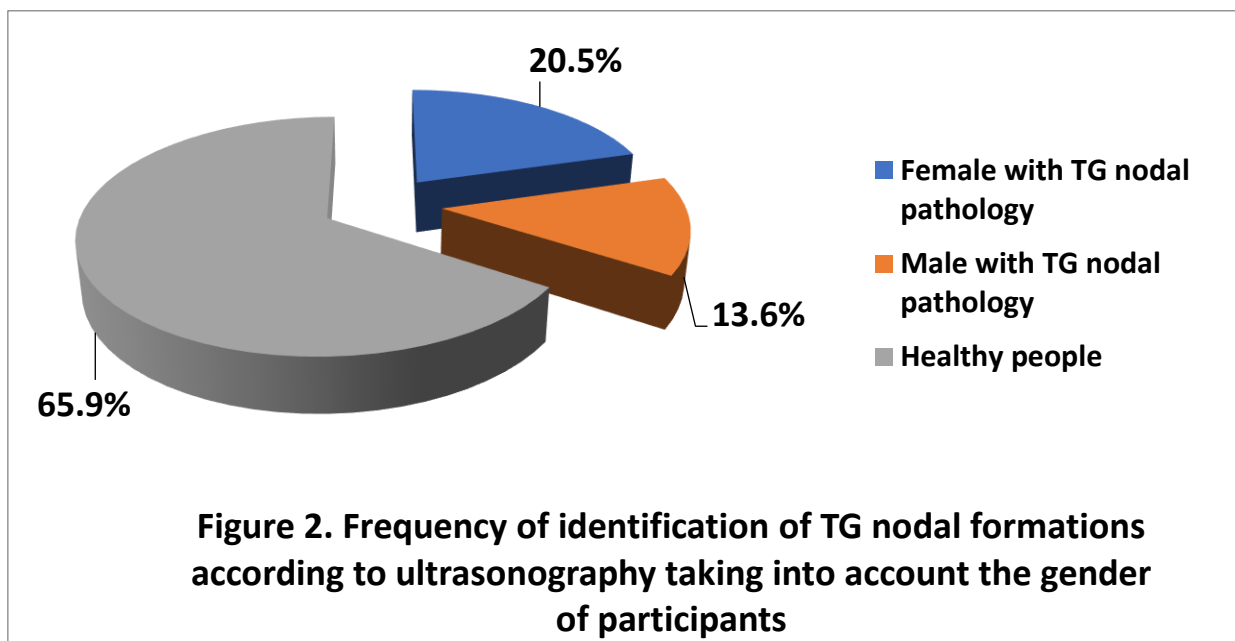
We carried out the retrospective analysis of TG ultrasonic screening results of the village Dolon the East Kazakhstan region aboriginals with the burdened radiation anamnesis in the past (residence in the specified settlement at the time of carrying out ground nuclear tests on Semipalatinsk Test Site). Ultrasound examination of a thyroid gland was conducted by ultrasonic EUB-405 scanner of Hitachi form completed with the high-frequency linear sensor (7.5 MHz). The number of the examined persons was 132 persons (69 women and 63 men). Data of the examined contingent on gender is demonstrated on figure 1.

The examined persons signed the informed consent to voluntary participation in medical examination on studying of thyroid gland condition. At ultrasonography the linear sizes (length, width, depth) of each TG lobule

and thickness of an isthmus were measured. Existence of nodal formations in body, their quantity and the sizes, features of localization of nodes was defined. Also the size of thyroid volume was calculated by J. Brunn formula.

By results of ultrasonic examination of TG we established that nodal formations are revealed with a frequency of 34.1% of cases. The analysis of TG nodal pathology prevalence depending on sex showed that on this indicator the female was in the lead (20.5%, fig. 2) and it is confirmed by numerous literary data [3, 6, 7].

Heterogeneity of TG tissue echostructure at nodal defeat was defined at the presence of hypo - or the isoechoic formations having the rounded or oval shape. Their sizes varied in the range from several millimeters to several centimeters and more. On the periphery nodal formations were surrounded with a well-marked hypoechoic rim.

We established that in structure of TG nodal pathology single nodes met more often (62.2%, including with a frequency among a female of 35.6%). Frequency of identification of multiple nodes was 37.8%, prevailing among women (24.5%).

On figures 3 and 4 TG ultrasonogram at single and multimodal defeat of the organ are presented. It should be noted that some authors consider that a nonnodular form of TG pathology in the oncological relation is more dangerous option. According to many researchers, nonnodular and multinodular forms of TG pathology have almost identical potential of malignancy: 3-9% and 6-9% respectively [8, 9, 10].

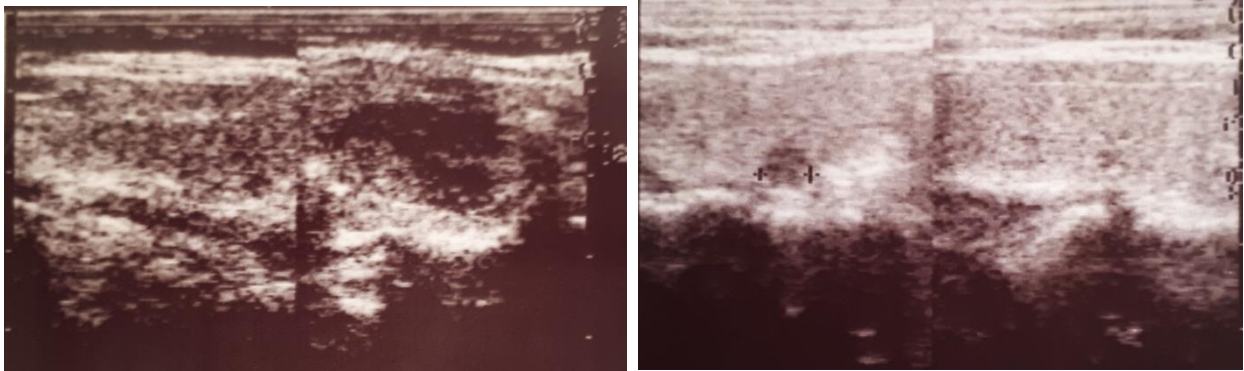

Figure 3. Thyroid gland ultrasonogram at single nodal defeat

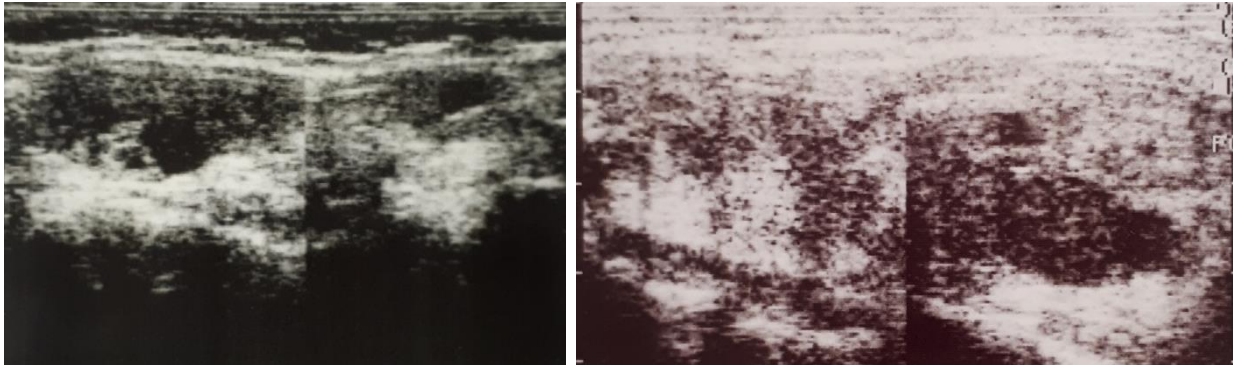
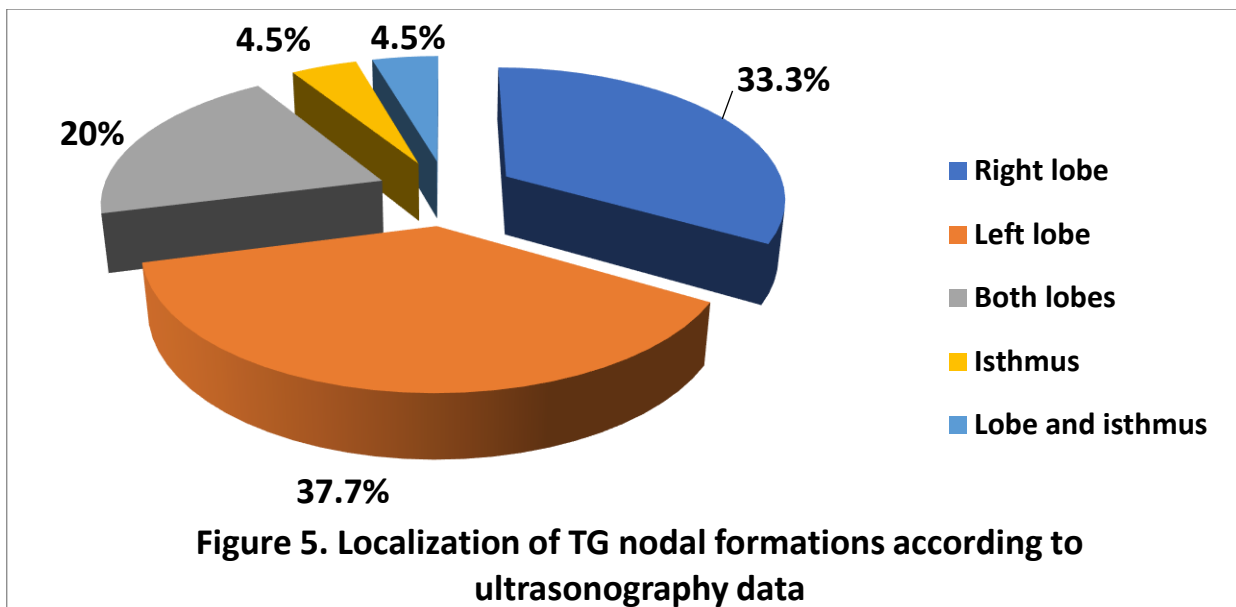

Figure 4. Thyroid gland ultrasonogram at multi nodal defeat

We analyzed features of localization of TG nodal formations. More often lobule nodal defeat, mainly left-sided revealed. Figure 5 shows the specific weight of TG nodal formations taking into account localization.

At single nodal defeat of TG single nodes up to 1 cm in size are noted in 64.3% of observations and 1 cm in size and more in 35.7% of observations. At multimodal pathology multiple nodes more than 1 cm in size prevailed, making 53.0% of cases; nodes up to 1 cm in size in combination with nodes of 1 cm in size were also more observed in 17.6% of cases.

Specific weight of multiple nodes up to 1 cm in size is noted in 29.4% of observations.

According to an ultrasonic morphometry and a calculation method we determined the volume of TG both at single, and at multinodal defeat taking into account gender of the examined persons. Table 1 shows this information.

Table 1. TG volume indicators at nodal pathology

Examined people	TG volume indicator, cm ³
People with TG nodal pathology	10.191±1.192
Women with TG nodal pathology	9.371±1.390
Men with TG nodal pathology	11.422±1.950
People with single nodal defeat of TG	9.898±1.690
Women with single nodal defeat of TG	9.004±2.179
Men with single nodal defeat of TG	11.090±2.838
People with multi nodal defeat of TG	10.675±2.278
Women with multi nodal defeat of TG	9.905±2.747
Men with multi nodal defeat of TG	12.086±5.370

From provided in the data table follows that single and multinodal damage of a thyroid gland in most cases was not followed by goitrogenic effect. Average values of TG volume at multinodal defeat, both at female patients, and at male patients appeared more, than at single nodal defeat.

Conclusion.

1. According to ultrasonography thyroid nodes are revealed at 34.1% of the examined residents of the village Dolon the East Kazakhstan region. Nodal pathology of TG had primary prevalence among female persons (20.5%).

2. In structure of thyroid nodal pathology the percent of identification of single and multiple nodes made 62.2% and 37.8% respectively.

3. The dominating localization of thyroid nodes was lobule – 71% (frequency of nodal defeat of the right lobule of 33.3%, the left lobule of 37.7%).

4. Frequency of identification of clinically significant thyroid lobules (the size of 1 cm and more) at single nodal damage of gland was 35.7%, at multinodal defeat – 70.6%.

5. Nodal defeat of TG in most cases was not followed by signs of goitrous transformation of organ. The size of thyroid volume at nodal defeat of TG was 10.191±1.192cm³, reaching at single nodal defeat 9.898±1.690cm³, and at multinodal defeat – 10.675±2.278cm³.

Reference:

1. Borman, K.R. Credibility and Clinical Utility of Thyroid Fine-Needle Aspiration Biopsy in a Teaching Hospital / K.R. Borman, A.T. Hume // Am. J. Surg. – 2015. – Vol. 170. – P. 638-642.

2. Haugen BR, Alexander EK, Bible KC, et al. 2015 American Thyroid Association Management Guidelines for Adult Patients with Thyroid Nodules and Differentiated Thyroid Cancer: The American Thyroid Association Guidelines Task Force on Thyroid Nodules and Differentiated Thyroid Cancer. *Thyroid*. 2016, Jan 1; 26(1): 1-133.

3. Fate of untreated benign thyroid nodules: results of long-term follow-up/ K. Kuma, F. Matsuzuka, T. Yokozawa [et al.] // *World J. Surg.* – 2014. – Vol.6518. – P. 495-498.

4. Ljung, A. Aspiration cytology of the thyroid gland / A. Ljung // *Compendium on Diagnostic Cytology: tutorials of cytology* / G. L. Wied, B. Marluce, C. M. Keebler [et al.]. – Chicago, 2012. – P. 340-345.

5. Tan G.H., Gharib H. Thyroid incidentalomas: management approaches to nonpalpable nodules discovered incidentally on thyroid imaging. 1997. *Ann Intern Med* 126:226-231.

6. Guth S, Theune U, Aberle J, Galach A, Bamberger CM. Very high prevalence of thyroid nodules detected by high frequency (13 MHz) ultrasound examination. 2009. *Eur J Clin Invest* 39:699-706.

7. Cooper D.S., Doherty G.M., Haugen B.R., et al. Management guidelines for patients with thyroid nodules and differentiated thyroid cancer. *Thyroid*. 2006. Vol. 16. P. 1-33.

8. Papini E., Guglielmi R., Bianchini A. Risk of malignancy in nonpalpable thyroid nodules: predictive value of ultrasound and color-doppler features // *J. Clin. Endocrinol. Metab.* 2002. Vol. 87. – P. 1941-1946.

9. Pelizzo M. R., Bernante P., Toniato A. S., Fassina A. Frequency of thyroid carcinoma in a recent series of 539 consecutive thyroidectomies for multinodular goiter // *Tumori*. 1997. Vol. 83. – P. 653-655.

10. Sachmechi I., Miller E., Varatharajah R. et al. Thyroid carcinoma in single cold nodules and cold nodules of multinodular goiters // *Endocr. Pract.* 2000. Vol. 6. – P. 5-7.

14.4. The Effect of Toxic Dust on the Vascular System

Olga A. Abeuova

doctor of medical sciences, professor of the department of pharmaceutical disciplines. Private institution "Academy "Bolashak"
(Karaganda, Kazakhstan)

Gulnara T. Murzalieva

candidate of pharmaceutical science, associate professor of the department of pharmaceutical disciplines. Private institution "Academy "Bolashak" (Karaganda, Kazakhstan)

Aigul K. Kaldybayeva

candidate of chemistry science, associate professor of the department of pharmaceutical disciplines. Private institution "Academy "Bolashak"
(Karaganda, Kazakhstan)

Kumiszhan S. Temireeva

senior lecturer. Private institution "Academy "Bolashak"
(Karaganda, Kazakhstan)

Gulmira N. Tukubaeva

senior lecturer. Private institution "Academy "Bolashak"
(Karaganda, Kazakhstan)

Zhannur A. Isina

master of chemical science, senior lecturer. Private institution
"Academy "Bolashak" (Karaganda, Kazakhstan)

Arailym Serikbai

master of biological science, senior lecturer. Private institution
"Academy "Bolashak" (Karaganda, Kazakhstan)

Kenzhegul Khashtai

master of chemical science, senior lecturer. Private institution
"Academy "Bolashak" (Karaganda, Kazakhstan)

The paper studied metabolic processes in the workers' body, depending on seniority. Revealed changes in the main components of connective tissue, nitric oxide levels and lipid profile parameters, which were pronounced at the experience of over 10 years, which is the result of the possible damage to the heart and vascular system. Introduction. Working conditions in the quarries of ferrous and non-ferrous metals are determined by technological processes, determined by various machines and largely climatic and geographical zones location career, producing fields and mining, and geographic characteristics. According to these conditions of work in a career characterized by combination of the harmful factors on the body work (noise, vibration, dust, gas). In order to detect early signs of lesions of the cardiovascular system were examined 142 workers employed in the development of manganese ores. Also were distinguished changes of serum cholesterol, lipid profile, violations NO-producing ability of the vascular endothelium. Investigated dust contains a mixture of compounds of manganese - 15%, iron - 3.4%, 0.1% - lead, silica - 0, 28%, mercury - 0, 005%, etc. In the analysis of the incidence of the adult population living in the area adjacent to the mine for the extraction of manganese ore, marked increase in the incidence of respiratory and cardiovascular system (CVS), exceeding the regional figure several times. In experimental hypercholesterolemia found that the introduction of manganese in the body of rabbits not only causes inhibition of atherosclerosis, but rather better for its development. [1]. Different views on the effect of manganese compounds on blood pressure, leading to hypotension as well as to hypertension [2, 3]. At the heart of the development and progression of cardiovascular disease in addition to atherosclerosis are functional vascular spasms, stress myocardial damage caused by the influence of factors on organza industrial environment. From the above, one of the objectives of the study was to identify the signs of defeat CVS in impact manganese dust. Materials and

methods. 142 workers occupied on mining manganese ores were surveyed. As control group were persons who don't have direct contact with a dust served. Group of donors were those living in environmentally friendly areas in Karaganda. In blood serum biochemical parameters set by the automated system, "horse", studied on device "Paragon" made by BECHMAN. In addition, the serum levels were determined: acid modified by R.V. Merkur'yeva, chondroitin sulfate - method of Nemeth-Csok and nitrogen oxide - the method of P.P. Golikov. [4]. Analysis of the data was carried out in a depending on length of service, and the person with the experience of 0-5 years (age 22-26 years) referred to the first group, 6-10 years (age 30-35) - in the second, 11 - 20 years (age 36-40 years) - in the third and with the experience of over 20 years (age 40 and older) - in the fourth. By a trade group made up mostly of drivers. 181 Results. The study found that the level Geksuronov acids in the blood increases in workers with increasing seniority and higher than the reference value in the 2nd, 3rd, 4th group of 40%, 51% and 63%, respectively. Made similar changes in chondroitin sulfate, in the 3rd and 4th groups the level reaches $0,605 \pm 0,06$ g / l and 0.7 ± 0.06 g / l, which is above the reference value of 71% and 98.3% Revealed changes in the main components of connective tissue, which is one of the protective systems capable of binding many toxic substances, and thus determine the body's resistance to adverse factors of production and the environment. Levels of nitric oxide, widely factor gradually lower than the value in control group ($4.39 \sim 0.7$ micro mol / l) and with a length of more than 20 years has reached the minimum - $1,49 \pm 0,16$ micro mol / l that may be associated with damage cells. According to the literature, developing high cholesterol can lead to a decrease in intracellular L-arginine, and thus contribute to lower levels of nitric oxide [5]. Attention is drawn to the activity of creatine phosphokinase (CPK) in the study group on followed on where its value is on the upper limit of normal or slightly exceeds it in the 1st and 2nd groups (respectively $117 \pm 11,8$ u and $120.8 \pm 15,4$ U). Most active CK observed in the third working group, comprising $244 \pm 15,7$ units. The high activity of CK, apparently due to the fact that it was the work of the second generation, whose parents worked for this company and reside in the territory, arrives to open development. Similar results are obtained if the activity of lactate dehydrogenase (LDH), the level of which was at the upper limit of normal W 1 st, 2 nd, 3 rd groups. These changes seem to indicate a change in the process's energy production. In parallel, there was a trend to an increase in cholesterol and TRT in the 1 st, 2 nd, 3 rd groups and significantly increased levels of cholesterol and triglycerides in group 4, where these values are lower than the reference value of 27% and 74%, respectively (Significant differences to the control). Total protein in the serum of workers in all groups fluctuated within normal limits. In the analysis of lipid profile we found out that the number of pre-beta-lipoprotein in all groups surveyed, does not change. At the same time the number of beta-lipoprotein (p-LP) began to decline somewhat compared with control values in the 1st, 2nd and 3rd

groups, while keeping within the physiological range (41% -72%), and in Group 4 their level rose sharply to $5 \pm 4,74\%$. The level of alpha-lipoproteins (A-LP) in the control group was $9,66 \pm 1,1\%$ and slightly changed in 1-3 groups, but in the fourth group dropped sharply - up to $5,7 \pm 1,25\%$, which is 41% below the reference value, and almost half the lower limit of the physiological norm (41%-72%), but in the 4th group its level raised to $7,5 \pm 4,74\%$. Whether level alpha -li-poproteins (A-LP) in control group made $9,66 \pm 1,1\%$ and slightly changed in 1-3 groups, but in the 4th group sharply went down - to $5,7 \pm 1,25\%$ that is 41% lower than control sizes and is almost twice less than the lower bound of physiological norm. Thus, in the study of metabolic processes in the body of workers, depending on the experience, we have identified certain changes \rightarrow determined by the main components of connective tissue, nitric oxide levels and indicators lilidogram that were pronounced after having worked for more than 10 years, suggesting a possible lesions of the cardiovascular system.

List of literature:

1. Novakova S.P., Dinoeva S.R. Effect of hexavalent chromium and manganese on experimental atherosclerosis // Hygiene and sanitation tariya. - 1977. - № 4. - S. 72-74.
2. Grybauskas P.S., Kushlzykayte M.Y., Akyalenem.A. The amount of manganese in the hair as an additional indicator of the early diagnosis of ischemic heart disease // Laboratory delo. A - 1985. № 10, - C. 629.
3. Ryabov O.I. Features of somatic disease in welders with chronic manganese intoxication // Med. Labor and Industry. Ecology 2003 - № 8. p. 38-41.
4. Golikov P.P., Nikolaev N.U., Gavrilenko I.A. Oxide of nitrogen and peroxide oxidation of lipids as factors of endogenous intoxication at urgent conditions // Pathological physiology. - 2000. - № 2. – p. 6-9.
5. Masur N. A. Dysfunction of endothelium, monoxide of nitrogen and coronary heart disease / Therapeutic archive - 2003 - No. 3. - p. 84-86. 182

14.5. Importance and Role of the Manager in the Activity of the City Polyclinic #20

Akerke R. Abzaliyeva

The establishment of the Almaty medical College "DIMED»
(Almaty, Kazakhstan)

Zhandos R. Abzaliyev

Kazakh National Medical University. S.D. Asfendiyarov
(Almaty, Kazakhstan)

Indira M. Mussina

Kazakh National University. Al-Farabi
(Almaty, Kazakhstan)

The dynamic development of Kazakhstan, the need to strengthen the health care system in our country sets the task of finding effective ways to improve the level of medical care for citizens.

In the light of the address Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev «Towards a competitive Kazakhstan, a competitive economy, a competitive nation» the national health care is facing the most important task - improving the health of the population, development and implementation of measures to promote the rapid introduction of advanced medical, resource-saving technologies, the transition to international principles of organization medical care, the achievement a high level of medical services to the population.

The rapid growth of the medical services market contributed to the expansion of the volume and range of the proposed medical technologies and services, improving their quality, the emergence of new organizational forms of work in clinics is a marketing and advertising service or a department of marketing.

The role of a Manager in the City Polyclinic #20 is slightly different from that of a Manager, as a Manager combining both a Manager and a marketer in one person.

The main role of the Manager in the hospital falls under the definition of the role of Mintzberg: as an interpersonal role-a link-providing external contacts and sources of information, contacts between patients-clients of the hospital and the administration, conflict resolution, the introduction of negotiations on behalf of the organization; as an information and representative role - searching for and receiving a variety of specialized information, which, understanding the organization and the external environment, successfully uses for the benefit of their business: correspondence with organizations and individuals, sending and processing e-mail, contacts with consumers, study trips; transfer of information for external contacts regarding policies, actions, hospital services, participation in presentations.

The main objectives of the marketing department are:

- study of the market, demand for certain types of medical services, study of pricing policy;
- study of the system of distribution and promotion of these services to the market to expand sales and markets, increase market share, increase profits and ensure the validity of decisions;
- organization and implementation of the contractual campaign through meetings and negotiations with the management of large organizations and companies in order to attach to medical care to our clinic on a contractual basis;

Ensuring citizens in the event of a specific medical case receiving medical care from the accumulated funds, coordinating patients inside the hospital;

- Monitoring compliance with the conditions of the contract;

- Favorable image of the medical organization, its sincere attitude to patients create psychological trust and,
- Ultimately, the medical and economic effect;
- Advertising of medical services, technologies and the latest equipment in accordance with the rules of advertising of medical services.

Managers of the marketing department in the course of their work take into account; the consumer's capabilities, namely the number, concentration, solvency, the structure of morbidity; the possibility of a medical institution-equipping the state of personnel, licensing of services, capital equipment of new equipment, commercial experience; the quality, level and availability of medical services-a set of services, their number, additional, desirable and mandatory services; opportunities to improve and update services, their novelty, practical and medical efficiency, equipped with the latest technology, professional level of specialists and their authority in other institutions.

The marketing department, which increases the volume of sales of goods and increases profits without spending additional funds, thereby increases its productivity. A large sales volume gives a more productive organization more money to invest their resources.

An important aspect of the marketing Department is the organizational legal framework – the use of various forms of contracts for medical care, which favorably affects the patient's choice of a particular type of service.

The legal framework is determined by the following legislative acts: the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the law "on health care system", the Law "on protection of health of citizens of Kazakhstan", orders and regulations of the Ministry of health of the Republic of Kazakhstan, the government, the Law "on insurance activities ", the law "on licensing", the law "on advertising" and more. Dr. Today, contracts are concluded with the leading enterprises of the Republic, large financial organizations, insurance companies, as well as with other medical organizations.

The legal framework is determined by the following legislative acts: the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the law "on health care system", the Law "on protection of health of citizens of Kazakhstan", orders and regulations of the Ministry of health of the Republic of Kazakhstan, the government, the Law "on insurance activities ", the law "on licensing", the law "on advertising" and many others. Today, contracts are concluded with the leading enterprises of the Republic, large financial organizations, insurance companies, as well as with other medical organizations.

Thus, marketing in health care is a system of principles, methods and measures based on a comprehensive study of consumer demand and the purposeful formation of offers of medical services by the manufacturer. Consequently, medical services provided to patients in various institutions have also become an integral part of market relations. There was a market for medical services.

References:

1. Meskon M., Albert M., Hedouri F. Fundamentals of management. - M.: case, 1997.
2. About the approval of rules of advertising of medical services, new methods and means of prevention, diagnosis, treatment, medical rehabilitation and issue of permission to their advertising: The Order of the Minister of Health of RK of 10.10.06. #472.
3. On the health care System: law of the Republic of Kazakhstan dated 04.06.03. #430.
4. Health protection of citizens of RK: the law of RK of 07.07.06. #170.

14.6. Ближайшие и отдаленные результаты аддукторотомии при врожденных вывихах бедра

Данияр Санжарович Бокин

Магистрант. Государственный медицинский университет города Семей (г. Семей, Казахстан)

Маратбек Токанович Аубакиров

Кандидат медицинских наук, врач высшей категории, заведующий отделением детской хирургии. Государственный медицинский университет города Семей (г. Семей, Казахстан)

Введение

Врожденный вывих бедра относится к наиболее распространенной и тяжелой патологии опорно-двигательной системы у детей, лечение которой представляет сложную задачу современной ортопедии. [3] Дисплазия тазобедренных суставов распространена во всех странах и несмотря на то, что изучению этой проблемы посвящено много исследований, она остается актуальной для всех возрастных групп. [1]

Термин «дисплазия тазобедренного сустава» ввел еще в 1925 г. Н. Hilgenreiner и определил его как неправильное, задержанное, извращенное развитие, которое может привести к подвывиху и вывиху головки бедра. В настоящее время различают следующие формы дисплазии тазобедренного сустава: предвывих (без смещения); подвывих (смещение головки бедра в пределах суставной впадины) — первичный и остаточный; вывих (полное смещение головки бедра) — боковой (переднебоковой), надацетабулярный, подвздошный (высокий) [5].

В связи с данными о высокой частоте заболеваний тазобедренного сустава у детей, трудностями диагностики и значительным процентом осложнений после проведенного лечения была обозначена цель исследования: изучить результаты лечения

врожденного вывиха бедра у детей с аддукторотомией и без аддукторотомией в период с 2015 г. по 2018 г.

В результате ретроспективного и проспективного анализа историй болезней детей, находившихся на лечении, выявлено 64 случая врожденной патологии тазобедренного сустава. В 73 % случаев возраст пациентов не превышает 1-го года (в среднем 3–6 мес.). Это позволяет говорить о том, что первичная диагностика дисплазий находится на высоком уровне. В целом первичная диагностика приходится на первые месяцы жизни ребенка, что улучшает прогноз.

При диагностике ВВБ основными клиническими симптомами у детей в возрасте до 1-го года являются: ограничение отведения бедра (99 % случаев), симптом «щелчка» (91 %), наружная ротация стопы (88 %) и асимметрия ягодичных складок (56 %). [2] Зачастую к ним добавляются более грубые нарушения: укорочение ноги (34 %) и деформация стопы на пораженной конечности (19 %). Для детей старше 1-го года более информативны следующие симптомы [2]: нарушение походки (96 %), высокое стояние большого вертела (83 %), симптом «неисчезающего пульса» (78 %). Причем симптома «щелчка» у них может и не быть, а вот ограничение отведения бедра существует в 100 % случаев.

При рентгенологической диагностике ВВБ значение имеет ацетабулярный индекс (АИ), который в норме составляет у новорожденных 20–30°, а у детей старше 5 лет 12–16°. [6] В исследовании величина АИ > 30° в 59 % случаев, что подтверждает дисплазию. Костная крыша в 26 % закруглена (при дисплазии), а в 74 % скошена (вывих/подвывих). Головка бедра в 23 % центрирована, а в 77 % — латерализация (при присоединении антеторсии). Слабое развитие ядер окостенения и расширение суставной щели наблюдается в 98,5 %, а разрыв линии Шелтона в 99 % случаев.

Лечение производится поэтапно и зависит от вида поражения. Оно не является одномоментным. Пациенты наблюдаются в течение 2–3 лет, а при возникновении осложнений в старшем возрасте наблюдение возобновляется. [8] Консервативное лечение в 57 % случаев занимает начальный этап лечения, а в 15 % случаев — как продолжение после оперативного вмешательства. [7] В 25 % прибегают сразу же к оперативному лечению в связи с тяжестью заболевания. Предпочтение отдают лейкопластырному вытяжению (в 58 % случаев); методу закрытого вправления головки бедра с последующим наложением гипсовой повязки (41 %) и применение шины Волкова (35 %). ЛФК и массаж проводятся практически всем пациентам (76 %) на том или ином этапе лечения. При выборе метода операции предпочтение отдается остеотомии таза по Солтеру (47 %), т. к. этот метод позволяет не прибегать во время операции к дополнительной деторсионно-варизирующей остеотомии бедра (этот метод неизбежен при наличии антеторсии (20 % случаев)). Классическое открытое

вправление головки бедра составляет 31 %. Прогноз заболевания при своевременно начатом лечении условно благоприятный. В случае недостаточных профилактических мероприятий развивается диспластический коксартроз, с необходимостью специального лечения, включая эндопротезирование. [9]

Материалы и методы исследования

Исследование основано на изучении результатов лечения 64 пациентов с врожденным вывихом бедра, находившихся в травматологическом отделении детской областной больницы г. Семей. Из них 48 девочек (75%) и 16 мальчиков (25%). Возраст пациентов составлял от 3 месяцев до 15 лет.

Всем пациентам было выполнено рентгенологическое исследование тазобедренных суставов, в 100% случаях было выявлено ВВБ.

Так же при диагностике ВВБ были выявлены такие клинические симптомы как: ограничение отведения бедра (95 % случаев), симптом «щелчка» (93 %), наружная ротация стопы (79 %) и асимметрия ягодичных складок (61 %), укорочение ноги (29 %) и деформация стопы на пораженной конечности (14 %). У детей старше 1-го года: нарушение походки (96 %), высокое стояние большого вертела (74 %).

Пациенты были разделены на две группы: первая группа пациентов 18 (28,2%) получили консервативное лечение, второй группе была выполнена аддукторотомия у 46 (71,8%).

Результаты исследования

При анализе пациентов, которым была применено консервативное лечение, осложнения возникли у 10 (55,5%). Из них у 7 (38,8%) коксартроз, у 3 (16,7%) укорочение конечности.

При анализе пациентов, которым была проведена аддукторотомия, осложнений не выявлено.

Вывод:

Таким образом, по нашим данным у пациентов с врожденным вывихом тазобедренных суставов после аддукторотомии осложнений не выявлено, а при консервативном лечении - зарегистрировано у 55,5% больных различные осложнения.

Литература:

1. Шапошников Ю.Г. (ред.) Травматология и ортопедия. Руководство для врачей. т. 3, 2007, с. 145.
2. И.А. Мошкович. Оперативная ортопедия. М.; 2009, с. 38–42.
3. М.В. Волков, Г.М. Тер-Егизаров, Г.П. Юкина. Врожденный вывих бедра. М.; 2007, с. 98.
4. Куценко Я.Б., Рулла Э.А., Мельник В.В. Врожденная дисплазия тазобедренного сустава. Врожденные подвывих и вывих бедра. Киев, 2002, с. 189.

5. Ультрасонография в диагностике и лечении дисплазии тазобедренного сустава у детей. Руководство по сонографии тазобедренного сустава. Р. Граф, П. Фаркас, К. Лерхер и др.- Vilnius, med. diagnost. centros, 2001, с. 345.

6. Вовченко А.Я., Копейкин И.И., Полищук Т.А. К вопросу о ранней диагностике и лечении наиболее распространенных заболеваний опорно-двигательного аппарата у детей. Здоровье Украины, № 3, 2007, с. 287.

7. А. Г. Баиндурашвили, С.Ю. Волошин, А.И. Красков. Врожденный вывих бедра у детей грудного возраста. Клиника, диагностика, консервативное лечение. С. — П. 2010, с. 256–260.

8. Ерекешов А.Е. Врожденный вывих бедра у детей. Казань, 2010, с. 156.

9. Артроскопическая хирургия тазобедренного сустава — Миронов С.П. — Практическое пособие. М.; 2004, с. 120.

14.7. Результаты сравнительного анализа оперативных методов лечения полного вывиха акромиального конца ключицы

Асхат Кабдешов

Магистрант 2-го года обучения, профиль «Медицина».
Государственный медицинский университет города Семей
(г. Семей, Казахстан)

Ахметкали Зейнолдаевич Дюсупов

Профессор кафедры «Неотложная медицина». Государственный медицинский университет города Семей (г. Семей, Казахстан)

Целью исследования является сравнение оперативных методов лечения полного вывиха акромиального конца ключицы

Ключевые слова: политравма, вывих, остеосинтез, сравнения.

Актуальность

До настоящего время актуальной проблемой в травматологии остается лечение вывихов акромиального конца ключицы. Частота вывиха акромиального конца ключицы колеблется от 1,5% до 26% от всех вывихов [2, с. 66–67], [3, с. 18], [4, с. 329], [8, с. 59–61], [11, с. 195.], [12, с. 78–84.] и находится на 3-ем месте после вывиха плеча и вывиха предплечья. Наиболее часто это повреждение встречается у рабочего населения в возрасте от 21 до 40 лет. Существует 4 типа повреждения [1], [5, с. 52–53.], [6, с.141], [7, с. 42–43.], [9, с. 65–66.], [10, с. 276–278.], [13, Vol. 15, № 1, – Р. 14.]: повреждение, не сопровождающееся вывихом ключицы (ушибы, растяжения связочного аппарата, кровоизлияния в сустав), подвывих ключицы (полный разрыв акромиально-ключичного сочленения при целостности клювовидно-

ключичной связки), вывихи ключицы (полный разрыв акромиально-ключичной и ключично-клювовидной связок) и редкие вывихи ключицы (под клювовидные, под акромиальные, luxatio suprascapularis).

Существует достаточно много известных методов восстановления акромиально-ключичного сочленения. Насчитывается свыше 200 оперативных методов лечения данного повреждения, что свидетельствует об отсутствии оптимального способа лечения. К оперативным методам лечения, проводимые на базе БСМП г. Семей относят: восстановление винтами, крючковидной пластиной, лавсанопластикой, аппаратом внешней фиксации Илизарова, закрытой фиксацией спицами и много других методов. Несмотря на такое множество методов операции сталкиваются с определенными проблемами при лечении вывихов акромиального конца ключицы, такие, как рецидивы вывиха ключицы, необходимость дополнительной внешней иммобилизации, длительное реабилитационное лечение, отсутствие объективных критериев сроков удаления фиксаторов. Наиболее распространенным способом оперативного лечения акромиально-ключичного сочленения, как в Казахстане, так и за рубежом в последнее время является фиксация крючковидной пластиной [13, Vol. 15, № 1 – P. 14.], [14, Vol. 14. – P. 255–261.], [16, Vol. 27. – P. 121.], [17, Vol. 9. – P. 413–416.], [18, Vol. 353. – P. 10–17].

Материалы и методы исследования

Исследование основано на изучении результатов оперативного лечения 82 больных с полным вывихом акромиального конца ключицы в отделении травматологии БСМП г. Семей за период с 1.01.2015 по 01.10.2018 годы.

Из них 79 (96,4%) составили люди трудоспособного возраста, 2 (2,4%) юношеского возраста, 1 (1,2%) старческого возраста. Мужчин было 77 (93,9%), женщин 5 (6,1%). Возраст больных колебался от 17 до 64 (42,4% ± 24,6). Виды получения травм у пациентов: бытовые-30 (24,6%), уличные – 41 (50%), спортивные – 3 (3,65%), дорожно-транспортные – 5 (6%), производственные – 3 (3,65%) пациентов. Всем пациентам проведено оперативное лечение: с использованием малеоларного винта под акромионом – 23 (28%) (1-я группа), малеоларного винта через акромион – 15 (18,3%) (2-я группа), крючковидной пластины – 28 (34,14%) (3-я группа), лавсановой ленты – 7 (8,53%) (4-я группа), спицей Илизарова – 5 (6,09%) (5-я группа), аппаратом внешней фиксации Илизарова – 4 (4,87%) (6-я группа). Средняя длительность операции составило с использованием малеоларного винта под акромионом – 84 мин., малеоларного винта через акромион – 91 мин., крючковидной пластины – 62 мин., лавсановой ленты – 87 мин., спицей Илизарова – 24 мин., аппаратом внешней фиксации Илизарова – 45 мин. Среднее количество койко-дней в стационаре с момента операции до выписки в днях: 1-я группа -

5,5 дней, 2-я группа - 5,5 дней, 3-я группа – 5 дней, 4-я группа – 7 дней, 5-я группа – 4 дня, 6-я группа – 4,85 дней.

Всем пациентам выполняли рентгенологическое исследование ключицы, позволившее выявить полный вывих акромиального конца ключицы что явилось достоверным признаком для госпитализации с хирургическим вмешательством. Наряду с этим всем больным выполнено ЭКГ и клиничко-лабораторные исследования, осмотр терапевта и анестезиолога.

Все пациенты разделены на группы с использованием малеоллярного винта под акромионом – 1-я группа, малеоллярного винта через акромион – 2-я группа, крючковидной пластины – 3-я группа, лавсановой ленты - 4-я группа, спицей Илизарова 5-я группа, аппаратом внешней фиксации по Илизарова – 6-я группа.

Результаты и обсуждения

При анализе течения послеоперационного периода у больных 1-й группы было выявлено 2 (8,69%) осложнений в виде миграции металлоконструкции. Во 2-й группе осложнении выявлено – 4 (26,66%) в виде контрактуры плечевого сустава на стороне операции не влияющая на условия жизни. В 3-й группе осложнении выявлено – 4(14,28%) в виде контрактуры плечевого сустава на стороне операции не влияющая на условия жизни. В 4-й группе осложнение выявлено – 1(14,28%) в виде рецидива вывиха ключицы возникшая через 1-ую неделю. В 5-й группе осложнение выявлено - 1(20%) в виде миграции спицы. В 6-й группе осложнении выявлено - 1(25%) в виде воспаления мягких тканей вокруг спиц, которая купировалась приемом антибиотиков, НПВС, обильным смачиванием растворами антисептиков на перевязках. Умерших нет. В группах 1,2,3,4 на 5-10 сутки была рекомендована лечебная физкультура, в группах 5,6 конечность на стороне повреждения дополнительно была фиксирована к телу плече-лопаточным бандажом, гипсовой иммобилизацией на 4-6 недель.

Выводы:

При сравнительном анализе пациентов выявлено что 86% полученной травмы это бытовые и уличные в основном падения с высоты своего роста, что говорит о легкости с низкокинетичным воздействием на область надплечья для получения данной травмы. 96% пациентов являются работоспособной группой что не мало важно при выборе метода лечения с коротким реабилитационным периодом с возможностью ранней нагрузки на конечность.

Оперативные методы лечения вывихов акромиального конца ключицы с использованием малеоллярного винта под акромионом, малеоллярного винта через акромион, крючковидной пластины, лавсановой ленты наряду с технической простотой обеспечивают надёжную фиксацию необходимую для полного восстановления повреждённого связочного аппарата. Нет необходимости в гипсовой

иммобилизации в послеоперационном периоде позволяет в короткие сроки восстановить функцию верхней конечности. Недостатками методики с использованием крючковидной пластины, винтов, являются более выраженная травматичность и необходимость повторного оперативного лечения по поводу удаления металлоконструкции. Использование аппарата внешней фиксации по Илизарову, устраняют данные недостатки, но наличие массивной металлоконструкции и необходимость ухода за аппаратом, уход за спицами в послеоперационном периоде причиняют некоторые неудобства пациентам с данной патологией. Трансартикулярная фиксация вывиха ключицы спицами также устраняет недостатки погружных видов операции, можно проводить операцию под местной анестезией, но при этом имеет высокий процент осложнения как миграция металлоконструкции, необходимость постоянного ухода за спицами, неудобства связанная с фиксацией верхней конечности бандажом или гипсовой лангетой. Фиксация вывиха лавсаном имеет положительные качества погружных видов синтеза и дополнительно имеет положительное качество как отсутствие необходимости повторной операции по поводу удаления фиксирующего устройства. На ряду с этим эта методика имеет высокие риски рецидива вывиха ключицы.

Литература:

1. Варданян Ш.Г. Аппаратное лечение акромиальных вывихов ключицы. Дис. канд. мед. наук. – Ереван, 1990.
2. Гонгальский В.И., Кваша В.П. // Ортопедия, травматология и протезирование. – 1989. – № 11. – С. 66–67.
3. Данабаев М.Д. Хирургическое лечение вывихов и переломо-вывихов ключично-акромиального сустава: Авто реф. канд. мед. наук. – Ташкент, 1991. – 24, с. 18.
4. Иванов Г.А. Стабильная фиксация и раннее функциональное лечение вывихов и переломо-вывихов акромиального конца ключицы: Дис. канд. мед. наук. – Горький, 1980. – 329 с.
5. Ищенко В.П., Ищенко И.В. // Ортопедия. травматология и протезирование, – 1989. – № 1. – С. 52–53.
6. Колесников Ю.П., Свиридов А.И., Дубровин Г.М. Вывихи и переломы ключицы. – Воронеж, 1992. – 141 с.
7. Михельсон Э.Р., Чайка И.А. // Ортопедия, травматология и протезирование. – 1987. – № 6. – С. 42–43.
8. Сальников В.П., Шерепо К.М. // Актуальные вопросы травматологии и ортопедии. – 1980. Вып. 22. – С. 59–61.
9. Ткаченко С.С. // Остеосинтез. – М.: – Медицина, 1987. – С. 65–66.
10. Трубников В.Д. // Заболевания и повреждения опорно-двигательного аппарата. – Киев: Здоровья, – 1984. – С. 276–278.

11. Шигабутдинов Р.А. Клинико-биомеханическое обоснование и лечение повреждений акромиально-ключичного сочленения: Эксперим. клинич. исслед. / Дис. канд. мед. наук. – Казань, 1982. – 195 с.

12. Юмашев Г.С., Епифанов В.А. // Оперативная травматология и реабилитация больных с повреждением опорно-двигательного аппарата. – М. Медицина. – 1983. – С. 78–84.

13. Fadel G.E., Scullion J.E. (2002) Hook plate fixation for Lateral clavicular malunion. // AO Dialogue. – 2002. – Vol. 15, № 1. – P. 14.

14. Harris T., Lynch S. (2003) // Curr Opin Orthop. – 2003. – Vol. 14. – P. 255–261.

15. Henkel Th., Oetiker R. and Hackenbruch W. (1997) Die Behandlung der irischen AC-luxation TossyIII durch Bandnaht und temporare Fixation mit Clavicula - Hakenplatte. // Swiss Surgery: – 1997. – № 3. – P. 160.

16. Krueger-Franke M., Siebert C.H., Rosemeyer B. // Br. J. Sports. Med. – 1993. – Vol. 27. – P. 121.

17. Lindsey R.W., Gutowski W.T. // Orthopedics. – 1986. – Vol. 9. – P. 413–416.

18. Phillips A.M., Smart C., Groom A.F. // Clin Orthop. – 1998. – Vol. 353. – P. 10–17.

19. Urist M.R. // J. Bone Joint. Surg. Am. – 1946. – Vol. 28. – P. 813–837.

14.8. Радиациялық медицинаның физикамен байланысы

Кульсара Турсунғалиевна Кусаинова

аға оқытушы. НАО «Семей медицина университеті»
(Семей қ., Қазақстан)

Көптеген физикалық құбылыстар, физика заңдарын білу диагностика мен емдеудің жаңа әдістерін жасауға мүмкіндік береді. Қазіргі кезде көптеген физикалық әдістер әртүрлі ауруларды диагностикалауда, дәрі-дәрмектік препараттардың әсер ету механизмін анықтауда, емдеуді бақылауда кең түрде қолданылады.

Қазіргі кезде радиоактивті заттар және иондаушы радиацияның көздері, радиоактивті ыдырау құбылысы, басқа да ядролық құбылыстар медицинада ауруды диагностикалау мен емдеуде кең түрде қолданылуда. Радиоактивті заттар туралы айтқан кезде радиоактивтілік деген ұғымға тоқталып кетейік.

Радиоактивтілік дегеніміз белгілі бір элементтердің орнықсыз ядроларының өздігінен (ешбір сыртқы әсерсіз) ерекше бір сәулелер шығара отырып, басқа элементтердің ядроларына айналу қасиеті. Осы ерекше сәулелерді радиоактивті немесе иондаушы сәулелер деп атайды. Жалпы радиоактивті сәулелерге табиғаттары әртүрлі, кейбір

ұқсас қасиеттері бар үш түрі сәуле жатады: альфа, бета және гамма (α, β, γ).

Радиоактивті ыдыраудың негізгі түрлері мыналар: альфа-ыдырау, бета-ыдырау. Ал бета-ыдыраудың өзінің үш түрі бар: электронды, позитронды ыдыраулар және е-қармау. Осыларға жеке-жеке тоқталып кетейік.

Альфа-сәуле альфа-ыдыраудың нәтижесінде пайда болады. Осы кезде ядро өздігінен түрленіп, альфа-бөлшек пайда болады. Пайда болған альфа-бөлшек гелий атомының ядросы болып табылады.

Бета-сәуле бета-ыдырау кезінде пайда болады. Бета-ыдыраудың электронды түрінде ядро өздігінен түрленіп, ядродан электрон ыршып шығады, ал позитронды ыдырау кезінде ядродан позитрон ыршып шығады. Ядро ішінде электрондар болмайтындықтан, олар бета-ыдырау кезінде нейтронның протонға түрленуі нәтижесінде пайда болады. Сонымен қатар ядроның ішінде позитрондар болмайтындықтан, олар бета-ыдырау кезінде протонның нейтронға түрленуі нәтижесінде пайда болады. Гамма-сәуле альфа- және бета-ыдырау кезінде пайда болуы мүмкін.

Радиоактивті заттың кез келген үлгісінде өте көп радиоактивті атомдар болады. Бұл атомдар бір мезгілде ыдырамайды. Радиоактивті ыдыраудың сипаты кездейсоқ және ол сыртқы шарттарға байланысты емес: біз белгілі бір ядроның қашан ыдырайтынын нақты айта алмаймыз. [1, 142-147 б.]

Органикалық қосылыстардың иондаушы сәулеленумен тікелей өзара байланыстары кезінде қозған молекулалар, иондар, радикалдар пайда болуы мүмкін. Химиялық жағынан белсенділігі жоғары осы қосылыстар биологиялық жүйенің қалған молекулаларымен өзара әсерлесіп, генетикалық аппараттың, мембрананың, жасушаның басқа құрылымдарының зақымдануына, соңында бүкіл ағзаның функцияларының бұзылуына әкеліп соғады. Иондаушы сәулелену биологиялық объектіге ғана әсер етіп қоймайды, жасушалардың тұқымқуалаушылық аппараты арқылы келесі ұрпаққа да әсер етеді. [3, 620-621 б.]

Ағзаның ішіне өкпе, тері, ас қорыту мүшелері арқылы иондаушы сәулелер көздері түскенде ағза іштей сәулеленеді. Олар тек иондаушы сәулелер ретінде емес және де улы заттар ретінде де аса қауіп туғызады. Іштей сәулелену сырттай сәулеленуге қарағанда өте қауіпті, өйткені ішке түскен сәуле қорғанбаған ішкі мүшелерді үздіксіз сәулелендіреді. Иондаушы сәулелердің әсерінен адам ағзасының құрамды бөлігі болып табылатын су ыдырап, заряды әртүрлі иондар түзіледі. Пайда болған бос радикалдар мен тотықтырғыштар тінді тотықтырып, бұза отырып, тіннің органикалық затының молекулаларымен өзара әсерлеседі. Сөйтіп зат алмасу үрдісі бұзылады. Қанның құрамы өзгереді - эритроциттер, лейкоциттер, тромбоциттер мен нейтрофилдердің мөлшері азаяды. Қанды жасайтын

мүшелердің зақымдануы адамның иммундік жүйесін бұзып, инфекциялық өзгерістерге әкеледі. Қатты сәулелермен туындаған ионизация жасушаларда бос радикалдардың - электроны жетіспейтін атомдар мен молекулалар, пайда болуына әкеледі. Бос радикалдар әрі қарай реакцияға түсіп, келесі бос радикалдардың пайда болуының тізбекті реакциясын тудырады. Соның нәтижесінде зат молекуласының құрылымы, жасушалар мен ДНҚ молекулаларының тұтастылығы бұзылады. Бірақ бұл зиянды әсерімен қатар радиоактивті сәулелердің адамның түрлі мүшелерінің ауруларын диагностикалап, алдын алып, әрі қарай емдеуде маңызы зор.

Медицинада радиоактивтілік құбылыстарды негізге ала отырып, әртүрлі мүшелердің ауруларын диагностикалау мен емдеу әдістері кең түрде қолданылуда.

Радионуклидтердің медицинада қолданылуын екі топқа бөліп көрсетуге болады. Бірінші топқа диагностикалық және зерттеу мақсатында радиоактивті индикаторларды (таңбаланған атомдар) қолданатын әдістер жатады. Ал екінші топ әдістері радионуклидтердің иондаушы сәулеленуін пайдаланып, биологиялық әсер ете отырып, емдік мақсатта қолдануға негізделген.

Таңбаланған атомдар әдісінің мәні мынада, ағзаға радионуклидтерді енгізіп, тіндер мен мүшелердегі олардың орналасқан жері мен белсенділігі анықталады. Осылайша мысалы, қалқанша без

ауруын диагностикалау үшін ағзаға $^{125}_{53}I$ немесе $^{131}_{53}I$ радиоактивті иод енгізеді. Радиоактивті иодтың таралымының арту жылдамдығы бойынша қалқанша бездің күйі туралы диагностикалық қорытынды шығаруға болады. Қалқанша бездің обыры түрлі мүшелерге метастаза беруі мүмкін. Олардағы радиоактивті иодтың жинақталуы метастазалар жайында ақпарат беруі мүмкін.

Изотопты индикаторларды қолдана отырып, ағзада зат алмасуды бақылауға болады. Ағзадағы сұйықтықтардың көлемін тікелей анықтау қиын, таңбаланған атомдар әдісі осы мәселені шешуге мүмкіндік береді. Тірі ағзаға радиоактивті атомдар аз мөлшерде енгізілетіндектен, олар жіне олардың ыдырауы кезіндегі өнімдері ағзаға зиян келтірмейді. [3, 626-628 б.]

Кең таралған диагностикалық әдістердің бірі - радионуклидті сәулелік диагностика. Әртүрлі радионуклидтер зерттеу мақсатына қарай ағзаға фармпрепараттармен бірге енгізіледі. Бұл заттар керекті мүшеде жинақталып, радиоактивті гамма - сәулелердің ішкі көздеріне айналады. Осы сәулеленуді ағзадан тыс тіркеу арқылы, мамандар белгілі бір мүшеде жүріп жатқан үрдістерді сараптап, мәліметтер алады.

Радионуклидті диагностика әдістерінің мәні мынада, қанға, тыныс алу жолдарына, адамның ас қорыту жолына әдетте радионуклидтер бар заттар енгізіледі. Осы заттарды радиофармпрепараттар деп атайды. Радиофармпрепараттар дегеніміз (РФП) молекуласында

радиоактивті нуклид бар химиялық қосылыс. Осы затты адамға диагностикалық мақсатта енгізуге рұқсат етілген. Диагностикалық РФП-ң ерекшелігі фармакологиялық эффектінің болмауы. Радиоактивті изотоптар «таңбалар» болып табылады, олар арқылы мүшедегі белгілі бір не басқа препараттың болуы жайында айтуға болады. Радионуклидтердің және олармен «таңбаланған» препараттардың көптүрлілігінің арқасында қазіргі кезде адам ағзасының кезкелген физиологиялық және морфологиялық жүйелерін оқып - үйренуге болады: жүрек - қантамырлар, қан түзуші, зәр шығару, су - тұз алмасу, тыныс алу, ас қорыту, лимфа жүйелері және басқа да.

Радионуклидті диагностикалық зерттеулер екі мақсатқа жету үшін қолданылады:

1) мүшенің не жүйенің функциясын және ауру кезіндегі олардың функциясының өзгерісін бағалау;

2) мүшелердің анатомиялық кескінін алу үшін. Қойылған мақсатқа байланысты радиоизотопты зерттеуді жүргізудің екі тәсілі бар.

Бірінші тәсілі - мүшенің функциялық қызметін зерттеу. Осы жағдайда белгілі бір мүшеге берілген уақытта радиофармпрепаратпен бірге түскен радионуклидтер сәулелендіретін радиоактивті гамма-кванттар бір не бірнеше есептеуіштермен (счетчиктер) тіркеледі. Алынған мәліметтер бойынша мүшедегі изотоптың жиналуының, оның максимал мөлшерінің, біртіндеп шығарылу қисығы салынады. Осы әдіс арқылы радиоактивті йодтың көмегімен қалқанша без функциясының жоғарылауы, қалыпты болуы және төмендеуі жайында айтуға болады. Осылайша бауырдың бірқатар заттарды бейтараптандыру функциясы бағаланады.

Екінші тәсілі мүшенің қалыпты және патология кезіндегі кескінін алу. Мүшеден сәулеленген гамма-кванттар арнайы құралмен тіркеледі. Гамма-кванттың кеңістікте таралуын оқып-зерттей отырып, мамандар ағзаның бір бөлігінің, мүшенің не жүйенің құрылымдық-топографиялық ерекшеліктері жайында мәліметтер алады. Осылайша жүректің, бауырдың, бүйрек үсті бездерінің, көкбауырдың, қалқанша бездің, бүйректің кескіндері алынады.

Радионуклидті диагностиканың негізгі мәселесінің бірі-радиоактивті нуклидті таңдау. Оларға қойылатын талаптар мыналар: пациентке радиациялық әсерінің (сәулелік) аз болуы, жартылай ыдырау периодының оңтайлығы (бірнеше сағат), гамма-сәулені тіркеудің ыңғайлығы. Қазіргі кезде аса кең қолданылатын радионуклидтер

мыналар: ^{131}I , ^{123}I және метастабильді технеций ^{99m}Tc . Өте кең тараған және жиі қолданылатын радионуклид метастабильді технеций ^{99m}Tc

болып есептеледі. Оның жартылай ыдырау периоды 6 сағат, ал толық ыдырауы бір тәулік.

Диагностиканың келесі бір маңызды әдісі томография болып табылады. Бұл әдісте әртүрлі физикалық құбылыстар, әсіресе гамма-фотондар эмиссиясы, жұпты аннигиляция реакциясы, ядролық магниттік резонанс құбылысы қолданылады. Осы құбылыстар негізінде бірфотонды эмиссиялық томографтар, позитрон - эмиссиялы томографтар (ПЭТ), магниттік резонансты МР томографтар жасалған. Аталған томографтар жеке мүшенің бір бөлігінің, жеке бір мүшенің, тіпті бүкіл ағзаның қабатты кескінін (суретін) алуға мүмкіндік береді. Кейбір томографтар мүшенің анатомиялық құрылымдарын ажыратса, ал кейбіреулері қандай да бір мүшедегі функциялық үрдістерді де ажыратады.

Қолданатын әдісіне қарай бір фотонды эмиссиялы компьютерлік томография (ОФЭКТ) радионуклидті диагностикаға ұқсас. Осы әдісте пациентке алдын ала маркеры бар радиофармпрепарат енгізеді, мысалы, жоғарыда айтылған метастабильді технеций. Алғашында оның ядролары метастабильді қозған күйде болады. Осы ядролар негізгі, тұрақты күйге өткенде гамма- фотондар сәулелендіреді. Оның жартылай ыдырау периоды 6 сағат болғандықтан, пациенттердің көп зерттеулерін жүргізуге болады. Гамма- кванттарды тіркеу коллиматор деп аталатын арнайы қондырғыда жүргізіледі. Бір фотонды эмиссиялы компьютерлік томографтардың рентгендік томографтармен салыстырғанда ажыратқыш қабілеті төмен (3-5 мм ғана), бірақ олар зерттелетін мүшедегі функциялық үрдістерді зерттеуге мүмкіндік береді.

Позитрон-эмиссиялы томографтың басты идеясы жұптың аннигиляция реакциясына негізделген: электрон мен позитрон өзара әсерлесе отырып, бірін-бірі «жойып», қарама-қарсы бағытта ұшып кететін екі гамма- квантты тудырады. Осы реакцияны жүзеге асыру үшін ағзаға немесе зерттелетін мүшеге позитрондарды енгізу керек. Алдыңғы әдістердегідей, ағзаға позитронды сәулелендіріп, ыдырайтын радионуклид бар радиофармпрепарат енгізіледі. ПЭТ-та зерттеу тәжірибесінде флюородиокси глюкоза FDG^{18} қолданылады. Ісік жасушалары қалыпты жасушалармен салыстырғанда глюкозаны 19 есе артық жұтады. Сондықтан FDG ең алдымен ісік құрылымдарында жиналады. Бұл ПЭТ әдісінің өте ақпараттық әдіс екендігін көрсетеді.

Томографияның аса перспективті және дамушы әдісі ПЭТ/КТ кешенді томографтары болып табылады. Олар рентгенді томограф пен ПЭТ әдістемесінің артықшылықтарын үйлестіреді. [1, 168-172 б.]

Радионуклидтерді терапиялық мақсатта қолданады: тері ауруларын емдеуде, қатерлі ісіктерді жою үшін. Радионуклидтерді емдік мақсатта қолдану негізінен гамма- сәулелерді қолданумен байланысты. Энергиясы жоғары гамма-сәулелерді қолдану терең жатқан ісіктерді жоюға мүмкіндік береді, ал беттік орналасқан мүшелер мен тіндерге оның зиянды әсері аз. [2, 641 б.]

Онкологиялық ауруларды емдеу үшін сәулелік радиоизотопты терапия қолданылады. Бұл әдістерде көбінесе ^{60}Co кобальт изотопының қондырғысынан алынатын энергиясы жоғары гамма сәулелерін пайдаланады. Гамма- терапия дегеніміз гамма сәулелердің көмегімен онкологиялық ауруларды емдеу әдісі.

Энергиясы 35 МэВ болатын гамма-фотондардың қатты сәулеленуі бетатрондарда алынады. Осындай сәулеленудің энергиясының ең максимал шамасы 6-8 см тереңдікке беріледі. Олардың 5 см тереңдікте жұтылуы максимал болады. Қатты электромагниттік сәулелердің осындай ерекшелігі аралық тіндерді зақымдамай, терең орналасқан құрылымдарға әсер етуге мүмкіндік береді. Иондаушы сәулелер терапиясының перспективті бағытының бірі «протонды терапия». Протондар шоғырымен емдеу қазіргі таңда дүниежүзінің 20-дан астам емдеу орталықтарында жүргізіледі.

Онкологиялық ауруларды емдеуде альфа-бөлшектер нейтрондар ағынымен бірігіп қолданылады. Ісікке ядролары нейтрондар ағынының әсерінен реакцияға түсіп, нәтижесінде альфа-бөлшектер түзілетін элементтерді енгізеді. [1, 176, 178 б.]

Ядролық энергетиканың дамуы мен иондаушы сәулеленудің ғылымның, техниканың және медицинаның әртүрлі салаларына кеңінен енуі адамға радиациялық және қоршаған ортаның радиоактивті заттармен ластануына әлеуетті қауіп төндіреді. Радиоактивті заттармен тікелей кәсіби байланыс жасайтын адамдардың саны артуда. Өндірістің кейбір үрдістері, атом энергиясы мен қуатты күшейткіштерді қолдану радиоактивті қалдықтардың қоршаған ортаға шығуына қауіп төндіреді. Бұл ауаның, су көздерінің, топырақтың ластануына әкеледі, бұл ағзаға жағымсыз әсерлер тигізеді. Дәрігерлер өндірістік бөлмелердің және қоршаған ортадағы объектілердің радиоактивті ластануы дәрежесін, иондаушы сәулеленуден қорғануды есептеуге міндетті. Медицина мәселелерінің бірі адамды иондаушы сәулеленуден қорғау болып табылады. [1, 144 б.]

Әдебиеттер тізімі:

1. В.Ф. Антонов, А.М. Черныш, Е.К. Козлова, А.В. Коржуев. Физика и биофизика. Москва, 2008 г. – 336 с.
2. А.Н. Ремизов, А.Я. Потапенко. Курс физики. Москва, 2008 г. - 702 стр.
3. А.Н. Ремизов. Медицинская и биологическая физика. Москва, 2016 г. – 656 с.

14.9. Краткий обзор литературных данных по причинам рождения крупновесных детей

Назым Муратбековна Аильбаева

Магистрант. Некоммерческое акционерное общество «Медицинский университет Семей», (г. Семей, Казахстан)

Алия Рахматуллиновна Алимбаева

Кандидат медицинских наук. Некоммерческое акционерное общество «Медицинский университет Семей», (г. Семей, Казахстан)

Введение. Ранняя неонатальная смертность среди крупновесных недоношенных детей в 1,9 раза выше, чем среди недоношенных новорожденных соответствующих гестационному возрасту (И.Б. Дзикович, 1987) и в 2,8 раза больше, чем среди доношенных детей той же массы (СМ. Keirge, 1984). Для дальнейшего снижения заболеваемости и смертности детей решающее значение имеет уровень здоровья новорожденных. Частота рождения детей с низким и высоким физическим развитием приблизительно одинакова (в среднем около 10%). Однако, если причины, способствующие рождению маловесных детей, изучены достаточно глубоко и всесторонне, то факторы, приводящие к развитию крупного плода, исследованы недостаточно. Результаты научных исследований свидетельствуют о том, что крупновесные младенцы по сравнению с новорожденными, имеющими среднее физическое развитие, в 2 – 3 раза чаще страдают от внутриматочной гипоксии, асфиксии и родового травматизма, у них тяжелее протекает период ранней адаптации, в 2 раза выше инфекционная заболеваемость в неонатальном периоде и перинатальная смертность. Крупновесные новорожденные составляют группу высокого риска развития перинатальной энцефалопатии, аномалий конституции, инфекционных и аллергических заболеваний в последующие периоды жизни. Избыточное развитие жировой ткани создает предпосылки для развития заболеваний уже в ранней постнатальной жизни с последующим развитием ожирения. Почти у четверти крупновесных новорожденных детей к концу первого года жизни, а у половины из них в возрасте 2 лет отмечается избыток массы тела, что является серьезным фактором риска развития ожирения в дальнейшей жизни.

Следует также отметить, что крупновесные новорожденные отличаются друг от друга по параметрам физического развития. Макросомия может быть обусловлена преимущественным увеличением массы или длины тела (негармоничное развитие) или пропорциональным увеличением массы и длины тела (гармоничное развитие). Это отличие в развитии обусловлено функциональными особенностями эндокринной системы и метаболизма у крупных плодов и может влиять на течение адаптации и состояние здоровья крупных

новорожденных. Среди исследователей, занимающихся проблемами крупновесных новорожденных, до настоящего времени нет единого мнения относительно влияния различных факторов (социальных, биологических, генетических и др.) на частоту и гармоничность развития крупных плодов, в связи с чем недостаточно разработаны методы первичной профилактики макросомии, рационального ведения родов при крупном плоде и реабилитации большевесных новорожденных детей.

Роды крупным плодом (макросомия) – это когда плод, масса которого к концу внутриутробного периода составляет 4000 граммов и более. О крупном плоде (макросомии ребенка) говорят в случаях, когда его вес больше 90-го перцентиля, который соответствует гестационному возрасту. Рост крупных и гигантских детей увеличен более 54 см, пропорции их тела являются нормальными, признаки генетических аномалий и внутриутробного поражения органов и систем отсутствуют, то есть нет зависимости массы тела от таких заболеваний плода, как тератома, эритробластоз, гидроцефалия, и врождённых новообразований плода. Важность и актуальность проблемы крупного плода обусловлена в первую очередь высокой частотой встречаемости данной патологии (с 8,2 до 18,5-20,0%), а также отсутствием выраженной тенденции к уменьшению числа осложненного течения родов, перинатальных потерь и повреждений новорожденных детей [1-7]. В последние десятилетия отмечена тенденция к увеличению числа родов плодами с признаками макросомии. В середине двадцатого века плоды с макросомией встречались в 8,8% от всех родов, а гигантские – с частотой 1 случай на 3000 родов. По данным современных авторов, частота родов крупным плодом составляет от 8 до 18,5% [8-10]. Гигантским плодом принято считать, если его масса выше 5,0 кг., или 5000 г. Гигантские младенцы рождаются в каждых 3000-ых родах. И крупный, и гигантский плод обычно развиты пропорционально и отличаются друг от друга не только своим большим весом, но и длиной – до 0,7 м или 70 см. В настоящее время до конца не изучены многие вопросы этиологии, патогенеза МП (макросомии плода), нет единого мнения об отдаленных последствиях для новорожденного, родившегося с избыточной массой тела. В связи с этим представляется весьма актуальной необходимостью оценки проблемы на современном уровне. Несмотря на повышенное внимание к данной проблеме, спорными остаются вопросы о прегравидарных и антенатальных факторах риска развития МП, особенностях течения беременности, родов и послеродового периода у пациенток с МП; не изучено состояние регуляторов метаболизма углеводного, жирового обменов. Нет единого мнения о специфике ведения беременности у пациенток, имеющих факторы риска развития МП. [11, 12] Проблема макросомии плода представляет интерес для акушеров-гинекологов в связи с частым развитием, по сравнению с гестацией со средней массой плода,

различных осложнений беременности, трудностями родоразрешения, обусловленными высоким процентом родового травматизма матери и плода, перинатальной заболеваемости и смертности, оперативных родов [13]. С учетом классификации морфотипа по Ю. А. Князеву (1993), среди крупных плодов можно выделить следующие: гиперсомия (избыточные масса и длина тела), макросомия (избыточная длина и нормальная масса тела), пахисомия (нормальная длина и избыточная масса тела). Частота рождения детей с массой 4000 г и более за последние десятилетия во всех странах мира колеблется в широких пределах – от 5 до 17,4%, составляя в среднем 11-14%, а частота рождения гигантов – 0,02- 0,5% [14]. Тенденция к увеличению частоты рождения крупных детей рассматривается многими авторами как ускорение темпов развития, получившее название «акселерация». В последние десятилетия не ослабевает интерес исследователей к проблеме акселерации на стадии внутриутробного развития. Большинство авторов считают, что на процесс акселерации оказывают влияние генетические факторы в совокупности с факторами внешней среды, стимулирующими рост [6].

Данные о влиянии времен года на развитие массы плода противоречивы. Ряд авторов полагают, что крупные дети чаще рождаются летом, чем зимой, другие такой связи не находят. Общеизвестно, что на состоянии и физическом развитии плода отражаются и социально-бытовые условия жизни родителей. Ряд исследователей отмечают зависимость крупноплодия от трудовой деятельности матери: чаще крупный плод развивался у матерей служащих, чем у матерей, занятых физическим трудом. [15]

Крупные дети чаще рождаются у повторнородящих и первородящих старше 30 лет, у женщин с 3-мя и более беременностями в анамнезе, если рост матери более 170 см, рост отца более 180 см, если возраст отца ребенка старше 40 лет, а также если родители имели крупную массу при рождении (в т.ч. если у женщины близкие родственники при рождении имели крупную массу). Факторами риска при беременности являются: общая прибавка массы 16 кг и более, питание с повышенным количеством легко усваиваемых углеводов и жиров. Крупные дети чаще рождаются у женщин с эндокринными заболеваниями: среди факторов риска развития макросомии лидирует метаболический синдром у матери, включающий избыточную массу тела (ИМТ (Индекс массы тела) $> 25,7+5,1$ кг/м²) и ожирение, инсулинорезистентность, СД(Сахарный диабет) 2-го типа и гестационный сахарный диабет (ГСД). На основании исследований углеводного обмена в системе «мать - плод - околоплодные воды» установлено, что при крупном плоде в крови матери достоверно повышается уровень глюкозы, который обусловлен, по-видимому, относительной инсулиновой недостаточностью. Это способствует большему проникновению глюкозы в организм плода, в результате чего

его поджелудочная железа начинает функционировать с повышенной нагрузкой, что приводит к развитию макросомии. Недостаточный уровень физической активности во время беременности также является фактором риска макросомии плода. Регулярное выполнение физических упражнений (по крайней мере, 3 раза в неделю) во время беременности уменьшает риск развития макросомии на 20 - 30%. Назначению некоторых фармакологических средств во время беременности (например, токолитики [2 - Адреномиметики], кортикостероиды) стимулирующих расщепление гликогена в печени (до глюкозы) и повышающих уровень глюкозы в крови могут приводить к макросомии плода, поэтому для профилактики макросомии следует внимательно относиться к назначению указанных выше фармакологических средств во время беременности.

Дети с массой тела более 4000 г. чаще рождаются у многорожавших женщин, при наличии ожирения и сахарного диабета. По данным E.W. Reid и соавт., высокие риски развития МП имеют женщины с преимущественно сидячим образом жизни и пониженной физической активностью в третьем триместре беременности [16]. Последний триместр беременности характеризуется максимальным трансплацентарным переходом иммуноглобулинов, интенсивным синтезом сурфактанта и существенным приростом массы тела плода. Известно, что на 8-й неделе гестации масса плода составляет 1 г, длина тела - 2,5 см; на 12-й неделе - 14 г и 7,5 см; на 28-й неделе - 1000 г и 35 см соответственно. Максимальная скорость роста характерна для 3-6-го месяцев внутриутробного развития, достигая своего пика к 5-му месяцу гестации, когда длина тела плода увеличивается на 10—11 см. В последующем темпы роста снижаются. Максимальное увеличение массы тела плода приходится на последние недели беременности (обычно, начиная с 32-й недели гестации). За последние 8 недель беременности масса тела плода удваивается. На этом основан один из подходов к изучению крупного плода - так называемая теория акселерации. К концу внутриутробного развития скорости роста и прибавок массы тела существенно снижаются в связи с феноменом «объемного торможения», то есть тормозящим влиянием ограниченного объема полости матки на развитие плода, обеспечивающим примерное анатомическое соответствие размеров плода и родовых путей матери. [17]

Многие авторы одним из основных факторов, приводящих к развитию крупного плода, считают алиментарный [18, 19]. Анализ фактического питания (химического состава пищевого рациона и набора продуктов) показал, что пищевой рацион у женщин, родивших детей с крупной и средней массой тела, различен. Выявлено, что женщины, родившие крупных детей, потребляют значительно большее количество макаронных изделий, картофеля, сахара, сливочного масла, а также в их пищевом рационе снижено содержание овощей,

фруктов, яиц [20]. В работе Л.О. Чернявской были получены достоверные различия в калорийности питания, содержании жиров и углеводов в суточном рационе женщин, разрешившихся плодами с разной массой. Причем установлено, что особое значение в увеличении калорийности потребляемой пищи, приводящей к макросомии плода, имеет повышенное потребление углеводов [21]. По данным многих исследователей, существует тесная связь между увеличением массы плода и массы тела матери за период беременности. Беременная с нормальной массой тела в среднем за период гестации прибавляет 12,5 кг, из них на плод, плаценту, гипертрофированные мышцы матки, увеличенные молочные железы и задержку жидкости приходится 9 кг, а остальной вес составляют запасы жировой ткани. Патологическая прибавка массы тела статистически достоверно чаще встречалась у беременных с крупным плодом. Большую роль играла степень прибавки массы тела за последние 3 месяца беременности, особенно свыше 6 кг [22].

Целью исследования является проведение систематического поиска научной информации по причинам рождения крупных детей.

Материалы и методы. Поиск релевантных научных публикаций проводился в базах данных доказательной медицины (Pub Med, Cochrane Library), специализированных поисковых систем (Google Scholar). Критерии включения: исследования, выполненные на людях, опубликованные на английском, русском языках. Всего было использовано 22 литературных статей, из них 20 на русском языке, 2 на английском языке.

Результаты: Анализ литературных данных свидетельствует о высокой актуальности и социальной значимости данной проблемы, рождения крупных новорожденных. Крупные дети чаще рождаются у повторнородящих и первородящих старше 30 лет, у женщин с 3-мя и более беременностями в анамнезе, если рост матери более 170 см, рост отца более 180 см, если возраст отца ребенка старше 40 лет, а также если родители имели крупную массу при рождении (в т.ч. если у женщины близкие родственники при рождении имели крупную массу). Факторами риска при беременности являются: общая прибавка массы 16 кг и более, питание с повышенным количеством легко усваиваемых углеводов и жиров. Крупные дети чаще рождаются у женщин с эндокринными заболеваниями: среди факторов риска развития макросомии лидирует метаболический синдром у матери, включающий избыточную массу тела (ИМТ (Индекс массы тела) $> 25,7+5,1$ кг/м²) и ожирение, инсулинорезистентность, СД(Сахарный диабет) 2-го типа и гестационный сахарный диабет (ГСД). На основании исследований углеводного обмена в системе «мать - плод - околоплодные воды» установлено, что при крупном плоде в крови матери достоверно повышается уровень глюкозы, который обусловлен, по-видимому, относительной инсулиновой недостаточностью. Это способствует

большому проникновению глюкозы в организм плода, в результате чего его поджелудочная железа начинает функционировать с повышенной нагрузкой, что приводит к развитию макросомии. Недостаточный уровень физической активности во время беременности также является фактором риска макросомии плода. Регулярное выполнение физических упражнений (по крайней мере, 3 раза в неделю) во время беременности уменьшает риск развития макросомии на 20-30%. Назначению некоторых фармакологических средств во время беременности (например, токолитики [2 - Адреномиметики], кортикостероиды) стимулирующих расщепление гликогена в печени (до глюкозы) и повышающих уровень глюкозы в крови могут приводить к макросомии плода, поэтому для профилактики макросомии следует внимательно относиться к назначению указанных выше фармакологических средств во время беременности.

Заключение: Литературные данные дают возможность судить о возможных факторах риска, причинах макросомии и об эффективности регулярного медицинского консультирования родителей о планировании семьи, о правильном образе жизни, рациональном питании и умеренной физической активности.

Литература:

1. Крупный плод. Современная тактика ведения беременности и родов Ю.В. Мыльникова, Н.В. Протопопова. Вестник Бурятского университета, 2009 г., 174 стр.
2. Слабинская Т.В. Антенатальная диагностика массы крупного плода // Здоровый новорожденный: материалы респ. науч.-практ. конф. – Екатеринбург. –2000. – С. 77-79.
3. Черепнина А.Л. Крупный плод: современная тактика ведения беременности и родов. Перинатальные исходы: автореф. дис. канд. мед. наук. – М., 2006. – 21 с.
4. Черникова Л.Н. Акушерские аспекты крупного плода // История городского мед. образования им. С.П. Боткина и современное состояние спец. мед. помощи. – Орел, 1999. - С. 205-207.
5. Чернявская Л.О. Медико-социальное исследование проблемы крупного плода: автореф. дис.канд. мед. наук. – Рязань, 2001. – 20 с.
6. Чернявская Л.О. Медико-социальное исследование проблемы крупного плода: автореф. дис.канд. мед. наук. – Рязань, 2001. – 22 с.
7. Акушерство: национальное руководство / Под ред. Э.К. Айламазяна, В.И. Кулакова, В.Е. Радзинского, Г.М. Савельевой. - М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013. – 1200 с. - Серия «Национальные руководства.
8. Андреев, Е.М. Сравнительный анализ данных из разных источников о числе рожденных детей / М. Андреев, Т.Л. Харькова // Вопросы статистики. - 2013. - № 5. - С. 38-46.
9. Баева, И.Ю. Перинатальные исходы при крупном плоде у женщин без сахарного диабета / И.Ю. Баева, О.Д. Константинова //

Российский вестник акушера-гинеколога. – 2015. – Т. 15. – № 5. – С. 64-68.

10. Гарбузова, М.А. Осложнения и риски при гестационном сахарном диабете / М.А. Гарбузова, А.М. Мкртумян // Справочник поликлинического врача. – 2013. – № 9. – С. 55-59.

11. Геворкян Р.С. «Макросомия плода: клинико-биохимические детерминанты, особенности течения беременности, родов, перинатальные исходы» Диссертация на соискание ученой степени кандидата медицинских наук.

12. Журнал Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 3. Макросомия плода. акушерские и перинатальные исходы Ляличкина Н.А., Макарова Т.В., Саямова Л.Ш.

13. Черникова Л.Н. Акушерские аспекты крупного плода // История городского мед. образования им. С.П. Боткина и современное состояние спец. мед. помощи. – Орел, 1999. – С. 205-207.

14. Прогнозирование массы плода и оптимизация тактики ведения беременности с макросомией. Мыльникова, Ю.В., Иркутск, 2010.

15. Магомедова И.А., Омаров С.-М.А. К вопросу о некоторых особенностях липидного обмена у беременных с макросомией плода. Материалы 8-го всероссийского научного форума «Мать и дитя», 2006. С. 144.

16. Navti O.B., Ndumbe F.M., Konje J.C. The peri-partum management of pregnancies with macrosomic babies weighing > or = 4.500g at a tertiary University Hospital. J Obstet Gynaecol. 2007 Apr; 27 (3): 267-270.

17. Jolly M.C., Sebire N.J., Harris J.P. Risk factors for macrosomia and its clinical consequences: a study of 350 311 pregnancies // Eur J Obstet Gynec Reprod Biol. – 2003. – Vol. 111(1). – P. 9-14;

18. Ковтуненко Р.В. Особенности детей, родившихся с крупной массой. Автореф. дис. канд. мед. наук. М., 1984. 23 с.

19. Черникова Л.Н., Пискунова Т.Н. Акушерские аспекты крупного плода. Статья из сборника «История городского медицинского объединения им. С.П. Боткина и современное состояние специализированной медицинской помощи». Орел, «ОРАГС», 1999, с. 205-207.

20. Слабинская Т.В., Севостьянова О.Ю. Антенатальная диагностика массы крупного плода: Материалы Республиканской научно-практической конференции «Здоровый новорожденный: перинатальные проблемы и прогнозирование». – Екатеринбург, 2000.– С. 77-79.

21. Пап А.Г. Рациональное питание беременных женщин. Методические рекомендации. – Москва, 1975. – 15 с.

22. Ямпольская В.И. Беременность, роды и некоторые показатели обмена веществ при крупном плоде: автореф. дисс... канд. мед. наук: 14.00.01. – Ленинград, 1972. – 27 с.

14.10. Влияние работы педиатрического звена на выявляемость патологии репродуктивной системы у детского населения города Шымкент

Касымхан Адильханович Султанбеков

к.м.н., и.о. доцента

Бахыт Болатовна Токкулиева

к.м.н., и.о. доцента

Умітхан Медетбекқызы Манашова

магистрант 1 года обучения

Сәуле Бимырзаққызы Жарасбаева

магистрант 2 года обучения.

Южно-Казахстанская медицинская академия
(г. Шымкент, Казахстан)

В статье представлены результаты социологического исследования мнений участковых педиатров (n=40, 77,5% от общего количества специалистов) города Шымкент с целью изучения влияния первичного педиатрического звена в организации детской уроандрологической службы. Анализ результатов исследования указывает на недостаточный уровень информированности участковых педиатров в вопросах детской урологии-андрологии, что подтверждают 42,5% респондентов, которые указали, что не получают информацию по рассматриваемой проблеме во время курсов повышения квалификации. Обращает внимание недостаточная осведомленность 22,5% участковых педиатров об учреждениях, специализирующихся на оказании детской уроандрологической помощи, а также то, что 3,8% специалистов самостоятельно занимаются лечением данной патологии, что указывает на несоблюдение действующей схемы маршрутизации детей при выявлении уроандрологических заболеваний. Кроме того, 11,3% врачей при первичном патронаже только в некоторых случаях проводят осмотр ребенка на предмет уроандрологической патологии, а еще 6,3% специалистов не делают этого вовсе, что свидетельствует о низкой настороженности специалистов первичного звена и в результате может негативным образом сказаться на состоянии репродуктивного здоровья детского населения Шымкента.

Введение. В настоящее время сохранение репродуктивного здоровья населения является одной из актуальных задач современного здравоохранения. В странах СНГ имеется развитая сеть охраны здоровья женщин в виде центров охраны материнства, гинекологических отделений, женских консультаций и наоборот, структура оказания андрологической помощи включает в себя стационарное лечение в урологических отделениях, амбулаторно-поликлиническую помощь без диспансерного наблюдения. При этом,

преемственность и централизация между службами отсутствует, что сказывается на качестве оказания медицинских услуг мужскому населению. По данным исследователей, свыше 15% супружеских пар инфертильны, причем вклад мужского фактора в структуру причин бездетного брака имеет тенденцию к росту и составляет, по разным данным, от 40 до 60 % [1–3]. Так, мужское бесплодие, а следовательно, и бесплодный брак, будучи явлением довольно распространенным, приобретают все большее медико-социальное значение [4, 5].

Необходимо отметить, что последнее десятилетие характеризуется выраженным ухудшением соматического здоровья детей и ростом у них хронической патологии.

Значительная часть органических и функциональных нарушений органов мужской половой системы дебютируют в детском возрасте, наиболее уязвимом с точки зрения формирования таких расстройств, которые по достижении репродуктивного возраста уже не могут быть подвергнуты эффективной коррекции и представляют непосредственную или опосредованную угрозу репродуктивной функции мужского организма. При этом особое внимание следует обратить на предупреждение заболеваний репродуктивной системы у детей [6, 7].

Однако существующей системе мер профилактики и лечения нарушений репродуктивного здоровья подрастающего поколения мужчин по сравнению с аналогичной системой у девочек и женщин уделяется недостаточно внимания и требуется более детальное ее изучение.

Важно отметить ключевую роль педиатра и врача общей практики в ранней диагностике и выявлении расстройств репродуктивного здоровья детей, так как именно они первыми видят ребенка после рождения и способны своевременно направить его к детскому урологу-андрологу [8]. На данном этапе важен уровень осведомленности специалистов первичного звена здравоохранения в вопросах репродуктивного здоровья детей и подростков [9, 10].

В связи с вышеизложенным целью настоящего исследования было изучено роль специалистов первичного педиатрического звена здравоохранения в организации детской уроандрологической службы на примере города Шымкент.

Материалы и методы. Проведено социологическое исследование, в котором приняли участие 40 специалистов, что составляет 77,5% от общего количества участковых педиатров города Шымкент.

Расчет выборки проведен сплошным методом.

В ходе опроса были изучены следующие параметры:

- встречаемость в практике участкового педиатра патологии мужской половой сферы;

- источники получения информации по вопросам детской урологии-андрологии, а также необходимость в дополнительной информации по данной теме;

- эмпирическая информация особенностей осмотра участковым педиатром при первичном патронаже на предмет выявления патологии мужской половой сферы мальчиков;

- информация о путях направления больного ребенка при выявлении уроандрологической патологии;

- мнение участковых педиатров о профилактике патологии мужской половой сферы у детей.

Статистический анализ был произведен при помощи программы IBM SPSS Statistics 20.

Результаты и обсуждение. Анализ данных опроса показал, что более половины (78,8%) респондентов имеют стаж работы участковым педиатром более 5 лет.

Высшую квалификационную категорию имеют 17,5% респондентов, первую – 36,3%, вторую – 18,8%. У трети (27,5%) респондентов квалификационная категория отсутствует. Большинство (86,3%) участковых педиатров сталкиваются в своей работе с патологией мужской половой системы у детей, 13,7% опрошенных указали, что в их врачебной практике таких проблем не возникало. При этом 7,5% врачей сталкивались с патологией репродуктивных органов у детей еженедельно, 35% – один раз в месяц, 43,8% – один раз в квартал.

Более половины (57,5%) педиатров отметили, что получают необходимую информацию по проблемам детской урологии-андрологии во время курсов повышения квалификации. Не имеют такой информации в период повышения квалификации 42,5% участников исследования.

Около половины (47,5%) респондентов получают необходимую для работы информацию из медицинской литературы, 35% – из различных методических материалов, 20% – из СМИ. Не получают информации о рассматриваемой проблеме 15% опрошенных. Из числа специалистов (15%), самостоятельно указавших источник получения информации («другое»), 12,5% указали материалы тематических конференций, 2,5% – Интернет.

При этом 90% педиатров указали на то, что нуждаются в дополнительной информации по детской уроандрологии. Не возникало необходимости в подобных знаниях лишь у 10% респондентов.

Основная часть (82,5%) респондентов положительно ответили на вопрос о том, осматривают ли они ребенка при первичном патронаже на предмет выявления патологии мужской половой системы, 11,3% участковых педиатров отметили, что делают это не всегда и 6,3% респондентов отрицательно ответили на предложенный вопрос.

При выявлении уроandroлогической патологии у детей подавляющее большинство (73,8%) участковых педиатров направляют своих пациентов в ГККП «Областная детская больница», 32,5% – в детское хирургическое отделение ГККП «Городская детская больница», примерно столько же специалистов (33,8%) – в «Областной консультативно-диагностический центр», 18,8% – респондентов назвали «другое». Из числа специалистов, которые предпочли самостоятельно указать ответ, 21,3% отметили, что направляют пациента на консультацию к детскому урологу-андрологу внутри поликлиники. Важно отметить, что 3,8% участковых педиатров организуют лечение уроandroлогической патологии детей самостоятельно.

Интересными представляются ответы 22,5% участковых педиатров, направляющих детей с уроandroлогической патологией в лечебно-профилактические учреждения, в которых отсутствует специализированный прием детского уролога-андролога.

Важно отметить, что из всех перечисленных лечебно-профилактических учреждений только в ГККП «Областная детская больница», а также ГККП «Городская детская больница», имеют в своем составе кабинет детского уролога-андролога для амбулаторного приема. Отсутствие в остальных перечисленных учреждениях условий поликлинического приема может отрицательно сказаться на этапности оказания уроandroлогической помощи детям Шымкента.

Профилактикой уроandroлогической патологии занимаются 70% участковых педиатров, участвовавших в исследовании.

При ответе на вопрос о наиболее эффективных мерах профилактики заболеваний мужской половой системы у детей, более половины (65%) экспертов отметили все предложенные меры; 31,3% высказались за необходимость диспансеризации детей и подростков; 25% – за соблюдение преемственности в работе неонатологов, педиатров и детских урологов-андрологов. Наименьшее количество (8,8%) экспертов отметили важность пропаганды здорового образа жизни в СМИ (сумма ответов превышает 100%, поскольку респонденты могли указывать более одного варианта ответа).

Важно учитывать результаты сопряженного анализа, свидетельствующего о том, что не занимаются профилактикой уроandroлогической патологии половина (50%) из числа педиатров, не получавших информацию по детской урологии-андрологии. Полученные данные позволяют сделать определенный вывод: в рамках курсов повышения квалификации участковые педиатры не получают достаточного объема информации, посвященной вопросам детской урологии-андрологии.

Проведенное исследование позволило выявить следующее:

- настороженность участковых педиатров в отношении заболеваний мужской половой системы недостаточная;

- невысокий уровень информированности участковых педиатров по вопросам детской урологии-андрологии;

- недостаточная осведомленность участковых педиатров об учреждениях, специализирующихся на оказании детской уроандрологической помощи. Так, 22,5% участковых педиатров не соблюдают действующую схему маршрутизации при выявлении уроандрологических заболеваний, а 3,8% врачей самостоятельно занимаются лечением данной патологии, что не может не отразиться на качестве лечебно-диагностических мероприятий. Это диктует необходимость разработки системы маршрутизации детей с уроандрологической патологией на основании неукоснительного соблюдения преемственности с учетом региональных особенностей организации службы.

Таким образом, в числе неотложных задач по совершенствованию первичного педиатрического звена необходимо предусмотреть мероприятия, направленные на повышение уровня информированности и настороженности участковых педиатров в вопросах детской урологии-андрологии. Негативным последствием неприятия подобных решений может стать ухудшение репродуктивного здоровья детского населения города Шымкент.

Список литературы:

1. Кулакова В.И., Манухина И.Б., Савельева Г.М. Гинекология: национальное руководство. М., ГЭОТАР-Медиа. 2007. С. 1072.
2. Мирский В.Е., Рищук С.В. Заболевания репродуктивной системы у детей и подростков (андрологические аспекты): руководство для врачей. СПб., СпецЛит. 2012. 479 с.
3. Михайличенко В.В., Александров В.П., Назаров Т.Н. Патогенез, диагностика и лечения возрастного андрогенного дефицита у мужчин. Андрология и генитальная хирургия. 2005. № 2. С. 60–62.
4. Неймарк А.И., Алиев Р.Т., Колядо В.Б. Андрологическая служба в Российской Федерации: организационная модель. М., ИД «Медпрактика-М». 2009. 116 с.
5. Дала-Зуаната Ж.Т. Сексуальное поведение российской молодежи. Планирование семьи. 2000. № 3. С. 20–23.
6. Шабров А.В., Рищук С.В., Мирский В.Е. и др. Состояние здоровья молодого поколения России и Проект Реформы по его улучшению. Здравоохранение. 2010. № 9. С. 39–50.
7. Dohle G.R., Diemer T., Giwercman A. et al. EAU guidelines on male infertility. European Urology. 2012; 61(2): 324–332.
8. Ильин А.Г. Об организации деятельности врача-педиатра участкового. Заместитель главного врача. М., МЦФЭР. 2008. № 10. С. 12–20.
9. Струков С.Н. Пути профилактики мужского бесплодия у мальчиков: методические рекомендации. Воронеж. 2008. 8 с.

10. Nieschlag E., Behre H.M., Nieschlag S. Definition of Andrology. Andrology. 2010. P. 10–12.

14.11. Білім беру ортасы факторларының жасөспірім жастағы ұл балалардың денсаулығына әсер етуі

Айнур Карабаевна Рахадилова

магистрант. Семей қаласының Мемлекеттік медицина университеті (Қазақстан, Семей қ.)

Шолпан Манарбековна Токешева

медицина ғылымдарының кандидаты, доцент. Семей қаласының Мемлекеттік медицина университеті (Қазақстан, Семей қ.)

Кульпаш Уразбековна Кембаева

медицина ғылыми кандидаты, аға оқытушы. Семей қаласының Мемлекеттік медицина университеті (Қазақстан, Семей қ.)

Меруерт Бейсенгазиновна Бейсенгазина

оқытушы. Семей қаласының Мемлекеттік медицина университеті (Қазақстан, Семей қ.)

Гульмира Манарбековна Токешева

аға оқытушы. Семей қаласының Мемлекеттік медицина университеті (Қазақстан, Семей қ.)

Өзектілігі. Жасөспірімдердің денсаулығының әлеуметтік маңызы, олардың қоғамның репродуктивтік, интеллектуалдық, экономикалық және әлеуметтік резерві болып табылатындығына байланысты [1, 4-6 б.]. Жасөспірім жастағы, әсіресе әскерге шақыру жасындағы жастардың әртүрлі ағзалары мен жүйелерінің функционалдық жағдайының ерекшеліктерін зерттеу, олардың денсаулығын бағалаудың бірыңғай әдіснамалық тәсілдерін әзірлеу қажеттілігі олардың әлеуметтік маңыздылығына байланысты. Жылдан жылға әскерге жарамсыз және шектеулі жарамды жастар саны көбеюде.

Зерттеу мақсаты: жасөспірімдердің денсаулық жағдайына әр түрлі факторлардың, соның ішінде білім беру ортасы факторларының ықпалына талдау жүргізу үшін әдебиет көздеріне шолу жасау.

Зерттеу материалдары. Әдебиет көздерін іздеу КиберЛенинка, Google Academy, eLIBRARY.RU электронды әдебиет көздерінде жүргізілді. Қолданылған түйінді сөздер: жасөспірімдер, балалар мен жасөспірімдердің денсаулығы, дене дамуы, білім беру, аурушандық.

Зерттеу нәтижесі. Жасөспірімдік кезең - адам өмірінің алдағы тиімді болашағы үшін физикалық, психологиялық, репродуктивтік негізі қалыптасатын екінші онжылдығы болып табылады [2, 65-70 б.]. Ғылыми зерттеулер оқу барысында I - II денсаулық топтарына жататын балалар санының төмендеп, сәйкесінше III – IV денсаулық тобына жататын жасөспірімдердің саны қарқындап өсетінін көрсетеді. Мысалы, егер 10

жасқа толғанда 52,6% оқушылар I - II денсаулық топтарына тиесілі болса, 15 жасында - 33,5%, III - IV денсаулық топтарына – сәйкесінше 48,4 және 66,5% жатады [3, 48-53 б.].

Жасөспірімдер арасында ең жоғары аурушандық көрсеткіші Павлодар, Шығыс Қазақстан және Алматы облыстарында байқалады [4].

Ағымдағы жағдайдың себептерін анықтау үшін балалар денсаулығының әртүрлі теориялық тұжырымдамалары жасалады, оларға денсаулықтың қалыптасуының өзіндік заңдылықтары ғана емес, сондай-ақ қоршаған орта факторларының әсерінің ерекшеліктері тән [5, 8-21 б.]. Білім беру мекемелерінің санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығының жетекші критерийі оқушылардың денсаулығы болып табылатынын мойындау керек, өйткені онда мектепшілік ортадағы жекелеген факторлардың әсері және олардың жиынтығы көрінеді [6, 83 б.]. Зерттеулер оқушылардың денсаулығына теріс әсері басым болатын экологиялық және әлеуметтік қауіп-қатерлер екенін көрсетеді. Сонымен қатар, авторлардың басым көпшілігі балалар денсаулығы тигізетін әсері бойынша бірінші орынға әлеуметтік, 2-ші орынға экологиялық факторларды қояды. Экологиялық қатерлердің оқушылардың денсаулығына әсері білім беру мекемелерінің барлық түрлері үшін бірдей, алайда гимназиялар мен лицейлерде оқу процесінің қатері денсаулығына қосымша әсер тиеді, ал қарапайым мектептерде әлеуметтік қолайсыздықтардың қосымша қаупі бар [7, 270 б., 8, 214 б.].

Әдебиеттер мәліметтеріне сүйенсек, жалпы білім беру мекемелерінің түлектерінің 30% денсаулығы үшін әскер қатарына шақырыла алмайды, ал 40%-ы дене шынықтыру бойынша ең төменгі нормативтерді орындай алмайды [9, 5-10 б.]. Жасөспірімдер арасында аурушандықтың артуы және оның ерте созылмалы түрге өтуі жастардың әскери қызметке шақырылуына кері әсерін тигізеді [10]. Әскери жастағы әскери жастардың дене шынықтыру деңгейін бағалаудағы жағымсыз үрдістер болашақ жауынгерлердің денсаулығын жақсартатын жаңа әдіснамалық, терапевтік, диагностикалық және профилактикалық технологияларды іздеу қажеттілігін анықтайды [11, 41-61 б.].

Қазіргі заманғы жасөспірімдерде 15-17 жаста аурулардың барлық дерлік ауруларының барлық класстары бойынша аурушандық өсуі байқалады [12, 37 б.].

Мектептегі білім беру жүйесіндегі өзгерістер оқушылардың денсаулығына мектеп факторларының ықпалын арттырды, білім берудің жаңа технологиялары мен білім беру формаларын енгізу, білім беру үдерісін қарқындату ағзаның функционалдық жағдайының нашарлауына, жұмысқа қабілеттілігінің төмендеуіне және дисинхронозға әкеледі. Авторлардың мәліметінше, денсаулық жағдайының ең үлкен нашарлауы 11-15 жас аралығындағы мектеп

оқушылары арасында байқалады, объективті көрсеткіштер ұлдарда патологиялық зақымданудың жоғары дәрежесін көрсетеді, сауалнама мәліметтері бойынша оқушыларда оқу кезеңінде психологиялық статус нашарлайды [13, 82-85 б.].

Орта білім беру мекемесінде оқу кезеңі көру өткірлігінің төмендеуімен бірге жүреді. Егер 6-7 жастағы балалардың 10%-ында көру қабілеті төмендейтін болса, жоғары сыныптағы қыздардың 40%, ұлдардың 30%-да байқалады. Бұл үрдіс барлық оқу орындарына тән. Көру аппаратындағы бұзылыстар оқу жүктемесінің көбеюімен байланысты, бұл өз кезегінде оқушыларды оқулықты көп қарауға, жеткіліксіз жарықтануда көп оқуға, оқу процесінің интенсивті компьютерлендіруіне әкеледі [14, 1806 б.].

Жыл сайын қоғамның білім деңгейіне деген талаптары арта түсуде. Нәтижесінде заманауи жасөспірім невротикалық факторлар кешенінің әсеріне ұшырайды. Көптеген жағдайларда бұл аудиовизуалды ақпараттың бақыланбаған ағымы, әртүрлі пәндер бойынша қосымша сабақтар, көптеген емтихандар және таза ауада өткізетін уақыттың қысқаруы. Мұның барлығы оқушылардың жүйке жүйесінің бұзылуларын, бас ауруларын тудыруға және денсаулықтың жалпы нашарлауына әкелуі мүмкін [15, 58 б.].

Баланың денсаулығы көптеген факторлардың, соның ішінде оқушының уақытының көп бөлігі өтетін білім беру мекемелеріндегі білім беру, тәрбие әсерінен қалыптасады. Балалардың денсаулығының қалыптасуына мектепшілік орта факторлар әсерінің үлесі 21-27% құрайды [30]. Баланың физикалық белсенділігі, мүсінінің сипаты, тіпті оның ересек кездегі денсаулығы арасында айқын корреляция көрінеді [16, 257-262 б.]. Сонымен бірге, қимыл-қозғалыс белсенділігінің жетіспеушілігі салдарынан ағзада пайда болатын теріс өзгерістер денсаулық жағдайындағы әртүрлі нозологиялы ауытқулардың туындауына себепші болады [17, 40 б.]. Сондықтан, біздің ойымызша, мектепшілік факторларды және олардың жас ұрпақтың денсаулығына әсерін тереңірек зерттеу қажет.

Соңғы жылдары жүргізілген ғылыми зерттеулер білім беру мекемелерінің санитарлық-техникалық жағдайы, санитарлық-эпидемиологиялық ережелер мен гигиеналық нормативтердің сақталуы, ондағы білім беру мен тәрбие және балалардың денсаулық жағдайындағы ауытқулар арасында өзара тығыз байланыс бар екендігін көрсетеді [18, 335 б.]. Оқушылардың денсаулығының нашарлауының себептері оқу жағдайларының қазіргі гигиеналық талаптарға сәйкес келмеуі, оқу үдерісін күшейту және әсіресе әлеуметтік-экологиялық жағдайдың нашарлауы жағдайындағы үлкен жүктемелер [19, 110-117 б.]. Балалардың денсаулығының нашарлауында соңғы жылдары білім беру жүйесінің оқушылардың функционалдық мүмкіндіктерін ескермей реформалануы, сондай-ақ білім беру мекемелерінің санитарлық-гигиеналық қолайлылығының

төмен дәрежесі, балалардың қимыл белсенділігінің төмендеуі және жасөспірімдердің күн тәртібінің бұзылуы белгілі бір рөл атқарады [20, 10-13 б., 21, 20-21 б.].

Оқу орындарының жаңа түрлерінің пайда болуы - лицейлер, гимназиялар, жекеменшік мектептер - мектеп оқушыларының психофизиологиялық қабілеттері мен мүмкіндіктерінен жиі асып түсетін жүктемемен, оқу бағдарламасының тығыздалып, нәтижесінде мектеп оқушыларының жұмыс күнінің ұзаруымен сипатталады. Осы білім беру бағдарламаларына түсетін оқушылардың көпшілігі қосымша, факультативтік сабақтарға қатысады (шет тілі, негізгі мектеп пәндерін терең оқу), бұл өз кезегінде балалардың қимыл-қозғалыс белсенділігіне, таза ауада болуға, және ұйқыға биологиялық қажеттіліктерін толықтыру үшін өте ауыр зардаптары бар [22, 27-29 б., 23, 240 б., 24, 13 б.].

Кейінгі жылдардағы оқушылардың білім беру сапасы оқу процесін қарқындату, жүйелі оқытуды ерте бастау, оқу жүктемесінің артуы, физикалық белсенділіктің төмендеуі және күн тәртібі құрылымның нашарлауы бағытында айтарлықтай өзгерді [25, 10-18 б.]. Бұл, өз кезегінде, оқу жүктемесіне ерекше стрессіз бейімделе алмайтын балалар санының артуына алып келеді [26, 502-506 б.]. Оқушылардың созылмалы нейровегетативтік, сенсорлық-психогендік және моторлық кернеу синдромы инновациялық оқыту жүйелеріне тән [27, 88-91 б.]. Оқушылардың денсаулығына әсер ететін факторларының ішінде (дене дамуы, әл-ауқаты, резистенттілік дәрежесі, алаңдаушылық, бейімделушілік), өмір салты, күн тәртібі мен тамақтанудың ұйымдастырылуы - қимыл белсенділігі, ұйқы және серуендеу бірінші маңызға ие [28, 3-6 б., 29, 251-252 б.].

И.И. Новикова жүргізген зерттеулер оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырудың гигиеналық факторлары мен оқушының ақыл-ой қабілеті, оқушылардың бейімделу мүмкіндіктері мен оқу үлгерімі арасында тікелей байланыстың бар екенін дәлелдеді [31, 47-48 б.]. Сондай-ақ, бала мектепке кіргенде оның жалпы физикалық белсенділігі бірнеше рет төмендейді, бұл физиологиялық реакциялардың деформациялануына және шаршаудың жылдам басталуына әкеледі [32, 23-32 б.].

Баланың ағзасының функционалды мүмкіндіктеріне сәйкес келмейтін ұзақ уақытқа созылған жүктемелердің әсерінен болатын физиологиялық жүйелер қызметінің бұзылуы денсаулықтың қолайсыз өзгеруіне әкеледі. Болашақта, олардың көріністерінің бастапқы кезеңдеріне түзетулер болмаған кезде көп жағдайда оқудағы қиындықтар тұрақты патологияға айналады [33, 67-71 б., 34, 101-106 б.]. Қазіргі заманғы білім беру өзінің жеке психофизиологиялық және интеллектуалдық мүмкіндіктерін ескере отырып, баланың дамуын әртараптандыруға бағытталған бағдарламаларға артықшылық береді. Сонымен қатар, оқу үрдістерінің қарқынды дамуы балалардың

денсаулығының даму ерекшеліктеріне бейімделмеген және одан әрі одан әрі нашарлауға нақты алғышарттар жасайды [32, 23-32 б.]. Көптеген ғалымдардың айтуынша, балалардың және жасөспірімдердің жаңа жағдайларға бейімделу мәселесі ең басты мәселе болып табылады, себебі дамудың барлық кезеңінде өсіп келе жатқан ағза бейімделуді талап ететін жаңа әдеттен тыс әсерлермен бірнеше рет кездеседі [28, 3-6 б., 35, 28-30 б.].

Қорытынды. Мектеп жүктемесінің өсуімен мектеп оқушыларының шаршағыштығы да артады. Көптеген авторлар оқу жүктемесінің шамадан тыс өсуі мектеп оқушыларының елеулі шаршауына алып келетінін атап өтті, бұл зерттелетін материалдардың игерілуінің азаюына және бейімделудің бұзылуына әкеледі.

Білім беру реформасы аясында балалардың денсаулығын зерттеу проблемалары туралы әдеби деректерді талдай отырып, инновациялық білім беру мекемелерінің пайда болуы оқушылар арасында функционалдық бұзылулар мен созылмалы аурулардың таралуын арттыруға алып келетіні анықталды, бұл балалар мен жасөспірімдердің денсаулығы үшін тәуекел факторларының жоғары деңгейі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Осылайша, балалар мен жасөспірімдердің денсаулығын қорғау және сақтау, қоғам мен мемлекеттің өзінің жарқын болашағы үшін қазіргі уақытта жасай алатын ең перспективалы үлесі болып табылады. Жоғарыда айтылғандардың барлығы жасөспірімдердің аурушандығы мен денсаулығын сақтау мәселелері терең зерттеуді және жасөспірімдер денсаулығын нығайту мен сақтау бағдарламасын құрастыруды талап ететінін айқындайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Баранов А.А., Альбицкий В.Ю., Устинова Н.В. Состояние, проблемы и перспективы организации медико-социальной помощи детям. Российский педиатрический журнал. 2013; 3: стр. 4–6.

2. А.А. Баранов, Л.С. Намазова-Баранова, А.Г. Ильин. Сохранение и укрепление здоровья подростков — залог стабильного развития общества и государства (состояние проблемы) (Вестник РАМН. 2014; 5–6: стр. 65–70).

3. Сухарева Л.М., Намазова-Баранова Л.С., Рапопорт И.К. Заболеваемость московских школьников в динамике обучения с первого по девятый класс. Российский педиатрический журнал. 2013; 4: стр. 48–53.

4. «Здоровье населения РК и деятельность организаций здравоохранения в 2016 году», Статистический сборник МЗ РК, Астана, 2017.

5. Медико-профилактические основы безопасности использования информационно-коммуникационных технологий в образовательных учреждениях / А.А. Баранов, В.Р. Кучма, Л.М.

Сухарева, М.И. Степанова и др. // Вестник РАМН. – 2010. – № 6. – С. 8–21.

6. Школы здоровья в Европе и России / Г. Бейс, В.Р. Кучма, Л.М. Сухарева, И.К. Рапопорт и др. – М.: Научный центр здоровья детей РАМН, 2009. – 83 с.

7. Здоровье молодых людей и окружающая их среда. Исследование «Поведение школьного возраста в отношении здоровья» (HBSC): результаты международного обследования 2001–2002 г. / Под ред. С. Currie, С. Roberts, А. Morgan, R. Smith и др. // Политика здравоохранения в отношении детей и подростков. – ВОЗ, 2007. – № 4. – 270 с.

8. Волкова, О.А. Здоровьесберегающий компонент воспитательной системы школы как условие сохранения и развития здоровья школьников: дис. ... канд. пед. наук / Волкова Ольга Алексеевна. – М., 2010. – 214 с.

9. Платонов В.Н. Актуальные проблемы высшей школы и пути перестройки физкультурного образования / В.Н. Платонов // Теория и практика физической культуры. - 1990. - № 4. - 5-10.

10. Н.К. Тузельбаев, Р.С. Бектурганов, К.С. Казбекова, О.Ж. Ташимбетова О комплексном исследовании состоянии здоровья юношей-подростков Южного Казахстана и пути их оздоровления / ИС Параграф WWW: <http://online.zakon.kz>.

11. Баранов А.А., Ильин А.Г. Медицинское обеспечение юношей в детской поликлинике в период подготовки к военной службе. Главврач. 2008; 10: 41–61.

12. Яковлева Т.В., Иванова А.А., Модестов А.А. Основные направления модернизации системы оздоровления детей и подростков. Российский педиатрический журнал. 2011; 3: 37–9.

13. Тимербулатов И.Ф., Зулькарнаев Т.Р., Ахметшина Р.А. и др. Гигиеническая оценка организации учебного процесса в общеобразовательных учреждениях крупного города. // Гигиена и санитария. — 2009. — № 2. — С. 82-85.

14. И.И. Березин, Н.В. Русакова, И.Г. Кретова и др. Комплексная оценка физического развития и состояния здоровья учащихся образовательных учреждений города Самары. // Известия Самарского научного центра Российской академии наук, т. 12, № 1 (7), 2010. - с. 1806.

15. Е. Л. Аршинская Влияние учебной нагрузки на эмоциональное состояние школьников // Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). 2014. 5 (146) – 58 с.

16. Hancox R., Milue B., Poulton R. Association between children and adolescent's television viewing and adult health: a longitudinal birth cohort study // Lancet. — 2004. — Vol. 364. — P. 257-262

17. Давиденко Д.Н., Григорьев В.И. Физиологические и методические основы оздоровительной аэробики. — СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2009. — 40 с.

18. Каташинская Л.И., Губанова Л.В. Изменение функционального состояния психофизиологических параметров школьников в процессе использования на уроках информационных технологий // Современные проблемы науки и образования. 2013. № 3. С. 335.

19. Каташинская Л.И., Губанова Л.В. Исследование морфофункциональных показателей старших школьников Ишимского района // Вестник Тюменского государственного университета. 2013. № 6. С. 110-117.

20. Степанова, М. И. Гигиенические аспекты инноваций школьного образования / М.И. Степанова // Здоровье населения и окружающая среда. – 2008. – № 12. – С. 10–13.

21. Агаджанян, Л.М. Распространенность гипокинезии среди школьников и студентов / Л.М. Агаджанян, А.Г. Галстян // Всероссийский журнал научных публикаций. – 2011. – № 9 (10). – С. 20–21.

22. Кубасов, Р. В. Элементный профиль у детей различных зобно-эндемичных районов Архангельской области / Р.В. Кубасов, Е.Д. Кубасова, А.Л. Горбачев // Гигиена и санитария. – 2008. – № 1. – С. 27–29.

23. Кучма, В.Р. Гигиенические проблемы школьных инноваций / В.Р. Кучма, Л.М. Сухарева, М.И. Степанова. – М.: Научный центр здоровья детей РАМН, 2009. – 240 с.;

24. A review of similarities between domain-specific determinants of four health behaviors a Monga doles cents / L.W.H. Peters, C.H. Wiefferink, F. Hoekstraetal. // Health Educ. Res. – 2008. – 10.1093/her/13.

25. Онищенко, Г. Г. Санитарно-эпидемиологическое благополучие детского населения Российской Федерации / Г.Г. Онищенко // Педиатрическая фармакология. – 2013. – Т. 10, № 2. – С. 10–18.

26. Семенова Л.М. Функциональная адаптация школьников к учебному процессу / Л.М. Семенова, Т.О. Семенова, Л.М. Яковлева // Вестник Чувашского университета. – 2013. – № 3. – С. 502–506.

27. Динамика состояния здоровья городских школьников (1980–2012 гг.) [Электронный ресурс] / Т. В. Платонова, М. В. Ашина, Т. В. Бадеева, А. С. Киселева и др. // Медицинский альманах. – 2014. – № 2 (32). – С. 88–91.

28. Ямпольская, Ю.А. Формирование в школьные годы физического развития и репродуктивного здоровья женщин / Ю.А. Ямпольская // Гигиена и санитария. – 2006. – № 1. – С. 3–6.

29. Радаева, К. А. Медико-социальные факторы, определяющие здоровье школьников / К. А. Радаева, Н. А. Шумилова // Здоровье и образование в XXI веке. – 2008. – № 2. – С. 251–252

30. Каташинская Л.И., Губанова Л.В. Состояние здоровья городских и сельских школьников юга Тюменской области // Известия

Самарского научного центра Российской академии наук. 2009. Т. 11. № 1-5. С. 869-871.

31. Сухарев, А. Г. Состояние здоровья детского населения в напряженных экологических и социальных условиях / А. Г. Сухарев, С. А. Михайлова // Гигиена и санитария. – 2004. – № 2. – С. 47–48.

32. Баранов, А. А. Особенности состояния здоровья современных школьников / А. А. Баранов, Л. М. Сухарева // Вопросы современной педиатрии. – 2006. – № 6. – С. 23–32

33. Цикуниб, А. Д. Оценка структуры и качества питания, как фактора, влияющего на функциональную активность щитовидной железы / А. Д. Цикуниб, Е. С. Кондратова // Гигиена и санитария. – 2007. – № 6. – С. 67–71.

34. Теппер, Е.А. Особенности формирования «школьной» патологии в течение десяти лет обучения [Электронный ресурс] / Е. А. Теппер, Т.Е. Таранушенко, Н.Ю. Гришкевич // Саратовский научно-медицинский журнал. – 2013. – № 1. – С. 101–106. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-formirovaniya-shkolnoy-patologii-v-techenie-desyati-let-obucheniya>. (дата обращения: 27.09.2018).

35. Афиногенова, О.Б. Здоровье подростков в индустриальном регионе Кузбасса / О.Б. Афиногенова, Б.И. Давыдов // Здравоохранение Российской Федерации. – 2007. – № 3. – С. 28–30.

SECTION 17.00.00 / СЕКЦИЯ 17.00.00

ARTS / ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

17.1. Түстану ғылымындағы түс өңі туралы түсінік

Дәулет Сейтмаханұлы Болысбаев

«Бенелеу өнері және дизайн» кафедрасының меңгерушісі,
философия ғылымының кандидаты. М. Әуезов атындағы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті (Шымкент, Қазақстан)

Бәріжан Полатұлы Төребаев

Аға оқытушы, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
мемлекеттік университеті (Шымкент, Қазақстан)

Қарлығаш Оразғалиқызы Ханазарова

Аға оқытушы, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
мемлекеттік университеті. (Шымкент, Қазақстан)

Мейрамкүл Асанқызы Әбуова

Магистр - оқытушы. М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
мемлекеттік университеті. (Шымкент, Қазақстан)

Табиғат түстер мен оның өңдеріне өте бай. Әлемдегі барлық түстер мен оның барлық өңдерін суреттеп көрсетуге тіл жетпейді. Философияның жүйелі жиынтығы мәліметтерінің бірі – түстану бытыраңқы, жеке-дара болып шашылған түстік құбылыстың дәлелдерін жинау арқылы зерттейді және оның себептерінің сырын ашып, ғылыми тұрғыда түсіндіреді. Сонымен қатар ол әрбір түсті және оның өңін айқын жазба – түстік теңестіру түрінде белгілеп қою мүмкіндігіне де ие болып табылады.

Түстердің өзіне тән негізгі ерекшеліктерінің бірі – түс өңі. Өң түстің негізгі нышандарының бірі – нақтылап айтқанда, оның жарқындылық деңгейін көрсететеді. Ол негізгі зат түсіне ғана емес, және сонымен қатар жарық деңгейіне, жарық күшіне, түстегі жарық мөлшеріне де байланысты. Осылайша, өң көркемөнер тәжірибесінде екі мағынаға ие: біріншіден, өң шығарманың түстік қатарын (жылы, салқын, сирень түсті-жасылдау ж. т. с. с.), екіншіден, ол шығарманың жарқындық қатынасын айқындайды. Түстің қайсы бірі болмасын, ахроматкалық па, немесе хроматикалық па, онда жарқындықтың әртүрлі деңгейі бар, осы түс жарқындығы да өң деп аталынады. Өң деп бір өңнің ішіндегі, мысалы, көкті: көк бояудың жарқын немесе күңгірт өңін де айтуға болады.

Түстерді түрлі жолмен зерттеу және оны көркемдік эстетикалық тұрғыда меңгерудің елеулі айырмашылығы бар. Физик, мысал үшін, қандай да бір немесе басқа түсті толқын ұзындығы арқылы көрсетіп, оны сипатты және санды тұрғыда анықтай алады, бірақта түстің эстетикалық табиғатын өз ғылымы аумағынан шықпай тұрып талдай алмайды. Тағы да бұған бір мысал: түске қатысты «өң» дегенді (грек тіл.

топос – қызу шиеленісті, екпінді) физиктер мен суретшілердің әрқайсысы өзінше, басқаша мағынада түсінеді.

Ал енді түсті өң дегеніміз не? Физикада түс пен өң бір мағынаны білдіреді. Бұл ғылымда түсті өң – қандай да бір спектр аумағындағы толқын ұзындығы шағылысының бір нәтижесі. Түс өңі осы аумақтың толқын ұзындығымен өлшенеді, сонымен бірге ол түске есім атауын да береді, былайша айтқанда физикалық мағынада – «өң» және түс түсініктері арасындағы тепе-теңдік, сол себепті өң деген сөзді біздер түс деп түсінеміз. Ал суретші өң деп айтқанда, ол әдетте қандай да бір түстің жарқындығын, болмаса басқа біреуінің күңгірттігін ескереді, себебі өң көркемөнер тәжірибесінде түстің өзіне тән сипаттамаларының бірі болып табылады. Түс өңі – бұл түстердің атауын: қызыл, жасыл, сары, көк тағы басқаларын анықтайтын түс сипаты. Бұл оның табиғатта, күнделікті тұрмыста көріп жүрген таныс түстер мен басқа да заттар түсін атап көрсететін өзіне тән ерекшелігі. Өңді, нақтылап айтқанда, түс, бояу, түс түрі деп те бейнелеп айту арқылы түсіндіруге болады. Бұл термин, мысал үшін, қызыл түстің көк және сарыдан ажыратып көрсететін өзіне тән негізгі ерекшелігін де осылайша түсіндіреді. Осындай түсініктің басым айқындылығына қарамастан, «түс өңі» терминінің жалпылай анықтап келісілген тұжырымы жоқ. Бұлардың бірі мынадай сыртқы пішінде (формада) беріледі: түс өңі – бұл сезім арқылы анықталынатын және қызыл, жасыл, көк, сары, қырмызы ж.т.с. сөздермен түсіндірілетін түстің субъективті нышаны. Біздер қызыл жарыққа зер салып қарағанымызда, қызыл түс өңін көреміз. Бұл сезімді айтып жеткізу үшін «қызыл» деген бірауыз сөздің өзі жетіп артылады, тура осылайша, біздер қандай да бір басқа түс өңі – жасыл немесе күлгін деп анықтаған түсінігімізді де өзгелерге сол заттың өзіне тиісті атауымен айтып жеткіземіз. Біздің санамызда ол заттардың өзімізге таныс түсімен зерделеніп ойға сәйкес байланысқа түседі (ассоциацияланады). Бұдан басқа жарық пен көлеңкеге байланысты болған «жартылай өң» деген де түсінік бар («орташа өң»). Суретші үшін өң түсінігі оның қайдан шығып, қайдан пайда болғандығын ескеріп айтқанда (жахандану – бүкіл жер шарын қамтитын) көз тартатын маңыздылыққа ие – «түс» мағынасын түсінеміз: бұл – түс өңі бойынша жарқынырақ, немесе бұл түс – күңгірт өңді. Ал түстер атауы көркемөнер тәжірибесінде оның түрімен, былайша айтқанда, оның айрықша көзге түсетін өз ерекшелігімен анықталынады. Бұл жағдайда суретшіні электрлі-магнитті толқынның ұзындығы қызықтырмайды, себебі ол үшін бұл нәрсе – абстрактылы түсінік.

Спектрден алынған әрбір түсті: ақ, қара және сұр түстермен араластыруға болады. Бұндай араласу нәтижесі – таза және жарқындылығы төмен түрдегі күңгірт түсті дүниеге келтіреді. Ақ және қарамен араласқан түстер таза түс өңін, ал сұрмен араласқандары болса, жарқындылығы төмен, күңгірт түс өңін жасайды.

Ахроматикалық түстердің барлық хроматикалық түстер үшін маңыздылығы мен ықпалы теңдік белгісін білдірмейді, тіпті олар кейбір кезде бір-біріне тікелей қарама-қарсы да: ақтан жаңа түс түрі туындайды, ал қара, қандай түстің болса да түрін жойып жоқ қылса, сұр хроматикалық түстің күштілігінен бастап әлсіздігіне дейінгі сипатын алмастырады.

Список литературы:

1. Borijan Torebaev, Орнамент и цвет в дизайне текстиля, Изд.: LAP LAMBERT Academic Publishing – 2017 / Германия /.
2. Кириллов Е. А. Цветоведение. М.: Легпромытиздат, 1987.

SECTION 19.00.00 / СЕКЦИЯ 19.00.00

PSYCHOLOGICAL SCIENCES / ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

19.1. Подготовка детей 6 лет к обучению в школе, как междисциплинарный объект исследования

Роза Бисеновна Абдрахманова

к. психол. н., профессор кафедры педагогики и психологии
Казахского национального педагогического университета им. Абая
(г. Алматы, Казахстан)

Гульнур Искакбековна Казахбаева

магистр педагогики и психологии, преподаватель кафедры
общей и прикладной психологии Казахского национального
педагогического университета им. Абая

(г. Алматы, Казахстан)

Айжаркын Молдабай

магистрант 1 курса Казахского национального
педагогического университета им. Абая
(г. Алматы, Казахстан)

В настоящее время современные социально-экономические и культурные преобразования общества требуют нового подхода к вопросам развития и воспитания личности. В Послании Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее определено, что «наш путь в будущее связан с созданием новых возможностей для раскрытия потенциала казахстанцев. Развитая страна в XXI веке – это активные, образованные и здоровые граждане» [1].

На современном этапе психолого-педагогическая готовность детей 6 лет к обучению в школе является важнейшим итогом воспитания и обучения дошкольника в детском саду и в семье. Ее содержание определяется системой требований, которую школа предъявляет к ребенку. Эти требования заключаются в необходимости ответственного отношения к школе и учебе, произвольного управления своим поведением, выполнения умственной работы, обеспечивающей сознательное усвоение знаний, установления со взрослыми и со сверстниками взаимоотношений, определяемых совместной деятельностью.

В отечественной психологии установлено, что психические свойства и способности складываются лишь в ходе той деятельности, для которой они необходимы. Поэтому качества, требующиеся к школьникам, не могут сложиться вне процесса школьного обучения. Следовательно, психологическая готовность к школе заключается не в том, что у детей 6 лет оказываются уже сформированными сами эти

качества, а в том, что они овладевают предпосылками к последующему их усвоению. Психологическая готовность к систематическому обучению в школе — итог всего предшествующего развития ребенка в дошкольном детстве. Она формируется постепенно и зависит от условий, в которых происходит развитие организма.

Так, В.И. Логинова, П.Г. Саморукова указывают, что в современной психолого-педагогической литературе понятие готовность к школьному обучению определяется как многогранное развитие личности ребенка и рассматривается в 2-х взаимосвязанных аспектах: как общая, психологическая готовность и как специальная готовность к обучению в школе [2].

Под психологической готовностью к школьному обучению понимается необходимый и достаточный уровень психологического развития ребенка для освоения школьной программы в условиях обучения в коллективе сверстников. Структура возраста, по Л.С. Выготскому [3], включает социальную ситуацию развития, ведущий вид деятельности и психологические новообразования. Эти компоненты и определяют возрастные особенности детей старшего дошкольного возраста. Возрастной период от 6 до 7 лет характеризуется повышенной эмоциональностью, раздражимостью, направленностью на познание окружающего мира, чувствительностью к воздействию со стороны взрослого и сверстников. В этот период психика шестилетнего проходит различные «расстояния», претерпевая качественные приобретения в зависимости от того, развивается ребенок в условиях игры или обучения, в зависимости от индивидуальных особенностей и социальных условий.

В структуре общей, психологической готовности принято выделять следующие компоненты (Л.А. Венгер, В.В. Холмовской, Е.А. Панько и др.) [4, 5], физическая, личная, социально- психологическая, интеллектуальная готовность. Остановимся более подробно на характеристике каждого из обозначенных компонентов. Физическая готовность к обучению в школе характеризует функциональные возможности ребенка и состояние его здоровья, зависящие от многих обстоятельств, в том числе от перинатального периода развития, его генотипа и темпа физиологического созревания. Оценка состояния здоровья детей при их поступлении в школу строится на многих параметрах физического развития, наличия или отсутствия хронических болезней и т.д.

Личностную готовность можно описать через анализ мотивационно-потребностной сферы и сферы самосознания личности:

1. Формирование готовности к принятию новой «социальной позиции» — положения школьника, имеющего круг важных обязанностей и прав. Выражается в желании стать школьником, на появление которого влияет отношение близких взрослых к учению как к важной содержательной деятельности, гораздо более значимой, чем

игра дошкольника. Влияет и отношение других детей, сама возможность подняться на новую возрастную ступень в глазах младших и сравняться в положении со старшими. В итоге у ребенка формируется внутренняя позиция школьника. Л.И. Божович [6], изучавшая психологическую готовность детей к школе, отмечала, что новая позиция ребенка изменяется, становится со временем содержательнее. Первоначально детей привлекают внешние атрибуты школьной жизни — портфель, красивые разноцветные пеналы, ручки и т. п. Возникает потребность в новых впечатлениях, новой обстановке, желание приобрести новых друзей. И лишь затем появляется желание учиться, узнавать что-то новое, получать за свою «работу» отметки (разумеется, самые лучшие).

2. Мотивационная готовность - соподчинение мотивов, наличие в поведении общественных и моральных мотивов. Существенный момент мотивационной готовности к школьному обучению — произвольность поведения и, т. е. возникновение у ребенка такой структуры потребностей и мотивов, «при которой он становится способным подчинять свои непосредственные импульсивные желания сознательно поставленным целям» (Л.И. Божович).

3. Начало формирования самосознания и самооценки. Ребенка отличают глобальное переживание собственной ценности, вера в возможность быть еще лучше, т. е. совершенствоваться. Продуктивная учебная деятельность предполагает его адекватное отношение к своим способностям, результатам работы, поведению.

В интеллектуальную готовность включаются:

► известный запас знаний об окружающем мире, причем важен не только их объем, но и качество (правильность, четкость, обобщенность);

► представления, отображающие существенные закономерности явлений, относящихся к разным областям действительности; достаточный уровень развития познавательных интересов — интереса к новому, к самому процессу познания;

► определенный уровень развития познавательной, деятельности, психических процессов: сформированность сенсорных эталонов; качества восприятия - умение планомерно обследовать предметы, явления, выделять их разнообразные свойства; качества мышления - умение выделять существенное в явлениях действительности, сравнивать их, видеть сходное и отличное, рассуждать, находить причины явлений, делать выводы; определенная степень децентрации мышления; высокий уровень развития наглядно-образного и образно-схематического мышления, позволяющего вычленять наиболее существенные свойства и отношения между предметами действительности, служит основой для формирования логического мышления и усвоения научных знаний в школе; сформированность символической функции и воображения;

Социально-психологическая (коммуникативная) готовность: по мере взросления старшего дошкольника все больше начинает привлекать мир людей, а не мир вещей- он пытается проникнуть в смысл человеческих отношений, тех норм, которые их регулируют. Следование социально приемлемым нормам поведения становится для ребенка значимым, особенно если оно подкрепляется положительным откликом со стороны взрослых. Это становится содержанием общения ребенка с ними. Этот компонент психологической готовности предполагает сформированность двух характерных для рассматриваемого возрастного периода форм общения;

1) внеситуативно-личностное общение со взрослым, которое формирует у ребенка умение внимательно слушать и понимать его, воспринимать в роли учителя и занимать по отношению к нему позицию ученика. Взрослый становится непререкаемым авторитетом, образцом для подражания. Его требования выполняются, на его замечания не обижаются, напротив, стараются исправить ошибки. Дети, готовые в этом плане к учению, понимают условность учебного общения и адекватно, подчиняясь школьным правилам, ведут себя на занятиях;

2) общение с детьми, специфические отношения с ними. Учебная деятельность по сути своей- коллективная. Ученики должны учиться деловому общению друг с другом, умению успешно взаимодействовать, выполняя совместные учебные действия. Качества, необходимые для общения с одноклассниками, помогающие войти в коллектив класса, найти свое место в нем, включиться в общую деятельность — общественные мотивы поведения, усвоенные ребенком правила поведения по отношению к другим людям, умение устанавливать и поддерживать взаимоотношения со сверстниками — формируются в совместной деятельности дошкольников.

Все рассмотренные составляющие психологической готовности к обучению достигают определенного уровня сформированности у старшего дошкольника и продолжают развиваться, когда ребенок приступает к систематической учебной деятельности в школе. Это и создает основу для формирования у ребенка, ставшего первоклассником, качеств, необходимых школьнику для успешного освоения программного материала, развития различных сторон его личности.

Таким образом, подводя итог всему вышеизложенному, можно говорить о том, что готовность к школе — это системное, многокомпонентное образование в котором интегрируются различные свойства и способности детей, необходимые для успешного обучения в школе. Важнейшей составляющей личностного развития детей 6-лет является готовность к школе в мотивационном плане, предполагающая сформированность "внутренней позиции школьника" и адекватных ей познавательных и социальных мотивов учения. Это положение

позволило констатировать особую значимость данных личностных новообразований для успешного вхождения детей в школьную жизнь и подробнее остановиться на их изучении.

Список литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» // Казахстанская правда: 18.01.2014.
2. Нижегородцева Н.В., Шадрикова В.Д. Психолого-педагогическая готовность ребенка к школе. - М.: «Владос», 2001. – 256 с.
3. Выготский Л.С. Психология развития ребёнка / Л.С. Выготский. – М.: ЭКСМО, 2003. – 512 с.
4. Венгер Л.А. Психологические вопросы подготовки детей к обучению в школе. Дошкольное воспитание, 2000, № 4. с. 36–41.
5. Кравцова Е. Е. Психологические проблемы готовности детей к обучению в школе. - М.: Педагогика, 1991. – 152 с.
6. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. - СПб.: «Питер», 2008. – 399 с.

19.2. Ғалымның «Мен» концепциясы

Берік Айтбаевич Матаев

психология магистрі, Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің PhD докторанты (Астана қ., Қазақстан)

Қазіргі әлеуметтік қоғамның қарқынды даму кезеңінде ғалымдардың орны айрықша. Осыған орай елбасымыз Н.А. Назарбаев «Еңбек өнімділігі артуы үшін оған ғылым араласпаса, ол әрі қарай дамымайды...», деп атап көрсеткен [1]. Ғылыми білімге негізделген технология қазіргі заманға лайықты және қоғамызды өркендетіп дамуына әкелуі тиіс. Осы тұрғыда ғалымдарға ғылымды тек зерттей ғана қоймай, оны қоғамға белсенді түрде еңгізу керектігін байқаймыз. Сонымен қатар, ғылыми зерттеулер кейде қауіпті болуы мүмкін, мысалы, бүкіл әлемді жоюға мүмкіндік беретін ядролық бомбаларды құру. Сондықтан қоғам ғалымдардың қызметіне қатысты бақылаудың тиісті деңгейін ұстауы керек.

Дегенмен, ғалымдардың психологиялық сипаттамалары тарихи ақпараттар және философиялық негіздер секілді басқа да аспектілерімен салыстырғанда нашар түсініледі. Ғалымдарға арналған психологиялық зерттеулер өте маңызды, өйткені ол өздерінің нақты сипаттамаларын ашуға мүмкіндік береді және ғылыми пәндерді зерттеуге бағытталған басқа әдебиеттерге әсер етуі мүмкін. Ғалымдардың психологиялық сипаттамаларын түсіну білім беру және

кадрларды іріктеу бағдарламаларын жетілдіруде пайдалы болуы мүмкін.

Эмпирикалық зерттеулердің нәтижелеріне сүйене отырып, көптеген зерттеушілер өз зерттеулерінің нәтижелерін ғалымдарға тән инвариантты жеке қасиеттерін анықтады. Өз жұмысымызда біз кейбіреулерін ашуды жөн көрдік.

Wilhelm Friedrich Ostwald барлық көзқарастарынан ғалымдарды екі қатарға сәйкес жіктеуге әрекет жасау ең танымал болды. «Великие люди» кітабында ғалымдарды классик мен романтиктарға бөлді. Біріншісі мұқият эмпирикалық зерттеуге бейім, индуктивті ойлау стилі (латын сөзі «индукция» «мінез-құлық» дегенді білдіреді). Классиктердің мұқият әрі дәйектілікпен, байсалдылығымен, оқшаулануымен ерекшеленеді, олар өз нәтижелерін және тұжырымдарын бірнеше рет тексеруді қалайды, олар жеке жұмыс істеуді ұнатады, әдетте, оқушылар мен ізбасарлары жоқ. Романтик түрін білдіретін ғалымдарға келетін болсақ, олар болжамды батылдықпен, нысандарды тұтас көруді және мәселелік жағдайларды айқындау мүмкіндігімен ерекшеленеді. Олар индукцияға емес, сонымен бірге түйсігі арқылы басымдыққа ие болады, соның арқасында олар алдын ала мұқият талдаусыз қорытындының нәтижесін көреді. Романтик эмоционалды, әңгімелесуші, олар бірдей мәселені ұзақ уақыт бойы шешпейді және жалпы жағдайда шешілетіндіктен оған қызығушылығын жоғалтпайды. Олар замандастарына күшті және тікелей әсер етеді, оқушылармен араласуға деген сүйіспеншілікке ие болады және өз мектептерін жиі жасайды [2].

Gough және Woodworth [3] ұсынған ғалымдардың типологиясы ең танымал. Эмпирикалық зерттеу негізінде ғалымдардың 8 түрі анықталды:

- 1) фанатик;
- 2) ізашар;
- 3) диагност (зерттеудің күшті және әлсіз жақтарын көре алатын ғалым, жақсы сыншы);
- 4) эрудит;
- 5) техник (техниканы жақсы меңгерген, ғылыми жұмыс әдістерін кеңінен қолдана білітің);
- 6) эстетик (талғампаз проблемаларды және талғампаз шешімдерді артық көреді);
- 7) әдіснамашы;
- 8) тәуелсіз (ұжымдық зерттеулерден қашқақтау, «өздігінен жүру»).

Van-on, 1969 [4]:

- 1) байқағыштық, өзін-өзі алдаудың қасиетінің болмауы;
- 2) басқалардың әдетте байқамайтын шындықтың бөлігіне сезімталдығы;
- 3) объектілер мен құбылыстарды өз бетімен, ерекше жағынан қарау мүмкіндігі;

- 4) шешімдерде тәуелсіздік, анық, нақты білімнің жоғары құндылығы және оны алуға күш-жігер жұмсау;
- 5) білімді алуға бағытталған жоғары мотивация;
- 6) туа біткен ойлау қабілетінің жоғарлағы;
- 7) үлкен тіршілікке және жоғары жүйке сезіміне негізделген күшті жыныстық импульстар;
- 8) күйзелістік жағдайларындағы ішкі және сыртқы әлемнің байлығы;
- 9) сана-сезімін, қиялын және т.б. сезінуге деген жоғары дайындығы;
- 10) мінез-құлық реакцияларының кең спектрін - деструктивті де, креативті де айқындайтын «Меннің» үлкен күші;
- 11) сыртқы әлемге қатысты іскерлік және ашықтық;
- 12) тұлға тәуелсіздігі.

Осындай көптеген ғалымдардың зерттеулеріне сүйене отырып біз ғалымды келесі қасиеттерге тән моделін құрастырдық:

1. Қызығушылығы жоғары: жақсы ғалымдар өмірдің «әр нәрсесі» қызықтырады.

2. Ашықтық пен еркіндіктің жоқтығы: ұлы ғалымдар объективті. Жағдайға және қарым-қатынасқа зиян келтірмейтін немесе қатаң және кішкентай пікірлерді енгізбестен елестетіп көріңізші. Ашық ғалымдар өздеріне сенімді болғанға дейін (және ғалымдар шынымен ешқашан болғанға дейін) нәтижелер туралы пікірді тоқтатады.

3. Қатты бақылаушы: ғалымдар ақпаратқа / деректерге қарап, тыңдайды.

4. Әсерлі: ғалымдар күтпеген жерден зерттеуге арналған мүмкіндіктер іздейді.

5. Мақсатты.

6. Жақсы коммуникатор.

7. Тұрақты: ғалымдар өздерінің құмарлықтарын дәлелдегенде ешқашан бас тартпайды.

8. Шығармашылық: ғалымдар байқау және ашық ойлау арқылы жаңа мәселелер мен мәселелерді шешудің жаңа жолдарын ұсынады.

9. Сыни көзқарас.

10. Ерлігі: ғалымдар наным мен гипотеза үшін (тіпті әлеуметтік жағдайдан тыс) күледі.

Бұл тізімді жалғастыра беруге болады, дегенмен, қазірдің өзінде ұсынылған қасиеттердің егжей-тегжейлі тізімі, мұндай зерттеулерде алынған тұжырымдардың идеясын және табиғатын бағалауға мүмкіндік береді. Осы деректер негізінде ғалымның жеке басының толық және дәйекті портретін жасауға болады.

Біріншіден, әртүрлі зерттеушілер анықтаған шығармашылық ғалымға тән қасиеттер саны өте үлкен. Егер сіз олардың жалпы тізімін жасасаңыз, онда көптеген келіспеушіліктер, тіпті қарама-қайшы сипаттарды табуыңыз мүмкін.

Екіншіден, ерекшеленетін қасиеттер әртүрлі аспектілер мен тұлғаның деңгейлерін білдіреді: олардың ішінде интеллектуалды мен мотивациялық сипаттама. Алайда, олар әдетте кез-келген иерархиядан тыс, ұтымды, баламалы деп есептеледі. Бұл жағдайда әрбір өнімді ғалым міндетті түрде осы қасиеттерге ие бола ма, жоқ па, әлде олардың маңыздысы жеткілікті ме ...

Үшіншіден, психологияда, сондай-ақ күнделікті өмірде жеке сипаттамаларын сипаттайтын тұжырымдамаларды қолдануда ешқандай қатаңдық жоқ. Сондықтан терминді қолданыңыз, бірақ әртүрлі авторлар кейде әртүрлі мағыналармен ерекшеленеді, алайда бұл көрсеткіш әртүрлі белгілердің артынан жиі жасырылады.

Төртіншіден, аталған қасиеттердің көпшілігінде «қарапайым сызық» жоқ, бірақ табиғаты әрдайым түсінуге оңай емес, әлдеқайда аз эксперименттік немесе тестілеу кезінде өте күрделі құбылыс. Мысалы, бұл түсінікті сапа қандай негізде жұмысқа деген құмарлық деп бағалануы керек: оған берілген уақыттың мөлшері туралы, ол туралы әңгімелердің эмоционалдық дәрежесі бойынша, қолайлы әрекеттер тізіміне немесе басқа бір нәрсеге орай ма?

Мүмкін, бұл тізімді басқа ғалым басқаша толтырар, бұл сипаттамалар толық емес болып көрінер. Себебі ғалымның қасиеттері белгілі бір дәрежеде түрлі мамандықтармен ерекшеленуі мүмкін.

Бірақ біз өз мақаламда ғалымдарғы тән әртүрлі сипаттамалар мен жеке қасиеттердің жиынтығын тұлғаның «Мен» концепциясының көрсеткіштері ретінде қарастырайық.

Индивидтің мінез-құлық тенденциясын және бағасын пайымдауды білдіретін өзі туралы елестетулер жиынтығын «Мен» концепциясы деп атайды, яғни адамның өзі жайлы жалпы ұстанымдар жүйесі.

«Мен» концепциясы шынайылықтың әртүрлі шеңберіндегі және оның енжарлығының үш рөлін атқара отырып, адамның сәттілік шегін анықтайды, біріншіден тұлғаның іштей өзімен келісушілікке жетуге қабілеттендіреді; екіншіден адамның тәжірибесінің интерпретациясын анықтайды. Үшіншіден күтудің бастамасы болып табылады. Осылайша, «Мен» концепциясы барлық тұлғалық және мінездік процестерді реттеуші ретінде көрінеді. «Мен» концепциясы өзінің шығу тегі жағынан негізінен жүйке жүйесінің қасиеттерімен мазасыздық деңгейіне генетикалық бекітілген фенотиптік құрылым.

«Мен» концепциясы негізінде жеке адам өзгелермен қарым-қатынас жасап, өзіне деген көзқарасын қалыптастырады. Адам бойындағы «мендік» қасиет адамның іс-әрекеті мен әлеуметтік ортамен қарым-қатынас жасауы барысында қалыптасады. Кез келген адамның өз «менін» айыра алуы тұлғалық қасиеттің өзекті белгісі болып табылады. «Мен» концепциясы әлеуметтік өзара іс-қимылдың алғышарты мен салдары бола тұра, әлеуметтік тәжірибе барысында анықталады.

R. Berns «Мен» концепциясын өзіне бағытталған қондырғылардың үйлестігі деп анықтама берген [5]. Оның негізгі үш элементі:

1. «Мен» бейнесі – индивидтің өзі жайлы түсінігі.

2. Өзін-өзі бағалау – осы анықтаманың аффектілі бағасы, ол кейде қарқынды болуы мүмкін. Өйткені мен-бейнесі кейде күшті эмоциялы күйді туғызады.

3. Потенциалды әрекеттік реакция – кейбір нақты жағдайлар мен бейнесі арқылы бағаланады.

«Мен» бейнесінің үш негізгі құрамын қарастырайық.

1. «Мен» концепциясы немесе «Мен» бейнесінің когнитивтік құрамы.

Тұлғаның кей жағдайда өзі туралы түсінігі ереже бойынша сенімдірек болуы мүмкін, ол объективтік білім мен субъективтік пікірге негізделуіне байланысты емес. Кей кезде адамның қабылдау пәні - өз денесі, өз қабілеті, оның әлеуметтік қатынасы және тағы басқа ерекше құбылыстар болады. «Мен» бейнесін қалыптастыруға жетелейтін өзіндік қабылдаудың нақты амалдары әр алуан болады. Адам өз өзін сипаттауда сын есімдерге жүгінеді, олар: «сенімді», «ашық», «әлді», «әдемі», тағы басқа, бұл сөздер абстрактілі мінездеме болып саналады, олардың нақты жағдайларға қатысы жоқ, яғни адам өзін, әрекетін, қылығын суреттейтін сөздер бұл оның өзіндік қабылдауында қалыпты. Бұл сипаттаулар: атрибутивті, рольдік, статусты, психологиялық, тағы басқа жалғастырыла беріледі. Осының бәрі өзін сипаттау сатысы элементтерін құрайды, олар өмір тәжірибесіне, еліктеу, өзге әсер ету кезіне байланысты өзгеріп отырады. Бұл орайдағы өзіндік сипаттау – бұл өзіне мінездеме беру әдісі, әр тұлғаның қайталанбас ерекше қасиеттерін көрсету. Бірақ адам өзін толық сипаттай ала ма? деген сұрақ туындайды. Сондықтан адамның өзі жайлы білімі ерікті, қарама-қайшылықты болуы мүмкін емес.

2. «Мен» концепциясының эмоционалды бағалануы немесе өзін-өзі бағалау.

Адам тұлға ретінде өз-өзін бағалайтын болмыс. Өзін-өзі бағалау – адамның өзіне сындарлы көзқараспен қарап, өз мүмкіндігін өмір талабына сәйкес бағдарлай білуі, өз мақсатын нақтылау, ойын түйіндеу қабілеттілігі. Өзін бағалау адамның өзіне деген сенімін арттырып, рухани үйлесімділігін дамытады. Өзін-өзі бағалау адамның айналасындағылармен қарым-қатынасын, өзіне сын көзбен қарауын және талап қоя білуін, жетістікке және сәтсіздікке қалай қарайтынын көрсетеді. Сонымен қатар, өзін-өзі бағалау адамның іс-әрекетінің тиімділігіне және оның тұлға ретінде дамуына әсер етеді. Өзін-өзі бағалау ең алдымен, адамға басқалардың беретін бағасына қарай қалыптасады. Адам өзін айналасындағылар қалай бағалайтынына қарай өзін-өзі бағалауға бейім келеді.

Өзіндік бағалау тұлғаның өзіне ғана тән жеке құндылығы. Яғни өзін-өзі бағалау дегеніміз адамның өзін-өзі құрметтеу сезімінің дамуы,

жеке құндылығын сезу және «Мен» сферасына қатыстының бәріне деген позитивті көзқарасы. Тұлға қалыптасуындағы өзін-өзі бағалаудың бірнеше себептерін көрсетуге болады:

- өзге адамдардың бағасы;
- маңызды басқалардың ортасы немесе референттік топ;
- өзгелермен өзектілігін салыстыру;
- өзін және идеалды «Менін» салыстыру;
- өз әрекетінің нәтижесін өлшеу.

Өзін-өзі бағалау өз әрекетін бағалауда маңызды роль атқарады, онсыз өмірде өзін анықтау мүмкін емес. Нақты бағалау адамға рухани қанағат пен адамгершілік қасиеттеріне қолдау көрсетеді.

3. Әрекеттік құрама «Мен» концепциясы.

«Мен» концепциясының ерекшелігі сол, қондырғылар комплексінде объектісі қондырғыны тасушының өзі. Осы өзіндік бағыттылық арқылы «Мен» бейнесі әлді әрі тұрақты болады. Ол негізгі үш құрамдас бөлікке бөлінеді.

1. Реалды «Мен – адамның актуалды қабілеттерін қабылдауы, актуалды статусы, яғни өз-өзін қабылдауы.

2. Айна шағылысы «Мен» – адамды өзгелердің қабылдап көруі. Адам өз-өзін түзету функциясы. Бұл кері механизм реалды менді адекватты жағдайда ұстауға көмектеседі.

3. Идеалды «Мен» – ол адамның болашақтағы жағдайын елестетуі. Ол адамның атқаратын ролі, әрекет арқылы өзін басқаша елестету. Тұлғаның өзіндік дамуының негізгі шарттарының бірі мені реалды мен және идеалды мен арасында қарам-қайшылықтан туындайды.

Осы айтылған үшеуінен басқа авторлар тағы бір ерекше рольді көрсеткен.

Е.Т. Соколова [6], Ф. Патаки [7] «Мен» бейнесін интегратор ретінде түсіндіреді және келесі құрамдас бөліктерді қамтитын:

- 1) танымдық - олардың қасиеттерінің, қабілеттерінің, мүмкіндіктері, әлеуметтік маңызы, сыртқы келбеті және т.б. ;
- 2) аффективті - өзіне деген көзқарас (өзін-өзі бағалау, өзін-өзі сүйемелдеу, өзін-өзі тану және т.б.);
- 3) мінез-құлық - практикада тиісті мінез-құлық актілерінде мотивтерді, мақсаттарды енгізу.

Қ.Қ. Шалғынбаева [8] «Мен» концепциясының құрамына үш құрылымдық құрамдастарды белгілейді:

- 1) когнитивті құрамдас – «Мен бейнесі», оған өзі туралы көріністер мазмұны кіреді;
- 2) өзін-өзі бағалау жүйесі;
- 3) мінез-құлықтағы когнитивтік және бағалаушы көріністерді сипаттайтын мінез-құлықтық құрамдас.

«Мен» концепциясына байланысты зерттеулер қарастыра келе біз келесі компоненттермен оны толтырдық:

- шынайы «Мен» (осы шақтағы өзі туралы түсінік),
- идеалдық «Мен» (өзінің пікірі бойынша, субъектінің моральдық нормаларға бағдар алғанда қандай болуға тиіс екендігі),
- серпінді «Мен» (субъектінің қандай болғысы келетіндігі туралы ниеті),
- фантастикалық «Мен» (егер мүмкін болса, субъектінің қандай болуды армандайтындығы), т.б.

«Мен» концепциясының қалыптасуы адамдар арасында қызмет алмасу жағдайында жүріп, оның барысында субъект «басқа адамға айнадағыдай көрінеді» және сол арқылы өз менінің бейнесін сақтап, айқындайды және түзетеді.

«Мен» концепциясы келесі жағдайларға негізделеді:

1. Мінез-құлық индивидтің қабылдау еңбегі болып табылады, ол өз алдында феноменологиялы: индивидтің психологиялық шынайы өмірі - бұл жалпы объективті өмір емес, оның мінез-құлық жағдайындағы субъективті қабылдауының нәтижесі.

2. Индивидтің орталық, интеграциялайтын феноменалды жазықтығының нүктесі - «Мен» концепциясы оның маңайында қабылдаудың барлық бейнелері қалыптасады.

3. «Мен» концепциясы бір мезгілде қабылдау жемісі және де әлеуметтік мәдени ортадан алынған құндылықтары бар ұғымдарының жиынтығы болып табылады.

4. «Мен» концепциясы құрылуымен мінез - құлық оған толығымен бағына бастайды.

5. «Мен» концепциясы уақытпен және жағдайлық контекспен санасады, бұл оның болжамдық құндылығы болып табылады.

6. Басқа адамдардың оңды қатынасын қажетсіну «Мен» концепциясының құрылуымен параллельді жүреді. Өзіне деген оңды көзқарасты қажетсіну басқа адамдардың өзін оңды бағалау тәжірибесін игеру арқылы қалыптасады.

7. Нақты өтіп жатқан өмір тәжірибесі мен «Мен» концепциясы арасындағы қайшылықтарға қарсы түрлі қорғаны стратегиялары қолданылады.

8. Адамның негізгі маңызды мотивациялық түрткісі – өзінді актуализациялануға деген қажеттілік, өзінің «Мен» концепциясырының құндылықтарын жоғарылату және жоғалтпау.

Осылайша, ғылымдағы шығармашылық өнімділіктің негізгі алғышарттарының бірі (шын мәнінде, кез-келген шығармашылық өнімділік) - сыртқы факторлардың әсерінен ғана емес, сонымен бірге жеке тұлғаның тікелей және белсенді қатысуымен қалыптасатын жеке тұлғаның күші мен тәуелсіздігі, болашақта өзін бейнелейтің және оны шындыққа айналдыруға жетелейтің «Мен» концепциясы. Осы мақаланы ғалымның жеке басын одан әрі дамытатын бағдарламаны нақты көрсететін цитатамен: «Адамзаттың көрнекті өкілдерінің өмірі мен шығармашылығын кешенді психологиялық талдау арқылы ғалым

тұлғасының үлгісін құруға болады, сондықтан психология ғылымы ғалымның ғылыми және күнделікті өмірдегі жеке қасиеттерін қарқынды зерттеуге бағдар алу керек» деп аяқтаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. <https://egemen.kz/article/nursultan-nazarbaev-gylym-damuy-ushin-barlyk-zhagdaydy-zhasaymyz>.
2. Оствальд В. 'Великие люди' \ \ Перевёл с 2-го немецкого издания Г. Кваша - Санкт-Петербург: Вятское книгоиздательское товарищество, 1910 - с. 402.
3. Morris I. Stein. Stimulating Creativity: Individual Procedures - Elsevier Science, 2014. 240-241 стр.
4. Аллаhverдян А.Г., Мошкова Г.Ю., Юревич А.В., Ярошевский М.Г. Психология науки. Учебное пособие. - М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1998. 172 стр.
5. Бернс, Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.
6. Соколова, Е.Т. Психотерапия. Теория и практика / Е.Т. Соколова. – М.: Академия, 2010. – 368 с.
7. Патаки, Ф. Некоторые когнитивные процессы Образа Я / Ф. Патаки // Психологические исследования познавательных процессов и личности / отв. ред.: Д. Ковач, Б.Ф. Ломов. – М.: Наука, 1983. – С. 45–51.
8. Шалғынбаева Қ.Қ. Өзін-өзі тану негіздері: Оқу құралы.- Қарағанды: «АҚНҰР» баспасы, 2017. – 158 бет.

19.3. Ғылыми іс-әрекеттің тиімділігін анықтайтын психологиялық факторлар

Ақмарал Қажығұмарқызы Жұмықбаева
Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ докторанты
(Астана, Қазақстан)

Аннотация

Мақалада ғылыми іс-әрекеттің тиімділігін анықтаудың тәсілдеріне шолу жасалып, соның ішінде психологиялық факторларға талдау жасалған.

Түйін сөздер: ғылыми іс-әрекет, тиімділікті бағалау, психологиялық фактор, мотивация, әлеуметтік орта.

Кез келген мемлекеттің экономикалық өсуі мен бәсекеге қабілеттілігі ғылымның дамуына тікелей байланысты. Ғылыми іс-әрекеттің тиімділігін бағалау күрделі үдеріс. Себебі, ғылыми іс-әрекет шығармашылық және интеллектуалды сипатымен ғана емес, әлеуметтік, психологиялық, экономикалық, саяси және басқа факторларды ескеруді қажет етеді. Жекелеген ғалымның ғылыми іс-

әрекеттегі тиімділігін анықтауда ғалымның жұмыс жасау жағдайын [Гохберг және т.б., 2011] және зерттеу жұмыстарын ынталандырудың тиімді механизмдерін әзірлеу [Герсман, Кузнецова, 2013] маңызды.

Ғылыми іс-әрекеттің тиімділігін бағалау үшін ең алдымен әлеуметтік-экономикалық жүйеде ғылымның орнын анықтап алу қажет. Әр түрлі сала өкілдері қашанда «ғылым» түсінігін анықтауға, оның ерекшеліктеріне назар аударып, ғылыми білімге біртұтас көзқарас қалыптастыруға тырысты. ХХ ғасырда білім университет шеңберінен шығып, лабораториялар мен мамандандырылған өндірістер бағыттары бойынша дамыды. Әлеуметтік пәндерде оны «қоғамдық игілік» (Godin, 2013) және (Merton, 1973) прогресті дамыту, қоғамның өркендеуі және оның маңызды мәселелерін шешу деп қарастырылған. Қоғамда мемлекет өз тарапынан ғалымдардың жұмысын қаржыландырады, ғалымға қолайлы еңбек жағдайларын жасайды деген түсінік бар. Дегенмен, қазіргі бәсекелестік заманында зерттеу нәтижелерінің тиімділігі, зерттеуге жұмсалған қаражат пен оның нәтижелілігі арасындағы тікелей сәйкестікті анықтау өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Ғылыми іс-әрекеттің тиімділігін анықтау үшін ғылыми іс-әрекет өнімін өлшеу құралын, бағалау критерийін нақтылап алу керек. Бағалау құралы ретінде көбінесе статистика қолданылады. Бұл көбінесе ғалымның публикацияларының, патент және басқа да белсенді ғылыми әрекетінің сандық талдауы түрінде болды. Көптеген мемлекеттерде ғылыми іс-әрекеттің тиімділігі публикациялар саны, оған жасалған сілтемелер санымен өлшенеді. Дегенмен, бұл әдіс ғылыми іс-әрекеттің тиімділігінен гөрі ғылыми кеңістіктегі белсенділіктің көрсеткіші болып табылатындықтан, сандық талдаумен қатар, сапалық талдау үшін қосымша индикаторларды қажет етеді. Еңбек өнімділігі және оның сыйақы деңгейі адам капиталының сапасына тікелей байланысты, яғни қызметкердің білімі мен құзыреттілігіне байланысты. «Адам капиталы» терминін Теодор Шульц [Шульц, 1961] ұсынып, кейінірек Гэри Бекер жалпы және нақты деп оны екіге бөліп қарастырған. Жалпы түрде «адами капитал» әртүрлі салалардағы кең ауқымды міндеттерді шешу үшін қолданылатын білімдер мен дағдыларды сипаттайды, ал нақты түрде белгілі бір шеңберде ғана қолданылатын дағдылар мен әдістерді сипаттайды. «Адами капиталдың» нақты түріне академиялық көшбасшылық байланысы бар «жеке тұлғаның белсенді қасиеттер» жиынтығын қамтитын ғылыми капиталды атауға болады. «Ғылыми капитал» ұғымына шартты түрде Роберт Мертон әзірлеген «жинақталған басымдықтар» тұжырымдамасын сәйкес ғалымның әлеуметтік көрсеткіштерін (әсіресе кәсіби статусы мен әріптестердің мойындауы) жатқызуға болады. Ғылыми іс-әрекеттің өнімділігіне әлеуметтік, демографиялық, психологиялық факторларлар әсер етеді. Мысалы: жас, жынысы, отбасылық және материалдық жағдайы. Зерттеулерге сәйкес, университет оқытушылары арасында ер адамдар әйелдерге қарағанда зерттеу жүргізуде және зерттеу нәтижелерін

жариялауда белсенділік танытады. (Рощина, Юдкевич, 2009). Ал жасы үлкенірек оқытушылар жастарға қарағанда ғылыми іс-әрекетте белсендірек болатыны көрсетіледі.

Бандура өзіндік тиімділікті қалыптастыруға ықпал ететін 4 факторды атап көрсетеді:

Тәжірибе – Қол жеткізілген нәтиже:

«Игеру тәжірибесі» – жеке тұлғаның өзіндік тиімділігін анықтайтын ең маңызды фактор. Қол жеткізілген жетістік өзіндік тиімділікті арттырады, ал сәтсіздік оны төмендетеді. Ғалым үшін оның жұмысының, еңбегінің табыстылығы ары қарай жұмыс жасауына шабыт береді. Тұлғаның өзіне деген құрметінің өсуі шын мәнінде орындалған жұмыс, яғни қоғам үшін маңызы бар жетістік мойындалған жағдайда ғана өз күшіне енеді.

Модельдеу – «Жанама тәжірибе»:

Ғалымның ғылыми іс-әрекет жолындағы алғашқы кезеңдерде өзінің үлгі тұтатын ғалымына еліктеп, оның әрекеттерін қайталауы орын алуы мүмкін. Немесе әріптестерін көріп, «олардың қолынан келген нәрсе менің де қолымнан келеді» деп – өзін басқалармен салыстыру да орын алуы ықтимал. Қандай да бір салада табысқа жеткен әріптесін көрсе, тұлғаның өзіндік тиімділігі арта түседі, ал керісінше басқа адамның сәтсіздігін көргенде өзіндік тиімділік деңгейі төмендейді. Егер де адам өзінің моделіне өзінің сәйкес келетіндігін көрсе, бұл үдеріс нәтижелірек болмақ. Егер де ұқсас қабілеттерге ие деп саналатын әріптесі қандай да бір жетістікке жетсе, бұл ғалымның өзіндік тиімділігін арттырады. Оның үстіне модельдеу тәжірибе сияқты әсерлі болмаса да, адам өзіне сенімсіз болған жағдайда күшті ықпал етеді.

Адамдардың пікірлері:

Тұлғаны ортада ғалым ретінде мойындап, оны ортада көтермелеп мақтауы мүмкін, кейде құптамай пікір білдірілуі де мүмкін. Олардың ықпалы күшті болады. Көптеген адамдар бір кездері өздеріне айтылған сөздердің олардың өз-өзіне деген сеніміне әсер еткенін естерінде ұзақ сақтайды. Әрине, жағымды пікірлер өзіндік тиімділігін арттырса, ал жағымсыз пікірлер оны әлсірете түспек. Демек, біреудің өзіндік тиімділігін жоғарылатудан төмендету әлдеқайда жеңіл.

Физиологиялық факторлар:

Ерекше ауыр стресс жағдайларында адамдарда сырқаттану нышандары: қалтырау, ауырсыну, шаршау, қорқыныш, лоқсу және тағы басқа белгілер пайда болады. Адамның мұндай реакцияларды қабылдауы оның өзіндік тиімділігінің деңгейіне едәуір әсер етеді. Егер адам халық алдында сөз сөйлерде қобалжыса, осы уақытта оның өзіндік тиімділігі төмен болса, ол мұны өзінің қабілетсіздігімен байланыстырады, бұл өзіндік тиімділігін одан әрі төмендетеді. Ал өзіндік тиімділігі жоғары адам мұндай жағдайда аталған физиологиялық құбылыстарды қалыпты деп қабылдап, оның қабілеттерімен байланысы

жоқ деп қорытындылайды. Осылайша, адамның өзіндік тиімділік деңгейі оның физиологиялық реакция салдарына деген сенімін өзгертеді.

Ғылыми іс-әрекеттің тиімділігіне әсер ететін психологиялық фактор ретінде ғалымның мотивациясын айтуға болады. Мотивация отандық және шетелдік психологияның фундаментальды мәселелерінің бірі болып есептеледі. Психологияда бұл мәселені жан-жақты қарастырылуы, мотивация адамның белсенді іс-әрекетінің қозғаушы күші ретінде рөл атқаруымен сипатталады. Мотивация психология ғылымында жеке бастың мінез-құлқы, іс-әрекеті мен белсенділігін реттейтін фактор ретінде қарастырылып келеді. Ал жеке тұлғамен іс-әрекет барысында оның мотивациялық ерекшеліктерін ескермей әлеуметтік психологиялық тиімді өзара әрекет, қатынас жасау мүмкін еместігі белгілі. Тұлға психологиясының «ядросы» болып есептелетін (С.Л. Рубинштейн) мотивация адам өмірінің маңызды іс-әрекеті мен мінез-құлқтық ерекшеліктерін анықтайтын маңызды көрсеткіш болып табылады. Н.И. Мешковтың пікірінше, мотивация мәселесі пәнаралық болып табылады, өйткені, тұлғаның мотивациясына байланысты мәселелерді ғылыми танымның әр түрлі облыстары өз позициясы мен көзқарастары тұрғысынан шеше алады. Гуманистік психология өкілдерінің бірі А. Маслоу өзінің «Мотивация және тұлға» деп аталатын тұжырымдамасында тұлғаның өзін дамыту мәселесіне көп көңіл бөледі. А. Маслоу пікірінше, мотив қажеттілік негізінде анықталынады және оның бірнеше деңгейлері бар (физиологиялық қажеттіліктер; бостандық пен қауіпсіздік қажеттіліктері; махаббат қажеттілігі; мойындау, жетістікке қажеттілік; өзін –өзі дамытуға қажеттілік). Адам іс-әрекеті оның ішкі және сыртқы мотивтерінен анықталатын қабілеттіліктері мен қажеттіліктеріне тәуелді. Адамда жаңа қажеттілік тек алдыңғы қажеттіліктің қанағаттанғанынан кейін пайда болады. А. Маслоу, адамның негізгі мотиві ретінде оның өз-өзіне тоқтаусыз дамытуы деп есептейді. Б.И. Додоновтың пікірінше, мотивация құрылымы мынадай төрт компоненттен тұрады:

- Іс-әрекеттік өзінен шабыт алу;
- Іс-әрекет нәтижесінің тұлға үшін маңыздылығы;
- Іс-әрекет үшін ынталандырудың мотивациялық күші
- Тұлғаны мәжбүрлейтін қысым көрсету.

Мотивтер ішкі және сыртқы болуы мүмкін. Сыртқы мотивтерге мадақтау, ынталандыру, жазалау, талап қою, қорқыту, мәжбүрлеу, материалдық мүдделілік. Бұлар ғылыми іс-әрекетте басқа негізгі мақсатқа қарағанда сыртқы болып табылады. Бұл жағдайда білім, білік, дағды негізгі мақсатқа жету жолындағы құрал болып табылады. Мақсатқа мәнсап, қандай да бір мүдделілік, биік көрсеткіштерге жету, абыройға ие болу. Ал егер, ғылыми іс-әрекет үдерісіндегі ізденіс кәсіби тұрғыдан өсуге, жаңалық ашуға жетелеп, ол тұлғаның ішкі мақсаттарымен үндесіп жатса онда ол ішкі мотив болады.

Жоғарыда мотивация туралы айтылғандардың барлығы бір формулаға келіп саяды - тұлғаны бағалау үшін, оның іс-әрекетінің не үшін істеліп жатқанын анықтау маңызды. Ғылыми іс-әрекеттің тиімділігі оның құндылықтар мен басымдықтар жүйесінің қалыптасуымен тікелей байланысты. Сонымен қатар, ғалымның ғылыми іс-әрекетте SMART форматының талаптарына сәйкес мақсат қоя отырып, оларды жүзеге асырудың нақты тәсілдерін жоспарлап, оларды жүзеге асыруда таңдауды дұрыс жасауына тікелей байланысты. Осыларды ескере келе, ғылыми іс-әрекетті тиімділігіне әсер ететін келесі фактор ретінде әлеуметтік ортаны қарастыруға болады.

Ал әлеуметтік орта қарым-қатынастың негізінде қалыптасады. Р.С. Немов зерттеуінде қарым-қатынасты адам психикасының қалыптасуы, дамуы және мәдени, саналы әрекеті деп тұжырымдайды. Адам психологиялық дамыған адамдармен қарым-қатынас арқылы, үйрену мүмкіндігіне сәйкес, өзінің жоғары танымдық қабілетін және сапасын меңгереді. Адам дамыған тұлғалармен белсенді қарым-қатынас арқылы өзі де тұлға ретінде дамиды. А.А. Леонтьев бойынша, біздің ғылым үшін адам қоғамы қарым-қатынассыз мәнсіз, өйткені, қарым-қатынас индивидтің тұрақталу тәсілі және олардың даму құралы болып табылады. Иерархиялық құрылымдалған тұрақты құндылыққа негізделген жүйенің қалыптасуы тұлғаның өзіне ғана тән ерекшеліктерге ие болуын, қайталанбас ішкі және сыртқы дүниесінің тұрақтылығын және үйлесімділігін көрсетеді. Осылайша қалыптасқан жүйе ғылыми іс-әрекеттегі белсенділікте және таңдауда маңызды рөл атқарады. Шығармашыл тұлға ретінде ғалым социумда дамиды. Сол үшін, ғалым әлеуметтік ортаның маңыздылығын түсініп, әлеуметтік ортада өзін жоғалтып алмай, ортаны құрайтын әрбір мүшені өзінің дамуына ықпал ететін фактор ретінде қабылдай алуы қажет. Әлеуметтік орта-жеке адамның мінез-құлқының дамуына ықпал жасайтын әлеуметтік қатынас, олардың көп қырлы іс-әрекеттері. Әлеуметтендірудің жағдайлары мен ғылыми іс-әрекеттің дамуына қозғаушы күштерді төрт топқа біріктіреді: 1 – **мегафакторлар** (өте үлкен): әлем. Ғылымдағы әлемдік өзгерістердің ықпалы (шет тілін меңгеру, жаңа технологиялар, әлемдік тенденциялар, импакт факторы жоғары журналға жариялану. 2 – **макрофакторлар** (макро-үлкен): мемлекет, ғылыми қоғамдастықтағы тенденциялар, өзгерістердің әсері (басқа мекемедегі ғалымдармен байланыс, бәсекелестік, жарияланымдар). 3 – **мезофакторлар** (мезо-орташа): университет ішіндегі немесе ғылыми топтағы өзгерістердің әсері (университеттегі, кафедрадағы жаңа талаптар, қажеттіліктердің өзгерістері). 4 – **микрофакторлар**: белгілі бір нақты ғалымдарға әсер ететін қозғаушы күштер жатады – ғалым мен ғалым, ғалым мен шәкірт сияқты. Ғалымдар ғылыми іс-әрекеттері бойынша ғылыми мектептерге кіреді. Ол ғылыми мектептер ғылыми бағыт бойынша және сала бойынша біріктірілуі мүмкін. Ғылыми мектептің болуы ғылыми іс-әрекетте

ілгерілеудің болуына, түрлі ғылыми бағыттардың пайда болуына, теория мен эмпирикалық қордың көбеюіне ықпал етеді. Жалпы алғанда, ғалымның өмірлік жолының психологиясы тұрғысынан қарағанда, әлеуметтік, ғылыми идеялық микропсихологиялық жағдаяттар тұлғанының дамуының шарттары болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Г.Ю. Мошкова «Биографический метод и проблема психологии личности ученого», Вопросы психологии - 1993, 131-142 стр;
2. К. Фурсов, Я. Рощина, О. Балмуш «Факторы результативности научной деятельности: микроуровневый анализ», Журнал НИУ ВШЭ, Москва - 2016, 44-56 стр;
3. С.Т. Ерназарова, К.Ө. Қожамжарова, Г.П. Абсатарова «Кредиттік технология жағдайындағы студенттердің оқу мотивацияларының психология-педагогикалық ерекшеліктері», ҚҰМА хабаршысы, 2015, 395-399 бб.;
4. О.Н. Бурмистрова Известия Волгоградского государственного университета, «Социально-психологические факторы эффективности деятельности руководителя», 2008, 166-170 стр.

SECTION 22.00.00 / СЕКЦИЯ 22.00.00

SOCIAL SCIENCES / СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

22.1. Жастардың мемлекеттік жастар саясатын іске асыруға қатысуы

Мадина Кочкаровна Абдакимова

педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент. Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті (Қарағанды қ., Қазақстан)

Сания Кузаировна Кенжебаева

педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент. Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті (Қарағанды қ., Қазақстан)

Салтанат Алтаевна Муликова

педагогика ғылымдарының докторы, профессор. Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті (Қарағанды қ., Қазақстан)

Айдос Бадел

аға оқытушы, саясаттану магистрі. Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті (Қарағанды қ., Қазақстан)

Жастар - бұл қоғам құрылымындағы ерекше әлеуметтік-демографиялық топ, белгілі бір өзіне тән біртекті белгілердің негізінде бөлінетін, әлеуметтік өзара қарым-қатынастардың белсенді қатысушысы болып табылатын және өзінің қалыптасуының белгілі бір кезеңдерінде қоғамдық ықпал ету объектісі немесе субъектісі болып табылатын.

Жастар қоғамның неғұрлым серпінді бөлігі болып табылады және қоғамдық қатынастар жүйесіндегі ерекше рөлі мен алатын орнымен сипатталады. Жас ұрпақтың позициясы, оның келбеті, қоғамдағы әлеуметтік дамуы, энергиясы, дүниетанымы, жалпы жастардың адамгершілік ахуалы халықтың тағдырын, болашағын айқындайды. Жастардың әлеуметтік таңдауы проблемасы жекелеген мемлекеттер мен халықтар тарихының өзгермелі кезеңдерінде әрдайым өткір тұрды.

Қазіргі қазақстандық жастардың аса маңызды ерекшелігі, оны еліміздің күрделі тарихи кезеңінде туған ұрпақ (14 пен 29 жас аралығындағы) құрайды, бір қоғамдық-саяси формация басқасына ауысқанда, бір өмірлік ұстанымдар мен құндылықтар басқалармен ауысқанда, бұл, сөзсіз, ақпараттандыруға әсер етеді.

Қазақстан Республикасы Мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасына (бұдан әрі – тұжырымдама) сәйкес қазіргі жастар қоғам өмірінің әлеуметтік-экономикалық, қоғамдық-саяси, мәдени салаларындағы өзекті сын-қатерлер мен өзгерістерге жеткілікті дайын емес. Бұл көрініс неде:

- әлеуметтік себептерге байланысты (жазатайым оқиғалар, улану, жарақаттану, алкогольді шектен тыс пайдалану, түрлі аурулар) 25-29 жастағы еңбекке қабілетті жастарда жоғары өлім-жітім);

- орта мерзімді кезеңде жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі (2005 жылдан бастап) 13,4-тен 4,6% - ға дейінгі шекте болды (жалпы жұмыссыздық деңгейі 8,1-5,4%);

- жастардың үштен бір бөлігі бүгінде 15 000 теңгеден төмен, 80% - дан 15 000 теңгеден 60 000 теңгеге дейін табыс табады. 10,6% - ы 60 000 теңгеден 90 000 теңгеге дейін, тек 4,1% - ы 90 000 теңгеден 120 000 теңгеге дейін, 2,6% - ы 120 000 теңгеден астам табыс таба алады;

- қылмыстардың көпшілігін (89,0%) кәмелетке толған (18-29 жас) жастар жасайды және 14-17 жас аралығындағы 11,0% - дан астам;

- есірткі құралдарын және психотроптық заттарды теріс пайдаланатын адамдардың жалпы санынан 14-тен 30 жасқа дейінгі есірткіге тәуелді адамдардың үлесі 49,2% - ды құрайды, атап айтқанда 23036 адам, олардың 20423 18-ден 30 жасқа дейінгі жасқа келеді;

- 21-29 жас аралығындағы жас азаматтардың, оның ішінде отбасы бар, тұрғын үйге қажеттілігі 85% құрайды және т.б [1].

Субъективті себептердің қатарына мақала авторы келесілерді жатқызады:

- шешімдер қабылдау процесіне белсенді қосылуға кедергі келтіретін әлеуметтік-экономикалық жағдайдың төмен деңгейі;

- жоғары білім алуға тең емес қол жеткізу;

- жастардың толыққанды құқықтары мен бостандықтарын іске асыруға сенімсіздіктен туындаған пассивтілік;

- рухани-адамгершілік, патриоттық тәрбиенің әлсіз негіздері;

- болып жатқан оқиғаларға индифференттік қатынас.

Объективті себептер қатарына:

- төмен ұйымдастырушылық, әлсіз ұйымшылдық жас;

- жалпы идеологияның, жалпы саяси бағдарлардың болмауы;

- халықтың қоғамдық-саяси белсенділігін жалпы төмендету;

- мемлекеттік қолдауды жүзеге асырудың әлсіз тетіктері;

- билік және басқару органдарында, бизнесте және азаматтық қоғам институттарында жұмыс істеу үшін жас мамандарды даярлауға бағытталған жүйелі мемлекеттік саясаттың болмауы;

- сыбайлас жемқорлық;

- жастар арасында тілдік, зияткерлік, мәдени және өзге де белгілер бойынша күшті дифференциалдау [2].

Қазақстандағы жастар саясатын жүзеге асыру және рухани, физикалық және психологиялық күшті және дені сау жастарды қалыптастыру проблемаларының өзектілігі шеңберінде мақала авторлары Қарағанды қаласының студент жастары мен жастар бірлестіктерінің көшбасшылары арасында фокус-топ әдісімен әлеуметтік зерттеу жүргізді.

Зерттеу барысында жастардың мемлекеттік жастар саясатына қарым-қатынасының ерекшеліктерін анықтау, жастардың әлеуметтік жобаларға қатысуы мен өту жағдайларын қадағалау және алынған зерттеу нәтижелерін жастар саясатын іске асырудың тиімділігін арттыру үшін пайдалану жоспарланған.

Аталған мәселені талқылауға қатысқан респонденттер ҚР жастар саясатының мемлекеттік тұжырымдамасында ұсынылған жастар саясатының моделіне оң көзқарас білдірді. Талқылау нәтижесінде жастар ұйымдары көшбасшыларының басым бөлігі анықталды. Талқылауға қатысатын Қарағанды Тұжырымдаманы әзірлеу кезінде талқылауға қатысты, сондықтан оны толығымен қолдайды және мақұлдайды.

Диспутациялық, атап айтқанда жастар көшбасшылары жастар тұжырымдамасының шеңберінде өткізілетін іс-шаралар туралы толық ақпарат алады. Фокус-топ қатысушылары жастар ұйымдарын білдірмейтін және жастардың қоғамдық-саяси жұмысына тартылмаған жастар, керісінше, мемлекет деңгейінде жүргізілетін және жастарды қолдауға бағытталған жұмыстар туралы ақпаратты иеленбеген, бұл олардың пассивтілігінің, сондай-ақ жастар ұйымдарының және жастардың осы бөлігінің өмір сүруінің қатарлас болуының көрсеткіші болып табылады.

Пікірталас барысында қаланың қоғамдық ұйымдарының жастар көшбасшылары жұмысшы жастар өкілдерінің сұрақтарына жастар ұйымдарына қолдау көрсету және тарту үшін жүргізіліп жатқан жұмыстар туралы жеткілікті айтып, нақты жауап бере алмады. Сонымен қатар, жұмысшы жастар өкілдері жастар ұйымдарының жұмысына не қызығушылық таныта алатынын және жастар ұйымдары тарапынан қандай қолдау мен көмек қажет ететінін нақты ұсына алмады. Бұл негізінен жастардың белгілі бір бөлігінің пассивтілігін көрсетеді.

Жастар ұйымдарының бірде-бір мүшесі болып табылмайтын жастар тарапынан жастар ұйымдарының сайттарында олардың қызметінің мазмұны туралы ақпарат, БАҚ-та өткізілетін іс-шаралар туралы қолжетімді ақпарат болмаған жағдайда ескертілді.

Алайда, идеяның оң бағасына және ҚР жастар саясаты тұжырымдамасында қойылған міндеттерге қарамастан, респонденттерде өзіне және жастарға, яғни жақын арада тұжырымдаманың мазмұнын іске асыратындарға наразылықтар бар.

Респонденттер жастар саясатының негізі қалыптасқанша оның көптеген көшбасшылары мен костяк өсіп келе жатқан энергия, меркантиль мүддесінде, билікті иелену ниетінде ластаған фактіде адал мойындайды. Жанған және жұмыс істегісі келгендердің орнына жастар саясатында карьер және ақша жасауға көңіл-күй келді. Талқылау барысында келесі пікірлер айтылды.

- «Ақшаны жастар ұйымдары бұзды».
- «Жастар көшбасшысы болу экономикалық жағынан тиімді емес».

- «Барлығы мемлекеттік тапсырысқа жұмыс істегісі келеді. Барлығы ақша табуға келеді. Тапсырыс жасалды, ақша алынды, жұмыс аяқталды, Жаңа тапсырысқа дейін».

- «Жастар көшбасшысының жалақысы аз, сондықтан жұмыс істеуге болатын мүмкіндікті іздейміз. Ұйымда жұмысқа уақыт жоқ».

- «Жаңа адамдар жастар ұйымдарына қажет».

- «Жастар ұйымдары формалды сипатқа ие болды, ынта жоқ».

- «Апатия-ынталандырулар жоқ, іс жүзінде жұмыс істеп тұрған барлық 10-20 ұйым жұмыс істейді».

- «Сайттарда жастар ұйымдары туралы мазмұнды ақпарат жоқ».

- «Жобалар бар, бірақ біреуі жұмыс істейді, басқалары жоқ».

- «Төменнен өтіп жатқан және іс жүзінде практикалық бағыты бар жобаларды мемлекет тарапынан қолдауға бастамашылық жасау».

- "Формализм, бюрократизм. Саясат ісінде жұмыс уақыты өтті, сайлау өтті. Әкімдерге қызықты емес. Қалаларда, аудандарда жұмыс жүргізілмейді, қызметкерлер жоқ».

- «Орындардан жастар ұйымдарының қызметін сынға алады, Жастар ұйымдары тарапынан пікірлер жоқ».

Талқылау үстелінде бір ұйымның барлық жастар көшбасшылары басқа ұйымдардың қызметі туралы біле бермейтіні анықталды, көбінесе сол немесе басқа ұйымдардың бар-жоғын, бұрынғы жұмыс істейтінін, не болғанын білмейтіндігі анықталды.

Жастар ұйымдарының көшбасшылары басшылықтың сабақтастығының қажеттілігін түсінеді, оған келесі репликалар куә болып табылады:

- «Жастар ұйымдарының басшылары өздері бастаған жұмысты жалғастыруға қабілетті қабылдаушыны өзіне қалдыруы керек».

- «Жастар ұйымдарының өзара іс-қимыл жасауы, бірлескен іс-шаралар өткізуі қажет».

Фокус-топ мәселелерінің екінші блогы жастар саясатын жүзеге асыруда орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдардың, азаматтық қоғам және бизнес институттарының ведомствоаралық өзара іс-қимылының моделіне қатысты болды.

Респонденттер талқылауда жастар саясатын жүзеге асыруда барлық мемлекеттік және қоғамдық құрылымдардың ведомствоаралық өзара іс-қимыл жасау қажеттігіне бірауыздан үн қосты.

Бизнес құрылымдардың жастар саясатын жүзеге асыруға қатысуы туралы мәселені талқылау кезінде респонденттер бизнес жастар ұйымдарымен өзара іс-қимыл жасауға құлшыныс танытпайтынына бір ауыздан үн қатқан. Диспутациялаушылардың пікірінше, бұл бизнес жастар қозғалысын дамыту мен қолдауға мүдделі емес, онда экономикалық пайда көрмейді. Мемлекет, сөз сөйлеушілердің пікірінше, жастар бастамаларын қолдау ниетінде бизнесті қызықтырудың тетіктерін табуға тиіс. Мыналар сөз кезегі келгенде айтылғандары:

- «Заңда бизнестің нақты және мазмұнды әлеуметтік жауапкершілігін, Бизнестің жастар алдындағы рөлі мен міндеттерін анықтау».

- «Бизнес қайырымдылыққа бағытталған. Бизнес жастар бастамасы саласында жұмыс істегісі келмейді».

- «Бизнестің жастар қозғалысына қатысуы тек қана өз қызметін жарнамалау және пиар арқылы жүзеге асырылады».

Респонденттер бизнес-құрылымдарды жастар бастамаларына тартуда мемлекеттің көмегінің бір үміті болмайтынын, бизнес-құрылымдармен өзара іс-қимыл жасау бойынша жеке қадамдар жасау керектігін түсінеді.

- «Жастар бизнеске баруға тиіс».

- «Жастар өз есігінде шаршауы керек. Бизнесті тарту жеке қарым-қатынас шарттарымен құрылуы тиіс».

Фокус топты талқылау мәселелерінің үшінші блогы жастар жобалары мен Қазақстанда жастар саясаты аясында жүзеге асырылатын бағдарламалардың тиімділігін бағалауға қатысты болды.

Фокус топтың барлық қатысушылары жастардың әлеуметтік жобалары жастарды қолдаудың қажетті құралы болып табылады және уақыт талап етеді деп санайды. Респонденттердің пікірінше, жастар саясаты аясында іске асырылатын жастар жобалары айтарлықтай тиімді, оның көрсеткіші жастардың оларға белсенді қатысуы және олардың өмір сүру уақыты (5-8 жас) мемлекет практикасына қатысуы болып табылады.

Бұл ретте респонденттер іс жүзінде бәрі жақсы емес, белгілі бір кемшіліктер бар екенін түсінеді.

Мысалы, «Жастар әлеуметтік бағдарламалары мен жобаларының тиімсіздігінің себептерін және нәтижелілігін немен көресіздер?» деген сұраққа респонденттер келесідей жауап берді:

- «Жобаларды үйлестіру және іске асыруға жауапты жергілікті жерлердегі шенеуніктердің қызметіндегі бюрократизм».

- «Көтерме ақша жобаға қатысушыларға жетпей қалады».

- «Ұйымдастырушылар мен басшылардың жергілікті жерлерде біліксіз болуы».

Респонденттердің аз ғана бөлігі ғана түрлі жастар әлеуметтік жобаларын бастамашылыққа қатысу тәжірибесі болды. Алайда барлық жобалар мемлекет тарапынан қолдау таппады. Диспутирующие деп санайды, жобаларды әзірлеуге қатысу олардың көпшілігінде жоқ белгілі бір білім мен оларды әзірлеу тәжірибесінің болуын талап етеді. Респонденттер бұл туралы атап өтті:

- «Бастаманы дамытуды оқыту және жобаларды әзірлеу бойынша тренингтер мен семинарлар өткізу қажет».

- «Белсенді жастарды көтермелеу».

- «Жастар ұйымдарының көшбасшыларында бастамалар мен шығармашылықтарды көрсету үшін белгілі бір пассивтілік бар».

- «Жастар көшбасшыларын жылдам ауыстыру, оқыту процесі тұрақты болуы қажет».

- «Жобалар бір-бірін әзірлеп, басқаларын іске асырады. Жобаларды кім әзірлейтін болса да, олардан сұрау үшін оларды іске асыру керек».

Пікірталасқа қатысушылар жастар ұйымдарының қызметі көбінесе формальды сипатқа ие деген пікірмен келіседі. Іс жүзінде барлық көшбасшылар жастар қозғалысын дамыту мен Жастар бастамаларын қолдау үшін қажеттінің бәрін жасайды деп санайды. Пікірталас барысында олар өз электораты алдында билік пен өкілеттілік берілген партиялық функционерлер ретінде жиі жайғасты. Электораттың есепте барлығы бар, ал есептегі электораттың Өзі жоқ деген әсер болды.

Осы жастар ұйымдарына қатысуыңыз мен көшбасшылығыңыз немен байланысты деген сұраққа респонденттер жеке қызығушылығымен, өздерін көрсету ниетімен жауап берді. Жастар ұйымдарының барлық көшбасшылары мемлекеттік және қоғамдық құрылымдар тарапынан оларға көмек пен қолдау көрсету кезінде барлық жерде көмек пен түсінушілік туралы бірауыздан мәлімдеді.

Волонтерлік қозғалысқа бастамашылық жасау және дамыту мәселесін талқылаған кезде волонтерлік және Жастар бастамаларының бір тұтас бір бөлігі екені айтылды. Жастар ұйымдарын мемлекет үйлестіріп отырады, волонтерлік қозғалыс тарапынан объективті қажеттілікпен жүзеге асырылады. Бұл ретте олар бір идея – оған мұқтаж адамдарға қолдау көрсету және көмек көрсету идеяларымен біріктірілді.

Жастар көшбасшылары тарапынан волонтерлік қозғалысқа қатысты кейбір көзқарастар байқалды. Бірақ пікірталас тобының барлық мүшелері:

- «Біз барлығы, шын мәнінде, еріктілер, себебі жастар саясатына ерікті түрде келдік».

- «Еріктілер қозғалысының болашағы зор».

- «Әрдайым ұйымдасқандар бар және пікір білдірушілер бар».

- «Жауапкершілік - волонтерлықтың мотиві».

- «Тілек саморазвиваться келтіреді, адамдардың қозғалысы».

- «Еріктілікті ресми ету, бұл жастар үшін қажет».

- «Волонтерлік бетті жаңарту қажет».

Мемлекеттік жастар саясаты Тұжырымдамасын талқылау жастар саясатын оңтайландыру жолдарына қатысты мәселелер блогын аяқтады.

Қатысушы пікірталастар іс жүзінде барлық атап өтті болмауы жастар ұйымдарының қызметіне жүйелілік. "Өзара іс-қимыл тетіктерін қалай жетілдіруге болады?" дискутирующие жауап беруге қиналды. Ескертулер ретінде айтылды:

- «Жастар ұйымдарының көшбасшыларын билікпен ұстауда жастар қозғалысының мәселелері».

- «Жастар ұйымдары бөлінген. Олар жоғары оқу орындарының ішінде, факультеттердің арасында бөлінген».

- «Жалпы идеяны түсіну жоқ. Әркім өзі».

- «Жастар ұйымдары арасында өзара іс-қимыл жоқ».

- «Жоғары оқу орындары мен мектептердің жастар ұйымдары арасындағы байланыстың және өзара байланыстың болмауы».

- «Жастар қозғалысын үйлестіруде билікті орталықтандыру қажет».

- «Жастар ұйымдарының қызметіндегі бытыраңқылық қоғам мен мемлекеттегі құрылымдар арасындағы бытыраңқылыққа ұқсас».

Респонденттер өз сөздерінде өз қызметін насихаттаудың нысандары мен әдістерін және қызметінің мазмұнын ауыстыру қажеттілігі туралы мәселені қызу талқылады. Сөз сөйлеушілердің жастар ұйымдарының жұмысын жетілдірудің объективті қажеттілігін түсінуі анық байқалды, бірақ бұл өзгерістердің мәні әлі көрінбейді. Жауап ретінде айтылды:

- «Жастар ұйымдарының қызметіне үгіт-насихат, слайдтар, роликтер түрлерін белсенді енгізу қажет».

- «Әркім өз-өзінен өзгерістерді бастауға тиіс».

- «Қалалық деңгей құру, ал онда университет белсенділерін жіберу».

- «Бастама төменнен өтуі тиіс».

- «Жастар бастамасын дамыту үшін оқыту тренингтерін өткізу».

- «Ұйымдар бар, белсенділер бар. Жастар парламенті біріктіреді».

- «Дөңгелек үстелдер практикасынан алшақтау керек».

- «Бейресми іс-шараларды көбірек өткізу».

- «Стандартталған шаралар көп».

- «Бұқаралық жастар іс-шаралары дұрыс сипатқа ие».

Ең тиімді жастар ұйымдарының қатарында респонденттер: «Жас Отан ең тиімді жастар ұйымы, бірақ онда формализм бар», «Жасыл ел», «Мемлекеттік қызмет мектебі».

Жастар ұйымдарының көшбасшыларымен және жастармен фокус-топ өткізу нәтижесінде мақала авторлары қорытынды жасады.

Жастар мемлекеттің жастар саясатының тұжырымдамасын қолдайды және мақұлдайды. Жастар мемлекет жүргізіп отырған саясатқа қатысуға, оның қатысушысы болуға ниет білдіреді, мемлекет жүргізіп отырған іс-шаралардың қажеттілігін түсінеді.

Жастар ұйымдарының көшбасшылары билікпен және олардың негізгі Жастар массасынан басшылар ретінде үзілгендігін түсінеді және мойындайды. Жастар ұйымдарының белсенді қызметіне тартылмаған жастар көшбасшылары, жастар ұйымдары мен жастардың өмір сүруіне белгілі бір параллельділік бар. Жастар ұйымдарының көшбасшылары жастарды «олармен қиын, бірақ онсыз да болмайды» қағидаты бойынша естуге және тыңдауға үйренуі қажет. Соның салдарынан жастар көшбасшыларына жастар ұйымдарына жастарды тарту үшін

жұмыс түрлері мен әдістерін жетілдіру қажет, әйтпесе бұл қозғалыс өзін толық ақтайды.

Жастар ұйымдарының жұмысына барлық деңгейдегі өзара іс-қимыл, жұмыстағы сабақтастық, өзара ақпарат алмасу, олардың бір идеямен біріктірілгендігін түсіну қатысуы тиіс.

Пікірталас барысында анықталғандай, жастар ұйымдарына белсенді қатыспайтын жастар мемлекеттің жастар саясаты тұжырымдамасының мазмұны, қазіргі жастар ұйымдары мен әлеуметтік жастар жобалары туралы, жастар ұйымдары қызметінің бағыттары туралы, жастарды қолдау мен дамыту тұрғысынан мемлекет ұсынатын мүмкіндіктер туралы жеткілікті хабардар емес. Демек, жастар саясаты тұжырымдамасын іске асыру туралы алдағы іс-шаралар, акциялар, форумдар туралы БАҚ-та және интернет-көздерде жүйелі және тұрақты ақпараттандыру қажеттілігі бар. Қаланың жоғары оқу орындарында жастар саясаты тұжырымдамасының мазмұнын және әлеуметтік жастар жобалары мен бағдарламаларының мәнін насихаттау қажет.

Әдебиеттер:

1. Постановление Правительства РК от 27 февраля 2013 года №191 «О Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан-2020: путь в будущее» - zakon.kz.

2. Молодежь как ресурс для развития гражданского общества и социального капитала Казахстана. - URL: www.ipr.kz/analytics/1/1/210.

22.2. Стереотип как социально-психологический феномен

Гаухар Иликешевна Исина

доктор филологических наук, профессор кафедры
«Иностранная филология». Карагандинский государственный
университет имени академика Е.А. Букетова
(г. Караганда, Казахстан)

Важность изучения социально-психологической стороны стереотипного мышления и восприятия действительности диктуется ныне кардинально изменившимися условиями функционирования средств массовой коммуникации, усиливших всевозможные попытки манипулирования сознанием.

Известна роль стереотипов в организации тех или иных форм общественного сознания – религиозной, философской, научной, эстетической и т.п. Стереотипы нередко отождествляют с народными традициями, мифами, ритуалами, присутствующими в каждой из перечисленных форм сознания. Однако следует отметить, что стереотипы, имея безусловное сходство с традициями, мифами,

нравами, в значительной степени отличаются от них по своей психологической основе. Традициям и обычаям свойственна объективированная общезначимость, чего нельзя сказать о стереотипах, остающихся на уровне субъективных умонастроений.

Функциональное поле стереотипов – граница сознательного и бессознательного, формирующихся психологических структур восприятия, тогда как культурные традиции, обычаи и т.п. являются объективированными, чаще всего осознанными, результатами такого формирования, в которых заинтересовано (или не заинтересовано) общество.

В рамках западноевропейской традиции научного познания, описания и осмысления общественного сознания изучение таких структур, как стереотипы, значительно продвинулось вперед благодаря усилиям представителей неофрейдизма, структурно-лингвистического анализа, герменевтики. Было выяснено, что стереотипы общественного сознания, несмотря на внешнюю свою консервативность, обладают подвижной, внутренне мобильной психологической структурой, обладающей способностью реагирования на малейшие изменения окружающей среды, самого человека или культуры, созданной в результате их взаимодействия. Кроме того, выяснилось, что степень устойчивости стереотипа зависит не только от внешних условий, но и от конкретных носителей с их обыденными представлениями, эмпирическими настроениями, преломляющимися через систему экспликаций, иногда выстроенных в целостную научную или политическую картину мира. Обуславливаемый этими механизмами мир мнений имеет свои этнопсихологические, лингвистические особенности и способы выражения, сознательную (или бессознательную) настроенность, веру в те или иные общественные ориентации на практические действия [1: 5].

Ж. Пиррот считает, что «стереотип общественного сознания всегда социально организован, функционирует на основе какого-то определенного социального заказа. Смена стереотипов, как и проблема стереотипизации общественного сознания, всегда связана со сменой коллективных убеждений, которые в свою очередь являются результатом коллективных действий, определяющих качественное изменение жизни целого социума» [2: 72]. Стереотип предстает как необходимый и неизбежный инструмент социализации индивида.

В последнее время психологи дифференцируют в громадном контексте социального анализа стереотипов общественного сознания его психологическую часть, касающуюся механизмов восприятия, определяя стереотипы как психологические структуры общественно сознания, установившиеся в социуме.

При исследовании любого социально-психологического феномена главной задачей является раскрытие его структуры и

основных функций. В структуре стереотипов выделяют следующие компоненты:

1) познавательное (когнитивное) представление и мысли об объекте познания;

2) оценки объекта и чувства, возникающие в качестве субъективных показателей этих оценок;

3) определенный тип поведения по отношению к объекту. Данный компонент не всегда входит в состав стереотипа, так как стереотипы нередко являются лишь мнениями.

Отметим, что стереотипы могут выступать не только в качестве мнений, но и убеждений. Мнение о предмете поверхностно, оно подвержено изменениям при получении новой информации. В отличие от убеждений мнение не обладает большой мотивирующей силой, тогда как убеждение – это устойчивая система представлений, способная стать мотивом социального поведения человека. Следовательно, можно заявить, что существует два вида стереотипа: 1) стереотипы-мнения; 2) стереотипы-убеждения.

Весьма значительную группу социальных стереотипов составляют этнические стереотипы, направленные на схематизацию образа своей или чужой этнической общности. Выделяют следующие типы этнических стереотипов: автостереотипы и гетеростереотипы.

Автостереотипы – это мнения, суждения, оценки, относимые к данной этнической общности ее представителями. Как правило, эту группу в преобладающем большинстве составляют положительные стереотипные представления. Особенностью автостереотипов является «стремление этнической общности внести в их содержание черты идеала собственного этноса, подчеркнуть наиболее самобытные качества национального характера» [3: 195]. Гетеростереотипы, в свою очередь, представляют собой совокупность оценочных суждений, выносимых о других народах представителями данной этнической общности.

Между этническими группами устанавливаются в основном три типа отношений: 1) субординация; 2) противостояние (оппозиция, конфликт); 3) сотрудничество (кооперация). При каждом из этих типов взаимодействий группы авто- и гетеростереотипов различны.

В ранжированных обществах существуют доминантные и подчиненные этнические группы, создающие стереотипные представления друг о друге и о себе. Представителям подчиненных групп дают нередко положительные характеристики, восхваляя их физическую силу, мужество, дружелюбие. Доминирующие группы относятся к ним как к существам, стоящим ближе к животным, нежели людям, подчеркивая наличие в них тех же черт.

Описывая покоренные народы, завоеватели зачастую характеризуют их происхождение отрицательными прилагательными. Так, «на южных Филиппинах доминирующее племя *«таусуг»*

рассматривает подчиненных соседей в качестве неприятных людей и называет их «люваан». Это слово означает «то, что выплевывают»: смысл в том, что бог отказал им в своей любви. Согласно мифу, «лювааны» и обезьяны имеют общее происхождение. Фактически миф используется в качестве рационализации существующей субординации этнических групп» [4: 250].

Когда власть и другие ресурсы распределяются между этническими группами неравномерно, тогда пострадавшая сторона может вести себя оппозиционно. Вполне естественно, что в подобных ситуациях создаются и воспроизводятся отрицательные, дискредитирующие стереотипы. Порой фрустрация может достигать такого уровня, что стороны воспринимают друг друга как опасных противников. В этом случае характер стереотипов меняется с целью оправдания применения агрессивных действий.

К третьему типу отношений между этническими группами относится сотрудничество. Это такая ситуация, когда группы мирно сосуществуют, сообща решают задачи, справедливо распределены ресурсы. В подобной ситуации создаются положительные стереотипы: партнер считается заслуживающим доверия, доброжелательным, умным и т.д.

Плодотворное сотрудничество этнических сообществ возможно тогда, когда они пользуются взаимно понятными и приемлемыми стереотипами. Этими стереотипами выражаются обобщенные установки и программы действий.

В многоэтнических неранжированных обществах группы живут как бы в параллельных мирах, не подчиняясь друг другу. Между ними возможны как отношения взаимоотношения, так и соперничества. Этим и объясняется наличие в обществах подобного рода как положительных, так и отрицательных стереотипов.

Мы живем в мире стереотипов, зачастую используя их, сами того не осознавая. Они настолько разнообразны и возникают с такой неотвратимостью, что невольно возникает вопрос о необходимости их использования. Для чего они нужны?

Опираясь на данные имеющихся исследований, А.А. Налчаджян [4: 212-215] выделяет следующие основные функции стереотипов.

1. *Функция экономии мышления.* Стереотипы упрощают картину объективной реальности, создают категории и схемы представлений, облегчая наши мыслительные процессы. В процессе жизнедеятельности мы применяем готовые стереотипные представления о тех или иных феноменах и объектах, которые освобождают нас от новых умственных усилий.

2. *Приспособительная (адаптивная) функция стереотипов.* Благодаря стереотипам мы быстро ориентируемся в том или ином обществе. Они ускоряют процессы адаптации индивидов и групп к условиям своего существования.

3. *Функция сохранения существующего общественного строя.* Соглашаясь с тем, что социальные стереотипы – это устойчивые представления о социальных группах, обществе, объектах тем самым мы принимаем как бы «естественность» и незыблемость той социальной реальности, в которой находимся.

4. *Функция выражения протеста.* Когда государство проводит политику, неудовлетворяющую определенные группы людей, в этих социальных средах начинают формироваться отрицательные стереотипы в отношении власти как массовой информации своего рода выражение протеста, что в последующем может привести к определенным социальным действиям. Стереотипы позволяют людям выражать свои внутренние конфликты и проблемы и проецировать их на других людей. Это специфический способ разрешения внутренних проблем.

5. *Функция искажения реальности.* В вышеуказанном материале мы отмечали, что стереотипы нередко искажают реальность, упрощая ее. Но порой определенные группы заинтересованы именно в искажении реальности. Подобное явление можно наблюдать в пропагандистских материалах. Так, идеологи коммунизма долгие годы создавали стереотипы и с их помощью искажали социальную реальность, поддерживая иллюзию «счастливой жизни» советских людей. Турецкие вандалы подготавливали свои агрессивные действия, массовые убийства и геноцид, создавая образ врагов – армян, греков, курдов.

Существенное значение в формировании стереотипов оказывает феномен «этноцентризма». Исследователи рассматривают этноцентризм как присущее людям свойство воспринимать и оценивать жизненные явления сквозь призму традиций и ценностей собственной этнической группы, выступающей в качестве некоего эталона или оптимума [5]. Так называемое «явление призмы» зачастую наблюдается в процессе формирования стереотипа. Оно заключается в том, что человек смотрит на представителей другой этнической группы через призму имеющейся установки, сложившейся по отношению к другим членам отождествляемого этноса.

Сам по себе этноцентризм не опасен; проблема возникает тогда, когда реальные или мнимые различия между людьми возводятся в абсолют и превращаются в негативную или даже враждебную установку по отношению к другому народу, которую Кон определяет как этническое предубеждение. Стереотипы и предубеждения автор относит не столько явлениям психологическим, сколько социальным: «Чтобы понять природу этнических предубеждений, нужно изучать не столько предубежденного человека, сколько порождающее его общество» [1].

За счет вторжения этноцентризма наше поведение представляется нам естественным, когда смотрим на него сквозь

призму своей культуры, но оно может казаться ненормальным носителю другой. И причиной тому являются стереотипы, в основе которых лежит реальный психологический феномен, представляющий собой некую установку восприятия, которая аккумулирует предшествующий опыт социального индивида в своеобразный алгоритм отношения к тому или иному объекту. Причем на характер тех или стереотипов оказывает значительное влияние, прежде всего, система социальных отношений общества.

Список литературы:

1. Стереотипы в общественном сознании (социально-философские аспекты). М.: Академия Наук СССР. Серия: Философия, 1998. – 43 с.
2. Прохоров Ю.Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев. М.: Едиториал УРСС, 2003. – 224 с.
3. Садохин А.П., Грушевицкая Т.Г. Этнология. М.: Издательский центр «Академия»; Высшая школа, 2000. – 304 с.
4. Налчаджян А.А. Этнопсихология. СПб., 2004. – 380 с.
5. Султанова Ж. В. Этноцентризм в современном мире: истоки, сущность, практики / автореферат дис. ... кандидата социологических наук: 22.00.04. — Казань: Казан. гос. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина, 2005. — 23 с.

SECTION 23.00.00 / СЕКЦИЯ 23.00.00

POLITICAL SCIENCES / ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

23.1. Өңірлік саясаттың мәні мен мазмұнының теориялық аспектілері

Толеу Панияз

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
саясаттану мамандығының докторанты
(Астана қ, Қазақстан)

Өңірлік саясат кез келген мемлекет қызметінің маңызды бағыттарының бірі. Қазақстан үшін оның маңыздылығы әсіресе Қытай, Ресей және Өзбекстан сияқты ірі мемлекеттермен шекараласатын өте үлкен аумақтарды алып жатқандығымен де байланысты. Бұл жағдайда біртұтас өңірлік саясат шеңберінде өңірлердің байланыстылығын қамтамасыз ету тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап Қазақстанның мемлекеттік дамуының маңызды стратегиялық мақсаты болды және бұл үдеріс бүгінгі күнге дейін жалғасып келеді [1].

Өңірлік саясатты жүзеге асыру кезінде көптеген мемлекеттер перспективалы өңірлерді дамытуды немесе артта қалған өңірлерді қолдауға таңдау жасайды. Осыған байланысты Қазақстан өңірлік саясаттың «негізгі идеологиясы» ретінде қызмет ететін теңгерімді даму стратегиясын ұстанады. Ол біріншіден, экономиканың перспективалы экономикалық өсу орталықтарын басымдықты дамытудың ұтымды балансы және екіншіден, экономикалық әлеуеті төмен өңірлерді өмір сүру сапасы стандартының ең төменгі жеткілікті деңгейінде қамтамасыз етуге негізделеді [2]. Осы стратегияны табысты жүзеге асыру көптеген факторларға, атап айтқанда, мемлекеттің экономикалық мүмкіндіктері, аумақтық даму бағдарламаларының сапасына, бағытталған ресурстарды бақылауға және т.б. байланысты.

Соңғы уақытта елімізде өңірлік саясатқа қатысты мәселелерге көп көңіл бөліне бастады. Қазақстан аумағының көлемділігі, шекараларының ұзындығы, өңірлердің бір-бірінен өзара айрықша ерекшеліктерін ескеретін елдің жалпы мемлекеттік саясатының маңызды саласы ретінде күшті мемлекеттік өңірлік саясатты қажет етеді. Олар орталық, өңірлік және жергілікті деңгейлерлердегі жалпы мемлекеттік саясаттың құрамдас компоненттері және қоғамның, тұтастай мемлекеттің заңды, саяси бөліктері болып табылады. Қазақстан үшін өңірлік аумақтық мүдделерді, ерекшеліктері және өңірлердің мүмкіндіктерін есепке алмай елдің дамуындағы әлеуметтік-экономикалық үдерістерді реттеу мүмкін емес. Кең аумаққа ие Қазақстан мемлекеті үшін өңірлердегі әртүрлі елеулі табиғи-климаттық, географиялық, демографиялық ахуалдар мен айырмашылықтары жағдайында әлеуметтік-экономикалық даму деңгейлерін теңестіруге

бағытталған тиімді, кешенді мемлекеттік саясат жүргізу әрдайым өзекті. Өңірлерді дамыту саясаты тәуелсіз Қазақстанның дамуындағы маңызды фактор ретінде оны жүзеге асырудың механизмдері мен ресурстарын жасау, қазіргі заманғы өңірлік дамудың тұжырымдамалық негіздерін, елдің өңірлерді дамытудағы стратегиялық мақсаттары мен басымдықтарын айқындау, тиімді басқару тетігін жасау, өңір тұрғындарының барлық санаттары үшін өмір сүру сапасын тұрақты жақсарту мәселелері мемлекеттік басқару мен бүгінгі ғылым тарапынан қызығушылықтар туындатып отыр. Өңірлік дамудың мазмұны рационалды, ғылыми негізделген өңірлік саясат пен стратегия әзірлеу екені анық.

Өңірлік саясатты анықтауға қатысты әртүрлі көзқарастар бар. Мәселен, ресейлік өңірлік саясатты зерттеушілер Б.М. Штульберг және В. Введенский мынадай түрде анықтама береді: «Өңірлерлік саясат - мемлекет субъектілерін оңтайлы үйлестіруді қамтамасыз етуде және жалпы мемлекеттік және өңіраралық сипаттағы аумақтық мәселелерді шешудегі мемлекеттік билік органдары мен басқарудың қызметі»- деп сипаттай келе, қарастырылған саясаттың мәні - оны қамтамасыз етуде бүкіл қоғамның мүддесіне аумақтық алғышарттар мен факторларды қолдану және жекеленген өңірлерде қолайсыз экономикалық және табиғи жағдайлардың әлеуметтік жағымсыз әсерлерін барынша азайтуымен түсіндіреді [3]. Ал ресейлік В. Лексин мен А. Швецовтың пікірінше, өңірлік саясат - өңірлерге қатысты мемлекеттің мүдделерін білдіретін ниеттер мен әрекеттер жүйесі және өңірлердің ішкі өз мүдделері. Ол өңірлердің жергілікті мүдделері мен мемлекеттің өңірлік мүдделер арасындағы ымыраға негізделген дейді [4]. Бұған қарап мемлекет пен оның субъектілерінің мүдделері арасындағы өзара байланысты іске асыру қажеттілігін аңғаруға болады. Отандық зерттеуші А.А. Акишев «Өңірлік саясат деп оңды жетістіктерге қол жеткізуде және қоғамның немесе экономиканың аумақтық құрылымында жағдайдың нашарлауына жол бермеуге бағытталған мемлекеттік органдардың мақсатты, институционалды және заңды түрде ресімделген әрекеттерін» атайды [5]. Тағы да бір отандық зерттеуші А.Н. Жанбырбаева: «Мемлекеттің аймақтық саясаты мемлекет саясатының ажырамас бөлігі болып табылады, ол қабылданған мемлекеттік стратегия бойынша жалпы елдің экономикалық жүйесін ұйымдастыруға бағытталған» деп сипаттама береді [6].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1996 жылғы 9-қыркүйектегі № 1097 Қаулысына сәйкес бекітілген «Қазақстан Республикасының өңірлік саясатының тұжырымдамасында» өңірлік саясаттың мазмұны мемлекеттің орнықты әлеуметтік-экономикалық дамуының стратегиялық мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізу мақсатында аумақтық факторлар мен басқарудың тиімді пайдалануына бағытталған жалпы мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі деп көрсетілген [7].

Өңірлік саясаттың мазмұнын толық ашу үшін мақсаттары мен міндеттерін, объектісі мен пәнін, негізгі деген қағидаларын анықтап алған дұрыс. Өңірлік саясатының негізгі мақсаттары ретінде:

- халықтың тұрмысын жақсартуда салыстырмалы түрде тең мүмкіндіктер жасау;
- әр өңірдің ресурстық және өндірістік әлеуетін тиімді пайдалану;
- өңірлік еңбек ресурстарын рационалды бөлу, аумақтық өзін-өзін басқаруын қалыптастыру;

Міндеттері:

- өңірлердің салыстырмалы экономикалық тәуелсіздігін қамтамасыз ететін саяси, экономикалық, экологиялық және құқықтық сипаттағы шаралар кешенін әзірлеу;
- мемлекеттің макроэкономикалық саясатының жалпы стратегиялық ережелеріне сәйкес өңірлік басымдықтарды айқындау;
- өңірлерді дамытуда теңгерімді қамтамасыз ету, проблемалық өңірлерді қолдау;
- денсаулық сақтау мен білім беруді қаржыландыру, экологиялық мәселелерді шешу мен еңбек, қаржы ресурстарын шоғырландыру, жұмыспен қамту, т.б. атауға болады [8].

Өңірлік саясатты зерттеушілер экономикалық, саяси, әлеуметтік даму, т.б. салаларды қамтиды және өз мақсаттарына қарай зерттейтін саясатының бағытын экономикалық, демографиялық болып анықтай бастайды. Мұндағы маңызды тағы бір атай кететін жайт, түрлі салалардағы өңірлік саясат бір-бірімен тығыз байланысты, әрі жалпы ортақ мақсаттарға ие болуы тиіс.

Өңірлердің әлеуметтік-экономикалық жүйесі мен нақты шаруашылық субъектілері өңірлік саясаттың объектісі болып табылады және өңірлердің бәсекелестікке қабілеттілігін арттыруда, оның ішінде негізгі әлеуметтік мәселелерді шешуде маңызды рөл атқарады. Өңірлік саясатты саясаттың субъектілеріне орталық және өңірлік атқарушы билік органдары, өңірлердің әлеуметтік-экономикалық даму мәселелерін шешуге құзіретті жергілікті деңгейдегі басқару органдары мен басқа да ұйымдарын жатқызамыз. Осы аталған мақсат-міндеттердің негізінде өңірлік саясаттың аса маңызды міндеті - жалпы мемлекеттік мүдделер мен өңірлік, сондай-ақ өңірлік деңгейдегі қоғамдық, ұжымдық мүдделердің үйлесімділігін қамтамасыз ету деп қорытынды жасауға болады.

Осыған байланысты көп қырлы тиімді өңірлік саясаттың қызмет етуі үшін оның бастамашылары мен негізгі әзірлеушілерінен, өңірлік билік және басқару органдарынан республика субъектілерінің арасындағы байланысты жүзеге асыруда нақты қағидаларды айқындап алу талап етіледі. Қазақстан жағдайында ҚР Конституциясы мен республика заңдарына сүйене отырып өңірлік саясат мына қағидаларға негізделуі керек деген байлам жасауға болады:

- белгілі бір аумақтағы түрлі кешендердің барлық элементтерін тиімді дамытуды қамтамасыз ететін тұтастай мемлекеттің және оның жеке өңірлер мүдделерінің (мәдени, қаржылық, этносаяси, жер ресурстарын пайдалануда басымдықтар) ұтымды үйлесуі, яғни өзара келісуі;

- өңіраралық қатынастар жүйесін қалыптастыруда және тиісті келісімдерді жүзеге асыруда және мемлекеттің сыртқы саясатының және сыртқы қызметінің негізгі қағидалары мен өңірлік іс-әрекеттерді үйлестірудегі ұлттық мүдделердің біріншілігін қамтамасыз ету;

- өңірдің әлеуметтік-экономикалық даму міндеттерін шешуге, әлеуметтік зардаптарын жұмсартуға, сондай-ақ осы мақсаттарға қажетті қаржылық және өндірістік ресурстарды қалыптастыруға және жұмылдыруға облыстардың экономикалық тәуелсіздігін қамтамасыз ету;

- халықтың тұрғылықты жеріне қарамастан, әлеуметтік стандарттар мен кепілдіктерді қамтамасыз етудің басымдығы, артта қалған және қолайсыз өңірлер мен аумақтарды мемлекеттік қолдау;

- өңірлік органдардың халықтың өмір деңгейіне, сапасына, минералды және шикізат ресурстарын ұтымды пайдалануға, жер, су және басқа да ресурстарға жауапты болуы;

- республика заңдарының үстемдігі, басқару жүйесін демократияландыру және орталықсыздандыру және жергілікті басқаруды дамыту, т.б. [9].

Мемлекеттің өңірлік саясатының мақсаттары мен қағидаларына толық қол жеткізу үшін қажетті саяси, экономикалық және құқықтық жағынан жекелеген өңірлерді, қалаларды мемлекеттік қолдау және олардың экономикалық белсенділігін ынталандыру бойынша қосымша шаралар мен шешімдер қажет деп есептейміз. Осыған байланысты 2018 жылдың 5- қазанында Президент Жолдауында: «2019 жылдың 1-қыркүйегіне дейін Еліміздің басқарылатын урбанизациясының жаңа картасына айналатын Еліміздің 2030 жылға дейінгі аумақтық-кеңістіктік дамуының болжамды схемасын әзірлеу мен практикалық шараларды жүзеге асыру үшін нақты іс-шараларды, жобаларды және қаржыландыру көлемін көрсете отырып, Өңірлерді дамытудың 2025 жылға дейінгі прагматикалық бағдарламасын әзірлеуді тапсырамын», - деп атап өтуі тақырыпты өзекті етеді және мұндай жағдайларда өңірлердің негізгі әлеуметтік-экономикалық мәселелерін жаңа жолмен шешуге мүмкіндік беретін стратегиялық басымдықтарды дамыту арқылы өңірлік басқару тиімділігін арттыру ерекше өзектілікке ие бола алады [10].

Республика субъектілерінің түрлі салалардағы орталық билік органдарының әртүрлі деңгейлеріндегі өзара тығыз байланысы мен үйлесімі және өзара келісімі өте қажет. Мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру және қамтамасыз етуде де өзара тиімді механизмдерді құру және жетілдіру аса маңызды. Сонымен бірге өңірлердің біркелкі емес

әлеуметтік-экономикалық дамуын жеңудің әлеуметтік- экономикалық әдістемесін жасау өңірлік даму саясатының мәнді мазмұны болмақ.

Унитарлық мемлекеттерде аймақтық саясатты орталық билік жүзеге асырады, барлық билік органдары «тік қағидаға» бағынышты болғандықтан жауапкершілік өңірлердегі жергілікті биліктің иығына түседі. Сондықтан көп уақыттан бері көтеріліп, түрлі ішкі, сыртқы жағдайларға байланысты толық жүзеге аспаған орталық пен өңірлер арасында мемлекеттік өкілеттіктерді тиімді бөлу - орталықсыздандыру мен жергілікті өзін-өзі басқаруды жетілдіру мәселесі де күн тәртібінен түсер емес.

Сайып келгенде қазіргі кезеңде Қазақстанның өңірлердегі мемлекеттік саясатының өзегі өңірлердің тұрақты теңгерімді дамуына қол жеткізу болып табылады. Бұл саясатты табысты жүзеге асыру тек өңірлердің экономикалық дамуы мен азаматтардың әлеуметтік жағдайын жақсарту ғана емес, сонымен бірге мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігі, бірлігі және аумақтық тұтастығы мен геосаяси роліне де тікелей байланысты екендігі анық.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Человеческое развитие в Казахстане. /www.undp.kz/library_of_publications/files/1615-30879.pdf.
2. «Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі бағдарламасы» туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 28 маусымдағы № 728 Қаулысы.
3. Штульберг Б.М., Введенский В.Г. Региональная политика России: теоретические основы, задачи и методы реализации. - М.: Гелиос АРВ, 2000. - С. 17.
4. Лексин В., Швецов А. Региональная политика России: концепции, проблемы, решения // Российский экономический журнал. - 1993. - № 9. - С. 51-52.
5. Акишев А.А. Региональная политика, направленная на снижение территориальных экономических и социальных диспропорций в Республике Казахстан. <https://cyberleninka.ru/article/n/regionalnaya-politika-napravlenneya-na-snizhenie-territorialnyh-ekonomicheskikh-i-sotsialnyh-disproportsiy-v-respublike-kazahstan>.
6. [https://kaznu.kz/content/files/pages/folder3157/Диссертация Жанбырбаевой А.Н..pdf](https://kaznu.kz/content/files/pages/folder3157/Диссертация_Жанбырбаевой_А.Н..pdf). 13 б.
7. «Қазақстан Республикасының өңірлік саясатының тұжырымдамасы» туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1996 жылғы 9-қыркүйектегі №1097 Қаулысы.
8. Алиев Б. Х., Гусейнов А. Г. Региональная политика как фактор эффективного реформирования // Региональная экономика и управление: электронный научный журнал. - 2011. - № 2, 26.

9. Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі жетілдіру туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 16- қаңтардағы № 466 Жарлығы.

10. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2018 жыл, 5-қазан. <http://www.akorda.kz>.

SECTION 24.00.00 / СЕКЦИЯ 24.00.00

CULTURAL / КУЛЬТУРОЛОГИЯ

24.1. Мультипликация как феномен художественной культуры

Олег Евгеньевич Комаров

кандидат социологических наук, член-корреспондент
Региональной Академии Менеджмента (РАМ),
профессор кафедры социально-гуманитарных дисциплин.
Павлодарский государственный педагогический институт
(г. Павлодар, Казахстан)

Илья Олегович Комаров

учащийся. Средняя образовательная школа № 39
инновационного типа с гимназическими классами города Павлодара
(г. Павлодар, Казахстан)

Мультипликация как феномен художественной культуры отображает образное представление окружающего мира, как предметного, так и социального, и имеет особенности: смешение фантастического и реального, метафоричность представленных художественных образов, яркость и выразительность образов, простота и доступность сюжета.

Для классической мультипликации характерна связь с культурой и традициями народного творчества. Сказка – яркий представитель народной традиции, поэтому именно сказочные экранизации популярны среди детей.

Мультфильм – это ожившая сказка, это погружение в волшебный мир, с помощью других художественных средств. Изначально сказка –

это неотъемлемый элемент в культурном воспитании ребенка, поскольку она развивает фантазию, знакомит ребенка с удивительным новым миром, с добром и злом, посредством ярких художественных образов. Правильно подобранная сказка положительно влияет на развитие, эмоциональное состояние и

поведение детей.

Поэтому мультфильмы стали самой востребованной медиа-продукцией, которые по сравнению с другими видами искусства более доступны для восприятия детьми.

Процесс создания мультфильма имеет много общего с производством кинопродукции. Общий замысел определяет продюсер,

сценарист создает сценарий и сюжет, разделенный на сцены и эпизоды, которые иллюстрируются серией набросков. После чего режиссер-мультипликатор распределяет эпизоды и сцены между художниками-мультипликаторами, каждый из которых ответственен за главные положения персонажей в сцене. Второстепенные, промежуточные эпизоды дорисовывают помощники художников-мультипликаторов. Еще одна группа художников подготавливает фон, на котором разворачивается действие мультфильма.

До появления компьютерных технологий создание мультфильма было трудоемким и длительным процессом. Нужно было нарисовать 24 рисунка, чтобы получилась одна секунда мультфильма. А для 10-ти минутного мультфильма их требовалось около 15 тысяч! Получившиеся рисунки окрашивались и переносились на прозрачный пластик, после чего обводились тушью. Если мультфильм цветной, то цвет наносился на обратную сторону пластинок. В завершение процесса оператор с помощью специальной камеры все рисунки фотографировал покaдрово. И, наконец, звук синхронизировался вместе с изображением.

Мультипликация стала возможна благодаря открытию физиков и физиологов в начале 19-го века, которые доказали, что после того, как глаз перестает видеть объект, его изображение на сетчатке глаза сохраняется еще короткое время – буквально доли секунды. Основываясь на этом открытии, английский изобретатель Хорнер в 30-е годы 19-го века создал специальный механизм, который назвал «Зоотроп». Он представлял собой барабан с набором последовательно нарисованных изображений. Когда барабан начинал вращаться, создавалось впечатление, что фигурки приходят в движение.

Идею спустя полвека развил француз Рейно, который добавил для демонстрации движения проектор. Художник-самоучка Эмиль Рейно с помощью «праксиноскопа» – оптического устройства из вращающегося барабана с усовершенствованной им системой зеркал и фонаря – демонстрировал парижской публике свои ленты с незатейливыми, но вполне законченными комическими сюжетами вроде: «Кружка пива», «Клоун и собака», «Бедный Пьеро», «Вокруг кабины» и др. Таким образом «Оптический театр» Рейно стал прообразом мультипликационного фильма.

После изобретения кинокамеры в 1906 году американец Блэктон создал первый мультфильм «Юмористические фазы смешных мордочек». Уже в этом первом в истории мультфильме был использован основной принцип операторской мультипликации: один кадр – один рисунок. Еще через 5 лет под руководством Блэктона мультипликатор Мак-Кей создал первый в истории мультфильм, основанный на газетном комиксе – «Маленький Немо» [1].

В 1928 году молодой калифорнийский мультипликатор Уолт Дисней поставил первый в мире мультфильм с синхронным звуком «Пароход Вилли». Также это был первый мультфильм с главным героем Микки Маусом.

Дисней стал продюсером в 1937 году первого в мире целиком цветного мультфильма – «Белоснежка и семь гномов».

Еще через два года Дисней создает свой шедевр «Пиноккио», который по размаху, масштабности и творческому совершенству считается вершиной его довоенного творчества. Сам Дисней, объясняя успех своих фильмов, говорил: «Я рассказываю простые истории, и по моим героям видно, что хорошее в жизни может быть так же увлекательно, как и мрачные приключения. Я рассказываю старые сказки, которые хорошо кончаются». В этих словах слышится доброе сердце художника, хорошо понимающего мудрые секреты мультипликационной сказочности. Его герои по всем басенно-сказочным законам, сочетая звероподобие и человеческие черты, являются символическими образами, изобретенными человечеством многие века назад.

Индустриальные темпы производства давали свои результаты: компания «Уорнер бразерс» достигла больших успехов со своими персонажами Багс Банни, Утка Даффи и поросенок Порки. Но более всего конкуренцию Диснею составили Барбера и Ханна из «Метро Голдвин Мейер» со знаменитыми Томом и

Джерри.

Дисней преподнес всему миру главные уроки мультипликации:

- выразительность движения в мультипликации;
- первостепенное значение литературно-драматургической основы, необходимости серьезных экранизаций, больших тем и полнометражных форм;
- мультипликации как искусству мысли и больших обобщений решительно противопоказана бессодержательная, пустопорожняя развлекательность;

- опыты Диснея с прямолинейным копированием движений и облика актера показали величайший вред натурализма в мультипликации;

- в области технологий Дисней тоже преподнес всему миру урок, но в этот урок входило и понимание того, что конвейер, как универсальная форма производства сужает пределы творческих исканий мультипликаторов.

Эти главные уроки Диснея не только не утратили актуальности, но и встают в центр внимания сегодняшнего положения отечественной мультипликации [2].

В Советском Союзе 1950-е годы были временем расцвета детской мультипликации в жанре сказки. Художникам удается создавать фильмы, которые и сегодня смотрятся свежо, поражают мастерством анимации, душевностью, эмоциональностью: «Цветик-семицветик», «Когда зажигаются елки», «Непослушный котенок», «Золотая антилопа», «Снежная королева».

Близкой к Диснею эстетикой пронизаны мультфильмы о Маугли и о Карлсоне, «Ну, погоди!», трилогия Простоквашино, «Тайна третьей планеты», «Бременские музыканты».

Во многих советских мультфильмах рядом с прославленными композиторами и музыкантами, с мастерами звукорежиссерского цеха работали выдающиеся актеры театра и кино, со всей серьезностью и щедростью дарящие свой талант рисованным и кукольным персонажам. Голос актера, по технологии предваряющий работу мультипликаторов, не только воздействовал, но порой совершенно трансформировал «игру» героя на экране.

Некоторые из персонажей даже обрели облик знаменитых советских артистов. Фрекен Бок была вылитая Раневская, а бандиты из «Бременских музыкантов» были срисованы с троицы Вицин, Никулин, Моргунов.

Но и мультгерои влияли на своих знаменитых создателей-актеров, в чем признавались Леонов (Винни-Пух), Джигарханян (Волк в «Жил-был пес») и Ливанов (Карлсон и крокодил Гена). В звуковой студии «Союзмультфильма» рождались такие шедевры, как «Вовка в тридевятом царстве» и десятки характеров, созданные королевой анимации Кларой Румяновой (Чебурашка и Заяц из «Ну, погоди!»).

А человек-оркестр Олег Анофриев, исполнивший в «Бременских музыкантах» чуть ли не все партии, каждому из своих «персонажей» придавал особенные, только ему свойственные интонации и краски.

Отечественная мультипликация развивалась в условиях покровительства государства, поэтому оказалась не готова к «оскалу капитализма» при смене политических, экономических, социальных условий. Оказавшись без единственно возможного в истории советской мультипликации продюсера – государства, эта отрасль была обречена на вымирание [3].

Изменившиеся политические, социальные и экономические условия в стране привели к тому, что старая система рухнула без господдержки. Самостоятельно выживающие постсоветские студии, не в состоянии конкурировать в качестве с мультпродукцией ведущих зарубежных стран, но уже появились

единичные успешные проекты. Но даже эти проекты значительно уступают в художественной ценности советским образцам.

В советское время мультипликация всегда была адресована

детям старше трех-четырех лет (малышам были адресованы книжки с картинками, музыкальные виниловые пластинки и диафильмы) Мультипликаторы часто вкладывали в мультфильмы научные и технические знания и философский смысл (например, как в мультфильме «Коля, Оля и Архимед», где присутствует история эпохи, в которой жил Архимед, сведения об

его изобретениях и научных открытиях).

Проведенное исследование показывает, что в процессе коммерциализации мультипликация – как основной продукт для детей дошкольного возраста – потеряла художественное содержание и художественную ценность. Сегодня основная задача мультфильмов – продавать образ героя. Моральные, эстетические и другие, неконвертируемые ценности остаются на усмотрение авторов, которые вынуждены действовать в жестких рыночных условиях капитализма, где отсутствуют такие понятия, как совесть и ответственность за воспитание детей.

В современном казахстанском обществе существует мощный спрос на мультипликацию, который, в силу отсутствия отечественной продукции, удовлетворяется за счет специально разработанного контента иностранного производства, который не обладает художественной и культурной ценностью.

Большинство современных мультфильмов имеют следующие признаки:

- чрезмерная яркость;
- действие происходит очень быстро;
- простой понятный сюжет, повторяющийся во всех мультиках;
- значение речи для понимания мультика сведено к минимуму;
- мультик озвучен одинаковыми голосами переводчиков;
- слишком много агрессии;
- однообразная примитивная музыка и звуковые эффекты.

В погоне за максимальной прибылью производителям гораздо выгоднее ориентироваться на примитивнейшие низменные вкусы толпы, чем пропагандировать высокую элитарную или этническую культуру, поскольку удовлетворение низменных инстинктов толпы не требует больших творческих усилий [4]. Соответственно ее характер-

ные черты – это общедоступность, легкость восприятия, развлекательность и упрощенность [5].

Список использованных источников:

1. Развитие отечественного рынка анимационной продукции для детей дошкольного возраста: Магистерская диссертация. - [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://nauchniestati.ru/primery/magisterskaja-dissertacija-na-temu-razvitie-otchestvennogo-rynka-animacionnoj-produkcii-dlja-detej-doshkolnogo-vozhrasta/>.
2. Асенин С.В. Уолт Дисней. Тайны рисованного киномира – М.: Искусство, 1995. – С. 23-76.
3. Капков С.В. Энциклопедия отечественной мультипликации – М.: Алгоритм, 2006. – 810 с.
4. Комаров О.Е. Массовая культура как социальный феномен. // Философия социальных коммуникаций. – Волгоград: НОУ ВПО «ВИЭСП», 2014. № 3. – С. 85-90.
5. Комаров О.Е. Проблема засилья массовой культуры и перспективы сохранения национальной культуры Казахстана в XXI веке. // «Наука и культура: тренды третьего тысячелетия»: Материалы республиканской научно-практической конференции. – Павлодар, 2013. – С. 14-17.

24.2. Этномәдениетің ұлттық құндылықтардың консолидацияға ықпалы

Асылбек Бекболатович Мейрманов

Павлодар облысының мәдениет, архивтер және құжаттама
басқарма басшының орынбасары
(Қазақстан, Павлодар қ.)

Алмабек Таубасарович Рахметов

продюсер, режиссер
(Қазақстан, Алматы қ.)

Қазақстан Республикасы көпұлтты мемлекеттер санатында. Көпұлтты мемлекеттің ынтымақтастықта, татулықта өмір сүруінің кепілі - бір-бірінің салт-дәстүрлері мен ұлттық ерекшеліктерінен өнегелі тұстарын құрметтеу, қажетінше өзінің тұрмыс-тіршілігіне жарата білу. Басқа ұлттың мәдениетін, тұрмыс-тіршілігін өзінікімен тең деп есептеу – ізгілікті ұстанымның көрсеткіші. Ізгілікті ұстаным Елін, Отанын, Отбасын, Туған Жерін сүюден туындайды. Олай болса, консолидацияның негізі әр ұлттың патриоттық сезімінің әділдік жолмен дамуына тікелей бағынысты. Әр ұлт өзінің ұлттық парасат-бағамымен рухани әлеуетіне сүйеніп, оның құнды тұстарын саралай алмаушылықтың өзі патриоттық сезімнің отбасы, ұшқан ұясынан дамытылмай қалуына ғылыми

негіздемелер жасалған. Дүбәралық, бодандықтан азат болудың шығар жолы Бауыржан Момышұлының өмірнамасы мен ғылыми еңбектерінен тағылым алу екендігіне деректемелік нысандар жеткілікті беріледі [1]

Патриоттық бағдарламаның түпқазығы халықтық және этнопедагогика екеніне ғылыми дәйекті ой-тұжырымдар түзіледі. Жас ұрпақтың бойына білім мазмұны арқылы дарыған патриоттық сезім келесі бір ұлттың да табиғи болмысына ізгілікпен қарауына мүмкіндіктер ашатынына нұсқалы пікірлер айтылған. Нәтижесінде, ұлтаралық ынтымақтың тұрақталуына патриоттық ұстанымның ықпалы зор екеніне авторлар ғылыми пайымдамаларды ұтымды келтірген [3]

Бүгінгідей рухани-идеологиялық қайшылықтар тұсында консолидацияның, отаншылдық сана-сезім түйсігін орнықтыруға айрықша маңызы зор. [2]

Бұл орайда, Кеңестік одақ тұсындағы тарихи-педагогикалық тәжірибелерден қорытынды шығарып, оның прогрессивті тұстарын ескеру, кемшіліктерінен сабақ алып, ұтысты жақтарынан өнеге тұту іс-әрекеті зерттеуге алынбағаны байқалады.

Сонау Әбу Насыр әл-Фараби [4] және Жүсіп Баласағұни [5] заманынан бері қарай сабақтастығын тауып келген ұлт және ұлтаралық татулық мәселелері ұсақ мемлекеттердің ұлттық негізіне бағдарланбай келді.

Ұлттық өнеге көрсете білген қазақ халқының біртуар көшбасшылары А. Байтұрсынов [6], М. Жұмабаев [7], Б. Майлин [8], І. Жансүгіров [9] және т.б. аталған тұлғалар өз ұлтының мақтанышы екені бүгінде әлемге белгілі. Бұл тұлғаларды зиялы қауым өз елінің патриоты және әлем бейбітшілігін ту еткеніне мән беріп, олардың озықтығын өздерінің іс-әрекетімен дәлелдеп бергені кейінгі ұрпаққа таптырмас үлгі демекпіз.

Елінің азаматтары ұлт азаттығын, бостандығын, өркениетті ел болуын аңсап, жастарды бірлікке, ынтымаққа баулуға, Отанын сүюге, ұлтын ұлықтауға шақырған.

Мәңгілік Ел – ата-бабаларымыздың сан мың жылдан бергі асыл арманы.

Ол арман – әлем елдерімен терезесі тең қатынас құрып, әлем картасынан ойып тұрып орын алатын Тәуелсіз Мемлекет атану еді.

Ол арман – тұрмысы бақуатты, түтіні түзу ұшқан, ұрпағы ертеңіне сеніммен қарайтын бақытты Ел болу еді.

Біз армандарды ақиқатқа айналдырдық. Мәңгілік Елдің іргетасын қаладық.

Мен қоғамда «Қазақ елінің ұлттық идеясы қандай болуы керек?» деген сауал жиі талқыға түсетінін көріп жүрмін. Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – Мәңгілік Ел идеясы.

Тәуелсіздікпен бірге халқымыз Мәңгілік Мұраттарына қол жеткізді.

Біз еліміздің жүрегі, тәуелсіздігіміздің тірегі – Мәңгілік Елордамызды тұрғыздық.

Бүгінгі таңда барлық әлемде, сонымен қатар Қазақстан Республикасында жаңа әлеуметтік мәндегі жас ұрпақтың өркениетті ел қатарына қосылуына жаңаша дүниетаныммен, парадигмамен қарау айқындалып отыр.

Философиялық сөздікте ұлттық мәренің, мүдденің генезисі қандай? – деген сауалға жауап былай болып келеді: грек тілінен – genesis – шығу, пайда болу дегенді аңғартады.

Осыған орай, зерттеу еңбегімізде қауымдық сезімнің ұлғайған түрі ұлттық мүдде арқылы жеткізу мүмкіндігін зерделеу барысында оның әр тарихи кезеңдегі өзгерістерін көрсете отырып, адамзат қоғамының тарихымен, дамуымен байланыстылығы айқындалды. Бұл күнде Қазақстанның болашағын қамтамасыз етер қазына – халықтың тарихи қағиданы ескеруі тұрғысында өмірге араласу.

Сонымен, этномәдениет мазмұны нені қамтиды және ол мазмұнның жастарды ұлтжанды, Отансүйгіштік қасиеттерін тәрбиелеудегі құралы не?

Әр халықтың өзіне тән, тарихи-әлеуметтік даму ерекшеліктері мен өмір-тіршілігіне, тұрмыс-салтына, дәстүрлеріне байланысты дүниетанымдық, рухани-материалдық, мәдени құндылықтары қалыптасады.

Тарих тұңғығынан Қазақстанның мәдени қазыналарын тауып, бүгінгі ұрпақтың ол байлықты сақтауына, танып білуіне, рухани-мәдениет саласындағы білімін дамытуға ұсынған еліміздің ғұлама ғалымдарының қажырлы еңбектері – жастардың патриоттық тәрбиесінің асыл арналары.

Педагогика ғылымы оның тарихи жеке бір дәуір аумағында ғана емес, қоғамдық формацияның өзгерістерге ұшырау процесіндегі заңдылықтармен толық байланыста болады. Осы ретте консолидация мүмкіндігінің шегінде қарастырылып, әрбір орта тудырған мәдениет, әдебиет, саяси ағыммен, өнермен тығыз байланысты болатынына мән бердік.

Айтып өткен зерттеуге тиек етіп алынған мәселелерді шешуде біз әр тұлғаның болмысын тұтастай қараудың мүмкіндіктерін ұлттық мүддеге, халықаралық ынтымақ моделіне сүйендік. Сонымен қатар тұлға теориясы, құндылық теориясы, тұтас педагогикалық теория, философиялық, психологиялық негізде талдау жасау нәтижесінде қойылған проблеманы шешуге тарихи қағида негізге алынды.

Білім мазмұнынан туындайтын тәрбие қуаты ұлы ойшыл, ғұлама ғалым, данышпан Әбу Насыр әл-Фараби (870-950 жж.) Аристотельден кейінгі екінші ұстаз атануына себеп болған еңбегінде: «Мемлекет қайраткерлерінің нақыл сөздерін», «Бақытқа жету жолында», «Азаматтық саясат», «Ізгі қала тұрғындарының көзқарасы», «Философияны аңсап үйрену үшін алдын-ала не білу қажеттілігі

жайлы», «Ақылдың мәні туралы», «Әлеуметтік-этникалық парасаттар» т.б. трактаттарында сол дәуірдің өзінде-ақ ынтымақ, татулық тірегі ізгілікті адамгершілік деген тұжырым жасап берген.

Әл-Фараби ілімінің педагогикалық негізі мынада: *біріншіден*, әл-Фарабидің еңбектерімен танысып, оған трансформация жасағанда дүниетанымның басты тірегі – адам деп тануы; оның танымдық мүмкіндігі; *екіншіден*, алғаш рет философиялық пайым жасау үшін адам баласының жан туралы ілімін белгілі бір жүйеге саралап, тұңғыш ғылымдар санатына психология терминологиясын өзіндік ерекшеліктерімен құрғаны; *үшіншіден*, ұлт мүддесінің халықаралық ынтымақта болуының педагогикалық негізіне жетекшілік жасайтын әл-Фарабидің барлық еңбектеріне басымдық берген гуманистік мұраты; *төртіншіден*, данышпан өзінің трактаттарында сол кезге тиесілі экономикалық жағдайға қатысты адамның қандай болу керектігі моделін ізгілікті адамгершілікті нысанында, қоғамның әлеуметтік, экономикалық даму деңгейіне бағынысты болып келетіндігін анықтағаны. [4]

Қазақстан қоғамының негізгі мұраты ұлтаралық шынайы достық ынтымақтастықты қамтамасыз ету болып табылады. Ол үшін алдымен әр ұлттың өзіндік ерекшеліктеріне мән беріп, олардың сұрыпталып қалған озық мұраттары мен дәстүрлерінің өркен жаюына мүмкіндіктер жасалуы қарастырылады. Нәтижесінде әр ұлт өзінің табиғи даму болмысына зердемен бағам жасап, сол игі мұраттардың ілгеріге қарай қозғаушы күш сапасында қызмет атқаруына қолайлы жағдай туғызу өркениеттілікке жетелейді.

Қазір біз тұрақтану кезеңіне өтудеміз. Ең өзекті және маңызды міндеттерімізді шешуде қол жеткізген табысымыз бізге жан-жағымызға үңіле зер тастауға, өткен жолымызды таразылауға әрі болашаққа батылырақ көз салуға, алдағы дамуымыз туралы ойлауға, өз жоспарларымызды түзуге мүмкіндік береді...

«Біздің алға қарай тұрақты жылжуымыздың басты шарты – біздің қоғамымыздың алға қойылған мақсаттарға қол жеткізудегі біртұтастығы, халықтың барлық жіктері мен топтарының ортақ міндеттерді шешуге бағытталған стратегия айналасында топтасуы» – деп, алғы міндеттерді Президентіміз Н.Ә. Назарбаев атап өтті. Қазақстан Республикасының тұрақты халқы – қазақтар. Сондықтан алдымен ұлттық идея мемлекетіміздің негізгі нұсқаушы күші болып есептеледі. Идея (грек сөзі - образ) – болмыс және ой категорияларымен тығыз байланыстағы «Мән», «Мағына», «Маңыз» терминдерімен туыстас ұғым.

«Ұлттық идея» - грек сөзінен алынған – көзқарастар жүйесі, ұлт бірлігінің қағидасына және оның қоғамдық салаларының көздейтін мақсатының басымдығына негізделген.

«Ұлт» - ұлттық-экономикалық тұтастыққа, тілдің, мәдениеттің ортақтығына негізделген, психикалық ерекшелігімен көрінетін адамдардың этникалық бірлестігі.

Сөйтіп, тұрақты дамудың негізі – алдымен «Ұлттық идея» ұғымын дұрыс іс-әрекетте қолдану және ұлт тұтастығын сақтаудың мәнін бағамдау, оның тек өзіне тән ерекшеліктерін ескеріп, сан ғасырлар бойы сараланған ең озық дәстүрлерді болашақ мақсатына ұтымды пайдалану болып табылады. Мұнымен бірге қазақ халқынан басқа да ұлттардың өмір сүруі ұлтаралық қарым-қатынас жасаудағы белгілі бір тұрақтылықты қажет етеді. Олай болса, Қазақстан қоғамының көпұлтты консолидациясын құру мәселесі бұрын да және қазіргі кезеңде де кезек күттірмейтін нысан екені даусыз.

Консолидация – консолидировать – шоғырлау, нығайту – ұзарту деген ұғымды білдіреді. Консолидация (лат. упрочнение «прочный») – 1) беріктік, ынтымақтастық. 2) Мемлекеттік заимның ұзақ мерзімге арналған операциясы. 3) Бұрынғы заңдарға сүйене отырып, бірлесу, шоғырлану дегенді аңғартады.

Қазақстан Республикасындағы халықтардың арасындағы идея тоғынының шоғырлануы және ондағы қазақ халқының өзіне тән ерекшелігінің, дәстүрінің озықтығын сұрыптап, барлық Қазақстан Республикасының Заңдарының шегінде жалпыадамзаттық құндылықтардың интеграцияланып, ел игілігіне жұмсалыуына бағдар жасау көзделеді. Олай болса, қоғам сұранымы халықаралық деңгейде Қазақстан Республикасындағы көпұлтты елдердің бір-бірімен өздерінің ұлттық ерекшеліктерін сақтай отырып шоғырлануы, ынтымақтасуына қажеттілік туып отырғаны мен мәселенің шешілуіне қатысты әр ұлттың ең озықтық дәстүрлерінің ұлттық сипаты айқындалмағандығының арасында және оның озықтық дәстүрлер екенінің сұрыпталмауының арасында кереғар қайшылықтар туып отырғаны байқалды. Сөйтіп, жобаның «Қазақстан қоғамының көпұлтты консолидациясы – жалпыадамзаттық мұраттар негізі» деп таңдауымызға себеп болды.

Мұның бәрі біздің адамдардың Еліне және жалпыхалыққа патриоттық сезімінің тағылымдық қажеттілігін қамтамасыз етеді.

Бұл платформадан біздер әрбір қоғамда өмір сүріп отырған адамның өзін-өзі тануына, Отанын сүюіне, оған құрметпен қарауына, туған жерін қадір тұтуға, ата-бабаның өркениетті елдердің қатарына қосылуға мүмкіндік жасар озықтық салт-дәстүрлерінің құндылығын мақтаныш тұтуға, әлемде халықтар арасындағы бейбітшілік үшін достықты нығайтуға, ғаламдық жаһандану кеңістігінде рухани байлықтардан үлгі-өнеге алуға мүмкіндік туады.

Қазақстандық идеологияның діңгегі – ұлттық мұраттар. Ұлттық мұраттардың жемісі кешегі алты алаш, ғұн, жужан, сәнби, оғыз, қыпшақ, сақ дәуірі және оған жалғасып келген Күлтегін ескерткішінен (б. ғ. д. V-VII ғғ.) бастап, бүгінгі күнге дейінгі өнер, ғылым-білімге үлес қосқан тұлғалардың еңбектеріндегі ілгерішіл ой-пікірлер, тұжырым-бағамдар екенін ескеру көзделеді.

Қазақстандық патриотизм әлемдегі татулық үшін, адамзат өміріне қауіп төндіретін термоядролық және экологиялық апаттың алдын

алуымен, халықаралық қатынастарды заман талабына сай құруымен және әлемдік жаңа өзгертулерге ілесуімен, өзара түсіністікті негізге алуымен, тәуелсіз елдермен және басқа да мемлекеттермен көршілік татулықпен, іскерлік ынтымақтастықпен тығыз байланыста болып келеді. Олардың құрамды бөлігі көпжылдар бойғы біздің халықаралық саясатты белгілеген, олардың өмірін, экономикалық дамуын, ғылым мен мәдениетін бұрмалаушылықпен көрсеткен жөнсіз, рухани әлеует мөлшерін ұдайы ұлттық ерекшелікті ескермей салыстыруды жеңу болып табылады.

Ұлттық мұраттар мәселесі жалпы философиялық, психологиялық, педагогикалық, филологиялық, қоғамдық еңбектерде (Әбу Насыр әл-Фараби, Ж. Баласағұни, Қ. Иассауи, Бұхар жырау, Абай Құнанбайұлы, Ыбырай Алтынсарин, Ш. Уәлиханов, Ж. Аймауытов, М.Ж. Көпеев, М. Жұмабаев, А. Байтұрсынов, Б. Момышұлы және т.б.) нұсқалы тұрғыда ғылыми сипатта берілген.

Этномәдени білім беру дегеніміз жастарға шығармашылығын дамытатын мүмкіндіктер, ұлтымыздың бай мәдениеті, ұлттық болмыс, тарихы, тілі, ұлттық құндылықтар туралы білім беріп, жан-жақты, Отанын сүйетін, адамгершілігі мол, рухы биік, жаһандық өркениеттің халықтарына төзімді жеке тұлғаны тәрбиелеу.

Этномәдениет ата-бабаларымыздың тәрбиеге байланысты ғасырлар қойнауынан сараланып жеткен іс-тәжірбие жиынтығы, қанша уақыт өтсе де тат баспайтын адалдығы айнадай ұлттық қазына. Халқымыз өз ұрпағын ізгілікке инабаттылыққа, адамгершілікке тәрбиелеуді басты мақсат санаған. Олай болса, бүгінгі ұрпағымызды халқымыздың баға жетпес бай салт-дәстүрі негізінде тәрбиелеу, оларға ата-бабаларымыздың салт-дәстүрлерін терең сіңіру қажет. Халық батыры Бауыржан Момышұлы айтқандай «өткенін білмеген, одан тәлім-тәрбие, ғибрат алмаған халықтың ұрпағы-тұл, келешегі тұрлаусыз».

Тәуелсіздік алғаннан бері қоғамымыздағы өзгерістер еліміздің әулеметтік-экономикалық жақтарын түгел қамтыды, сонымен қоса сана сезімімізге көптеген өзгеріс болуына әсер етті. Сол өзгерістерді дұрыс жолға бағыттауда білім беру саласының ықпалы зор. «Тәрбиесіз берген білім- адамзаттың қас жауы» деп Әбу Насыр Әл Фараби ғұламамыз айтып кеткендей, қазіргі білім ұлттық бағытта болмаса, шығар нәтиже кеңес үкіметі кезіндегі жеке бастың және ұлттық қажеттілігін емес идеологияның табынушыларын жасап шығарған машинаға айналады. Сондықтан да, этномәдени білім бере отырып, білім саласының алдында педагогиканың жақсы үлгілерін сақтай отырып, қазіргі қоғамға қажетті, ұлттық мүддені жоғары қоя алатын, барлық құндылықтарды сақтай отырып, жаһандану заманында ұлттық ерекшеліктерін сақтап қалуға ұмтылатын ұрпақ тәрбиелеу міндеті тұр. «Бұлай тәрбиеленген жас қай жұрттың арасында жүрсе де, сүйегіне сіңген ұлт рухы жасымайды, қайда болса да, тіршілігінде қандай ауырлық өзгерістер көрсе де ұлт ұлы болып қалады» деген Міржақып Дулатов.

Қазақстан Республикасында көпұлтты халық мекендейтіндіктен және өркениетті мемлекеттер қатарына қосылуға ынталану ұстанымынан туындап отырған мәселе консолидация, яғни ынтымақтастық, интеллектуалды қауымдық болып отыр. Бұл мәселенің бірден-бір шешімі – көне тарихтың жасампаздыққа негіз болар тұсын жаңғыртып, жаңа Қазақстан кеңістігіне ыңғайлап, болашақ қоғамымызға кемел келешектің тұғырлы негізін қалау. Консолидацияның орнығуы және оның ізгілікті ұстанымын қамтамасыз етілуі тек әр ұлттың патриоттық сезімінің отбасынан бастап қоғамдағы алатын құзыретіне және бүкіл өмір-тіршілігін қамтитын нысаны болуына мүмкіндік туғызу қарастырылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік»
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: Өсу, Реформалар, Даму» атты 2016 жылға. Астана, 2016 ж.
3. Назарбаев Н.Ә. Дүние жүзі Қазақтары Құрылтайының салтанатты мәжілісіндегі сөзі. «Жетісу», 1992, 3 қазан, 1 бет.
4. Абу Насыр аль-Фараби. Естественно-научные трактаты. – Алматы: Наука, 1987. – 282 с.
5. Жүсіп Баласағұни. Құтты білік. – Алматы: Жазушы, 1986. – 430 б.
6. Қожа Ахмет Иассауи. Диуани Хикмет (Ақыл кітабы) / ауд. М. Жармұхамедұлы, С. Дәуітұлы, М. Шафиғи. – Алматы: Мұраттас, 1993. – 262 б.
7. Бұхар жырау Шығармалары / құраст.: А. Құдайбердиев. – Алматы: Жазушы, 1982. – 320 б.
8. Құнанбайұлы Абай Шығармалар. 2 томдық. II Т. Алматы: Жазушы, 1968. – 270 б.
9. Алтынсарин Ы. Таза бұлақ: Өлеңдер, әңгімелер, хаттар. – Алматы : Жазушы, 1988. – 320 б.
10. Уәлиханов, Таңдамалары. - Алматы, 1985. - 124 б.
11. Аймауытов Ж. «Педагогическое руководство» (учебное пособие). Оренбург. Госиздат, 1924.
12. Көпеев М.Ж. Шығармалары. - Алматы: Ғылым, 1992. - 1 Т. – 265 б. - II том. - 219 б.
13. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы, 1992.
14. Байтұрсынов А.. Шығармалары. – Алматы : Жазушы, 1989. – 318 б.
15. Момышұлы Б. және т.б. нұсқалы тұрғыда ғылыми сипаттама берілген.

24.3. Поколение Z в контексте его культурного развития

Динара Рахметовна Сапарова

PhD докторант Казахского национального
университета им. аль-Фараби (г. Алматы, Казахстан)

Лязат Сексеновна Сапарова

Учитель истории средней школы № 39
(г. Усть-Каменогорск, Казахстан)

Марс Темирбекович Индигараев

Старший преподаватель Кыргызского национального
университета им. Ж. Баласагына (г. Бишкек, Кыргызстан)

Мировой научный мир сегодня повернулся лицом к информационным технологиям и увидел тесную связь новой эры цивилизации со всеми областями науки, от естественно-научной до гуманитарной. Антропологи развивают новую область медиантропологии, культурологи – медиакультуру, этнографы – цифровую этнографию. Появляются новые понятия в образовании – цифровая гуманитаристика, виртуальная этничность и т.д. В Казахстане шагает программа «Цифровой Казахстан», а в мире запускают проекты «Цифровая осень» (Посольство Франции), «Немецкий детский онлайн университет» (Гёте-Институт).

Наряду с частотой употребления феномена цифровой культуры, маркетологи и социологи поднимают вопрос о появлении новой когорты людей, родившихся в 21 веке «с пультом в руке». Такое поколение называют по-разному: цифровые аборигены, поколение ME, поколение смартфонов. Однако мы в своей статье, остановились на понятии, согласно теории американских ученых Н. Хоува и У. Штрауса – поколению Z.

За эйфорией получения нужной информации за короткий срок, ощущения вседоступности, свободы и прозрачности в мире цифровых технологий, осознания большого спектра возможностей личного роста, есть угроза того, как цифровые технологии могут отрицательно повлиять на развитие отдельной личности. «На нас, индивидуумов, это окажет многоплановое влияние, скажется на нашей идентичности и различных гранях ее проявления: на наши представления о неприкосновенности частной жизни, о собственности, характер потребительского поведения, то, сколько времени мы посвящаем работе и отдыху, как мы развиваем свою карьеру и совершенствуем наши навыки. Это повлияет на то, как мы заводим знакомства и развиваем отношения, на иерархии, от которых мы зависим, на наше здоровье. И, возможно, что быстрее, чем мы можем предположить, это может привести к таким формам увеличения человеческих возможностей, которые заставят нас поставить под вопрос саму природу человеческого существования. Такие изменения вызывают у

нас радостное волнение и одновременно страх, потому что мы мчимся с беспрецедентной скоростью» (К. Шваб, стр. 78 Четвертая промышленная революция).

Угроза видится нам со стороны взаимоотношений людей разных поколений, существует риск столкновения интересов людей разных социальных слоев. Цифровой мир поднимет проблему самоопределения человека, его идентичности. «Мы стоим на пороге радикального системного изменения, к которому людям придется непрерывно приспосабливаться. В результате мы можем стать свидетелями нарастающей поляризации в мире, которая разделит тех, кто принимает происходящие изменения, и тех, кто им сопротивляется. Эти потенциальное разделение и напряженность, которую оно порождает, будут усугубляться границей, пролегающей между поколением, которое выросло в цифровом мире и знало только его, и поколением, которое родилось раньше и должно приспосабливаться к новым условиям» (К. Шваб, стр. 78).

Имея латинское происхождение «generatio», согласно философскому энциклопедическому словарю, данное слово имеет следующее объяснение: «отдельное звено в цепи продолжения рода (родители, дети, внуки); совокупность людей приблизительно одинакового возраста, принадлежащих какому-либо народу или культурному кругу. Согласно Большому толковому словарю под редакцией С. А. Кузнецова «поколение – это группа людей, близких по возрасту, объединённых общей деятельностью, общими интересами». Каждое поколение вносит что-то новое в развитие общества. Одним из первых вопрос об отличиях поколений поднял К. Маннгейм. По его мнению, важными факторами поколенческих различий являются общая история и опыт людей – именно это трансформирует феномен поколения из потенциального в актуальное состояние. Другими словами, центральную роль при определении поколения играет не собственно возраст, а опыт и самосознание группы индивидов, рождение которых приходится на определенный временной период. К поколенческой проблематике обращались самые выдающиеся мыслители и исследователи (политики, историки, психологи, социологи) - Аристотель, Ж. Боден, М. Вебер, Д. Вико, Г.В.Ф. Гегель, В. Дильтей, Э. Дюркгейм, О. Конт, К. Маркс, В.И. Ленин, Ш. Монтескье, Т. Парсонс, Платон, С.М. Соловьев, П. Сорокин, Г. Спенсер, З. Фрейд, Ф. Энгельс и многие другие. Для известного антрополога Маргарет Мид, в основе изучения поколений должны рассматриваться культурные практики коммуницирования людей. История культуры, по версии американского антрополога Маргарет Мид, рассматриваемая с точки зрения эволюции способов взаимодействия поколений в сфере трансляции социального и культурного опыта, может быть представлена как последовательное становление трех ее типов — постфигуративного, кофигуративного и префигуративного. Давая

определение всем трем типам культуры, в основе своего разделения, она рассматривает опыт, передаваемый от более зрелого поколения молодому. «Старшее поколение, — пишет М. Мид, — предполагает, что все еще существует общее согласие относительно природы доброго, истинного и прекрасного, что человеческая природа с ее прирожденными механизмами восприятия, чувствования, мышления и действия по существу остается неизменной. Убеждения этого рода, конечно, никак не могли бы существовать, если бы были до конца осознаны открытия антропологии, которая обстоятельно доказала, что нововведения в технологии и в формах социальных учреждений неизбежно ведут к изменениям в характере культуры». К началу двадцатого столетия, когда активно развивается новая форма нуклеарной семьи, состоящая только из детей и родителей, роль старшего поколения бабушек и дедушек видится слабой, она отходит на второй план. Кофигуративная культура формируется под влиянием новых условий, когда в ситуации непрерывного изменения пространства, опыт, передаваемый от родителей к детям, становится неактуальным, теряет свою силу и молодые люди вынуждены принимать решения исходя из опыта своих сверстников. Префигуративная культура развивается, когда люди сталкиваются с незнакомыми и существенно изменившимися обстоятельствами, так, когда появляется новая эра. В таких ситуациях старшее поколение ограничено в приспособляемости знаниями и опытом, привязанными к прошлому. Молодежь в префигуративной культуре, прежде всего, сосредоточена на настоящем и будущем и менее привязана к прошлому, чем их родители, бабушки и дедушки. Следовательно, молодые люди и более старое поколение имеют разные перспективы из-за своей различной системы отсчета. Таким образом, дети в префигуративной культуре могут вести путь, а не следовать по стопам своих старших родственников. Что мы и наблюдаем в современное время. «Сегодня же вдруг во всех частях мира, где все народы объединены электронной коммуникативной сетью, у молодых людей возникла общность опыта, того опыта, которого никогда не было и не будет у старших. И наоборот, старшее поколение никогда не увидит в жизни молодых людей повторения своего беспрецедентного опыта перемен, сменяющих друг друга. Этот разрыв между поколениями совершенно нов, он глобален и всеобщ. Сегодняшние дети вырастают в мире, которого не знали старшие, но некоторые из взрослых предвидели, что так будет. Те, кто предвидел, оказались предвестниками префигуративной культуры будущего, в которой предстоящее неизвестно. (М. Мид Культура и мир детства, с. 235).

Теорией поколений занимались также видные американские ученые, как Д. Стиллман, Д. Тапскотт, Облинджер. Согласно Oh & Reeves (2011), различия между поколениями широко обсуждаются в

популярной прессе, бизнес-ориентированных книгах, конференциях, семинарах и так далее.

Согласно зарубежным авторам теорий поколений: основное различие в понимании истории поколений играет временной период. Так как объектом нашего исследования является цифровое поколение, попытаемся дать точное определение и возрастной период данной когорты людей.

Впервые о цифровом поколении или точнее о «цифровом аборигене», «цифровом иммигранте» заговорил в 2001 году социолог Марк Пренски, позднее профессор Гарварда Джон Палффри и профессор Урс Гассер из Швейцарии дополнили вышеназванные термины понятием «цифровые с рождения». Как отмечают Дж. Палффри и К. Гассер, «дети цифровой эры (цифровые аборигены) проводят большую часть своей жизни в сети Интернет и не делают различия между жизнью в реальности и вне ее.

Говоря о цифровом поколении, хочется сказать, что во – многом общество в ближайшем будущем будет кардинальным образом зависеть от новой генерации молодежи, принципиально отличающейся от предшествующих поколений.

Литературные источники демонстрируют нам количество различных дефиниций понимания цифрового поколения. Для Облинджер и Облинджер (2005) поколение «Постмилленалов» начинается уже с 1995 года по настоящее время, в то время как у Ривза и Оу (2008) это поколение Z, начинает свою историю с 2001 года. У Хоува и Штрауса, время подъема и расцвета цифровизации началось с 2004 года, отсюда и поколение, родившееся с 2004 года, это диджитал-поколение. В нашем понимании это поколение, родившееся в эпоху расцвета цифровых технологий. В Казахстане и Киргизстане оно пришло в начале нулевых в 2003-2007 годах. Пионер в исследовании цифрового поколения, Дон Тапскотт (1998), не выделяя его в своей теории, называет «поколением NEXT» и характеризует его как наиболее уникальное из всех существующих поколений, которое с детства отличается своей обучаемостью и знаниями, полученными посредством владения цифровыми технологиями. Исследуя 6000 людей поколения Z по всему миру, он приходит к выводу, что такие понятия, как скорость, инновации, свобода и толерантность, это понятия, определяющие сущность поколения Z.

Интересный факт, это поколение называют еще поколение «художников», исходя из архетипа, в основе которого лежит идентичный возрастной показатель, время, на которое приходится формирующее их событие, ряд базовых установок, по отношению к культуре, семье, риску и т.д. Н. Хоув и У. Штраус провели анализ всех поколений («пророки», «кочевники», «герои», «художники»). По их мнению, поколение, рожденное в период с 1923-1943 гг., и в 2000 годы по настоящее время принадлежит архетипу «художники». И те, и другие

родились в период кризиса. И те, и другие столкнулись с социальными и политическими противоречиями, что и определяет их сходство. На поколение Z влияние оказала интернетизация и виртуализация, что стало причиной их многозадачности, клиповости, но и «молчаливости», ухода в себя, изоляции

В марте 2013 года в Швейцарии был проведен международный проект «Das EU-Kids Online Projekt», где одним из организаторов выступил Цюрихский университет. В проекте были проинтервьюированы дети в возрасте от 9-16 лет, и их родители.

Цель проекта заключалась в том, чтобы выяснить с какими рисками и угрозами сталкиваются дети, находясь в сети онлайн.

Результаты показали, что 97 % всех детей используют Интернет дома, 83 % в гостиной, 58 % в своей комнате. Также многие пользуются Интернетом (66%) в школе. Треть детей (30%) используют Интернет повсеместно.

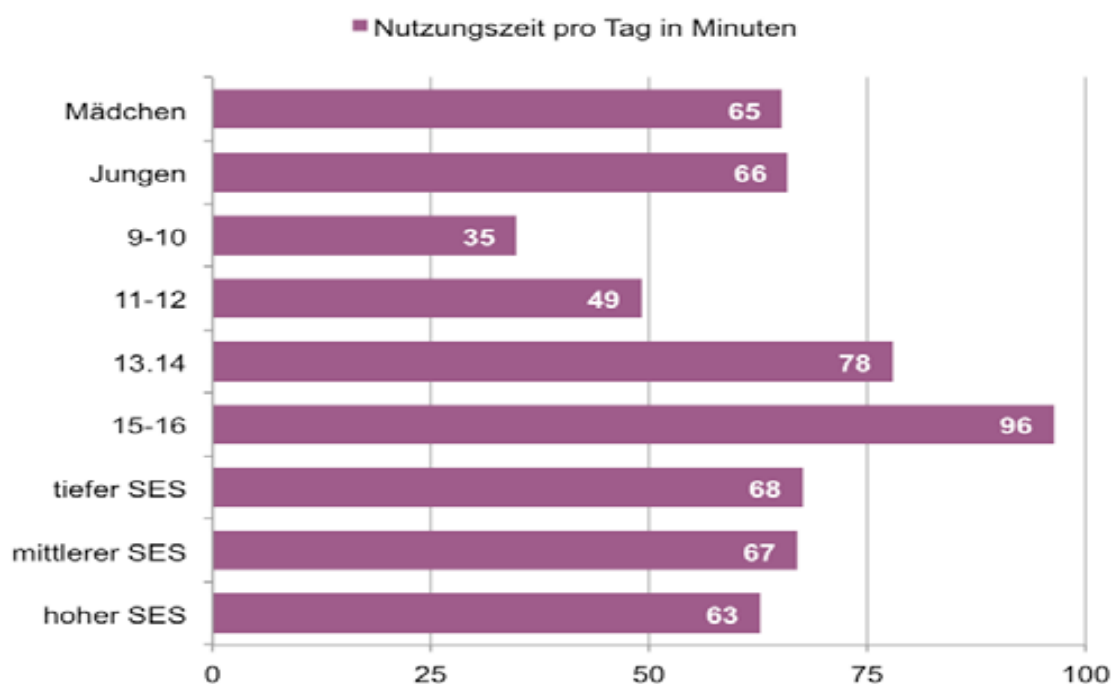
Особое внимание необходимо уделить продолжительности использования сети. В среднем сетью пользуются более чем один час (66 мин). Причем авторы исследования акцентируют наше внимание на то, что практически нет социодемографических, социоэкономических, гендерных различий. Только возраст. Использование сети Интернет зависит от возраста. Чем старше ребенок, тем больше он использует интернет. 15-16 летние используют Интернет 96 минут в день - почти в три раза больше, чем 9-10 летние дети с 35 минутами в день.

Таб. 1 Продолжительность использования сети Интернет

Abbildung 4: Dauer der Internetnutzung

Basis: Alle Kinder

Mit steigendem Alter nutzen Kinder das Internet länger, an mehr verschiedenen Orten und zunehmend auch über das Handy.

В исследовании, проведенном в 2017 году сотрудниками университета Нархоз (Алматы), был подмечен интересный факт, который доказывает теорию Дона Тапскотта о том, что поколение N (Net-generation) создает новую культуру, в которую приглашены все поколения, но которую нужно понять и принять. «Для родителей, учителей, политиков, менеджеров и рекламных агентов нет важнее темы, как узнать, как применит свои дигитальные знания новое поколение. В данной книге мы исходим из гипотезы того, что мы можем многое узнать о новом поколении, если мы хотя бы чуточку займемся детьми и покажем такой же интерес к новым технологиям, как и они». (Дон Тапскотт, С. 15).

Поколение Z, которое общепринято считают детей, рожденных с 2000 года, действительно формирует новый набор ценностей или новый взгляд на старые ценности.

В своей диссертации докторант Цюрихского университета Жасмин Труонг, также задается вопросом, что такое цифровая культура, как она влияет на сегодняшнюю молодежь. В ходе своего исследования госпожа Труонг приходит к выводу, что современная молодежь живет в мире интернет-технологий и можно с уверенностью сказать, что культурное пространство современного человека-это, прежде всего цифровые технологии, которые разделили жизнь человека на реальный и виртуальный мир. «В последние годы все большее внимание уделяется тому, как онлайн и офлайн среда запутывает пространства, который преобразуют повседневный мир людей. Это понимание резко контрастирует с тем временем, когда в начале 1990-х годов возник Интернет, виртуальное и реальное воспринимались как отдельные миры. Это обычно также отражалось в пространственных метафорах ученых, таких как «киберпространство», «виртуальное» или «кибергеография» в противоположность «реальных пространств» (Batty, 1993, 1997; Dodge & Kitchin, 2001; S. Graham, 1998). В своем исследовании, посвященном подросткам и роле цифровых технологий, Анна Грин считает равнозначными понятия цифровая культура и веб-культура.

Культура в современное время связана с производством образов и смыслов. Имиджмейкерство (image-making) становится неотъемлемой частью общественного производства. «Если, например, рассмотреть телевидение как производство образов, то может оказаться, что формирование идентичности в телевизионно-компьютерном мире протекает по совершенно иным законам, чем в прежнем. И это уже не национальная, а скорее космополитическая идентичность. Покупка и потребление товара для индивида становится покупкой определенного имиджа, который этот товар выражает. Имиджмейкерство становится способом социальной и культурной идентификации» (Нуржанов Б.Г., 229).

Анализируя понятие современной культуры, приходим к выводу, что она становится симулякром реальности, и реальность становится симулятивной.

Подведем итог, с одной стороны дигитализация дала новый инструмент ребенку для адаптации к новым условиям жизни, с другой стороны дала ему власть над управлением своей жизнью и жизнью общества. Цифровое поколение или поколение Z, живет в пространстве фиджитал, то есть одновременно в виртуальном и реальном пространстве (Physics+Digital=Phygital), культурное пространство для него, прежде всего, пространственно-временные ценности, формируемые под влиянием медиакультуры (цифровой мир).

В своей работе «Поколение Z на работе» Д. Стиллман так и объясняет феномен сетевого поколения. Важны личные качества человека, его интерес и мотивация, а профессиональные выдвигаются на второй план. В основе всей жизни лежит игра, свод правил, по которым люди играют. Если правила игры не подходят конкретному человеку, ее можно поменять. Потому исследования показывают: зеты планируют проработать за жизнь как минимум в четырёх компаниях [1].

Изменения социальной структуры казахстанского и кыргызстанского общества в эпоху модернизации и глобализационных процессов имеют свои особенности. И в этом смысле изучение места и роли молодежи в социально-экономической и культурной жизни обеих стран позволит выявить их ценностные ориентиры, цели, желания, стремления, спрогнозировать будущую картину развития общества.

При всех анализируемых нами исследованиях мы не можем говорить, что вечный конфликт между родителями и детьми обострился. Как нам кажется, это время, когда наоборот дети и родители могут быть ближе друг к другу как никогда. Родителям следует лишь передать общечеловеческие ценности через новое восприятие своего ребенка. Наверное, жизнь в современных условиях, можно представить как игру, имеющую свои правила, в которой играют игроки, хорошо понимающие правила этой игры.

SECTION 25.00.00 / СЕКЦИЯ 25.00.00

EARTH SCIENCES (GEOLOGY AND GEOGRAPHY) / НАУКИ О ЗЕМЛЕ (ГЕОЛОГИЯ И ГЕОГРАФИЯ)

25.1. The Impact of Human Activity on River Runoff in Transboundary River Ili

Sayat Alimkulov

Candidate of Geographical Sciences, Institute of Geography
(Almaty, Kazakhstan)

Eleonora Kozhakhmetova

Candidate of Geographical Sciences Institute of Geography
(Almaty, Kazakhstan)

Elmira Talipova

PhD Doctoral Student, al-Farabi Kazakh National University
(Almaty, Kazakhstan)

Kairat Kulebayev

PhD Candidate, Institute of Geography (Almaty, Kazakhstan)

Nadira Medeu

Master, Institute of Geography (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The estimation of anthropogenic impact on the intra-annual runoff distribution (IARD) of rivers was carried out on the basis of statistical methods, with the study of long-term fluctuations of the studied characteristics of the runoff taking into account the development of various types of economic activity. In the medium-water years, the runoff regulation in the territory of the People's Republic of China (PRC) is observed during the snow melt flood period, from April to July, water discharges decreased by 12-37 % compared to its natural value, and in other months there was an increase in runoff (14-90 %). The operation of the Kapshagay reservoir in the territory of the southeast of Kazakhstan led to the increase in the winter flood (November-March) by 23-73 % and, vice versa, to a decrease in the volume of the spring flood (April-October) by 10-50 % compared to the period before the construction of the reservoir.

Keywords: *Intra-annual runoff distribution, anthropogenic influence, human burden, irrigation.*

Since the 1960-1970's, the water resources of the Kazakhstan's rivers have been intensively used. The first comprehensive researches of the resources of the river's runoff were carried out exactly during these periods and, in fact, the necessity was just caused by the planned water management activities [1].

In modern conditions, the economic activity has reached such a scale that it began to make an impact not only on the quality of natural waters, but also on their regime and the total water resources of large river basins and regions. This impact caused a need in the analysis of their changes due to

human influence. This article will deal with the role of economic activity in changing the IARD of the Ili river.

The Ili river is the main water artery of the Balkhash lake basin, it originates in Kazakhstan on the Muzart glaciers in Central Tairtau and the runoff of the Tekes river, then it flows through the territory of PRC, where it merges with the Kunes and Kash rivers, and on the 250th km from their confluence it again enters the Republic of Kazakhstan as an abundant river. It flows into the lake Balkhash at the 1001st km. The runoff-forming part of the basin is located in China, where the hydrographic network is sufficiently developed (from 0.6 to 3 km/km²). On the territory of Kazakhstan is formed about 30% of water resources. Only a part of them falls in the channel of the river Ili itself, the rest of the runoff is used for the needs of the national economy and lost due to filtration and evaporation [2].

The development of the region under research began from ancient times and goes back centuries. As for the modern stage of economic activity in the territory of the Balkhash lake basin, it is marked by the development of irrigated agriculture, and with the beginning of extensive growth of anthropogenic intervention in the 60-70's. In the Kazakhstan's part of the Balkhash lake basin there are 35 seasonal and long-term regulated reservoirs with a total capacity of about 16 km³, and with the total area of the water mirror of 1475 km², of which the largest are the Kapshagay, Bartogai and Kurty, as well as small ponds, various hydrosystems, irrigative, industrial and municipal water intakes, tail drains, trunk channels, etc. [3-5]. Since the 1990s, the overall water management situation in the basin has changed somewhat. With the collapse of the Soviet Union and independence, and also in connection with the new economic policy, there have been tangible changes in Kazakhstan, including in the water sector, the level of water use in the study basin has decreased almost 2 times. And vice versa, in these years the PRC is launching a program to develop western regions, with a great potential for the production of agricultural products, oil and other mineral resources.

Fundamental work, summarizing the results of research on this issue, is a monograph by I.A. Shiklomanov [6]. It examines the current state of the problem and outlines accounting and assessing methods of the impact of various economic activities (irrigation, drainage, agroforestry, industrial water consumption, etc.) on the hydrological regime and water resources in relation to different physical and geographical conditions.

The question of anthropogenic impact on the natural physicogeographical conditions of the Balkhash basin, in particular its water resources, does not lose its relevance at the present time. Many scientific and practical developments have been devoted to the research of various aspects of economic activity and their consequences. This is, first of all, the research of the Institute of Geography of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan [7], Kazakh National Research Institute of Ecology and Climate (KazNRIEK), Kazhydroproject, State

Hydrological Institute (SHI), etc. [2, 7-9]. The assessment of the impact of economic activity on the change in the level of the lake Balkhash and the aquatic ecosystem as a whole has been refined in recent years by Doctor of Geographical Sciences Zh. Dostay [7,8]. These researches, devoted to the forecast of changes in the level of Balkhash under various economic activities in its basin, showed that instead of the lake Balkhash as a single water body, several scattered saline stretches may appear. Therefore, the issues of rational use of water resources, especially the development of water saving technologies in irrigated agriculture, as well as issues of state water allocation, will be sharply put on the agenda of the XXI century.

According to the materials of the Committee on Water Resources of the XUAR of China, in recent years the area of irrigation of land in these areas has grown from 1,2 to 4 million hectares. For comparison, it can be noted that in the Balkhash basin the area of irrigated land is 648.5 thousand hectares. This information was published in the monograph "Problems of hydroecological stability in the basin of the lake Balkhash", published under the editorship of A. A. Samakova [2].

The majority of modern scientific research in the direction of changing water resources and river runoff draw attention to the nature of the interannual variability and cyclicity of the annual course of river runoff of a given region under conditions of changing climate and anthropogenic impact. Often the annual runoff indicators average those changes that occur within a year in the distribution of the runoff and do not reflect the real picture of changes in the water regime of rivers, both in the whole for the water basin and at the regional level, whereas it is the IARD has a practical nature directly for water users. The rivers of Kazakhstan are characterized by a large interannual and intra-annual variability, and the amount of runoff of frequent low-water and rare-water years can differ by two or more times. Until now, when solving scientific and applied problems concerning the water regime and the IARD of rivers, estimates obtained in the 1960's-1970's of the twentieth century are used. However, as hydrometeorological studies show in recent years, since the late 1980's, the IARD of rivers have undergone major changes. Thus, the water regime of the rivers has changed, the river flow has been redistributed within the year. In this regard, it is extremely important to investigate the IARD, the long-term dynamics of seasonal and monthly river runoff.

In the present research, in order to determine the anthropogenic impact on the IARD of the rivers of the southeast of Kazakhstan, a comparative analysis of the runoff characteristics for different periods of economic activity was carried out. To quantify the influence of the Chinese side on the water regime of the Ili river, the data of a gauging station, which is located above the Kapshagay Reservoir - Ili river - 164 km above the Kapshagay HPS was used.

Water management activities in the upper reaches of the r. Ili (on the territory of the PRC). Figure 1 shows the IARD at the Ili river station - 164 km

above the Kapshagay HPS, typical of the natural water regime, as well as for modern conditions when a significant part of the river's runoff is taken for irrigation and for HPS power generation in China. As can be seen from Figure 1, until the 1990's (line 1), the volume of water intake for economic needs was minimal and did not make a significant impact on the hydrological regime of rivers. According to the nature of the intra-annual regime of the runoff, in the conditionally-natural regime, the Ili river belongs to the group of rivers with the main long-term runoff in the spring-summer period, when the flood period carries through more than 70% of the annual runoff, which lasts from March to September. During the period of intensive water intake (line 2), a significant change in the inter-annual runoff distribution of the river Ili takes place. In the medium-water years, the runoff regulation in the territory of the PRC is observed during the high-water period, the water discharge from April to July decreased by 12-37 % compared to its natural value, on the other hand there is an increase in runoff (14-90%) in other months. In low-water years, the share of the runoff of the winter-spring months (December-May) has increased to the greatest extent. The maximum deviation from the natural value was recorded in January (168%) and February (267%). In high-water years, the IARD practically did not respond to the regulation of the Ili river runoff from the PRC side, only an insignificant 14% decrease in the runoff is observed in July.

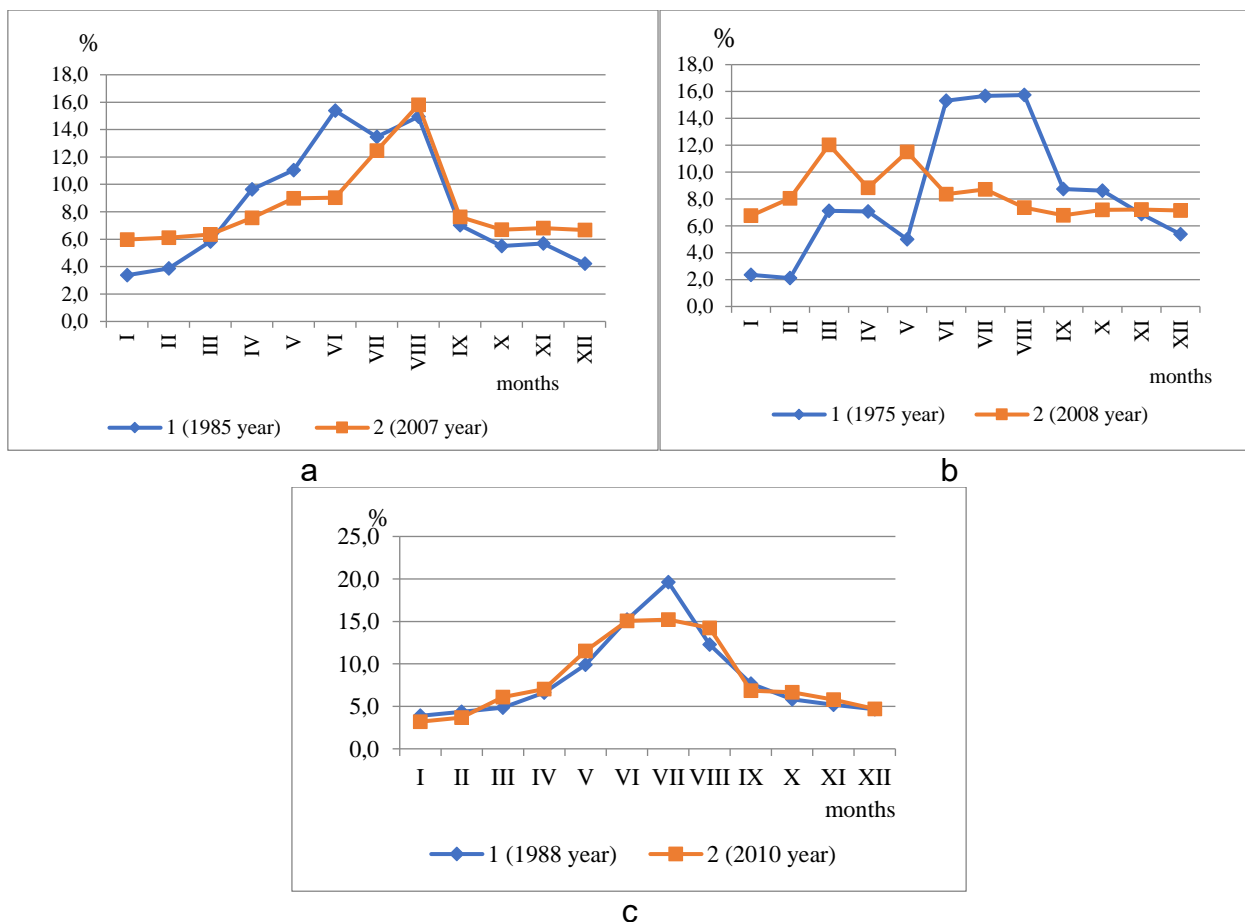

Figure 1. Intra-annual runoff distribution on the r. Ili - 164 km above the Kapshagay HPS
 a – medium-water year, b – low-water year, c – high-water year

According to experts of the Kazakhstan-China joint commission on the use and protection of transboundary rivers between the Republic of Kazakhstan and the PRC, until 1990 the degree of development and use of water resources was very low in the upper reaches of the Ili river.

The water intake facilities were built on the rivers Tekes, Kunes and Kash consistently after 1990 on the territories of the PRC in the upper part of the Ili river's basin. There are 5 reservoirs with a storage capacity of ≥ 1 million m^3 , with the total capacity of the reservoirs of 4825.5 million m^3 , and the control capacity is 3240.22 million m^3 . There are two major large reservoirs, Zhilintai on the Kash river and Kapshagay reservoir on the Tekes river, the total volume of which is 2530 million m^3 and 1950 million m^3 , respectively. In addition, there are 34 medium and small sized water reservoirs in the upper part of this basin, and their total volume <1.0 million m^3 68.1 million m^3 . The total capacity of all reservoirs in the Ili River basin in the territories of the PRC is 4893.6 million m^3 (Report on research work 2012)

In general, in the Chinese part of the Ili river's basin the water resources are intensively used in irrigated agriculture and hydropower, which leads to the decrease in runoff in the months of the growing season and to the increase in runoff in the winter months. According to the graphs in Figure 2, it can be consolidated that in the Chinese part there is currently no possibility of deep inter-annual flow regulation. Regulation affects only seasonal uneven flow.

Changes in the water regime (1970-1990) during the development of hydropower and land resources in the Ili river basin. The rivers of the Balkhash lake basin have a large reserve of hydropower resources, it accounts for more than 40% of the country's hydropower reserves, which is about 10 billion kWh per year. In the 1970's the situation has changed dramatically.

In the middle of 1960's, it was decided to create a major reservoir for long-term regulation of the Ili river runoff, and for power generation [4]. Due to the over-regulation of the river Ili by the Kapshagay reservoir, the IARD has been significantly changed. The analysis of the changes in the water regime of the river in the medium-water year showed that the operation of the Kapshagay reservoir resulted to the increase in the winter (November-March) runoff along the station of river Ili - 37 km below the Kapshagay HPS (Kapshagay natural boundary) by 23-73% and, vice versa, in the decrease in the volume of the spring flood (April-October) by 10-50% compared to the period before construction of the reservoir. In low-water years (75% of availability), the runoff in November- February increased by 61-129 % and there is a decrease in other months (2-40%) versus its natural regime. In high-water years, the maximum runoff regulation is observed during the flood period, and the decrease in runoff is from 22% to 62% (April-August) (Fig. 2).

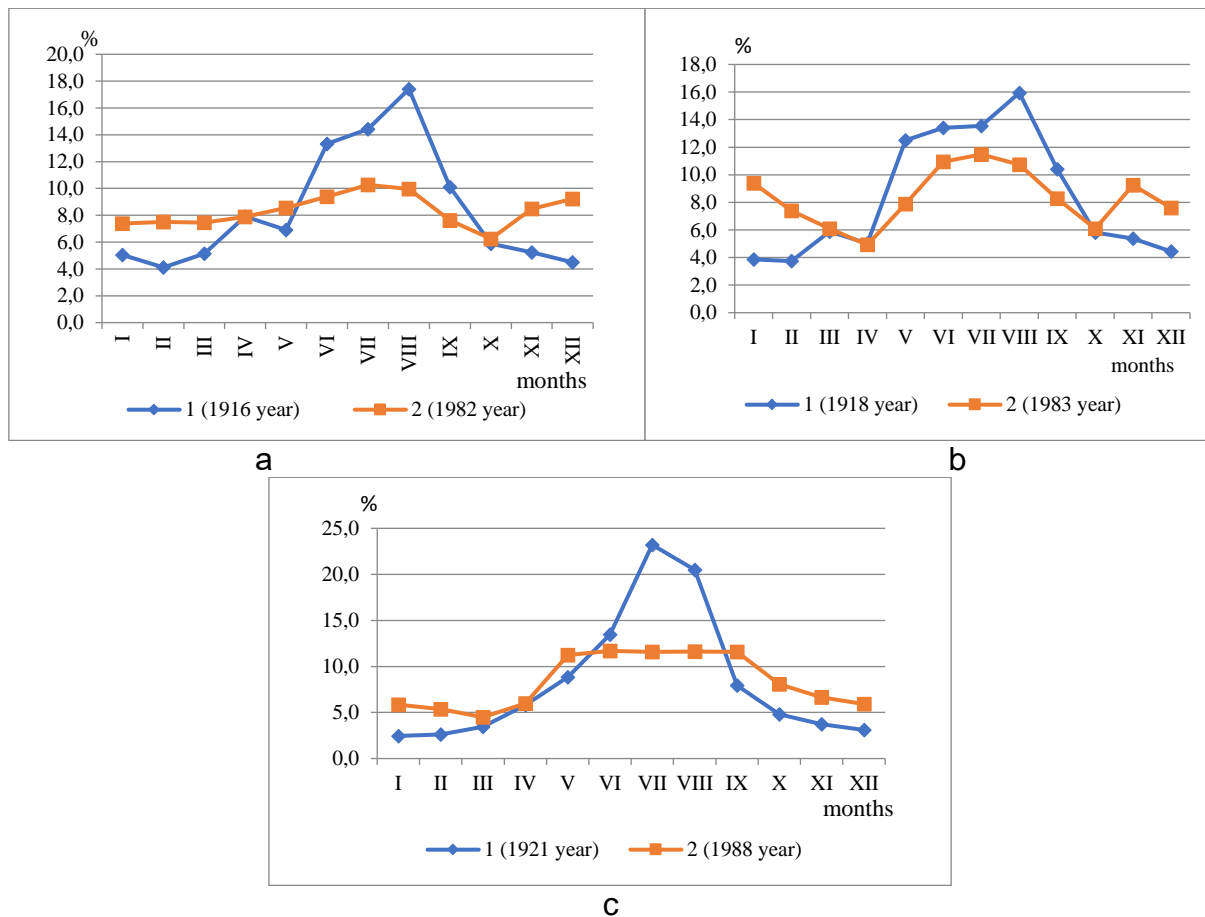

Figure 2. Intra-annual runoff distribution on the river Ili - 37 km below the Kapshagay HPS before the construction of the reservoir (1) and during the operation of the reservoir (2)
 a - medium-water year, b - low-water year, a - high water year

Thus, the impact of reservoir operation on the river Ili below the Kapshagay reservoir is evident at a change in the maximum discharge rates, which can be explained by the detention of large volumes of water in reservoirs and at a minimum runoff during the autumn-winter low-water period, which is due to the need to cover peak loads on electric grids in the autumn-winter period.

Use of water in agriculture. Agriculture is the largest water user. Water is spent on irrigation and watering of lands, and for water supply. The greatest demand for water falls on the periods of vegetation [3].

The second largest load on the ecosystem of the lower reaches of the Ili river and lake Balkhash is a water intake for irrigation of the Akdala array. Akdala irrigation array was built in 1969-1982 and is the most northern zone for warmth and hygrophilous rice culture. The Akdala array remains the largest water user: it consumes about 1.2 km³/year of water, of which only 0.3 km³ / year was returned to the Ili River [3]. According to the data of the land fund of the Southern Balkhash in late 2013, the total agricultural land area was 5,790.2 thousand hectares, of which 3993.0 thousand hectares (68,9% of the total land area) were farmlands [10].

In order to determine the impact of irrigation of the Akdala array on the change of the IARD, the data of the river runoff of the gauging station located above (r. Ili - 37 km below the Kapshagay HPS (Kapshagay tract)) the irrigation fields and below (r. Ili – v. Ushzharma) the irrigation fields, were selected. It was identified that a significant change in the course of the IARD is observed in the areas located below the irrigation fields in the medium-water year.

As a result of water intake in spring and summer, the amount of runoff during the vegetation period decreases in irrigated areas. From March to August, the reduction in runoff is from 16% to 38%. It increases somewhat in autumn and winter, when there is an intensive inflow of water from irrigated arrays into the hydrographic network. Insignificant changes in the IARD are observed in the low and high-water years. Here, too, a slight decrease in runoff is observed during the period of irrigation from May to August.

The main conclusions obtained as a result of this research:

1. A significant change in the intra-annual runoff distribution of the r. Ili under the impact of economic activity in the territory of the basin located in the PRC was identified. There is currently no possibility of deep inter-annual runoff regulation in the Chinese part of the basin. The regulation affects only seasonal irregularity of the runoff.

2. It was determined that before 1970, the volume of water intake for economic needs was minimal and did not make a significant impact on the hydrological regime of the rivers of the Balkhash basin. The start of operation of the Kapshagay reservoir and other economic activities in the Ili river basin resulted in a significant decrease in the spring flood and an increase in the low runoff of the river, especially in the winter time.

3. As a result of water intake in spring and summer, the amount of runoff during the vegetation period decreases in irrigated areas. From March to August, the reduction in runoff is from 16% to 38%.

References:

1. Dostay Zh. D Alimkulov S. K, Saparova A. A River runoff resources. Renewable surface water resources of the south and southeast of Kazakhstan, vol. 7:2. Almaty, Republic of Kazakhstan, 2012. - 360 p.

2. Samakova A. B Problems of hydroecological stability in the Balkhash lake basin. Kaganat Publishing House, Almaty, 2003. - 584 p.

3. Dostay Zh.D, Sarsenbayev M. K., Baimyrzayev K. M Water consumption in the river Ili and measures to save the lake Balkhash. Proceedings of the Int. scientific-practical conf. Modern problems of Hydroecology of inland drainage basins of Central Asia, 2003. - P. 87-93.

4. Committee on Water Resources of the Ministry of Natural Resources and Environmental Protection of the Republic of Kazakhstan. The Balkash-Alakol water management department: report on the activity for 2000. Almaty, Republic of Kazakhstan, 2001. - 139 p.

5. Asanbekov B. A., Aituganova G. N The current state of irrigated land use by small peasant farms in the Ili-Balkhash basin. Problems of hydrometeorology and ecology, 2001. - P. 165-167.

6. Shiklomanov I. An Impact of economic activity on the river runoff. Gidrometeoizdat, Leningrad, 1989. - 335 p.

7. Dostay Zh. D., Tursunov A. A The concept of the balanced nature management in the conditions of the Ili-Balkhash region. J Bulleting of the KazNU. Geogr. Series 2, 1995.- P.12-25

8. Dostay Zh. D. Management of the hydroecosystem of the Balkash lake system. Almaty Republic of Kazakhstan, 2009. - 236 p.

9. Tursunov A. A. From Aral to Lop Nor (Hydroecology of the drainage basins of Central Asia), Verena, Almaty, 2003. - 384 p.

10. Agency of the Republic of Kazakhstan for Land Resources Management. Summary analytical report on the state and management of the lands of the Republic of Kazakhstan for 2013, Astana, Republic of Kazakhstan, 2014. - 280 p.

25.2. Атырау облысының өсімдік, жануарлар дүниесі және олардың шаруашылық маңызы

Сактагуль Урынбасаровна Кузбулова

Магистр, аға оқытушы. Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті (Қазақстан, Атырау)

Асемгуль Жанибековна Мустафина

Магистр, аға оқытушы. Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті (Қазақстан, Атырау)

Жануарлар мен өсімдіктердің табиғаттағы және адам өміріндегі маңызы өте зор: көпшілігі пайдалы болып табылады. Азық-түлік, әртүрлі өнеркәсіп шикізатын: ет, май, сүт, тері, жүн, бал, жібек, мүйіз, бақалшақ береді. Сондай-ақ, олар – ауыл шаруашылық дақылдарының тозаңдандырушылары, топырақ түзушілері, басқа жануарларға азық қорлары, органикалық заттарды ыдыратушылар болып табылады. Олай болатын болса, Атырау облысында да шаруашылық маңызы бар өсімдік, жануарлар дүниесіне бай.

Атырау облысы Қазақстанның батыс бөлігінде, Каспий теңізінің солтүстік және солтүстік шығыс жағалауын ала, шөл-шөлейт аймақта орналасқан. Өңірдің басты су көзі Жайық өзені. Облыс жері түгелімен Каспий маңы ойпатының құрамына енеді. Бұл жер теңіз түбінен босатылған алғашқы аккумуляциялық жазық. Облыс жері шөлейт зонаның табиғи ылғалы жеткіліксіз және топырағы тұзды аймағының құрамына кіреді. Өсімдік түрлері бір–біріне қолайлы жағдай туғызып өседі.

Жалпы Каспий маңы ойпатының, сондай-ақ Атырау облысының топырақ жамылғысының құрылымы өзінің түзілу факторлары мен құрамының сан алуандығына байланысты өте күрделі болып келеді. Негізінен мұнда топырақ таралуының ендік белдеулілігі басым қалыптасқан, яғни топырақтың бір түрінің қабаты ендік бағытқа қарай созыла шашыла түзіледі де, теңізге жақындаған сайын келесі түрмен жиі және әлденеше рет ауысып отырады. Шалғынды аллювийлі қуаң топырақ (Жайықтың екі жағындағы кең жайылмаларында ғана тараған, құнарлы қабаты 70 см-ге дейін, негізі — аллювий шөгінділері). Бозғылт-құмды топырақ (Нарын, Тайсойған және Ментеке өңірлері). Батпақты-тұзды саз топырақ (ойпаттың теңіз жағалауына ұласатын бөлігі, гумус қатапшы, шикі шымтезек аралас келеді, аса кепкен жерлерінде бәр төбешіктері қалыптасқан).

Автоморфты қоңыр не сұр қоңыр топырақ (Жайықтың екі жағында да, әсіресе сол жағында Тайсойғанға дейінгі өңірді, Ойылдың сағалық бөлігін қамтиды, біршама құнарлы келеді, гипс пен тұз кабаттарының үстінде түзілген, облыс жерінің 20%-ынан астамын алады). Сортаң топырақ -облыс аумағында өте көп тараған. Топырақтың беткі қабатына тұзы шығып жатады. Мұнда тұздың мөлшері 8-10 % -ке дейін жатады. Атырау облысының жер беті сулары Еділ өзенінің сол жақ тармақтарынан, Жайық, Ойыл, Жем, Сағыз өзендерінің төменгі ағыстарынан және үлкенді-кішілі көлдерден тұрады.

Өзендері. Өзендердің жинайтын суларының тек 10-20 %-ы ғана өз облыс аумағынан, ал қалған суын басқа аймақтан әкеледі. Жайық өзені кеме арқылы әр түрлі жүк және жолаушы тасымалдауға пайдаланылады, балық ауланады. Ал қалған өзендері егістікке, шабындықты суландыруға және мал суару үшін ғана пайдаланылады. Ірі өзендері Жайық, Жем, Ойыл, Қайнар. Жайық өзені облыстағы басты өзен. Сол сияқты Бақсай, Бүгілөзек, Бағырлысай, Ақсай өзендерінің жергілікті маңызы бар. Облыс аумағында Еділ өзеніндегі салалардың тармақтары – Ахтуба, Бозан, Қиғаш т.б. өзендер бар.

Көлдері. Облыста екі мыңнан астам көлдер бар. Олардың жалпы көлемі 800 шаршы шақырым шамасында. Облыс көлдері тұйық, ағынсыз болып келеді.

Облыста Дүние жүзіндегі ірі көл – Каспий теңізі бар. Индер көліннен құрамында бром калийі бар жоғары сапалы тұз өндіріледі. Жалтыр көліне Бағырлысай, Бүгілөзек секілді шағын өзендер құяды. Бұдан басқа екі мыңнан астам шағын көлдер бар. Олар: Қамыскөл, Мешер, Дәулет, Толай-сор. Олардың 65-70%-і жаз кезінде құрғап қалатын уақытша көлдер.

Солтүстік Каспий аймағының өзіне тән табиғи ерекшелігі бар. Мұнда әртүрлі табиғат жағдайына ие аймақтар бір-біріне жанаса орналасқан. Еділ мен Жайық жайылмасының өсімдік жамылғысы. Облыс шөл және шөлейт зонада орналасқандықтан, біраз бөлігі қырқалы және шағылды құмдардан тұрады (Нарын, Тайсойған, Каспий

маңы Қарақұмы). Құмды аймақта өсімдіктердің шөлге ең төзімді түрлері тараған. Өсімдік жамылғысы облыс бойынша табиғи зона реті бойынша тараған [1, с. 15].

Шөл зонасының климаты құрғақ, жауын-шашын мөлшері өте аз болады. Жазы өте ыстық, қысы суық. Осындай шөлді аймақта қуаңшылыққа барынша төзімді, көбінесе жапырақтарын түк басқан өсімдіктер тобы - ксерофиттер өседі. Бұндай өсімдіктердің көктемгі топырақ ылғалдылығы мол кезде өсуі қарқынды болады да, көктемнің соңында гүлдеп, жазда даму қарқындылығы баяулайды. Күзгі жауын-шашын басталысымен ксерофиттер тіршілік процесін тағыда жеделдендіріп, түйін тастап, даму цикілін аяқтайды.

Құмда өсетін өсімдіктерді – псаммофиттер деп атайды. Олар сусымалы құмдардың қолайсыз әсеріне төтеп беруге бейімделген. Құмда ылғалдылық белгілі дәрежеде болмағандықтан өсімдіктер әркелкі таралған. Көбінесе астық, бұршақ тұқымдастарының өкілдері өседі [2, с. 24].

Атырау облысы шөл-шөлейт зонада орналасқанымен солтүстігінде дала зонасының белгілері байқалады. Далалы шөлді аймақ өсімдіктері жайлымдық, жемшөптік мақсатта кеңінен пайдаланылады. Дала – өзен бойынан құмды шөлге дейінгі аралықтар. Мұнда өсімдіктің көптеген түрі кездеседі. Ағаштардан сексеуіл өседі. Құмды дала- өсімдік жамылғысы өте сирек. Бірақ су көздерінің жер бетіне жақын болғандықтан егіншілікке жарамды жерлер. Құмды шөл – еш өсімдік түрі өспейтін төбелер. Әдетте көшпенді болып келеді. Өсімдік жабыны негізінен - шөптесін және бұталы. Өзендер қамыс және қоғамен қоршалған. Өзендерден алыстаған сайын жыңғыл, бұзаубас, ақжусан өседі. Ойпаң аймақтарда - бөзшөп пен бетеге кездеседі. Софи сарымала, орташа жолжелкен, сынғыш бидайық өседі.

Өзендердің жағалаулары ашық орманмен жабылған, онда дәрілік өсімдіктер көп, оның ішінде мия түбі, өгейшөп және т.б.

Бұл шөптер әртүрлі дәрі-дәрмек жасауға пайдаланылады. Сонымен қатар облыс аумағында дәрілік, техникалық өсімдіктер де кездеседі. Олардың жалпы саны 50 ден асады.

Дәрілік шөптерден облыс аумағында кездесетіндері: адыраспан, ешкі тал, қырықбуын, құмаршық т.б. Жалпы Атырау облысында өсімдіктердің 945 түрі бар. Бұлардан басқа жантақ, көкпек, ошаған, сүттіген, шырмауық т.б. табиғи өсімдіктер бар. Улы шөптерден, есекмия, меңдуана кездеседі [3, с. 41].

Қазақстанның «Қызыл кітабына» енгізілген, яғни жойылып кету қаупі төнген өсімдік түрлерінен ақтұңғиық, берік сүттіген, бор рияны, бор сиякөгі, бор сылдыршөбі, бүршікті альдрованда, бүршікті феллориния, кестелі шампиньон, комаров жоңышқасы, күманды долана, қатпар гладолиус, мейер шытырмағы, су шылымы, тегеурінгүл, т.б. кездеседі.

Атырау облысының омыртқалылар фаунасының негізін шөлдік түрлер құрайды. Олардың 500-ге тарта түрі бар. Онда кемірушілер мен

бауырмен жорғалаушылардың үлесі басым. Қосмекенділер мен бауырмен жорғалаушылардың 50-ге жуық түрлері тараған, кемірушілердің 27 түрі бар. Бұл топқа шөлде кең тараған және ішінара дала зонасына шығатын түрлер енеді. Олардың кең тараған өкілдері тақыр батбат, құлақты кірпі, кіші және сары саршұнақ, тік құлақты қосаяқ, Эверсман атжалманы, кіші соқыртышқан, жыңғыл құмтышқаны, шұбар күзен, қарсақ, дала мысығы және ақбөкен. Жайық өзенінен шығысқа қарай бұл топқа оқжылан, құмтышқан, тақылдағыш қосаяқ қосылады. Еділ-Жайық құмдарында ала жертесер, батбат кесіртке (*Phrynocephalus mystaceus*), жүндес қосаяқ тіршілік етеді. Жылдың қолайсыз мезгілдерінде олар індеріне кіріп, ұйқыға кетеді. Атырау облысында аңдардың 55 түрі, оның ішінде жыртқыш аңдардың 12 түрлері бар. Өзен бойындағы ну тоғайларда қабан, мәлін, қасқыр, түлкі, қарсақ мекендейді.

Облыс аумағында құстар алуан түрлі және кең таралған. Олардың ең басты тіршілік орындарының бірі – су және оның жағалауы. Жалпы құстардың 280-дей түрлері бар. Кәсіптік маңызы бар балық түрлерінен бекіре, қорытпа, шоқыр т.б. балықтар кездеседі. Облыс суларында шортан, сазан, жайын, майшабақ, қаракөз т.б. кең тараған. Жалпы Каспий теңізінің Атыраулық аймағында бағалы балықтардың 122-ден астам түрлері кездеседі [4, с. 51].

Әдебиеттер тізімі:

1. Атырау облысының географиясы. Е. Каженбаев. Атырау – 2008.
2. Флора Атырауской области. У.Г. Шайхмежденова, А.М. Утешкалиева Атырау – 2015.
3. Флора поймы р. Урал. Е.А. Агелеуов. Алма-Ата, 1987.
4. Атырау облысының энциклопедиясы. Алматы. Атамұра, 2000 ж.

ПРЕЗИДИУМ РЕГИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ МЕНЕДЖМЕНТА

приглашает научных работников, ученых, исследователей,
преподавателей вузов, руководителей и специалистов
образования, науки, производства и бизнеса
пройти независимую аттестацию с присвоением академических званий
ассоциированного профессора (доцента) и профессора РАМ

**Квалификационные требования к соискателям академического звания
ассоциированного профессора (доцента):**

- ученая степень доктора или кандидата наук или академическая степень доктора PhD (в виде исключения звание ассоциированного профессора может присуждаться крупным специалистам образования, науки, производства и бизнеса, имеющим квалификацию специалиста или академическую степень магистра);
- стаж научно-педагогической, научной или административно-управленческой деятельности не менее 5 (пяти) лет;
- не менее 5 (пяти) научных трудов, опубликованных после присуждения ученой или академической степени.

**Квалификационные требования к соискателям академического звания
профессора:**

- ученая степень доктора или кандидата наук;
- ученое звание доцента (ВАК) или старшего научного сотрудника;
- стаж научно-педагогической, научной или административно-управленческой деятельности не менее 7 (семи) лет;
- не менее 5 (пяти) научных трудов (в том числе — как минимум 1 монография, или учебник, или учебное пособие), опубликованные после присвоения ученого звания.

**Соискатель академического звания представляет на E-mail:
inf.academ@gmail.com следующие документы в электронном виде:**

- заявление (образец см. на сайте);
- анкета ученого (образец см. на сайте);
- автобиография, в которой должна быть отражена научно-педагогическая, научная или административно-управленческая деятельность соискателя;
- копия трудовой книжки или выписка из трудовой книжки о работе на научно-педагогических, научных или административно-управленческих должностях;
- копии дипломов и аттестатов о наличии ученых (академических) званий и степеней;
- список научных трудов, с выделением работ, опубликованных после присуждения ученой (академической) степени или присвоения ученого звания;
- оттиски 3 (трех) наиболее значимых опубликованных научных работ (если работы большие, то – первые и последние страницы с выходными данными);
- фотографию 3 x 4;
- копию удостоверения личности (или паспорта);
- копию квитанции об оплате организационного взноса.

**Подробности на нашем сайте: www.regionacadem.org в разделе
«Аттестация кадров»**

ПРЕЗИДИУМ РЕГИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ МЕНЕДЖМЕНТА

объявляет конкурс среди докторов и кандидатов наук, докторов PhD
на избрание членов-корреспондентов и действительных членов (академиков) РАМ

Квалификационные требования, предъявляемые к участникам конкурса

Для действительных членов (академиков):

- ученая степень доктора наук;
- ученое звание профессора (ВАК) или академическое звание члена-корреспондента РАМ;
- стаж научной, научно-педагогической или административно- управленческой деятельности не менее 10 (десяти) лет;
- не менее 3 (трех) значительных научных трудов (монографий, учебников, учебных пособий), опубликованных после присвоения ученого звания профессора или избрания членом-корреспондентом РАМ.

Для членов-корреспондентов:

- ученая степень (доктора или кандидата наук, доктора PhD);
- ученое звание доцента (ВАК) или академическое звание ассоциированного профессора РАМ;
- стаж научной, научно-педагогической или административно-управленческой деятельности не менее 10 (десяти) лет;
- не менее 5 (пяти) научных трудов (в том числе — как минимум 1 монография, или учебник, или учебное пособие), опубликованные после присвоения ученого или академического звания.

Для участия в конкурсе представляются следующие документы в электронном виде на E-mail: inf.academ@gmail.com:

- заявление (образец см. на сайте);
- анкета ученого (образец см. на сайте);
- автобиография, в которой должна быть отражена научная, научно-педагогическая или административно-управленческая деятельность соискателя;
- копия трудовой книжки или выписка из трудовой книжки о работе на научных, научно-педагогических или административно- управленческих должностях;
- копии дипломов и аттестатов о наличии ученых (академических) званий и степеней;
- список научных трудов, с выделением работ, опубликованных после присуждения ученой степени и присвоения ученого (академического) звания;
- оттиски 3 (трех) наиболее значимых опубликованных научных работ (если работы большие, то – первые и последние страницы с выходными данными);
- цифровая фотография 3 x 4 см;
- копия удостоверения личности (или паспорта);
- копия квитанции об оплате организационного взноса.

Подробности на нашем сайте: www.regionacadem.org в разделе «Членство в Академии»

РЕГИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ МЕНЕДЖМЕНТА

объявляет конкурс по награждению наиболее выдающихся научных работников, ученых, исследователей, преподавателей, успешных руководителей, управленцев, инженеров и предпринимателей-инноваторов

Вы можете быть удостоены следующих наград:

Золотая медаль им. Ф. Тейлора

«За заслуги в развитии управленческой мысли»

Награждение Золотой медалью им. Ф. Тейлора «За заслуги в развитии управленческой мысли» производится, прежде всего, за последовательную деятельность по развитию системы образования, науки, культуры, здравоохранения, государственной службы, внедрение новых технологий и инновационных методов управления в бизнесе, вклад в поддержку позитивного имиджа своей страны, отечественной управленческой науки и практики на международной арене. Для награждения рассматриваются кандидатуры наиболее выдающихся ученых, преподавателей, руководителей организаций образования, науки, здравоохранения и культуры, общественных деятелей и бизнесменов-инноваторов. Основными принципами отбора кандидатов для награждения являются: инновационность, профессионализм, общественная репутация, академическая репутация и эффективность управленческой деятельности.

Золотая медаль им. Яна Амоса Коменского

«За вклад в развитие педагогической науки»

Золотой медалью им. Яна Амоса Коменского «За вклад в развитие педагогической науки» награждаются руководители организаций образования, профессорско-преподавательский состав высших учебных заведений, педагогические работники организаций повышения квалификации педагогических кадров, а также ветераны педагогического труда:

- за заслуги в области педагогической науки;
 - за решение важных научно-педагогических задач или разработку новых направлений в педагогике;
 - за подготовку высококвалифицированных научно-педагогических кадров (докторов и кандидатов наук, докторов PhD);
 - за выдающиеся достижения в научно-педагогической деятельности.
- К награждению Золотой медалью им. Яна Амоса Коменского «За вклад в развитие педагогической науки» могут быть представлены авторы значимых научных работ по педагогике:
- статей, опубликованных в сборниках материалов зарубежных международных научно-практических конференций;
 - статей, опубликованных в международных рецензируемых научных журналах с ненулевым импакт-фактором (входящих в базы Скопус, Томсон Рейтер);
 - монографий, учебников или учебных пособий, изданных в любом отечественном или зарубежном издательстве, или размещенных на постоянной основе в открытом доступе в сети Интернет.

Золотая медаль им. А. Маслоу

«За вклад в развитие гуманитарных наук»

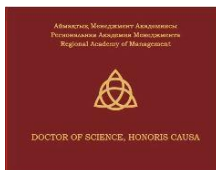
Золотая медаль им. А. Маслоу «За вклад в развитие гуманитарных наук» учреждена в целях признания заслуг ученых в области гуманитарных наук (07.00.00 - исторических, 08.00.00 – экономических, 09.00.00 - философских, 10.00.00 - филологических, 12.00.00 - юридических, 13.00.00 - педагогических, 17.00.00 – искусствоведения, 19.00.00 - психологических, 22.00.00 - социологических, 23.00.00 - политических, 24.00.00 - культурологии). Основными принципами отбора кандидатов для награждения являются: инновационность, профессионализм, общественная репутация, академическая репутация и приверженность идеалам гуманизма.

Золотая медаль им. Н. Тесла

«За вклад в развитие техники и технологии»

Золотая медаль им. Н. Тесла «За вклад в развитие техники и технологии» учреждена в целях поощрения наиболее выдающихся ученых в области инженерно-технических, физико-математических и других точных наук; успешных предпринимателей, внедряющих инновационные производственные технологии; а также передовых руководителей производства, инженеров, изобретателей и рационализаторов-практиков.

Диплом Почётного доктора наук (Doctor of Science, Honoris Causa)

Академическая степень Почётного доктора наук (Doctor of Science, Honoris Causa) присваивается ученым, достигшим больших успехов и получившим известность в какой-либо области научных знаний, без прохождения курса обучения в докторантуре и без защиты докторской диссертации.

Почётные доктора наук привлекаются к научной и преподавательской деятельности и читают лекции в лучших вузах многих стран мира.

Нагрудный знак «Почетный доктор наук (Doctor of Science, Honoris Causa)»

С целью возрождения академических традиций и повышения авторитета ученых и преподавателей, внесших значительный вклад в науку, и удостоенных академической степени Почетного доктора наук (Doctor of Science, Honoris Causa), учрежден нагрудный знак «Почетный доктор наук (Doctor of Science, Honoris Causa)», изготовленный из драгоценных металлов: золота и серебра. Он предназначен для ношения на правой стороне груди.

Нагрудный знак «Профессор»

С целью возрождения университетских традиций и повышения авторитета ученых и преподавателей, имеющих ученые или академические звания ассоциированного профессора (доцента) или профессора, учрежден почётный нагрудный знак «Профессор», изготовленный из драгоценных металлов: золота и серебра. Он предназначен для ношения на правой стороне груди.

Нагрудный знак «Доцент»

С целью возрождения университетских традиций и повышения авторитета ученых и преподавателей, имеющих ученое или академическое звание доцента, учрежден почётный нагрудный знак «Доцент», изготовленный из драгоценного металла: серебра с позолотой. Он предназначен для ношения на правой стороне груди.

Подробности на нашем сайте: www.regionacadem.org в разделе «Награды Академии»

Regional Academy of Management
European Scientific Foundation Institute of Innovation
Regional Center for European Integration
National Institute of Economic Research
Sokhumi State University
Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration
East European Institute
International University in Jalal-Abad
Taraz Innovation and Humanities University

Materials of the IV International
Scientific-Practical Conference
"Integration of the Scientific Community
to the Global Challenges of Our Time"

February 13-15, 2019
Sapporo (Japan)

Volume II

Sapporo, 2019

All materials are published in author's edition.
The authors are responsible for the content of articles and for possible
spelling and punctuation errors.

Все материалы опубликованы в авторской редакции.
Ответственность за содержание статей и за возможные
орфографические и пунктуационные ошибки несут авторы.

© Regional Academy of Management, 2019